

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

GRAŽINA RAPOLIENĖ

**AR SENATVĖ YRA STIGMA? SENĖJIMO
TAPATUMAS LIETUVOJE**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2012

Disertacija parengta 2008 - 2012 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Zenonas Norkus (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
sociologija - 05 S)

„Amžinos jaunystės paslaptis yra sustabdyta raida“

Alice Roosevelt Longwoth

„Jaunystėje – gražus veidas, senatvėje – graži siela“

Skandinavų išmintis

Santrumpos

FGT - faktais grindžiama/grįsta teorija (*grounded theory*)

EST – Europos socialinis tyrimas (*European Social Survey, ESS*)

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	7
LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	9
IVADAS.....	10
1. TAPATUMAS IR STIGMA.....	18
1.1. “TAPATUMAS” LIETUVIŲ KALBOJE	18
1.2. TAPATUMAS KAIP SOCIALINIO KONSTRAVIMO PROCESAS	19
1.3. STIGMA.....	29
1.3.1. <i>E. Goffmano stigmatos samprata</i>	29
1.3.2. <i>Stigmatos įtaka elgesiui</i>	33
1.3.3. <i>Naujesni stigmatos tyrimai</i>	36
1.3.4. <i>Stigmatizuotųjų grupės ir jų veikla</i>	42
1.4. KAS PIRMESNIS - IDENTITETAS AR INTERESAS?	46
2. SENATVĖS TAPATUMAS: ISTORINĖ IR TEORINĖ PERSPEKTYVA. SENSTANTIS KŪNAS (LYTIS)	53
2.1. SENATVĖS TAPATUMO ISTORINĖ PERSPEKTYVA	53
2.1.1. <i>Senatvė Antikoje: nusilpę pasitraukia</i>	53
2.1.2. <i>Senatvė Viduramžiais: prakeikimas, vedantis į išganymą?</i>	57
2.1.2.1. Socialinis vyresnio amžiaus žmonių statusas Viduramžiais	65
2.1.3. <i>Senatvė Naujaisiais Amžiais ir moderniais laikais: išstumti nuo 65-erių?</i>	68
2.1.3.1. Senatvės riba demografiniame ir socialiniame kontekste	69
2.1.3.2. Geriatrijos atsiradimas ir senatvės samprata	75
2.1.3.3. Pensijų sistemos pokyčiai ir senatvės samprata	78
2.2. SENATVĖS TAPATUMO TEORINĖ PERSPEKTYVA	81
2.2.1. <i>Kūnas – tapatumo ašis</i>	85
2.2.2. <i>Priešiškumas dėl amžiaus (ageism)</i>	91
2.2.3. <i>Kūnas biomediciniame diskurse</i>	96
2.2.4. <i>Socialinis lyties konstravimas ir senėjimas</i>	97
2.2.5. <i>Pagyvenusių žmonių santykio su savo amžiumi ir kūnu tyrimai</i>	101
3. SENĖJIMAS LIETUVOJE: REPREZENTAVIMAS VERSUS PATIRTIS	106
3.1. BENDRAS TYRIMO MODELIS.....	106
3.2. SENĖJIMO VAIZDAVIMAS MASINĖSE MEDIJOSE	107
3.2.1. <i>Masinės medijos ir socialinis senėjimo konstravimas</i>	107
3.2.2. <i>Pagyvenusių žmonių vaizdavimas Vakarų šalių medijose</i>	109
3.2.3. <i>Masinių medijų poveikis auditorijai</i>	111
3.2.4. <i>Vyresnio amžiaus žmonių vaizdavimas Lietuvoje: kiekybinis ir kontekstinis aspektai</i>	113
3.2.4.1. <i>Pagyvenusių žmonių apibūdinimas</i>	114
3.2.4.2. <i>Socialinis pagyvenusių žmonių vaizdavimo kontekstas</i>	117
3.2.5. <i>Vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiai Lietuvos masinėse medijose</i>	121
3.2.5.1. <i>Pagyvenusių žmonių apibūdinimas</i>	122
3.2.5.2. <i>Pagyvenusių žmonių vaizdavimo socialiniai kontekstai</i>	123
3.2.5.3. <i>Pirmasis klasteris: amžius ir lytis</i>	125
3.2.5.4. <i>Antrasis klasteris: vyresnio amžiaus žmonės ir šeima</i>	129
3.2.5.5. <i>Trečiasis klasteris: darbas ir sveikata</i>	132
3.2.6. <i>Senstantis kūnas Lietuvos masinėse medijose</i>	136
3.2.6.1. <i>Pirmasis klasteris: liaudiškos priemonės ir organizmas</i>	138

3.2.6.2. Antrasis klasteris: kūnas ir medicina.....	141
3.3. SENATVĖS (SENĖJIMO) PRASMĖ IR JOS REIKŠMĖ VYRESNIO AMŽIAUS ŽMONIŲ TAPATUMUI (KOKYBINIS TYRIMAS)	149
3.3.1. Metodologinės prielaidos: indukcija, dedukcija ar abdukcija?	149
3.3.2. Atranka ir apklaustieji.....	151
3.3.3. Kiekybinė interviu tekstų analizė.....	153
3.3.4. Interviu turinio analizė.....	154
3.3.4.1. Senatvė kaip chronologinis amžius arba socialinė kategorija	155
3.3.4.2. Senatvė kaip sveikatos silpimas	160
3.3.4.3. Senatvė kaip išorinis kūno senėjimas.....	162
3.3.4.4. Senatvė kaip jaunatviškumo priešybė	166
3.3.4.5. Senatvė kaip gyvenimo tarpsnis.....	167
3.3.4.6. Senatvė kaip stigma.....	168
3.4. SENATVĖS SUVOKIMAS IR DISKRIMINACIJA DĖL AMŽIAUS LIETUVOJE: TARPTAUTINĖ LYGINAMOJI ANALIZĖ	173
3.4.1. Naudoti duomenys ir metodologija.....	173
3.4.2. Senatvė iš Lietuvos gyventojų perspektyvos bei Lietuva tarptautiniame kontekste	176
3.4.2.1. Pirmą hipotezę: jaunesni žmonės mano, kad senatvė prasideda anksčiau, nei vyresni.....	176
3.4.2.2. Antra hipotezė: vyresnio amžiaus žmonės laiko save jaunesniais, nei yra pagal chronologinį amžių.....	178
3.4.2.3. Trečia ir ketvirta hipotezės: senatvės stigma yra išorinė ir internalizuota. .	180
3.4.3. Diskriminacija dėl amžiaus	197
3.4.3.1. Penktą hipotezę: vyresnio amžiaus žmonės dažniau nei vidutinio patiria diskriminaciją.....	197
3.4.4. Senatvė 60 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų akimis	210
3.4.4.1. Šeštą hipotezę: vyresnio amžiaus moterys yra labiau stigmatizuojamos nei vyrai	210
3.4.4.2. Septintą hipotezę: aukštesnio socialinio ekonominio statuso pagyvenę žmonės atsparesni stigmatizavimui.....	211
3.4.5. Lyginamosios analizės rezultatų apibendrinimas ir diskusija.....	216
3.5. PRIEŠIŠKUMAS SENATVEI – UNIVERSALUS?.....	221
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	225
LITERATŪRA	228
PRIEDAI	259
PRIEDAS NR. 1: MASINIŲ MEDIJŲ TEKSTŲ RAKTAŽODŽIŲ DENDROGRAMOS	259
PRIEDAS NR. 2: KOKYBINIO INTERVIU GAIRĖS	263
PRIEDAS NR. 3: KOKYBINIO TYRIMO DALYVIŲ CHARAKTERISTIKOS.....	265
PRIEDAS NR. 4: INTERVIU TEKSTŲ RAKTAŽODŽIŲ DENDROGRAMA	267
PRIEDAS NR. 5: INTERVIU	268
PRIEDAS NR. 6: NAUDOTA EST KLAUSIMYNO DALIS.....	412

Paveikslų sąrašas

PAV. 1. SOCIOLOGINIŲ IR PSICHOLOGINIŲ TAPATUMO TYRINĖJIMŲ PERSPEKTYVOS SKIRTUMAI.	23
PAV. 2. TAPATUMO SAMPRATOS EKSPLIKACIJA PAGAL E. GOFFMANĄ.	31
PAV. 3. KŪNAS IR SOCIALINĖ LYTIS VAKARŲ KULTŪROJE.	98
PAV. 4. TYRIMO MEDŽIAGOS ŠALTINIŲ PASISKIRSTYMAS.	114
PAV. 5. TYRIMO MEDŽIAGOS ŠALTINIŲ PASISKIRSTYMAS.	121
PAV. 6. PUBLIKACIJOS ILIUSTRACIJA.	124
PAV. 7. PUBLIKACIJOS ILIUSTRACIJA.	124
PAV. 8. PUBLIKACIJOS ILIUSTRACIJA.	125
PAV. 9. PUBLIKACIJOS ILIUSTRACIJA.	130
PAV. 10. PUBLIKACIJOS ILIUSTRACIJA.	133
PAV. 11. TYRIMO MEDŽIAGOS ŠALTINIŲ PASISKIRSTYMAS.	136
PAV. 12. FOTOAPARATŲ „PANASONIC“ REKLAMA.	148
PAV. 13. VAISVANDENIŲ „RASA“ REKLAMA.	148
PAV. 14. SENATVĖS PRADŽIOS VIDURKIS METAIS LIETUVOS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	177
PAV. 15. SENATVĖS PRADŽIOS VIDURKIS (METAIS) SKIRTINGŲ ŠALIŲ GYVENTOJŲ NUOMONE.	178
PAV. 16. SAVĖS PRISKYRIMAS AMŽIAUS GRUPEI PAGAL LIETUVOS RESPONDENTŲ AMŽIŲ PROCENTAIS.	179
PAV. 17. TAPATINIMOSI SU PASIRINKTA AMŽIAUS GRUPE STIPRUMO (0 – „LABAI SILPNAI SAVE TAPATINU SU NURODYTA AMŽIAUS GRUPE“, 10 – „LABAI STIPRIAUSI SAVE TAPATINU SU NURODYTA AMŽIAUS GRUPE“) VIDURKIS BALAIS LIETUVOS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	180
PAV. 18. 40-50 M. ŽMONIŲ SOCIALINĖS PADĖTIES DAUGUMOS LIETUVOJE VERTINIMŲ (0 – „YPATINGAI ŽEMA SOCIALINĖ PADĖTIS“, 10 – „YPATINGAI AUKŠTA SOCIALINĖ PADĖTIS“) VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	181
PAV. 19. VYRESNIŲ NEI 70 M. ŽMONIŲ DAUGUMOS STATUSO VERTINIMŲ (0 – „YPATINGAI ŽEMA SOCIALINĖ PADĖTIS“, 10 – „YPATINGAI AUKŠTA SOCIALINĖ PADĖTIS“) VIDURKIAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	182
PAV. 20. SKIRTINGŲ ŠALIŲ GYVENTOJŲ SUTIKIMO SU TEIGINIU „ŽMONĖS VIRŠ 70-TIES ŠIUO METU YRA NAŠTA (ŠALIES) SVEIKATOS APSAUGOS SISTEMAI“ (0 – „NĖRA JOKIA NAŠTA“, 10 – „YRA LABAI DIDELĖ NAŠTA“) VIDURKIAI BALAIS.	183
PAV. 21. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOMONIŲ APIE 20-30 M. ŽMONIŲ IR VYRESNIŲ NEI 70-TIES M. ŽMONIŲ INDĖLŲ Į EKONOMIKĄ (0 – LABAI MAŽAS, 10 – LABAI DIDELIS) VIDURKIAI RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE BALAIS.	184
PAV. 22. VYRESNIŲ NEI 70 M. ŽMONIŲ INDĖLIO Į EKONOMIKĄ VERTINIMŲ (0 – LABAI MAŽAS, 10 – LABAI DIDELIS) VIDURKIAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	185
PAV. 23. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOMONIŲ APIE 20-30-MEČIŲ IR VYRESNIŲ NEI 70 M. ŽMONIŲ POVEIKIO ELGESIO NORMOMS, PAPROČIAMS IR TRADICIJOMS (0 – YPAČ NEIGIAMAS, 10 – YPAČ TEIGIAMAS) VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	187
PAV. 24. VYRESNIŲ NEI 70-IES ŽMONIŲ POVEIKIO NORMOMS IR TRADICIJOMS VERTINIMŲ („YPAČ NEIGIAMAS POVEIKIS“ – 0, „YPAČ TEIGIAMAS POVEIKIS“ – 10) VIDURKIAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	187
PAV. 25. LIETUVOS GYVENTOJŲ 20-30 M. IR VYRESNIŲ NEI 70 M. ŽMONIŲ ASMENINIŲ SAVYBIŲ VERTINIMO (0 – „VISIŠKAI NEGALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“, 4 – „LABAI GALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“) VIDURKIAI BALAIS.	188
PAV. 26. LIETUVOS GYVENTOJŲ 20-30-TIES IR 70-TIES METŲ ŽMONIŲ ASMENINIŲ SAVYBIŲ VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEGALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“, 4 – „LABAI GALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“) RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE VIDURKIAI BALAIS.	189
PAV. 27. 20-30-MEČIŲ IR VYRESNIŲ NEI 70 M. ŽMONIŲ SAVYBIŲ VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEGALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“, 4 – „LABAI GALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“) BEI PRIIMTINUMO VADOVAUTI DAUGUMAI LIETUVOS GYVENTOJŲ VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEPRIIMTINA“, 10 – „VISIŠKAI PRIIMTINA“) VIDURKIAI BALAIS.	191

PAV. 28. VYRESNIO NEI 70-TIES M. VADOVO PRIIMTINUMO GYVENTOJŲ DAUGUMAI VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEPRIIMTINA“, 10 – „VISIŠKAI PRIIMTINA“) VIDURKIAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.....	192
PAV. 29. DAUGUMOS LIETUVOS GYVENTOJŲ JAUSMŲ 30-TIES IR 70-TIES METŲ ŽMONĖMS VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEGALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAI JAUČIA“, 4 – „LABAI GALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAI JAUČIA“) VIDURKIAI BALAIS.	193
PAV. 30. DAUGUMOS LIETUVOS GYVENTOJŲ JAUSMŲ 20-30-TIES IR 70-TIES METŲ ŽMONĖMS VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEGALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAI JAUČIA“, 4 – „LABAI GALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAI JAUČIA“) VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	194
PAV. 31. LIETUVOS GYVENTOJŲ 70-TIES METŲ ŽMONIŲ VERTINIMŲ APSKRITAI (0 – „YPAČ NEIGIAMAI“, 10 – „YPAČ TEIGIAMAI“) VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	195
PAV. 32. ŽMONIŲ VIRŠ 70-TIES M. VERTINIMŲ APSKRITAI (0 – „YPAČ NEIGIAMAI“, 10 – „YPAČ TEIGIAMAI“) VIDURKIAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	196
PAV. 33. LIETUVOS GYVENTOJŲ DISKRIMINACIJOS DĖL AMŽIAUS VERTINIMŲ (1 – „LABAI DIDELĖ“, 2 – „GANA DIDELĖ“, 3 – „NELABAI DIDELĖ“, 4 – „VISIŠKAI NEDIDELĖ“) VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	198
PAV. 34. DISKRIMINACIJOS DĖL AMŽIAUS VERTINIMŲ (1 – „LABAI DIDELĖ“, 2 – „GANA DIDELĖ“, 3 – „NELABAI DIDELĖ“, 4 – „VISIŠKAI NEDIDELĖ“) VIDURKIS BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE IR 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ DISKRIMINACIJOS VERTINIMO VIDURKIS BALAIS TOSE ŠALYSE.	198
PAV. 35. LIETUVOS GYVENTOJŲ DĖL AMŽIAUS PATIRTO IŠANKSTINIO PRIEŠIŠKUMO, NEPAGARBAUS IR NETINKAMO ELGESIO VERTINIMŲ (0 – „NIEKADA“, 4 – „LABAI DAŽNAI“) VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	200
PAV. 36. PATIRTO IŠANKSTINIO PRIEŠIŠKUMO DĖL AMŽIAUS VERTINIMŲ (0 – NIEKADA, 4 – LABAI DAŽNAI) VIDURKIS BALAIS, TAIP PAT JAUNESNIŲ NEI 60 M. RESPONDENTŲ BEI 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ VERTINIMŲ VIDURKIS BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	202
PAV. 37. PATIRTO NEPAGARBAUS ELGESIO DĖL AMŽIAUS ATVEJŲ (0 – NIEKADA, 4 – LABAI DAŽNAI) VIDURKIS, JAUNESNIŲ NEI 60 M. RESPONDENTŲ VERTINIMŲ VIDURKIS BEI 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ VERTINIMŲ VIDURKIS BALAIS ATSKIROSE ŠALYSE.	203
PAV. 38. DĖL AMŽIAUS PATIRTO NETINKAMO ELGESIO ATVEJŲ (0 – NIEKADA, 4 – LABAI DAŽNAI) VIDURKIS, JAUNESNIŲ NEI 60 M. RESPONDENTŲ VERTINIMŲ VIDURKIS BEI 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ VERTINIMŲ VIDURKIS BALAIS ATSKIROSE ŠALYSE.	204
PAV. 39. JAUNESNIŲ NEI 60 M. IR 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ PATIRTO IŠANKSTINIO PRIEŠIŠKUMO DĖL AMŽIAUS, NEPAGARBAUS IR NETINKAMO ELGESIO VIDURKIŲ SKIRTUMAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	205
PAV. 40. LIETUVOS GYVENTOJŲ VERTINAMO NERIMO (0 – „NEKELIA JOKIO NERIMO, 10 – „KELIA YPATINGAI DIDELĮ NERIMĄ“), KAD DARBDAVIAI TEIKS PIRMENYBĘ 20-30 M., O NE 40 IR DAUGIAU METŲ ŽMONĖMS, VIDURKIAI BALAIS RESPONDENTŲ AMŽIAUS GRUPĖSE.	207
PAV. 41. IŠANKSTINIŲ PRIEŠIŠKŲ NUOSTATŲ DĖL AMŽIAUS NETURĖJIMO SVARBOS IR SVARBOS BŪTI LAIKOMAM BE TOKIŲ NUOSTATŲ (0 – „VISIŠKAI NESVARBU“, 10 – „YPATINGAI SVARBU“) LIETUVOS RESPONDENTAMS VIDURKIAI BALAIS PAGAL AMŽIAUS GRUPES.	208
PAV. 42. IŠANKSTINIŲ PRIEŠIŠKŲ NUOSTATŲ DĖL AMŽIAUS NETURĖJIMO SVARBOS IR SVARBOS BŪTI LAIKOMAM BE TOKIŲ NUOSTATŲ (0 – „VISIŠKAI NESVARBU“, 10 – „YPATINGAI SVARBU“) VIDURKIAI BALAIS SKIRTINGOSE ŠALYSE.	209
PAV. 43. LIETUVOS 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ SAVĖS PRISKYRIMO AMŽIAUS GRUPEI (1-3 – JAUNAS, 4-6 – VIDUTINIO AMŽIAUS, 7-9 – SENAS) VIDURKIAI BALAIS PAGAL SUBJEKTYVŲ NAMŲ ŪKIO PAJAMŲ VERTINIMĄ (1 – “ESAMOS PAJAMOS LEIDŽIA GYVENTI NEJAUČIANT JOKIO NEPRITEKLIAMS“, 2 – „ESAMŲ PAJAMŲ IŠ ESMĖS PAKANKA“, 3 – „SUNKIAI VERČIAMĖS SU ESAMOMIS PAJAMOMIS“, 4 – „LABAI SUNKIAI VERČIAMĖS SU ESAMOMIS PAJAMOMIS“).	212
PAV. 44. SENATVĖS PRADŽIOS VIDURKIS METAIS 60 M. IR VYRESNIŲ LIETUVOS RESPONDENTŲ GRUPĖSE PAGAL IŠSIMOKSLINIMĄ.	213
PAV. 45. LIETUVOS 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ SAVĖS PRISKYRIMO AMŽIAUS GRUPEI (1-3 – JAUNAS, 4-6 – VIDUTINIO AMŽIAUS, 7-9 – SENAS) VIDURKIAI BALAIS PAGAL IŠSIMOKSLINIMĄ.	214

PAV. 46. 60 M. IR VYRESNIŲ LIETUVOS GYVENTOJŲ TAPATINIMOSI SU PASIRINKTA AMŽIAUS GRUPE STIPRUMO (0 – „LABAI SILPNAI SAVE TAPATINU SU NURODYTA AMŽIAUS GRUPE“, 10 – „LABAI STIPRIAI SAVE TAPATINU SU NURODYTA AMŽIAUS GRUPE“) VIDURKIAI BALAIS PAGAL IŠSIMOKSLINIMĄ.	214
PAV. 47. VYRESNIŲ NEI 70 METŲ ŽMONIŲ DAUGUMOS LIETUVOJE SOCIALINIO STATUSO VERTINIMO (0 – YPATINGAI ŽEMA SOCIALINĖ PADĖTIS, 10 – YPATINGAI AUKŠTA SOCIALINĖ PADĖTIS) VIDURKIAI BALAIS 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ GRUPĖSE PAGAL IŠSIMOKSLINIMĄ.	215
PAV. 48. DAUGUMOS LIETUVOJE 20-30 M. GYVENTOJŲ MORALĖS VERTINIMŲ (0 – „VISIŠKAI NEGALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“, 4 – „LABAI GALI BŪTI, KAD DAUGUMA TAIP MANO“) VIDURKIAI BALAIS 60 M. IR VYRESNIŲ RESPONDENTŲ GRUPĖSE PAGAL IŠSIMOKSLINIMĄ.	216

Lentelių sąrašas

LENTELĖ 1. VYRESNIO AMŽIAUS ŽMONIŲ ĮVARDIJIMAS „DELFI“ PUBLIKACIJOSE SENĖJIMO TEMA.	115
LENTELĖ 2. VYRESNIO AMŽIAUS ŽMONIŲ LYTJ ŽYMINČIŲ ŽODŽIŲ GRUPĖS, NAUDOTOS ANALIZĖJE.	116
LENTELĖ 3. VYRESNIO AMŽIAUS MOTERIS ŽYMINČIŲ ŽODŽIŲ DAŽNIS TEKSTUOSE.	116
LENTELĖ 4. VYRESNIO AMŽIAUS VYRUS ŽYMINČIŲ ŽODŽIŲ DAŽNIS TEKSTUOSE.	117
LENTELĖ 5. SOCIALINIO KONTEKSTO RAKTAŽODŽIAI, JIEMS PRISKIRTOS PRASMINĖS GRUPĖS IR DAŽNIS TEKSTUOSE.	118
LENTELĖ 6. VYRESNIO AMŽIAUS VYRUS IR MOTERIS ŽYMINČIŲ ŽODŽIŲ DAŽNIS TEKSTUOSE.	122
LENTELĖ 7. SOCIALINIO KONTEKSTO RAKTAŽODŽIAI IR JIEMS PRISKIRTOS PRASMINĖS SĄVOKŲ GRUPĖS.	123
LENTELĖ 8. RAKTAŽODŽIAI, JŲ TEMINĖS SĄVOKŲ GRUPĖS IR PAPLITIMO DAŽNIAI.	137
LENTELĖ 9. SENSTANČIO KŪNO TYRIMO REZULTATŲ APIBENDRINIMAS.	146
LENTELĖ 10. INTERVIU TEKSTŲ TEMINIŲ RAKTAŽODŽIŲ GRUPĖS.	154

Ivadas

Žmogaus gyvenimo trukmė ilgėja, visuomenė sensta. ES gyventojų, vyresnių nei 65 metai, dalis padidėjo nuo 13,7% 1990 m. iki 17,4% 2010 m., o 2060 m. prognozuojama, kad ji sudarys apie 30% visos populiacijos (Third..., 2011). Rytų ir Centrinės Europos šalyse, ypač Lietuvoje, populiacijos senėjimą dar skatina sparti gyventojų emigracija. Šie demografiniai pokyčiai kelia nemenkus ekonominius iššūkius: būtinybę reformuoti pensijų sistemą, prailginti darbingą amžių. Sveikatos apsaugos sistemai tenka plėsti medicinos paslaugas, pritaikyti jas vyresnio amžiaus žmonių poreikiams ir pan. Tiek tarptautinė, tiek nacionalinė politika pabrėžia pagyvenusių žmonių socialinę atskirtį ir būtinybę juos integruoti į šiuolaikinę visuomenę (2002 m. tarptautinio; Nacionalinė, 2004). Siekdama atkreipti visuomenės dėmesį į senėjimo problemas, Europos Komisija 2012 m. paskelbė Europos vyresnių žmonių aktyvumo ir kartų solidarumo metais.

Nors demografinis gyventojų senėjimas pritraukia vis daugiau tarptautinės mokslininkų bendruomenės dėmesio, tyrimai ir Vakaruose, ir Lietuvoje daugiausia skiriami ekonominėms problemoms, darbui ir išėjimui į pensiją, socialinei politikai, sveikatos bei priežiūros klausimams (Vazonienė, 2011; Kanopienė, Mikulionienė, 2006a, b; Lazutka ir kt., 2004; Lietuva, 2004; Stankūnienė ir kt., 2002). Tuo tarpu senėjimo kultūriniai ir komunikaciniai aspektai lieka mažai tyrinėti.

Senėjimo identitetas paprastai analizuojamas iš dviejų perspektyvų: veiklos bei santykio tarp savasties (*Aš*) ir kūno (Machat-From, 2010). Vyresnio amžiaus žmogų apibūdinant veiklos aspektu, modernias visuomenes nagrinėjančiose sociologinės koncepcijose analizuojama su amžiumi susijusi socialinių vaidmenų kaita, jų praradimas, statuso visuomenėje menkėjimas ir pan. Pomoderni socialinė teorija identitetą traktuoja kaip kintantį, peržiūrimą, neribotų galimybių refleksyvų savasties projektą, patiriantį orientuojančių socialinių struktūrų stoką (Turner, 1994, 1995; Giddens, 2000; Featherstone, 1991; Phillipson, Biggs, 1998). Sociologinė senėjimo problema išvelgiama ne

ekonomikos sąlygotuose dalykuose, o prieštaringame santykiyje tarp *Aš* ir kūno, tarp subjektyvaus jaunatviškumo ir išorinio biologinio senėjimo proceso (Turner, 1995). Ši santykį sureiškina įtakinga „senatvės kaukės” teorija (Featherstone, Hepworth, 1990; 1991; 1993).

Senėjimo tapatumo sociologija plėtojasi tarsi anklave, mažai teliečiamame bendrosios sociologijos teorijos, kas paprastai būdinga naujoms tyrimų sritims, pavyzdžiui, rasės ir etninių santykių sociologijai septintajame dešimtmetyje (Wilson, 2011). Šiuo darbu siekiama sujungti bendrąją sociologijos teoriją ir senėjimo sociologiją, senėjimo tapatumo analizei pasitelkiant ne tik Anthony Giddenso (2000) reflektivaus *Aš*, bet ir Ervingo Goffmano (1963) stigmatos (*spoiled identity*) koncepciją.

Pati idėja į senatvę žvelgti kaip į stigmą nėra unikali. Senatvę kaip vieną iš stigmų aptaria Gerhardas Falkas (2001), tačiau jis remiasi E.Durkheimo nusikaltimo ir deviacijų teorijomis. Autorės manymu, tokia sąsaja senatvės atveju ne visai korektiška, kadangi stigma - santykis tarp atributo ir stereotipo. Stigma pagal E.Goffmaną yra deviacija ne dėl elgesio normų pažeidimo, bet dėl to, kad tam tikri asmens bruožai gėdingai neatitinka visuotinėms normoms (visų pirma išvaizdos), etalonams, standartams, stereotipams. Senatvė, kaip ir neįgalumas ar odos spalva rasistinėse visuomenėse, nėra elgesio normų pažeidimas – tai gėdingas hegemoninių (išvaizdos) normų neatitikimas. Kaip gerai suformulavo dar Maxas Weberis, tokią stigmą pažymėto asmens “slaptą kančią sukelia ne tai, kad jis ką nors padarė, bet tai, kad jis ne savo valia, dėl savo nepakeičiamos prigimties ‘yra’ toks” (Weber, 2000 (1922):235).

Senatvės stigma, kaip pastebi G.Falkas (2001:21), reiškiasi neigiamais bendro pobūdžio vyresnio amžiaus žmonių vertinimais, jiems priskiriamu ligotumu, fiziniu ir protiniu nykimu, negebėjimu mokytis, a seksualumu, Amerikos visuomenėje plintančia gerontofobija (bepriežastine senų žmonių baime), be to, prieštaringais kaltinimais: pagyvenusieji užima darbo vietas ir neleidžia įsitvirtinti jaunimui *versus* pensininkai yra (vis sunkėjanti) našta mokesčių mokėtojams. Tokiu būdu senatvės stigma apima chronologinį (pavyzdžiui, vyresni nei 55 m.), socialinio statuso ir situacinį aspektą.

Žvelgiant iš socialinės stratifikacijos perspektyvos, amžius ranguojamas vertybių hierarchijoje, o senatvė Amerikos kultūroje retai vertinama aukštai. Seni žmonės ignoruojami masinių medių, ypač televizijos. Jie ribojami mažesnių pajamų, galios bei įtakos stokos. Stigmatizuoti žmonės, įskaitant senus, trikdo tuos, su kuo bendrauja, tad tikimasi, kad jie pasitrauks iš socialinių situacijų, apsaugodami kitus nuo šio sumišimo. Sutrikimas būti senų žmonių kompanijoje yra socialinės stratifikacijos aspektas (Falk, 2001:132-136).

Stigmos tyrimuose susiduriama su dviem svarbiausiais iššūkiais (Link, Phelan, 2001). Vienas jų tas, kad dominuoja žvilgsnis iš išorės, kadangi mokslininkai patys paprastai nepriklauso stigmatizuotoms grupėms ir stigmą tiria iš patogios perspektyvos teorijų, neįtraukiančių gyvos tiriamų žmonių patirties (Kleinman et al, 1995; Schneider, 1988). Šis priekaištas galioja ir šio darbo autorei: priklausymas „*out*“ grupei greičiausiai apsunkino giluminių interviu atlikimą ir turi įtakos surinktos informacijos kokybei. Kita vertus, kaip bus matyti vėliau, yra pastebima, kad vyresnio amžiaus žmonės patys yra priešiški senatvei, tad kyla abejonė, ar visuomenėje, priešiškoje vyresniam amžiui, iš viso įmanomas nepriešiškas žvilgsnis į senatvę iš vidaus?

Antrasis stigmos koncepcijos taikymo iššūkis yra peržengti tyrimų apsiribojimą individualiu lygmeniu, kadangi ligšiol stigmos tyrimai susitelkę ties individų suvokimu ir šio suvokimo pasekmėmis mikro lygmens sąveikoms, stereotipizavimu. Todėl pasigendama kuriamos socialinės atskirties ištakų ir pasekmių tyrimų, dėmesio diskriminacijai ir struktūriniam klausimams (Oliver, 1992; Fiske, 1998). Sociologiniai stigmos tyrimai ypač reikalingi, nes kognityviniai procesai, nors būtini stigmos kūrimui, nėra jos pakankamos priežastys. Be to, ji daro nepakankamai įvertintą poveikį gyvenimo galimybių pasiskirstymui (karjeros, pajamų, socialinių ryšių, būsto, sveikatos, ištraukimo į kriminalus) (Link, Phelan, 2001). Tad šis darbas prisideda prie esamos spragos užpildymo: E.Goffmano koncepcija, išplėtotą tiriant mikrolygmens sąveikas, remiantis vėlesniais stigmos tyrinėtojais, taikoma ir makrolygmenyje.

Ar yra prielaidų stigmos koncepciją taikyti senatvės tyrimui Lietuvoje (ir kitose pokomunistinėse šalyse)? Subjektyvaus socialinio lokalizavimo tyrimas parodė, kad Vakarų šalyse vyresnio amžiaus žmonės savo padėtį visuomenėje vertina šiek tiek palankiau nei jaunesni, tuo tarpu kai Rytų Europos šalyse vyresnio amžiaus žmonės jautėsi esą žemiau socialinėje hierarchijoje nei jaunesni ir žemiau, palyginus su jų bendraamžiais už sovietinio bloko ribų (Evans, Keley, 2004). Taip pat ir „glokalizacija“, pasaulinio masto persisluoksniavimo procesas (Bauman, 2007:109), vis daugiau galimybių atveria jauniems - mokantiems užsienio kalbas, įvaldantiems naujausias technologijas, studijuojantiems, dirbantiems, gyvenantiems ir atostogaujantiems užsienyje, o lokalizuoja senus - nemokančius kalbų, nesinaudojančius naujomis technologijomis, nepaliečiamus refleksyviųjų savasties projektų. Diskriminacija dėl amžiaus Lietuvoje, manoma, yra labiausiai paplitusi iš visų diskriminacijos rūšių, o įsidarbinant amžius gali būti didžiausias trūkumas – tokios nuomonės buvo atitinkamai 59 proc. ir 57 proc. 2009 m. „Eurobarometro“ apklaustų Lietuvos gyventojų (Eurobarometras, 2009).

Tačiau senėjimo, senatvės tapatumo tyrimų iš Rytų ir Centrinės Europos yra itin mažai. Senatvės sampratą, vyraujančią „Trečiojo amžiaus universitetuose“ Lenkijoje, tyrė M.Wilinska (2012). Lietuvoje pagyvenusiųjų tapatumo tyrimai nebuvo atlikti. Visuomenės nuostatas pagyvenusiųjų atžvilgiu šalia kitų temų tyrinėjo S.Mikulionienė (1996, 2003a, 2003b, 2003c), spaudoje - S.Mikulionienė ir D. Petkevičienė (2006).

Bene didžiausias reprezentatyvus tyrimas, apėmęs senatvės identiteto klausimus, atliktas Švedijoje (Öberg, Tornstam, 1999, 2001, 2003; Öberg, 2003). Jis nepatvirtino nei dominuojančios „senatvės kaukės“ teorijos, nei dvigubos senstančių moterų atskirties ar beamžio *Aš (ageless self)* hipotezių. P.Öbergas (2003:126-129) pabrėžė, kad būtina skirti vyraujančias kultūrines vertybes, senėjimo reprezentavimą ir subjektyvią senėjimo patirtį, mat gerontologijoje paprastai aprašomos „senatvės problemos“ – vienišumas, menkas pasitenkinimas gyvenimu, išėjimo į pensiją trauma - neatitinka realių

senėjimo patirčių. Pasigendama kokybinių senėjimo patirties tyrimų, kurie atskleistų, kokią prasmę senėjimui teikia patys vyresnio amžiaus žmonės (Öberg, 2003:129). Tad šiuo darbu siekiama prisidėti prie jo atskleistos spragos užpildymo, analizuojant ne tik senėjimo reprezentavimą masinėse medijose ir visuomenės nuostatas, bet ir tiriant subjektyvią prasmę, teikiamą senėjimui.

Tokiu būdu šioje disertacijoje sujungiami du tarsi savarankiškai besiplėtojantys, tačiau savo turiniu persidengiantys diskursai: stigmos ir priešiško dël amžiaus (*ageism*), išryškinant jų bendrą vardiklį – diskriminaciją. Disertacijoje keliami klausimai: ar/kokiu mastu senatvė šiuolaikinėje Lietuvoje yra stigma? Kada ir kaip ja tapo? Kuo pasireiškia? Kaip senatvės stigma palaikoma?

Disertacijos **tikslas** – ištirti senatvės (senėjimo) tapatumą Lietuvoje, remiantis sociologine stigmos koncepcija.

Šiam tikslui pasiekti keliami **uždaviniai**:

1. Išgryninti ir apibrėžti tapatumo bei stigmos sampratas.
2. Išanalizuoti nuostatų į senatvę (senėjimą) kaitą istorinėje perspektyvoje bei šiuolaikinės senatvės sampratos susiformavimo prielaidas.
3. Apibrėžti senatvės (senėjimo) tapatumo sąvoką, išnagrinėti senatvės tapatumo teorines koncepcijas ir jų pritaikymo galimybes, empiriškai tiriant senėjimo tapatumo bruožus Lietuvoje.
4. Ištirti senatvės (senėjimo) reprezentavimą Lietuvos viešajame diskurse.
5. Ištirti, kaip vyresnio amžiaus žmonės patiria ir įprasmina senėjimą.
6. Išanalizuoti Lietuvos visuomenės nuostatas į senėjimą, lyginant su kitomis Europos šalimis.

Pagrindiniai darbo rezultatai ir ginami teiginiai:

- Vyraujančios senėjimo tapatumo teorijos („senėjimo kaukės“, „socialinės kaukės“, M.Foucault „iškūnijimo tezė“, gerotranscendentinė teorija), kaip ir A.Giddenso pomodernaus reflektivaus *Aš* koncepcija, menkai paaikškina senatvės tapatumą šiandieninėje Lietuvoje. Šiam tikslui tinkamesnė E.Goffmano stigmos koncepcija, leidžianti paaikškinti senatvės neigimą, vengimą ir marginalizavimą.
- Senėjimo tapatumas tiek Lietuvos viešajame diskurse, tiek pačių vyresnio amžiaus žmonių siejamas su chronologiniu amžiumi ir konstruojamas labiau negatyviai - siejant su socialinio statuso, socialinių vaidmenų (išskyrus šeimos) ir vertės praradimu, silpstančia sveikata ir nykimu.
- Senatvė Lietuvos visuomenėje yra (maskuojama) stigma: už palankaus požiūrio į senus žmones, aukšto jų moralės vertinimo ir pagarbos slypi nepakantumas jiems, ignoravimas ir diskriminavimas.
- Senatvės stigmatizavimas pasireiškia vyresnio amžiaus žmonių ignoravimu masinėse medijose, jų kaip aukų vaizdavimu ir kūno senėjimo tapatinimu su nykimu, destrukcija.
- Kasdienėse sąveikose senatvės stigmatizavimas reiškiasi senatvės neigimu, vyresnio amžiaus žmones marginalizuojančiomis elgesio normomis, tiesiogine bei netiesiogine diskriminacija dėl amžiaus, institucionalizuota privačiose ir valstybinėse struktūrose.
- Senatvės stigma Lietuvoje yra paplitusi (beveik pusė vyresnio amžiaus respondentų per pastaruosius metus yra patyrę išankstinį priešišumą, nepagarbą, netinkamą elgesį), o kai kuriais atvejais – ir labai intensyvi (labai dažnai su tokiu elgesiu susidūrė 3-5 proc. 65–74 metų respondentų).

- Senatvės stigmatizavimas ir diskriminavimas Lietuvoje stipresnis nei pažengusiose Europos šalyse, jis artimas kitų pokomunistinių šalių ir Viduržemio jūros šalių vyresnio amžiaus žmonių diskriminavimo lygmeniui.
- Priešiškumo senatvei legitimavimo ir institucinio įsitvirtinimo priežastys yra istoriškos: jis išgalėjo moderniaisiais laikais kartu su chronologiniu senatvės ribos įtvirtinimu pensijų sistemoje ir socialinėje politikoje, su geriatrijos atsiradimu, masinių medijų ir fotografijos paplitimu.

Darbą sudaro trys skyriai: *“Tapatumas ir stigma”*, *“Senatvės tapatumas: istorinė ir teorinė perspektyva. Senstantis kūnas (lytis)”* ir *“Senėjimas Lietuvoje: reprezentavimas versus patirtis”*. Pirmojo skyriaus pirmame poskyryje *“Tapatumas” lietuvių kalboje* aptariama tapatumo sąvokos vartoseną lietuvių kalboje. Antrajame poskyryje *“Tapatumas kaip socialinio konstravimo procesas”*, siekiant iškristalizuoti tapatumo sampratą, kuri būtų tinkama disertacijoje keliamų tikslų pasiekimui, aptiriamos teorinės identiteto koncepcijos, jų raida bei nagrinėjami sociologijos ir psichologijos perspektyvų identiteto tyrimuose skirtumai. Trečiajame poskyryje *“Stigma”* pristatoma E.Goffmano stigmos koncepcija ir vėlesni stigmos tyrimai. Ketvirtajame poskyryje *“Kas pirmesnis - identitetas ar interesas?”* svarstomas identiteto ir intereso santykio klausimas bei kolektyvinio senėjimo tapatumo inspiruotų socialinių sąjūdžių galimybė.

Antrojo skyriaus pirmajame poskyryje *“Senatvės tapatumo istorinė perspektyva”* apžvelgiamos senatvės ribos, nuostatų į senėjimą ir vyresnio amžiaus žmonių socialinio statuso variacijos nuo Antikos iki Naujųjų laikų. Nagrinėjami šiuolaikinės senatvės ribos ir sampratos įsitvirtinimo veiksniai, skatinantys senatvės stigmatizavimą: chronologinio senatvės slenksčio nekvestionavimas, geriatrijos atsiradimas ir pensijų sistemos įvedimas. Antrajame poskyryje *“Senatvės tapatumo teorinė perspektyva”* aptiriamos šiuolaikinės (senatvės) tapatumo teorijos. Tai senatvės kaukės (Featherstone,

Hepworth, 1990, 1991, 1993), maskarado (Woodward, 1991) ir socialinės kaukės (Biggs, 1993, 1997), reflektivaus savasties projekto (Giddens, 2000) ir savasties technologijų (Foucault, 1988, 2005) koncepcijos. Autorę labiausiai domina, kaip šiose koncepcijose nušviečiama kūno reikšmė tapatumui. Šiuolaikinio teorinio senėjimo diskurso analizė apima priešiško delfi amžiaus, biomedicinos konstruojamos senatvės sampratos ir socialinio lyties konstravimo aptarimą. Antras skyrius baigiamas vyresnių žmonių santykio su savo amžiumi ir kūnu empirinių tyrimų apžvalga.

Trečiojo skyriaus pradžioje pristatomas bendras tyrimo modelis, antrajame poskyryje „*Senėjimo vaizdavimas masinėse medijose*“ analizuojamas masinių medijų santykis su socialine tikrove, jos poveikis auditorijai, aptariami kitų šalių medijų turinio ir jos poveikio tyrimai, trimis skirtingais pjūviais pristatomas autorės atliktas internetinio portalo „Delfi“ 2007 m. publikacijų senėjimo tema tyrimas. Trečiajame poskyryje „*Senatvės (senėjimo) prasmė ir jos reikšmė vyresnio amžiaus žmonių tapatumui (kokybinis tyrimas)*“ analizuojami autorės atlikti 24 giluminiai interviu su vyresnio amžiaus žmonėmis. Ketvirtajame poskyryje „*Senatvės suvokimas ir diskriminacija dėl amžiaus Lietuvoje: tarptautinė lyginamoji analizė*“ nagrinėjami Europos socialinio tyrimo 4 bangos (2008 m.) (ESS Round 4...) duomenys senėjimo ir diskriminacijos dėl amžiaus tema – Lietuvos situacija aptariama tarptautiniame kontekste. Pabaigoje svarstoma, ar priešiškus senatvei universalus, kokios jo priežastys.

Disertaciją užbaigia išvados ir rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas bei priedai.

1. Tapatumas ir stigma

Ką reiškia būti senu? Arba koks yra seno (senstančio) žmogaus tapatumas? Ieškant atsakymo į šį klausimą, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas yra tapatumas, kadangi tapatumo arba identiteto sąvoka socialiniuose ir humanitariniuose moksluose (antropologijoje, istorijoje, politikos ir komunikacijos moksluose, literatūros studijose) pastaraisiais dviem dešimtmečiais vartojama labai plačiai, metodologiškai eklektiškai ir apskritai laikantis postmodernios orientacijos (Callero, 2003), jai suteikiami įvairūs prasminiai atspalviai arba tekstuose ji naudojama kaip savaime suprantama, nereikalaujanti apibrėžimo ar patikslinimo¹. Kai kurie autoriai atkreipė dėmesį į šią problemą, netgi pateikė tapatumo apibrėžčių klasifikacijas, beje, mažai panašias viena į kitą (Bendle, 2002; Finnegan, 1997; Fearon, 1999; Howard, 2000).

1.1. “Tapatumas” lietuvių kalboje

Lietuvių kalbos atitikmenys tarptautiniam žodžiui “identitetas” būtų “tapatumas” ir “tapatybė”. Anot “Lietuvių kalbos žodyno” (2005), “tapatumas” kilęs iš žodžio “tapatus” (pavyzdžiui, “tikras dviejų dalykų tapatumas leidžia juos teisėtai tapatinti”). “Tapatus” reiškia “identiškas, tolygus” (“Objektai tapatūs esminiais požymiais, kiti požymiai gali skirtis. Šios interpretacijos artimos, bet netapačios”). Tuo tarpu “tapatybė” jis įvardija kaip objekto lygybę pačiam sau arba kitam objektui, tolygumą, vienodumą (“minties tapatybė” – ta pati mintis kitais žodžiais, “įrodyti, nustatyti asmens tapatybę”).

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultantų teigimu, skirtumą tarp “tapatumo” ir “tapatybės” nurodo tik jų priesagų reikšmių skirtumas. Žodžiai su priesaga –um- reiškia savybę, požymį: baltumas, šviežumas, tyrumas, spalvingumas, gausumas ir t.t. Žodžiai su priesaga –yb- reiškia abstrakcijas: savybė, valstybė, ypatybė. Skirtumą tarp “tapatybės” ir “tapatumo” galime

¹Identiteto sąvoką patikslinti ir apibrėžti siekiama darbo tikslais ir nepretenduojama į analizės išsamumą ar ribų tarp sociologijos ir psichologijos išgryninimą.

pastebėti, palyginę juos su analogiškais terminais “tautybė” ir “tautiškumas”: “tautiškumas” tarsi nurodo savybes, požymius, tuo tarpu “tautybė” – esmę, slypinčią už požymių ir juos sąlygiojančią. Kalbant apie tapatybę, galbūt galima būtų sakyti, jog tai nuoroda į žmogiškąją esmę, vidinį Aš, organizuojantį visas tapatumo savybes į visumą, nustatantį jų prioritetus ir su išoriniu tapatumu siejamu “autentiškumo” sampratą? Toks supratimas neprieštarautų kasdieni vartosenai, pavyzdžiui, sudėtiniam terminui “asmens tapatybės kortelė”. Galimas daiktas, kad tai pradinė šios sąvokos reikšmė, nes lotyniška šaknis *idem* reiškia vienodumą, tapatumą (*sameness*) ir tęstinumą (A Dictionary..., 1998). Tačiau pagrindinės XX a. identiteto tyrimų kryptys – psichodinaminė ir sociologinė – kvestionuoja esencialistinį supratimą, kad esama unikalios identiteto šerdies ar esencijos, “tikrojo Aš”, išliekančio visą gyvenimą (A Dictionary..., 1998). Kadangi sociologija dėmesį sutelkia į kuriamą, socialiai konstruojamą identiteto pobūdį, todėl šio darbo tikslams tinkamesnis plačiai paplitęs “tapatumo” terminas, kuris bus toliau vartojamas kartu su tarptautiniu terminu “identitetas”, laikant juos sinonimais.

1.2. Tapatumas kaip socialinio konstravimo procesas

Stengiantis išgryninti sociologinę identiteto sampratą, pirmiausia svarbu suprasti jos socialinį konstrukcionistinį pobūdį. Kai sociologijoje klausiama “kas aš esu?”, pasitenkinama atsakymu “studentė, sūnus, konservatorius, direktorė, bedarbis, moteris”, t.y., nurodoma į socialinį vaidmenį ar kategoriją, tačiau nesiekama žengti už jų, už to, kas socialu, kaip, pavyzdžiui, budizme, kur meditacine praktika stengiamasi “užtildyti protą”, žengti už mąstymo ir už su juo atsirandančio “aš” bei subjekto-objekto kategorijų (Sahnas, 2006). Sociologija tiria tai, kas, mūsų manymu, mes esame, ką kiti mano mus esant ir kuo mums (ne)leidžia būti, kaip šie manymai virsta bendra realybe, kaip ją koreguoja ir kaip patys yra jos koreguojami. Taip, pavyzdžiui, E.Goffmanas (2000), socialinius vaidmenis prilygindamas dramoje atliekams vaidmenims, parodo, kad jie nebūtinai turi (o dažnai visai neturi) ką nors

bendra su gilumine esybe ar autentiškumu, bet paprastai išreiškia/atitinka konkrečios visuomenės moralinius reikalavimus ir idealus.

Individas – ne tas, ištirpinęs savąjį “aš” meditacijos tyloje, o gyvenantis kasdienį gyvenimą – yra neatsiejamas nuo visuomenės. Tą žinome iš G.H.Meado (1934) savasties² (*self*) koncepcijos, pademonstravusios, kaip individą kuria visuomenė. Jis išskyrė du savasties elementus: vidinį subjektyvų ir nepažinų „Aš“, kuris suvokia (*I*), bei „mane“ (*me*), labiau išorinį, determinuotą, kurį asmuo pats suvokia kaip kitų atsaką į jį. Savastis kaip atskiras objektas iškyla bendravimo - individo ir Kito perspektyvų sąlyčio - metu, o bendras sąveikai prasmės teikia kalba. Kalba kaip simbolių (reprezentavimo) sistema savyje talpina socialines ir kultūrinės prasmės, naudojamas identiteto kūrimui. Tad *identifikavimasis yra įvardijimo procesas, kurio metu individas perima visuomenės (kitų individų) kuriamas hierarchines kategorijas ir pagal jas apibrėžia savo vietą visuomenėje.*

Kaip teigia V.Leonavičius (1998: 142), savastis³ „priklauso asmeniui, bet kartu bendra su kitais asmenimis, nes asmuo savyje gali suvokti tik tai, ką jis gali apibrėžti“. Puikus identiteto apibrėžimas. Ir nors V.Leonavičius (1998:143) pabrėžia, kad savastis nėra tapati asmens identitetui, kad „Meadas nagrinėja patį savąjį aš reflektuojančio asmens (*self*) mechanizmą“, tolesnė straipsnio argumentacija ne išsklaido, o sustiprina abejones, jog kalbama būtent apie identitetą: „Save suvokiančio asmens padalijimas į Aš ir savastį

² Anglišku terminų “I”, “me” ir “self” vertimas gan komplikotas. Bandytas naudoti V.Leonavičiaus (1998) pasiūlytais lietuviškais atitikmenimis, “I” verčiant kaip “aš”, “me” – “savastis”, “self” – “savimonė”, ne visada pasiteisino. (Tiesa, jis pats “the looking-glass self” verčia kaip “veidrodinio aš vaizdo” teorija (ten pat, p.145), tad kyla klausimas, ar šie pasiūlyti terminai taikytini išimtinai tik Meado koncepcijai?)

Kadangi žodis “self” turi dvi reikšmes: “your consciousness of your own identity” ir “a person considered as a unique individual” (WorldNet explanatory dictionary, pateikiamas “Tildės biuro” kompiuteriniame žodyne), tinkamas vertimas gali būti tiek “savimonė”, tiek “savastis”. Pastarąjį variantą pasirinko J.S.Coleman (2005 (1994), p. 434) socialinės teorijos vertėjai, kaip tinkamesnį mezo ir makro lygmeniui (pavyzdžiui, “korporacinė savastis”), o “me” jie vertė “objektine savastimi”, “I” – “aš”, “subjektine savastimi”. “I” ir “me” šiame darbe verčiama paprasčiausiai “aš” ir “mane”, turint omeny čia aptartą objektinę ir subjektinę savasties prasmę, o “self” - dažniausiai kaip “savastį”, išskyrus atvejus, kai kontekste tinkamesnė yra “savimonės” sąvoka.

³ Cituojant V.Leonavičių, laikomasi jo naudotų terminų, tad “savastis” šiuo atveju yra “me”, toliau darbe įvardijama “objektine savastimi”.

leidžia atskleisti socialinės aplinkos internalizacijos procesus ir nustatyti asmens identifikacijos mechanizmus. Toks analitinis požiūris leidžia kurti identifikacijos procesą: asmuo identifikuoja save su ta internalizuota nuostatų ir vaidmenų visuma, kurią pozityviai⁴ vertina aplinkiniai“ (Leonavičius, 1998:143). Juolab, kad būtina savimonės sąlyga G.H.Meadas laiko socialinę aplinką: „žmonės yra maстанčios ir tą maštymą reflektuojančios būtybės, kurių tapatumas sau ir veikla kyla iš sąveikos su kitais“ (Leonavičius, 1998:138), „sąmonė turėtų būti aiškinama kaip maštymo srautas, atsirandantis dinamiškame santykiyje tarp asmenų ir aplinkos, dar tiksliau – tarp socialinės aplinkos“, „elgesys yra įsisąmoninamas tik tokiu pavidalu, koks yra būdingas aplinkiniam socialiniam pasauliui“, „už visuomenės negali būti nei save reflektuojančio aš arba savimonės, nei šio sąmoningumo (*consciousness of self*) bei bendravimo“ (Leonavičius, 1998: 139), „savastis yra savimonė kitų reikšmingų asmenų ir apskritai bendruomenės atžvilgiu. Savastis atspindi įstatymus ir papročius, organizuotus kodus ir bendruomenės ekspektacijas“ (ten pat, p.143). Ir kaip pabrėžta paties G.H.Meado, „sąmonė yra funkcionali, o ne substantyvi ir taip pat pagrindine termino prasme ji greičiau turi būti lokalizuota objektyviame pasaulyje nei smegenyse – ji priklauso aplinkai ar yra aplinkos, kurioje mes atrandame save, savybė“ (Mead, 1969; 112, cit. Leonavičius, 1998).

Tokiu būdu objektinė savastis („*me*“) apima bendruomenės socialinį žinojimą, kultūrą, kurioje individas gyvena, „generalizuotą kitą“ (G.H.Meado terminas). Būtent jos formavimasis, būdai, kuriais tarpasmeninės sąveikos formavo individualų savasties jausmą/prasmę (*sense of self*), buvo dominuojanti tyrinėjimų sritis sociologų darbuose, paskelbtuose septintajame dešimtmetyje (Cerulo, 1997), tad manau, kad čia ir aptinkamas identitetas individo lygmenyje sociologijoje naudojama prasme.

⁴ Nebūtinai pozityviai – tą rodo stigmatizuotųjų depresijos tyrimai, pavyzdžiui, Oullette Kobasa ir kt., 1991 – G.R.

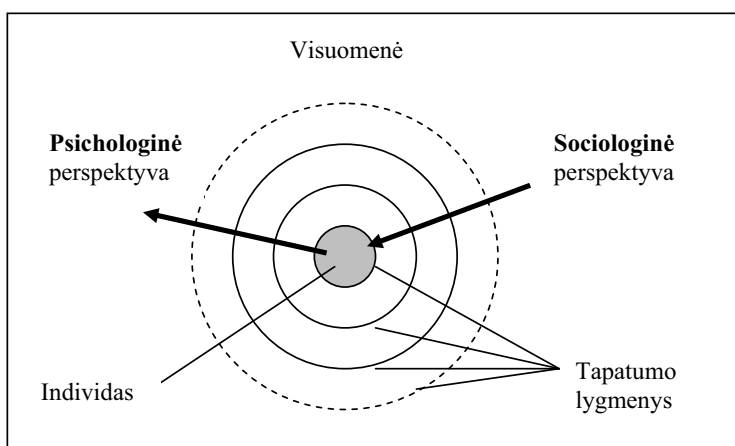
Nors pastebėta, kad savastis⁵ yra tiek individuali, tiek sociali, tačiau sociologija tvirtai laikosi nuostatos, kad „identitetas yra socialiai įgyjamas, socialiai palaikomas ir socialiai transformuojamas“ (Berger, 1995, p. 100), tuo pabrėždama, kad į savo tyrimo lauką neįtraukia nepažiniosios savasties dalies⁶ („Aš“) ir individo perspektyvos. Tuo tarpu individualiąją šio reiškinio pusę tiria psichologija (ypač socialinė psichologija), ieškodama atsakymų į klausimus, kaip individas sprendžia socialinių vaidmenų konfliktą, kaip nustato asmeninius jų prioritetus ir hierarchiją, kokiomis aplinkybėmis iškyla konkretaus socialinio vaidmens svarba ir pan. Anksčiau paliestas autentiškumo klausimas taip pat priklauso psichologijos sričiai. Pavyzdžiui, nustatyta, kad asmeniškai svarbesni yra tie savasties (*self*) aspektai, kurių pagrindu asmuo priskiria save kolektyvinėms kategorijoms (Simon, Hastedt, 1999), tarp kurių ryškiausios - lyties ir amžiaus kategorijos (Brewer, Lui, 1989; Hurtig, Pichevin, 1990). Teigiamą identitetą sėkmingiau įgyja tie, kurie priklauso dominuojančioms socialinėms grupėms. Tad stigmatizuojamų, neigiamai vertinamų grupių nariai gali taikyti tam tikras strategijas: mėginti atsiriboti, vertinti vidines skiriamąsias grupės savybes kaip mažiau neigiamas, savo grupę vertinti kaip vertingesnę kitais aspektais arba tiesiogiai varžytis su išorine grupe, siekiant grupių statuso pokyčių (Howard, 2000).

Nors identiteto tyrinėjimuose riba tarp psichologijos ir sociologijos nėra aiški - pavyzdžiui, K.Cerulo (1997) socialinę psichologiją, kaip ir simbolinį interakcionizmą, priskiria mikrosociologinei perspektyvai, tuo tarpu K.Deaux (1993) simbolinį interakcionizmą priskiria psichologijai, - šių disciplinų

⁵ R.Jenkinso (2008:49) manymu, angliško žodžio „*self*“ prasmė atitinka identiteto prasmę, nes taip pat apima *panašumo*, *skirtingumo*, *refleksyvumo* ir *proceso* savybes.

⁶ V.Gecas (1982:2) atkreipia dėmesį, jog reiktų skirti sąvokas „savastis“ (*self*) ir „savasties koncepcija“ (*self-concept*). Savastis (*self*) nurodo į refleksyvumo procesą, kylantį iš dialektikos tarp „Aš“ (*I*) ir „manęs“ (*me*) G.H.Meado (1934) prasmė, ji teikia filosofinį pagrindą socialiniams – psichologiniams savasties koncepcijos tyrimams, tačiau pati yra nepasiekiamą empiriniam tyrinėjimui. Tuo tarpu savasties koncepcija (*self-concept*) yra refleksyvios veiklos produktas: tai individo koncepcija apie save kaip fizinę, socialinę ir dvasinę ar moralinę būtybę, netgi ideologija, naudojama siekiant savęs patvirtinimo (*self-affirmation*) (Gecas, 1982:3-4). Panašiai S.Epsteinas (1973) savasties koncepciją apibrėžia kaip teoriją, kurios asmuo laikosi apie save kaip sąveikoje su pasauliu veikiančią būtybę. Jis akcentuoja žinojimą ir tikėjimus kaip savimonės pagrindą.

perspektyvų skirtumus tapatumo tyrinėjimuose sąlygiškai būtų galima išivaizduoti kaip žiūros iš visuomenės pozicijų link individo (sociologija) arba iš individo link visuomenės (psichologija) skirtumus (žr. 1 pav.). 1 paveikslo centre esantis skritulys ženklina individą, apskritimai aplink jį – skirtingus tapatumo lygmenis (amžių, lytį, narystę šeimoje, profesinėse organizacijose, etninę priklausomybę ar pan. – kadangi jų gali būti daug, paskutinis apskritimas nubrėžtas punktyrine linija).

Pav. 1. Sociologinių ir psichologinių tapatumo tyrinėjimų perspektyvos skirtumai.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Šios dvi perspektyvos turi daug bendro: tiek sociologinėje, tiek psichologinėje kryptyje savastis konceptualizuojama kaip struktūra įvairių tapatumų, savybių ir jų vertinimų, kilusių iš individo mąstymo, socialinės ir simbolinės veiklos, tačiau akcentai sudedami skirtingi. Sociologija linkusi tyrinėti savasties koncepcijos praeitį ir paprastai jos ieško socialinės sąveikos modeliuose, tuo tarpu psichologija linkusi pabrėžti savasties koncepcijos pasekmes, ypač susijusias su elgsena ir iškeliančias motyvacijos klausimus (savivertės, nuoseklumo, veiksmingumo motyvai). Abi – tiek sociologija, tiek psichologija - turi tam tikrų savasties koncepcijos paklaidų. Jei sociologai linkę elgesio priežasčių ieškoti anapus individo – kultūroje, socialinėje struktūroje ar socialinėje situacijoje (Gecas, 1982:2), tai psichologų paklaida – jų pernelyg

„vidinis“ žvilgsnis į elgesio priežastis (Ross, 1977)⁷, dar įvardijamas kaip tyrimų vidinio validumo pabrėžimas, kuris apsiribodavo svarstymais, ar laboratorijoje gautos išvados gali būti apibendrinamos platesnei aplinkai (Deaux, 1993).

Amerikiečių socialinėje psichologijoje skiriamos dvi pagrindinės kryptys: plėtojama pagal sociologijos ir pagal psichologijos tradiciją (Stryker, 1977; House, 1977). Tačiau netgi sociologinė kryptis, neseniai apibendrintoje⁸ identiteto teorijoje (Burke, Stets, 2009) - kuri pabrėžia konteksto, socialinių struktūrų ir bendrų prasmų svarbą individui, kuri remiasi kai kuriais sociologų darbais, ypač G.H.Meadu ir H.Blumeriu - vis tik išlieka psichologija, t.y. jos dėmesio centre yra asmuo, derinantis skirtingus socialinius vaidmenis (kurie tapatinami su identitetais, vartojant sąvoką *role-identity*), tiriama vaidmenų hierarchija, vaidmenų keitimas, jų konflikto sukeltas stresas ir pan. Socialinio vaidmens atlikėjas yra agentas, o asmuo (*person*) savyje talpina daug tokių agentų. Toks terminų vartojimas, matyt, pasiteisina psichologiniuose tyrimuose, bet žiūrint iš sociologijos pozicijų, sukelia nemenką sumaištį. Tad priekaištas, R.Jenkinso (2008:117) išsakytas H.Tajfeliui ir kolegoms, socialinio identiteto teorijos (Tajfel, 1978) kūrėjams, kad jie izoliuojasi nuo mokslo už socialinės psichologijos ribų, tarsi nebūtų antropologo F.Bartho, jau nekalbant apie E.Goffmaną, galioja taip pat P.Burke ir J.Stets (2009) identiteto teorijai – ji taip pat nėra tarpdisciplininė.

⁷ P.L.Callero (2003) kritikuoja psichologų dėmesio sutelkimą ties individualiais „savasties (*self*) konstravimo produktais“: savęs stiprinimu, savęs stebėjimu, saviapgaule, saviregulavimu, savęs prezentavimu, savikontrole ir pan. Kadangi jais aiškinamas elgesys, esama tendencijos pabrėžti stabilumą, vieningumą ir atitikimą (*conformity*), tuo pačiu neatsižvelgti į socialinio konstravimo principus. Nors socialiai konstruojamos savasties (*self*) kultūrinė prasmė aplinka gali būti santykinai stabili, bet ji negali būti ilgalaikė ir nekintanti. Analogiškai savastis (*self*) gali atrodyti esanti centrinė, suvienyta ar nepaprasta, bet ši simbolinė struktūra bus tokia daugiamatė ir įvairiapusė, kaip ir ją supantys socialiniai santykiai. Socialiai konstruojama savastis (*self*) nėra ir apribota individo kokybės ar psichologinių savybių išraiška, tai socialinis reiškinys, kuomet sampratos, įvaizdžiai ir susitarimai yra giliai determinuoti galios santykių (Callero, 2003).

⁸ P.Burke ir J.Stets identiteto teorija apjungia ankstesnius tyrinėjimus: Sh.Strykerio (1980 ir kt.) - kaip socialinė struktūra įtakoja asmens identitetą ir elgesį, G.J.McCallo ir J.L.Simmonso (1978 ir kt.) – kaip identitetai kuriami tiesioginėje sąveikoje ir paties P.J. Burke (1980 ir kt.) – vidinės savasties dinamikos, įtakančios elgesį (Burke, Stets, 2009:38).

Tiek sociologijoje, tiek psichologijoje plačiai remiamasi ir C.H.Cooley (1902) „veidrodinės savasties“ („*looking-glass self*“) koncepcija, teigiančia, kad savastis formuojasi kitų „atspindžių“ savo atžvilgiu suvokimo procese. Dėl plataus pritarimo galima manyti, kad šis tvirtinimas patvirtintas empiriškai, bet taip nėra. Nors daugelis, ypač simboliniai interakcionistai, tyrinėjo ryšį tarp kitų vertinimo ir individualios savasties (Miyamoto, Dornbusch, 1956; Quarantelli, Cooper, 1966), kitų nuomonių galia įtakoti savasties raidą vis dar abejojama. J. S. Shrauger ir T. J.Schoeneman (1979) tikrino „veidrodinės savasties“ empirinius įrodymus daugiau nei penkiasdešimtyje studijų ir pastebėjo, kad žmonių savęs suvokimas iš esmės atitinka būdą, kaip jų manymu, juos suvokia kiti, tačiau žmonių savivoka menkai atitinka, kaip kiti juos iš tikrųjų suvokia. J. S. Shrauger ir T.J.Schoeneman priėjo išvados, kad „nėra aiškių požymių, jog savęs vertinimai yra įtakoti grįžtamojo ryšio, gaunamo iš kitų natūraliai susiklostančiose situacijose“ (1979:549).

Tyrėjų taip pat dažnai taikoma socialinio ir asmeninio tapatumo perskyra, nors nesutariama dėl bendro jos pagrindo, o ir pats atskyrimas keblus tiek analitiškai, tiek empiriškai, nes asmeninis tapatumas bent iš dalies apibrėžiamas naryste grupėse, o socialinėms kategorijoms suteikiama asmeninė prasmė (Deaux, 1992, 1993). Todėl pritariu R.Jenkinso (2008:17, taip pat Ashton et al. 2004: 81) nuomonei, kad samplaika „socialinis identitetas“ yra perteklinė, nes identitetas negali būti nesocialinis (tai, kas nesocialu, nėra identitetas, arba bet kuri pretenzija į identitetą yra tuščia be socialinio pripažinimo⁹). Tad griežtai žiūrint, identitetas negali būti asmeninis, o asmeninio ir socialinio identiteto perskyra greičiau yra skirtingų žiūros taškų (iš individo arba iš visuomenės pozicijos) įvardijimas. N.Pizzaro (2007), pavyzdžiui, individualų tapatumą apibrėžia kaip narystės santykių rinkinį,

⁹ Nors „tikrąjį“ vardą individui suteikia dievas“ (Berger, Luckmann, 1999), t.y. jis apibrėžiamas religinės sistemos rėmuose – pastaroji konstruojama socialiai. Transcendentinės, mistinės patirtys vargu ar gali būti identiteto šaltiniu vien dėl tos priežasties, kad joms būtinas socialinis pripažinimas (tarkime, dvasinio mokytojo, bažnyčios hierarchų ar pan.) – priešingu atveju tokią patirtį deklaruojantis asmuo greičiausiai bus *pripažintas* psichikos ligoniu. Arba ikisocialinės patirtys, pavyzdžiui, savo kūno patyrimas - galbūt jis prisideda prie savimonės identiteto formavimo, bet vargu ar gali būti identiteto šaltiniu, kol neįgyja socialinės dimensijos - įvardijimo ir pripažinimo.

kadangi savybės, skiriančios individus, dažniausiai yra socialinės: net individo vardas/pavardė yra socialinė institucija, reguliuojama papročių ir civilinės teisės šiuolaikinėse visuomenėse (ji paveldima, tokiu būdu susijusi su tėvystės sistema, pirmaprade socialine institucija).

Suvokiant identiteto socialinį konstrukcionistinį pobūdį, ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad jis jokių būdu nėra statiškas ir fiksuotas, sukuriamas konkrečiu gyvenimo momentu. Identiteto kūrimas yra nuolatinis dinamiškas procesas, todėl patį terminą „identitetas“ dėl esencialistinių ir materializuojančių konotacijų siūloma keisti „identifikavimu“ (*identification*), nurodančiu procesus ir veiklą (Brubaker, Cooper, 2000; De Federico de la Rúa, 2007). R.Jenkinsas (2008:128) pažymi, kad G.H.Meado koncepcija išeties tašku pasirinko visuomenę ir judėjo link individo, o antropologo F.Bartho modelis, demonstruojantis, kaip kuriamos bei palaikomos (etninio) identiteto panašumo ir skirtingumo ribos, juda priešinga kryptimi, tad dėl vektoriaus „nuo ...link“ susidaro galima suvokimo klaida: „iš tikrųjų jie abu turi minty modelius santykių tarp kolektyvo ir individo kaip nuolatinius ir daugiau ar mažiau tuo pat metu dialektinius ar grįžtamuosius“. Pagal F.Barthą (1969: 16), kolektyvumų tęstinumas – kaip ir grupės ar kategorijos – palaikomas sąveikoje *ties* riba su Kitais. Identitetas yra ribų *proceso* dalykas (Wallman, 1986).

Kolektyvinio identiteto¹⁰ kūrimosi atveju vyksta procesai, analogiški individualiems - juos galime įsivaizduoti kaip grupės subjektyviosios savasties („I“) ir objektyviosios savasties („me“) dialektiką pagal G.H.Meado koncepciją. Kolektyviniai tapatumai (klasės, rasės, lyties, seksualumo ar kito bendro požymio pagrindu) pradeda formuotis kaip kategorijos, kaip kolektyvinio išorinio apibrėžimo produktai, kurie paprastai žinomi jos nariams

¹⁰ Kolektyvinio identiteto sąvoka vartota gan plačiai, siekiant apibūdinti įvairias socialinio protesto dimensijas: vidinį solidarumą (Taylor,Whittier, 1992), aktyvistų socialines kategorijas ir viešas jų reprezentacijas („viešus identitetus“ pagal Johnston ir kt. (1994)). F.Polleta ir J.M.Jasper (2001) kolektyviniu tapatumu įvardija individo pažintinį, moralinį ir emocinį ryšį su platesne bendruomene, kategorija, praktika ar institucija. Tai suvokimas bendro statuso ar santykio, kuris gali būti labiau įsivaizduojamas, nei tiesiogiai patiriamas. Pastebėtina, kad tokia vartoseną yra priešinga ankstesnei. Jei anksčiau identitetas reiškė unikaliją savastį, simbolinio interakcionizmo tampriai susietą su visuomene, tai dabar jis reiškia vienodumą, bendrumą su kitais (Warren, 2002:12).

(Jenkins, 2008:105-106). Sąveikai tarp kategorijos narių apėmus abipusį jų kategorizavimo pripažinimą, prasideda grupės identifikavimas – kolektyvinis vidinis apibrėžimas (Jenkins, 2008: 108). Šiame procese kaip pagalbinė priemonė dažnai naudojami stereotipai - ypač sutirštinti kolektyvinio identifikavimo simboliai (Jenkins, 2008: 152). Pats kategorizavimas nebūna neutralus, jis organizuotas hierarchiškai ir implikuoja galią.

M.Foucault (1970, 1980, 1994) teigimu, savastis yra tiesioginis galios produktas ir gali būti suvokta tik specifinio istorinio diskurso sąvokomis. Galios režimai ne tik kontroliuoja subjektą, bet jie sukuria savastį kūno disciplinos pagalba. Savastis tampa ne veikėjas, o savireguliuojantis subjektas, diskurso veikiamas “iš vidaus”. Sekdamas M.Foucault, Stuartas Hallas (1996) teigia, kad negalima tikra savastis, besislepianti “viduje”, kadangi savastis ir tapatumas yra konstruojami “diskurso viduje, ne išorėje”. Šis savasties konstravimo ir istorinės galios sklaidos sujungimas yra svarbiausias naujų kryptių įnašas, pademonstravęs, kad subjektas yra konstruojamas kontrolės santykiuose, žinojimo ir diskurso sistemose (Callero, 2003), o dalyvaudamas skirtinguose diskursuose (susijusiuose su religija, sportu, vartojimu ar pan.), individas identiteto dėka siejamas su platesnėmis socialinėmis struktūromis – klase, etniškumu, lytimi, seksualumu.

Tačiau M. Foucault tradicija kartu eliminavo pažinaus veikėjo prielaidas (Elliot, 2001). Sąmonės ir identiteto formavimo redukavimas iki prievartinės socializacijos iškėlė problemą, socialinių pokyčių siekiant be laisvų ir aktyvių veikėjų (Best, 1994). Neatsižvelgus į G.H.Meado koncepciją, naujoji perspektyva neišsprendžia “kategorijos klaidos”, arba neatskiria bendros savasties nuo atskirų tapatumų (Wiley, 1994). Simboliniam interakcionizmui savastis visų pirma yra refleksyvus socialinės sąveikos procesas, grįstas žmogišku sugebėjimu tapti objektu pačiam sau, t.y. būti ir objektu, ir subjektu. N.Wiley praplečia šį principą, teigdamas, jog savastis yra išskirtinė žmogiškosios prigimties savybė, transistorinė bei universali, arba kokybė, kuri neapima identitetų – socialių savimonės proceso produktų. R.G.Dunnas papildo N.Wiley’ų, parodydamas, kad galimas supratimas savimonės “kaip

struktūruotos diskurse ir jo dėka, tačiau neredukuoto į jį” (1997; 695-96). S.Hallas (1996; Hall, Du Gay, 1996) pastebi, kad dekonstrukcinė kritika nepakeičia netinkamų koncepcijų “teisingesnėmis”, ir kad nėra būdo išvengti mąstymo apie ankstesnes koncepcijas. Jis teigia, kad identitetas yra tokia koncepcija, kuri negali būti apmąstoma “senuoju būdu”, bet be jo iš viso negalima galvoti apie kai kuriuos esminius klausimus.

Tad nors tapatumo judėjimai paprastai deklaruoja siekį neigiamus įvaizdžius pakeisti teigiamais ir iššifruoti “autentišką” identitetą, visgi autentiški tapatumai, pagrįsti universaliais bendrais patirtimi ar kilme, neįmanomi (Grossberg, 1996): identitetai yra santykiniai, apibrėžti jų skirtingumo nuo kažko, procesiniai ir daugialypiai. Autentiškumas užvaldė tiek kultūrinę, tiek sociologinę vaizduotę iš dalies dėl įvaizdžių ir masinių medijų galios, ir labiau tikėtina, jog su autentiškumo problemomis susidurs engiamų grupių nariai, kadangi jie dažniau sprendžia dilemą, veikti pagal savo vertybes ar pagal galingesnių kitų lūkesčius (Erickson, 1995).

Sujungiant aptartus elementus, identifikavimo procesus galima analizuoti, naudojant J.S.Colemano (1990) „valtį“ – makro – mikro – makro perėjimų diagramą (De Federico de la Rúa, 2007). Identifikavimas prasideda ne socialiniame vakuume, o esančioje socialinėje struktūroje, kurios makro lygmenyje - institucijos, besiremiančios ideologinėmis sistemomis, disponuojančios spaudimo priemonėmis. Klasifikacijos ir kodai, kuriami šių sistemų, sudaro svarbius rėmus, kurie struktūruoja galimą sąveiką ir sąlygoja identifikavimą. Mikro lygmenyje (racionalūs) individai pagal esamas kategorijas naudoja identifikavimosi bei kitų identifikavimo strategijas, kurios suteikia geriausias galimas sąveikos pozicijas, siekiant prieigos prie išteklių ir tikslų, kuriuos jie laiko svarbiais (jie gali būti simboliniai, ekonominiai, emociniai, materialūs ir t.t.) ir kurie suteikia jiems palankius savęs vertinimus. Tokiu būdu identifikavimas visuomet yra galių ir įtampų objektas. Makro reguliavimo lygmenyje toks spaudimas galimas kaip „simbolinė prievarta“ arba dominavimas (Bourdieu, 1980, cit. De Federico de la Rúa, 2007). Tarpasmeninių santykių lygmenyje šis spaudimas gali būti vadinamas „įtaka“.

Tad nors identiteto (identifikavimo) koncepcija šiuolaikinėje sociologijoje nėra aiški ir nusistovėjusi, šio darbo keliamais tikslais galima konstatuoti, kad:

- tapatumas sociologijoje reiškia individo vardo/vietos (kitaip: kategorijos ar socialinio vaidmens) visuomenės struktūroje suteikimą ir priėmimą,
- jis neimplikuoja autentiškumo,
- tai yra nuolatinis procesas,
- identifikavimasis yra veikiamas galios santykių.

1.3. Stigma

1.3.1. E.Goffmano stigos samprata

Tačiau ne visada identiteto kūrimosi procesas yra sklandus. Ervingas Goffmanas (1986 [1963]) įvedė sugadinto identiteto (*spoiled identity*) arba *stigos* sąvoką. Stigma apibūdina situaciją individo, kuriam nepasiekiamas pilnas socialinis pripažinimas. Graikai, sukūrę šią sąvoką, naudojo ją nurodyti kūno ženklus, sukurtus demaskuoti menką paženklintojo moralinį statusą. Šie ženklai buvo įpjaujami arba išdeginami, ir jie rodė, kad jų nešiotojas yra vergas, nusikaltėlis arba išdavikas – suterštas asmuo, kurio reikia vengti, ypač viešose vietose. Krikščionybės laikotarpiu ši sąvoka papildyta dar dviem prasmėm: pirmoji – tai ženklas šventos malonės, pasireiškusios erupciniais žiedais odoje, antroji – medicininė aliuzija į šią religinę aliuziją, reiškusi fizinio sutrikimo ženklus kūne, bet taikyta labiau pačiai negarbei, gėdai, nei jos įrodymams kūne (Goffman, 1986: 1-2). Šiandieninei sampratai svarbu tai, kad stigmatizuotasis laikomas skirtingu nuo normalių žmonių, tarsi būtų ne visiškai žmogiškas, ir yra įvairiai diskriminuojamas, dažnai nesąmoningai.

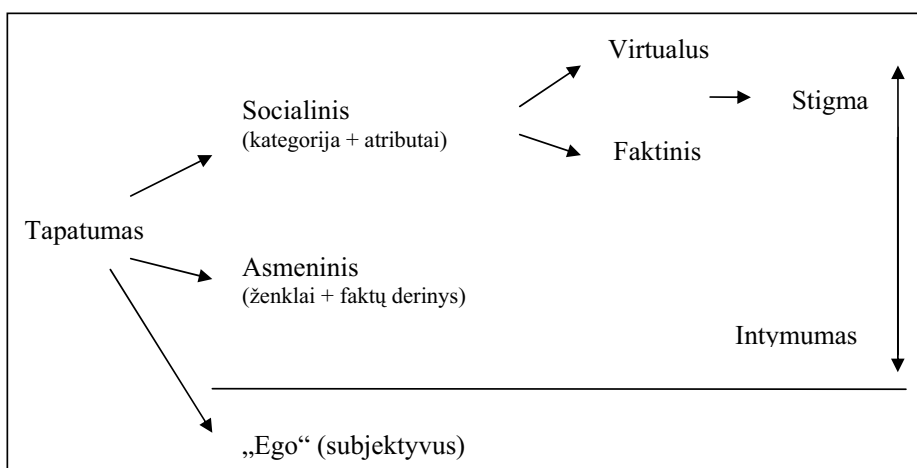
Kaip atsiranda toks – sugadintas – identitetas? Visų pirma, E.Goffmanas skiria socialinį ir asmeninį¹¹ tapatumą. Pastarasis išreiškia kiekvieno žmogaus unikalumo idėją. Ji apima, pirma, “teigiamą ženklą”, “tapatumo vinį” (*“identity peg”*), pavydžiui, asmens fotografinį veido ar stoto įvaizdį kitų sąmonėje, jo vietą giminystės saituose ir pan.; antra, unikalų derinį faktų, kurie atskirai paimti būtų būdingi daugeliui – jie gali būti siejami su vardu (CV ar policijos dosjė atveju) arba kūnu (jei nežinomas asmens vardas), o paprastai siejama su abiem. Asmeninis tapatumas atlieka struktūruotą, standartizuotą vaidmenį socialinėje organizacijoje, kadangi visi žmonės pasižymi savo esme panašiomis, tačiau išskirtinėmis savybėmis - pavyzdys galėtų būti pirštų anspaudai, kiti standartiniai atributai: rašysena, veido bruožai, asmens vardas, gimimo liudijimas, identifikacinis numeris ir pan. Svarbu pažymėti, kad E.Goffmano asmeninio tapatumo sąvoka apsiriboja tuo, ką asmuo reiškia kitiems - ji neapima individualybės ontologine prasme, individo nuomonės apie save ir savęs priskyrimo socialinei kategorijai. Kad būtų aiškesnė socialinio ir asmeninio tapatumo samprata, autorius palygina ją su “ego” tapatumu, įvardintu E.Eriksono: tai “subjektyvus savo situacijos ir tęstinumo jausmas, ir asmenybė, kurią igyja individas kaip daugelio socialinių patirčių rezultata” (Goffman, 1986; 105)¹². Ego tapatumas yra subjektyvus, refleksyvus dalykas, ir jam būtinas pats asmuo, apie kurio tapatumą kalbama. Nors jis kuriamas iš tų pačių “medžiagų”, kaip ir socialinis ar asmeninis tapatumas, tačiau asmuo išsaugo laisvę savo kūrinio atžvilgiu. Tuo tarpu asmeninis ir socialinis tapatumas yra pirmiausia kitų žmonių rūpestis ir aptariamo individo apibrėžimas - jis gali prasidėti vaikui dar negimus ir išlieka po asmens mirties kaip kitų žmonių prisiminimai.

¹¹ Dėl įvardijimo sutapimo atsiranda painiava, bet prasmė, kurią E.Goffmanas teikia asmeninio tapatumo terminui, neprieštarauja istoriškai vėliau, o šioje disertacijoje anksčiau išsakytam teiginiui, kad identitetas negali būti nesocialinis, nes sąvoka “asmeninis” E.Goffmano taikoma ne psichologijoje naudojama prasme, o sociologine: ką konkretus žmogus reiškia/simbolizuoja kitiems.

¹² Tinkamesnis įvardijimas būtų savimonės identitetas (*self identity*), bet jo vengiama dėl artimumo “*self identification*” terminui, nes pastarojo prasmė jau visai kita – asmeninio tapatumo nustatymas dokumentu ar paliudijimu.

Socialinį tapatumą, anot E.Goffmano, sudaro kategorija ir jos būdingi atributai, savybės - tiek asmeninės, pavyzdžiui, sąžiningumas, tiek socialinės struktūros, pavyzdžiui, profesija. Bendraujant su nepažįstamu žmogumi, numanoma jo kategorija ir jai priskiriami atributai, tik paprastai neišsąmoninami savi lūkesčiai jo atžvilgiu, nebent jie nebūtų išpildomi. Pastaruoju atveju pastebima, kad visą laiką buvo daromos prielaidos, koks turėtų būti priešais esantis individas. Šie lūkesčiai autoriaus vadinami kaip “galiojantys” (“*in effect*”,1986:2) ir įvardijami kaip *virtualus* socialinis tapatumas.

Tuo tarpu kategorija ir savybės, kurias nepažįstamasis galėtų įrodyti turįs, vadinami jo *faktiniu* (*actual*) socialiniu tapatumu. Kontakto metu gali paaiškėti, kad nepažįstamasis kai kuriomis savybėmis ženkliai skiriasi nuo kitų tos pačios kategorijos individų, be to, ne itin pageidaujamu būdu (kraštutiniais atvejais jis gali pasirodyti esąs pavojingas, silpnas ar pan.). Buvęs sveikas, įprastas asmuo mūsų sąmonėje nuvertinamas kaip suterštas. Ši savybė yra stigma (dar vadinama trūkumu, yda, kliuviniu), ypač jei jos diskredituojantis poveikis yra labai platus. Ji reiškia *neatitikimą tarp virtualaus ir faktinio socialinio tapatumo*. Tapatumo koncepciją, pateiktą E.Goffmano, galima apibendrinti ir vizualizuoti taip (žr. 2 pav.):

Pav. 2. Tapatumo sampratos eksplikacija pagal E.Goffmaną.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Stigmos atveju kalbama ne apie visas nepageidaujamas savybes, o tik tas, kurios nesuderinamos su *stereotipu*, koks turėtų būti konkrečios kategorijos individas. Dėmesys šiuo atveju sutelkiamas ne į savybes, o į santykius. Pati savybė nėra nei diskredituojanti, nei daranti garbę, kadangi vienos kategorijos asmenims ji gali būti stigmatizuojanti, o kitos – patvirtinanti jų įprastumą, pavyzdžiui, kartais tenka slėpti kvalifikacijos perteklių, nereikalingą atliekamam darbui. Kitaip tariant, stigma yra “ypatingos rūšies santykis tarp atributo ir stereotipo” (Goffman, 1986: 4). Kadangi stereotipai paprastai taikomi gana plačiai kategorijai - tai gali būti, pavyzdžiui, klientai, rytiečiai, automobilistai - stigma taip pat priklauso viešajam gyvenimui, pirmiausia kontaktams su nepažįstamaisiais, arba vienam galui kontinuumo, kurio kitas polius yra intymumas (Goffman, 1986).

Neatitikimas tarp virtualaus ir faktinio socialinio individo tapatumo “sugadina” jo socialinį tapatumą, ko pasekoje individas atskiriamas nuo visuomenės ir savęs paties. Tas neatitikimas, kad įgytų kokią nors reikšmę, turi būti kolektyviai konceptualizuotas visos visuomenės. E.Goffmanas pateikia naujai institucionalizuojamos stigmos pavyzdį: “tu negali būt sąžiningas su savim, kol nerandi, kas esi ir galbūt apgalvoji, ką visuomenė mano, kas tu esi ar turėtum būti” (Henrich, Kriegel, 1961: 155, cit. Goffman, 1986: 124).

E.Goffmanas (1986:128) apmąsto stigmą kaip visuotinę reiškinių, kaip deviaciją nuo tapatumo normų. “Normos” sąvoką jis taiko plačiau, įtraukdamas savybių rinkinį, hegemoninę konkrečioje visuomenėje (pavyzdžiui, regėjimas, raštingumas, fizinis išvaizdumas ir patrauklumas), kurį individas turi atitikti (ne jam paklusti). Atitikimo šioms normoms (ne)sėkmė turi tiesioginį poveikį individo psichologiniam integralumui. Tačiau individas ne visuomet turi galimybę atitikti normą, kadangi valios ar noro nepakanka. Normą Amerikos visuomenėje, anot E.Goffmano, atitinka jaunas, vedęs, baltasis, miestietis, šiaurietis, heteroseksualas, protestantas, tėvas, su koledžo išsilavinimu, dirbantis visą dieną, geros formos, svorio ir ūgio, sportuojantis. Kiekvienas, bent atskirais laikotarpiais neatitinkantis šios normos, pasijaučia nevertas, nepilnas, menkas – jei ne dėl kurios nors kitos priežasties, tai dėl artėjančio

senyvo amžiaus (Goffman, 1986: 129). Pabrėžtina, kad senatvę E.Goffmanas priskiria prie stigmos rūšių: pagyvenusių savipagalbos klubus pamini tarp kitų - išsiskyrusių, nutukusių, turinčių fizinių trūkumų etc. (Goffman, 1986: 22). Todėl nėra prasmės klausti, ar žmogus yra patyręs kokį nors stigmatizavimą, nes jis neabejotinai yra patyręs - klausti verta, kiek variacijų jis yra patyręs gyvenime (Goffman, 1986:129).

Taigi stigma yra neatitikimas tarp virtualaus (stereotipinio) ir faktinio socialinio tapatumo. Ji yra viešo gyvenimo dalis ir žymi deviaciją nuo tapatumo normų – normų, kurias reikia atitikti, ne jų laikytis - kurios nurodo, koks/ia turi būti. Kadangi hierarchiškai aukščiausia norma tinka tik itin siauram ratui individų ir tik tam tikrą laiką, absoliučiai visi (bent atskiru gyvenimo laikotarpiu) patiria stigmatizavimą.

1.3.2. Stigmos įtaka elgesiui

E.Goffmanas (1986) dėmesį sutelkia į stigmatizuoto individo elgesį - į stigmos valdymą, tiksliau, slėpimą. Šiuo atveju galimos individualios strategijos ir jungimasis į grupes.

Stigma gali būti dviejų tipų: diskredituota (*discredited*) ir diskredituojama (*discreditable*). Diskredituota yra ta stigma, kurią stigmatizuotasis numano esant žinomą kitiems arba kuri yra akivaizdi, tuo tarpu diskredituojama stigma nėra tiesiogiai pastebima arba stigmatizuotasis mano, kad ji nežinoma asmenims, su kuriais jis bendrauja. Diskredituotos stigmos atveju individui tenka valdyti įtampą, kylančią kasdienių kontaktų metu: jis deda pastangas, kad atitrauktų užmaskuotą dėmesį nuo stigmos ir palaikytų spontanišką išitraukimą į oficialų sąveikos turinį. Ypač dėmesį atitraukia dalykai, neatitinkantys etiketo arba komunikacijos mechanikos, pavyzdžiui, neregio nežiūrėjimas į kalbantįjį, todėl fizinę negalią turintieji neretai mokosi sąveikos struktūros, kad pakeistų savo elgesį ir sumažintų savo stigmos kritimą į akis. Diskredituojamos stigmos atveju tenka valdyti

informaciją, dėl ko kasdienė rutina virsta informacijos vadybos problemų sprendimu.

Stigmatizuotojo “moralinė karjera” (mokymosi patirtis ir savęs suvokimo pokyčiai) apima tris etapus: jis įsisažmonina normaliųų požiūrį, kurio pagrindu jis yra pripažįstamas netinkamu, taip pat išmoksta susitvarkyti su tuo, kaip kiti elgiasi su tokio tipo žmonėmis, koks jis yra, o galiausiai jis išmoksta prasmukti. Prasmukimas arba išlikimas neatpažintu, kaip teigiama, turi didelę psichologinę kainą - labai aukštą nerimo lygį, gyvenant gyvenimą, kuris bet kuriuo momentu gali žlugti. Be to, toks žmogus jaučia atotrūkį tarp dviejų prisirišimų, jis susvetimėja naujajai grupei, nes negali su ja pilnai identifikuotis, taip pat jaučiasi neištikimas ir negerbia savęs, kai negali kovoti su jo kategoriją žeidžiančiom pastabom. Kartais stigmatizuotu tampama vėlai gyvenime arba vėlai sužinoma, kad visada būta diskredituojamu (pastarasis atvejis apima radikalų praeities reorganizavimą). Toks individas puikiai išmoko, kas yra normalus ir kas yra stigmatizuotas, dar seniai iki to, kai turi save pripažinti netobulu. Matyt, jam bus sunku iš naujo identifikuoti save ir yra didelė savęs atmetimo išsivystymo tikimybė. Tokiu atveju autorius pateikia pavyzdį asmens, kuris būdamas jaunas, piktindavosi nemaloniais kvapais viešajame transporte, o turėdamas kolostomiją¹³ mano, kad kiti taip pat juo piktinasi.

Priklausydami tai pačiai visuomenei, stigmatizuoti individai paprastai laikosi tų pačių įsitikinimų apie tapatumą, kaip ir kiti jos nariai, dėl to išgyvena savo dvilypumą. Jie rodo tendenciją stratifikuoti save pagal stigmos matomumo, pastebimumo laipsnį ir akivaizdžiau stigmatizuotų atžvilgiu turi tendenciją laikytis tų pačių nuostatų, kokių normalūs laikosi jų atžvilgiu. Galbūt todėl vyresnio amžiaus žmonės senais linkę pavadinti kitus, senesnius už save, o senatvę neretai tapatina su senelių namais.

Tiek asmeninio, tiek socialinio tapatumo atveju galimas klaidinantis reprezentavimas, pvz., verslininko apsirengimas paprastai ir atostogos pigiame

¹³ Kolostomija – storosios žarnos išvedimas į išorę, kai pašalinama dalis žarnos arba kai žarna užspausta pilvo ertmėje esančio kliuvinio. Per kolostomą – dirbtinę išangę – pašalinama išmatos (pgl. <http://www.biofotonika.ff.vu.lt/onkonet/dic/>).

kurorte būtų klaidinantis socialinis, o registravimasis motelyje kito žmogaus vardu būtų klaidinantis asmeninis reprezentavimas. Abiem – socialinio ir asmeninio – klaidinančio reprezentavimo atvejais galima skirti reprezentavimą su tikslu įrodyti, kad esi kažkas, kas nesi, nuo atveju, kai siekiama įrodyti, kad kažkas nėra tas, kas yra. Šiame kontekste pastangas jaunintis galima būtų pavadinti bandymu senėjimą paversti diskredituojama, ne diskredituota stigma.

Stigmos simboliai yra ženklai, kurie pritraukia dėmesį į tapatumą menkinantį neatitikimą, sugriaudami tai, kas priešingu atveju būtų rišlus bendras vaizdas, ir ko pasekoje, mūsų vertinimu, sumenksta individo vertė. Jų priešybė yra statuso simboliai, rodantys pretenziją į prestižą, garbę ar trokštamą klasinę padėtį. Informacija, kaip ir ją perteikiantys ženklai, yra atspindinti ir įkūnyta, t.y. ji perteikiama to paties asmens, apie kurį yra, ir išreiškiama jo kūno tiesiogiai dabartyje. Galimi ir stigmą neutralizuojantys ženklai, pavyzdžiui, išsilavinusio juodaodžio iš Šiaurės, besilankančio Pietų valstijose, “gera anglų kalba”. Siekiant kontroliuoti diskredituojančią informaciją, viena strategijų yra slėpti arba sunaikinti stigmos simbolius. Pavyzdžiu galėtų būti asmuo, vengiantis nešioti dviejų židinių akinius kaip galinčius išduoti senyvą amžių (gaminami ir lęšiai be skiriamosios linijos).

Plačiai taikoma diskredituojamų asmenų rizikos strategija yra suskirstyti pasaulį į grupes - didelę, kuriai nieko nesakoma, ir mažą, kuriai pasakoma viskas ir kurios pagalba pasikliaujama. Besivystantys asmeniniai santykiai neretai peržengia šią ribą, tuomet atsiskleidimas būna dvigubas: savo skirtingumo ir kartu ankstesnio nesąžiningumo, nepatikimumo. E.Goffmano pateikiamas pavyzdys – nėščios prostitutės ir vyro, norinčio ją vesti. Tokia santuoka tarsi nuplautų stigmą. Ir nors senatvė dažniau diskredituota, ne diskredituojama, galbūt seno ir jauno vedybos turi savyje analogiškų stigmos neigimo niuansų?

Fizinio atstumo laikymasis (neišėjimas iš namų, nebendravimas telefonu etc.) gali būti naudojamas kaip strategija, siekiant apsunkinti kitų galimybes kurti individo asmeninį tapatumą, taip pat ir gauti diskredituojančios informacijos. Taip, pavyzdžiui, vyresnio amžiaus žmogus, pastebėjęs, kad

negali prisiminti artimų draugų vardų, ima vengti vietų, kur galėtų juos susitikti, nors atminties prastėjimas ir senėjimas nebūtinai yra susiję. Yra ir galimybė aplenkti kitus, pačiam atskleidžiant tokio pobūdžio informaciją, pavyzdžiui, nešioti stigmos simbolius (klausos aparata, neregio lazdele). Taip elgtųsi asmuo, priimantis ir gerbiantis save tokį, koks yra, nejausdamas poreikio slėpti savo skirtingumą. Čia pastebėtina, kad senėjimo (stigmos) simboliai visų pirma yra kūno ženklai – raukšlės, žili plaukai, laikysena, rankų drebinimas ir pan., kuriuos kosmetikos pramonė ir plastinė chirurgija siūlo slėpti¹⁴, tokiu būdu diskredituotą senatvės stigimą paverčiant diskredituojama.

Stigmatizavimą gali paskatinti ir masinės medijos. E.Goffmano nagrinėjamas pavyzdys, kaip “privatus” asmuo tampa “viešu”, panaudojant dalį jo gyvenimo faktų. Viešas įvaizdis kelia virtualius reikalavimus, palankius arba ne, kurie iškreipia minėto asmens tapatumą, jo kasdienes kontaktus. Ko gero, būtų galima kalbėti ir apie atvirkštinį procesą: masinių medijų kuriamas socialinės kategorijos įvaizdis kelia virtualius reikalavimus jos nariams.

Kaip matome, stigmos neigimas ir slėpimas (diskredituotos pavertimas diskredituojama, bandymas prasmukti) reikalauja daug darbo ir sąmoningų pastangų, bet vis tiek visiškai nepavyksta. Tas ypatingai sunku, kai stigmatizuotu tampama vėlai gyvenime – jau puikiai internalizavus visuomenės požiūrį stigmatizuotųjų atžvilgiu. Todėl esama polinkio “savus” stratifikuoti pagal stigmos matomumo, pastebimumo laipsnį ir akivaizdžiau stigmatizuotų atžvilgiu laikytis tų pačių nuostatų, kokių normalūs laikosi jų atžvilgiu.

1.3.3. Naujesni stigmos tyrimai

Pastaraisiais dešimtmečiais stigmos tyrimų itin pagausėjo, ypač (socialinėje) psichologijoje, dažniausiai kognityvinių - kategorijų formavimo, stereotipizavimo. Kadangi asmuo stigmatizuojamas, kai jis/ji turi (ar tiki, jog turi) „požymį ar savybę, išreiškiančią socialinį tapatumą, kuris nuvertinamas

¹⁴ Tokiais siūlymais plačiai naudojamasi: vien „L’Oreal“ kasmetinis pelnas iš priemonių kovai su senėjimu siekia 9,4 milijardus (Powell, 2002:56), iš to gyvena 50 mlrd. dolerių Amerikos pramonė (Falk, 2001:135).

konkrečiame socialiniame kontekste“ (Crocker ir kt., 1998:505), stigmos žymės yra siejamos su polinkiu diskredituoti – su negatyviais vertinimais ir stereotipais (Jones et al. 1984), kurie paprastai yra plačiai naudojami ir gerai žinomi konkrečios kultūros nariams (Crocker et al., 1998; Steele, 1997). Jie tampa pagrindu išskirti ar vengti stigmatizuojamos kategorijos narių (Leary, Schreindorfer, 1998; Major, Eccleston, 2004). Visuomenėj nuvertinamo statuso individai diskriminuojami mažose grupėse, net jei nuvertinama savybė niekaip nesusijusi su grupės užduotimis (Mullen et al, 1989). Nors tiek stipriosios, tiek silpnosios grupės gali kurti stereotipus ir neigiamai vertinti kitą, tikėtina, kad dėl prieigos prie resursų kontrolės vyraus pirmosios tikėjimai (Fiske, 1993; Link, Phelan, 2001).

Dauguma stigmos tyrinėtojų pabrėžia ją esant socialinį konstrukta ir nurodo, kad skirtingu laiku ir skirtingose kultūrose kinta požymiai, elgesys ar grupės, kurie yra stigmatizuojami (Crocker et al., 1998, Jones et al., 1984). Tačiau evoliucionistinės krypties tyrėjai pastebi, jog esama bendrumų tarp kultūrų, kokie požymiai yra stigmatizuojami. Tai požymiai, signalizuojantys apie (a) prastą partnerį socialiniams mainams (pavyzdžiui, nuteistąjį), (b) galimą infekciją (ar išsigimimą) arba (c) narystę kitoje grupėje, kuri gali būti panaudota savos grupės naudai (Kurzban, Leary, 2001; Neuberg et al., 2000; Park et al., 2003).

Šios trys atskirties kategorijos artimai siejasi su stigmatizuojamų požymių kategorijomis, pasiūlytomis E.Goffmano (1963): individualaus pobūdžio defektas, kūno bjaurastis ir genties, giminės stigma. Stigmatizuojamos grupės daugumoje kultūrų neigiamai stereotipizuojamos kompetencijos ir/arba nuoširdumo aspektais, ir toks stereotipizavimas gali turėti savo funkciją: kad išliktų, žmonės turi žinoti, kas yra draugas ar priešas (nuoširdumas) bei kas turi aukštesnį statusą (kompetencija) (Fiske, 1993).

Stigma veikia stigmatizuojamuosius kaip lūkesčių pasitvirtinimas (save išpildanti pranašystė) (Jussim ir kt., 2000). Neigiami stereotipai gali skatinti tokį elgesį su stigmatizuojamais, kuris tiesiogiai veiks jų mintis, jausmus ir elgesį. Stigmatizuojamų elgesys gali patvirtinti pradinius klaidingus lūkesčius

(Darley, Fazio, 1980; Deaux, Major, 1987; Jussim ir kt., 2000) ir net sąlygoti lūkesčius atitinkančius pokyčius stigmatizuojamųjų savęs suvokime (Fazio ir kt., 1981). Kad šis procesas plėtotųsi, tiksliniam asmeniui net nereikia suvokti kitų asmenų lūkesčių, stereotipų ar išankstinių nuostatų (Snyder ir kt., 1977; Vorauer, Kumhry, 2001).

Remdamiesi savo patirtimi ir jos atskleidimu dominuojančiai kultūrai, stigmatizuojamų grupių nariai susikuria bendrą supratimą apie dominuojanti požiūrį į jų stigmatizuotą statusą visuomenėje (Crocker, 1999; Crocker ir kt., 1998; Steele, 1997). Šios kolektyvinės reprezentacijos apima supratimą, kad jie nuvertinami kitų akyse, dominuojančios kultūros stereotipų apie jų stigmatizuotą identitetą išmanymą ir pripažinimą, kad jie galėtų būti diskriminacijos aukos (Crocker ir kt., 1998).

Tačiau esama tyrimų, neparemiančių požiūrio, jog stigmatizuotieji internalizuoja neigiamą platesnės visuomenės požiūrį į juos (Major, O'Brien, 2005): kartais diskriminuojami individai to nesuvokia, kai tuo tarpu kiti mano, kad yra diskriminacijos aukos, net jei jie ir nėra diskriminuojami (Major ir kt., 2002; Stangor ir kt., 2003). Asmeniniai, situaciniai ir struktūriniai veiksniai lemia, ar asmuo suvoks save kaip išankstinių nuostatų objektą. Pavyzdžiui, labiau tikėtina, kad individai suvoks diskriminaciją (a) jų grupės kaip visumos, nei jų pačių atžvilgiu (Crosby, 1982; Taylor et al., 1994), (b) kai informacija bus pateikiama bendrai grupės nariams, nei kiekvienam atskirai (Crosby et al., 1989), ir (c) kai išankstinių nuostatų ženklai yra greičiau aiškūs, nei dviprasmiai (Major et al., 2003).

Literatūroje naudojama stigmos sąvoka plačiai varijuoja (šalia minėtų E.Goffmano apibrėžimų taikoma, pavyzdžiui, (negarbės) žymė arba asmens savybė, prieštaraujanti socialinio vieneto normai) (Stafford, Scott, 1986), todėl ji kritikuota kaip itin miglota ir individualizuota (Link, Phelan, 2001). Siekdami sukonkretinti stigmos koncepciją, B.G.Linkas ir J.C.Phelanas (2001) ją apibrėžia kaip atskirų elementų: etikečių klijavimo, stereotipizavimo, atskyrimo, statuso praradimo ir diskriminacijos – sutaptį galios situacijoje, kuri leidžia šiems stigmos elementams skleistis. Jų teigimu, atvejai, kai žemesnio

statuso individai klijuoja etiketes ir stereotipizuoja aukštesnio statuso individus, pavyzdžiui, psichiatrinių ligoninių pacientai medicinos personalo atstovus, taip pat paprasti piliečiai politikus, teisininkus ar pan., nėra stigmatizacija, nes etikečių klijuotojai neturi reikiamos galios, kad etiketes primestų aukštesnio statuso individams.

Visgi toks stigmatizacijos apibrėžimas gerokai nutolsta nuo pradinio - „sugadinto“ identiteto, santykio tarp atributo ir stereotipo (E.Goffmanas) ir, mano manymu, pernelyg išplečiamas, nes apima jau ir stigmatizavimo pasekmes (statuso praradimą bei diskriminaciją). Minėtas atvejis, kai žemesnio statuso individai klijuoja etiketes aukštesnio statuso individams (šaipydami, pajuokdami, jų vengdami), gali būti įvardijamas kaip stigmatizavimas, nes E.Goffmano dramaturginiu požiūriu, taip sugadinamas jų vaidinimas, suabejojama jų kaip medikų ar politikų tikrumu, tik toks stigmatizavimas be galios neturi tolesnių pasekmių – statuso praradimo ir diskriminacijos.

Matyt, tyrimo tikslais (nes stigmatizavimą E.Goffmano prasme sunku operacionalizuoti ir aptikti) diskriminacija į stigmatizacijos sampratą įtraukiama ir kitų autorių. Pavyzdžiui, Ch.A.Emler (2005) teigia stigmatą esant nuvertinimo procesą, virstantį diskriminacija ir žmogaus teisių pažeidimu, ir ją matuoja atsiribojimo (*distancing*), kaltinimo (*blaming*) bei diskriminacijos skalėmis. Išorinė arba vykdoma stigma nurodo individualiai ar kolektyviai taikomas sankcijas, diskriminaciją ar išankstinę nusistatymą. Tokiu būdu diskriminacija - individuali ar struktūrinė - yra tarsi įtvirtintas stigmatizavimas, paskutinė jo fazė.

Sociologijoje stigmatizavimo teorija tampriai siejama su etikečių klijavimo teorija. Skiriamas pirminis ir antrinis stigmatizavimo procesas: pirminis pasireiškia tuo, kad reikšmingi kiti suvokia asmens elgseną kaip besiskiriančią nuo normatyvinių standartų ir priklijuoja jam kokią nors etiketę, o pakartotinis ar nuolatinis etiketės patvirtinimas sukelia antrinį stigmatizavimą - stigmatizacijos internalizavimą, tuomet asmuo priima etiketę, tapatinasi su ja ir pradeda atitinkamai elgtis (Mikulionienė, 2011). Stigmatizavimo teoriją taikant vyresnio amžiaus žmonių tyrimuose, pastebėtas kaip tik antrinis jų

stigmatizavimo procesas (Kuypers, Bengston, 1972). Vyresni žmonės gali nesikreipti į gydytojus, prastėjančią sveikatą priskirdami senatvei (Victor, 2005). Stigmatizavimo teorija buvo kritikuota, teigiant, kad vyresnio amžiaus žmonių stigmatizavimo situacijos yra retos, kaip ir neigiama savivoka senatvėje, mat dauguma jų turi pakankamai asmeninių išteklių ir kompetencijų prisitaikyti prie kintančių socialinių vaidmenų (Mikulionienė, 2011: 103).

Stigmos tyrimų sudėtingumas tas, kad stigmatizuojamų grupių diskriminacijai pasiekti taikomi abipusiai pakeičiami ir vienas kitą skatinantys mechanizmai (Lieberson, 1985). Jei stigmatizuojami asmenys laisvanoriškai nepriima žemesnio statuso, gali būti panaudojama tiesioginė diskriminacija. Kai ją taikyti tampa ideologiškai sudėtinga, atsiranda sudėtingos struktūrinės diskriminacijos formos. Ir kuo labiau stigmatizuojamieji priima dominuojantį požiūrį į jų statusą, tuo mažiau tikėtina, kad jie priešinsis struktūrinėms diskriminacijos formoms, kurios riboja jų galimybes (Link, Phelan, 2001:375). Stengiantis asmeniškai išvengti stigmos pasekmių, tenka patirti nemenkus kompensavimo kaštus, pavyzdžiui, juodieji amerikiečiai linkę dirbti itin daug ir sunkiai, kad paneigtų jų tingumo ir nesugebėjimo stereotipą, kas sąlygoja jų aukštą padidėjusio kraujospūdžio lygį (James ir kt.,1984). Stigmos mechanizmai ir platus pasekmių spektras leidžia paaiškinti, kodėl stigmatizuotų grupių narių sąlygos mažiau palankios daugelyje gyvenimo sričių (Link, Phelan, 2001: 380).

Stigma sukelia daug pasekmių: ji sąlygoja ribotas socialines galimybes, menkesnes gyvenimo galimybes ir turi neigiamą poveikį individo sveikatai. Tyrimais aptiktos stigmos sąsajos su silpna psichine sveikata, fizinėmis ligomis, menkesniais akademiniais pasiekimais, kūdikių mirtingumu, žemu socialiniu statusu, skurdu ir prastesnėmis aprūpinimo būstu, švietimo ir darbo galimybėmis (Alison, 1998; Braddock, McPartland, 1987; Clark et al., 1999; Yinger, 1994). Atskleistas stigmatizuojamo tapatumo ir depresijos ryšys (Oullette Kobasa ir kt., 1991), didesnė širdies ligų rizika (American Heart Association, 2003; Jackson et al., 1996; Krieger, 1990; McEwen, 2000).

Vyresnio amžiaus žmonių, kurie jautėsi stigmatizuojami, pajamos ir išsimokslinimas buvo menkesni (Werner ir kt., 2009).

Stigmatizuojami grupių nariai diskriminuojami būsto rinkoje, darbe, švietimo, sveikatos apsaugos ir teisėsaugos sistemose (Crandall, Eshleman, 2003; Sidanius, Pratto, 1999). Jie diskriminuojami net šeimoje, pavyzdžiui, apkūnių dukterų tėvai rečiau moka už jų mokymąsi koledže, nei vidutinio svorio dukterų tėvai (Crandall, 1995). Su vyresnio amžiaus žmonėmis jaunesni elgiasi perdėtai globėjiškai, ir jie yra diskriminuojami darbe (Nelson, 2002). Žemas socialinis statusas, atsiradęs diskriminacijos pasekoje, gali savo ruožtu būti tolesnės diskriminacijos priežastimi (Link, Phelan, 2001). Stigmatizavimas gali tapti institucinis, net ir nesant individualių išankstinių nuostatų ar diskriminacijos, pavyzdžiui, JAV sričių mokyklų finansavimo iš surenkamų nuosavybės mokesčių praktika įtvirtina švietimo skirtumus tarp baltųjų ir stigmatizuojamų etninių mažumų grupių (Sidanius, Pratto, 1999).

Taigi stigumą siūloma konceptualizuoti kaip etikečių klįjavimo, stereotipizavimo, atskyrimo, statuso praradimo ir diskriminacijos sutaptį galios situacijoje, nors statuso praradimas ir diskriminacija, mano manymu, laikytinas jos pasekme. Visuomenės narių stigmatizavimo pasekmių spektras platus, pradedant psichologinėmis (menka savivertė), sveikatos, baigiant išsimokslinimo, darbo ir būsto problemomis. Patys stigmatizuotieji ne visada adekvačiai atpažįsta ir suvokia savo diskriminaciją – ji lengviau pastebima, kai taikoma grupei (kategorijai) kaip visumai. Be to, stigmatizuotų grupių viduje susidaro esminės variacijos, nes gyvenimo galimybes įtakoja asmeniniai, socialiniai, ekonominiai ištekliai (Link, Phelan, 2001: 380). Todėl stigmatizavimo prevencijai reikalingos priemonės, apimančios tiek individualią, tiek struktūrinę diskriminaciją - intervencijos, kuriančios nuostatų pokyčius arba keičiančios galios santykius, kad jie nebeleistų dominuojančioms grupėms veikti pagal jų nuostatas (Link, Phelan, 2001:381).

1.3.4. Stigmatizuotųjų grupės ir jų veikla

Kaip teigia E.Goffmanas, stigmatizuotasis gyvenime remiasi ne tik artimiausiais žmonėmis, bet ir kitais, priklausančiais tai pačiai kategorijai. Kadangi stigos rūšių yra daugybė (žmonės su klausos, regos, kalbos sutrikimais, kitokia fizine negalia, buvę psichiatrinį ligoninių pacientai, buvę alkoholikai ar narkomanai, išsiskyrę, nutukę, vyresnio amžiaus, homoseksualūs, prostitutės...), galima rasti informacijos apie tokių kategorinių grupių formavimąsi ir funkcionavimą. Priklausantys konkrečios stigos kategorijai gali nurodyti į narystę “grupėje” ar naudoti ekvivalentus, tokius kaip “mes” arba “mūsų žmonės”. Žmonės anapus konkrečios kategorijos gali analogiškai skirti šios grupės narius, nors ne visada galima kalbėti apie narystę griežtąja prasme: dažnai jie neturės nei galimybės kolektyviniam veiksmui, nei stabilų abipusės sąveikos modelių.

Tačiau aptinkama, kad konkrečios stigos kategorijos nariai turi tendenciją jungtis į mažas socialines grupes, kurių visi nariai priklauso šiai kategorijai, ir šios grupės įvairiu laipsniu tampa organizacijos subjektu. Susitikę konkrečios kategorijos nariai atsisako keisti savo nuostatas vienas kito atžvilgiu, tikėdami, kad jie abu priklauso tai pačiai “grupei”. Be to, būdamas kategorijos nariu, individas turės didesnę tikimybę bendrauti su bet kuriuo kitu nariu ir kurti su juo santykius. Tokiu būdu kategorija gali paskatinti jos narių grupių formavimąsi ir santykius, nors bendra narystė joje nesudaro grupės.

Stigmatizuotieji taip pat linkę remti veikėjus ar įstaigas, kurie juos atstovauja. Nariai, pavyzdžiui, gali turėti savo biurą ir siekti daryti spaudimą spaudai ar vyriausybei. Būdinga atstovų užduotis yra įtikinti visuomenę naudoti švelnesnę socialinę etiketę konkrečiai kategorijai, pavyzdžiui, kurčiuosius pavadinti turinčiais klausos sutrikimų ar jos netekusiais, invalidus neįgaliaisiais ir pan.¹⁵. Kita įprasta atstovų užduotis – būti “pranešėjais” įvairiose normalių ir stigmatizuotų audiorijose. Jie prezentuoja stigmatizuoto

¹⁵ Esama nuomonės, kad eufemizmų vartojimas, pavyzdžiui, vietoj “senas žmogus” sakant “senjoras”, kalbą daro priešiška vyresniam amžiui (Falk, 2001:132).

asmens atvejį ir kartu pateikia gyvą normalaus gyvenimo pavyzdį, rodantį, kad šio tipo asmuo gali būti geras žmogus.

Dažnai stigmatizuotieji remia publikacijas, kuriose dalijamasi jausmais, konsoliduojančiais ir stabilizuojančiais skaitytojo grupės tikroviškumą bei priklausymą jai. Čia formuluojama narių ideologija: jų nusiskundimai, siekiai, politika, cituojami gerai žinomi “grupės” draugų ir priešų vardai su jų gerumą ar blogumą patvirtinančia informacija, spausdinamos asimiliacijos sėkmės istorijos, dabartiniai ar istoriniai pasakojimai apie ypatingai blogą normaliųjų elgesį.

Tikėtina, kad tapatumo dvilypumas taip pat įgis organizuotą išraišką grupės atstovų rašytinėje, kalbamojoje, veikimo ir kitokioje pateikiamoje medžiagoje. E.Goffmano teigimu, nepriklausomai nuo konkrečios stigmatizuotųjų kategorijos mažumo ar jos padėties, bent Amerikoje jos narių požiūris koku nors būdu pristatomas visuomenei, todėl galima sakyti, kad stigmatizuoti amerikiečiai gyvena literatūriškai apibrėžtame pasaulyje - daugumai jų yra prieinama intelektualiai apdorota jų požiūrio versija.

Kai stigmatizuotas asmuo pasiekia aukštą profesinę, politinę ar finansinę poziciją, tikėtina, kad jam bus peršama nauja karjera – savo kategorijos reprezentavimas. (Stigmos silpnumas gali būti matuojamas tuo, koks žymus gali tapti konkrečios kategorijos narys ir sugebėti išvengti šio spaudimo.) Šios rūšies profesionalizacija siejama su dviem dalykais. Pirma, stigmą paverčiant profesija, lyderiai įpareigojami turėti ryšių su kitų kategorijų atstovais, todėl išsiveržia iš uždaro tokių pačių rato. Antra, profesionaliai pristatantys konkrečios kategorijos požiūrį gali įnešti tam tikras sisteminės paklaidas, kadangi jie pakankamai įtraukti į problemą, kad apie ją rašytų – jie laikosi požiūrio, jog individo su konkrečia stigma situacija yra verta dėmesio.

Šis minimalus sutarimas sustiprina tikėjimą stigma kaip savęs suvokimo pagrindu, todėl atstovai nėra pilnai reprezentatyvūs: reprezentavimas vargu ar gali kilti iš tų, kurie nekreipia dėmesio į savo stigmą arba yra santykinai neišsilavinę. Senatvės atveju taip pat galima kalbėti apie organizuotumą ir profesionalizaciją: Lietuvoje veikia „Trečiojo amžiaus universitetas“, kurio

centrinė būstinė yra Vilniuje, o filialai – 23 miestuose (2011 m. lapkričio mėn. duomenimis; 2010 m. sausio mėn. jų buvo 10).

Stigmatizuotas individas neretai apibrėžia save kaip nesiskiriantį nuo bet kurio kito žmogaus, kai tuo pačiu metu jis arba aplinkiniai apibrėžia jį kaip išskirtinį. Išėitį iš šios dilemos neretai pasiūlo profesionalai. Galimi standartiniai modeliai: slėpimas/ atskleidimas (kuomet, tarkime, buvusių psichinių ligonių atveju, patariama daliai žmonių atsiskleisti – sutuoktiniui, artimiems draugams, darbdaviui, bet slėpti stigmą nuo kitų), tuomet problemiškas yra mastas, kuriuo jis turėtų pristatyt save kaip normalų žmogų, kaip visi kiti, o kuriuo - paskatinti priėmimą šiek tiek kitokio elgesio su juo; taip pat faktai apie jo tipo žmogų, kuriais jis turėtų didžiuotis. Galbūt amžiaus slėpimas ir kartu išskirtinės pagarbos reikalavimas vyresnio amžiaus žmonėms galėtų būti tokio dvilypumo pavyzdys?

Stigmatizuotas individas išmoksta atlikti savo vaidmenį, kurio iš jo tikisi visuomenė, kad, pavyzdžiui, neįgalusis būtų neįgalus (luošas, bejėgis), priešingu atveju aplinkiniai tampa įtarūs ir pasijunta nesaugūs. Ir priešingai, įsijungdamas į „savų“ grupę, jis išpėjamas apie „normifikaciją“, paraginamas nemėgti tų kategorijos narių, kurie neslėpdami savo stigmatos, stengiasi ją kompensuoti, būdami labai protingi, labai kilnūs, labai saikingi, labai vyriški, tiksliau, džentelmenai deviantai, itin malonūs žmonės, nepaisant jų rūšies reputacijos. Patarimai, kaip turėtų elgtis stigmatos paliestieji, pateikia jiems ne politiką ar instrukcijas, kaip elgtis su kitais, o tinkamų nuostatų į save receptus. Sėkmingas jų laikymasis reiškia buvimą realiu ir vertingu, kas kartu reiškia - autentišku. Šie patarimai formuluojami tarsi iš stigmatizuotojo pozicijos, tačiau analizė rodo, kad tą nuomonę veikia kažkas kita – „grupė“. Jei individas atsigręžia į grupę, jis lojalus ir autentiškas, jei nusigręžia – jis bailus ir kvailys.

Anot E.Goffmano, stigmatizuotas individas šalininkų bei profesionalų (pavyzdžiui, buvę psichiniai ligoniai - psichiatrai) skatinamas suvokti save santykyje su „out“ grupe, žiūrėti į save iš normalių arba platesnės visuomenės pusės. Jam patariama matyti save kaip visiškai žmogišką, kaip bet kuris kitas, tačiau blogiausiu atveju atsitiktinai atskirtą nuo bent vienos socialinio

gyvenimo srities. Jis neturėtų gėdytis savo skirtingumo arba slėpti jo, tačiau neturi ir neigti savo skirtingumo. Normalieji nereiškia grėsmės, o jei taip atsitinka, jiems turėtų būti taktiškai padėta elgtis maloniai. Teigiama, kad jei stigmatizuotas individas jaučiasi laisvai, būdamas kitoks, šis priėmimas turi tiesioginį poveikį normaliems, palengvindamas jiems buvimą su juo socialinėse situacijose. Taigi normaliųjų inspiruota linija įpareigoja stigmatizuotąjį saugoti normaliuosius įvairiais būdais.

Visgi stigmatizuoti asmenys liudija, kad iš jų tikimasi žinoti savo vietą ir normaliųjų akceptavimo nepriimti pernelyg rimtai. Priėmimas tėra sąlyginis. Jie neturėtų bandyti parodyto priėmimo ribų arba laikyti jį pagrindu tolesniems reikalavimams. Toleravimas paprastai yra susitarimo dalis. Taigi sekant šiais patarimais, normaliesiems niekada nebus parodyta patiriama neteisybė ir skausmas nešioti stigimą, normalieji neturės sau pripažinti, koks ribotas jų taktiškumas ir tolerancija, jie gali išlikti santykinai nesuteršti intymaus kontakto su stigmatizuotu ir jų tapatumo įsitikinimams santykinai nėra grėsmės. Tokiu būdu „in“ ir „out“ grupė stigmatizuotajam prezentuoja ego tapatumą, pirmoji – politinėmis formuluotėmis, antroji – psichiatrinėmis. Abi jos gali nurodyti „neautentiškus“ aspektus viena kitos rekomendacijose, ir po truputį suprantama, kad gali iš viso nebūti „autentiško“ sprendimo. Stigmatizuotas individas atsiduria vidury diskusijų, ką jis turėtų apie save galvoti, t.y. koks jo ego tapatumas.

Taigi stigmatizuotų žmonių jungimasis į grupes, implikuojantis jų kategorijos abipusį patvirtinimą, ir grupių veikla yra siekis perkurti stigmatizuotą tapatumą, kartu pretenduojant į autentiško tapatumo atskleidimą. Individas tiek iš savos grupės, tiek iš išorinės yra mokomas būti autentišku. Paradoksas tas, kad socialinio konstravimo pradžia reiškia autentiškumo pabaigą, tad socialiai kuriamas „autentiškumas“ tėra simuliuojamas.

1.4. Kas pirmesnis - identitetas ar interesas?

Ar (kaip) galios santykių veikiami (stigmatizuojami) individai gali įtakoti savo identitetą?

Kolektyvinių tapatumų, kaip motyvuojančių socialinius sąjūdžius (Taylor, Whitter, 1992), tyrimai paprastai pabrėžia, kad socialiniais judėjimais siekiama keisti identitetą, pripažinti naujus tapatumus ir gyvenimo būdus (Polletta, Jasper, 2001), dėmesį sutelkiant į identiteto išraišką (Cerulo, 1997), stengiantis keisti vyraujančius normatyvinius ir kultūrinius kodus (Pizzorno, 1978). Socialiniais judėjimais siekiama pripažinimo ligšiol stigmatizuojamam identitetui (Calhoun, 1994), konkrečioms identiteto kategorijoms, kurios buvo „slopinamos, delegetimuojamos ar nuvertinamos dominuojančiame diskurse“ (Calhoun, 1994:18), dekonstruojant tokias tapatumo kategorijas, kaip „vyras“, „moteris“, „gėjus“ (Gamson, 1995). Pavaldžiose socialinėse pozicijose esantys individai realybės konstravimo procese stengiasi prievartos santykius išversti į priklausomybės santykius, siekdami, kad jų engėjai prisiimtų išpareigojimus prieš juos (Wolf, 1994).

Tokiu būdu identiteto politika¹⁶ meta iššūkį deviacijos teorijai, teigiančiai, kad „etikečių klijavimo“ procesas yra vienkryptis, primestas stigmatizuotiems, o ne derybų ar varžybų procesas (Anspach, 1979). S.Epsteinas (1987) gėjų, lesbiečių ir biseksualų tapatumus bei judėjimus vertina kaip „atvirksčius tvirtinimus“ (Foucault, 1978) socialinių etikečių, kurios buvo naudojamos kategorizuoti, kontroliuoti, stigmatizuoti.

Esama abejonių, ar šie siekiai gali būti sėkmingi: kultūrinės pripažinimo politikos ir socialinės teisingumo bei lygybės politikos atskyrimas, kuriuo remiasi identiteto politikos diskusijos, ignoruoja socioekonominio

¹⁶ Šį terminą pirmą kartą panaudojo R.R.Anspachas (1979) apibūdinti veiklą žmonių su negalia, siekiančių pakeisti savo pačių ir visuomenės sampratą apie neįgaluosius. M.Bernstein (2005) identiteto politiką apibrėžia kaip veiklą statusu (lyties, rasės) grindžiamuose socialiniuose judėjimuose. L.Britt ir D.Heise (2000) identiteto politika įvardija emocinį darbą, reikalingą izoliaciją, baimą ir gėdą paversti pykčiu, solidarumu, išdidumu ir veiksmu, kad stigmatizuotos grupės mobilizuotųsi.

neteisingumo, išsisknijusio visuomenės politinėje – ekonominėje struktūroje, ir kultūrinio ar simbolinio neteisingumo, išsisknijusio socialiniuose reprezentavimo, interpretavimo bei komunikavimo modeliuose, tarpusavio priklausomumą (Fraser, 1997). Kapitalistinis išnaudojimas vyksta kategorijų - lyties ir rasės - apibrėžtais būdais, ir šie neteisingumo būdai abipusiai palaiko vienas kitą. Tad bet koks agitavimas statusų kategorijų vardu ne sumažins nelygybę, o materialuos šias kategorijas, padidins jų naudojimą. Tokiu būdu identiteto politika greičiau sustiprina, nei iš naujo apibrėžia skirtumus tarp statuso identitetų, kurie yra nelygybės pagrindas (Vaid, 1995). Dekonstruktinės strategijos, siekiančios susilpninti identiteto kategorijas, labiau tinka ginčyti kultūrinės engimo priežastis nei institucines, kurių logika reikalauja kategorijų sugriežtinimo (Gamson, 1995). Aktyvistai susiduria su paradoksu: siekiant ištrinti ribas, pirma reikia jas pripažinti, kas galiausiai jas įtvirtina, nes ribos yra socialiai konstruojamos (Lorber, 1999).

Kas skatina individus jungtis į socialinius sąjūdžius? Iš racionalaus pasirinkimo teorijos pozicijų, individai, būdami racionalūs ir siekdami maksimizuoti savo naudą, nedalyvaus kolektyviniuose veiksmuose, siekiančiuose bendrojo gėrio. Greičiau jie sutaupys dalyvavimo kaštus ir gaus naudos, jei kolektyvinis veiksmas bus sėkmingas. Ši problema (vad. „zuikio“ problema), anot M.Olson, išsprendžiama, grupėms nustatant naudos prieinamumą tik tiems, kurie dalyvauja, arba griežtinant sankcijas už nedalyvavimą (Olson, 1971).

A.Pizzorno požiūriu, „zuikio“ problema nustoja egzistuoti, kai pavojuje yra identiteto klausimas. Ėmęs kurti identitetą, individas neturi kriterijų, tuo pačiu ir galimybės, palyginti dabarties kaštus ir ateities naudą. Jis siekia kurti savo identitetą, taigi „užtikrinti rinką, kuri pripažįsta jo paties valiutą“ (Pizzorno 1983:140, cit. Aguiar, De Francisco, 2002). Besielgdami kaip „zuikiai“, individai negautų pripažinimo, t.y. nesukurtų identiteto, nes dėl pripažinimo stokos jie negalėtų įtvirtinti savo dabartinės savasties ateičiai. Kitaip tariant, nėra prieštaravimo tarp individo intereso ir kolektyvinio veiksmo, kadangi žmonės dalyvauja kolektyviniame veiksmo tam, kad sukurtų

savo identiteta, kas ir yra jų interesas. A.Pizzorno teigimu (1986), kolektyvinis veiksmas gali duoti dviejų tipų rezultatus: apimančius galimybę įgyti (arba ne) konkrečią naudą ir susijusius su faktu, ar asmuo įgijo identiteta, reikalingą kolektyviniam dalyvavimui.

Kaip pastebi F.Polletta ir J.M. Jasper (2001), paprastai dalyvaujama nesant ypatingų paskatų ar prievartos – M.Olson (1965) siūlytų „zuikio“ problemos sprendimų. Panašu, kad kolektyvinio identiteto samprata apėmė pasitenkinimą ir išsipareigojimus, kurie iš tikrųjų skatina žmones mobilizuotis ir tapo alternatyva materialioms paskatom. Ir jei žmonės dalyvauja judėjime, nes tai atitinka jų suvokimą, kas jie yra, iš galimų strategijų ir taktikų jie rinksis tas, kurios labiausiai atitinka jų tikėjimą, pažiūras, pomėgius ir pan., tokiu būdu kolektyvinis tapatumas paaiškina ir strateginius pasirinkimus, atsakydamas į instrumentinio racionalumo trūkumus. Socialinių judėjimų pasekmė – politinė reforma, platesnis politinis atstovavimas, netgi kultūrinių reprezentacijų ir socialinių normų pokyčiai – kaip grupės mato save ir kaip yra matomos kitų (Polletta, Jasper, 2001).

Tad kolektyviniai tapatumai kaip kultūrinės konstrukcijos determinuoja interesus, santykius ir struktūras (Laclau, Mouffe, 1985; Joyce, 1994). Individai veikia, siekdami sumažinti savo identiteto netikrumą ateityje, o jų veiksmai reikalauja prasmės ir yra suvokiami laikui bėgant tik tiek, kiek individai yra pripažįstami kitų, suteikiančių jiems identiteta (Pizzorno, 1986, 1987, cit. Aguiar, De Francisco 2002).

Tačiau esama ir alternatyvios nuomonės – kad identitetas *pasirenkamas*, vadovaujantis racionaliai suvokiamais interesais. „Veikėjų racionalumo“ teorijos teigimu, veikėjai gali turėti interesų (individualių ar kolektyvinių) teikti pirmenybę identifikavimui su skirtingu teritoriniu lygmeniu. Tokiu būdu, toje pačioje teritorijoje galime rasti individų, kurių išsimokslinimo lygis ar socialinis ekonominis statusas panašus, tačiau jie palaiko priešingą identifikavimą, priklausomai nuo individualių tikslų.

Šis požiūris į racionalumą daro prielaidą, kad veikėjai turi lūkesčių ar kad jie vertina naudą, kurią gali gauti skirtingo galimo identifikavimosi dėka

(Díez Medrano, 1995, cit. De Federico de la Rúa, 2007; Hewstone, 1986; Smelser, 1969). Kai kurie autoriai, besilaikantys šio požiūrio, pabrėžia elitų pozicijos svarbą, formuojant suvokimą kaštų ir naudos, siejamų su skirtingais identifikavimais (Eichenberg, Dalton, 1993). Empirinis pavyzdys: B.Simon ir kt. (1998) identiteto prieigą naudojo vyresnio amžiaus žmonių judėjimui Vokietijoje tirti: dalyvavimas kolektyviniame veiksmo buvo motyvuotas kaštų-naudos apskaičiavimu.

J.E. Côté (1996) žengė šia kryptimi toliau – įvedė „identiteto kapitalo“ sąvoką, susiedamas identiteto ir kultūros raidą. Panašiai, kaip ikimoderniu laikotarpiu buvo akcentuojamas žmogiškojo kapitalo poreikis, ankstyvos modernybės – kultūrinio kapitalo, tai vėlyvos modernybės visuomenėms būdingas „identiteto kapitalo“ poreikis. Vėlyvoje modernybėje išryškėjo klasės, rasės, lyties ir amžiaus statuso skirtumai, kurių pagrindu tiek mikro, tiek makro lygmenyje reiškiasi „identiteto politika“. Siekiant individualių tikslų, reikia daugiau asmeninių išteklių ir didesnio sąmoningumo, kurio nepaaiškina žmogiškojo arba kultūrinio kapitalo sąvokos.

Siūloma „identiteto kapitalo“ sąvoka reiškia, kad individai „investuoja“ į tai, „kas jie yra“, tikėdamiesi, kad investicijos vėliau atsipirks „identiteto rinkose“ (Côté, 1996: 425). Kad taptų šių rinkų dalyvis, individas pirmiausia turi įtvirtinti savasties (*self*) stabilumą, sąlygojamą socialinių ir techninių gabumų įvairiose srityse, veiksmingo elgesio repertuaro, pažangios psichosocialinės raidos bei ryšių svarbiausiuose socialiniuose ir užimtumo tinkluose. Ypač svarbus sumanumas derybų ir mainų srityje, apimantis susitarimus dėl gyvenimo eigos, pavyzdžiui, užtikrinant įteisinimą svetimųjų bendruomenėje ar įgyjant narystę siekiamose grupėse.

Vėlgi matome, kad individo ir visuomenės sąveikos abipusiškumas identiteto formavime reiškiasi tiek mikro, tiek makro lygmenyje. Klausimas, ar individas renkasi ir aktyvuoja savo identitetą, siekdamas naudos, ar jis motyvuojamas esamo identiteto kaip duotybės, lieka atviras. Vieni mano, kad individai pasirenka identitetus, kurie maksimizuo jų preferencijas (Gould,

1998), kiti teigia, kad intereso sąvoka be tapatumo - be pripažinimo to, kuris racionaliai renkasi, yra beprasmė (Pizzorno, 1986).

F.Polleta ir J.M.Jasperas (2001) analitinę iššūkį išvelgia nustatyme aplinkybių, kada veikia skirtingi santykiai tarp intereso ir tapatumo, strategijos ir tapatumo bei politikos ir tapatumo - aplinkybių, kurios apima tiek kultūrinius, tiek struktūrinius procesus. Jų teigimu, neteisinga manyti, kad identitetas yra priešingas interesui (ar į identitetą nukreipti judėjimai priešingi judėjimams, grįžtiems interesu), iniciatyvai (pagarbos sau veiksmas prieš altruistinį veiksmą), strategijai (strategijų rinkimosi kriterijai prieš instrumentinius) arba politikai (judėjimų poveikis individo savasčiai prieš poveikį institucinei politikai) (Polleta, Jasper, 2001:298). Galima klausimą performuluoti taip: interesus ar tapatumas yra svarbesnis skirtinguose kontekstuose? E.Ringmaras (1996) teigia, kad veiksmai, labiau motyvuojami identiteto nei intereso kalkuliavimu, ypač tikėtini tuomet, kai politiniai, ekonominiai ar socialiniai pokyčiai destabilizavo ankstesnius identitetus. Tokiais kūrimo momentais imamas veiksmo – o veikti gali tiek tautos, tiek asmenys, siekdami iš naujo patvirtinti, kas jie yra.

Stigmatizuotų žmonių būrimasis į grupes galėtų būti tokio identitetą perkuriančio darbo atvejis. Kalbant apie racionalų pasirinkimą, vargu ar būtų prasminga klausiti, kodėl individai renkasi senstančiojo identitetą, nes pastarasis yra priskiriamas, ne įgyjamas ar išmokstamas, ir priskyrimas pagyvenusiųjų kategorijai vyksta tarsi automatiškai, su amžiumi bei atitinkamais kūno senėjimo požymiais. Tačiau prasminga klausiti, kodėl individai *nesirenka* senstančiojo identiteto arba kodėl jie sąmoningai ir racionaliai jo vengia? Identiteto darbas labiau pastebimas kovojant su šiuo tapatumu/ priskyrimu, nei jį palaikant.

Kaip buvo galima pastebėti, šiame darbe keliamas klausimas „Ką reiškia būti senu? Koks pagyvenusio žmogaus tapatumas?“ priklauso vėlyvosios modernybės kontekstui, jis kyla Vakaruose arba Vakarų įtakotose visuomenėse. Ar esama pagrindo kalbėti apie kolektyvinį tapatumą Lietuvos

vyresnio amžiaus žmonių atveju? Apie judėjimą, politinių reformų, kultūrinių normų keitimo siekį ir pastangas pasakyt „mes esame“? Tokios tendencijos pastebimos (neparlamentinė Pensininkų partija, nevyriausybinė organizacija „Vilniaus Bočiai“, Trečiojo amžiaus universitetas ir pan.), tačiau šiuo metu nepakanka prielaidų judėjimui susiformuoti.

Viena vertus, kolektyvinio identiteto judėjimams reikalingos įgyvendintos piliečių teisės, tam tikras ekonominis gerbūvis, kurio Vakarų autoriai atskirai neįvardija, tačiau kuris nėra savaime suprantamas Europos Rytuose ir Centrinėje dalyje. Kita vertus, mūsų visuomenė neretai naudojasi Vakarų šalių pasiekimais, perimdama jau pasitvirtinusius socialinės politikos modelius, gerąją praktiką, kopijuodama strategijas, tarsi Vakarų šalių patirtis būtų vienintelio galimo raidos proceso etapai. Menkai stengiamasi suvokti savo situaciją ir ieškoti adekvačių būdų ją gerinti, todėl perimti modeliai neretai tarsi nuslysta šonu, neapimdami mūsų realybės.

Tačiau net ir JAV, kur senokai veikia formalios vyresnio amžiaus žmonių organizacijos ir socialiniai sąjūdžiai (Amerikos pensininkų asociacija, Vyresnių moterų lyga ir kt.), kur įstatymais kovojama prieš diskriminaciją amžiaus pagrindu, šie judėjimai nebūtinai virsta identiteto politika (Warren, 2002: 75). Skirtingai nei rasė, lytis ar seksualinė orientacija, senėjimas būdingas visiems, jis ženklina universalus fizinio nykimo proceso, neretai slepiamo ne tik nuo kitų, bet ir nuo savęs (Warren, 2002).

Dar 1965 m. senėjimo subkultūros teorija (Rose, 1965) teigė, kad visuomenėje, segreguotoje pagal amžių, vyresnio amžiaus žmonės telkiasi ir bendradarbiauja kaip specifinė, kolektyvinė sąmonė turinti klasę, o tai sudaro prielaidas naujai politinei jėgai atsirasti. Tačiau ji buvo kritikuojama kaip praktikoje nepasitvirtinusi (Matras, 1990: 215, cit. Mikulionienė, 2011:105). M.Wilinska (2012) „Trečiojo amžiaus universitetų“ Lenkijoje pavyzdžiu parodo, kad jų ideologija neigia senatvę, tad puikiai dera priešiškoje senėjimui visuomenėje. Ji nekvestionuoja senėjimui priešiško diskursų, senatvės įvaizdžių, o kovoja prieš patį senėjimą, tokiu būdu nesudarydama prielaidų kilti teisių gynimo sąjūdžiui. Vadovaujamosi pasirinkimo ideologija,

racionalaus pasirinkimo teoriją taikančia visoms gyvenimo sritims, tad tinkamas pasirinkimas šiuo atveju reiškia būti aktyviu, užsiėmusiu, t.y. nesenti.

Koks yra socialinis kontekstas senėjimo tapatumo kūrimui? Kokios normos buvo siejamos su vyresniu amžiumi ir kaip jos keitėsi istorinėje perspektyvoje?

2. Senatvės tapatumas: istorinė ir teorinė perspektyva. Senstantis kūnas (lytis)

Senyvų žmonių vertės suvokimas, kaip ir jų demografinis ir socialinis ekonominis statusas nepaprastai skyrėsi, priklausomai nuo istorinio laiko ir visuomeninio konteksto (Achenbaum, Stearns, 2008 (1978):61). Nuostatų senatvės atžvilgiu ir realios pagyvenusių žmonių padėties ankstesniais laikais tyrimas yra būtinas: mums reikia patikimo atspirties taško, pagal kurį galėtume vertinti dabartines pagyvenusių sąlygas ir kurio pagrindu galėtų remtis projekcijos ir lūkesčiai senų žmonių situacijos ateityje atžvilgiu (Shanas, 1968). Tačiau istoriniai tyrinėjimai, deja, labai ribojami negausių išlikusių šaltinių.

2.1. Senatvės tapatumo istorinė perspektyva¹⁷

2.1.1. Senatvė Antikoje: nusilpę pasitraukia

Kaip teigia Tim Parkin (1998), pagyvenusiais žmonėmis antikoje domėtasi mažai, ir pagrindinės šių laikų susidomėjimo senatve bei pagyvenusiais temos nėra lengvai pritaikomos antikinio pasaulio studijoms, nes tuo metu nebūta tokių problemų suvokimo.

Kokio amžiaus žmogus buvo laikomas senas? Amžiaus riba nenustatyta, ji dažnai priklausė nuo išvaizdos ir aplinkybių. Atskiruose kontekstuose antikinis autorius 44 metų asmenį gali pavadinti tiek *adulescense* (kaip Ciceroną pasiekimų viršūnėje), tiek *senex* (senu žmogum) (kaip Hanibalą pralaimėjimo metu). Užrašas ant antkapio Romėnų Mauritanijoje (dabartiniam Alžyre) įvardija 50 metų amžiaus žmogų kaip mirštantį „savo jaunystės žydėjime“ (Parkin, 1998:20). Pitagoro teigimu, senatvė prasidedanti 60-ies, Plutarcho – 50-ies (Bytheway, 2001). Lyginamieji istoriniai ir medicininiai įrodymai teigtų, kad biologiškai žmonės antikoje neseno greičiau nei šiandien,

¹⁷ Istorinė nuostatų į senėjimą apžvalga nėra šio darbo objektas, ji labiau iliustracinio ir supratimo kontekstą praplečiančio pobūdžio - čia remiamasi negausia aptikta literatūra.

bent jau ne ženkliai (Parkin, 1998:22): amžius, nurodytas ant 2 022 antikinės Graikijos antkapių, nurodo, kad 10,4 proc. mirusiųjų sulaukė 61 metų ir daugiau, o 1,49 procentai mirė tarp 86 ir 110 metų (Richardson, 1933:232).

Antikinėje literatūroje aptinkama tiek pozityvi, tiek negatyvi nuostata senatvės atžvilgiu: pirmajai atstovautų Ciceronas, antrajai – Juvenalis. Ciceronas herojaus Cato lūpomis gina senatvę, sumenkindamas jos trūkumus (silpstantį kūną, mažėjančius malonumus, mirties artinimąsi), iškeldamas įgyjamos išminties svarbą ir pabrėždamas, kad senjorai vis dar turi atlikti vaidmenį valstybėje (Parkin, 1998:25). Jis kviečia pripažinti senų teigiamas savybes ir rodyti jiems atitinkamą pagarbą, kuri (tariamai) buvusi ankstesniais laikais ir kurios, deja, trūksta dabartyje¹⁸. Tačiau Juvenalis teigia, kad net jei protas išsaugo savo galią, pagyvenęs vyras turi iškęsti nuožmią lemtį palaidoti savo mylimą žmoną ar vaiką, brolių ar seserį: „tokia yra ilgaamžiškumo kaina“ (Parkin, 1998:32). Juncus eilutėse, išsaugotose Stobaeus *Florilegium*, iškeliami daug neigiamų senatvės savybių: fizinė negalia ir ligos, malonumų ir pojūčių praradimas, mirties baimė, impotencija, jaunesnių kartų pajuoka, pašalinimas iš politinių ir karinių reikalų bei skurdas. Į šį puolimą atsakoma replika, jog praradimai yra daugiau nei kompensuojami išmintimi ir savikontrolė, kuri įgyjama (Parkin, 1998:27). Antikiniai rašytojai senatvę dažnai siejo su liga - tai iliustruojama maksimos „*Senectus ipsa morbus est*“ („Senatvė pati yra liga“) (Zeman, 1942-1950, cit. Kirk, 1992:486). Tokio požiūrio laikėsi ir Ciceronas, nors manė, kad galima prevencija, senatvės nutolinimas ar net visiškas išvengimas. Išlikusiuose šaltiniuose vyresnieji raginami reguliariai lankytis pas gydytoją ir vengti bet kokio nesaikingumo (Freeman, 1979:27), kas gali būti įvardijama kaip senatvės medikalizacija (Warren, 2002: 20).

„Rimtoji“ literatūra ir filosofinė tradicija, apibūdindama senatvę, vėl pateikia dvi nuostatas: teigiamą, paguodžiančią, sumenkinančią (nors priimančią) neigiamas savybes, siejamas su senatve, kad išryškintų esamas ir

¹⁸ Reikia pastebėti, kad konservatyvioje Spartos valstybėje pagyvenusiesiems buvo teikiama pirmenybė – jos senato nariai turėjo būti bent 60 metų (vad. gerontokratija), tačiau demokratiniuose Atėnuose vyresnio amžiaus žmonės neturėjo akivaizdžių privilegijų.

potencialias teigiamas jos savybes, ir neigiamą, griežtai analitinę, nuasmenintą ir objektyvią, vaizduojančią senatvės silpnumus ir nemalonias savybes (Parkin, 1998:31-32).

Satyrinė/humoristinė tradicija yra šiurkščiausia, labiausiai ižeidžianti, ypač nukreipta į moteris. Stereotipinė sena moteris yra bedantė, išsekusi, gašli ir šlykšti. Romėnų teatro, ypač Plautus pjesių, nušviečiama kiekviena įmanoma neigiama savybė, susijusi su senatve, ypač pabrėžiant seksualinius seno vyro, nors impotento, polinkius. Plinijaus Vyresniojo teigimu, trumpas gyvenimas yra didžiausia gamtos dovana: kaip senatvė iš viso gali būti laikoma gyvenimo dalimi, kai su ja susiję tiek visokių fizinių negalių (Parkin, 1998: 33)?

Taigi antikinėse nuostatose pagyvenusiųjų atžvilgiu pasikartoja, numanomai ar atvirai, dvi priešingybės: kad pagyvenę žmonės turi apibrėžtą vaidmenį ir įnašą ir kad jie yra nepageidaujama našta, geriausiu atveju turi būti toleruojami. Tokios priešingos nuostatos galėjo greičiau koegzistuoti, nei būti nesuderinamos (Parkin, 1998: 34).

Mastas, kuriuo pagyvenę žmonės buvo integruoti į Antikos visuomenę arba kaip nors buvo apribotas jų pilnas dalyvavimas, didžiaja dalimi, neskaitant lyties ir statuso, priklausė nuo individo pajėgumo laipsnio; individas nebūtų pilnai marginalizuotas tol, kol sugebėtų atlikti kokią nors naudingą funkciją: ar tai būtų valstybės tarnyba, ar vaikų priežiūra. Lemiamą vaidmenį atlikdavo fizinė ir protinė pagyvenusių savijauta (Parkin, 1998: 34). Daugelyje praeities ir dabartinių ikiindustrinių visuomenių, tyrinėtojų antropologų, aktyvių suaugusių vyrų grupė yra nustatanti normas, o kiti visuomenės sluoksniai – vaikai, moterys, seni vyrai (prie kurių Antikoje galima priskirti taip pat vergus bei užsieniečius) – matomi kai kuriais aspektais kaip ties šio idealo riba. Kalbant Antikos visuomenių terminais, norma gali būti suprantama kaip suaugęs vyras karys, ir individo narystė šioj privilegijuotoj mažumoj priklauso tiek nuo jo fizinių galimybių, tiek nuo paveldėto statuso. Visi kiti individai tam tikru laipsniu atitolinti nuo šio idealaus įvaizdžio (Parkin, 1998: 34). Marginalinių grupių padėties istorinėje visuomenėje analizė sudėtinga, nes dėl paties grupės

pobūdžio jai skiriamas itin menkas dėmesys ir dėl to išlieka mažai istorinių įrašų.

Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad tam tikros teigiamos senatvės savybės buvo vertinamos, ir ne tik pačių pagyvenusių – patirtis, įgyta per nugalėjimus, socialiniai kontaktai, kultūrinis suvokimas ir tradicinės *mores*, „saugomos“ senų žmonių. Bet vienas veiksnys juos, kaip ir moteris bei vaikus, tvirtai atskyrė nuo aktyvių piliečių - tai jų nedalyvavimas aktyviuose kariniuose veiksmuose. Istorikai ir poetai dažnai aprašė, kaip jauni vyrai išeina kariauti, kai tuo tarpu moterys, vaikai ir seniai lieka namuose. Daugelyje literatūros pavyzdžių siekiama pabrėžti situacijos patosą, vargą ir bejėgiškumą tų, kurie lieka, o ne duoti suprasti, kad pagyvenę yra našta ar bailiai (Parkin, 1998:35).

Visgi neaptinkama reikšmingesnio teigiamo pagyvenusiųjų vaidmens Antikos visuomenėje, kaip sprendimų priėmėjų ar patarėjų. Privilegijos, teiktos vyresnio amžiaus žmonėms, paprastai pasireikšdavo atleidimu nuo pareigų (ne visuomet suteikiamu laisvai) (Parkin, 1998: 38). Pastebėtina, kad Antikos gyventojams senatvė buvo mažiau „problema“, nei ji dažnai vertinama šiandien. Antikoje senatvė nebuvo traktuojama kaip atskiras gyvenimo laikotarpis tokiu mastu, kaip ji tapo moderniais laikais. Ji buvo suvokiama kaip gamtos vyksmo dalis, kaip suaugusiojo amžiaus dalis. Šia prasme sisteminės ir sąmoningos pagyvenusių marginalizacijos *nebuvo* (Parkin, 1998:39).

Lietuvos teritorijoje geležies amžiuje (iki 600 m. po Kr.), kaip rodo kapaviečių kasinėjimai (Jankauskas, 2001), vyresni nei 50 m. žmonės buvo tikra retenybė – jie sudarė vos 1-2 procentus visų gyventojų. Vidutinė gyvenimo trukmė dėl aukšto kūdikių mirtingumo buvo apie 22–24 m., o suaugusieji, sulaukę 20 m., dar galėdavo tikėtis išgyventi apie 17 m. (moteris) – 19 m. (vyrai), tad iš viso sulaukti apie 37-39 m. Tačiau ir būdami retenybė, senesni žmonės nebuvo labai gerbiami: vyresni vyrai laidoti su kuklesnėmis įkapėmis ar visai be jų, o turtingiausi įkapėmis buvo jaunuolių ir jaunų vyrų kapai. Antropologų ir etnologų nuomone, tuometinėje visuomenėje vertinta jauno vyro fizinė jėga ir energija, o Rytų Lietuvoje labiau nei kituose baltų

kraštuose buvo įsigalėjęs Perkūno ir jauno vyro - kario kultas (Jankauskas, 2001).

2.1.2. Senatvė Viduramžiais: prakeikimas, vedantis į išganymą?

Nors dažnai manoma, kad žmonės Viduramžiais ir Renesanso laikotarpiu pasendavo keturiasdešimties, iš tikrųjų jie buvo laikomi seni nuo 60-70 metų. Visuose įstatyminiuose tekstuose, kurie suteikė su amžiumi susijusį atleidimą nuo karo tarnybos, dalyvavimo mūšiuose, tarnybos prie miesto laikrodžių, įvairių administracinių pareigų ir postų, taip pat nuo mokesčių mokėjimo ir privalomo darbo, amžiaus riba buvo 60-70 metų. Daugelyje šių tekstų neminimos moterys, kadangi joms nebuvo nustatytos pareigos, nuo kurių atleisdavo pagyvenusius vyrus. Aptinkama moterų senatvės riba – 60 metų, iki tol jos, kaip ir vyrai, buvo įpareigojamos imtis siūlomų darbų, buvo baudžiamos už elgetavimą, o feodo paveldėtojos turėjo tekėti feodalo nurodymu (Shahar, 1998:43).

Diskusinis yra klausimas, ar pagyvenusių žmonių ankstyvaisiais Viduramžiais būta maždaug tiek, kiek dabar, ar senatvė tais laikais buvo retenybė. Pirmuoju atveju – jei pagyvenusiųjų dalis buvo maždaug tokia, kokia dabar, nes „sulaukę 20 metų, jie galėjo tikėtis gyventi taip ilgai, kaip mes“ - jie buvo priklausomi nuo šeimos priežiūros ir marginalizuojami (Minois, 1989:149), todėl retai minimi istoriniuose šaltiniuose. Antruoju atveju - jei žmonės, net ir išgyvenę vaikystę, mirdavo santykinai jauni - vyrai 40-50-ies, moterys 25–40 m. (Wemple, 1992:182), senatvė buvo retas reiškinys, būdingas tik dvasininkijai, dėl to ji tapo sakralizuojama (Gilleard, 2009).

Įvairiuose tekstuose vyresnio amžiaus žmonės reprezentuojami kaip viena grupė, neatskiriant socialinių stratų. Pagyvenę sudaro vieną marginalią grupę, reprezentuojamą kartu su moterimis, vaikais, invalidais, skurdžiais ar užsieniečiais. Kartais jiems visiems priskiriamas bendrumas yra jų fizinis silpnumas, kartais protinis arba socialinis savitumas. Tačiau jie visuomet gretinami su suaugusiais vyrais, autoritetingais ir galingais. Tokiu būdu

vyresnio amžiaus moterys priklausė dviem marginalinėm grupėm – moterų ir pagyvenusių. Normatyviniuose tekstuose nėra įvardintų pagyvenusių kaip grupės vaidmenų, net tų, kuriuos jie neabejotinai atlikdavo realybėje – liudytojų bylose dėl ginčijamų žemės nuosavybės teisių, ginčijamų tarnybos reikalavimų ir pan., vietinių papročių ir tradicijų žinovų (Shahar, 1998:44).

Viduramžiais, kaip ir Antikoje, nuostatos tiek pagyvenusio žmogaus, tiek seno kūno atžvilgiu buvo dvipasmės, tačiau kur kas labiau išplėtotos. Aptinkamos trys pagrindinės kūno ir dvasios santykio senatvėje koncepcijos:

1. asmuo sudaro psichosomatinę kūno ir sielos vienvę;
2. neteigiama kūno ir sielos dichotomija, tačiau pabrėžiama jų raidos dviem skirtingomis kryptimis galimybė;
3. aiškiai atskiriamas kūnas ir siela, ir jai atstovaujantys tekstai yra vieninteliai, kurie ignoruoja kūną (Shahar, 1998:44).

Asmens kaip psichosomatinės kūno ir sielos vienvės koncepcija buvo plėtojama moksliniuose ir medicininuose tekstuose. Buvo teigiama, kad senatvė sukelia fizinių ir protinių gebėjimų prastėjimą, o taip pat neigiamų charakterio bruožų vystymąsi. Remdamiesi Aristotelium, teigusi, kad fiziniai ir intelektualiniai gebėjimai pasiekia viršūnę bei nyksta esant skirtingo amžiaus, pastarieji vėliau nei pirmieji, kai kurie Viduramžių autoriai atskyrė senatvę ir gilią senatvę, paprastai vadinamą *senium*, o protinių gebėjimų silpnėjimą priskirdavo tik antrajam gyvenimo tarpsniui (Shahar, 1998:45). Viduramžiais „atmintis“ buvo tiek literatūros, tiek etikos koncepcija, asmens moralinio stiprumo ir žmogiškumo ženklas, tad jos silpnėjimas reiškė ir šių savybių silpnėjimą. Melancholija turėjo aliuziją į nuodėmę, ji ženklino tikėjimo Dievo malone stoką.

Neigiamų charakterio savybių vystymasis buvo traktuojamas kaip neišvengiamo senėjimo proceso dalis, kaip ir nusidėvėjimas kūno, kuris nepavaldus žmogui. Moksliniuose tekstuose senam kūnui teikiama šiek tiek simbolinės prasmės - senatvė įvardijama kaip „mirties kvapas“ ar „mirtis gyvenime“, tik mirtis šiuo atveju reiškia biologinį procesą, o ne anapustinį gyvenimą. Visgi tikėdami, kad veikiant sielą, galima daryti įtaką kūnui, kai

kurie autoriai pataria, kaip užkirsti kelią pykčiui ir melancholijai, sumažinantiesiems „natūralų karštį“ ir tokiu būdu skatinantiems senėjimo procesą. Tam reikia patirti daugiau džiaugsmo, estetinio malonumo, intelektinių diskursų su draugais ir, žinoma, skaityti Šventuosius Raštus (Shahar, 1998:45). Supratimas, kad liga yra neišvengiama senatvės dalis, atsispindėjo to meto sveikatos vadovuose: detalių instrukcijų tikslas buvo ne terapeutinis, o prevencinis, siekiantis atitolinti tolesnį nusidėvėjimą, sustiprinti asmens gerą savijautą, bet ne gydyti.

Medicininį tekstų autoriai aiškiai nekonstatuoja, kad rašo tik apie vyrus, bet tai pasidaro aišku iš tekstų turinio. Visgi kai kurie autoriai aptarė konkretų pokytį vyresnio amžiaus moterų kūne – menstruacijų pabaigą. Pagal mokslinį ir populiarų tikėjimą, galimai siekiantį net Antiką (Warren, 2002:25), menstruacinis kraujas buvo nešvarus, žalingas ir turintis naikinančių galių, tad po menopauzės moteris buvo dar pavojingesnė, nes ji nebegalėjo pašalinti neberekalingų medžiagų iš savo organizmo. Veikale „*De Secretis Mulierum*“, priskiriamam Albertui Didžiajam, tvirtinama: *Mėnesinių susilaikymas sukuria daug kenksmingų skysčių. Būdamos senos, moterys beveik neturi likusio natūralaus karščio, kuris galėtų eikvoti ir kontroliuoti šią materiją, ypač skurdžios moterys, kurios gyvena vien prastu maistu, daug prisidedančiu prie šio reiškimo. Šios moterys yra daug tulžingesnės nei kitos* (Shahar, 1998:46).

XV a. pab., kai *fascinatio* (tariamasis sugebėjimas pakenkti kitiems žvilgsniu) buvo įtrauktas į akademinės medicinos sritį, manant, kad sendamos moterys įgyja galią užkerėti žvilgsniu, kadangi po menopauzės jų kūne lieka menstruacijų kraujas. Taigi būdama tulžinga grynai dėl fiziologinio mechanizmo ypatybių, žiežula, sukurianti meilės ir mirties gėrimus, imasi veiklos, analogiškos jos kūno fiziologinėms transformacijoms (Shahar, 1998:60, 11 išnaša). Jauno vyro santuoka su sena moterimi galėjo jį sunaikinti, tuo tarpu seksas su jauna moterimi buvo laikomas senatvės priešnuodžiu vyrui (Cohausen, 1771, cit. Warren, 2002:25). Seni vyrai, pajėgūs santykiuoti, ypač su jaunomis moterimis, buvo greičiau garbinami nei pajuokiami: Thomas Parr,

gimęs 1483 m. ir gyvenęs iki 1635 m., apdainuotas ilgoje poemoje kaip pirmą kartą vedęs 80-ies, o neištikimas žmonai buvęs 105-erių (Warren, 2002:26).

Nors vyro senėjimo proceso koncepcija taip pat buvo deterministinė, tačiau asmenybės pokyčiai, priskiriami vyrams, net ir skurdiems, nebuvo traktuojami kaip slepiantys socialinę grėsmę ar sukeltys destruktivius veiksmus (Shahar, 1998:46). Tą patvirtina 6 a. frankų kapaviečių tyrinėjimai: vyrai socialinį statusą daugmaž išlaikydavo ir vėlesniame gyvenime, tuo tarpu moterų statusas ženkliai krisdavo po 40-ies, kas siejama su galimybe gimdyti ir auginti vaikus (Halsall, 1996), analogiškai frankų įstatymuose numatyta kompensacija už reprodukcinio amžiaus moters nužudymą buvo 600 solidų, o vyresnės – 200 solidų (Drew, 1991:127; Rivers, 1986:167).

Religiniuose ir didaktiniuose raštuose senas kūnas atstoja visų žemiškų dalykų trumpalaikiškumo ir tuštumo metaforą. Neidealizuojamu senatvės stereotipu siekiama sukelti panieką sau ir pasauliui. Inocentas III tekste, įtakotame Horacijaus ir turėjusiam poveikį daugeliui Viduramžių tekstų, detalai aprašė seno žmogaus kūną: jo širdis silpsta ir galva kreta, jo veidas susiraukšlėja ir nugara sulinksta, jo akys apsiblausia ir sąnariai iškliba, jo nosis teka ir plaukai iškrenta, jo rankos dreba ir judesiai nerangūs, jo dantys pūva ir ausys apkursta. Ir jis priduria: „Jauni vyrai! Nesididžiuokite prieš nykstantį seną vyrą. Jis kadaise buvo, kas jūs dabar esate, jis dabar yra, kas jūs savo ruožtu būsite“ (Shahar, 1998:46). Inocento III senatvės degradacijos aprašymas skirtas ne sukelti empatiją, o įspėti dėl didžiavimosi ir pažadinti panieką kūniškumui. Petrarkos „*De Remediis utriusque Fortune*“ Džiaugsmo ir Proto dialoge tikinama, kad viskas, kas dabar teikia laimę, taps blogybių ir skausmo šaltiniu. Kūno degradavimas ir didėjantis nepatrauklumas, kūno malonumų praradimas yra šio pasaulio trapumo, laikinumo ir bereikšmingumo požymiai. Laikydamasis kūno ir sielos vienovės koncepcijos, aprašęs seno kūno pokyčius bei ligas, jis pamini ir proto apsiblausimą, atminties susilpnėjimą bei kalbos sutrikimą (Shahar, 1998:47).

Pamokslininkai ir moralistinių bei didaktinių traktatų autoriai, kurie išsamiai pavaizdavo seno vyro kūno neišvaizdumą, neaprašė moters. Kai kurie

jų tik bendrais bruožais pamini moteriško grožio laikinumą ir savo tvirtinimą palydi kritiškais ir sarkastiškais komentarais apie bergždžias senų moterų pastangas paslėpti jo paradimą gausiais apdarais, kosmetika ir moteriškomis gudrybėmis. Tai aptinkama tekstuose, pristatančiuose jauno/seno kontrastą ir netgi dažniau tuose, kurie naudoja moters kūną kaip žiemos, meilės prieš, blogų bruožų, nuodėmės, pačios senatvės ir mirties personifikaciją, pavyzdžiui, „Le Pèlerinage de l' avie humaine“, parašytoje XIV a. W.Deguileville'io, bjauri sena moteris įkūnija tingumą, išdidumą, meilikavimą, veidmainystę, pavydą, klastą, pyktį, godumą, apsirijimą ir geismą, o taip pat bėdą, ereziją, ligą ir senatvę (Shahar, 1998:47).

Senstančio žmogaus įvaizdis turėjo ir teigiamą polių. Senėjimas buvo laikomas vedančiu link gilesnės išminties, dvasinio augimo, link „išsilaisvinimo iš priešų“, tai yra aistrų ir pasaulietinių ambicijų. Šie seno žmogaus bruožai pabrėžti viduramžių religiniuose tekstuose, vaizduojančiuose transcendencijos idealą (plėtotą jau epikūrininkų, stoikų ir ankstyvųjų krikščionių), kuris remiasi prielaida, kad žmogus kaip racionali būtybė gali įveikti gamtos ir laiko dėsnius bei atskleisti idealius visų amžiaus tarpsnių bruožus. Kaip rašė Šv. Augustinas: „savo kūne jūs negalite būti ir jauni, ir seni. Tačiau savo sieloje galite: jauni paslaugumu, seni rimtumu“ (Shahar, 1998:48).

Skirtingai nei Šv. Augustinas, idealu vaizdavęs jaunystės ir senatvės derinį, Viduramžių krikščionių mąstytojai idealia transcendencija laikė senatvės bruožų pasireiškimą jaunuose žmonėse ir netgi vaikuose. Šventųjų *Vitae* dažnai pasikartoja berniuko-senio *topos*. Berniukas-senis yra Danielio ir Jėzaus įvaizdis jų vaikystėje; jis rimtas, išmintingas ir demonstruoja dievobaimingumą. Tokiu būdu senatvė laikyta dvasinio vientisumo ir išminties simboliu, jos ženklas buvo žili plaukai, o fiziologija nelaikyta determinuojančia (Shahar, 1998:48). Kūniški senatvės silpnumo ženklai laikyti būtina dvasios išsilaisvinimo iš žemiškų pančių dalimi (Gilleard, 2009: 1072). Žmogus gali pralenkti savo amžių dvasiškai, o pati senatvė dar nėra išminties ir dvasinio integralumo garantija. Nors *Vitae* aptinkamas analogiškas mergaitės-senės įvaizdis (Šv. Katerinos iš Sienos pavyzdys), religinėje literatūroje, kuri

vaizduoja dvasinės transcendencijos idealą kaip tikslą, kuri gali pasiekti jaunas vyras (ne tik vaikas – būsimas šventasis), apie jaunas moteris nekalbama (Shahar, 1998:48).

Gerosios senatvės savybės siejamos su pamaldumu, dvasingumo ugdymu bei Dievo malone. Pavyzdžiui, Bernardinas iš Sienos skiria „gerus“ ir „blogus“ senus žmones. Išvardindamas dvasines senatvės blogybes – nekantrumą, melancholiją, neišmanymą, niūrumą, užsispyrimą ar silpnybę, kvailumą ir protinį aklumą – jis prideda, kad jos visos dažniausiai yra „blogų senų vyrų“. Gėris senatvėje, anot jo, labiausiai kyla iš išminties gilėjimo ir aistrų slopimo. Individualius skirtumus jis pagrindžia asmenybių nepanašumu: kaip aistros ir ištvirkimas nėra būdingi visiems suaugusiems, taip ir senatvės kvailystė (užmaršumas, patiklumas, energijos stoka) būdinga ne visiems seniems žmonėms. Bartolomėjus Anglas, populiarios enciklopedijos autorius, aprašo senį, kuris kosti ir spjaudo, kuris yra našta kiekvienam ir visų niekinamas.

Tačiau seni žmonės raginami parodyti nuolankumą, susilaikyti nuo skundimosi, priimti savo amžių ir artėjančią mirtį bei ruoštis jai, žvelgti į savo paties sielą ir dirbuotis dėl jos išganymo. Senatvė vaizduojama kaip dovana, kaip privilegija. Viena vertus, dovana yra pats ilgaamžiškumas, kuriuo džiaugiausi seni, kai daugelis miršta per anksti, vaikystėj ar jaunystėj. Nors visi nori pasiekti senatvę, visgi niekas nenori būti senas. Kita vertus, dovana sudaro galimybė senam žmogui atgailauti, priartėti prie Dievo savo silpno ir ligoto kūno dėka. Moralistinių ir didaktinių tekstų autoriai neigė determinizmą, jie pabrėžė žmogaus valią bei pasirinkimą kartu su Dievo malone (Shahar, 1998:50).

XIX a. Amerikos Evangelikų dvasininkai pamoksluose žadėjo, kad paklusimas natūraliems sveikatos ir moralės dėsniams suteiks ilgą gyvenimą, sveiką senatvę ir natūralią mirtį, tuo tarpu natūralių dėsnių ir moralės pažeidimas sukels pirmalaikę nelaimingą senatvę ar ankstyvą, skausmingą mirtį. Viduramžių religiniai mąstytojai, kurie seną kūną traktavo kaip nuodėmių atpirkimo bei dvasinio pakylėjimo galimybę ir priemonę, joku būdu

nesiejo tinkamo elgesio būdo bei proto būsenos su kūno būkle. Jie nežadėjo sveikatos senatvėje kaip atlygio už moralų gyvenimą.

Kūno silpimas ir nykimas buvo suvokiamas kaip nuodėmių atpirkimo ir dvasinio pakylėjimo palengvinimas. Priešingai nei jauni ir gražūs asketai, kurie siekė ligos ar žalojo savo kūną, kad atpirktų savo arba kitų nuodėmes ir priartėtų prie Dievo, senam žmogui nereikėjo disciplinuoti savo kūno. Senatvė buvo suvokiama kaip fizinių kančių šaltinis ir beveik liga (Shahar, 1998:50–51). Pats kūno senėjimas apsaugo nuo kai kurių dažnų nuodėmių: netekęs dantų, senas žmogus mažiau juoksis, mažiau kalbės ir peiks kitų gerą vardą; regos susilpnėjimas išvaduos jį nuo apsirijimo, godumo ir geismo; jei nusilps klausa, jis galės mažiau klausytis nesąmonių, vietoj to skaitys religines knygas ir tyloje žvelgs į Dievo kūrinius – danguje ir žemėje, į visą, kas tai sudaro; libido susilpnėjimas išlaisvins jį iš kūniškų nuodėmių. Gašlus senas vyras ar moteris, ieškantis seksualinių nuotykių, buvo traktuojamas kaip nepaisantis natūralių dėsnių ir besielgiantis kaip pamišęs (Shahar, 1998:51).

Kai kurie autoriai, nors mini kūną ir sielą, ignoruoja klausimą apie jų tarpusavio ryšį, kiti pristato juos kaip besivystančius dviem skirtingom kryptim. Štai Johnas Bromyardas, pamokslininkų enciklopedijos autorius, tvirtino: „Tuo mastu, kiek senatvė sumažina jaunystės galią, ji padidina sielos pasišventimą; kas slopinama viename, iškeliamą kitame“. Kai kurie autoriai labiau pabrėžė nuodėmės išpirkimą, kiti, kaip Dantė, akcentavo dvasinį pakylėjimą. Savo *Convivo* jis palygina paskutinį gyvenimo etapą su laivu, palapsniui nuleidžiančiu bures prieš įplaukiant į uostą. Kaip kiti mąstytojai ir medicinos vadovų autoriai, Dantė palygina seno žmogaus mirtį su prisirpusiu obuoliu, krentančiu nuo medžio. Medikų darbuose akcentuojamas natūralumas ir neskausmingumas, Dantės – kelio pabaiga, priėmimas ir didi ramybė (Shahar, 1998:52).

Tyriausią paguodą teikė idėja apie amžinai jauną sielą - tiek vyrų, tiek moterų. Ši idėja labiausiai išplėtotą mokytojo Eckharto pamoksluose. Siela, sukurta pagal Dievo vaizdą, yra jauna. Ji galėjo pavargti ir tapti silpna kūniškoje egzistencijoje, bet ji gali atsinaujinti ir apsivalyti. Tik materialiam ir

matomam lemta senti. Eckhartas nekalba apie kūną, neteigia seno kūno esant galimybe ar priemone dvasiniam apšvietimui kenčiant, išsilaisvinimui iš aistrų ir nuodėmių atpirkimo. Sielos atsinaujinimo galimybė yra pastovus veiksnys, ir jis ne vienkartinis, o pakartotinis. Jei žmogus gilinasi į savo vidinius išteklius, atsiriboja nuo pasaulio ir susitelkia ties Dievo malone, jis atsinaujins. Tik ta siela, kuri nusigręžia nuo Dievo, pasens, ir kuo labiau tols, tuo labiau sens (Shahar, 1998:52).

Taigi iš seno žmogaus buvo tikimasi, kad jis priims savo senėjimą ir su juo susijusią padėtį be skundų, išsilaisvins iš pasaulietinių ambicijų, nesiels kaip jaunas ir ypač vengs kūniškų nuodėmių, išsiugdys nuolankumą, atgailaus, susitelks ties artėjančia savo mirtim bei sielos išganymu. Tačiau būta ir lūkesčių, turinčių aiškesnę socialinę reikšmę: iš seno žmogaus buvo tikimasi, kad jis pasitrauks į užribį ir užleis kelią jauniems. Įstatymu pagyvenusiam žmogui suteikta teisė pasitraukti iš karo ir kai kurių kitų tarnybų, atsisakyti administracinių pareigų, bet jis nebuvo įpareigotas to daryti.

Filipas iš Novaro teigė, kad vyras, sulaukęs 60-ties, atleidžiamas nuo tarnybos. Nuo šio amžiaus jo priedermė buvo pasirūpinti tik savimi, o jei jis turėjo išteklių, jis turėtų pasinaudoti kitų paslaugomis. Jis taip pat teigia, kad seno žmogaus didžiavimasis yra gėdingas. Net jei jis turtingas, būdamas silpno kūno, jis turėtų būti romus ir kuklus visais atžvilgiais. Vincentas iš Beautres deklaruoja, kad senas žmogus turi atsitraukti nuo visų užsiėmimų, o taip pat nuo rūpinimosi savo turtu (Shahar, 1998:52). Florentietis Bruneto Latini akivaizdžiai buvo vienintelis viduramžių politinis mąstytojas, kuris siūlė aukščiausias politines pareigas patikėti „seniems“. Tačiau įsigilinus pasirodo, kad iš tikrųjų jo pasiūlymas nurodo ne pagyvenusius, bet vidutinio amžiaus vyrus, o jam labiausiai rūpėjo, kad jauni vyrai neturėtų būti renkami į respublikos valdymo institucijas (Shahar, 1998:53).

2.1.2.1. Socialinis vyresnio amžiaus žmonių statusas Viduramžiais

Koki poveikį įvaizdžiai, nuostatos ir lūkesčiai, plėtoti skirtinguose diskursuose, turėjo realybei, kaip buvo elgiamasi su senais žmonėmis, koks buvo jų statusas? Realus pagyvenusių žmonių statusas kito, priklausomai nuo jų socialinės stratos, ekonominių išteklių, vaidmenų ir asmenybių. Teisiškai nustatyto amžiaus privalomam atsistatydinimui nebuvo, jį visose visuomenės stratos apspręsdavo darbingumas, o ne chronologinis amžius. Vienintelis teisinės diskvalifikacijos iš pareigų dėl amžiaus atvejis, aptiktas Shulamith Shahar, yra Lukos (Lucca) statutas. 55 metų ir vyresni žmonės negalėjo būti renkami į valstybinius postus (Shahar, 1998: 54).

Tuo tarpu Venecijoje, kaip ir daugelyje kitų Italijos bendruomenių, jaunimas buvo diskvalifikuotas iš pareigų: minimalus amžius rinkimui į įvairias valstybines pareigas ir pilietybei įgyti buvo 25 m., aukštesnėms pareigoms, kaip ir rinkimui į įvairias tarybas – tarp 32 ir 40 m., o aukščiausioms pareigoms, tokioms, kaip Teisingumo standartų pateikėjų (*Standard Bearer of Justice*) Florencijoje, galėjo būti 45 m. Iš tikrųjų rinkimuose į visus aukštesnius postus ir valdančias institucijas Venecijoje prioritetą buvo teikiamas vyresniems vyrams. Tik seni vyrai (60-ties, 70-ties, o kartais net 80-ties) buvo renkami į dožo pareigas (iki gyvos galvos). Labai retai vyras iki 50 m. buvo išrenkamas į tokias valdančias tarybas, kaip Senata, Dešimties tarybą arba Kolegiją. Vyresnių patricijų, valdžiusių Veneciją, galia buvo grįsta amžiaus „priskiriamuoju“ ir „pasiekimu“ kriterijumi, pastarasis apėmė ne tik ekonominius išteklius, socialinius ryšius ir tinkamą asmenybę, bet ir gimimą patricijų šeimoje (Shahar, 1998: 54).

Tačiau tiek Luka, tiek Venecija buvo išimtis. Paprastai prioritetą vyresnio amžiaus žmonėms nebuvo teikiami, ir jie nebuvo įpareigojami pasitraukti, kol neišsekdamo jų funkciniai gebėjimai. Pasitraukimas sąlygojo socialinio statuso sumenkimą. Žemesniems tarnautojams ar darbininkams, gyvenusiems iš algos, pasitraukimas reiškė ne tik statuso, bet ir pragyvenimo šaltinio praradimą (Shahar, 1998: 55).

Pažvelgus į bažnyčios hierarchijos sistemą, popiežiai buvo vidutinio amžiaus arba seni. Kai kurie jų buvo išrinkti, būdami 40-ties, dauguma – 50-ties ar 60-ties, o keli – net 70-ties. Jie buvo renkami iki gyvos galvos ir nė vieno popiežiaus nebuvo reikalaujama atsistatydinti dėl amžiaus. Dauguma žemesnių bažnyčios hierarchų karjeros viršūnę pasiekdavo būdami 60-ties ar 70-ties. Kai kurie jų gyveno iki 80-ties ir tarnavo iki paskutinės dienos. Parapijų kunigai, kurie buvo prašomi ar verčiami pasitraukti (nes buvo paliege, ligoti, pusiau akli ar kurti ar iškaršę), būdavo sulaukę 60-ties.

Pasaulietinėje aukštuomenėje buvo aukšti nenatūralios mirties rodikliai. Vyrai žūdavo kariniuose mokymuose, karuose Europoje, kryžiaus žygiuose, turnyruose ar pilietinių karų egzekucijose (vėlyvaisiais Viduramžiais), dažnai jauni. Išlikusieji ir sulaukusieji senatvės dalyvaudavo karo tarnyboje ir mūšiuose tol, kol galėjo. Istoriniai šaltiniai pateikia duomenų apie žuvusiuosius mūšiuose, kai jiems buvo 60–75 metai. Nors nebuvo teisiškai nustatyto amžiaus privalomam pasitraukimui, karaliai ir feodalai galėjo versti savo tarnautojus pasitraukti iš pareigų (Shahar, 1998:55).

Vyresni valstiečiai Pietų Europoje, kur dominavo išplėstinė šeima, nepasitraukdavo ir išlaikydavo savo kaip namų ūkio galvos statusą. Visi sūnūs ir dukterys, kurie likdavo šeimos ūkyje, taip pat likdavo ir pavaldūs vyresnei namų ūkio galvai. Languedoke netgi šeimos galvos mirtis neišlaisvindavo jaunesnių iš senųjų kontrolės. Tėvą kaip šeimos galvą pakeisdavo našlė motina ir įgaudavo valdžią savo vedusiems sūnums ir marčioms (Shahar, 1998:57). Šiaurės Europoje bei kai kuriose Centrinės Europos dalyse, kur dominavo branduolinė šeima, tam tikru gyvenimo laikotarpiu valstietis perduodavo savo ūkį vienam savo palikuonių sutartimi (nebūtinai rašyta), kuria pastarasis užtikrindavo jį išlaikyti ir prižiūrėti iki paskutinių dienų. Jei kaime nebuvo jo palikuonių (kas dažnai pasitaikydavo XIV a. antroje pusėje po didžiosios maro pandemijos 1348-51 m.), nes jie mirė ar emigravo, sutartis buvo sudaroma su kitu giminaičiu ar ne giminaičiu (Shahar, 1998:57).

Pasitraukimo laiką apspėdavo ne tik funkcinių gebėjimų silpimas, bet ir demografinės bei šeimos aplinkybės. Kai kurios našlės nelaukdamos

senatvės pasitraukdavo, nebegalėdamos pasirūpinti ūkiu ir teikti paslaugas dvarininkui už išnuomotą žemę. Demografinio pakilimo laikotarpiais valstiečiai pasitraukdavo santykinai jauni, kad sudarytų sąlygas sūnui vesti ir sukurti namų ūkį. Demografinio smukimo laikotarpiais išgyvenusiems atsiverdavo daugiau galimybių už jų kaimo ribų (dirbti už geresnę algą ar įsigyti žemės), daug jaunimo migruodavo, tad senieji stengdavosi laiku pasitraukti, kad išlaikytų vaikus savo ūkyje ir užsitikrintų paramą senatvėje. Dvarininkas, norėdamas, kad jo žemės būtų tinkamai įdirbamos ir teikiamos paslaugos, kartais reikalavo našlės ar seno valstiečio pasitraukimo. Pasitraukiantieji persikeldavo iš pagrindinio kambario į galinį, užleisdami vietą jauniems – tai buvo skausmingas pasikeitusio statuso simbolis, neretai aprašytas literatūroje (Shahar, 1998:58).

Pagyvenusieji nebuvo minimi tarp tų, kuriuos Šventieji Raštai apibrėždavo kaip užtarnaujančius pagalbą – kaip našlės ir našlaičiai, nors negalima sakyti, kad jie būtų buvę diskriminuojami labdaros institucijų, kaimo bendruomenės ar brolių, tik labdaros niekuomet nepakaldavo skurdžių grupių poreikiams (Shahar, 1998:58-59).

Kaip paaiškės vėliau, kai kurių dabartinių nuostatų senėjimo atžvilgiu šaknys neabejotinai siekia Viduramžius, tačiau nereikėtų paskubom sutikti su Sh.Shahar nuomone, jog „nepaisant sekuliarizacijos ir „populiacijos senėjimo“, senų žmonių įvaizdžiai, nuostatos ir lūkesčiai jų atžvilgiu pasikeitė mažiau nei pagrindinės socialinės realijos“ (Shahar, 1998:59). Kai kurie autoriai įspėja, kad prieštaringas ir dviprasmiškas senatvės vaizdavimas mene, literatūroje, dramoje ir poezijoje gali būti aptinkamas visais laikotarpiais, ir sudėtinga įvertinti, ar viena kuri diskurso forma buvo vyraujanti konkrečiu laiku (Thane, 1995; Johnson, 1998a).

Lietuvoje viduramžiais vidutinė gyvenimo trukmė buvo kiek ilgesnė nei geležies amžiuje – 28,4 m. (Česnys, 1988). Suaugęs žmogus (20 m.) galėjo tikėtis daugiausia (XVI-XVII a.) sulaukti 46 m. (vyras) – 40 m. (moteris), o daugiau nei 55 m. dažniau sulaukdavo kaime dėl geresnių gyvenimo sąlygų (Jankauskas, 1995). Tačiau ištyrus XIV-XVIII a. kapavietes visoje Lietuvoje,

iš 1674 kapų aptikta 350, kuriuose palaidoti vyresni nei 50 m. žmonės, tai sudaro 21 proc. tirtų kapų (kaime vyresni nei 50 m. sudarė 28 proc., Vilniuje – 16 proc.) (Česnys, Balčiūnienė, 1988:100). Informacijos apie vyresnių palaidotųjų socialinį statusą nėra, tačiau tikėtina, kad jų gyvenimo sąlygos buvo geresnės nei vidutinės, tad jie priklausė aukštesniems socialiniams sluoksniams. O kas žinoma apie senatvę Naujaisiais Amžiais ir moderniais laikais?

2.1.3. Senatvė Naujaisiais Amžiais ir moderniais laikais: išstumti nuo 65-erių?

Nustatyti, kaip kito senatvės samprata ir kada ji patyrė ženklus pokyčius, gana keblu. Aiškinantis Naujųjų Amžių ir modernių laikų aplinkybes, patenkama į karštą diskusiją, kurioje išryškėja viena – požiūrių ir sampratų reliatyvumas. Nors vyrauja požiūris, jog senatvės samprata buvusi negatyvi, esama tam prieštaraujančių duomenų: britų istorikų tyrimas atskleidė, kad darbininkų klasės seni žmonės sendami jautėsi labiau gerbiami, ir buvo mažai įrodymų, kad jie būtų internalizavę ar bent identifikavę kitų neigiamą požiūrį į senatvę (Thomson ir kt., 1990); yra netgi teigiančių, kad XVIII a. Prancūzijoje senatvę, iki tol buvusią pajuokos objektu, imta gerbti (Troyansky, 1998; Bourdelais, 1998).

Senatvė Lietuvoje XIX-XX a. sandūroje taip pat vertinta priešaringai. Viena vertus, kaimo bendruomenės buvo valdomos senių tarybų, sudarytų iš didžiausią patirtį ir autoritetą turėjusių valstiečių vyrų (Bauer, 1972). Kita vertus, Lietuvoje nestigo apleistų, paniekintų senų žmonių, netrūko senus tėvus skriaudusių šeimų, elgetomis išvartų ar „ant kampo“ gyventi iškraustytų nusenusių tėvų (Vyšniauskaitė, 1995). Kaimo bendruomenėms ir valstiečių teismams tekdavo ginti skriaudžiamus senus tėvus nuo beširdžių vaikų (Dundulienė, 1999).

Be to, tuos pačius faktus skirtingi autoriai interpretuoja skirtingai, pavyzdžiui, P.Bourdelais mano, kad geriatrijos kaip medicininės

specializacijos atsiradimas paskatino neigiamą senatvės nefunktionalumo įvaizdį, o Ch.Conrad, remdamasis Vokietijos pavyzdžiu, teigia, nuo 1900-ųjų pagyvenusieji dėl tos pačios priežasties tapo sveikatos apsaugos sistemos centru (Johnson, 1998a).

2.1.3.1. Senatvės riba demografiniame ir socialiniame kontekste

Pats senatvės ribos nustatymas prisidėjo prie senatvės kategorizavimo, bendrų ir specifinių, normatyvinių ir patologinių savybių priskyrimo, amžiaus naudojimo kaip įstatyminio kriterijaus ir negatyvios senatvės etiketės (Kirk, 1992:484). P.Bourdelaais (1998), apžvelgdamas socialinę senatvės raidą nuo XVII a. iki mūsų dienų, griežtai kritikuoja nekintantį jos slenkstį – 65 m. amžiaus ribą¹⁹, kadangi tokio amžiaus žmonių sveikata, padėtis visuomenėje, aprūpinimas, gyvenimo būdas ir kt. nepaprastai pasikeitė.

Jo teigimu, nors senatvė visuomet buvo aiškus gyvenimo tarpsnis, statistine kategorija ji tapo septynioliktojo amžiaus pabaigoje valstybės iniciatyva. Kolbertas ją nustatė kolonijinėje administracijoje, kad suskirstytų populiaciją pagal vyraujančią kriterijų – pajėgumą pakelti ginklus. Gregory Kingas, XVII – XVIII a. sandūros anglų statistikas, irgi pasirinko 60 metų amžių kaip viršutinę ribą „kovojuojantiems vyrams“. Rezultatas buvo kiek negatyvus apibrėžimas senų žmonių kaip tų, kurie nebegalėjo pakelti ginklų, kas atitiko 60 metų amžiaus sampratą XVII amžiuje.

Apšvieta palaipsniui patvirtino šį slenkstį: Ciceronas, teigęs, kad senatvė prasideda 60-ties, buvo madingas prancūzų elite. XVIII a. turtingesnieji du-tris kartus dažniau sulaukdavo 60-ojo gimtadienio. Demografinis pokytis buvo lydimas gyvenimo ir skirtingų jo tarpinių supratimo kitimo, pakeitusio vyresnės kartos vaidmens ir padėties visuomenėje sampratą. Iš naujo integruoti į visuomenę ir šeimą, gavę prasmingas funkcijas, nes senatvė nebebuvo laikoma nusenimo sinonimu, pagyvenę žmonės tapo

¹⁹ P.Bourdelaais (1998: 112) senatvės ribos įtvirtinimą sieja su 1928 m. Alfredo Savye įvestu terminu „populiacijos senėjimas“, tuo tarpu H.Kirkas (1992:489) - su belgų matematiko A.Queteleto 1836 m. nustatyta senatvės pradžia tarp 60 ir 65 m.

gerbiami. Tai paskatino pirmuosius bandymus įsteigti pensijų schemas ne kaip pašalpos formas, bet kaip valstybės, o vėliau nacijos, dėkingumo apraiškas seniems žmonėms už jų ankstesnius darbus (Bourdelaix, 1998:111).

Problema ta, kad per visą XIX amžių prancūzų statistikos tarnybos nesuabejojo, ar 60 metų amžius iš tikrųjų skelbė senatvės pradžią (Bourdelaix, 1998:112). Slenkstis, pasirinktas apibrėžti senatvės pradžią, buvo nustatytas kartą visam laikui, o idėja, kad jis galėtų evoliucionuoti, priklausomai nuo konkrečių visuomenės savybių, buvo ignoruojama (Bourdelaix, 1998:114). Per du šimtmečius Prancūzijos populiacija iš tradicinės virto visiškai nauja demografinė sistema, charakterizuojama savanoriškos gimimų kontrolės ir ženklus mirtingumo sumažėjimo. Tikimybė atšvęsti 60-ąjį gimtadienį stublbinančiai padidėjo, o šešiasdešimtmečių sveikata ir padėtis sekančių kartų atžvilgiu patyrė tikrą revoliuciją. XVIII a. trijų kartų koegzistavimas šeimoje buvo trumpas ir gana retas. Tad pagarba, skirta labai seniems, aiškinta jų santykinai mažais skaičiais, kaip „išvengusių bendro likimo“. Tačiau tokio priežastingumo nepatvirtina nuostatos senų žmonių atžvilgiu visuomenėse, kurių mirtingumo rodikliai aukšti. Būtent tuo metu, kai daugiau žmonių sulaukdavo daugiau nei 60 metų, senatvės suvokimas tapo pozityvus.

Senų žmonių padėtis šeimoje irgi išpūdingai pakito nuo XVIII amžiaus. Remiantis to laikotarpio mirčių rodikliais, galima įvertinti, kad vidutinis amžius tuo metu, kai asmuo netekdavo tėvo ir motinos, buvo 29,5 metų, lyginant su 55-eriais metais 1970-aisiais. Kadangi tikėtina gyvenimo trukmė vyrams dabar yra 70 metų, o moterims – 80, skaičius kartų, gyvenančių šeimoje tuo pačiu metu, dažnai padidėja iki keturių ir kartais penkių. Tokiu būdu 60-mečiai yra tarpinė karta, į kurią ankstesnioji kreipiasi priežiūros ir dėmesio ir kuri naudinga jaunesniajai įvairiais būdais, pavyzdžiui, vaikų priežiūra. 60-mečiai, kažkada vaizduoti kaip nusenusi ir išsekusi grupė, pasitraukianti iš visuomenės gyvenimo, kai pasiekia savo gyvenimo pabaigą, paprasčiausiai nebeatitinka šio įvaizdžio (Bourdelaix, 1998:116). Juolab, kad paskesnės šeimos kartos buvo mažiau išsklaidytos migracijos, nei buvo galima neseniai galvoti. 1970-aisiais beveik trečdalis 50-80 metų amžiaus tėvų gyveno

toje pačioje vietovėje kaip ir vaikai, o pusė jų – mažesniu nei 20 km atstumu. Ketvirtis vaikų, jaunesnių nei 3 m., buvo kasdieną prižiūrimi močiučių, o beveik pusė vaikaičių atostogas leido su seneliais (Bourdelaais, 1998:117).

P.Thane (1998) pabrėžia, kad artimi santykiai tarp kartų egzistavo netgi tuomet, kai jų namų ūkis nebuvo bendras, ir kad jie buvo svarbūs tiek vyresniems, tiek jaunesniems žmonėms. Plačiai vyravusį įsitikinimą apie vyresnio amžiaus žmonių izoliaciją ji kildina iš medicinos ir socialinio darbo diskurso, kadangi šių sričių specialistai dažniausiai susidūrė su senais žmonėmis, turinčiais problemų (Thane, 1998: 180). Didėjanti pagyvenusių žmonių marginalizacija taip pat buvo savaime suprantama prielaida sociologijos teorijoje, itin paskatinta Talcotto Parsonso įtakingo tvirtinimo, kad padidėjęs modernios visuomenės jaunų žmonių geografinis mobilumas paliko senus žmones izoliuotus (Parsons, 1954). Ši idėja kilo ne iš empirinių duomenų, o patyrinėjus nepasitvirtino net Jungtinėse Valstijose, kur ji užgimė (Shanas, Susiman, 1977). Tyrimai, atlikti 1945–47 m. J.H.Sheldono, 1950-ųjų viduryje P.Willmotto ir M.Youngo bei P.Townsendo pabrėžė abipusį keitimąsi paslaugomis tarp kartų, prieštaraujantį stereotipui senų žmonių kaip priklausomų priežiūros objektų (Thane, 1998).

Grįžtant prie P.Bourdelaais studijos, XVIII a. ir XIX a. pr. 13 proc. 21-mečių nebeturėjo abiejų tėvų, o trys ketvirčiai jų iš viso nebeturėjo vyresniųjų giminaičių. Ankstesniais laikais kartos sekė viena kitą be persidengimo, stebimo šiandien. Nors šiandien, kaip ir anksčiau, 65-metis gali suskaičiuoti apie 20 žmonių, su kuriais tiesiogiai yra susijęs, tačiau praeityje ši grupė daugiausia buvo sudaryta tolimesnių giminaičių, tuo tarpu pastaraisiais dešimtmečiais svarbesnė tapo tiesioginė linija. Anksčiau 65-mečio gimines sudarė beveik visų amžiaus grupių atstovai, tuo tarpu šiandien aptinkamas susitelkimas, atitinkantis sekančias kartas, tai yra 35-40 metų amžiaus, o paskui tuos, kuriems 10-15 metų (Bourdelaais, 1998:118). Apskritai paėmus, šie pokyčiai giliai pakeitė jausmus, susijusius su amžiumi: būti šešiasdešimties šiandien yra būti apsuptam savo tėvų kartos ir tolimesnių vienmečių giminių, taip pat savų vaikų ir vaikaičių. Ši situacija nepanaši į tą, kurią patirdavo

vyresni žmonės ankstesniais laikais, dažniausiai iki 40 metų, nebeturintys gyvų tėvų ir tik kelis tos pačios kartos giminaičius, o giminės tinklui tolygiau išplitus tarp visų amžiaus grupių (Bourdelaais, 1998:119).

Realybė būti 60-ies pasikeitė ir vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės atžvilgiu. Tarp 1750 ir 1985 metų jaunų suaugusių, pasiekusių 60 metų amžių, vyrų dalis išaugo nuo 42 iki 82 proc., moterų – nuo 45 iki 92 proc. Beveik visai kartai sukaks 60 metų, ko pasekoje ši amžiaus riba atrodo kur kas mažiau ypatinga nei buvo vos prieš pusę šimtmečio. Kaip ji vis dar gali būti laikoma senatvės slenksčiu, ypač jei vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės horizontas nepaprastai plėtojosi? XVIII a. viduryje amžius, po kurio likdavo gyventi 10 metų, buvo 64 metai; 1900 metais, tai buvo 65,7 metai vyrams ir 67,2 metai moterims; šiandien tai yra atitinkamai 72,3 ir 77,6 metai minėtoms grupėms. 60 metų amžiaus ir vyresnių asmenų dalies palyginimas XVIII a. pab., XX a. pr. ir šiandien vargu ar prasmingas, nes „pagyvenusių“ žmonių šiandien likimas, gyvenimo trukmė, padėtis tarp kartų ir sveikatos būklė yra tokia skirtinga (Bourdelaais, 1998:119).

Prancūzų mokslininkas siūlo naują senatvės ribos skaičiavimo rodiklį: du trečdalius jo sudaro tikimybė išgyventi 5 metus esant tarp 60 ir 75, o trečdalį – amžius, kuomet dar lieka 10 gyvenimo metų (Bourdelaais, 1998:120)²⁰. Taikant tokį kintančios senatvės ribos rodiklį, pagyvenusių asmenų proporcija sumažėja. Ji visiškai išnyksta moterų atveju ir tik nežymiai padidėja vyrų – tarp 1890 ir 1940 metų. Tad „tikrai senų“ dalis jau ilgiau nei pusantro šimtmečio sudaro apie 10 procentų (Bourdelaais, 1998:122).

Papildomas statistinio klasifikavimo „virš 60 = senatvė“, nuolat naudoto nuo XVIII a. iki Antrojo pasaulinio karo, kultūrinio įsitvirtinimo požymis tas, kad jis apibrėžė kategoriją ir vedė prie tikėjimo, kad senatvės slenkstis yra nekintamas. Šis tikėjimas turėjo gilų poveikį politikai pagyvenusių žmonių atžvilgiu ir bendresnei socialinei analizei. Kai maždaug XVIII a. viduryje atsirado išėjimo į pensiją idėja, ji buvo artimai susijusi su negalėjimu tęsti

²⁰ Originalė: „The appropriate indicator is composite: it expresses for two-thirds of its final value the probability of surviving five years when one is between 60 and 75, and for a third, the age at which one still has ten years to live“ (Bourdelaais, 1998:120).

darbą ir užtikrinti pragyvenimą, su sumažėjusiomis jėgomis ir negalia, susijusia su senyvu amžiumi. Didesnės rizikos darbuotojai – kalnakasiai ar traukinių įgulos nariai – igydavo teisę į pilną pensiją nuo 50-ies. Nepaisant senatvės realijų pokyčių, daugelio profesinių sąlygų pagerėjimo ir dabartinių priešpensinių priemonių, skirtų palengvinti ir kontroliuoti sunkumus, būdingus konkrečioms darbams, pensinis amžius lieka apskritai sinonimiškas senatvės pradžiai, nors maždaug dvidešimt metų skiria šiuos gyvenimo raidos posūkio taškus (Bourdelaiss, 1998:123).

Autorius stebisi, kad tyrinėtojai, konstatuojantys geresnę senų žmonių sveikatą, nesuabejoja senatvės slenksčiu: „Statistinė kategorija palaiptisui ėmė apibrėžti žmonių kategoriją, kurią ji turėjo aprašyti“ (Bourdelaiss, 1998:124). Jis teigia, kad politikų naudojami argumentai apie populiacijos senėjimo pasekmes nekinta nuo tarpukario: tai ir našta bendruomenei, ir ekonomikos raidos stabdis, galimai išprovokuosiantis socialines įtampas ir kelsiantis grėsmę nacionaliniam kartų solidarumui. Siekiant stabilizuoti institucinio aprūpinimo būstu kaštus, buvo sukurta vyresnės populiacijos integracinė politika, pirmiausia paveikusi pajamas, kad pagyvenę žmonės būtų iš naujo įjungti į vartotojų grandinę ir kad kiek įmanoma būtų pratęsta jų nepriklausomybė. Pasekme tapo ribota pastanga pakeisti senatvės suvokimą – nusidėvėjimo įvaizdis buvo keičiamas išsaugojimo. Tačiau minėta politika menkai atsižvelgė į sparčiai didėjantį pagyvenusių žmonių skaičių ir nepastebėjo nepaprasto 60-mečių sveikatos pagerėjimo po paskutinio karo (Bourdelaiss, 1998:124).

Dabartinės vyresnės kartos, kurioms pensijos teikia reguliarias ir garantuotas pajamas, gali geriau integruotis į besivystančią visuomenę, kadangi jų sveikata ir gebėjimas keliauti, vartoti, dalyvauti socialiniame gyvenime, pasiūlyti reikšmingą pagalbą savo vaikams – jų gebėjimas pilnai užimti savo vietą visuomenėje – pagerėjo anksčiau neišsivaizduotais būdais. Politika, kuri siekė įtakoti vyresnio amžiaus žmonių integraciją, diagnozuodama jų prisitaikomumo stoką, priimdama pesimizmą, įprastai siejamą su senėjimu,

atsiliko nuo senstančios žmonijos realybės evoliucijos, kurią saugoti ji buvo skirta!

Statistinė vyresniųjų kategorija administracinėje ir politinėje kalboje buvo pakeista „trečiuoju amžiumi“, pasiryžus nutraukti „tradicinę asociacijų grandinę“ senatvė – senelių namai – nykimas ir atkakliai tvirtinti, kad „po 60-ies gali ir privalo pasireikšti naujas gyvenimo būdas“ (Guillemard, 1980:81, cit. Bourdelais, 1998). Pokytis buvo sąlygotas „pagyvenusių“ kategorijos iškritimo todėl, kad senatvės suvokimas, paveldėtas iš XIX a. ir XX a. pr., ėmė bent jau atrodyti pernelyg negatyvus ir neatitinkantis amžiaus tikrovės, kuri buvo atskleidžiama 60-mečių 1960-aisiais.

Sąvokų „trečiasis amžius“ (gyvybingas, autonimiškas) ir „ketvirtasis amžius“ (ženklinamas fizinių trūkumų bei priklausomybės) įvedimas, anot autoriaus, nėra novatoriškas, jis tik nustumia tradicinę „nukaršusią“ senatvę, minėtą XVII a., į 75-80 metus. Todėl žmonės neturėtų būti apibūdinami kaip pagyvenę iki 75 metų amžiaus (Bourdelais, 1998:125). Šią senatvės pradžios ribą paremtų ir vienišų pagyvenusių žmonių duomenys. Tarp 1975 ir 1982 m. moterų, vyresnių nei 75 m., gyvenančių vienu, dalis išaugo nuo 40,6 iki 44,9 proc.

Žinoma, esama atvejų, kai reikalinga pagalba, bet vis daugiau žmonių gyvena vieni, nes jiems nereikia nuolatinės pagalbos. Žmonių, gyvenančių vienu, amžiaus kreivė pasiekia kulminaciją ties 80-84 metais (moterų) ir beveik 90 metų (vyrų), priklausomumas tampa dažnesnis tik už šios amžiaus ribos (Audirac, 1985, cit. Bourdelais, 1998).

P.Bourdelais poziciją paremtų žvilgsnis iš antropologinės perspektyvos: gerontologija yra itin „chronocentriška“, besiremianti išskirtinai chronologiniu amžiumi (Fry, 2002). 1960-1970-aisiais vykę debatai iškėlė funkcinio amžiaus svarbą: amžius, grįstas funkcionalumu, geriau atliepia individualius gebėjimus ir poreikius (Austin, Loeb, 1982).

2.1.3.2. Geriatrijos atsiradimas ir senatvės samprata

Kitas svarbus veiksnys, neabejotinai turėjęs įtakos šiuolaikinei senatvės sampratai – geriatrijos, atskiros medicinos šakos, tyrinėjančios senėjimą, atsiradimas. Vienų teigimu, jos dėka industrinėse visuomenėse pagyvenę kaip grupė ir senatvė kaip svarstomas klausimas per pastaruosius 150 metų persikėlė iš sveikatos priežiūros sistemos paribio į centrą (Conrad, 1998:132). Kitų nuomone, ji prisidėjo prie senėjimo ir senatvės pavertimo neigiama kategorija (Bourdelaiss, 1998:112).

Nors XIX a. būdinga tendenciją konstruoti senėjimą kaip klinikinę problemą (Katz, 2005:28), senatvė tuomet tebebuvo mažai medikų dėmesio sulaukusi medicinos studijų kategorija (Conrad, 1998:134). Tik amžiaus pabaigoje situacija šiek tiek pasikeitė: vis dažniau buvo publikuojama specializuota medicininė literatūra apie senėjimą, daugiau studentų pateikė disertacijų šioje srityje; medicinos profesionalai vis labiau įsitraukė į debatus apie senatvę kaip socialinę problemą (Schmorrtte, 1990) – pirmiausia Vokietijoje, kur plėtoti teoriniai disciplinos aspektai, ir Prancūzijoje, kur žymus klinikinių žinių įnašas (Kirk, 1992: 487). 1909 m. publikuotas pripažintų mokslininkų parašytas ir vidaus ligų Berlyno profesoriaus redaguotas vadovėlis apie ligas, susijusias su amžiumi (Schwalbe, 1909). Nors terminą „geriatrija“ pagal tiesioginę „pediatrijos“ analogiją 1909 m. pasiūlė amerikietis Ignazas Nascheris, visgi nauja specialybė su profesūra, mokymo programa ir atitinkamais egzaminais tuo metu nebuvo sukurta (Conrad, 1998:134).

Vokiečių gydytojas C.F.Canstatt (1807-1850), iš esmės padėjęs pagrindus geriatrijos disciplinai, laikėsi antikinės maksimos, kad senatvė pati yra liga, ir juo sekė vėliau dirbę geriatrai (Kirk, 1992:488). Pirmasis geriatras, senatvės netraktavęs kaip patologijos ir savo darbe 1860 m. stengęsis įveikti minėtą maksimą, buvo vokiečių gydytojas L.Geistas (Kirk, 1992:490).

XIX a. antroje pusėje, kai mokslinė pažanga turėjo poveikį nomenklatūrai, nustatant ligas ir mirties priežastį, kai diagnozes imta tiksliau

apibrėžti ir susieti su vis labiau specifinėmis mirties priežastimis, vyresnių nei 60 m. populiacijoje padaugėjo pranešimų apie mirties priežastį, siejamą paprasčiausiai su senatve, iškaršimu – „negalia, susijusia su amžiumi“. Šio nurodymo dažnis augo nuo XIX a. vidurio ir nukrito tik XX a. pradžioje. Net iki tarpukario jis išliko standartiniu „natūralios“ mirties ar negalios priežasties apibūdinimu (Conrad, 1998:135). Anot B.Halberto (1983), terminas „senatvinis“ kaip medicinos diagnozė įvestas prancūzų psichiatro Ph.Pinel, aprašiusio „senatvinę demenciją“, terminą „senatvinė involiucija“ vartojo C.F.Canstattas, taip pat ir kitos klinikinės ar patologinės būklės geriatrų buvo įvardintos kaip senatvinės („senatvinė kacheksija“ (išsekimas), „senatvinis marazmas“) (Kirk, 1992: 491). XIX a. mirtingumo statistikoje nuorodų į mirtį „dėl senatvės“ mažėjo, o daugėjo nuorodų į mirtį dėl konkrečių ligų senatvėje (Kondratowitz, 1991:154). Tad XIX a. medicina, aiškiai neišskirdama patologijos ir normalumo kriterijų, gali būti traktuojama kaip svarbiausias veiksnys, senėjimą ir senatvę pavertęs neigiama kategorija (Kirk, 1992: 492).

XX a. ženkliai padidėjo medicinos susidomėjimas senėjimu. 1923–1962 m. Berlyno ligoninės chirurgijos pacientų tyrimas atskleidė paslaugų naudotojo profilio kitimą (Radke, 1965). Pacientų amžiaus pasiskirstymas Humboldto ligoninėje Berlyno Reinickendorfo skyriuje rodo perėjimą nuo 21-30 metų populiacijos piko 1923–1932 metų laikotarpiu ir 21–40 m. 1933–1942 m. laikotarpiu prie dvigubo piko 11-30 m. amžiaus ir 51–70 m. amžiaus grupėse iki 1962 m. Pastebėtas padidėjęs vyresnio amžiaus pacientų operavimo dažnis: jei 1923–1932 m. laikotarpiu tik 1,6 proc. visų pacientų buvo vyresni nei 70 m., 1953–1962 m. laikotarpiu jų dalis išaugo iki 15,5 proc., kai tuo tarpu visa vyresnių nei 70 m. populiacija išaugo nuo 5,2 proc. iki 11,2 proc. (Conrad, 1998:142). Šie duomenys rodo, jog senatvė daugiau medikų dėmesio Vokietijoje ėmė sulaukti XX a. šeštajame dešimtmetyje.

Senatvės perkėlimas iš paribio į sveikatos priežiūros sistemos centrą neabejotinai turėjo įtakos pagyvenusių dalyvavimui bei statusui visuomenėje (Conrad, 1998:143), tačiau kartu moderni medicina rekonstravo kūną patologinės anatomijos terminais, degeneracinius procesus pakeisdama į mikro

lygmens audinius ir ląsteles ir palaiptiui išskirdama senatvę kaip atskirą gyvenimo tarpsnį, paženklintą sisteminiiais senėjimo ženklais (Cole, 1992; Haber, 1983, 1986; Kirk, 1992). P. Bourdelais nuomone, geriatrija kartu su tokiais veiksniais, kaip reikalavimai darbuotojams ir pensijų fondų įkūrimas, prisidėjo prie senatvės suvokimo pakeitimo neigiamu, vėl siejamu su silpstančiomis jėgomis, nusenuimu ir nykimu (Bourdelais, 1998:112).

Kada pradėjo formuotis šiandieninė senatvės samprata ir su ja susiję klausimai? Poreikis matuoti amžių skaičiais išryškėjo XIX a., kai įstatymais vis labiau siekta institucinės individų kontrolės (Bytheway, 2001). Kaip reziumuoja A.Achenbaumas ir P.Stearnsas (2008 (1978):62-63), senatvę tyrinėję iš modernizacijos teorijos²¹ perspektyvos, dauguma istorikų ir socialinių mokslų atstovų dabar sutinka, kad tendencijos, pasirodžiusios XVIII a. antroje pusėje, panašu, žymi modernios eros pradžią (Moore, 1967; Stearns, 1975; Wood, 1969).

Tačiau kiti aptinka skirtingo laipsnio modernumo pėdsakų net anksčiau nei 1770 m., ypač kultūrinių normų, ypatingai Britanijoje ir Šiaurės Amerikoje (Bushman, 1967; Hazard, 1953). Iki XX a. yra mažai įrodymų, kad pagyvenusių žmonių nuostatos apie save pačius reikšmingai pasikeitė; elgesio modelių pokyčiai vienu metu nesukūrė naujos idėjos, ką seni žmonės turėtų daryti ar kokie būti, arba atvirkščiai (Achenbaum, 1974; Stearns, 1977). Istoriskai vystantis industrializacijai ir urbanizacijai, senatvė buvo apibrėžta kaip problemiška būseną (Fry, 2002:283).

Išskirtinės „modernios“ senėjančios populiacijos savybės – ypač egzistavimas palygint didelės dalies populiacijos, vyresnės nei 65 m., kuri nėra naudingai įdarbinta, bet priklauso nuo pajamų perdavimų tarp kartų, teikiamų tiek viešojo, tiek privataus sektoriaus – tapo labiau matomos XX amžiuje. Taigi aiškesnis ir svarbesnis visuomeninių pagyvenusių žmonių statuso apibrėžimų ir pačių senyvų žmonių įvaizdžio poslinkis įvyko tarp Pasaulinių

²¹ Tai kvazi evoliucinė teorija, senų žmonių marginalizaciją susiejusi su modernizacija (Cowgill, Holmes, 1972; Cowgill, 1986).

karų (Achenbaum, Stearns, 2008 (1978):66). Tą liudija ir pokyčiai pensijų sistemoje, įvykę XX a. Europoje.

2.1.3.3. Pensijų sistemos pokyčiai ir senatvės samprata

Pirmosios pensijų sistemos įvestos Vokietijoje ir Danijoje. 1889 m. Vokietijoje pensija buvo skiriama vyresniems nei 70 metų invalidams. 1891 m. Danijoje invalidumo kriterijus netaikytas: pensijos numatytos vyresniems nei 60 metų asmenims, atsižvelgiant į ekonominius poreikius, tačiau išskiriant asmenis, pastaruosius 10 metų gavusius išmokas pagal vargšų įstatymą. Vokietijos pensijų sistema rėmėsi darbo draudimu, Danijos – mokesčių sistema. D.Britanijoje senatvė buvo siejama su skurdu nuo Elžbietos I Vargšų įstatymo laikų (Kirk, 1992:493). Dvidešimtajame amžiuje planuojamas ir numatomas išėjimas į pensiją Britanijoje evoliucionavo nuo išimtinės privilegijuotų darbuotojų mažumos patirties į įprastą daugumos patirtį (Johnson, 1998b:211). Politikos plėtimo ir demografinių pokyčių derinys padidino populiacijos, kuri gali pretenduoti į senatvės pensiją, proporciją nuo šiek tiek daugiau nei 3 proc. visų gyventojų prieš Pirmąjį pasaulinį karą iki beveik 20 proc. šiandien (Johnson, 1998b:213).

Tarpukariu didžiausia bedarbystė buvo vyresnių pramonės darbuotojų; darbdaviai ir profsajungos buvo linkę saugoti darbus jaunesniems darbuotojams, turintiems šeiminių išpareigojimų. Diskriminacija dėl amžiaus netgi buvo plačiai propaguojama kaip potencialiai naudinga darbuotojų kaitos praktika. Dar 1890-aisiais profsajungos teigė, kad vyresniems vyrams buvo vis sunkiau išsaugoti savo darbus dėl darbovietėje didėjančio streso, tačiau nuo 1960-ųjų darbdaviai vis labiau orientavosi į jaunimą.

Kiekybinis išėjimo į pensiją nuo 1950-ųjų įvertinimas rodo, kad apskritai žmonės buvo išstumiami 65 metų (mažai kompanijų leidžia darbuotojams likti sulaukus tokio amžiaus), bet jaunesniame amžiuje sprendimas išeiti į pensiją labiau rėmėsi individualiu pasirinkimu, kuris yra (prastos) sveikatos ir (gerų) santaupų pensijai funkcija (Johnson, 1989). Tai

atitinka 1980-ųjų tyrimų rezultatus, kad anksčiau išėję į pensiją gali būti suskirstyti į dvi grupes: „vargšus“, kurie turi mažai turto ar teisių į pensiją ir kurių ankstyvas išėjimas į pensiją yra prievartinis dėl blogos sveikatos, ir „ne vargšus“, kurie pasirinko nustoti dirbti anksti, kad galėtų džiaugtis gerai finansuojamu laisvalaikiu (Laczko et al., 1988).

Tarpukario depresijos metu romanistas J.B.Priestley Bradfordo darbininkų gyvenimo eigą aprašė kaip „trumpą vaikystę viename gale ir kelis staigaus silpnumo varginančius metus kitame gale, o tarp jų penkis nepertraukiamo darbo dešimtmečius“ (Priestley, 1934). Šio negatyvaus požiūrio į senatvę buvo plačiai laikomasi. Tačiau kaip senatvė buvo matoma pačių senų žmonių, sunku nustatyti, nes tėra mažai dienoraščių ar autobiografių iš ankstesnio nei 1945 m. laikotarpio, pateikiančių daugiau nei atsitiktinį senėjimo patirties ir pensininko situacijos traktavimą; sunku, o galbūt net neįmanoma, atskleisti, kaip žmonės susidorodavo su savo pačių senėjimu (Johnson, 1998b: 221).

Populiarūs dabartiniai išėjimo į pensiją įvaizdžiai daug įvairesni ir labiau fragmentuoti, atspindintys milžinišką vyresnių žmonių galimybių ir patirties įvairovę. Istorijos apie skurdžius pensininkus, mirstančius nuo hipotermijos nešildomuose apartamentuose, varžosi su pranešimais apie tūkstančius britų pensininkų, kurie žiemai pasitraukia į šiltesnius kraštus Ispanijoje ar Floridoje. Kiekvienam masinių medijų pasakojimui apie sunkumus senatvėje galima rasti jam prieštaraujantį atitikmenį apie aikštingą nesivaržymą – šokantis su virve (*bungee-jumping*) aštuoniasdešimtmetis, parašytu šokanti močiutė. Bet tai, žinoma, ne daugiau nei įvaizdžiai, požiūris iš išorės. Jie menkai parodo, ar senatvės patirtis pasikeitė iš vidaus, iš senstančio individo pozicijos (Johnson, 1998b:222).

Paulas Thomsonas naudojo sakininės istorijos metodologiją tyrinėti moterų ir vyrų senatvės patirtį 1980-aisiais (Thompson et al., 1990). Thompsono respondentams senatvė buvo kažkas „kita“, kuriam jie nepriklausė (Johnson, 1998b: 222). Istorikų užduotis (vis dar) yra nustatyti, kiek P.Thompsono respondentų požiūriai atkartoja daugelio praeities vyresnių kartų

nuostatas ir kiek jie yra specifinės 1980-ųjų politikos raidos, ekonominių pokyčių ir socialinės plėtros konjunktyros produktas (Johnson, 1998b: 223).

Uždarbio dalies sumažėjimas pensininkų pajamose rodo bendrą istorinio ryšio tarp darbo ir pajamų silpnėjimą. Tai dalis svarbesnio modernios visuomenės vertybių sistemos perstruktūravimo, kuomet pastebimas vartojimo ir vartotojiškumo iššūkis gamybai bei darbo pasauliui kaip rodikliui, kuriuo buvo matuojama socialinė padėtis (Johnson, 1998b: 223). Šis pokytis leidžia išėjusiems į pensiją šiandien apibrėžti save ne pagal tai, ką jie daro ar gamina, bet pagal tai, kur jie keliauja, kaip leidžia savo laiką, su kuo jie bendrauja. Šiandieniniam pensininkui nereikia būti buvusiu darbuotoju. Be dvidešimto amžiaus pensijų politikos raidos ir elgesio išėjus į pensiją bei šių pokyčių pasekmių pagyvenusių žmonių gerovei, dalyvavimui ir statusui, neįtikima, kad galėtų būti sulaukta didelių daugelio šių dienų pensininkų lūkesčių pasitenkinimui ir asmens raidai.

P.Johnsono (1998b:224) nuomone, senatvės istoriją XX a. geriausia suprasti modernistiniais, o ne pomodernistiniais terminais. Viename svarbiausių pomodernistinių tekstų Z.Baumanas apibūdina pomodernų projektą kaip „universalų galios remiamų struktūrų išardymą“, kuris privilegijuoja nuotaiką ir patirtį, „kasdienį gyvenimą“ sistemų atžvilgiu (Bauman, 1992). Bet kaip rodo išėjimo į pensiją ir senatvės XX a. D.Britanijoje istorija, nuotaika ir patirtis iš esmės yra įtakotos sistemų; savęs suvokimas senatvėje yra stipriai paveiktas laiko ir finansinių išteklių valdymo, suteikto formalaus išėjimo į pensiją bei viešų ir privačių pensijų.

Istorinė apžvalga rodo, kad visais laikais koegzistavo neigiami ir teigiami senatvės stereotipai - tarsi medžiaga socialiniams procesams. Tiek moderniais, tiek ikimoderniais laikais Vakarų kultūra mokė vyresnio amžiaus žmones, kad jie išgyvena gyvenimo tarpsnį, kuriam būdingi ir tikėtini konkretūs kūno pokyčiai, juos taip pat mokė šių pokyčių socialinių ir moralinių prasmų – prasmų, kurios žeidžia senstančią savastį (Warren, 2002:22). XX a. antroje pusėje išplitę atjaunėjimo ir pratęstos jaunystės motyvai pastebėti dar

amžiaus pradžios popularioje literatūroje sveikatos tema: iki 1900 m. senatvę ji dažniausiai aprašė kaip mažėjančios energijos būvį, todėl patarė ją tausoti („ramumas“ esąs senatvės dorybė), be to, pačią senatvę tapatino su liga (Kirk, 1992: 493).

Kas apsprendė neigiamų nuostatų suintensyvėjimą šiais laikais? Matyt, galia, kurią B.G.Linkas ir J.C.Phelanas (2001:378) laiko stigmą įtakojančiu veiksniu, gali paaiškinti, kodėl konkrečiu istoriniu laikotarpiu sustiprėja vieni, o nuslopsta kiti stereotipai. Moderniais laikais vyresnio amžiaus žmonių galia susilpninusių veiksnių buvo keli. Vienas jų - visuotinis vyresnio amžiaus žmonių išstūmimas iš darbo rinkos, sulaukus amžiaus, istoriškai nekvestionuojamai įtvirtinto kaip senatvės pradžia. Kai vienintelis kriterijus nebeprisidėti prie alinančių ūkio darbų buvo silpna sveikata, ją galima buvo ir suimituoti (Goffman, 2000 (1959):250), tačiau modernūs laikai priešingos galimybės - dirbti kol gali ir nori - nepalieka. Kitas galią sumenkinęs veiksnys - medicinos (geriatrijos) diskursas, išlaikęs (ar atnaujinęs) istorines nuostatas į senatvę kaip nykimo tarpsnį.

2.2. Senatvės tapatumo teorinė perspektyva

Senėjimo tapatumas paprastai analizuojamas iš dviejų teorinių perspektyvų:

1. Savęs (*self*) apibrėžimas per veiklą, gamybą ar vartojimą. Gamybos atveju *Aš* apibrėžiamas pagal profesinius vaidmenis, statusą visuomenėje, tad išėjimas į pensiją reiškia vaidmenį be vaidmens, prarastas pozicijas visuomenėje ir identiteto krizę. Vartojimo atveju *Aš* kuriamas pagal gyvenimo būdo pasirinkimą;
2. Santykis tarp savasties (*self*) ir kūno. “Kaukės” teorija išryškino prieštaravimą tarp stabilaus jaunatviško vidinio *Aš* (*self*) ir negatyviai suvokiamo nykimo, kūno kaip narvo, o “maskarado” teorija iškėlė

bręstantį vidinį *Aš*, amžiaus reiškimaši skirtingų kaukių pagalba ir derybas (*negotiation*) dėl identiteto (Machat-From, 2010).

Pirmuoju atveju išskirtas santykis su gamyba arba vartojimu kartu yra takoskyra tarp vadinamos modernios ir pomodernos visuomenės. Modernistinėje socialinėje gerontologijoje daug dėmesio buvo skiriama individų santykiui su darbu, kūrusiam vertę, priskiriamą vėlesniam gyvenimui (Phillipson, 1982), taip pat individų „struktūrinei priklausomybei“, išreikštai socialinių klasių analize. Pastebėtas rasės, klasės ir lyties poveikis pagyvenusių žmonių identiteto formavimuisi kapitalistinėse visuomenėse (Phillipson, 1998). Modernistiniu požiūriu, senėjimo problemos yra formuojamos ir struktūruojamos kapitalizmo, kuriančio pasyvias priežiūros formas ir menką pensinį aprūpinimą (Walker, 1981). Buvusi įtakinga atsitraukimo (*disengagement*) teorija Cumming, Henry, 1961), kuria remiantis formuota socialinė politika, skatino pagyvenusių žmonių produktyvių vaidmenų praradimą visuomenėje, vertinusioje gamybą – tai sąlygojo jų socialinės vertės sumažėjimą, o tuo pačiu ir neigiamų nuostatų jų atžvilgiu susidarymą (Estes et al., 1982).

Tuo tarpu pomodernistinė socialinės gerontologijos paradigma pagrindinį dėmesį sutelkė į senatvės identiteto supratimą, kūną, kultūrinį senėjimo atstovavimą bei senėjimo įvaizdžius. Anot C.Gilleard ir P.Higgs (2001), tvirtinimas, kad socialinė politika formuoja senatvę, ignoroja tai, kaip vyresni žmonės intrasubjektyviai kuria savo patirtį ir senėjimo tapatumą anapus rigidiškos politikos sričių. Priešingai perspektyvai, teigusiai struktūrinę priklausomybę, pomodernus požiūris siekia parodyti atsiradimą naujos realybės, apimančios senėjančio kūno ir kūno santykio su vartotojiška kultūra supratimą (Featherstone, Wernick, 1995). Kitaip tariant, pagyvenusių žmonių identiteto problema modernybėje pirmiausia buvo darbo, kaip visuomeninio statuso šaltinio, praradimo problema, sprendžiama socialinės politikos, o pomoderniu laikotarpiu ji tampa gyvenimo būdo pasirinkimo ir tapatumo konstravimo problema, atsakomybę perkeliant pačiam individui.

Pomodernios senėjimo teorijos, pavyzdžiui, M. Featherstone ir M. Hepworth (1990, 1991, 1993) senatvės kaukės teorija, L.Machat-From (2010) priskirta antrai (santykio tarp savasties ir kūno) teorinei perspektyvai, pabrėžia kūno svarbą: ji teigia esant įtampą tarp senstančio žmogaus išorės – veido, kūno, funkcinių gebėjimų silpnėjimo – ir jaunatviško vidinio tapatumo jausmo. Senėjimo požymiai apibūdinami kaip “kaukė, kuri negali būti nuimta: bet koks ryšys, kurį jie gali turėti su individualiu asmens tapatumo jausmu, yra rezultatas būdų, kaip kiti žmonės reaguoja į veido išvaizdos pokyčius bei socialinę kategoriją, kurią jie reiškia“ (Featherstone, Hepworth, 1990:255). Pabrėždama jaunatviškos išvaizdos vertę, vartotojiška visuomenė turi polinkį sustiprinti neigiamą vėlesnio gyvenimo įvaizdį (Powell, 2001). Senstantis kūnas tampa vis nelankstesne „kauke“, kadangi vis sunkiau tampa už jos matyti jauną Aš. M.Featherstone ir M.Hepworth (1993) tvirtina, kad senatvės kaukė “paslepia esminį žmogaus tapatumą”, t.y., nors išorinė išvaizda keičiasi su amžiumi, esminis identitetas nekinta, vidinis arba subjektyvus „realus Aš“ paradoksaliai išlieka jaunas (Hepworth, 1991: 93). Senstantis „išorinis kūnas gali būti interpretuojamas kaip vidinio kūno jaunatviškumo išdavystė“ (Turner, 1995: 257).

Tačiau ką reiškia vidujai išlikti *jaunam*? Ar vidinis Aš (savastis) turi amžių? Manau, pabrėžiant kūno kaip saito tarp senėjimo proceso ir vyresnio amžiaus žmonių padėties visuomenėje svarbą, jis pernelyg sureikšminamas, net dedamas lygybės ženklas tarp kūno ir tapatumo (“Iš vyrų tiesiogiai girdime apie jų silpstančią seksualinę galią, jų žlungantį Aš“, Warren, 2002:30). Taip, pavyzdžiui, teigiama, kad identiteto kaip tapatumo testinumo laike koncepcija ne itin tinka senstančio asmens apibūdinimui, nes pastarasis nuolat patiria pokyčius – kūno, socialinių vaidmenų ir savo paties (Warren, 2002: 11-12) - o kas jų nepatiria? Arba gyvenimo tarpsnių teorijos yra grįstos idėja, jog individas kaip unikalus asmuo su amžiumi virsta bendro senstančiųjų tapatumo nariu (Warren, 2002: 22). Bet žmogus – nei jaunas, nei senas - nėra vien kūnas. Senėjimo kaukė arba senstančio žmogaus socialinis vaidmuo yra tik vienas iš

daugelio (kokioms aplinkybėms esant jis tampa reikšmingesnis, tiria psichologai).

Net jei vidinis *Aš* nesitapatina su silpstančiu kūnu, jis įgyja gyvenimiškos patirties ir yra jos veikiamas. Gyvenimo eigoje išlieka gyvenimo būdo, pomėgių tęstinumas. Pavyzdžiui, intelektualas senatvėje greičiausiai domėsis panašiais dalykais kaip brandžiam amžiuje, o jo interesai ženkliai skirsis nuo darbininkų klasės atstovo interesų. Vyresnio amžiaus žmogus greičiausiai nebepuoseleja naivių jaunatviškų vilčių ar svajū, o pasižymi branda, ir jam būdingas atsigręžimas į save, kaip tai supranta E. Eriksonas (2004:7): „senatvėje žmogus įgyja tam tikra prasme istorinę bei „gyvenimo istorijos“ tapatybę, atspindinčią tam tikrą laiką ir erdvę, kai jis gyveno kartu su svarbiausiais gyvenimo bendrakeiviais. Be to, jam kyla poreikis (kitąsyk žūtbutinis) patirti tam tikrą egzistencinę tapatybę, apimančią savitą jo paties egzistenciją.“ Turbūt tiksliau būtų sakyti, kad vidinis *Aš*, skirtingai nei kūnas, *neturi amžiaus* ir yra nepavaldus laikui.

Problema būtų galima performuluoti taip, kad šis belaikis vidinis *Aš* nesitapatina su laikinumu, su savo kūno amžiumi ir nepriima kultūrinio senėjimo atstovavimo. Individas gali, pavyzdžiui, net nustebti, kad atrodo kitaip, nei nesikeičiantis jo vidinis įvaizdis. Kaip teigia B. Bytheway ir J. Johnson (1998, cit. Powell, Longino, 2002), jam reikia aiškaus seno žmogaus vaizdinio, kad senėjimo ženklus galėtų atpažinti savo atvaizde. Amžiaus sąmoningumas formuojasi kaip socialinės sąveikos (Hepworth, 2001) ir amžiaus kategorizavimo (Coupland et al., 1991) pasekmė.

„Maskarado“ idėja (Woodward, 1991) ir „personos“ arba „socialinės kaukės“ koncepcija (Biggs, 1993, 1997) šiek tiek sukeitė akcentus: maskavimasis, jaunatviška kaukė saugo senstantį individą nuo priešiškos visuomenės. Socialinė kaukė naudojama „apsaugoti savastį (*self*) ir suklaidinti kitus“ (Biggs, 1999:76). „Tiek vyrai, tiek moterys „užsideda“ („*put on*“) jaunystę, kad nebūtų klasifikuojami kaip seni“ (Woodward, 1991:159). Anot jų, subjektyvi senėjimo patirtis ir kūno senėjimas atitinka vienas kitą, tačiau aplinkos spaudimas kurti socialiai priimtina įvaizdį trukdo savasties raiškai.

Kūno senėjimo ženklai, kuriems aplinkiniai priskiria neigiamas savybes, sulauko žmones nuo ištraukimo į vartotojišką gyvenimo būdą (Schwaiger, 2006; Biggs, 1997; Phillipson, Biggs, 1998), tuo pačiu ir nuo dalyvavimo socialiniame gyvenime.

Tad kur bebūtų identifikuojamos pagrindinės įtampos – ar tarp jaunatviškos savasties ir „išduodančio“ kūno, ar harmoningo individualaus senėjimo priešiškoje visuomenėje – senstantis kūnas vis tiek išlieka šių įtampų epicentre. Jaunatviškas vidinis *Aš* kūno senėjimą išgyvena kaip dramą: kovodamas su kūno senėjimu, žmogus tarsi kovoja su savimi, t.y. išgyvena vidinę kovą tarp sielos ir kūno. Bręstantis, akceptuojantis savo senėjimą *Aš* palankiai priima kūno senėjimo ženklus, tačiau turi manipuliuoti jaunystės kaukėmis, nes yra nepriimamas vyresniam amžiui priešiškos visuomenės.

2.2.1. Kūnas – tapatumo ašis

Nors literatūroje senėjimo tapatumas neretai laikomas tiek priskirtu, tiek įgytu (Gatz, Cotton, 1994), jis laikytinas priskirtu, kaip apspręstas gimimo momento (Jenkins, 2008). Savojo kūno suvokimas yra ankstesnis ir nepriklauso nuo socialiai įgyto suvokimo (Berger, Luckmann, 1999). Kita vertus, didelę įtaką tam turi socialinė patirtis. Ryšys su kūnu yra dvilypis: žmogus ne tik *yra* kūnas, bet jis ir *turi* kūną. Žmogus suvokia save kaip esybę, ne tapačią kūnui, bet disponuojančią juo, taigi jis nuolat balansuoja tarp to, kad *yra* kūnas ir *turi* kūną (Berger, Luckmann, 1999). Biologiniai veiksniai riboja individo socialines galimybes, tačiau ir visuomenė daro įtaką fiziniams žmogaus galimybėms, pavyzdžiui, gyvenimo trukmei ir sergamumui, priklausantiems nuo padėties visuomenėje, užimtumo pobūdžio ir gyvenimo būdo. Taigi kūno ir visuomenės įtaka yra abipusė. Kūnas yra tarsi sukimosi ašis tarp dviejų realybių. Jo išskirtinė padėtis ta, E. Groszo (1994) teigimu, kad kūnas nėra nei viena, nei kita, kartu būdamas abu - šios dvinarės kategorijos yra vidus/išorė, subjektas/objektas, aktyvus/pasyvus.

Kuo kūnas svarbus visuomenėje, kokį vaidmenį jis atlieka? Visų pirma, kūno kontrolė yra viena svarbiausių žmogaus socialumo prielaidų. „Išmokti būti kompetentingam – sugebėti lygiateisiškai prisidėti prie kitų kuriant ir atkuriant socialinius santykius – reiškia sugebėti visą laiką ir sėkmingai kontroliuoti veidą ir kūną. Kūno kontrolė yra svarbiausias aspektas to, „ko negalime pasakyti žodžiais“, nes tai yra būtinas karkasas to, ką galime pasakyti (arba galime pasakyti prasmingai)“ (Giddens, 2000:78). Nuolatinė kūno kontrolė būtina ir asmens tapatumo tęstinumui arba biografijai palaikyti. Nors „išsilaisvinimas iš kūno, arba galbūt visiškas *Aš*²² ir kūno susiliejimas pasiekus dvasinę ekstazę yra bendras pasaulio religijų idealas“, disociacija „išreiškia egzistencinį nerimą, tiesiogiai besikėsinantį į asmens tapatumą“ (Giddens, 2000:81).

Kūno aspektai, reikšmingi *Aš* tapatumui, tai: išvaizda, manieros, juslingumas, nusakantis malonumo ir skausmo valdymo tendencijas, bei kūnui taikomi režimai. Svarbiausias jų yra išvaizda – ji naudojama kaip raktas individo veiksmams interpretuoti. Manieros ją papildo, kadangi lemia būdą, kaip individas naudojasi išvaizda kasdienio gyvenimo situacijose. Nors tradicinėse kultūrose daugiau, šiandien mažiau, tačiau išvaizda vis dėlto atspindi socialinį tapatumą (realų ar siekiamą) – priklausomybę lyčiai, asmens klasinę padėtį ir socialinį statusą. Išvaizda tampa svarbiausiu kuriamo refleksyvinio *Aš* elementu, o vartotojų kultūros ir suprekinimo sąlygomis – ir svarbiausiu vertės kriterijumi, kadangi saviugda imama traktuoti kaip savęs pateikimas (Giddens, 2000:130).

Kūnas yra svarbi savęs suvokimo arba, vartojant A. Giddenso terminus, *Aš* refleksyvumo dalis, be to, veiklos sistemos dalis, o ne pasyvus objektas. Kūno procesų stebėjimas („kaip aš kvėpuoju?“ arba „ką jaučiu?“), dėmesį nuo išorinių dalykų nukreipiantis į vidų, yra esminis savivokos aspektas, leidžiantis „suvokti momento pilnatvę“ ir sąmoningai kontroliuoti juslinius išpuodžius bei kūno polinkius. Toks kūno suvokimas, nors perimtas iš Rytų meditacinių

²² Originale vartojama „self“ (Giddens, 1991:59); „reflexivity of the self“ (Giddens, 1991:77) verčiama „*Aš* refleksyvumas“ (Giddens, 2000:102), „self-identity“ - „asmens tapatumas“ (čia perimtas V.Radžvilo vertimas).

technikų, Vakaruose (skirtingai nei jo kilmės kraštuose) traktuojamas kaip *Aš* konstravimo, o ne kaip *ego* suskaldymo priemonė (Giddens, 2000: 101-103).

Kūnas tiesiogiai pavaldus principui, kad *Aš* galima ir reikia konstruoti. Rūpinimasis kūnu reiškia santarvę su juo, išiklausymą į siunčiamus signalus, sveikatos stiprinimą, sunkių ligų išvengimą ir smulkių negalavimų įveikimą be vaistų. Tam tikslui dabar skiriama daug vadovėlių ir patariamųjų leidinių, aiškinančių apie sveiką gyvenseną, mąstyseną, mitybą, mankštą, išvaizdą, mylėjimąsi ir daugybę kitų dalykų. Kūnas tapo modernybės refleksyvumo dalimi, tai reiškia, kad vis daugiau refleksyviai domimasi kūno režimu ir juslingumo reguliavimu, ir tiek gyvenimo planavimas, tiek gyvenimo stiliaus pasirinkimas (iš principo) integruojami į kūno režimą (Giddens, 2000:131-134). A.Giddenso nuomone, šį reiškinį vertinti tik kaip kūno išvaizdos idealų (pavyzdžiui, grakštumo ar jaunatviškumo) kaitą arba manyti, kad jį sukėlė vartojimo reklamos daroma įtaka, būtų trumparegiška. Mes tampame atsakingi už savo kūno konstravimą ir esame verčiami tai daryti tuo labiau, kuo potradiciškesni socialiniai kontekstai, kuriuose gyvename.

Svarbu pabrėžti, kad kūnas anaipol netapo inertišku dariniu, vien suprekinimo arba „disciplinos“, kaip suvokia M.Foucault, objektu. „Brandžios modernybės sąlygomis kūnas iš tikrųjų mažiau „paklūsta“ *Aš* negu kada nors anksčiau, nes jie abu intymiai suderinti refleksyviniam *Aš* tapatumo projekte“ (Giddens, 2000:278). „Pats kūnas buvo išlaisvintas, ir tai yra jo refleksyvaus perstruktūrinimo sąlyga“ (Giddens, 2000:278).

Taigi brandžios modernybės (arba postmoderniame) būvyje didėja kūno reikšmė: jis vis labiau įtraukiamas į refleksyvų *Aš* projekto kūrimą. Modernėjant socialiniams kontekstams, mes tampame atsakingi už savo kūnų konstravimą, vis giliau sąmoningai juos pažįstame ir „išlaisvintus“ įtraukiame į *Aš* tapatumo konstravimą. Tokiu būdu A.Giddenso pabrėžiama kūno svarba rezonuoja su senatvės kaukės teorija ir iš dalies paaiškina, kodėl senėjimo tapatumo klausimai tampa aktualūs pomoderniuose kontekstuose, o kūno senėjimo požymiai gali virsti stigmos atributais.

Tačiau A.Giddenso teorija kalba apie vieną (universalų) kūną bei refleksyvų *Aš* projektą, tik nepatikslinka, kieno – galbūt vidutinio amžiaus vyro? Viena vertus, neišskirdama lyties bei amžiaus aspekto, ji atspindi tendencijas, būdingas postmoderniai visuomenei: ribų tarp lyčių ir amžiaus grupių²³ nykimą, universalią lytį ir universalų amžių. Abiejų lyčių jaunimui neretai skiriama ta pati apranga, parfumerija ir kosmetika, močiutėms ir vaikaičiams skirti apatiniai rūbai dekoruojami tomis pačiomis aplikacijomis, supanašėja laisvalaikio leidimo būdai (pavyzdžiui, žaidimas kėgliais). Tačiau net ir aiškiai įsivaizduojant potencialią aprašytų tendencijų tikslinę grupę – jauno ar brandaus amžiaus išsilavinusius pasiturinčius žmones, dažniau moteris nei vyrus – būtina atsižvelgti į tai, kad jos gali visai nepaliesti kitų. Vargu, ar jos apibūdina vyresnio amžiaus ir mažiau išsilavinusius žmones – dėl skirtingų interesų, susidomėjimo panašiais dalykais stokos ir/arba menkesnio kultūrinio kapitalo. L.Tornstam (2005) gerotranscendentinės teorijos teigimu, vyresniame amžiuje žmonės – tikriausiai irgi ne visi, o dalis jų - linkę atsiriboti nuo tuščio pasaulio šurmulio ir atsigręžti į dvasingumą.

A.Giddenso koncepcija galbūt ne visai tinka apibūdinti daugumos vyresnio amžiaus žmonių Lietuvoje realybę, kaip galimai ir daugelyje Rytų bei Centrinės Europos šalių, nes menkas pensinis aprūpinimas nesukuria prielaidų vartotojų identitetui susiformuoti (Rapolienė, 2007). Sunku įsivaizduoti, kad ir visi Vakarų šalių gyventojai, išgyvenę karą ir pokario sunkmetį, visą gyvenimą taupę, jo pabaigoje susirūpintų refleksyviu *Aš* projektu, kūno įtraukimu ir išvaizda. Vakaruose, kaip ir Rytų Europoje, pensininkų partijos formuojasi ekonominiu pagrindu, keliami socialinių, sveikatos priežiūros paslaugų reikalavimai (Hanley, 2010). Todėl tikriausiai vertėtų patikslinti, kad pomodernios tendencijos, išryškintos A.Giddenso, yra tik vienas variantas iš daugelio galimų - pomodernios mozaikos ar brikoliažo dalis, ir jos greičiau tinka jaunesniems nei vyresniems apibūdinti.

²³ Pastarąją pastebi, pvz., H.Rexbye ir J.Povlsenas, teigiantys, jog amžius ir senėjimas apibūdinamas įvairovės, fragmentacijos, nykstančių ribų tarp jauno ir seno terminais (Rexbye, Povlsen, 2007).

M. Foucault (1988) pateikia alternatyvų požiūrį į senatvę: kaip teigiama egzistencijos tikslą, kurio reikėtų siekti. Jis teigia, kad „žmogiška būtybė tampa subjektu“ per praktikas, kurių metu individai veikia savo kūnus, sielas, mintis, elgesį ir egzistavimo būdą, kad pasikeistų patys, pasiekdami tam tikro tobulumo ar laimės būseną, taptų išmintingi ar nemirtingi (Foucault, 1988:3–4). Kadangi savęs pažinimo principas istoriškai evoliucionavo į rūpinimosi savimi principą, aukščiausią rūpinimosi savimi formą galima pasiekti senatvėje, kai prarasti fizinių malonumų gebėjimai ir jų troškimas arba siekimas. Senatvė yra taškas, kuriame (per ilgą praktiką) *Aš* „galiausiai pasiekia save, kuriame grįžtama į save, kuriame susikuria tobulas ir pilnas meistriškumo bei pasitenkinimo ryšys su savim pačiu“ (Foucault, 2005:109). Taigi senatvę M. Foucault apibūdina kaip gyvenimo tarpsnį, teikiantį didžiausią galimybę save realizuoti, argumentuodamas, kad senatvė gali būti itin produktyvi būseną rūpinimuisi savimi. J.L. Powell ir S. Biggs (2003) iškelia hipotezę, kad M.Foucault *Aš* technologijos, išskylančios kaip keliai į savirealizaciją ir pilnatvę senatvėje, yra būdai „suardyti“ (modernybės) disciplinarinę galią.

L.Schwaiger (2006) kritikuoja šį požiūrį kaip versiją atsitraukimo teorijos, kurios jau atsisakyta gerontologijoje pritariant aktyvaus senėjimo koncepcijai (apie šias teorijas žr. Mikulionienė, 2011; Краснова, Лидерс, 2002), ir kaip teigiantį „vyrišką“ senėjimo būdą, peržengiantį mažėjančią fizinę galią, tačiau ne susitaikant su tuo, o atsiejimo nuo kūno procese. „Meistriškumo“ senatvėje sąvoka, L. Schwaiger požiūriu, sietina su kontrole, bet ne su silpstančia kūno kontrole, o su metakontrolės forma. Be to, meistriškumo ir pasitenkinimo patirties senatvėje perspektyva esą netaikytina tiems, kurie gyvena skurde ir/arba patiria negalią bei skausmą kaip kliūtį sugebėjimui džiaugtis gyvenimu.

Nepaisant šios kritikos – juk iš tikrųjų senatvė nėra vienalytė, todėl vargu ar gali būti paaiškinta vienu požiūriu, be to, jos negalima tapatinti su ligomis ir ligotumu ar juo labiau su skurdu – M.Foucault perspektyva įdomi

tuo, jog teigia senatvę esant atsiejimo nuo kūno procesu, kai subjektas vis labiau tapatinasi su vidiniu Aš, tarsi atsisakydamas kūno.

Atsiejimo nuo kūno patirtys plačiai aprašytos E.Kübler-Ross mirimo ir į mirtį panašių išgyvenimų (pavyzdžiui, klinikinės mirties, kūno palikimo operacijos metu) tyrimuose. Kalbėdama apie mirimą, ji vartoja sielos sąvoką tiek perkeltine prasme (tai drugelis, paliekantis savo kokoną; Kübler-Ross, 1991:10), tiek tiesiogine („Jūsų sielai palikus kūną“; ten pat, 11). Mirtis, jos nuomone, yra „paprastas išėjimas iš fizinio kūno“ (1991:33). Į mirtį panašūs išgyvenimai leido žmonėms patirti save be kūno – sąmoningus, vis dar maistančius, girdinčius, matančius, jaučiančius. Jie patyrė save vientisus, neribojamus kūno fizinės negalios, pavyzdžiui, luoši vėl galėjo šokti, po chemoterapijos nuplikę vėl turėjo savo garbanas, akli vėl matė, kurti girdėjo. Šis atsiskyrimas nuo kūno ir žemiškojo gyvenimo anaipol nėra lengvas. Mirštantysis, jei mirtis nebūna staigi ir jis turi laiko pasiruošti, paprastai pereina tam tikras stadijas: baimės, izoliacijos, pykčio, derybų, depresijos ir susitaikymo (Kübler-Ross, 1990).

Galbūt minėtosios koncepcijos (kaip ir skirtingi gyvenimo tarpsniai bei lytys) sietinos su skirtingu ikūnijimo laipsniu? Tuomet kūno įtraukimas į kuriamą refleksyvų Aš projektą, A.Giddenso nuomone, vidinė sielos kova su kūno senėjimu, kaip teigia B.S.Turneris, M.Featherstone ir M.Hepworthas, arba atsiejimo nuo kūno procesas vardan pasitenkinimo savimi ir (jau esančio) savęs pažinimo, kaip mano M.Foucault, – tai skirtingos santykio tarp sielos ir kūno variacijos. B.Turnerio, M.Featherstone ir M.Hepwortho teigiamoje sielos ir kūno prieštaroje atsispindi jų nesuderinamumas ir kova, M.Foucault „iškūnijimo“ tezeje – sielos atsiribojimas nuo kūno, o A.Giddensas – priešingai – teigia kūno įsisaūmoninimą, jo persmelkimą sąmone. Kaip bus matyti vėliau²⁴, visos šios koncepcijos turi savo atitikmenis arba bent nuorodas į juos empiriniu lygiu.

Tuo tarpu svarbu pažymėti, kad tiek senėjimo, socialinės kaukės ir maskarado, tiek M.Foucault senatvės koncepcijoje teigiama, jog individai

²⁴ Žr. poskirsnį „2.2.5. Pagyvenusių žmonių santykio su savo amžiumi ir kūnu tyrimai“.

nepriima kultūrinio senėjimo atstovavimo arba visuomenėje suformuotos senatvės sampratos. Šis priėmimas reikštų grėsmę pozityviam asmens tapatumui ir teigiamam savivertės jausmui, išankstinį susitaikymą su nepalankia visuomenine padėtimi ir marginalumu – „senėjimo kaukės“ pripažinimą: tyrimai patvirtina tapatinimosi su senatve vengiantį pagyvenusių žmonių elgesį ir analizuoja šiam tikslui naudojamas psichologines strategijas (George, 1998). A.Giddenso koncepcija galėtų būti atsvara šiam senstantį kūną neigiančiam požiūriui: pomodernybėje asmuo siekia pažinti savo kūną, įtraukti jį į refleksyviai kuriamą *Aš* tapatumą ir tobulinti.

Šis (sielos) sąmoningumo plitimas į kūną dar galėtų būti įvardijamas kaip meilės plitimas: meilės sau, apimančios ir meilę kūnui. U.Beckas kartu su E.Beck-Gernsheim (1995) teigia, jog meilė mūsų dienomis – didėjančio chaoso akivaizdoje – yra vienintelis dalykas, leidžiantis atrasti save ir susijungti su kitais. Meilės sąvoką šie autoriai taikė tarpasmeniniams santykiams, tačiau jie glaudžiai siejasi su asmens tapatumu, su *Aš* koncepcija, todėl, manau, galima teigti, kad kūnas įtraukiamas į šiuolaikinį *Aš* projektą ne vien per refleksyvumą, bet ir per meilę, implikuojančią atsakomybę ir sąmoningumą.

Tačiau ar į refleksyvų *Aš* projektą gali būti įtraukiamas ir kūno senėjimas, kultūriškai siejamas su nykimu bei tapatinamas su liga? A.Giddenso teorija neatsižvelgia į konkrečius atvejus.

2.2.2. Priešiškus dėl amžiaus (*ageism*)

Literatūroje senėjimo tema plačiai naudojama speciali – eidžizmo – sąvoka (angl. *ageism*)²⁵, įvesta R.Butlerio (1969, 1989): ji apima ir nuostatas

²⁵Lietuviškas atitikmuo nenusistovėjęs. „Dabartinės anglų kalbos žodynas“ (Vilnius, 2001:27) „*ageism*“ verčia kaip „pagyvenusių žmonių diskriminaciją“, tačiau šis vertimas netikslus, nes „*ageism*“ apima ir išankstines nuostatas, ne tik diskriminaciją, be to, gali būti taikomas įvairaus amžiaus žmonėms. Literatūroje galime aptikti tiek lietuvišką angliško žodžio transkripciją „eidžizmas“ (Mikulionienė, 2011:139; Navickas, Vaičiulienė, 2010:392), tiek sinoniminius lietuviškus atitikmenis „išankstinės nuostatos dėl amžiaus“ (Mikulionienė, 2011:135), negatyvios nuostatos, amžiaus normos (Naujanienė, 2002:110), „diskriminacija dėl amžiaus“ (kaip „*sexism*“ – „moterų diskriminacija“) (Giddens, 2005:165, plg. Giddens, 2006:196). Angliško termino transkripcijos vartojimas, mano nuomone, sąvoką palieka tarsi

(stereotipus), ir veiksmus (diskriminavimą), tad reiškia sisteminių vyresnio amžiaus žmonių stereotipizavimą ir diskriminavimą (Butler, 1989:22). Tačiau dėl didelio paplitimo ši sąvoka vartojama įvairiai, pavyzdžiui, kaip diskriminacija dėl amžiaus, kaip neigiamas ar žeminantis santykis su žmogumi dėl jo amžiaus – su bet kuria amžiaus grupe, nors dažniausiai taikoma pagyvenusiems ir seniems žmonėms, kaip išankstinis nusistatymas, priešiškus, nepalankumas vyresnio amžiaus žmonėms (Краснова, Лидерс, 2002:207).

J.Johnsonas ir B.Bytheway (1999:205) reziūmavo, kad tai įžeidžiamas galios panaudojimas, remiantis žmogaus amžiumi (nebūtinai vyresniu). Jis gali reikštis kaip institucinis priešiškus, kai amžiaus apribojimai įtvirtinti įstatymuose, įsakymuose ir pan., arba kaip internalizuotas priešiškus – tai įžeidžiami tarpasmeniniai veiksmai. Vyresnio amžiaus žmonių egzistavimo ignoravimas taip pat gali būti laikomas priešiškus apraiška (Ontario, 2001:15).

Priešiškus dėl amžiaus sukelia ir palaiko šie veiksniai: 1) pozityvi visuomenės nuostata į jaunystę, 2) riboti kontaktai su senais žmonėmis, 3) žiniasklaida, 4) išmanymo stoka, pasireiškianti ir senėjimo tyrimuose (Navickas, Vaičiulienė, 2010:392). Priešiškus dėl amžiaus aptinkamas asmeninėse, tarpasmeninėse ir struktūrinėse gyvenimo srityse (Estes et al., 2003), jis yra kuriamas įvairių socialinių praktikų, kurios turi tiesioginį poveikį žmonių identitetui (Laws, 1995). Priešiškus (diskriminavimas) dėl amžiaus glaudžiai siejasi su amžiaus normomis ir remiasi stereotipais (Featherstone, Wernick, 1995; Nelson, 2002; Dipboye, Colella, 2005; International, 2006). Amžiaus normos skatina socialiai pageidaujama elgesį (socialiniai lūkesčiai). Stereotipai – supaprastinti išivaizdavimai, kokie yra tam tikro amžiaus žmonių

svetimkūnį, neinternalizuotą ir nesuvoktą. „Eidžizmas“ nei lietuviui, nei anglui nieko nereiškia, skaitant tenka mintyse jį transkribuoti į „ageism“, todėl prasminga būtų judėti lietuviško atitikmens nusistovėjimo kryptimi. Šiuo metu turbūt geriau vartoti sinonimus (priešiškus dėl amžiaus, išankstinės nuostatos, išankstinis nusistatymas ir pan.), kad būtų suprantama, apie ką kalba, o ilgainiui nusistovėtų konkretus terminas. „Ageism“ šiame tekste verčiamas kaip „priešiškus dėl amžiaus“, kad būtų galima pamatyti, kaip šis terminas tinka kontekste, ar suprantamas skaitytojui ir pan.

fiziniai, protiniai ir kūrybiniai gebėjimai, elgesys ir pan. - neretai grindžiami klaidingais mitais, tačiau gali būti paremti ir objektyviais statistiniais vidurkiais, niveliuojančiais žmones (Mikulionienė, 2011:134-135). Neigiamos išankstinės nuostatos, veikdamos įstatymų leidėjus, socialinės, užimtumo, švietimo, sveikatos apsaugos politikos rengėjus ir įgyvendintojus, gali būti įtvirtintos ir įstatymuose (Mikulionienė, 2008a:14). Priešiškumo dėl amžiaus kompleksiskumas (Coupland, Coupland, 1993) pasireiškia taip pat tuo, kad pagyvenę patys demonstruoja šias nuostatas. JAV atliktas tyrimas parodė, kad vyresnio amžiaus žmonės neretai persiima senatvės stereotipais, tik taiko juos ne sau, o kitiems (Mikulionienė, 2011:131).

Nuo 1960-ųjų gerontologai, kritikuodami negatyvius stereotipus ir praktikas, priešiškus vyresniam amžiui, paragino kurti teigiamus įvaizdžius, kurie sureikšmina gyvybingumą, kūrybingumą, galios įgijimą ir išradingumą, pasiekiamą senatvėje. Sėkmingo senėjimo (Havighurst, 1954), produktyvaus senėjimo (Bass ir kt., 1993), aktyvaus senėjimo (Walker, 1999, 2002) teorijos stengėsi pozityviai išplėsti senatvės sampratą – tiek kaip dalyvavimo darbo rinkoje, tiek kaip sveikatos, aktyvumo, džiugios laisvės nuo išipareigojimų ir laisvo laiko anksčiau neįgyvendintiems troškimams metą, tačiau buvo kritikuotos kaip savo esme diskriminacinės.

Senyvo amžiaus kaip jaunatviško apibrėžimas yra subtili pagyvenusių žmonių diskriminavimo forma, neigianti brangiausią jų turtą – nugyventus metus, pačius save, kokiais tapo (Andrews, 1999:309). Giliai slėpdama (iš)nykimo baimę, sėkmingo senėjimo idėja neigia patį žmonių senėjimo faktą (McHugh, 2003). Diskurso pozityvumas nuslopina svarbius senatvės aspektus, sumenkina šansus kūno senėjimą patirti prasmingai, atviru, nesusvetimėjusiu būdu (Katz, 2005:23-36). Energinga veikla užgožia prasmę (Moody, 1988:238), o sveikatos ir savikontrolės, buvusių jaunų ir vidutinio amžiaus žmonių privalumų, dabar reikalaujama ne tik iš jaunų, bet ir iš senų, kas rodo mūsų kultūros nesugebėjimą irimui, priklausomybei ir mirčiai suteikti moralinę ir dvasinę prasmę, vietoj to svajojama apie biologinio senėjimo panaikinimą

(Cole, 1986:129). „Kai beamžiškumas tampa eliksiuru, gyvenimo prasmė išgaruoja“ (Blaikie, 1999:216).

Tačiau pozityvūs anti-senėjimo, beamžiškumo ir sėkmingo senėjimo stereotipai yra dialektiniame santykiyje su neigiamais senatvės kaip priklausomumo, nykimo ir ligos stereotipais. Nesugebėdami priimti nevienareikšmės ir paradoksalios senėjimo prigimties, mes svyruojame tarp pozityvių ir negatyvių stereotipų, kurie abeji priešiški senėjimui (Cole, 1992). Kyla klausimai, ar pozityvaus požiūrio į senėjimą, pavyzdžiui, beamžiškumo, kritikavimas pats nėra priešiškas vyresniam amžiui? Koku mastu gerontologai patys yra įsitraukę į priešišką senėjimui mąstymą? Ir ar nepriešiškas mąstymas yra kultūriškai įmanomas (McHugh, 2003:181)? Galima išeitis, M. Andrews (1999) įsitikinimu – priimti raidos vyresniame amžiuje galimybes, kylančias iš įtampos tarp tęstinumo ir pokyčio.

Diskriminavimas dėl amžiaus, lyginant su diskriminavimu dėl kitų požymių, išsiskiria požymio neapibrėžtumu ir kaita: teisių pažeidimus gali patirti įvairaus amžiaus asmenys; žmogaus amžius keičiasi, tad gyvenimo eigoje jis gali patirti skirtingą diskriminavimą dėl amžiaus, be to, diskriminaciją dėl amžiaus skatinančios nuostatos gali keistis, žmonėms senstant, asmeniškai pažįstant kito amžiaus žmones (Mikulionienė, 2008a:17).

Diskriminavimas dėl amžiaus gali reikštis įvairiose gyvenimo srityse: darbo rinkoje (amžiaus apribojimai įsidarbinant ar nutraukiant darbo santykius), finansų srityje (apribojimai draudimo ir kredito paslaugoms), sveikatos apsaugos sistemoje (gydymo metodų ir vaistų, reabilitacijos paslaugų, ligonio hospitalizavimo atranka pagal jo amžių; personalo smurtas prieš globos įstaigų pacientus), švietimo sistemoje (amžiaus apribojimai norintiems mokytis), prekių ir paslaugų vartojimo srityje (rūbų, avalynės, namų apyvokos daiktų vyresniems žmonėms trūkumas), taip pat viešumoje (užgaulios replikos gatvėje, viešajame transporte, prekybos centruose, amžiaus stereotipai reklamoje bei žiniasklaidoje) ir privačioje erdvėje (emocinis, fizinis ir finansinis smurtas prieš vyresnius šeimos narius) (Mikulionienė, 2011:135).

S.Mikulionienė (2011:135–136) išskiria kelių rūšių diskriminaciją:

- *tiesioginė diskriminacija dėl amžiaus* – kai amžiaus kriterijus taikomas atvirai (amžiaus apribojimai įsidarbinant ir nutraukiant darbo santykius, dalyvaujant sveikatos stebėsenos programose ir pan.);
- *netiesioginė diskriminacija* – subtili diskriminacijos dėl amžiaus forma, kai išankstinės neigiamos nuostatos slepiamos už kitų, tarsi neutralių kriterijų (pavyzdžiui, kviečiama dirbti „jaunatviškame, veržliame kolektyve“, pretendente(-as) į darbo vietą “yra per daug patyrusi(-ęs)”);
- *priekabiavimas dėl amžiaus* – nepageidaujamas elgesys su žmogumi, kai siekiama užgauti žmogaus garbę ir orumą. Priekabiavimo būdų esama įvairių – nuo žodinio “įgėlimo”, anekdotų pasakojimo iki nepakenčiamų (gyvenimo, darbo) sąlygų sudarymo ir emocinio ar fizinio smurto žmogaus atžvilgiu.
- *persekiojimas, represijos* – kenkimas žmogui, kai jis padavė skundą dėl patirto diskriminavimo dėl amžiaus arba ketino jį paduoti; kai jis davė arba ketino duoti parodymus byloje dėl diskriminavimo amžiaus požiūriu.

Pastaraisiais metais Lietuvoje diskriminacija dėl amžiaus buvo išvelgiama vis daugiau sričių. 2010 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai skūstasi dėl „sociologinių tyrimų metu neapklausių vyresnio amžiaus asmenų, dėl pensijų gražinimo skirstant pensininkus į amžiaus grupes“, „dėl nesudaromų sąlygų naudotis internetine bankininkyste vyresniems asmenims, dėl kredito sąlygų diferencijavimo atsižvelgiant į pareiškėjo amžių ir lytį“, „dėl telefonų pokalbių mokėjimo planų jaunimui“ (Lygių..., 2011:4).

Eutanazijos įteisinimu besiremiantis „chronologinis valymas“ yra galutinis priešiško senatvei aktas. B.Bytheway (2001: 27) pateikia pavyzdį 88 m. moters, kuriai patekus į ligoninę su plaučių uždegimu, vadovaujantis naujausiomis gairėmis kortelėje įrašoma „negaivinti“, neklausiant nei jos pačios, nei artimųjų nuomonės.

Priešiškumui vyresniam amžiui sumažinti reikia pokyčių jį palaikančiose ir legitimuojančiose sistemose: žiniasklaidoje, populiarioje kultūroje, versle, vyriausybėje, paslaugų sistemoje (Navickas, Vaičiulienė, 2010:393). Tam praverstų masinių medijų darbuotojų (Thornton, 2002;

Calasanti, 2005; Hendricks, 2005; Lee at al., 2007), būsimų socialinių darbuotojų, psichologų, gydytojų, slaugytojų ir kt. profesionalų, dirbančių su senais žmonėmis, sociogerontologiniai mokymai (Andersson, 1999; Roff et al., 2002), taip pat integracinės programos, skatinančios jaunimo ir senimo bendravimą (Mikulionienė, 2003b).

2.2.3. Kūnas biomediciniame diskurse

Senatvės negatyvumo konotacijos gali būti siejamos su biomedicininio požiūriu, aptinkamu ne tik biologijoje ir medicinoje, bet kadaise nekritiškai perimto ir psichologų bei sociologų (Victor, 2005). Biomediciniame diskurse kūno senėjimas tradiciškai buvo suprantamas kaip „patologinė problema“ ir siejamas su „nykimu“, „priklausomybe“, „smukimu“, „nenormalumu“ bei „nusidėvėjimu“ (Phillipson, 1998, cit. Powell, Biggs, 2003). Senėjimo procesas - aibė kaupiamų universalių, progresuojančių, vidinių žalingų funkcinių ir struktūrinių pokyčių (Bengtson, Schaie, 1999), o senstantis kūnas - patologinis organizmas su lengvai identifikuojamais simptomais ir reikalaujantis specializuotų medicininių praktikų, ligota egzistencija, nuolatinė mirties praktika (Faircloth, 2003).

Senėjimas dažnai siejamas su išaugusia ligų rizika (Powell, 2006), netgi neįmanoma nubrėžti ribą tarp „normalaus“ senėjimo ir ligos (Bengtson, Schaie, 1999). Senėjimo procesai funkcionuoja kaip ligų rizikos faktoriai, jie pagreitina ligos pradžią ir vystymąsi bei apskritai pablogina jau esančios ligos būklę; senėjimas „sukelia“ ligas, kartu su kitais faktoriais, tokiais kaip genai, aplinka, gyvenimo būdo pasirinkimai, psichologiniai faktoriai (Bengtson, Schaie, 1999; Aiken, 1995). Medicinos senėjimo tyrimų objektas - ne senų žmonių sveikata, gyvybingumas ar ilgaamžiškumas, o progresyvios degeneracinės ligos, kurios apibrėžia senėjimo būklę (Faircloth, 2003).

Viena vertus, biomedicininė gerontologija stengiasi įteisinti savo egzistavimą, remdamasi senėjimo problemos „universalumu“, tačiau kita vertus, potencialių vartotojų senėjimą siūlo „gydyti“ biomedicine

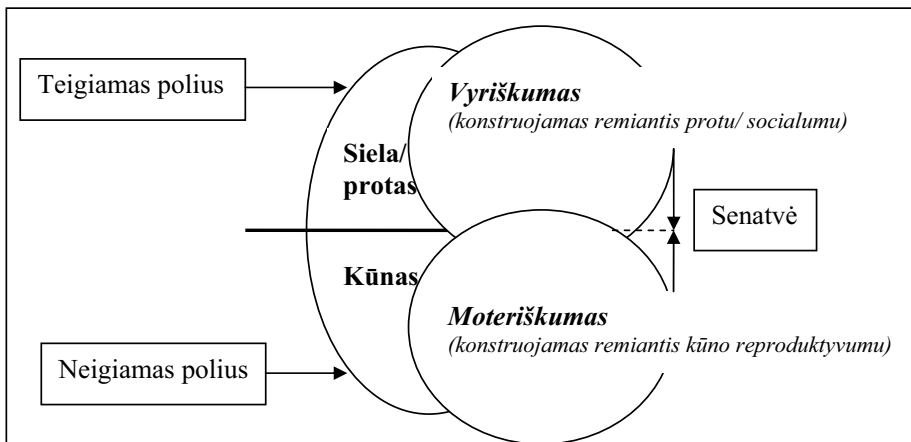
intervencija (Biggs, Powell, 2001). Tad biomedicinos mokslas linkęs kolonizuoti senatvės sampratą ir stiprinti „problemos“ motyvą, reiškiantį patį senėjimo procesą, kuomet medicina tampa potencialiu „išgelbėtoju“ (Biggs, Powell, 2001; Powell, 2002, cit. Powell, Biggs, 2003).

Biomedicininis modelis reikšmingas savo disciplinarine galia skirstyti ir klasifikuoti individus. J.Powell ir S.Biggs manymu, šis senėjimo patirties reprezentavimas yra iš esmės pagrindinis elementas, formuojant visuomenės nuomonę apie senėjimą ir senatvę (Powell, Biggs, 2001, cit. Powell, 2006). Kaip dominuojantis mąstymo apie senatvę ir senėjimą būdas, jis legitimuoja priešiškus amžiui stereotipus (Hepworth, 2003). Įsigalėjusios ir naujai pasirodančios biologinio nykimo naracijos bei vartotojų beamžiškumas koegzistuoja, kalbėdami skirtingoms populiacijoms ir paremdami tarpusavyje susijusius, tačiau iš principo nesuderinamus požiūrius. Jie nesuderinami autonomijos ir priklausomumo nuo kitų prasme, tačiau siejami medicininių technikų svarbos kūno kontrolės palaikymui (Biggs, Powell, 2001).

2.2.4. Socialinis lyties konstravimas ir senėjimas

Dabartinė lyties – vyriškumo ir moteriškumo – samprata, socialiai konstruota daugelį amžių, savy talpina ankstesnių istorinių laikotarpių požiūrius. Vakarų kultūroje materialumas buvo atskiriamas nuo dvasingumo, o siela – nuo kūno. Viduramžiais Vakarų filosofija, remdamasi Platono kūno ir sielos prieštara, kūną traktavo kaip sielos kalėjimą, vėliau – kaip ydingų poreikių šaltinį, jį vertindama neigiamai, o sielą – teigiamai. Protas dar Platono koncepcijoje buvo apibrėžiamas kaip autonomiškas vienetas (May, 1996). Analogiškai buvo atskiriamas kūnas ir žinojimas arba kūnas ir socialumas, todėl susiduriame su „moterišku kūniškumu“ ir „vyrišku įkūnijimu“ (Gittens, 1997): moteriškumo samprata konstruojama remiantis reproduktyvia moters kūno funkcija, o vyriškumas siejamas su protu, žinojimu (Twigg, 2000). Kadangi žinojimas yra lytiškas ir vyriškas, vyras siejamas su „socialumu“

(kurio moteriai trūksta), o moteris yra tarsi pripildyta kūniškumo (kurio trūksta vyrui). Šių išvalgų vizualizacija pateikiama 3 pav.

Pav. 3. Kūnas ir socialinė lytis Vakarų kultūroje.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matome, lyčių atskyrimas turi istorines teorines ištakas, kurios išorinės kūno atžvilgiu. Abejonių kelia labiau išreikštas moterų nei vyrų „kūniškumas“, kadangi kituose kontekstuose, pavyzdžiui, kalbant apie lytinę elgseną, gajį priešinga nuostata: vyrų prigimtis esą aistringesnė (nors tyrimai to nepatvirtina, pavyzdžiui, Rubin, 1990), todėl ja pateisinama vyrų, bet ne moterų neištikimybė, t. y. tebetaikomi dvigubi standartai. Ir socialinėje gerontologijoje nereprezentuota moteris buvo moteris kūne, išstumta iš socialumo (Powell, Longino, 2002).

Moterys dažnai jaučiasi apibrėžiamos kaip „kitos“ (likutinė kategorija) nei vyrai, taip, kaip juodieji ir baltieji, gėjai ir heteroseksualai (Harper, 1997). R.W.Conellio (1987, 1995) lyčių hierarchijos koncepcijoje teigiama, kad moteriškumas formuojamas atsižvelgiant į hegemoninį vyriškumą. Ši vyriškumo tipa, visuomenėje suprantama kaip norma, apibūdina heteroseksualumas, ekonominė nepriklausomybė ir gebėjimas išlaikyti savo šeimą, fizinė galia, draša, racionalumas. Moteris tuo tarpu vertinama pagal seksualinį patrauklumą, gabumus ir naudingumą vyrams (Itzin, 1990). Jos

vertė seksualizuota, ir tai lemia santykinai didesnę moters socialinę vertę pirmoje gyvenimo pusėje ir menkesnę – antroje.

Dabartinėje kultūroje egzistuoja „dvigubi senėjimo standartai“ vyrams ir moterims, kurie nurodo, kaip kuri lytis turi senti (Sontag, 1979). Vyrai yra vertinami už pasiekimus, todėl kūno senėjimo požymiai jiems nereiškia socialinio nuvertinimo, kaip moterims. Moterys pirmiausiai vertinamos už išvaizdą, ir jos labiau nei vyrai formuoja savo kūnus kaip kitų suvokimo objektus bei „naudoja“ juos kaip priemonę tikslams pasiekti (Shilling, 1993). Neigiamas šio sąmoningo moterų kūniškumo aspektas tas, kad sendamos jos praranda svarbų turtą ir pačios ima galvoti apie save (bei kiti galvoja apie jas) tarsi apie nepastebimas; jos linkusios jausti antipatiją ir gėdą dėl kūno senėjimo (Krekula, 2007:162). Tuo tarpu vyrų privalumas - galia, įtvirtinta statusu ir turtu – su amžiumi turi tendenciją didėti.

Tačiau yra manančių, kad vyrų senėjimas yra ne mažiau sudėtingas reiškinys. J.Hearn nuomone, „seno vyro“ kategorija reiškia dvejopą galios praradimą: vidutinio amžiaus žmogaus galią organizacijoje ir jauno žmogaus fizinę jėgą. Pagyvenę vyrai nustumiami iš jaunystės ir heteroseksualios šeimos centro, jie tampa „kitais“ šio centro atžvilgiu, kadangi artėja prie mirties (Hearn, 1995), t. y. užima ne tokią palankią padėtį pagal R. W. Conellio lyčių hierarchiją, nes „seno vyro“ kategorija neatitinka dominuojančių heterogeninio vyriškumo konstrukcijų, susijusių su jaunyste, fizine jėga ir seksualumu. L. Schwaiger (2006) teigia, kad seniems vyrams tampant „kitais“, jų kūnai yra „feminizuojami“, kadangi vyriškumas prilyginamas kūno kontrolei, socialinei galiai ir jaunatviškumui. Manau, netikslu tarp feminizavimo ir marginalizavimo dėti lygybės ženklą. Šiuo atveju paranki būtų daugiapakopė R. W. Connellio lyčių hierarchijos sistema: senstantis vyriškumas stumiamas į mažiau privilegijuotą padėtį dominuojančio heterogeninio vyriškumo atžvilgiu.

Beje, kūno kontrolei lyčių konstravime skiriamas nemenkas dėmesys. M. Douglas (1966) teigimu, kontrolės sąvoka siejama su vyriškumu, kadangi moterys nekontroliuoja menstruacijų, o vyrai kontroliuoja ejakuliaciją. L. Irigaray ir jos sekėjų teigimu (1985a, 1985b, cit. Schwaiger, 2006),

skirtingumas perduodamas ir per kalbos struktūrą, pagal kurią kūno kontrolė yra asocijuojama su vyrais ir vyriškumu (vienovės ir stabilumo terminais), tuo tarpu „kontrolės stoka“ (ir kūno jėgos stygius) tradiciškai asocijuojamas su moterimis ir moteriškumu (gausumo ir takumo terminais).

Kūno kontrolė yra socialinės kontrolės išraiška (Douglas, 1973), todėl ji turi svarbią socialinę reikšmę, kuri sutrikdoma vyrų ir moterų kūnams senstant. Vyrams senstant, kai ima nepavykti būtina kūno emisijų kontrolė, kinta ryšys tarp socialinės galios, kūno kontrolės ir vyriškumo. S. Harper (1997:169) teigimu, kadangi moterys visuomet yra įkūnytos, o vyrai ne, „vyrai tampa įkūnyti, kai sensta“, taigi senatvėje atotrūkis tarp vyrų ir moterų sumažėja (žr. 1 pav.). Senstantis tiek vyrų, tiek moterų kūnas ima nepajėgti išreikšti save visuotinai įprastais norminiais lyčių principais, kurių laikymasis ženklina mūsų lytį kasdieniniame gyvenime (Harper, 1997). Jis konstruojamas kaip marginalus ir atskiriamas nuo pagrindinio kultūrinio atstovavimo, apibrėžiant ribas ir įteisinant visuomenės pretenzijas, kas yra „natūralu“ kūno išvaizdai (Powell, 2006).

Apibendrinant pasakytina, kad kultūrinis lyties ir senėjimo atstovavimas turi aiškias takoskyras tarp lyčių ir tarp amžiaus grupių. Vyriškumas siejamas su siela, protu, socialumu – teigiamu poliumi, kontroliuojančiu neigiamą polių, kurį atitinka kūnas ir moteriškumas. Kultūrinis moteriškumo atstovavimas siejamas su reprodukcinėmis kūno funkcijomis, seksualumu, jo socialinė vertė priklauso nuo naudingumo vyrams. Senstant riba tarp lyčių nyksta, jos supanašėja, tačiau abi atsideda už ribos, skiriančios nuo įtakingesnių jaunesnio amžiaus grupių.

Tačiau literatūroje kalbėta ir apie tai, kad moterys nesitapatina su kultūriniu moteriškumo atstovavimu, o sukuria dvejopą savimonę: *Aš*, apibrėžtą kultūriškai, ir *Aš*, skirtingą nei kultūrinis priskyrimas (Friedman, 1988). A. Rich (1976) pabrėžė, kad moterys turi peržengti takoskyrą tarp kūno ir sielos, kad sukurtų moterišką subjektą, kuriame šios dvi realybės papildytų viena kitą. Taip pat vyresnio amžiaus žmonės, savo subjektyvaus tapatumo kūrimui pasitelkdami „ontologinį refleksyvumą“ (Giddens, 2000), gali įtvirtinti

kultūrinį senėjimo atstovavimą arba konfliktuoti su juo, rinkdamiesi senėjimo atmetimą, kūno jauninimą ir/arba išitraukimą į virtualias realybes, kuriose kūnas tampa nesvarbus.

2.2.5. Pagyvenusių žmonių santykio su savo amžiumi ir kūnu tyrimai

Žmonėms senstant, jų suvokiama riba, kada prasideda senatvė, tolsta (Logan et al, 1992). Daugelis tyrimų rodo, kad pagyvenę žmonės jaučiasi esą jaunesni nei jų chronologinis amžius (Barak, Stern, 1986; Goldsmith, Heiens, 1992; Montepare, Lachman, 1989; Montepare, Zebrowitz, 1998). Kuo žmonės vyresni, tuo mažiau jų subjektyvus amžius atitinka chronologinį, pavyzdžiui, tarp keturiasdešimtmečių, kurie jautėsi jaunesni, buvo 54 proc., tuo tarpu tarp aštuoniasdešimtmečių – 86 proc. (Goldsmith, Heiens, 1992). Tai galima paaiškinti tuo, kad senatvės supratimas/įvaizdis visuomenėje atsilieka nuo realių pagyvenusių žmonių charakteristikų (Riley et al., 1999), be to, kyla bendras sveikatingumo lygis ir ilgėja tikėtina gyvenimo trukmė, todėl pagyvenę žmonės iš tikrųjų yra biologiškai jaunesni nei jų tėvai ar seneliai, sulaukę to paties amžiaus (Stepukonis, Svensson, 2007).

Kita vertus, šis atotrūkis tarp chronologinio ir jaučiamo amžiaus didesnis šalyse, propaguojančiose jaunatviškumą – pavyzdžiui, JAV jis reikšmingesnis nei Vokietijoje, Suomijoje ar Japonijoje (Westerhof et al., 2003; Uotinen, 1998; Ota et al., 2000). Neabejotinai tam įtakos turi visuomenės normos. Vyresnio amžiaus žmonės stengiasi išlikti jauni, kad nebūtų tapatinami su senais ir neatitiktų neigiamų senatvės stereotipų (Biggs, 1996; Hurd, 1999). Tokį požiūrį paremtų ir psichologų nustatytas išsaugoto jaunatviškumo ir tvirtesnės savigarbos bei geresnės subjektyvios savijautos ryšys (Barak, Stern, 1986; McMullin, Cairney, 2004). Aukštesnė savivertė yra tų, kurie jaučiasi jaunesni; pasitenkinimas gyvenimu yra žemesnis ir patiriamas didesnis stresas tų, kurie teigia esą seni (Logan ir kt., 1992), visgi atitikimas tarp subjektyvaus ir realaus amžiaus siejamas su didesniu vyresnių moterų pasitenkinimu gyvenimu (Montepare, Lachman, 1989).

Moterų savigarba yra susijusi su kultūrinėmis kūno grožio ir moteriškumo sampratomis. Jaunos moterys, save suvokiančios kaip esančios bjaurios, storos, per žemos, per aukštos ar pan., pasižymi menkesne savigarba nei tos, kurios pozityviau vertina savo kūną (Abell, Richards, 1996). Kultūriniai Vakarų moteriško grožio idealai, ypač JAV, siejami ir su jaunatviška išvaizda: moterys nelaikomos gražiomis, jei jos raukšlėtos ar žilaplaukės (Abu-Laban, McDaniel, 2001; Calasanti, Slevin, 2001). Tyrimai patikimai rodo, kad moterų savigarba menkesnė nei vyrų, be to, vyresnių žmonių savigarba menkesnė nei jaunesnių (McMullin, Cairney, 2004; Josephs et al., 1992). Nėgana to, studijos parodė, kad žmonės, kurie save mato jaunesnius, labiau gerbia save ir labiau patenkinti savimi (Peters, 1971; Linn, Hunter, 1979).

Tapatumo ryšys su kūnu plačiau buvo analizuojamas 1998 m. Uppsalos universiteto (Švedija) mokslininkų tyrime (Öberg, Tornstam, 2001), chronologinį amžių susiejusiu su jaučiamu, idealiu ir išvaizdos amžiumi (pgl. Barak, 1987). Laikydami nuostatos, kad senėjimo patirtis atspindi tiek individualias patirtis ir funkcines galimybes, tiek socialinį amžių bei jo normas, tyrėjai jaučiamą amžių apibrėžė kaip psichologinį funkcionavimą, idealų – kaip trokštamą amžių, bet kartu atspindintį visuomenės normines vertes, o išvaizdos amžių – kaip fizinį funkcionavimą ir išvaizdą (pgl. Uotinen, 1998). Tyrimo duomenys rodo, kad vyresniame amžiuje didėja atotrūkis tarp chronologinio amžiaus ir (didėjančia tvarka) išvaizdos, jaučiamo bei idealaus amžiaus. Jauniausiųjų (20–24 m.) grupių narių chronologinis amžius buvo beveik tapatus jaučiamam, idealiam ir išvaizdos amžiui, tuo tarpu vyresnių grupių respondentų laipsniškai išryškėjo minėti skirtumai (Öberg, Tornstam, 2001). Ir nors 7 iš 10 respondentų mano, kad jie kitiems atrodo jaunesni nei yra, skaitmenine išraiška išvaizdos ir chronologinio amžiaus skirtumas pasirodė esąs mažiausias: 75–85 metų grupės, kur jis buvo didžiausias, tesiekė iki 10 metų. Vyriausieji respondentai (75–85 metų) jautėsi 20 metų jaunesni, o norėtų būti beveik 30 metų jaunesni, t. y. dauguma jų norėtų būti 45–55 metų. 80-mečius tyrėjai apibūdino taip: jie mano, kad atrodo kaip 70-ies, jaučiasi kaip

60-ies ir norėtų būti 50-ies (Öberg, Tornstam, 2001). Taigi didžiausi chronologinio, išvaizdos, jaučiamo ir idealaus amžiaus skirtumai, nustatyti vyriausioje respondentų grupėje, rodo vidinio *Aš* ir kūno amžiaus suvokimo skirtingumą, taip pat visuomenės normų įtaką formuojant idealaus amžiaus supratimą.

Aptarti tyrimų duomenys lyg ir paremtų B.S. Turnerio, M. Featherstone ir M.Hepwortho „senatvės kaukės“ koncepciją apie kūno ir sielos prieštarą. Nors geriausias būdas „senatvės kaukei“ panaikinti, atrodo, būtų chirurginė intervencija, šia galimybe pasinaudojo vos 2 procentai vyresnių nei 65 metai moterų (nė vienas apklaustas vyras nesinaudojo) (Öberg, Tornstam, 2001). Be to, savo kūnu labiausiai nepatenkintos jaunos moterys, o ne senos (Öberg, Tornstam, 1999) – tai verčia abejoti „senatvės kaukės“ ir dvigubo marginalumo koncepcijomis.

Panašu, kad „maskarado“ ir „socialinės kaukės“ koncepcijos tiksliau apibūdina amžių maskuojančią veiklą. Kaip parodė D.Britanijoje atliktas tyrimas, dažydamos plaukus, naudodamos drėkinamuosius kremus, hormonų ar kt. terapiją („pasyviai vartodamos“, Higgs, 2000, cit. Ballard et al., 2005), moterys stengiasi minimaliai atitikti socialiai priimtina įvaizdį, skatinamą žiniasklaidos, kiek jis atitinka jų subjektyvų senėjimo patyrimą. Tačiau radikalesnės priemonės (chirurginė intervencija, botokso injekcijos) nenaudojamos kaip nepanaikinančios gilesnių negrįžtamų senėjimo požymių (dažnesnio nuovargio, atminties silpimo, sąnarių skausmų ir pan.) (Ballard et al., 2005).

Tuo tarpu dauguma (62 proc.) vyresnių nei 65 metai Švedijos tyrimo respondentų aktyviai palaiko gerą fizinę formą, 58 proc. jų teigia, jog gera fizinė forma yra vienas gyvenimo prioritetų ir 55 proc. laikosi sveikos gyvensenos principų (Öberg, Tornstam, 2001). Toks aktyvus kūno formos ir sveikatingumo palaikymas būtų artimesnis A.Giddenso refleaktyvaus kūno formavimo koncepcijai. Be to, pagyvenę žmonės jaučiasi esą jaunatviški. Daugiau nei pusė apklaustų 65–74 metų amžiaus ir beveik pusė 75–85 metų amžiaus respondentų laikė save jaunatviškais (Öberg, Tornstam, 2001).

Aiškindami šiuos duomenis P. Öbergas ir L. Tornstamas išreiškia mintį, kad vidinis jaunatviškumo jausmas gali reikalauti jaunatviškos išvaizdos. Jei tai teisinga, jaunatviškumo siekis senatvėje kyla iš vidaus, siekiant sukurti ir išlaikyti vientisą asmens tapatumą, o ne atsiranda kaip visuomenės normų pasekmė. Ši mintis irgi artima A.Giddenso tezei apie kūną persmelkiantį sąmoningumą: jaunatviškas arba belaikis vidinis *Aš* į tapatumo projektą įtraukia ir kūną. Kūno jaunatviškumo išsaugojimas tuomet išreiškia nesenstančio *Aš* vientisumą.

Be to, konstatuojama nemažėjanti, o net didėjanti kūno svarba vyresniame amžiuje neparemia M.Foucault tezės apie kūno atmetimą susitelkiant ties vidiniu *Aš*. Kita vertus, pasigirsta nuomonių, kad ši koncepcija įgyja prasmę įvedus galios dimensiją. J.A.McMullin ir J.Cairney (2004) teigia, kad „tapatumas tų, kurie visuomenės struktūroje užima vietas, teikiančias galią, gali mažiau priklausyti nuo kūniškos išvaizdos nei tapatumas tų, kurie yra mažiau galios turinčiose pozicijose“. Neformalaus bendravimo metu jie pastebėjo, kad žemesnio socialinio-ekonominio statuso moterys dažniau neigiamai kalbėdavo apie senėjimo patirtį. Jų senėjimo vertinimas beveik išimtinai siejosi su kūnu. Tiek, kiek jų kūnai prastėjo pagal idealizuotas ir socialiai konstruotas (jaunatviško) grožio normas, vertinimai buvo neigiami. Šių moterų savigarbai grėsmę kėlė faktas, kad jos suvokė save vertinamas kaip „atrodančias senas“.

Kita vertus, aukštesnio socialinio-ekonominio statuso moterys brangino senėjimo patirtį, ją apibūdino kaip išlaisvinančią, kadangi vyrai nebekreipė dėmesio į jų išvaizdą. Šios moterys kalbėjo apie tai, kaip joms patinka senti, kadangi būdamos vyresnio amžiaus jos įgijo pasitikėjimo savim ir galios (Browne, 1998; Gibson, 1996). Šioms prielaidoms patikrinti reikalingi empiriniai tyrimai, kurie patikrintų ryšį tarp pagyvenusių žmonių santykio su kūnu ir jų socialinio ekonominio statuso.

Apibendrinant pastebėtina, kad pagyvenę žmonės jaučiasi jaunesni nei jų chronologinis amžius, jie stengiasi išsaugoti jaunatviškumą, gerą savijautą, o kartu ir aukštesnę savivertę – šie tyrimų duomenys atitinka „senatvės kaukės“

konceptiją. Tačiau didžiausias jaunų moterų nepasitenkinimas savo kūnu jai prieštarauja, o vadinamas pasyvus vartojimas, chirurginių intervencijų ir kitų radikalesnių jauninimosi priemonių nepopuliarumas labiau dera su „socialinės kaukės“ ir „maskarado“ įžvalgomis. Be to, senatvėje išliekantis didelis dėmesys kūnui prieštarauja išdėstytam M.Foucault požiūriui, tačiau jo teisingumo patvirtinimas galimas lyginant skirtingų socialinių-ekonominių sluoksnių pagyvenusių žmonių senėjimo patirtis.

„Senėjimo kaukės“ ir M.Foucault teorinės senėjimo koncepcijos galbūt tinkamesnės analizuoti ne pomodernią, o modernią visuomenę, kurioje socialinis-ekonominis statusas ir išorinės struktūros vaidina svarbų vaidmenį. „Senėjimo kaukės“ koncepcija galbūt tinkamesnė paaiškinti žemesnio socialinio-ekonominio sluoksnio, nuo kultūrinio senėjimo atstovavimo ir visuomenės mentalinio diktato priklausomų asmenų senėjimui, M.Foucault – galbūt aukštesnio socialinio ekonominio statuso ir didesne galia disponuojančių ar mažiau priklausomų žmonių senatvei. Tuo tarpu A.Giddenso požiūris labiau atitinka pomodernią visuomenę (tokia yra Švedija, joje atliktais tyrimais remtasi aukščiau). O kuri iš minėtų koncepcijų būtų tinkamesnė Lietuvos realijoms, parodytų empiriniai tyrimai.

3. Senėjimas Lietuvoje: reprezentavimas versus patirtis

3.1. Bendras tyrimo modelis

Atsakymų į klausimus „Ar senatvė Lietuvoje yra stigma? Koks senstančio žmogaus tapatumas?“ buvo ieškoma trimis rakursais:

1. Analizuojant masinių medijų tekstus apie vyresnio amžiaus žmones, jų įvaizdžius, buvo siekiama sužinoti senatvės tapatumo turinį, prasmes, cirkuliuojančias viešumoje. Ieškota atsakymo į klausimą „Koks senatvės tapatumas konstruojamas Lietuvos viešajame diskurse? Ar ji stigmatizuojama?“. Tačiau toks tyrimas negalėjo suteikti informacijos apie šių įvaizdžių gyvybingumą – nei apie pačių vyresnio amžiaus žmonių senėjimo patirtį ir jos įprasminimą, nei apie pritarimą jiems platesnėje visuomenėje, todėl buvo atliekami dar du tyrimai.
2. Kokybiniu tyrimu – giluminiais interviu su pagyvenusiais žmonėmis – siekta iširti, koks senatvės tapatumas kuriamas pačių vyresnio amžiaus žmonių, kaip senėjimas patiriamas ir įprasminamas, kartu buvo ieškoma atsakymo į klausimą, ar jie patiria stigmatizavimą kasdienėje sąveikoje. Kadangi kokybinio tyrimo rezultatai apibendrina reiškinių, o ne jo paplitimą, buvo atliktas ir kiekybinis tyrimas.
3. Kiekybiniu tyrimu - reprezentatyvaus tarptautinio Europos socialinio tyrimo 4 bangos (2008) duomenų analize – siekta išsiaiškinti vyraujančias Lietuvos gyventojų nuomones bei įprastą elgesį vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu, jo paplitimą. Tad ieškota atsakymų į klausimus „Kokia Lietuvos gyventojų nuomonė apie vyresnio amžiaus žmones? Koks santykis su jais? Ar jie stigmatizuojami ir diskriminuojami?“, rezultatų interpretacijai pasitelkiant tarptautinį palyginimą. Šios tyrimo

dalies trūkumas tas, kad EST klausimais tirtas ne senatvės tapatumas, o tik priešiškus dėl amžiaus ir diskriminacija.

3.2. Senėjimo vaizdavimas masinėse medijose

3.2.1. Masinės medijos ir socialinis senėjimo konstravimas

Kodėl svarbu tirti masines medijas? Dabartiniu informacijos ir technologijų laikmečiu jos yra „reikšmingiausia komunikacija, kurios dėka paprastas asmuo sužino apie pasaulį anapus jo ar jos tiesioginės patirties“ (Barak, 1994: 3). Žiniasklaidą ir kultūrą sieja abipusis ryšys. Jos palaiko viena kitą, apibrėždamos mūsų aplinką: „Visuomenės kaip rūšys turi reprodukuotis, kad išliktų, ir kultūra kultivuoja nuostatas bei elgesį, kuris nuteikia žmones leisti įsigalėti tam tikriems minties ir elgesio būdams, tokiu būdu integruodama individus į specifinę socialinę ekonominę sistemą“ (Kellner, Durham, 2001:1). Medijos perduoda kultūrą kaip „bendras prasmes“ bei „žinomas prasmes ir aspektus“ (Stevenson, 1995:11-12). Kultūra savo ruožtu apima „ritualą“, „mitologiją“ ir „kūrimą, reprezentavimą bei aukštinimą bendrų, net jeigu iliuzinių, įsitikinimų“ (Carey, 1992:43).

Visgi tyrėjai pabrėžia, kad perduodamų žinių formavimas yra kūrybinis ir selektyvus procesas: masinės medijos įtakoja žmonių mąstymo būdą, sutelkdamos dėmesį į konkrečius klausimus (Nussbaum et al., 1989), „žinių gamybos aktas greičiau yra pačios tikrovės konstravimo aktas nei realybės atvaizdavimas“ (Tuchman, 1978:12). Grįstas žinių rengėjų vertybėmis, jis gali iškreiptai perteikti pasaulį tiems, kurie mažiau įtraukti į socialinį gyvenimą. Būdama „išmonė (išgalvotas dalykas), kuriama beveik iš visko, kas yra bendruomenėje“ (McLuhan, 2003: 208), žiniasklaida pati formuoja visuomenės nuomonę, požiūrius ir nuostatas, kuria grupinę sąmonę ir skatina dalyvavimą (McLuhan, 2003).

Tokiu būdu masinės medijos interpretuoja visuomenei ir senėjimą (Estes, 2001), jos prisideda prie socialinių normų, susijusių su pagyvenusiaisiais žmonėmis, kūrimo, taip pat pasitarnauja negatyvių ir pozityvių stereotipų

sustiprinimui (Hilt, Lipschultz, 2005; Bramlett-Soloman, Wilson, 1989; Markson et al., 1989; Gantz et al., 1980; Gunter, 1998; Schramm, 1969). S.J. Holladay (2002) teigimu, masinės medijos atsakingos už kai kurių požiūrių į senėjimą kultivavimą: „Vyresnių televizijos ir filmų charakterių dėka mes galime susikurti sampratą, koks gali būti vėlesnis gyvenimas senstantiems individams ir mums patiems. Žinių pranešimai nušviečia temas, susijusias su vyresnės populiacijos nariais. Televizijos reklama ir spausdinių skelbimai pagilina mūsų supratimą apie senėjimo problemas, aprėpiančias nuo kognityvių sunkumų iki impotencijos ir finansinio nesaugumo“ (Holladay, 2002:681).

Etnolingvistinę gyvybingumo teoriją (*ethnolinguistic vitality theory*, Giles et al., 1977; Harwood et al., 1994), nagrinėjančią įvairių grupių visuomenėje stiprumą (*strength*), galime pritaikyti plačiau – vyresnio amžiaus žmonių kategorijai. Šioje teorijoje grupių stiprumas²⁶ apibrėžiamas jų statusu, institucine parama ir demografinėmis charakteristikomis (narių skaičiumi, geografiniu sutelktumu, dalyvavimu priimant sprendimus ir įgyvendinant politines teises), o gyvybingumas įvardijamas kaip svarbiausias etnolingvistinės grupės ir jos kalbos išlikimo veiksnys (McConnell, 1991).

Bendresne prasme gyvybingumas gali būti suprantamas kaip esminis grupės (šiuo atveju, socialinės kategorijos) padėčiai visuomenėje nusakyti, pavyzdžiui, išreiškiamas jai skiriamu dėmesio ir pagarbos. Viena svarbiausių gyvybingumo dimensijų yra institucinė parama, o ypač parama bei reprezentavimas žiniasklaidoje. Taigi grupės buvimas ar nebuvimas masinėse medijose yra laikomas tos grupės objektyvaus gyvybingumo visuomenėje indikatoriumi (Abrams et al., 2003; Harwood, Anderson, 2002; Harwood, Roy, 2005), o įvaizdžiai – grupės socialinio statuso indikatoriais (Hacker, 1951).

Tyrėjai pastebi, kad vyresnio amžiaus žmonių, ypač moterų, charakteriai vis dar menkai reprezentuojami daugelyje televizijos tinklų programų, televizijos ir spausdinių reklamoje, be to, jei vaizduojami - dažniausiai

²⁶ Stiprumas čia suprantamas siauriau nei galia, nes galia implikuoja įtaką kitiems, tuo tarpu čia svarbus grupės atsparumas kitų įtakai.

neigiamai (Harwood, Anderson, 2002; Robinson, Skill, 1995; Miller et al., 1999; Roy, Harwood, 1997; Vasil, Waas, 1993).

Taip pat plačiai žinomos atsitraukimo teorijos (Cumming, Henry, 1961) kritikai teigė, jog visuomenės atsitraukimą nuo pagyvenusių žmonių galima įvardinti ir kaip jų pašalinimą, o masinės medijos, ypač televizija ir spauda - dėl savo svarbos pakeičiant tarpasmeninius santykius (Davis, 1971; Graney, 1975; Graney, Graney, 1974; Rubin, Rubin, 1982), prisideda prie šio išstūmimo, kadangi savo programose nerodo pagyvenusių žmonių ir nekalba apie juos (Barrow, 1996).

3.2.2. Pagyvenusių žmonių vaizdavimas Vakarų šalių medijose

Vakaruose daugiausia atlikta pagyvenusių žmonių vaizdavimo reklamoje ir televizijoje tyrimų. Paprastai visi jie pažymi, kad pagyvenę žmonės, ypač moterys, itin menkai reprezentuojami, lyginant su gyventojų surašymo duomenimis (Signorielli, Gerbner, 1978; Gantz et al., 1980; Gerbner et al., 1980; Roy, Harwood, 1997; Robinson, 1998; Miller et al., 1999; Signorielli, Bacue, 1999; Harwood, Anderson, 2002; Raman et al., 2006, cit. Zhang et al., 2006), ir panašu, kad medijose jų mažėja, skirtingai nei realiaame gyvenime (Gerbner, 1993).

A.C.Ursic'as ir kt. (1986) tyrinėjo devynių kategorijų žurnalus penkių metų intervalu 1950–1980 metų laikotarpiu ir aptiko, kad vyresnio amžiaus žmonės, manomai vyresni nei 60 m., buvo vaizduojami vidutiniškai 9 proc. reklamų konkrečiais metais (nors jie sudarė 12–16 proc. visos populiacijos). 1993–2000 metų tyrimo JAV duomenimis, tik 3 proc. TV charakterių, tiek vyrų, tiek moterų, pagrindiniuose ir pagalbinuose vaidmenyse galėtų būti atpažinti kaip pagyvenę (Signorielli, 2001a). Be to, JAV tik pagyvenusius vyrus vaizduojančių reklamų buvo net 9 kartus daugiau nei vaizduojančių tik moteris (Ursic et al., 1986).

Masinės medijos neapima senėjimo heterogeniškumo. Reklamose, televizijoje ir spaudoje pagyvenę žmonės vaizduojami stereotipiškai: jie suvokiami kaip nekompetentingi, silpni, besiskundžiantys, neturintys socialinių įgūdžių, save demaskuojantys ir dominuojantys (Kite et al., 1991; Kite, Johnson, 1988), bejėgiai, luošai, silpni, nepatrauklūs, tingūs, socialiai izoliuoti ar menkliau informuoti, nei jaunesnio amžiaus žmonės (Peterson, Ross, 1997; Bell, 1992; Kessler et al., 2004; Robinson et al., 2004), tačiau taip pat – kaip malonūs, palaikantys ir išmintingi (Hummert et al., 1994; Schmidt, Boland, 1986).

Įvaizdžiai tarsi svyruoja tarp dviejų polių: pagyvenę žmonės vaizduojami laimingi, sveiki, turtingi arba gležni, vargšai, sergantys demencija (Cutter, 2001). Dauguma tyrimų rodo, jog vyresnio amžiaus žmonės dažniau nei jaunesni vaizduojami neigiamai (Harwood, Anderson, 2002; Davis, Kubey, 1982; Gerbner et al., 1980), moterys dažnai vaizduojamos kaip ekscentriškos ar stokojančios sveiko proto (Gerbner et al., 1980). Vyresnių žmonių charakteriai dažniau yra niekšai nei didvyriai (Aronoff, 1974), neretai jie turi problemų ir yra priklausomi nuo jaunesnių žmonių pagalbos (Northcott, 1975). Taigi Vakarų kultūroje senėjimas dažniau vaizduojamas kaip negatyvus fizine, socialine ir psichologine prasme (Kite et al., 1991).

Beje, J.Bellas (1992) aptiko, kad neigiami vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiai televizijoje keičiami pozityvesniais. Kaip teigia F.M.Torres-Gilas (1992), maždaug 1930–1980 metų laikotarpiu JAV dominavo vargšų, silpnų, nusipelnusių ir socialiai nuskriaustų pagyvenusių stereotipai. XX a. devintajame dešimtmetyje visuomenė ėmė pagyvenusius „matyti kaip savanaudišką grupę, turtingą ir hedonistinę, reikalaujančią vis daugiau ir daugiau viešųjų resursų jaunesniųjų grupių sąskaita“ (Torres-Gil, 1992). Net teigiami vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiai reklamoje dažniausiai siejami su silpna sveikata arba aptinkami sveikatai skirtų produktų reklamoje (Raman et al., 2006, cit. Zhang et al., 2006). Tiek reklamoje, tiek televizijoje moterys dažniau nei vyrai vaizduojamos socialinėje, šeimos ar rekreacinėje nei darbo aplinkoje (Ursic et al., 1986; Signorielli, 2001a).

Kaip vyresnio amžiaus žmonės vertina reklamą? Jie rečiau nei kiti džiaugiasi reklama ir dažniau nei kitų amžiaus grupių atstovai jaučiasi jos įžeisti (Shavitt et al., 1998), net 75 proc. pagyvenusių buvo nepatenkinti rinkodaros pastangomis, nukreiptomis į juos (Speer, 1993), trečdalis vyresnių nei 55 m. „vengė pirkti produktus, nes jų reklama neprideramai stereotipiškai vaizdavo jaunesnius ar vyresnius žmones“ (Moschis, 1994).

Taigi menkas vyresnio amžiaus žmonių reprezentavimas reklamoje, menka temų bei reklamuojamų produktų vertė įteigia, kad vyresnio amžiaus žmonės ir jų įnašas visuomenei nėra svarbūs (Roy, Harwood, 1997). M.G.Perry (1999) teigimu, „nuolat senėjimą vaizduodama kaip negatyvų, žiniasklaida kuria visuomenę, kuri neigia ir nepasitiki visais asmenimis, kurių jaunystė yra praeityje“ (p. 209). Ji „turėtų naujienas pateikti proporcingai ir išsamiai (Kovach, Rosenstiel, 2001), kadangi atskiram žiniasklaidos segmente dominuojant vienam stereotipui, pavyzdžiui, pagyvenusių kaip laisvalaikio klasės (*leisure class*) įvaizdžiui, jis gali tapti socialinių ir politinių sprendimų pagrindu (Cutter, 2001).

3.2.3. Masinių medijų poveikis auditorijai

Kaip masinės medijos veikia savo auditoriją? Socialinio išmokymo teorijos teigimu, individai lengvai perima informaciją, pateikiamą masinių medijų, ir naudoja ją kaip vizualinį simbolinį elgesio bei išvaizdos modelį, siejamą su tam tikru amžiaus tarpsniu (Bandura, 1969, cit. Carrigan, Szmigin, 1998:234). Anot kultivavimo (*cultivation*) teorijos (Gerbner et al., 1986), žiniasklaidos formuojamų modelių perėmimas priklauso nuo jos naudojimo intensyvumo. Kuo daugiau laiko individai skiria masinėms medijoms (pavyzdžiui, televizijai), tuo labiau realų pasaulį jie suvokia būdais, atspindinčiais stabiliausius ir dažniausiai pasikartojančius televizijos sukurto „pasaulio“ vaizdavimo šablonus (Gerbner et al., 1980; Morgan, Signorielli, 1990).

Masinės medijos, ypač televizija, geba homogenizuoti skirtingus individų požiūrius (Gerbner, 1990), kartojami įvaizdžiai gali sustiprinti esamus tikėjimus ir nuostatas (Palmore, 1999), be to, televizijos žiūrėjimas įtakoja žiūrovų amžiaus tapatumą ir nuostatas į jų pačių bei kitų amžiaus grupių žmones (Harwood, 1999). Dar 1974 m. aptiktas ryšys tarp televizijos žiūrėjimo ir supratimo apie pagyvenusius žmones. Daugiau žiūrintys televiziją, ypač jaunesnieji, linkę manyti, kad pagyvenę žmonės yra nykstanti rūšis ir kad žmonės pasensta anksčiau nei iš tikrųjų, be to, moterys pasensta anksčiau nei vyrai (Gerbner et al., 1980)²⁷. Televizijos programų 1990 ir 1970 metais tyrimų rezultatai panašūs, todėl mažai tikėtina, kad būtų pasikeitęs žiūrovų požiūris (Signorielli, 2001a).

Pagyvenę žmonės daugiau nei jaunesni žiūri televiziją (Atkins et al., 1990-1991; Moss, Lawton, 1982). Jie pasiduoda masinių medijų poveikiui: yra linkę vertinti žiniasklaidą kaip labiausiai įtikinamą, taip pat perimti su senėjimu susijusius stereotipus. Jauniausi ir vyriausi skaitytojai pasirodo esą mažiausiai kritiški, suvokiant laikraščių įvaizdžius (Burgoon et al., 1986). Pakeitimo teorijos²⁸ teigimu, žiniasklaidos įtaigumas susijęs su kitu jos poveikio aspektu – tarpasmeninių ir socialinių santykių tinklo, buvusio dirbant apmokamą darbą, pakeitimu (Kubey, 1981). Teigiama, jog vyresni žmonės yra linkę medijų komunikacija, ypač televizija ir spauda, pakeisti tarpasmeninį bendravimą, kai pastarojo nėra ar jis ypatingai sunkiai įgyvendinamas (Bliese, 1986; Rubin, Rubin, 1982). Televizijos žinios leidžia jiems jaustis susijusiems su pasauliu ir teikia informaciją, reikalingą prisitaikyti prie socialinių pokyčių bei funkcijų visuomenėje (Cassata, 1985; Hilt, Lipschultz, 2005).

Taigi kūrybiškai ir selektyviai interpretuodamos tikrovę, įtvirtindamos vienus mąstymo būdus ir ignoruodamos kitus, masinės medijos ženkliai

²⁷ 1993 – 2000 metų JAV televizijos programų tyrimo duomenimis, iš vyrų, kurių amžius tarp 50 ir 64 metų, tik 11 procentų buvo priskiriami pagyvenusių kategorijai, tuo tarpu 22 procentai tokio paties amžiaus moterų buvo vertinamos kaip pagyvenusios. Analogiškai 65 m. ir vyresnių grupėje 75 proc. vyrų ir 83 proc. moterų priskirtos pagyvenusių kategorijai (Signorielli, 2001a).

²⁸ Pakeitimo teorija buvo pasiūlyta kaip alternatyva atsitraukimo teorijai, aukštesnius pagyvenusių žmonių televizijos žinių žiūrėjimo rodiklius aiškinant didesniu laisvai disponuojamo laiko kiekiu.

prisideda prie socialinio senėjimo konstravimo. Jos platina ideologijas, kurios skatina žmones suvokti ir suprasti pasaulį tam tikru pastoviu būdu, reiškiančiu, kad “tariamai asmeniniai pasirinkimai yra įstrigę didžiulio ir nenutrūkstamo viešojo diskurso gaudesyje” (Thwaites et al., 2002: 158). Kurdami savo amžiaus tapatumą, žmonės remiasi egzistuojančiais stereotipais ir vertybėmis, nuolat reprezentuojamais masinių medijų (Lundgren, Ljuslinder, 2011; Lin et al., 2004). Medijų dėmesys ar jo stoka kuriai nors socialinei grupei arba kategorijai rodo jos gyvybingumą ir statusą visuomenėje, o tyrimais Vakaruose konstatuojamas menkas ir paprastai negatyvus pagyvenusių žmonių reprezentavimas.

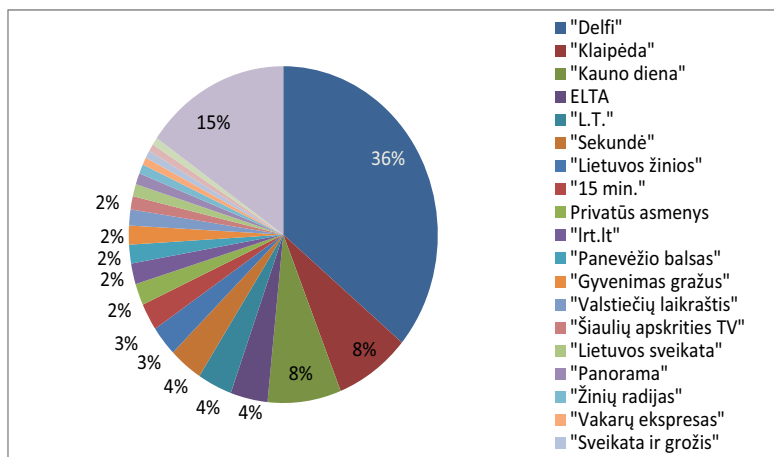
Kokia „žinia“ apie senatvę perduodama Lietuvos masinėse medijose, kaip vaizduojami pagyvenę žmonės? 2007 m. publikacijų senėjimo tema “Delfi”²⁹ portale tyrimas autorės buvo atliktas trimis pjūviais: 1) senėjimo ir vyresnio amžiaus žmonių vaizdavimo kiekybiniai ir kontekstiniai aspektai (analizuotos visos surinktos 1106 publikacijos), 2) vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiai (iš surinktų atrinktos 396 publikacijos, kuriose vyresnio amžiaus žmonės yra pagrindiniai veikėjai) ir 3) senstantis kūnas (90 straipsnių, kuriuose kalbama apie kūną, fizinius senėjimo požymius ir pan.).

3.2.4. Vyresnio amžiaus žmonių vaizdavimas Lietuvoje: kiekybinis ir kontekstinis aspektai

Šiam tyrimui buvo atrinktos 2007 m. internetinio portalo „Delfi“ publikacijos, mininčios pagyvenusius žmones ir senėjimą, surinktos raktažodžių „senjor“, „senas,-a“, „senyva“, „pagyvenęs,-usi“, „pensininkas,-ė“, „vyresnio amžiaus“, „senolis,-ė“, „senatvė“, „senėjimas“, „senelis,-ė“, „senutė“, „senukas“, „močiutė“ pagalba, iš viso 1106. Šiek tiek daugiau nei trečdalis atrinktų tekstų yra paties internetinio portalo „Delfi“ (399). Iš kitų šaltinių straipsnių gausa išsiskiria regioniniai laikraščiai „Klaipėda“ (87) ir

²⁹ „Delfi“ portalas pasirinktas kaip lankomiausias („gemiusAudience“ duomenimis, <http://www.audience.lt/> [žiūrėta 2012-08-03]).

„Kauno diena“ (85), naujienų agentūra ELTA (43), „L.T.“ (40). Tyrimui atrinktų publikacijų šaltiniai, nurodyti „Delfi“, pasiskirsto taip (žr. 4 pav.):

Pav. 4. Tyrimo medžiagos šaltinių pasiskirstymas.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Šaltiniai, kurių publikacijų buvo mažiau nei 8, buvo sujungti į skiltį „kiti“. Kadangi atrinktų publikacijų šaltiniai gana įvairūs, galima kalbėti apie bendras tendencijas Lietuvos viešajame diskurse.

Atrinktų tekstų analizė buvo atlikta, taikant *kontent* analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“ (Brier, Hopp, 1998-2008): nustatyti dažniausiai vartotų reikšminių žodžių dažniai, o klasterinės analizės pagalba išskirtas kontekstas, su kuriuo dažniausiai siejami vyresnio amžiaus žmonės.

3.2.4.1. Pagyvenusių žmonių apibūdinimas

Vyresnio amžiaus žmonės dažniausiai vadinami „seneliu,-e“ (19 proc. atvejų), taip pat „pensininku,-e“ (18 proc.) ar „močiute“ (13 proc.) (1 lent.). Neutrali sąvoka „vyresnio amžiaus žmonės“ vartota 12 proc. visų atvejų.

2005 m. S.Mikulionienės ir D. Petkevičienės (2006) atliktame penkių populiariausių dienraščių tyrime konstatuota, kad dažniausiai vartotas terminas buvo „pensininkai“ arba „pensijų gavėjai“, jie sudarė net 45 proc. visų tam

tikslui skirtų žodžių. Sąvoka „vyresnio amžiaus žmonės“ tuomet buvo vartota vos 1,3 proc. atvejų.

Eil. Nr.	Raktažodis	Dažnis	Procentai
1.	senel*	2318	19
2.	pensinink*	2173	18
3.	mociut*	1622	13
4.	vyresn*	1502	12
5.	vyriaus*	1164	10
6.	senol*	1027	8
7.	pagyven*	814	7
8.	senuk*	490	4
9.	senyv*	468	4
10.	senut*	414	3
11.	ilgaamz*	95	1
12.	senjor*	93	1
	Iš viso:	12180	100

Lentelė 1. *Vyresnio amžiaus žmonių įvardijimas „Delfi“ publikacijose senėjimo tema.*
Šaltinis: sudaryta autorės.

Nors tyrimų metu analizuoti šaltiniai skirtingi, galime teigti, jog dabar dažniau pasirenkami žodžiai „senelis,-ė“, akcentuojantys žmogaus amžių arba padėtį šeimoje (sulaukus vaikaičių) nei „pensininkas“, „pensininkė“, kurie suprantami kaip našta dirbančiųjų visuomenei, išlaikytiniai. Dažnesnis sąvokos „vyresnio amžiaus žmonės“, priimtinesnės patiems pagyvenusiems žmonėms (Mikulionienė, 2003a), vartojimas rodo teigiamus poslinkius – žurnalistų etikos pokyčius ir galimai didesnę visuomenės toleranciją.

Vyrų ir moterų minėjimo dažnio tekstuose analizė keblė, kadangi panaikinus lietuviškus rašmenis, suvienodėja vyriškosios giminės vienaskaitos galininko ir moteriškosios giminės vardininko linksnis („pagyvenusį“ ir „pagyvenusią“ programiniam apdorojimui parengtame tekste bus „pagyvenusį“). Lytį žyminčių raktažodžių prasminei grupei analizės metu buvo priskirti tik tie linksniai, kurie savo rašyba skiriasi nuo kitos giminės (2 lent.).

Eil.Nr.	Raktažodžiai	Jiems priskirtų žodžių grupė
1.	ilgaamze	ilgaamzes, igaamzei, ilgaamze
2.	ilgaamzis	ilgaamzio, ilgaamziui, ilgaamzi
3.	mociute	mociutes, mociutei, mociute, mociuteje
4.	pagyvenes	pagyvenusio, pagyvenusiam, pagyvensiu
5.	pagyvenusi	pagyvenusios, pagyvensusiai, pagyvensusia
6.	pensininkas	pensininko, pensininkui, pensininka
7.	pensininke	pensininkes, pensininkei
8.	senele	seneles, senelei, seneleje
9.	senelis	senelio, seneliui, seneli, seneliu
10.	senole	senoles, senolei, senoleje
11.	senolis	senolio, senoliui, senoli, senoliu
12.	senukas	senuko, senukui, senuka, senuku, senuke
13.	senute	senutes, senutei, senuteje
14.	senyva	senyvos, senyvai, senyvoje
15.	senyvas	senyvo, senyvam, senyvu, senyvame

Lentelė 2. *Vyresnio amžiaus žmonių lytį žyminčių žodžių grupės, naudotos analizėje.*
Šaltinis: sudaryta autorės.

Tokiu būdu tekstinėje medžiagoje išskirti moteris žymintys raktažodžiai yra kur kas dažnesni, nei vyrus žymintieji, atitinkamai 2400 ir 1380 atvejų (žr. 3 ir 4 lent.). Šie duomenys rodo priešingą tendenciją, nei buvo pastebima JAV atliktuose masinių medijų tyrimuose. Ten analizuotoje reklamoje moterys buvo itin menkai reprezentuojamos, lyginant su vyrais (Gantz et al., 1980; Ursic et al., 1986; Robinson, 1998; Roy, Harwood, 1997; Miller et al., 1999; Signorielli, Bacue, 1999; Signorielli, 2001b).

Eil.N r.	Mot. g. raktažodis	Dažnis	Procentai
1.	močiutė	1041	43
2.	pensininkė	386	16
3.	senolė	340	14
4.	senutė	264	11
5.	senelė	176	7
6.	pagyvenusi	102	4
7.	senyva	90	4
8.	ilgaamžė	1	0
	Iš viso:	2400	100

Lentelė 3. *Vyresnio amžiaus moteris žyminčių žodžių dažnis tekstuose.*
Šaltinis: sudaryta autorės.

Populiariausias moteris žymintis žodis yra „močiutė“, nurodantis vyresnio amžiaus moterų padėtį šeimoje. Jis sudaro 43 proc. visų moterims pavadinti naudotų žodžių. Sąvokos „pensininkė“ ir „senolė“ atitinkamai naudotos 16 ir 14 proc. atvejų (3 lent.).

Eil. Nr.	Vyr.g. raktažodis	Dažnis	Procentai
1.	senelis	527	38
2.	pensininkas	424	31
3.	senukas	169	12
4.	senolis	138	10
5.	pagyvenęs	88	6
6.	senyvas	34	2
7.	ilgaamžis	0	0
	Iš viso:	1380	100

Lentelė 4. Vyresnio amžiaus vyrus žyminčių žodžių dažnis tekstuose.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Tarp vyrus įvardijančių žodžių dažniausiai vartoti yra „senelis“ (38 proc. atvejų) ir „pensininkas“ (31 proc., 4 lent.), vėlgi atitinkamai reiškiantys padėtį šeimoje ir išlaikytinio padėtį visuomenėje.

3.2.4.2. Socialinis pagyvenusių žmonių vaizdavimo kontekstas

Siekiant sužinoti, su koku socialiniu kontekstu publikacijose siejami vyresnio amžiaus žmonės, dažniausiai tekste pasikartojantys žodžiai buvo suskirstyti į temines grupes (darbas, šeima, sveikata, religija, teisėsauga ir t.t.) ir iš jų išrinkti raktažodžiai, ženklinantys visą grupę žodžių, „Hamlet“ kompiuterinėje programoje suprantamų kaip sinonimai. Pavyzdžiui, raktažodžiui „amžius“ buvo priskirti žodžiai „metai“, „sulaukęs“, „sulaukusi“, „stažas“, raktažodžiui „darbas“ – „dirba“, „dirbantis“, „profesija“, „profesinis“, „karjera“ ir pan. Iš viso išskirta 18 raktažodžių. Iš šių raktažodžių tekstuose dažniausiai pasitaikė „amžius“ (21 procentas atvejų), „šeima“ (15 procentų) ir „darbas“ (11 procentų) (5 lent.). Taigi pagyvenusius žmones, vaizduojamus

žiniasklaidoje, pirmiausia ženklina jų amžius, jie yra svarbesni šeimoje (arba jiems svarbesnė šeima) nei darbe ar visuomeniniame gyvenime.

Eil. Nr.	Raktažodis	Prasminė sąvokų grupė	Dažnis	Procentai
1.	amž*	met*, sulauk*, staz*	25224	21
2.	seim*	vaik*, mam*, žmon*, tev*, sun*, dukr*	18607	15
3.	darb*	dirb*, profes*, karjer*	13421	11
4.	vyr*	jis, jo, jam, ji, juo, vyrisk*	10544	9
5.	moter*	ji, jos, jai, ja	9173	7
6.	draug*	kaimyn*, gimin*	5634	5
7.	sveikat*	lig*, od*, kun*, serg*, rauksl*	5631	5
8.	polic*	nusikalt*, sukc*, smurt*, auk*	4375	4
9.	turt*	žem*, nam*, butas, buto, bute	4856	4
10.	valstyb*	visuom*, valdz*, politik*, piliet*	5411	4
11.	pajam*	pensij*, ismok*, uzdarb*, alg*	3333	3
12.	senel*	mociut*, senol*, senuk*, senut*, senjor*	3940	3
13.	teism*	byl*, bausm*, nuteist*, nubaust*	3879	3
14.	medicin*	vaist*, medik*, gydym*, lignon*	2579	2
15.	pagalb*	param*, glob*, rupin*, prieziur*	1857	2
16.	relig*	Diev*, bazn*, kunig*	1854	2
17.	pagyven*	senyv*, vyresn*, ilgaamz*, vyriaus*	1282	1
18.	senatv*	senejim*	1409	1
		Iš viso:	123009	100

Lentelė 5. Socialinio konteksto raktažodžiai, jiems priskirtos prasminės grupės ir dažnis tekstuose.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Išskyrus raktažodžius, programine įranga atliekama klasterinė tekstų analizė suformuoja dendrogramą, kurioje parodo ryšius tarp pasirinktų raktažodžių (kartu su jiems priskirtais žodžiais). Sąvokų ryšiai yra analizuotini, kai raktažodžių įtraukimo lygmuo didesnis nei 0,5. Vėliau programos pagalba tekste randamos vietos, kur yra klasterinės analizės išskirti raktažodžiai bei jiems priskirti žodžiai, o rastos ištraukos tyrėjo grupuojamos, artimas priskiriant vienai grupei, kuri vėliau įvardijama.

Šiuo atveju aptiktas ryšys tarp raktažodžių „pajam*“ ir „senatv*“ (hierarchinę klasterinę dendrogramą žr. priede Nr. 1, 1 pav.). Pajamų ir senatvės raktažodžių ištraukų medžiagoje galima būtų išskirti tokias temas,

kaip senatvė ir lūkesčiai jos atžvilgiu, santykiai su šeima, sukčiavimas ar skurdas, tačiau kiekybiškai absoliučiai dominuoja pensijų ir pajamų senatvėje tema, kurią galima suskirstyti į kelias potemes, pavyzdžiui:

- oficiali „Sodros“ informacija apie pensijų apskaičiavimą bei didinimą,
- diskusijos apie pensijų fondus, jų pajamingumą, tikslingumą investuoti,
- rūpestis pajamomis senatvėje apskritai ir konkrečių socialinių kategorijų (mokytojų, dirbančių pagal autorines sutartis, našlių, motinystės bei vaiko priežiūros atostogų metu ir pan.);
- teisėjų pensijų bei Seimo narių, signatarų rentų aptarimas,
- neišmokėtų pensijų gražinimo klausimas;
- statistika apie pensijų gavėjus ir jų gaunamų išmokų dydį;
- pensininkų išlaikymo kaštai;
- pensijos kaimyninėse šalyse, KGB pensija, mokama Lietuvos gyventojams ir t.t.

Tekstai oficialūs ar bent abstraktūs, racionalūs, logiški:

„Neseniai mūsų pensijų sistemą auditavę Pasaulio banko specialistai pažymėjo, kad vidutinis privačių pensijų fondų pajamingumas pernai siekė tik keturis procentus.“

„Nuo vasario 1 d. 36 litais nuo 230 iki 266 litų auga valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija ir 144 litais nuo 1212 iki 1356 litų einamųjų 2007 metų draudžiamosios pajamos, pranešė SODRA.“

„Vidutinė senatvės pensija 2005 m. buvo mažesnė už skurdo rizikos ribą, tai reiškia, kad vieniši pensininkai, gaunantys vidutinę ar mažesnę už vidutinę senatvės pensiją ir neturintys kitų pajamų, atsidūrė skurdo rizikos grupėje.“

Nuostatos į senėjimą praspūsta retai, ir jos yra neigiamos:

„Ir nors tikėtina, kad Lietuvos ūkis, o kartu ir žmonių pajamos ateityje augs, tačiau neigiamos įtakos pensijų dydžiui³⁰ turi nuolatinis mūsų visuomenės senėjimas.“

„Taigi finansinė pensininkų išlaikymo našta statistiniam dirbančiajam tik didės.“

Tokia tekstų apie pajamas senatvėje gausa susijusi su pensijų fondų plėtra. Ji netiesiogiai rodo pajamas senatvėje esant opią visuomenės problemą³¹. Skaitytojas sužino, kad pagyvenusių žmonių pajamos menkos, balansuojančios ant skurdo ribos, kad valdžia, bankai, apskritai jaunesni dirbantys žmonės rūpinasi pajamomis senatvėje ir ieško būdų, kaip jas padidinti, kaip reformuoti pensijų sistemą, tačiau ši tema, kuri tiesiogiai siejasi su vyresnių žmonių gyvenimu, atskleidžiama, apeinant pačius pagyvenusius žmones, tarsi pensinio aprūpinimo klausimas būtų aktualesnis dabartiniams dirbantiesiems, o ne pensininkams. Šią tendenciją tyrėjai aptinka ir kitar: Švedijos dienraščiai, rašantys apie gyventojų senėjimą, dažnai nemini vyresnio amžiaus žmonių, o jei mini – dažniausiai kaip “ekonominę našta” (Lundgren, Ljuslinder, 2011). Vyresnio amžiaus žmonių nereprezentavimas masinėse medijose, jų neminėjimas, plėtojant pensinio aprūpinimo temą, remiantis gyvybingumo teorija, rodo menką vyresnio amžiaus žmonių statusą ir vertinimą visuomenėje.

Apžvelgus kiekybinį ir kontekstinį vyresnio amžiaus žmonių vaizdavimo masinėse medijose aspektus, pastebėtina, kad:

1. Apibūdinant pagyvenusius žmones, Lietuvos masinėse medijose 2007 m. dažniau nei anksčiau (2005 m.) pasirenkami žodžiai „senelis,-ė“, akcentuojantys žmogaus amžių arba padėtį šeimoje (sulaukus vaikaitių), o ne „pensininkas,-ė“, suprantami kaip našta dirbančiųjų visuomenei, išlaikytiniai. Dažnesnis sąvokos „vyresnio amžiaus žmonės“, priimtinesnės patiems

³⁰ Ištraukose atskiros žodžių grupės pabrauktos autorės – G.R.

³¹ 2007 m. Statistikos departamento duomenimis, 65 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų skurdo rizikos lygis - 29,8 proc., tuo tarpu visų Lietuvos gyventojų – 19,1 proc., o 25 – 49 m. amžiaus – 14,9 proc. Ir jei apskritai Lietuvoje skurdo rizikos lygis šiek tiek mažėja (2005 m. buvo 20,5 proc., 2006 m. – 20,0 proc.; 25 – 49 m. amžiaus grupėje 2005 m. 19 proc. ir 2006 m. 17,6 proc.), tai vyriausiųjų grupėje išaugo (nuo 17 proc. 2005 m. ir 22 proc. 2006 m.) (Skurdo..., 2009).

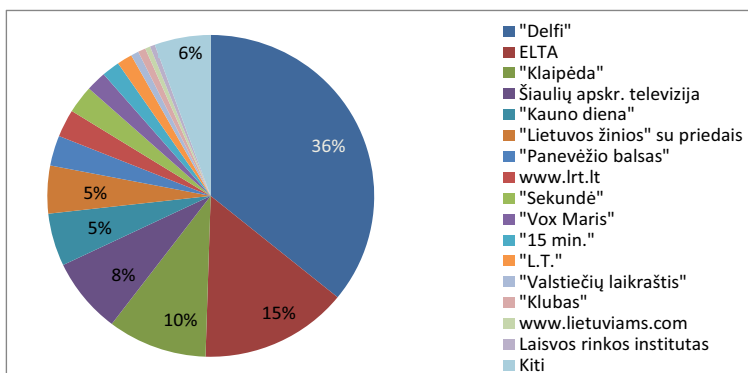
pagyvenusiems žmonėms, vartojimas rodo teigiamus poslinkius – žurnalistų etikos pokyčius ir galimai didesnę visuomenės toleranciją vyresniems.

2. Priešingai JAV būdingoms tendencijoms, analizuotoje tekstinėje medžiagoje moterų reprezentavimas dažnesnis nei vyrų. Vyresnio amžiaus moterys dažniausiai įvardijamos „močiutėmis“ – sąvoka, ženklinančia padėtį šeimoje.

3. Pagyvenusių žmonių neminėjimas publikacijose, aptariančiose pensinio aprūpinimo temą, rodo menką jų vertę visuomenėje.

3.2.5. Vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiai Lietuvos masinėse medijose

Šiam tyrimui buvo pasirinktos 2007 m. internetinio portalo „Delfi“ publikacijos apie pagyvenusius žmones (kuriuose jie yra pagrindiniai veikėjai), surinktos raktažodžių „senjor“, „senas,-a“, „senyvas,-a“ „pagyvenęs,-usi“, „pensininkas,-ė“, „vyresnio amžiaus“, „senolis,-ė“, „senelis,-ė“, „senutė“, „senukas“, „močiutė“ pagalba, iš viso 396. Šiek tiek daugiau nei trečdalis atrinktų tekstų yra paties internetinio portalo „Delfi“ (142). Iš kitų šaltinių straipsnių gausa išsiskiria naujienų agentūra ELTA (58), regioniniai laikraščiai „Klaipėda“ (39), Šiaulių apskrities televizija (30) ir „Kauno diena“ (21) (procentinę šaltinių sudėtį žr. 5 pav.).

Pav. 5. Tyrimo medžiagos šaltinių pasiskirstymas.
Šaltinis: sudaryta autorės.

22 šaltiniai, kurių tėra po vieną publikaciją, buvo sujungti į skiltį „kiti“ (5 pav.). Kaip matoma iš diagramos, atrinktų publikacijų šaltiniai gan įvairūs, todėl galima kalbėti apie bendras tendencijas Lietuvos viešajame diskurse.

Atrinktų tekstų analizė taip pat buvo atlikta, taikant kontent analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“ (Brier, Hopp, 1998-2008): buvo nustatyti dažniausiai vartotų reikšminių žodžių dažniai, o klasterinės analizės pagalba išskirtas socialinis kontekstas, su kuriuo dažniausiai siejami vyresnio amžiaus žmonės.

3.2.5.1. *Pagyvenusių žmonių apibūdinimas*

Vyresnio amžiaus asmenys atrinktuose tekstuose dažniausiai buvo įvardijami kaip „močiutė“ (35 proc. atvejų), „senutė“ (34 proc. visų atvejų) ir „senukas“ (17 proc. atvejų) (žr. 6 lent.). Pažymėtina, kad moteriškąją lytį žymintys apibūdinimai sudaro net 83 proc. atvejų, o vyrams apibūdinti naudotas vienintelis žodis „senukas“. Ženkliai dažnesnis moterų nei vyrų minėjimas rodo priešingą tendenciją, nei aukščiau aptartuose Vakarų masinių medijų tyrimuose.

Eil.Nr.	Raktažodžiai	Dažnis	Procentais
1.	ilgaamze	0	0
2.	ilgaamzis	0	0
3.	mociute	25	35
4.	pagyvenes	0	0
5.	pagyvenusi	0	0
6.	pensininkas	0	0
7.	pensininke	2	3
8.	senele	6	8
9.	senelis	0	0
10.	senole	2	3
11.	senolis	0	0
12.	senukas	12	17
13.	senute	24	34
14.	senyva	0	0
15.	senyvas	0	0
	Iš viso:	71	100

Lentelė 6. *Vyresnio amžiaus vyrus ir moteris žyminčių žodžių dažnis tekstuose.*
Šaltinis: sudaryta autorės.

Šiltas žodis „močiutė“, beje, lietuvių kalboje neturintis populiarus atitikmens vyriškajai lyčiai, apibūdina vyresnio amžiaus moterį santykyje su vaikaičiais, tarsi papildančią ar net atstojančią jiems motiną. Tuo tarpu žodžiai „senutė“, „senukas“ akcentuoja didelį žmogaus amžių ir turi tam tikras silpnumo, bejėgiškumo konotacijas (stipresnes nei, tarkime, neutralesni žodžiai „senelis“ ir „senelė“).

3.2.5.2. Pagyvenusių žmonių vaizdavimo socialiniai kontekstai

Siekiant sužinoti, su koku socialiniu kontekstu publikacijose siejami vyresnio amžiaus žmonės, dažniausiai tekste pasikartojantys žodžiai buvo suskirstyti į temines grupes (darbas, šeima, sveikata, religija, teisėsauga ir t.t.) ir iš jų išrinkti raktažodžiai, ženklinantys visą grupę žodžių, „Hamlet“ kompiuterinėje programoje suprantamų kaip sinonimai. Pavyzdžiui, raktažodžiui „amžius“ buvo priskirti žodžiai „metai“, „sulaukęs“, „sulaukusi“, „stažas“, raktažodžiui „darbas“ – „dirba“, „dirbantis“, „profesija“, „profesinis“, „karjera“ ir pan. Iš viso išskirta 18 raktažodžių (7 lent.).

Eil. Nr.	Raktažodis	Prasminė sąvokų grupė
1.	amz*	met*, sulauk*, staz*
2.	darb*	dirb*, profes*, karjer*
3.	draug*	kaimyn*, gimin*
4.	medicin*	vaist*, ligon*, medik*, gydym*
5.	moter*	ponia, ponios, ji, jos, jai, ja
6.	pagalb*	param*, glob*, slaug*, rupin*
7.	pagyven*	senyv*, vyresn*, ilgaamz*, garbaus
8.	pajam*	pensij*, ismok*, uzdarb*, alg*
9.	polic*	nusikalt*, sukc*, smurt*, auk*
10.	relig*	Diev*, bazn*, kunig*
11.	seim*	vaik*, mam*, zmon*, tev*, sun*, dukr*
12.	senatv*	senejim*
13.	senel*	mociut*, senol*, senuk*, senut*, senjor*
14.	sveikat*	lig*, serg*, mir*, kun*, rauksl*
15.	teism*	byl*, bausm*, nuteist*, nubaust*
16.	turt*	zem*, nam*, butas, buto, bute
17.	valstyb*	visuom*, valdz*, politik*, piliet*
18.	vyr*	jis, jo, jam, ji, juo, vyrisk*

Lentelė 7. Socialinio konteksto raktažodžiai ir jiems priskirtos prasminės sąvokų grupės.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Iš šių raktažodžių tekstuose dažniausiai pasitaikė „amžius“ (22 procentai atvejų), „šeima“ (13 procentų) ir „darbas“ (8 procentai). Taigi pagyvenusius žmones, vaizduojamus masinių medijų, pirmiausia ženklina jų amžius, jie siejami labiau su šeima nei su darbu ar visuomeniniu gyvenimu.

Pav. 6. Publikacijos iliustracija.
Šaltinis: „Delfi“.

Išskyrus raktažodžius, programine įranga atlikta klasterinė tekstų analizė suformavo dendrogramą, kurioje parodo ryšius tarp pasirinktų raktažodžių (kartu su jiems priskirtais žodžiais). Šiuo atveju aptikti reikšmingi ryšiai tarp raktažodžių „amz*“, „vyr*“ ir „moter*“; „darb*“ ir „sveikat*“ bei „seim*“ ir „senel*“ (hierarchinę klasterinę dendrogramą žr. priede Nr. 1, 2 pav.). Itin tamprus ryšys tarp „medicin*“ ir „pagalb*“, manau, rodo tik vartojamą žodžių junginį „medicininė pagalba“. „Amz*“ ir „vyr*“ ryšio artumas greičiausiai irgi apspręstas žodžių junginio „vyresnio amžiaus“. Taigi išskirtini 3 lygiaverčiai klasteriai:

1. Amžius ir lytis (žymimas raktažodžių „amz*“, „vyr*“ ir „moter*“);
2. Vyresnio amžiaus žmonės ir šeima (žymimas raktažodžių „seim*“ ir „senel*“);
3. Darbas ir sveikata (raktažodžiai „darb*“ ir „sveikat*“).

Pav. 7. Publikacijos iliustracija.
Šaltinis: „Delfi“.

3.2.5.3. *Pirmasis klasteris: amžius ir lytis*

Pirmajame klasteryje dažniausiai pasitaiko ištraukos iš pasakojimų apie gyvenimo būdą, pomėgius, profesiją ar nuopelnus, juose dažnai persipina prisiminimai apie praeitį. Tai ištraukos iš kelių straipsnių: interviu su biologe N.Snitkiene, kovotoja dėl Lietuvos laisvės N.Sadūnaite ir N.Brazėnaite – Paronetto, vieno Lietuvos partizanų vadų J.Lukšos našle, taip pat su A.Čekuoliu, skulptorium V.Vildžiūnu, su Lietuvos garbės konsule Kolumbijoje L.Didžiulienė ir jos vyru A.Didžiuliu, grįžusiais tremtiniais A.P.Dievokaičiu, M.Kasko ir jų šeimų nariais. Herojai atsiskleidžia kaip ypatingos asmenybės savo išskirtiniais pomėgiais (egzotinių gyvūnų laikymu, pasakų apie gamtą kūrimu – N.Snitkienė, kelionėmis – A.Čekuolis), nuopelnais valstybingumui (N.Sadūnaitė, N.Brazėnaitė – Paronetto), dvasios stiprybe, „vidiniu švytėjimu“, reiklumu sau (N.Sadūnaitė, A.Čekuolis), turtinga praeitimi (Didžiuliai, tremtiniai) ir pan. Šiuose tekstuose asmens amžius tėra nežymi detalė, jis paminimas kartą kitą, o dažnai gali būti skaitytojo numanomas pagal minimus istorinius įvykius arba lieka paslapyje:

„Visada sakau, kad turiu du gimtuosius kraštus – Lietuvą, nes čia gimiau, ir Kolumbiją, nes ten augau“, – šypteli Lietuvos garbės konsulė Kolumbijoje Laima Didžiulienė (75), kuri su savo vyru Algium Didžiuliu (77) kiekvienais metais Lietuvoje praleidžia beveik pusmetį”³².

Pav. 8. Publikacijos iliustracija.

Šaltinis: „Delfi“.

“Ar tiesa, kad Algimantas neskaičiuoja metų tėkmės?”

³² Ištraukose paryškkinimai autorės – G.R.

– *Kol esu patenkintas savo veikla, metų nepastebiu. Pažiūrėjęs į veidrodį, ne visuomet save pažįstu, nors kartais man rodos, kad mažai pasikeičiau. Žvelgiant iš vidaus, irnosis, ir dantys savo vietoje”.*

“Aš neįaučiu senėjimo: dar slidinėju kalnuose”.

Veikla seniems žmonėms yra apsauga nuo stigos, kurios vienas iš elementų – neproduktyvumas ir resursų eikvojimas, mat senų veiklių žmonių statuso pagrindas yra jų veikla, o neveiklių – amžius (Falk, 2001: 132). Apie tai, ką patiria, kaip gyvena, kaip save suvokia vyresnio amžiaus žmogus, šiuose tekstuose dažnai sužinome iš jo paties perspektyvos, ir amžius čia atstoja stipriąją pusę – jis reiškia ilgą nueitą kelią, turtingą patirtį, nuveiktus darbus, atrastus pomėgius ir asmenybės brandą. Išskirtinių sąsajų su lytimi nepastebėta: kalbinti tiek vyrai, tiek moterys, o savo lyties jie nepabrėžė. Kitos tekstų ištraukų grupės dažnai atstovauja požiūrį „iš išorės“.

Gyvenimo būdo temai artimas būtų pogrupis pranešimų apie išskirtinį, neįprastą, kartais pažeidžiantį normas, elgesį, pavyzdžiui, šiukšlių kaupimas namuose, kai pačiai miegoti tenka laiptinėje, santuoka bažnyčioje po 57 bendro gyvenimo metų, drąsus šunelio apgynimas nuo lokio ir pan.:

“Du senukai, sukūrę šeimą prieš 57 metus, susituokė Gruzijos rytuose esančio Karelio rajono Urbnisio kaimo cerkvėje”.

“Vieno Panevėžio daugiabučio namo gyventoja tapo kelerius metus į savo būstą vilktų šiukšlių įkaite. Per atliekas nebegalėdama įsigauti vidun senutė miegodavo laiptinėje”.

“Aštuoniasdešimtmetė stoji į kovą su jos šunį užpuolusiais lokiais, praneša "Ananova". Rosemarie Hamilton Meikle išgirdo savo taksų veislės šunį cypiant ir nuskubėjo jam padėti”.

Tokių pranešimų nėra daug, bet jų indėlis svarus, tvirtų asmenybių paveikslui pridėdant kelis keistuolių štrichus. Nors masinės medijos individualizmą apskritai vertina kaip sustiprinantį laisvę, tačiau pagyvenusių žmonių atveju individualizmo formos dažniau traktuojamos kaip ekscentriškos (o kaip grupė, pagyvenę žmonės dažniau vaizduojami esą konservatyvūs ir apdairūs) (Gans, 1979). Kai vyresniųjų veikla yra prieštaraujanti stereotipams, jie laikomi

deviantais, besielgiančiais ne pagal jiems priskirtą vaidmenį (Fealy *et al.*, 2012; Harwood, 2008).

Kita didesnė tekstų ištraukų grupė – kriminalinės naujienos. Daugumoje atvejų pagyvenę žmonės yra aukos: rasti negyvi, su kraujosruvomis, sudegę, buvę apiplėšti, apgauti „telefoninių sukčių“, apsimetėlių paštininkų, praeivių paauglių, kenčiantys artimųjų smurtą. Dažniausi jų skriaudikai – vaikų ir vaikaičių karta:

„Slaugytojo pagalbininkas 88-erių metų silpnaprotyste sergančiam pacientui ant galvos užmovė plastikinį maišelį už tai, kad buvo pavadintas gyvuliu, praneša BBC“.

„Nuo nusikaltėlių nukentėjo 29 asmenys, vyresni nei 70 metų, o išviliota pinigų suma siekia 29 tūkst. latų arba apie beveik 143 tūkst. litų, praneša LETA. Rygos kriminalinės policijos vadovas Intas Kiuzis pranešė, jog šiuo metu policijai pavyko sulaikyti devynis 17-21 metų lietuvius. Aštuoni jų yra suimti“.

Pasitaiko išimčių, kuomet patys vyresnieji pasirodo besą naivūs, lengvabūdziai (moteris parsinešė namo granatą, girtą senutę gelbėtojai traukė iš vandens) ar sąmoningai darantys nusižengimus (viena senutė ignoruoja teismo sprendimus, kita dukart bandė nužudyti savo vyrą). Kriminalinio pobūdžio pranešimai dažniausiai yra apie moteris. Skaitant tekstus, krinta į akis perdėtas amžiaus akcentavimas:

„Garbaus amžiaus klaipėdietė vakar iš kiemo namo parsinešė granatą. Į kalėdinį žaisliuką panašus daiktas, laimė, buvo tik mokomoji granata. Markučių gatvėje gyvenanti 65 metų moteris vakar per piet išėjo į kiemą parauti žolės namuose auginamam dekoratyviniam triušiu“.

„88-nerių klaipėdietė nepadavė telefoniniu sukčių apgaulei, o apie sulauktą skambutį informavo policijos pareigūnus. 1919 metais gimusi Šimkaus gatvės gyventoja pranešė, kad vakar apie pietus į namus jai paskambino nepažįstamas vyriškis ir pareikalavo 5000 litų“.

Apie kriminalinių naujienų herojus skaitytojas paprastai tik tiek ir sužino: jų amžių ir lytį. Kartais atrodo, kad būtent veikėjo amžius poelgiams

suteikia ypatingo naivumo, kuriuo turėtų stebėtis skaitytojas, arba priešingai – stebina sumanumas ar drąsa žmogaus, kuriam jau xx metų. Tarkime, granatą būtų parsinešusi jauna ar vidutinio amžiaus moteris (moterys juk netarnavo armijoje ir gali nežinoti, kaip atrodo granatos) – apie tai greičiausiai nebūtume sužinoję. Arba apie telefoninius sukčius būtų pranešęs 42 metų vyras – naujienos kaip ir nėra. Kitas atvejis: „*Kai močiutė suprato, kad vaikigaliai ją apgavo, nusprendė pasiskųsti policijai.*“ Kaip manote, kokį rebusą ji išsprendė? Ogi paaugliai gatvėje paprašė centų ir nurūko su visa jos pinigine. Tačiau įvykis aprašomas taip, tarsi moteris buvo žioplą – jai reikėjo pamąstyti, kol suprato esanti apgauta ir turinti teisę kreiptis į teisėsaugą:

„Močiutės geraširdiškumas centų paprašiusiems paaugliams jai atsirūgo skaudžia apgavyste. Pačiupe rankoje laikytą piniginę jie leidosi į kojas, daikto savininkei padarydami žalos už 540 litų. Praėjusį pirmadienį į Pasvalio rajono policijos komisariatą kreipėsi Jurgėnų kaimo gyventoja 75 metu S.L. <...> Kai močiutė suprato, kad vaikigaliai ją apgavo, nusprendė pasiskųsti policijai. Juolab kad patyrė apie pusės tūkstančio litų materialinės žalos. Pateikdama policijai pareiškimą S.L. nurodė, kad piniginėje buvo 180 litų, SEB Vilniaus banko mokėjimo kortelė, auksinis dantų protezas“.

Analogiškas vyresnio amžiaus žmonių vaizdavimo tendencijas aptiko ir Čekijos spaudos tyrėjos: dominuoja kriminalinio pobūdžio pranešimai, kuriuose pagyvenę žmonės yra naivios ir bejėgės aukos, be to, pastebėtos vyresnį amžių diskriminuojančios tendencijos - kai pranešimų informacija menkavertė ir jie nebūtų publikuojami, jei veikėjas nebūtų vyresnio amžiaus (Vidovičová, Sedláková, 2009).

Būdas, kaip pateikiamos kriminalinio pobūdžio naujienos, kuria bejėgių, naivių pagyvenusių žmonių, ypač moterų, stereotipą. Pabrėžiamas chronologinis amžius šiuose pranešimuose yra žvilgsnio iš šalies požymis. Tyrimai JAV, atlikti 1974 ir 2000 metais, rodo, kad su amžiumi susijusios problemos kaip svarbios dažniau vertinamos jaunų respondentų nei pagyvenusių. Apklausos rodo, kad chronologinis amžius nėra svarbiausias senėjimo patirties indikatorius (Whitelaw, 2000), pagyvenę žmonės

subjektyviai jaučiasi esą jaunesni (Goldsmith, Heiens, 1992; Montepare, Lachman, 1989; Öberg, Tornstam, 2001). Kitaip tariant, amžius nėra svarbiausias pagyvenusiems žmonėms apibrėžiant, kas jie yra. Jaunesni turi labiau apibrėžtą idėją apie tai, kas yra senatvė, nei pagyvenę (Bradley, Longino, 2001).

Tiek vyresnio amžiaus žmonių kaip aukų, trapių, silpnų ar pažeidžiamų, tiek kaip homogeninės out-grupės pavyzdžių aptinkama ir kituose viešuosiuose diskursuose, ne vien kriminalinio pobūdžio naujienose, pavyzdžiui, Airijos spaudoje, nušvietusioje vyresnio amžiaus žmonių protestą dėl sumažinamų sveikatos priežiūros lengvatų (Fealy et al., 2012). Toks konstruojamas *kito* tapatumas, vyresnio amžiaus žmones ne tik išskiriant kaip atskirą demografinę kategoriją, bet ir pabrėžiant kaip skirtingą nei vidutiniai piliečiai (Richardson, 2007) perimamas socialinės politikos dokumentų (Harbison, Morrow, 1998; Ainsworth, Hardy, 2007).

3.2.5.4. Antrasis klasteris: vyresnio amžiaus žmonės ir šeima

Šiame klasteryje gausiausia tekstų ištraukų grupė – irgi kriminalinio pobūdžio pranešimai (įskaitant pranešimus apie vienišus senukus), tačiau dominuoja ištraukos iš dviejų straipsnių, išsamiai aprašančių dukters smurtą neįgalaus tėvo atžvilgiu ir sūnėno terorą kentusios gydytojos žūtį. Šie straipsniai šokiruoja tiek aprašomais socialinių elgesio normų pažeidimais, tiek valstybinių įstaigų bejėgiškumu pakeisti besitęsiančias situacijas:

“Ligoninėje medikai nustatė, kad aklam ir beveik negirdinčiam senukui buvo suduoti mažiausiai trys smūgiai kojomis į pilvą, galvą bei juosmens sritį. Bejėgiškos būklės senukas patyrė didelius skausmus – nuo smūgių jam net trūko kepenys.

Po gydymo ligoninėje senukas grįžo atgal pas dukrą”.

“Tačiau moteris pripažino, kad praėjusių metų birželį Vilniaus miesto 4-asis apylinkės teismas ją už tėvo sumušimą buvo nuteisęs vienerių metų laisvės apribojimo bausme. Tačiau iš klaidų Teresa J. nepasimokė – dar

gegužę senukas vėl kreipėsi į policijos pareigūnus dėl dukros pavartoto smurto. Šįkart pareigūnai tyrimą dėl moters elgesio nutraukė”.

“M.L.Širvinskaitė dėl tokio teroro buvo kreipusis pagalbos į policiją. Ši išsikvietė J.Širvinską pokalbio, tačiau teigė, kad tai viskas, ką galima padaryti: sūnėno veiksmuose „nėra nusikaltimo sudėties“.

Esama ir istorijų, kaip užkimbama ant “telefoninių” sukčių jauko, siekiant išgelbėti sūnų, anūką ar kitą giminaitį. Nemažai pranešimų apie vienišus senelius, nukentėjusius nuo plėšikų, sukčių, žuvusių gaisruose ir pan. Šiuose tekstuose dominuoja senų žmonių-aukų įvaizdis ir ypač akcentuojamos skriaudos bei smurtas šeimoje.

Kita ženkli tekstų ištraukų grupė tematiškai susietų kovas prieš sovietinį režimą, tremtį ir emigraciją, kadangi šie dalykai neretai iškyla kartu. Šeima suvaidina svarbų vaidmenį tiek renkantis kovotojo kelią, tiek juo einant - priimant sprendimus ir suvokiant savo atsakomybę už artimuosius:

“O prokuratūroje buvome įspėti: jeigu kalbame – 15 metų. Matau, kad vyrai nenori, žinote, šeimos, vaikai, kam tie 15 metų reikalingi? Sakau: "Antanai, as kalbėsiu."

Girdėjau grasinimų: "Aha, pati nebijai, bet yra tavo brolis ir jo šeima, jiems bus blogai." O aš svarstau: ir mano brolis, ir jo šeima yra Dievo rankose”.

Pav. 9. Publikacijos iliustracija.
Šaltinis: „Delfi“.

“Ar tie nelaimingi broliai [KGB tardytojai – G.R.] pasidomėdavo, kodėl juos mylite? Paaiškinau: jeigu būtų valdžioje katalikai ir juos, ateistus, persekiotų, diskriminuotų, neleistų studijuoti ir panašiai, eičiau už juos į kalėjimą. Ir jeigu būtų augę tokioje šeimoje kaip maniškė, kur tėvai, seneliai auklėjo savo pavyzdžiu, darytų tą patį”.

Šeima svarbi kartu išstveriant išbandymus tremtyje ar emigracijoje, palaikant vieniems kitus:

“Vokiečiai abu mano brolius buvo paėmę į kariuomenę. Mindaugas pakliuvo į sovietų nelaisvę, turėjo būti vežamas į Sibirą. Kadangi jis padėjo mamai išgelbėti du žydu vaikus, Sarą ir Aleksandrą, ji tuo liudijimu ištraukė sūnų iš belaisvių stovyklos”.

“Nutarėme: kas bus, kas nebus, bet kaip nors atsivešime ją į Ameriką. Mama neturėjo kur gyventi, juk viskas buvo atimta”.

Šeimoje išsaugomi kovotojų idealai ir tęsiamas žuvusiųjų darbas:

“Man be galo rūpėjo, kad mūsų partizanų kova dėl Lietuvos laisvės būtų deramai įvertinta. Dėl to dariau viską, ką sugebėjau. Nebuvau vienintelė”.

Vyresnio amžiaus žmonės šiuose tekstuose yra didvyriai(-ės), dėl idealų ar politinių skriaudų iškentę sunkias, nežmoniškas sąlygas, nepalūžę, sugebantys apie jas kalbėti ramiai ar su šypsena (N.Sadūnaitės šiltas santykis su “broleliais”), savo patirtį ir dvasios stiprybę perteikiantys jaunajai kartai (publikuojami laišakai, kuriami filmai).

Taigi tirtuose šeimos klasterio tekstuose išryškėja du pagyvenusių žmonių įvaizdžiai: silpnų, bejėgių, skriaudžiamų artimiausių žmonių, ir kovotojų-tremtinių, patyrusių daug kančių, pažeminimų, ištvėrusių ir nepalūžusių, kitaip tariant, dominuoja skriauda (politinė ar privati) ir skausmas, tik skiriasi nuostata jo atžvilgiu. Kyla klausimas, kodėl laikas bėga, o skausmas nekinta? Koks pagyvenusių žmonių ir visos visuomenės santykis su skausmu? Tirta medžiaga skatina pritarti nuomonei, jog nepaisant politinio problemos pripažinimo, skaudi karų, tremčių, lagerių, emigracijos patirtis išlieka

asmeninė, visuomenėje ji nepakankamai pripažinta, diskutuota ir apibendrinta (Gailienė, 2008).

Kadangi kalbintos moterys (N.Sadūnaitė, N.Brazėnaite–Paronetto, L.Didžiulienė) dažniau nei vyrai (A.Didžiulis, A.Dievokaitis, V.Kasko) kalbėjo apie šeimą (tėvų ir savo sukurta), tai tekstų ištraukose jos dominuoja kaip veikėjos. Kriminalinių pranešimų grupėje tėvo sumušimu kaltinama duktė ir tetos nužudymu kaltinamas sūnėnas tarsi išlaiko lyčių pusiausvyrą. Visgi trumpų pranešimų apie nelaimės ir nusikalstamą veiklą tekstuose dominuoja aukos-moterys (tėra du atvejai, pranešantys apie vyrus). Iš dalies tai gali būti paaiškinama Lietuvos demografinė situacija: vyresnių nei 75 metų moterų 2007 m. buvo 2,4 karto daugiau nei tokio amžiaus vyrų (atitinkamai 4,6 proc. ir 1,9 proc. visos populiacijos; Gyventojų..., 2009), tačiau šis paaiškinimas nepakankamas. Gali būti, kad moterys dažniau tampa nusikaltimų aukomis ar kad nusikaltimai prieš moteris dažniau užregistruojami, nei prieš vyrus. Tačiau greičiausiai nemenkas vaidmuo tenka ir masinėms medijoms, atrenkant pranešimus apie nusikaltimus moterų atžvilgiu kaip labiau šokiruojančius, tokiu būdu sustiprinant pagyvenusių moterų-aukų įvaizdį.

3.2.5.5. Trečiasis klasteris: darbas ir sveikata

Nesusipažinus su medžiaga atrodytų, kad bus kalbama apie darbą, kol leido sveikata, tačiau šiame klasteryje dominuoja dvi kitos temos. Pirmoji galėtų būti pavadinta „Darbuotojai“, kadangi joje kalbama apie socialines paslaugas teikiančių įstaigų – globos namų, slaugos ligoninių, sveikatos priežiūros įstaigų, seniūnijų – realijas: įstaigoms skiriamą finansavimą, atliekamus statybos ar rekonstrukcijų darbus, teikiamų paslaugų kokybę, aptinkamus pažeidimus, senelių išlaikymo kaštus ir pan., kita vertus, šie darbuotojai neretai pasitelkiami kaip objektyvūs autoritetai, aptariant konkrečių seneliams nutikusią įvykių ar nelaimių situacinį kontekstą. Keli pavyzdžiai:

“Senukų liudijimu, patalynę dažniau keičia tik tada, jeigu slaugėm yra duodami pinigai. Pavaikščioti irgi išveda tada, jeigu gauna pinigų“, – LTV „Panoramai“ pasakojo vertėja Elena Eimaitytė”.

“Dviejų galų troboje gyvenančią A.Masiokiene, pasak seniūnijos darbuotojų, buvo planuojama apgyvendinti senelių namuose ar bent kuriam laikui paguldyti į slaugos ligoninę, kad sustiprėtų”.

“Palaikomojo gydymo ir slaugos ligoninėje šiuo metu besigydanti G.Kulbytė, lydima medicinos darbuotojų, buvo trumpam atgabenta į savo namus”.

Pav. 10. Publikacijos iliustracija.

Šaltinis: „Delfi“.

Tokio pobūdžio tekstų gausa sudaro prielaidas senatvės institucionalizavimui ir medikalizavimui: aprašant vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo sąlygas ar įvykius, kaip objektyvus autoritetas kalbinami socialines paslaugas teikiančių įstaigų darbuotojai, informacija skaitytojui pateikiama iš jų perspektyvos, tuo pačiu tarsi teigiant įstaigų atsakomybę už aprašomus įvykius. Retai kalbama su pačiais pagyvenusiais žmonėmis ar, jų mirties atveju, giminaičiais, kaimynais. Kaip pastebėta, biomedicina atlieka pagrindinį vaidmenį, artikuluojant „tiesą“ apie vyresnio amžiaus žmonių socialines sąlygas, o jos santykis su pagyvenusiais žmonėmis pasireiškia subtiliais kontrolės ir galios aspektais (Katz, 1996).

Antroji tema pagal ištraukų kiekį būtų pranešimai apie nelaimes ir nusikaltimus, tik šįkart joje dominuoja mirtis, smurtinė ar natūrali (vieniškų žmonių) – sužinome gan platų jos aplinkybių variacijų spektrą:

“Liepos 20 dienos rytą pakeliui į darbą buvo nužudyta Kulautuvos vaikų tuberkuliozės ligoninės gydytoja 70 metų Marijona Laimutė Širvinskaitė”.

“Ten aš žinojau visus kaimynus, o čia pirmame aukšte mirė senukas ir jo niekas nepasigedo tol, kol nuo irstančio kūno nepradėjo dvokti laiptinė”, sakė A. P. Dievokaitis”.

“Iki šiol seniausia pasaulio moterimi laikyta E.Tillman mirė sekmadienį senelių prieglaudoje, kur gyveno pastaruosius ketverius metus”.

Atskirai paimta mirties tema galėtų būti trečioji pagal ištraukų kiekį, kadangi ją papildo santykis su mirtimi kovų kontekste, artimųjų netektys emigracijoje ir pan. Keli pavyzdžiai:

“Kai pagrasina mirtimi, džiugiai sakau: "Taigi jūs mane kankine padarysite, nusiūsite ekspresu tiesiai į dangų su visais čeverykais. Griešną žmogų tiesiai į dangų!"

“Vėliau mirė L.Didžiulienės močiutė ir į gimtinę jie negrįžo kelerius metus”.

“Mindaugas studijavo farmaciją, bet sveikatą jau buvo praradęs – mirė, paliko besilaukiančią žmoną”.

Taigi vyresnio amžiaus žmonės šio klasterio tekstuose pateikiami kaip globos įstaigų, ligoninių pacientai, socialinės rūpybos įstaigų klientai – tai žmonės, kurie nepajėgūs pasirūpinti savimi, kurie yra šių įstaigų veiklos ir atsakomybės objektas. Kita vertus, tai žmonės, jaučiantys grėsmingą mirties alsavimą, mat čia neplėtojama ramios mirties šeimoje, artimųjų apsuptyje tema. Skaitytojas gauna daugiau informacijos apie smurtinę arba vienišą mirtį, kurios aplinkybių nebesužinosime.

Apžvelgus visų trijų klasterių įvaizdžius, belieka konstatuoti, kad kiekviename iš jų iškyla arba dominuoja kriminalinio pobūdžio tekstai, formuojantys pagyvenusių žmonių-aukų įvaizdį. Pirmajame ir antrajame klasteryje dar ryški kovų už laisvę, tremties ir emigracijos tema, kuriant didvyrių ir kankinių įvaizdį, o trečiajame atsiranda įstaigų, besirūpinančių seneliais, motyvas, vėlgi kuriantis jų, kaip bejėgių ir priklausomų nuo

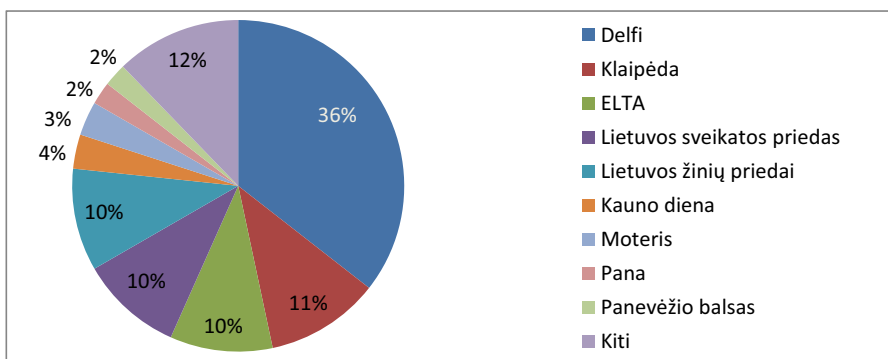
jaunesnių pagalba, įvaizdį. Jis rezonuoja su Vakaruose aptinkamu nekompetetingų, silpnų, besiskundžiančių pagyvenusių žmonių įvaizdžiu, taip pat su fiziškai ir teisiškai bejėgių aukų įvaizdžiu, išskirtu S.Mikulionienės ir D.Petkevičienės (2006), o teigiamą polių Lietuvos masinėse medijose atstoja kovotojų, visuomenės veikėjų ir tremtinių įvaizdis. Tai, kad neaptikta pensijų ir socialinės paramos gavėjų įvaizdžio kaip ankstesniame tyrime (Mikulionienė, Petkevičienė, 2006), sąlygojo medžiagos tyrimui atranka: beasmeniai informacinio pobūdžio tekstai apie pajamas, pašalpas ir pan. šį kartą nebuvo įtraukti. Tačiau Lietuvos masinėse medijose, skirtingai nei Vakarų, nėra ryškus išmintingo, malonaus, sveiko, turtingo, maloniai laisvalaikį leidžiančio pagyvenusio žmogaus įvaizdžio. Netgi reklamoje, kur gausiausia besidžiaugiančių, patenkintų vartotojų įvaizdžių, vyresnio amžiaus žmonės paprastai vaizduojami sveikatos priežiūros priemonių ir kosmetikos reklamose (Paulauskaitė, 2011), o vaistų ir vitaminų reklamose dominuoja pažadas nemalonią, slegiančią patiriamą senėjimo būseną (nuovargį, užmaršumą, nerimą, skausmą etc.) pakeisti ankstesne - sugražinti jaunystę arba įveikti senatvę (Žukienė, 2007).

Taigi pagyvenusius žmones pirmiausia apibūdina jų amžius ir jie siejami su šeima. Priešingai Vakarų tendencijoms, Lietuvos masinėse medijose vyresnio amžiaus moterys reprezentuojamos dažniau nei vyrai. Dominuojantys kriminalinio pobūdžio pranešimai, kaip ir anksčiau, kuria silpnų, naivių, skriaudžiamų pagyvenusių žmonių, ypač moterų, įvaizdį, būdingą ir Vakarams. Skriaudėjai – jaunesnių kartų atstovai, dažnai artimi šeimos nariai. Pastebimas senatvės institucionalizavimas paryškina bejėgių, priklausomų nuo jaunesniųjų globos pagyvenusių žmonių įvaizdį. Teigiamą polių Lietuvos žiniasklaidoje atstoja ne sveiko, turtingo, maloniai leidžiančio laisvalaikį vyresnio amžiaus žmogaus, o praeities kovotojo, visuomenės veikėjo ir tremtinio įvaizdis. Tokiu būdu pagyvenusių žmonių įvaizdžiuose itin ryškus skriaudos – politinės ar privačios – motyvas.

3.2.6. Senstantis kūnas Lietuvos masinėse medijose

Šiam tyrimui buvo atrinktos publikacijos, paliečiančios kūno senėjimo temą. Tekstų apie kūno senėjimą rasta nedaug. Iš 1106 „Delfi“ publikacijų apie pagyvenusius žmones buvo atrinkta 90 straipsnių, kuriuose kalbama apie kūną, fizinius senėjimo požymius, sveikatą, grožį ir pan. Dauguma šių tekstų buvo rasti raktažodžio „senėjimas“ pagalba (76), kiti 14 – įvedus raktažodžius „senyvas“(-a), „senukas“, „pagyvenęs“, „močiutė“, „senatvė“, „pensininkas (-ė)“.

Trečdalis šių publikacijų yra paties portalo „Delfi“ (32), regioninių laikraščių – 16 („Klaipėda“ – 10, „Kauno diena“ – 3, „Panevėžio balsas“ – 2, „Vakarų ekspresas“ – 1), 9 naujienų agentūros ELTA pranešimai, 14 sveikatos tematikai priskirtinų leidinių publikacijų („Lietuvos sveikatos“ priedo „Sveika šeima“ – 9, „Lietuvos žinių“ žurnalo – priedo „Sveikata ir grožis“ – 3, „Sveikas žmogus“ – 1, „Sveika“ – 1), 19 laisvalaikio skaitiniams priskirtinų leidinių ir kt. publikacijų („Lietuvos žinių“ žurnalo priedo „Gyvenimas gražus“ – 6, „Moteris“ – 3, „Pana“ – 2, „Savaitė“ – 1, „Valstiečių laikraštis“ – 1, „Psichologija Tau“ – 1, „Geras skonis“ – 1, „LabAS“ – 1, „Posh.lt“ – 1, „Darni pora“ – 1, privatus asmuo – 1). Tyrimui atrinktų publikacijų šaltiniai, nurodyti „Delfi“, pasiskirsto taip (11 pav.):

Pav. 11. Tyrimo medžiagos šaltinių pasiskirstymas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Atrinktų straipsnių turinys buvo analizuojamas, taikant *kontent* analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“ (Brier, Hopp, 1998–2008). Iš dažniausiai tekste pasikartojančių žodžių buvo atrinkti tie, kurie siejasi su tiriamąja tema: kūnu, jo priežiūra, požiūriu į jį ir į senėjimą, taip pat su sveikata, medicina, lytimi.

Eil. Nr.	Raktažodis	Teminė sąvokų grupė	Dažnis
1.	moter*	ji, jos, ja, jai	187
2.	sveikat*	lig*, vez*, glaukom*	168
3.	organizm*	lastel*, smegen*, audin*, kraujagysl*	157
4.	kun*	sird*, nugar*, stubur*, apgam*, krut*	149
5.	arbat*	med*, maist*, vitamin*, sviest*	142
6.	vyr*	jis, jo, jam	119
7.	pratim*	jog*, pirt*, kvėpav*, saul*	87
8.	groz*	makiaz*, kosmeti*, krem*	81
9.	operac*	plastin*, chirurg*	79
10.	veid*	nos*, ak*, plauk*, od*, rauksl*	73
11.	medic*	vaist*, antibiot*, gydy*, hormon*	56
12.	baim*	rizik*, išveng*, atsikrat*	43

Lentelė 8. Raktažodžiai, jų teminės sąvokų grupės ir paplitimo dažniai.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Atrinkti žodžiai buvo suskirstyti į temines grupes, o vienas jų parinktas kaip grupės raktažodis, kuris ženklina visą žodžių grupę, programoje suprantamą kaip sinonimai. Pavyzdžiui, raktažodžio „grožis“ („groz*“) teminei grupei priskirti savo prasme artimi žodžiai „makiažas“ („makiaz*“), „kosmetika“, „kosmetinis“ („kosmeti*“), kremas („krem*“), raktažodžiui „baimė“ – žodžiai „rizika“, „išvengti“, „atsikratyti“ (8 lent.). Tokiu būdu gauta 12 teminių grupių. Atrinktų tekstų apdorojimas kompiuterine programine įranga „Hamlet“ leido nustatyti šių raktažodžių ir jiems priskirtų savo prasme artimų žodžių minėjimo dažnį. Dažniausiai minėtas žodis buvo „moteris“ – 187 kartus, tuo tarpu „vyras“ – tik 119 kartų (8 lent.). Nepaisant tam tikros paklaidos (programiniam apdorojimui paruoštame tekste nelieka skirtumo tarp „ji“ ir „jį“, t.y. vyriškosios giminės galininkas skaičiavimo metu buvo priskirtas raktažodžiui „moteris“), šis skirtumas yra ženklus. Galima teigti, kad

straipsniai apie kūno priežiūrą, sveikatą, ligas ir pan. didesne dalimi skiriami moterims nei vyrams ir kad jie dažniau vaizduoja moteris.

Kaip galima pamatyti iš antros lentelės, šiuose tekstuose taip pat dažni buvo žodžiai, priskirti grupėms „sveikat*“, „organizm*“, „kun*“, „arbat*“. Vyraujantys raktažodžiai „sveikata“ (su jo grupei priskirtais žodžiais „liga“, „vėžys“ „glaukoma“) ir „organizmas“ (su priskirtais žodžiais „ląstelė“, „smegenys“, „audinys“, „kraujagyslės“) sietini su biomedicininio požiūriu į kūną. Raktažodis „kūnas“ apėmė kūno dalių terminų grupę: „širdis“, „nugara“, „stuburas“, „apgamas“, „krūtinė“, „krūtys“, kurios vartojamos tiek medicininėje, tiek buitinėje kalboje. Raktažodžiui „arbata“ („arbat*“), ženklinančiam liaudiškas kosmetines ir sveikatos gerinimo priemones, priskirti žodžiai „medus“, „maistas“, „vitaminai“, „sviestas“.

Programinės įrangos klasterine analize sudaryta dendograma (žr. priedą Nr. 1, 3 pav.) parodė ryšį (tiesa, silpną) tarp raktažodžių „arbata“ ir „organizmas“ (šis klasteris pavadintas „Liaudiškos priemonės ir organizmas“) bei raktažodžių „kūnas“, „sveikata“ ir „medicina“ (šis klasteris pavadintas „Kūnas ir medicina“). Toliau bus nagrinėjamas kiekvienas jų.

3.2.6.1. Pirmasis klasteris: liaudiškos priemonės ir organizmas

„Arbatos“ ir „organizmo“ klasterio kontekste dominavo biomedicinos mokslo tyrimų populiarinimas:

„Nanodalelės jau įjungtos į grožio industrijos arsenalą kovai su odos senėjimu šalia tokių dar neseniai mokslinei fantastikai priklausiusių metodų, kaip kristalų ar botokso injekcijos. <...> Tačiau mokslininkas išvelgia galimybę raukšlių atsikratyti nanodalelių sluoksnelius implantuojant po paviršiniu ir gilioju odos sluoksniais“.

„Alberto Einšteino Medicinos koledžo Izraelyje tyrėjai atskleidė šio paradokso paslaptį: egzistuoja genai, kurie apsaugo žmogaus organizmą nuo kenksmingo senėjimo proceso“.

„Daugelis mokslininkų ir gydytojų pritaria teorijai, kuri greito audinių senėjimo procesą sieja su tuo, kad organizme nuolat kaupiasi sunkiųjų metalų molekulės. Dėl didelio sunkiųjų metalų kiekio atsiranda laisvųjų radikalų, kurie destruktyviai veikia organizmo ląsteles ir greitina senėjimą. Be to, laisvieji radikalai sukelia daugelį ligų, taip pat ir piktybinių auglių.“

„Atlikus naują tyrimą suabejota, ar pagrindinis „įtariamasis“, mokslininkų vadintas pagrindiniu žmonių senėjimo varikliu, iš tiesų yra toks svarbus. Daugelį metų mokslininkai buvo įsitikinę, kad kaupiantis nedidelėms DNR mutacijoms energiją gaminančiuose ląstelių organoiduose žmogaus kūnas pradeda raukšlėtis ir palengva gesti, rašo sciencenow.science.org.“

Nors pateikiama informacija prieštaringa, pavyzdžiui, viename tekste teigiama, kad saulės vonios lėtina senėjimo procesą, kitame – kad jį skatina, vienur, kad senėjimą lemia genai, kitur – ypatingi baltymai arba laisvųjų radikalų kaupimasis, tačiau nuostata į senėjimą visuose šiuose tekstuose negatyvi: jis siejamas su destrukcija, irimu, gedimu, ligomis.

Antra pagal dydį konteksto grupė – buitinės ir kosmetinės jauninimo priemonės, informacija vartotojui:

„Arbata stabdo senėjimo procesą, tik kuri labiau – juodoji ar žalioji? <...> Arbata gali padėti išvengti tokių sutrikimų kaip Alzheimerio ar Parkinsono ligos.“

„Vitaminas E veikia kaip antioksidantas, atitolinantis senėjimo procesus, mažinantis vėžinių ląstelių atsiradimo galimybę, gerina mikrocirkuliaciją.“

„Biologiškai aktyvios medžiagos, esančios morkose: stiprina viso kūno gleivines, aktyvina medžiagų apykaitą ląstelėse, padeda joms atsinaujinti, stabdo jų senėjimo ir degeneracijos procesus, stimuliuoja nagų ir plaukų augimą, gerina odos būklę, didina jos elastingumą, stiprina imunitetą...“

„Jeigu vasarą veidą išvagojo naujos raukšlės, rudenį pats laikas su jomis „susikauti“. <...> Ši kosmetika jaunina, nes ja aktyviai pašalinamos paviršinės odos raginės ląstelės, sparčiau dauginasi gilesniuose odos sluoksniuose esančios ląstelės, dėl to oda stangrėja ir lygėja“.

Skaitytojas supažindinamas su priemonėmis, padedančiomis išvengti išorinių senėjimo požymių ar juos sumažinti. Argumentacija dažniausiai biomedicininė: senėjimas „gydomas“ kaip ir kitos ligos, tik ne moderniausiomis technologijomis, o buityje ir prekyboje kiekvienam prieinamomis priemonėmis. Šiuose tekstuose kasdienis žinojimas neretai pateikiamas kaip mokslinis, argumentuojama remiantis specialistų autoritetu, pavyzdžiui:

„Specialistai puikiai supranta, kiek daug reikia pasninkas kovojant su organizmo senėjimu. Vadinasi, heliataciją, kuri savo gydomuoju efektu kai kuriais aspektais pranoksta badavimą, drąsiai galima vadinti sveikos ilgametystės garantu.“

Pateikiamos informacijos „moksliskumu“ verčia abejoti jos prieštaringumas, pavyzdžiui, kaip senėjimo pradžia nurodomi 25-ieji – 40-ieji gyvenimo metai. Visiems tekstams bendra yra negatyvi nuostata į senėjimą, raginimas su juo kovoti. Tik viename tekste įspėjama, kad:

„Stebuklingo komponento, kuris dešimtmečiu atjaunintų, nėra. Vienintelis stebuklas tai, kad kosmetikos milžinai mus sugebėjo įtikinti atvirkščiai. Kai kurie dermatologai teigia, kad kremai nuo senėjimo net gali pakenkti, o ne padėti. <...> Taip pat įspėjama, kad ilgalaikis produktų nuo senėjimo poveikis kol kas niekam nežinomas.“

Senėjimas siejamas ne tik su sveikatos, bet ir bendru gyvenimo kokybės pablogėjimu:

„Klimakso reiškiniai sukelia moteriškų lytinių hormonų gamybos sumažėjimas, o vėliau ir visiškas nutrūkimas kiaušidėse. Tai sukelia daugelį nemalonių pokyčių organizme, kurie nėra tiesiogiai susiję su organizmo senėjimu, bet labai pablogina bendrą sveikatos būklę ir gyvenimo kokybę“.

Likusieji (ne fiziologiniai) senėjimo veiksniai priskirti negausiai trečiajai grupei. Tai neigiamos emocijos, meilės stoka ir stresas, patiriamas auginant daugiau vaikų, taip pat ilgalaikis stresas darbe, dėl kurio „gali atsirasti depresija, nerimas, baimė, ankstyvas senėjimas.“ Senėjimas patenka į gretą su kitomis ligomis, psichinės sveikatos silpimo pasekmėmis. Trečiajai grupei

(kartu ir visai senėjimo temai) įvairovės bei žaismingumo suteikia informacija apie profesijas, kurios „*padeda išsaugoti jaunystę, tai – dirigento, filosofo, dailininko ir dvasininko*“ arba spalvų poveikį: „*Miegamojo interjere reikėtų vengti rudos spalvos – ji spartina organizmo senėjimo procesą*“. Jaunystės išsaugojimas siejamas su grožiu („*Ar raukšlės puošia?*“), o sveiko gyvenimo būdo pagalba galima „*pratęsti ir padaryti malonesnį savo egzistavimą Žemėje*“ – šios nuostatos atitinka vartotojų kultūros principus.

Nors informacija eklektiška ir prieštaringa, žinia, kurią gauna skaitytojas, aiški: senėjimas – blogybė, su kuria reikia kovoti; tą visomis išgalėmis daro mokslininkai, vykdančys priešakinius tyrimus, ir tikėtina, kad netrukus jie atras tikrąją senėjimo priežastį, pakeis žmoniškąją raidą, o tuo tarpu mes galime pasinaudoti gausiomis priemonėmis, pasiekiamomis buityje bei kosmetikos pramonės dėka. Taigi „*Liaudiškų priemonių ir organizmo*“ klasterio analizė parodė žiniasklaidos perteikiamą ir kuriamą neigiamą požiūrį į kūno senėjimą, jo siejimą su biologiniu nykimu, degeneracija ir gedimu. Ši nuostata būdinga abiem didžiosioms teminėms grupėms: tiek mokslo tyrimų, tiek buitinių kosmetinių senatvės „*gydymo*“ priemonių populiarinimui.

3.2.6.2. Antrasis klasteris: kūnas ir medicina

Raktažodžių „*kūnas*“, „*sveikata*“ ir „*medicina*“ klasteryje galima išskirti dvi santykinai gausesnes temų grupes:

1. kūno priežiūra, lėpinimas, mankšta;
2. žinios apie sveikatą, medicina, mokslo tyrimai

ir likutinę trečiąją - psichologiniai senėjimo aspektai. Pirmajai grupei priskirti tekstai, tiksliau, jų ištraukos, apie odos priežiūrą, kosmetiką, makiažą, depiliaciją, mitybą, pirties procedūras, kvėpavimo ir jogos užsiėmimus, taip pat kasdienį rūpinimąsi stuburo sveikata, lytinius santykius. Juose dažnas vartotojo švietimas, supažindinimas su naujomis paslaugomis (pavyzdžiui, „*paveikslėlių išpaišymas*“ depiliuojant intymias vietas pristatomas kaip originali ir populiarėjanti dovana), kūno konstravimo pastangos. Gan plataus spektro kūno

priežiūra, naujo standarto palaikymas pateikiamas kaip visuotinė norma, valyvumo pasireiškimas:

„Keičiantis estetikos ir grožio suvokimui vis daugiau žmonių bando atsikratyti nereikalingų plaukelių nuo visų kūno vietų. <...> Jie nemano, kad tai išsidirbinėjimas, ir pažastų, ausų, nosies plaukelių depiliaciją laiko privalomu higienos reikalavimu“.

Juose aptinkama informacija, kaip sąmoningai patirti save kūne, pavyzdžiui, taisyklingai kvėpuojant arba mėgaujantis pirties teikiamais malonumais:

„Brigita įpratusi greitai iš klausos atskirti, kaip žmogus kvėpuoja, kurioje kūno vietoje kyla įtampos, kaip jos „vaikščioja“ po kūną. Įtampos būna įgimtos arba atsiranda dėl žmogaus vidinių baimių. Tai trukdo ne tik dainuoti, bet ir kūrybiškai bendradarbiauti, apskritai bendrauti, save išreikšti“.

„Pirtis ne sportas, čia nėra su kuo lenktyniauti, nes susitelki tik į save, į kūno pojūčius“.

„Rytietiškos metodikos meditacijos, jogos, su džok, rytietiškas masažas taikomi savikorekcijai, dvasios ir kūno harmonijai pasiekti“.

Kūno priežiūra neretai grindžiama tam tikra pasaulėžiūra:

„Tiesa, pirtyje reikia elgtis kaip bažnyčioje: nesibarti, nepasakoti anekdotų. Ir viską daryti perpus lėčiau. Kai žmogus atsipalaiduoja, nešneka nereikalingų dalykų, įsiklauso į kūno kalbą, pirties išmintis jį kilsteli į kitą lygmenį“.

“Išpopuliarėjo aromaterapijos produktai veidui, kūnui ir plaukams, kadangi tapo įprasta save lepinėti“.

Šiuo atveju stebimos apraiškos to, ką A.Giddensas įvardija vis didėjančiu *Aš reflektyvumu* arba *refleksyvinio Aš projektu* (Giddens, 2000). Akcentuojamas dėmesys kūnui, sąmoningam kūno patyrimui, o senėjimo tema beveik neličiama. Tylėjimas šiuo atveju sietinas su didėjančia lyčių ir amžiaus grupių niveliacija, būdinga postmodernioms visuomenėms.

Tais atvejais, kai senėjimo tema iškyla, jis suvokiamas kaip potenciali grėsmė (kas galėtų nutikti, jei nepasirūpinsi kūnu) ir yra siejamas su ligomis:

„Norėdami išvengti priešlaikinio odos senėjimo, odos pažeidimų ar odos vėžio, saugokite save nuo kenksmingų UV spindulių“.

„Seksas neabejotinai yra maloniausia priemonė nuo senėjimo, pažymi ekspertai“.

„Žmonėms bandoma įskiepyti į sąmonę, kad celiulitas pirmiausia yra senėjimo, nesveikos mitybos, alkoholio gėrimo požymis, tačiau tai neturi nieko bendra su tikrove“.

Antra temų grupė apima (medicinines) žinias apie ligų priežastis, jų požymius, eigą, apie rekomenduojamą mitybą ir pan. sveikatos gerinimo priemones:

„Darbingi žmonės aktyviai gyvena, tačiau ir jų skeletas pamažu sensta. Atsiranda vadinamosios degeneracinės stuburo ligos, ataugos, nedideli struktūriniai pokyčiai... <...> „Senėjimo procesai ir neadekvatūs fiziniai krūviai sveikatos problemų tik pagausina.“ Vyresnio amžiaus žmonėms patariama vartoti ir specialius į kaulus kalcį integruojančius preparatus.“

„Akių ligų skyriuje dažnai gydoma ir glaukoma. Ji, kaip katarakta, dažniausiai būna senėjimo proceso dalimi. Daug vyresnių nei 60 metų žmonių serga abiem šiomis ligomis.“

„Nuo 45–55 metų odą neigiamai veikia hormoniniai pakitimai, vykstantys menopauzės metu. Sparčiai plonėja raginis odos sluoksnis, silpsta riebalinių liaukų veikla, blogėja regeneracija. Procesą šiek tiek pristabdys gydymoji kosmetika su placenta, kolagenu, elastinu, retikulinu“.

Pateikiamų žinių svarumas bei įtaigumas paprastai sustiprinamas informacija apie atliktus mokslinius tyrimus:

„Atlikus tyrimą su primatais nustatyta, kad hormonų pakaitinė terapija (HPT) pomenopauziniame laikotarpyje gali apsaugoti moteris nuo atminties prastėjimo ir kitų senėjimo požymių, jei terapija pradedama pakankamai anksti.“

“Be to, anot mokslininkų, tokie vaistai lėtintų žmogaus organizmo senėjimą.”

„Laisvieji radikalai yra labai svarbūs mūsų sveikatos dalis. Šie laisvieji radikalai atsiranda kaip pašalinis produktas, kai organizmas maistą perdirba į energiją. Jeigu netikrinsime jų lygio, jie gali pakenkti organizmui ir sugriauti

mūsų lašteles ar DNR. Tai lemia greitesnį senėjimą ir didesnę riziką susirgti įvairiomis širdies ligomis ar vėžiu.“

Autoritetingas biomedicininis požiūris dažnai pateikiamas kaip atsvara plintančioms naujoms tendencijoms, jis atlieka arbitro vaidmenį, prieštaringos pliuralistinės informacijos gausoje nurodydamas „teisingą“:

“Organus reikia gydyti, o ne valyti. Organizmas nėra kažkoks kelias ar trąša, kad jeigu kas užkliuvo, reikia pašalinti.”

„Jeigu jums skirtas krūtų ištyrimas ar esate gydoma vaistais, būtina nuolat paskirtu dažnumu lankytis pas specialistus. Dėl gydymo pabaigos, korekcijos ar pakeitimo geriausiai gali spręsti tik gydantis gydytojas.“

Stebimos ligos ir sveikatos *medikalizacijos*, medicininės kontrolės, aptartos M.Foucault (1973), apraiškos: gydytojui priskiriama išimtinė kompetencija nuspręsti, žmogus serga ar yra sveikas. *Aš technologijų būdai keisti save, siekiant tapti „išmintingais ar nemirtingais“* (Foucault 1988; 3–4) (t.y. jaunais?), įprasminti senatvę kaip grįžimo į save ir tobulo ryšio su savimi metą gali būti traktuojami kaip pasipriešinimas šiai disciplinarinei galiai.

Beje, plastinė operacija, kuri galėtų būti priskirta abiemis kryptims kaip medicininė kūno konstravimo priemonė, nagrinėjamuose tekstuose paminėta itin retai, paprastai kaip diskusijų apie grožį ir amžių objektas:

“Kai 50-metė ištemptu veidu atrodo kaip su ištempta guma, tada jau nebėra gražu. Nereikia bėgti nuo savo amžiaus“.

„Nemanau, kad vyrui patiks randai ant moters kūno po plastinės operacijos. Juk net pati tobuliausia operacija nesustabdys senėjimo“.

„Didžiosios Britanijos Plastinės chirurgijos asociacijos vadovas Douglasas McGeorge‘as teigia, kad pernai metų duomenys įrodo, jog plastinės chirurgijos paklausa nuolat didėja: žmonės siekia pakeisti savo kūno formas, atsikratyti senėjimo požymių.“

Senėjimas, kaip galima pastebėti iš pateiktų pavyzdžių, šiame – medicininį žinių populiarinimo – kontekste aptinkamas gan dažnai; jis siejamas su bendru sveikatos silpumu bei ligomis kaip rizikos sveikatai veiksnys:

„Todėl patariama visiems keturiasdešimties sulaukusiems ir vyresniems žmonėms nors retkarčiais profilaktiškai pasitikrinti akis.“

„...žmonės dažniau serga žarnyno, gimdos, inkstų, prostatos, krūties (ypač antroje gyvenimo pusėje) vėžiu.“

“Jeigu turite rizikos faktorių, o būtent, jei krūties vėžiu sirgo jūsų mama, teta, sesuo arba močiutė, krūtis turite apsižiūreti dar dažniau, o po 50 ties metų eiti profilaktiškai atlikti krūtų mamografiją.“

Be to, pažymimi psichologiniai senėjimo aspektai, kurie priskirti likutinei trečiajai grupei:

„Amžius – proto būseną, todėl jei kontroliuosite savo proto, dvasios bei kūno būseną, įmanoma kovoti su senėjimu, rašo www.uktv.co.uk.“

„Vieni psichoanalitikai teigia, kad didžiausią sąmyšį patiria ta, kuri aistringai svaiginosi savo grožiu ir jaunyste. Kur kas daugiau statė ant seksualinių vertybių kortos.“ <...> Jei tapatini save vien su kūnu ir išvaizda, galimas nuosmukis kelia siaubą. Kiti moterų psichikos žinovai tvirtina, kad narciziška, savimi besirūpinanti būtybė neišvengiamą senėjimo procesą būna numaćiusi. Ji nesijaučia užklupta netyčia ir greitai susitaiko su savo padėtimi.“

“Kuo baugina senėjimas? Ligomis, išorinio patrauklumo ir intereso seksui praradimu.“

Kova su senėjimu tokia totali, visa apimanti, kad, atrodo, kovojama su pačiu senstančiu kūnu. Ji užgožia bet kokias abejones, kad galimas kitoks požiūris, kad, pavyzdžiui, su amžium žmogus įgyja tam tikrų privalumų: ima geriau pažinti savo kūną, lengviau susidoroja su stresu, lengviau patiria malonumą lytinių santykių metu – juk tai darniai papildytą bendrą vartotojišką susidomėjimą kūno teikiamais malonumais. Visoje medžiagoje buvo aptiktas tik vienas teigiamas atsiliepimas apie senėjimą, kuris galėtų būti pavyzdys suvokimo, kurio pasigendama: „Nors su amžiumi ateinantis atlaidumas bei geranoriškumas neretai siejamas su teigiamu poveikiu žmogaus sveikatai, Purdue universiteto (JAV) mokslininkai įrodė, kad tai taip pat gali padėti gyventi ilgiau.“

Tyrimo rezultatus būtų galima apibendrinti, lentelėje išdėstant klasteriuose išskirtas temas (9 lent.).

Klasteris	Pirma temų grupė	Antra temų grupė	Trečia temų grupė
1. Liaudiškos priemonės ir organizmas („arbata“ ir „organizmas“)	Biomedicinos mokslo tyrimų populiarinimas: senėjimas siejamas su nykimu ir ligomis	Buitinės ir kosmetinės jauninimo priemonės, informacija vartotojui: senėjimas siejamas su nykimu ir ligomis	Psichologiniai ir kt. senėjimą skatinantys veiksniai
2. Kūnas ir medicina („kūnas“, „sveikata“ ir „medicina“)	Kūno priežiūra, lepinimas, mankšta – apie senėjimą kalbama mažai, bet negatyviai	Žinios apie sveikatą, medicina, mokslo tyrimai: senėjimas siejamas su rizika sveikatai ir ligomis	Psichologiniai senėjimo aspektai: baimė senti, proto, dvasinės būsenos kontrolė ir pan.

Lentelė 9. Senstančio kūno tyrimo rezultatų apibendrinimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Pirmajame klasteryje dominuojanti tema buvo biomedicinos mokslo tyrimų populiarinimas, antra pagal dydį – buitinės ir kosmetinės jauninimo priemonės, tuo tarpu antrame klasteryje didesnioji temų grupė – kūno priežiūros priemonės ir mankšta, o mažesnioji – medicininės žinios (tame tarpe ir moksliniai tyrimai kaip argumentacija). Taigi abiejuose klasteriuose vyrauja dvi tos pačios glaudžiai susijusios temos: kūno priežiūra ir medicinos mokslo žinios. Trečioji grupė abiem atvejais nėra gausi, tik pirmajame klasteryje kalbama apie žalingus psichologinius veiksnius, skatinančius senėjimą (neigiamos emocijos, meilės stoka, stresas), o antrajame – apie psichologinius senėjimo proceso aspektus (baimę senti, galimybę sustabdyt senėjimą, kontroliuojant proto bei dvasinę būseną, prisitaikymo strategijų taikymą). Požiūris į senėjimą visose temų grupėse negatyvus: jis siejamas su nykimu, degeneracija, rizika sveikatai ir ligomis.

Taigi senstančio kūno vaizdavimo Lietuvos viešajame diskurse tyrimo rezultatai patvirtina teorinius šiuolaikinių amžiaus sociologijos ir socialinės gerontologijos teoretikų samprotavimus ir juos iliustruoja. Analizuoti tekstai

atskleidžia vidujai prieštarinę senėjimo kaip universalios problemos, kurią galima išgydyti medicinos pagalba, sampratą. Fiziniai senatvės požymiai (odos raukšlės, žili plaukai, silpstantis regėjimas, klausa ir pan.) tampa „senatvės kauke“, nuoroda į tą neigiamą prasmę, kurią senėjimui suteikia visuomenė. Kadangi jis siejamas su nykimu, destrukcija ir ligomis, kūnas senatvėje konstruojamas kaip marginalus ir atskiriamas nuo pagrindinio kultūrinio atstovavimo. Biomedicininio negatyvaus požiūrio į senėjimą dominavimas rodo įsitvirtinusių senatvės sampratų medikalizaciją ir disciplinarinę galią. *Aš* technologijų būdai keisti save, įprasminti senatvę kaip grįžimo į save ir tobulo ryšio su savim metą gali būti traktuojami kaip pasipriešinimas šiai disciplinarinei galiai. Kita šių įtampų sumažinanti tendencija – amžiaus grupių niveliacija, būdinga (pomoderniam) refleksyviame kūno įtraukimui į *Aš* projektą.

2006–2010 m. Lietuvos žurnalų reklamų tyrimai (Žukienė, 2007; Paulauskaitė, 2011) papildė aptinkamą vaizdą: vyresnio amžiaus žmonės Lietuvos reklamose vaizduojami daug rečiau nei Vakaruose (jie aptikti vos 3 proc. visų reklamų), dažniausiai - sveikatos priežiūros produktų ir kosmetikos reklamose, žadančiose blogą fizinę ir psichinę savijautą, siejamą su senatve, įveikti siūlomų produktų pagalba. Skirtingai nei Vakaruose, moterys vaizduojamos šiek tiek dažniau nei vyrai (Paulauskaitė, 2011). Nors 2007 m. tyrime skirtumų tarp lyčių neaptikta (Žukienė, 2007), 2011 m., tyrime, kaip ir teigiama teorijoje (Shilling, 1993; Sontag, 1979), senėjimo standartai vyrams ir moterims yra skirtingi: vyrams suteikiami svarbesni vaidmenys, moterų senėjimo žymės simbolizuoja grožio ir galios praradimą, tuo tarpu vyrams tai – aukštesnio statuso simbolis. 2011 m. tyrimo metu aptikta, nors negausi, reklamų grupė, abiejų lyčių vyresnio amžiaus žmonės vaizduojanti komiškai - kaip kvailus ar suvaikėjusius (12 ir 13 pav.; Paulauskaitė, 2011). Kadangi situacijos komiškumą sukuria veikėjų amžius, turbūt jose šaipomasi iš senatvės?

Pav. 12. Fotoaparatai „Panasonic“ reklama.

Šaltinis: Paulauskaitė, 2011.

Pav. 13. Vaisvandenių „Rasa“ reklama.

Šaltinis: Paulauskaitė, 2011.

Apibendrinant publikacijų senėjimo tema tyrimus, pažymėtina, kad Lietuvoje, kaip ir Vakaruose, nepalankumas aptinkamas skirtinguose abstraktumo lygmenyse: kalbant apie gyventojų senėjimą, pensijų reformą, šiandieniniai pensininkai ignoruojami arba laikomi našta mokesčių mokėtojams, personifikuotoje informacijoje dominuoja vyresnio amžiaus žmonių kaip aukų įvaizdis, o kūno senėjimas tapatinamas su nykimu, degradacija, gedimu – ir jau nuo 25–40 metų! Reklama siūlo įveikti senatvę vaistų ir vitaminų pagalba. Tokiu būdu masinės medijos ženkliai prisideda prie senatvės stigmos konstravimo.

3.3. Senatvės (senėjimo) prasmė ir jos reikšmė vyresnio amžiaus žmonių tapatumui (kokybinis tyrimas)

3.3.1. Metodologinės prielaidos: indukcija, dedukcija ar abdukcija?

Kokybinė metodologija paprastai laikosi indukcinės logikos, kad tyrimą reikia pradėti nuo duomenų rinkimo. Faktais grindžiamos teorijos (FGT; *grounded theory*) metodologija, pasiūlyta B.Glaserio ir A.Strausso (1967), ragino atidėti literatūros studijas, o pirma atlikti tyrimą, tokiu būdu išvengiant ankstesnių idėjų įtakos. Ji buvo palankiai priimta tyrėjų ir ėmė plėtotis naujomis kryptimis, kurioms ne visuomet pritarė jos kūrėjai. Šiuo metu yra kelios konkuruojančios FGT mokyklos. B.Glaseris toliau laikėsi induktyvistinės perspektyvos (1992, 2002). A.Straussas (1987), vėliau kartu su J.Corbin (1990, 1998) ėmė toleruoti daugiau dedukcijos. A.Straussas ir J.Corbin (1998:48-52) propaguoja literatūros reikiama tema skaitymą kaip FGT dalį, B.Glaseris (1998) perspėja to nedaryti. K.Charmaz sukūrė alternatyvų faktais grindžiamos teorijos metodą, pavadindama jį konstruktyvistine FGT (Charmaz, 1995, 2000, 2002, 2009). Skirtingai nei tradicinė, objektyvistinė FGT, kuri laikosi pozityvizmo nuostatos, jog pasaulis gali būti aprašytas, analizuojamas ir prognozuojamas, konstruktyvistai tyrėjai teoriją kuria kartu su informantais interaktyviai, interviu metu, kas labiau atitinka interpretatyvią socialinių mokslų tradiciją, pabrėžiančią prasmę.

Faktais grindžiamos teorijos kūrėjai siūlė teoriją „atrasti“ duomenyse, be išankstinio nusistatymo. Ji buvo sumanyta kaip būdas kurti teoriją tyrimo duomenų pagalba, o ne tikrinti idėjas, suformuluotas prieš duomenų rinkimą ir analizę. Duomenų analizavimo proceso esmė – jų „kodavimas“ į kategorijas, kurias būtų galima palyginti. B.Glaseris (1978) skyrė realų (*substantive*) ir teorinį kodavimą. Realus kodavimas yra pirmos eilės, tiesiogiai susijęs su duomenimis, teorinis – antros, apimantis konceptualizavimą, kaip šie realūs kodai gali „sietis tarpusavyje kaip hipotezės, kurios integruojamos į teoriją“ (Glaser, 1978:55, cit. Dey, 2004:81). FGT remiasi teorine atranka (*theoretical*

sampling‘) – tai „duomenų rinkimo procesas teorijos kūrimui, kuomet analitikas kartu renka, koduoja ir analizuoja duomenis ir tuomet nusprendžia, kokius duomenis rinkti toliau ir kur juos rasti, kad galėtų plėtoti savo teoriją, kokia ji iškyla“ (Glaser, Strauss, 1967:45; Glaser, 1978:36; Strauss, Corbin, 1998:143-161). Teorinė atranka išlieka svarbus metodas taip pat ir interpretatyvistams FGT kūrėjams (Charmaz, 2000:516).

Tačiau šioje metodologijos vizijoje esama prieštaravimo. Analitikas turi būti atviras kodavimui, be išankstinės nuomonės, tačiau tai nereiškia, kad jis neturi turėti idėjų – netgi atvirksčiai, kuo daugiau idėjų, tuo geriau (Dey, 2004:85). Jis gali ir turi remtis kiek įmanoma platesniu šaltinių spektru, įskaitant sociologijoje išskirtas „kodavimo šeimas“ (Glaser, 1978:81, cit. Dey, 2004:85) ir kitų disciplinų idėjas – tai gali suteikti būtina įkvėpimą. Panašu, kad faktais grįsta teorija duotybe laikė kognityvinius procesus, pasireiškiančius kategorizavimo metu. Tačiau prasmė yra kuriama, o ne „atrandama“ faktuose (Dey, 2004:88).

Dedukcinio samprotavimo atmetimas atitiko siekį „atrasti“ teoriją, o ne tikrinti hipotezes, išvestas ankstesnio žinojimo dėka. Tačiau tai lengviau nustatyti teoriškai nei įgyvendinti praktiškai. Tokiu atveju tyrimas visuomet turi prasidėti nuo nulio, vietoj to, kad būtų panaudojami turimi teoriniai ir konceptualūs ištekliai, be to, pati teorinė atranka grindžiama dedukciniu samprotavimu, kadangi reikalaujama tyrėjo pasirinkti tolesnius duomenis, kurių pagalba bus tikrinamos išskylančios hipotezės (Dey, 2004:90). Klausimo kėlimas anaipol nėra tas pats, kaip atsakymo numanymas, pabrėžia I.Dey.

Nors faktais grindžiama teorija apima tiek dedukcijos, tiek indukcijos elementus, ji neteikia aiškios pirmenybės nei vienam iš tyrinėjimo būdų (Dey, 2004; Bernard, Ryan, 2010). Galbūt ją tinkamiau traktuoti kaip abdukcijos (lot. *abductio* – atitraukimas) formą (terminą pasiūlė Charles Peirce; žr. Danermark et al., 1997:88-95). Abdukcijoje galima pradėti nuo teorijos, atlikti stebėjimą ir daryti išvadą apie stebėjimo atitikimą teorijai. Abdukcija greičiau siūlo tikėtiną interpretaciją, nei prieina logišką išvadą. Tai yra judėjimas nuo vienos koncepcijos link kitos, galbūt labiau išplėtos ar gilesnės to paties dalyko

konceptijos, pradines idėjas interpretuojant naujų idėjų sistemoje. Šis samprotavimo būdas apibūdinamas kaip rekonceptualizacija (Danermark et al., 1997:91). FGT duomenų kodavimas gali būti laikomas rekontekstualizacija: atrinkti stebėjimai susiejami su teorine struktūra, kad būtų sukurtos naujos išvalgos. FGT „atradimo“ logikai tai suteikia naują posūkį: atrandami ne nauji faktai, o nauji būdai juos susieti; ne naujas reiškinys, o nauja jo interpretacija (Dey, 2004:91).

Tokiu būdu abdukcija ar net jai artimas labiau deduktyvus geriausio paaiškinimo iš esamų išvedimas (Harman, 1965) būtų tinkamiausias autorės atlikto kokybinio tyrimo metodologinės prieigos įvardijimas, nes tyrimo gairės buvo parengtos, remiantis ir teorinių koncepcijų analize bei siekiant iš jų išskirti geriausiai paaiškinančią tikrovę. Kadangi šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti senėjimo patirtį: kas tai yra senti, ką reiškia būti senu, pirmieji gairiniai tyrimo klausimai (Nr.1 – 5) sudaryti pagal konservatyvios FGT principus, siekiant išsiaiškinti, kaip patiriama, išgyvenama senatvė ir kaip įprasminama ši patirtis (žr. priedą Nr. 2). Klausimas Nr. 6 skirtas patvirtinti arba paneigti „senatvės kaukės“ teoriją³³, klausimais Nr. 7, 10 ir 11, remiantis E.Goffmanu³⁴, tikrinama, ar senatvė kasdieniame bendravime patiriama kaip stigma, klausimais apie jaunatviškumą ir jauninimosi priemonės (Nr. 8 ir 9) aiškinamasi, ar esama vartotojiškų jaunystės pratęsimo tendencijų, apie kurias kalbėjo M.Featherstone³³ ir kt.

3.3.2. Atranka ir apklaustieji

Kokybinis tyrimas atliktas pačios doktorantės 2010 m. spalio – 2011 m. sausio mėn. Vilniaus mieste. Viso apklausti 24 informantai. (Interviu trukmė varijavo nuo 6 min. iki 1 val. 42 min., o vidutiniškai sudarė 25 min.) Siekiant aprėpti kuo didesnę senatvės patirčių ir įprasminimo įvairovę, naudota

³³ Žr. posk. „2.2. Senatvės tapatumo teorinė perspektyva“.

³⁴ Žr. posk. „1.3. Stigma“ skirsnius „1.3.1. E.Goffmano stigos samprata“ ir „1.3.2. Stigos įtaka elgesiui“

tikslinė informantų atranka pagal lytį, pagal amžiaus grupes (60–74 m., 75–89 m.), pagal išsilavinimo lygį (pradinis, vidurinis, aukštasis), pagal namų ūkio tipą (kelių kartų namų ūkis, vienos kartos namų ūkis ar institucinis namų ūkis; žr. priedą Nr. 3, 1 ir 2 lentelę). Gautos informantų charakteristikos yra artimos siektoms, tik amžiaus ribas teko šiek kiek praplėsti: vienas pensionato gyventojas pasitaikė 58 m. amžiaus (interview Nr. 18, žr. priedą Nr. 5), du – 96 metų (interview Nr. 15 ir Nr. 17). Nebuvo kelta tikslo apklausti ilgaamžius kaip atskirą grupę, nes manyta, kad tai labai apsunkins tyrimą ir ypatingos naudos neatneš, tačiau aptikti asmenys buvo įtraukti, manant, kad tyrėjos nusibrėžtos amžiaus ribos nėra pakankama priežastis jų neapklausti, kai tinkamos kitos socialinės demografinės charakteristikos.

Informantų tyrėja pradėjo ieškoti, atsitiktinai pasirinkusi daugiabutį, tačiau greitai įsitikino, kad toks būdas neefektyvus: 16 aukštų name, kur kiekviename aukšte, berods, po 5 butus, pakalbėti pavyko tik su vienu žmogumi, nes žmonės vengia atidaryti duris nepažįstamiems, atidarę jas skubiai uždaro arba nesutinka kalbėtis, motyvuodami užimtumu ir pan. Sekant kitų tyrėjų patirtimi, buvo pasirūpinta vizitinėmis kortelėmis, mažomis dovanėlėmis (šokoladukais), vėlgi greitai įsitikinta, kad vyresnio amžiaus žmonės labiausiai nori tiesiog pasikalbėti po interviu arba ištempia patį interviu, nuolat nuklysdami į kitas temas, todėl transkribuojant garso įrašus, kai kurie interviu vietomis buvo trumpinami. Vėliau informantų imta ieškoti, pasinaudojant savo socialiniu tinklu – per kaimynus, draugus, gimines ir pažįstamus, apklausiant jų gimines, draugus, kaimynus ir pažįstamus, taip pat lankantis dvejuose senelių globos namuose (net ten buvo mažoka vyrų, kurie sugebėtų ir sutiktų pasikalbėti). Ir tokiu būdu susitarti dėl interviu nebuvo paprasta, žmonės nesutikdavo arba apsigalvodavo jau sutikę.

Dažnas prieš pokalbį ar po jo paminėdavo, kad šiaip nedalyvauja apklausose, bet šiuo atveju prašomas negalėjo atsakyti. Taip pat dažnai buvo paminima, kad pokalbio tema nemaloni, skaudi (pavyzdžiui, 3 int., 105 – 108 eil.), buvo net atvejais, kai interviu teko nutraukti („*Oi, Dieve. Baik tu – ne, aš nenoriu*“ <...> „*Mane tu tiesiog žudai tokiais klausimais*“, 4:35–39) ir tik po

ilgesnio pokalbio pavyko jį atnaujinti. Kalbant apie senėjimą, informantai kratėsi eksperto vaidmens, jie dažnai jautėsi esą „ne tie“, kuriuos reiktų kalbinti (ryškus pavyzdys: „*Klausykit, aš negaliu*“, 16:198), nes senėjimo tema neatitinka jų gyvenimo (16:40-43; 19; 5:4–11, 96-98), ir amžius tam neturėjo reikšmės. Absoliuti dauguma informantų (21 iš 24) sakė, kad jie nėra seni, nesijaučia seni (23:79-80) arba nepastebi savo senėjimo, dar viena informantė pokalbio pradžioje vardijusi argumentus, kodėl ji dar nėra sena, antroje dalyje konstatavo, kad senatvė nebe artėja, o jau yra (13:313). Šiuo atveju atsiskleidžia, kaip realybė konstruojama interviu metu, interviuotojo ir informanto sąveikoje – tą teigia konstruktyvistinė FGT (K.Charmaz, 2000; Dey, 2004). Senėjimo patirtis laikoma labai asmeniška, privati ir kartu skaudi, slepiama galbūt nuo savęs paties. Dažnas juokas, šypsnyis interviu metu taip pat rodo, kad žmonės drovisi kalbėti. Pastebėjusi, kad tiesiogiai formuluojami klausimai žeidžia, interviuotoja vengė be reikalo minėti žodį „senatvė“, „senas“, „senėjimas“, kur galima juos praleisdama, pakeisdama neutralesniais („amžius“) arba perimdama informanto terminus („augęs žmogus“).

3.3.3. Kiekybinė interviu tekstų analizė

Kiekybinė interviu tekstų analizė buvo atlikta, taikant *kontent* analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“ (Brier and Hopp 1998-2008): buvo nustatyti dažniausiai vartoti reikšminiai žodžiai (žr. 10 lentelę) ir klasterinės analizės pagalba nustatyti jų ryšiai.

Klasterinė analizė parodė itin artimą ryšį tarp raktažodžių *senatv** ir *amz** (žr. priedą Nr. 4, 1 pav. dendrogramą). Parenkant raktažodžių sinonimus ir jiems artimus žodžius, sąmoningai buvo vengiama tokių, kurie galėtų klaidinti, pavyzdžiui, neįtraukta *vyresn**, *jaun**, todėl šis ryšis nusako ne kokį įprastą žodžių junginį (kaip „greitoji pagalba“ ar „vyresnio amžiaus“), o kontekstinį *senatvės* ir *amžiaus* artumą. Visgi paklaida galima dėl interviuotojos užduodamų klausimų ir jų formuluočių (vengiant žodžio „senatvė“, jis buvo keičiamas žodžiu „amžius“).

Eil. Nr.	Raktažodis	Prasminė sąvokų grupė
1.	Amž*	met*, jubiliej*
2.	Darb*	dirb*, nedirb*
3.	Drabuz*	avalyn*, rub*
4.	Draug*	
5.	Jaunatviskum*	
6.	Kun*	fizisk*, koj*, rank*
7.	Mankst*	sport*, diet*
8.	Operacij*	plastin*
9.	Pajam*	pensij*, pinig*
10.	Seim*	vaik*, anuk*, mociut*
11.	Senatv*	sen*, senejim*
12.	Sveikat*	sveik*, lig*, serg*, jeg*
13.	Ziniasklaid*	spaud*, televiz*, radij*

Lentelė 10. Interviu tekstų teminių raktažodžių grupės.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Anot dendrogramos, taip pat esama ryšio, tiesa, nestipraus, tarp senatvės ir šeimos reikšminių žodžių, jį papildo ryšys su darbo ir pajamų reikšminėmis grupėmis. „Senatvės“ raktažodžio ryšiai su kitais (pavyzdžiui, kūno, sveikatos ir pan.) silpnai ir todėl neanalizuotini.

3.3.4. Interviu turinio analizė

Pagrindinis klausimas, į kurį ieškoma atsakymo interviu pagalba surinktoje medžiagoje: kaip suprantama senatvė? Kadangi „Hamlet“ programa ištraukas su reikšminiais žodžiais atrenka mechaniškai, jas sumaišo, turinio analizė buvo atlikta įprastiniu – kodavimo – būdu, t.y. peržiūrėti interviu tekstai, išrinktos ištraukos, kuriose apibūdinama senatvė, senėjimas ir pan., jos sugrupuotos. Gausiausią grupę sudaro ištraukos, kuriose senatvė suprantama kaip amžius, išreikštas metais, arba pagyvenę žmonės kaip socialinė kategorija. Turinio prasme jai artimos būtų negausios šeimos, veiklos, darbo ir draugų temų grupės. Tai ir būtų ištraukų blokas, kuris, anot „Hamlet“ programa parengtos dendrogramos, rodo esant artimiausius ryšius. Kitos dvi maždaug vienodos apimties teminės grupės būtų sveikatos silpnėjimas ir mentalinis atsitraukimas, kiek mažesnės - kūno senėjimas ir asmeninis santykis su senėjimu. Na, ir paskutinė teminė grupė galėtų apjungti požiūrį į senatvę kaip

gyvenimo tarpsnį ir laiką, likusį iki mirties. Toliau bus apžvelgiama kiekviena jų.

3.3.4.1. Senatvė kaip chronologinis amžius arba socialinė kategorija

Gana abstraktų klausimą „Kada žmogus ima senti?“ informantai dažnai supranta kaip klausimą apie metus. Jie pasako dabartinį savo amžių (6:9-10, 116; 24:5), pasako amžių, kuomet prasidėjo sveikatos negalavimai ar kiti senėjimo požymiai, kuriuos patys įvardijo (3:10; 10:11; 17:30-31; 20:5-7 ir kt.), arba pasako, kad metų įvardinti negali, kad skirtingi žmonės ima senti skirtingu metu:

„Ir dar norėčiau pasakyt, kad kitas jau 50 metų būna senas ir jau jisai dejuoja, o kitas ir 80, jis eina, daro, tvarkosi – čia tas 80 tai irgi sąlyginai, jei galva yra, kojos eina, tai aš nežinau, protas veikia“ (1:83–85; taip pat 1:349–351).

Vienos informantės teigimu, amžius savaime jau reiškia senėjimą:

I.: Tai senti reiškia tiesiog didesnę metų skaičių, taip išeina, nepaisant viso kito, kas ten bebūtų?

R.: Taip, taip, jo. Taip, metų skaičių reiškia (24:15-17).

Neretai informantas lygina save arba kitus pažįstamus su kažkokia amžiaus norma, idealiuoju tipu, sakydamas, pavyzdžiui,

„Nu pagal metus tai aš nesijaučiu, kad man tiek, kiek yra. Aš pagalvoju, ar man tikrai tiek yra. Ir pagal metus, ir pagal taip, ir pagal savo charakterį, pagal savo natūrą aš nesijaučiu, kad man tiek metų“ (1:62–64).

„Aš turiu tokių draugių, aktyvų gyvenimą gyvenančių. Jinai 67 – jinai dirba labai aktyvų darbą, dar labai aktyvi, judri. Kita mano draugė – 65, 66 bus – dalyvauja visur, valdžios atstovė yra, miesto, vat dirba, kaip sakoma, keliuose darbuose...“ (1:77-81).

„Dar motina mano, va 93 metai, dar vaikšto“ (9:97-98).

„...dar ir nesenas, 56 metai“ (9:107).

Ta amžiaus norma arba įsivaizdavimas, koks yra senas žmogus, atsilieka bent viena karta, kadangi remiasi vaikystės patirtimi: seni žmonės paprastai lyginami su savo seneliais. Iš čia kyla neatitikimas tarp „idealaus“ ir „realaus“, kuris, pasirodo, nuolat įtvirtinamas kasdienėje sąveikoje:

„Atvirkščiai, sako, labai gerai atrodau, nors ir tiek metų – virš 70 jau, kadangi visą gyvenimą dainavau, sportavau...“ (22:52-53);

„Aš pagalvojau, aha, man 50 metų, bet aš neatrodau, kad man 50 metų – nes taip man neduoda kažkodėl, nežinau, bet neduoda daugelis“ (24:21-22; taip pat 24:23-24);

„Nu, galbūt pataikaudami daug kas sako, kad lyg tai aš jaunesniu atrodau, negu iš tikrųjų esu, negu pasas rodo“ (23:134-135; taip pat 9:41; 13:168; 16:33; 17:33-34).

Pasas ne kartą buvo panaudotas kaip nuoroda į amžių (plg. Goffman, 1986:59-61 – dokumentas gali būti tikslesnis nei identiteto ar stigmos simboliai, tačiau jis gali tapti ir stigmos atributu, pvz., kai pavardė išduoda priklausomybę etninei mažumai), kaip vienas iš variantų kalbėti neįvardijant. Pokalbio metu neretai vengiama įvardinti savo amžių metais (vartojama „pagal metus“, pavyzdžiui, 1:60-69; 8:26, 77, 79; 20:48; 24:142-148). Bet ir pats amžius yra nuoroda į elgesio normas, siejamas su senatve:

„metai yra savo, yra pasas tam, jei pamiršai“ (5:41);

„Tokioj aplinkoj, kaip yra čia, tai aš jaučiuosi taip, dažnai kai sako, ko čia nori, pasižiūrėk į pasą, į pasą, ir sužinosi, ką su tavim gali padaryti, kam to reikia“ (14:49-50);

„Na kad ir darbuotojai, sakysim, jauni, tai vat kaip žiūri į pagyvenusius žmones, vat ko čia benori, nu, gyvenimo pabaigoj. Sako, 90 metų ir dar kažką galvoji“ (14:56).

Tokiu būdu chronologinis individo amžius, nepaisant kitų jo savybių (sveikatos, fizinio ir protinio pajėgumo, išvaizdos, aktyvumo etc.), tarsi įspraudžia jį į kažkokius rėmus. Kokie tie rėmai? Kokie yra vyresni žmonės kaip socialinė kategorija? Trumpai tariant, už brūkšnio. Žmonės, sulaukę *n* metų, nebeįtraukiami į sociologines apklausas - jų nuomonė visuomenei

nebesvarbi (1:45, 47-48, 210-212; 23:7-12, 14-15), jiems nebetaikomos nuolaidos medicininiam tyrimams, neskiriami lengvatiniai vaistai (1:215; 10:86-90; 8:59-62), netgi ligos nebegydomos kaip senatvinės (6:108-109, 112-114; 8:43). Būtinų medicininių paslaugų kainos kartais viršija žmogaus „likutinę vertę“ (23:126-127) arba dėmesys medicinos įstaigoje (turi būti) perkamas „pakišomis“ (10:218; 4:174-179, 183-187).

Žmogus, amžiumi artėjantis prie lemtingos ribos, negauna darbo (1:388-390; 5:76-86; 21:148-149; 22:106-107; 23:220-221), nes potencialių darbdavių nuvertinamas kaip nepakankamai energingas (21:150-155), vėliau jis tampa pensininkas, išlaikytinis ir tuo pačiu nebeįdomus kitiems (4:196-197; 24:53-54), nustumtas nuo veiklos, „atstumtas“ (7:101-102; 17:85-89; 20:9-10, 110, 114-116), „šone“ (5:15-16), „nusėdęs“, „nusodintas“ (4:200; 7:106-108), „nurašytas“ (1:310, 377-379; 10:34-37), „nereikalingas“ (5:16; 9:5; 20:11-13, 38-39, 136-137 (dirbęs fizinių darba)), „už borto“, „iškritęs iš konteksto“ (4:67-68). Keli informantai pažymi jaunimo priešišumą, atsainų, pašaipų, nuvertinantį požiūrį į vyresnius (1:156-157; 8:148; 10:179, 180; 13:345-346; „ar galima taip iš seno žmogaus juoktis?“ 13:397; 14:67-68; 21:169-171), formalų bendravimą (4:42-47), taip pat artimųjų dėmesingumo stoką (13:212, 238-239) ir vyresniųjų poreikių ignoravimą (1:170-171). Vyresnio amžiaus žmonėmis naudojama šeimoje („mes kažkam tarnaujam – anūkams, vaikams“ 1:164) ir visuomenėje („jie reikalingi tada, kai ateina rinkimai“ 1:217). Tapę priklausomi nuo kitų, jie pralaimi anūkams konkurencinėje kovoje dėl vidutinio amžiaus suaugusiųjų dėmesio (13:160-164).

Žiniasklaidos dėmesio pagyvenusiems yra mažai („Nu nėra televizijoj iš viso senų žmonių, jie pasenę, jie negražūs, jie nusišneka, jie ne taip kalba. Ir pažiūrėkit – veideliai visi išblizginti yra“ 1:407-408; taip pat 3:166, 174-175; 6:49; 7:129-133; 10:194; 17:91-92; 24:162-166), jis proginis (4:207-209, 214; 5:92-93), pašiepiantis (1:194-197; 10:192) arba iškeliantis vien skurdą (7:129-133; 14:147-158). Apibendrinus vienos informantės žodžiais, „senų žmonių niekas nemyli. Nea. Net vaikai kiti nemyli“ (6:90-92), su jais elgiamasi formaliai (4:47). Tik trys informantai drąsiai teigė, kad pagyvenę žmonės

gerbiami, su jais tinkamai elgiamasi (2:82–87; 9:86–87; 24:154–155, 158), du iš jų – kad ir masinių medijų vaizduojami tinkamai (2:95–97; 9:93–94). Pokalbių metu pasitaikė atvejų, pagrindžiančių mokslinės literatūros teiginius, kad masinių medijų stereotipai yra nekritiškai perimami ir formuoja informantų pasaulėvaizdį, pavyzdžiui, tipiškos vyresnio amžiaus rusės įsivaizduojamos plepančios ant suoloelio kieme (1:293–295), kalbama apie dalykus, girdėtus iš medijų - dėl amžiaus negydomas ligas (8:54–58), vyresnio amžiaus žmonių skurdą (14:145–164), sunkumus gauti darbą (21:148–150) - kaip apie savo gyvenimo realybę.

Kaip tiktų vadinti kategoriją žmonių, patenkančių už brūkšnio? Beplintąs terminas „senjorai“ vienų priimamas palankiai (4:23–25), kitus žeidžia (1:219–220), o 70 m. „senolės“ įvaizdis net šurpina (4:26–28; 1:182–186, 514–521, 570, 574). Viena pašnekovė siūlo žodį „pabuvęs“ (1:223), kitas vartoja „augęs“ (21:147–148). Bet panašu, kad koks žodis bebūtų išrinktas, netrukus jis prisikauptų tų pačių konotacijų ir vėl tektų ieškoti naujo.

Buvimas senu siejasi su darbo, veiklos, šeimos ir draugų temomis. Senatvės pradžia siejama taip pat su apmokamo darbo netekimu, išėjimu į pensiją (9:5; 14:10), su darbingumo praradimu (22:11–12; 10:18–20), kas savo ruožtu reiškia pablogėjusias ekonomines sąlygas (9:19) ar nuoskaudą dėl neišpildytų darbdavių pažadų (20:42–46).

Prarasto darbo nišą užpildo kita veikla. Ji gelbsti nuo senatvės - tarsi veiklus žmogus negalėtų būti senas:

„Man nėra laiko būti senai“ (16:209);

„Kiti tai sensta, jaunas sensta greičiau, jeigu niekuo neužiima ar ką nors. Būna be jokio darbo, užsiėmimo – tai pamažu ir sensta. O kitas senesnio amžiaus būna kaip jaunas, kadangi jis turi kažkokią veiklą, užsiima, dainuoja, artistas ar sportininkas – jis taip greit nesensta“ (22:6–9).

Vyresnio amžiaus žmonės akcentuoja savo ir kitų užimtumą, sugebėjimą rasti naudingos veiklos, pavyzdžiui, moterys dažnai dirba namuose: kepa, verda, mezga (1:292–293), vyras patarnauja šeimos moterims kaip vairuotojas (21:75–77), kas rašo eilėraščius ir leidžia sienlaikraštį (16:34–36), kas tapo

paveikslus (15:70–76), kas kuria skulptūrėles, papuošalus (14:71–74), koliažus (10:73–74), pina krepšius (1:227–228), kas gieda chore (1:333–334; 22:22–23; 23:79–81) ar deklamuoja (16:48–49) ir t.t. Veikla – ar tai būtų apmokamas darbas, ar dalyvavimas organizacijos veikloje - tampa išsigelbėjimu:

„Užimtumas. Svarbiausia užimtumas. Aš jau seniai jau šneku, kad jeigu išvargs – ką daryti tada, ką daryti? Kuom užsiimti, kuom užsiimti? Vienas dalykas, sakau, dar plius gerai, kad šitas choras. Šiaip tai būtų nei ką daryt“ (21:212–214; taip pat 21:196–199).

O jos stygius išgyvenamas skausmingai:

„Bet tik tiek, kad atsiranda, nori nenori, daug laisvo laiko. <...> Bet visumoj aš labai nelaukiu šventadienių. Visiškai nelaukiu šventadienių. <...> Nebėra veiklos.“ (24:40–45).

Šeima tampa dar vienu atskaitos tašku savo amžiui suvokti...

„Taip, aš jaučiuosi sena (juokiasi) šalia anūku savo. Jaučiuosi, kad aš jau sena, jau močiutė. Kol anūkai buvo maži, tai dar ta „močiutė“ taip kaip ir „nelipo“, atrodo, kaip ir... kaip ir dar n... nepriimdavau aš grynai, kad močiutė“ (24:127–129)

...arba jo nepriimti...

„Aš dar širdim jauna. Aš dar anūkus auginu, dar tik ką gimė (šypsosi)“ (10:8–9; taip pat 13:19, 34–35).

Šeima, ypač anūkai ir proanūkiai, suteikia prasmę gyvenimui (9:6; 14:12–13; 24:169–170) ir palaiko norą gyventi (13:80–82, 100).

Siaurėja senstančio žmogaus draugų ratas (20:28–29) ir vis labiau pasigendama artimų draugijos (13:108–111, 125–127). Vis mažiau draugių, kurios *„senute nepavadina (šypsosi), bobute tokia arba senole“* (4:63–67).

Nors kiekybinė analizė, atlikta kompiuterine programa, rodo silpnus senatvės sampratos ryšius su kitomis temomis, kodavimo būdu išskirtos silpstančios sveikatos, mentalinio atsitraukimo ir kūno senėjimo temos yra maždaug tokios pat gausios, kaip ir pagyvenusių kaip socialinės kategorijos tema. Skirtingus analizės rezultatus galima paaiškinti tuo, kad informantai skirtingais būdais įvardija tuos pačius dalykus, vartoja įvairius žodžius,

užuominas, tad programos pagalba išskirti raktažodžiai „padengia“ pernelyg mažai konkrečios temos.

3.3.4.2. *Senatvė kaip sveikatos silpimas*

Senatvės pradžia dažnai siejama ir su ėmusia silpnėti sveikata, mažtančiom fizinėm jėgom, dažnesniu poilsio poreikiu (1:9-10, 28, 30–31, 364-365; 2:4, 22; 7:6, 8–11, 14–15,17–20; 9:12; 10:41; 13:71–74; 16:19; 17:10; 22:11–12; 23:33–34), lėtesniu veiklos tempu (3:8-9; 10:29; 22:38–40; 24:27–29). Šis procesas – bendras sveikatos silpimas – yra nuolatinis ir vyksta palaipsniui: informantai stebi jį (10:19–20, 25; 13:186–189) ir nepriklausomai nuo amžiaus, prasitaria, kad pajuto tai neseniai – prieš metus ar keletą (3:8-9; 7:14–15; 9:12; 13:71; 23:33). Kadangi sveikatos silpimą jie dar įvardija kaip senatvės pradžia, klausytojui susidaro įspūdis, kad informantai teigia, jog senti pradėjo neseniai. Gal tokia ir buvo informantų intencija, nes ji puikiai dera su (savos) senatvės neigimu? O gal toks dviejų dalykų sujungimas yra klaidinantis? Kita vertus, tiek sveikatos blogėjimas, tiek senėjimas gali būti labai gilus, ir netgi tolimesniuose etapuose jie artimai siejami, pavyzdžiui, iš lovos nesikelianti ir nuolatinį skausmą kenčianti moteris sako:

„Kol nesusiligojau, nenumaniau tos senatvės. Kai susirgau, tai viskas pasibaigė“ (12:23–24).

Negalintys savarankiškai judėti vyrai tą įvardija paprastai:

„daug ko nebegali pats padaryti“ (14:25, 29),

„sėslumas jau prasidėjo“ (17:12).

Galbūt vienos informantės žodžiai paaiškintų šį painų numanomą santykį tarp senatvės ir ligos:

„senatvė – tai ne liga (juokiasi) ir jeigu, žodžiu, liga, tai jau tuomet senatvė, jeigu nepagydoma liga, tai tuomet ir prasideda senatvė“ (4:29–31).

Taigi pati senatvė nelaikoma liga, bet sunkesnė liga vyresniame amžiuje reiškia senatvę. Kol jaučiasi gerai, kol juda, žmonės nemano esą seni (4:7; 5:7), bet sunkiau susirgę, tokie pasijaučia (4:9). Ligos sąlygotą negalavimą linkstama

susieti su senatve (20:33–35, 38–39), nors konkrečių negalavimų, kaip būdingų senatvei, informantai neakcentuoja. Pavyzdžiui, tik viena moteris paminėjo klimaksą ir šlapimo nelaikymą (6:4, 39–40), tik vienas vyras – lytinį nepajėgumą (20:94–96), tik vienas – regos, klausos silpimą (23:73–74), dantų ir nugaros problemas (23:64–65, 115–116). Dvi moterys minėjo fizinį skausmą (10:4–5; 12:17–18, 29). Visgi pasakojimuose ataidi biomedicininiame senėjimo diskursui būdingas organizmo susidėvėjimo, nykimo motyvas (18:24; 22:34):

„Per amžių susinešioja visi organai ir žmogus nusilpsta“ (11:161);

„...natūralu: viskas susidėvi, metalas – ir tas susidėvi, ką čia žmogus, gyvas organizmas“ (24:32–33) –

nors ir ne toks ryškus, kaip aptiktas šiek tiek jaunesnių (51–57 m. amžiaus) moterų tyrimo D.Britanijoje (Ballard ir kt., 2005).

Protiniu – psichiniu aspektu senas žmogus, anot informantų, yra tas, kuris mažai kuo domisi (2:7, 17–18; 8:6–7; 11:5, 19; 13:58–59; 16:8, 14, 18, 22–23; 20:9), abejingas aplinkai (4:12–14), neturi poreikių, jokių norų (6:5, 7, 12, 58–59; 10:4–5, 22–23; 13:58–59; 18:7; 22:33–34), netgi nebenori gyventi (4:69–70). Senstantys žmonės atsiriboja nuo valdžios problemų (1:257–258), nebesidomi aplinka, nes patiems niekas nepasikeis (2:17–18). Priešingai, nei būtų galima tikėtis pagal „senatvės kaukės“ teoriją³⁵, pašnekovai teigia, jog žmogus sensta ir dvasiškai (13:61–63; 15:22–23): susilpnėja jo protinės galios (14:4,6), atmintis (20:100–103), pasikeičia mąstymas, kalba (11:38–39; 6:57). Tik vienas informantas protinius pokyčius senatvėje vertino teigiamai, pastebėdamas, kad seno žmogaus mąstymas brandesnis nei jauno (17:27–28). Senatvėje trūksta optimizmo (4:16; 23:79), žaismingumo (4:139–140). Pozityviau atsitraukimas įvardijamas kaip noras patingėti, paveiktą malonaus (3:17–18, 19, 20–23), kaip atsisakymas bereikalingų dalykų (3:38–40), atsakomybės už vaikus, šeimą sumažėjimas (3:47–48, 56–57).

Apie natūralų atsitraukimą senatvėje kalba gerotranscendentinė teorija (Tornstam, 2005): vyresniame amžiuje žmogaus dėmesys nuo išorinių dalykų nukreipiamas į vidinius, dvasinius, transcendentinius. Tačiau šio tyrimo

³⁵ Žr. posk. „2.2. Senatvės tapatumo teorinė perspektyva“.

medžiaga nerodo, kad žvilgsnis, atsitraukiantis nuo žemiškų dalykų, kryptų į dvasinius – tik vienas (!) informantas paminėjo religiją kaip atsvarą, paguodą senstant (23:268–270). Kad tai būtų sielos/dvasios triumfas, atsiribojant nuo nykstančio kūno, *Aš* praktikų ir rūpinimosi savimi „aukso amžius“ pagal M.Foucault „iškūnijimo“ tezę³⁶, irgi nepanašu. Informantų apibūdintas mentalinis atsitraukimas labiau primena depresijos požymius, tačiau tai patvirtinti ar paneigti galėtų psichologai ar psichinės sveikatos specialistai.

Tuo tarpu interesų, poreikių išlikimas – svarbus požymis, kad pats informantas dar nėra senas (3:12–13; 4:10–12, 69–71; 10:22–23, 41–45; 11:21; 13:36, 41, 43–44). Informantai bando paneigti seno žmogaus stereotipą (1:310; 4:16; 7:108; 13:55) arba teigia, kad patys jo neatitinka (10:31–32) (plg. Goffman, 1986:10 – apie stigmatizuojamo asmens pastangas ugdyti meistriškumą savo defekto srityje; šiuo atveju aktyvi veikla tampa tokiu išsigelbėjimu).

Tad chronologinis amžius ir silpstanti sveikata informantams yra bene svarbiausi senatvės požymiai. Tuo tarpu Anglijos miestelių vyresnio amžiaus žmonės senatvę konstruoja kiek kitaip nei jauni: jie nepabrėžia chronologinio amžiaus ir fizinių gebėjimų, o akcentuoja proto aštrumą ir socialines gebas (Degnen, 2007). Gali būti, kad Lietuvos miestelių ar kaimo vietovių gyventojai, kur glaudesni bendruomeniniai ryšiai, senatvę irgi įvardintų panašiai.

3.3.4.3. Senatvė kaip išorinis kūno senėjimas

Kūnas yra svarbi nuoroda į „senų“ kategoriją. Klausimas apie kūną paprastai suvokiamas „išoriškai“, dažnai perklausama, „ar pagal metus“, arba remiamasi kitų nuomone (pavyzdžiui, 13:166). Tuo tarpu interviuotoja stengėsi sužinoti asmeninį informantų santykį su kūno senėjimu.

³⁶ Žr. posk.“2.2. Senatvės tapatumo teorinė perspektyva“ poskirsnį „2.2.1. Kūnas – tapatumo ašis“.

Ištraukose, kurios priskirtos išorinio kūno senėjimo temai, ryškus veidrodžio motyvas: žmogus suvokia, kad sensta, tik žiūrėdamas į veidrodį (3:16; 6:33-34; 13:69; 16:27; 21:41-42):

„Senti? Žinokit, šita, negaliu pasakyti aš, kadangi aš savyje to nejaučiu. Aš tiktai matau veidrodyje, žmogus kaip atrodo, o... širdy man tai... lygiai toks, koks buvau aš ir jaunas“ (21:6-8).

Informantai dažnai pažymi prieštarą tarp senstančio kūno ir nesenstančios širdies (1:323; 7:10-11; 8:24; 10:8, 22; 22:46; 24:6-9) arba sielos (3:63-64; 6:30-31; 8:105-106; 14:39-40), apie kurią kalbama „senatvės kaukės“ teorijoje³⁵. Savas kūnas atrodo tarsi svetimas:

„Kokios rankos? Kai pasižiūriu, tai pasibaisėju: kaulai, kaulai. Kaulai va kokie – kaip numirėlio griaučiai“ (13:178-179). Norėtusi vis dar atrodyti gražiai ir būti grakščia, bet kūnas paveda (7:32-33).

Tačiau klausimas „Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?“, kuris skirtas „senatvės kaukės“ teorijai patvirtinti ar paneigti, buvo sunkiai suprantamas informantams: dauguma jo nesuprato, kiti sunkiai suprato, nepaaiškino savo atsakymo, neatsakė, nes jis pernelyg intymus arba jiems netinkamas. Iš karto supratusių klausimą ir teigusią prieštarą tarp kūno ir sielos buvo trys (3:61; 14:39-40; 21:82-85), nesutikusi su tokia prieštara - viena informantė (7:40-42). Neatmestina, kad klausimas sunkiai suprantamas dėl netinkamo formulavimo, tačiau tikėtina, jog pati senstančio kūno neatitikimo jaunatviškam vidui idėja, ypač išorės jauninimo vartotojų visuomenės siūlomomis priemonėmis, apklaustiems vyresnio amžiaus žmonėms visgi yra svetima (*„Nu, tai tikriausiai. Man rodos, kitaip ir būti negali“*, 23:132). Informantai nesinaudoja kosmetinėmis jaunumo išsaugojimo priemonėmis. 17 iš 24 nenaudoja kremų nuo odos senėjimo, dviem informantėm tokių kremų parūpina vaikai (3:99-100; 10:96). Plaukus dažo tik 5 informantės; viena jų dažymą supranta kaip higienos normą (*„Dažau, viską dažau ir apsikerpu“*, 3:102), kita dažyti pradėjo, kad nebūtų „žiloji“ mokytoja (10:100-104). Moterys nedažo žilų plaukų, nes jie gražūs (1:114-115), nes „nėra prasmės“ jų dažyti (4:103-104) arba „nėr prieš ką“ (13:200). Vėlgi

pastebėtina, kad vyresnių žmonių išvaizda svarbesnė jų vaikams nei jiems patiems (13:200-201). Matyt, jaunesnio amžiaus žmonės, kaip finansiškai pajėgesni ir labiau įtraukti į vartojimą, tapo produktų prieš senėjimą marketingo tikslinę grupę, be to, reklamos ir masinių medijų, galbūt dažnesnio sąlyčio su Vakarų kultūra dėka jie labiau internalizuoja sėkmingo senėjimo normas, kurių laikytis ir kurias atitikti nesąmoningai verčia artimus vyresnio amžiaus žmones.

Plastinę operaciją darytusi tik viena informantė, jei turėtų pakankamai pinigų (10:141-145), kitas svarsto, kad ji galbūt naudinga, nes atjaunina (17:64-65), o dauguma mano esant ją visiškai nereikalingą (2:69-70; 4:127-131; 5:58-59; 7:86-89; 8:136-137; 9:66-68; 15:228; 24:106), nes tai trumpalaikė arba menkai efektyvi priemonė (6:85-87; 11:121; 13:273-275; 14:98-104; 22:73-74). Jie taip pat pasisako už natūralumą (16:124, 126-128; „*kaip žmogus gali su svetimu veidu būt*“, 3:126-127; „*kiekvienas amžius turi savo grožį*“, 23:194-195) – tebūnie kaip Dievo ar gamtos sukurta (7:83; 18:52; 20:78; 21:120-121). Taigi vyresni žmonės nesinaudoja kosmetinėmis priemonėmis kaip individualia strategija išvengti senatvės stigmos. Be to, tik vienas (jauniausias) informantas paminėjo plaukų žilimą kaip senatvės požymį (18:12), nė vienas – raukšlių. Kyla klausimas, ar išoriniai senėjimo požymiai, akcentuojami mokslinėje literatūroje, nėra svarbūs tik jaunesniems žmonėms? Kaip rodo šio tyrimo medžiaga, pačių vyresnio amžiaus žmonių senėjimo patirties apibūdinime vietos jiems nėra.

Kiek netikėtai senatvės požymiu įvardijamas nesugebėjimas arba nenoras deramai pasirūpinti kūnu, susitvarkyti, ir šalia „sena“ netrunka atsirasti „apkuitus“, „netvarkinga“ (13:169-170), „susivėlus“, neplautais plaukais (13:314-315), „apsileidus“, (16:19-20), „drakla“ (11:21), „murzina“, atsainiai užsimetusi chalata, skirtingus batus (16:103-106), t.y. nebeišlaikanti moteriškumo standarto ar neatitinkanti moterims keliamų reikalavimų. Tad vyresniame amžiuje apranga yra vienas būdų išlikti jaunatviškiems (24:73-74; 11:62, 109, 112-113). Renkantis rūbus, siekiama „neapsileisti“, „neatsilikti“ (1:123-124, 127; 24: 70-80), prisitaikyti prie mados, neišsiskirti (13:266-271;

20:70–71; 22:68–69) arba rengtis solidžiau (6:78–79). Rūpestis savo išvaizda, socialinių normų atitikimu būtų artimesnis „socialinės kaukės“³⁷ nei „senatvės kaukės“ koncepcijai, tačiau jis neapima jauninimosi priemonių, pabrėžiamų abiejų teorijų.

Kiti informantai sako ne itin atsižvelgiantys į savo amžių (16:108–111; 21:107), tik žiūrintys, kad rūbai ir avalynė būtų patogūs (3:118–119; 7:78–79; 23:187), švarūs, tvarkingi (9:63–64), tačiau jie sunkiai randa pirkti tinkamų, paprastų rūbų (2:61–62, 64; 8:130–132), savo garderobui atnaujinti neturi lėšų (10:120, 133–140) arba tenkinasi tuo, ką gauna pensionate (17:58–59; 18:48). Yra pastebinčių, jog rūpintis rūbais nebėra prasmės (4:121–123; 14:111–115).

Kitos rūpinimosi kūnu priemonės – sportas ar mankšta, dieta, sveikas gyvenimo būdas – skirtos sveikatai stiprinti, gerai savijautai palaikyti, ir dažniausiai jos naudojamos labai saikingai. Paklausti apie mankštą, informantai pamini bet kokį judėjimą – pasivaikščiojimą (2:57; 4:81), darbą sode (9:59–61). Besportuojančių ir besimankštinančių yra 10 informantų - paprastai turima omeny trumpa rytinė mankštelė, pavyzdžiui, 20 min. prieš pusryčius (24:93–95) arba pratimai lovoje (14:106; 15:63–64). Panašu, kad tokio pobūdžio rūpinimasis kūnu – viso gyvenimo įprotis, pavyzdžiui, tik vienas informantas, buvęs sportininkas, mankštinasi rimtai – po akademinę valandą kasdien (5:24–27), kitas 20 metų daro tam tikrą mankštą (23:159), kartu su žmona laikosi dietos, sveiko gyvenimo būdo (23:151–157), o viena informantė pažymi kūno svorį visuomet reguliuodavusi dieta (24:86–87). Pastaraisiais atvejais galima išvelgti paraleles su A.Giddenso refleksyvaus *Aš* projekto koncepcija³⁸, kaip ir aptinkamas Švedijos tyrime, tačiau jų paplitimas Lietuvoje greičiausiai yra kur kas mažesnis nei Švedijoje (šiam tyrime sudaro 13 proc., visi šie informantai – su aukštuoju išsimokslinimu). Apskritai senėjimas nėra priežastis imtis rimtesnių priemonių kūno jauninimui ar radikaliau keisti gyvenimo būdą. Informantų pabrėžiama, kad „*prižiūrēt reik save ne dėl grožio*“, tik „*higienos sumetimais*“ (15:225–226, 223).

³⁷ Žr. posk. „2.2. Senatvės tapatumo teorinė perspektyva“.

³⁸ Žr. posk. „2.2. Senatvės tapatumo teorinė perspektyva“ poskirsnį „2.2.1. Kūnas – tapatumo ašis“.

3.3.4.4. *Senatvė kaip jaunatviškumo priešybė*

Nors dauguma pašnekovų tvirtina, kad jaunatvišku išlikti svarbu, jų jaunatviškumo samprata toli gražu neatitinka Vakarų teoretikų minimos technologijomis ir disciplina „pratęstos jaunystės“, būdingos vartotojų visuomenei. Išlikti jaunatvišku svarbu, nes „*visiems lengviau aplinkiniam ir pačiam yra lengviau*“ (1:133–134; taip pat 5:64–66; 8:138–141), kai vyresnio amžiaus žmogus domisi aplinka, skaito, net mokosi kalbų (1:134–136; 17:44–45), neatsilieka nuo gyvenimo (2:54–55; 11:69–70), dalyvauja visuomeniniam gyvenime (5:45–47; 13:215–216; 16:136), randa bendrą kalbą su jaunimu (21:126–135), yra žaismingas, moka pasijuokt iš savęs (4:133–146; 14:128), tvarkingas (13:301–303; 16:103–107), darbštus, kūrybingas (14:70–72), netgi kai pats juda, apsitarnauja (9:69–75; 14:129; 20:79–83). Svarbą atrodyti jaunu paminėjo tik trys informantai (10:148–150; 22:77–82; 24:114–125). Griežtai kalbant, jaunatvišką žmogų „*žmogum ilgiau laiko. O šiaip jau griuvena laiko*“ (10:147).

Kita dalis informantų į jaunatviškumo svarbą senatvėje žiūri rezervuotai, „stengiasi nepersistengti“ (3:95), „proto ribose“ (23:146–147; taip pat 6:89–90; 15:137–139; 16:103; 20:59–62; 21:96–100; 22:57–58), stengiasi tik dėl geresnės savijautos, sveikatos (5:36–38; 15:279–282; 23:198–209) arba mano, kad išlikti jaunatvišku neįmanoma, nes jaunystės ir sveikatos nesugrąžinsi (2:52, 74; 6:60–61; 9:55–57; 10:91–93; 12:40–43; 13:214; 19:25–28, 40–41).

Informantų santykis su senėjimu varijuoja nuo švelniai pozityvaus („*Gal ir senatvė yra gražus tarpas to gyvenimo*“, 9:97) iki smarkiai negatyvaus („*Mane tu tiesiog žudai tokiais klausimais*“, 4:39). Jis gali būti neįvardijamas, nesusiformavęs (8:17–18, 19–20), gali būti neutralus (3:31–34). Visgi dažniau į senatvę žiūrima neigiamai: ji skausminga (13:393–394), jos niekas nelaukia (11:123–129), jos bijoma, net jei būtų graži ir turininga (24:9–12). Būna sunku kitiems prisipažinti, kiek sulaukta metų (24:142–143), pasidžiaugiama, kad žmonės „*nepasako, kad daugiau*“ (5:69–71), kad atrodo jauniau (13:168,174), ir norėtųsi, kad metų būtų mažiau (24:147–151). Šiame kontekste išsiskiria 90-

metų perkopusių pozicija: galima pajusti, kad savo amžiumi jie didžiuojasi (15; 17). Nežinia, ar toks suvokimas ateina su metais ir reiškia gilią asmens brandą, ar iš esmės skiriasi kartų požiūris į senyvą amžių?

Dažnai stengiamasi senatvei nepasiduoti (7:62,91–92; 3:129–130; 8:4; 22:127–128) arba pripažįstama, kad su ja tenka susitaikyti kaip su neišvengiamybe (9:107–109; 24:35–36), tenkintis tuo, kas yra (14:30). Vienu atveju apibendrinamasis klausimas apie senatvę išprovokavo argumentaciją, kodėl informantė nėra sena (16:196–219): jai nėra sunku, ji turi veiklos, nėra vieniša - ja rūpinamasi, ji pati priima sprendimus (t.y. pati atvažiavo į pensionatą). Tokiu būdu lyg aiškėja, kad pagal informantę senatvė – būklė, kuomet žmogus pats mažai ką begali, o kiti juo nepasirūpina.

3.3.4.5. Senatvė kaip gyvenimo tarpsnis

Senatvė kaip gyvenimo tarpsnis, nuoseklus tęsinys iškyla tik nedaugelyje interviu. Pažymima sukaupta patirtis (14:25–26; 23:111–112), išliekantys ankstesni interesai (1:232–234; 23:80–88), pastebima, kad senatvė yra ankstesnio gyvenimo (būdo) pasekmė (1:231; 15:5–6, 85–86), kuomet atliekama viso gyvenimo revizija (17:99–100; 22:30–31). Du informantai pastebėjo, kad senatvė nėra kuo nors ypatinga - žmogus per savo gyvenimą keičiasi daug kartų (21:20–21):

„Mano gyvenimas ėjo kartu su gyvenimu. Jis keitėsi ne vieną kartą“ (15:79).

Pastarasis informantas akcentavo, kad senėjimą įtakančių veiksnių yra daug (15:7–8): ne tik paties asmens gyvenimo būdas, pasirinkimai, pomėgiai daro įtaką jo senatvei (15:10–12, 14), bet ir aplinkos poveikis, susiklostančios aplinkybės ir gebėjimas reaguoti į jas (15:17–20, 26–31). Kadangi aplinkybės nuolat kinta, žmogus derinasi prie jų, nepastebėdamas, kad pats sensta (15:44, 48–50), tarsi „senti“ reikštų nebedalyvauti - kas šiame kontekste atrodo neįmanoma.

Pokalbiuose buvo paliesta ir senatvės kaip laiko, likusio iki mirties, tema. Ji vėlgi paminima neutraliai – kaip natūralus vyksmas (9:55–57; 15:90–91; 22:17–20; 11:15), su kuriuo susitaikoma (1:55–58; 21:129–130) ir kurio suvokimas keičia santykį su kasdieniais dalykais („*Niekas nieko nenusineša juk iš tiesų*“, 1:256). Kartais ji suvokiama pozityviai („*Vis tiek tu augi link kelionės į Anapilę*“, 14:19; taip pat 14:22–23), su švelniu humoru („...*mano metų daug jau su kuo atsiveikinom, dauguma jau geria arbatą pas Abraomą, nu, o aš kažkaip tai užsilikau*“, 23:103–105) arba negatyviai, konstatuojant, kad gyvenimas jau praėjo (14:117; 17:70–71), kad artėji prie finišo (23:107) ir belieka jo laukti (20:133–134), bijoti (24:172) arba norėti (9:101), nes vilties nebelieka (4:69–70; 13:79, 80–81).

3.3.4.6. Senatvė kaip stigma

Tyrimo metu taip pat siekta išsiaiškinti, ar senatvė yra stigma, ar žmonės jaučiasi stigmatizuojami kasdienėje sąveikoje ir ar stengiasi to išvengti? Tad buvo klausama, kaip aplinkiniai reaguoja į senėjimą, ar žmonės jaučiasi nejaukiai dėl vyresnio amžiaus ir bando jį slėpti (anketos klausimai Nr. 7, 10 ir 11). Informantai dažnai sako nepatiriantys jokie išskirtinumo dėl amžiaus, jų senėjimas lieka kitų nepastebėtas ar bent nepaminėtas (1:90; 2:48; 3:75, 77; 7:48–51; 8:142–146; 11:51; 12:38–39; 13:183–184; 15:162; 16:71; 17:38–40; 19:23–24; 22:52; 23:60, 69). Pastabas šia tema dažniausiai duoda artimieji – sutuoktiniai (9:49; 20:57–58; 21:90), vaikai (2:37; 3:80), draugai (5:33–35; 8:98–99; 21: 91–93) – ir tos pastabos paprastai nežeidžia arba į jas nekreipiama dėmesio (2:43, 78; 9:52–53; 18:31–38; 20:50–58; 21:95), tačiau pozityvi, palaikanti artimųjų reakcija tebuvo paminėta vieną kartą (3:67–71). Visgi pokalbio metu kartais laukiama patvirtinimo iš interviuotojos, kad informantė(-as) dar nesena(s) (8:79; 9:43) arba prisimenamas analogiškas atvejis, kai informantės senumą neigė jos anūkas (10:211–214).

Nors skaudžių aplinkos reakcijų teaptikta du kartus (10:66–67; 14:49–51), ta pati informantė prisiminė dėl amžiaus patirtą diskriminaciją

poliklinikoje (10:34–39, 82-90), keli – buvę nepagarbaus elgesio su vyresniais liudininkai (7:55–58; 14:55–57), kai kurie pašnekovai pastebėjo, kad viešumoje jaučiasi nejaukiai, ypač tarp jaunų žmonių (1:140–146, 148; 6:96–99; 7:95–96; 10:153–155, 158-159), todėl vengia joje rodytis (10:187–189), taip pat vengia nepažįstamų, kad neiššauktų nepagarbaus elgesio (4:51–55). Tik vienas pažymėjo priešingai - jis mėgstamas kompanijose dėl išlavinto balso (23:142–145). Kartais pabrėžiama, kad konkretus asmuo sugeba bendrauti su jaunimu ir jaunimas jo(s) neatmeta (1:357–360; 8:25–26, 145). Tokiu būdu jaunimas yra vienas iš stigmos veiksnių. Jei sektume E.Goffmanu (1986:107), tokia argumentacija kratomasi stigmos, akivaizdžiau stigmatizuotų atžvilgiu taikant tas pačias nuostatas, kurias „normalieji“ taiko jo atžvilgiu - mat visuomet yra kiti, kuriems stigma tinkamesnė.

Situacijos, kai žmogus pasijaučia senas ar per senas, dažniausiai susijusios su sumažėjusiomis paties galimybėmis, senkančiomis jėgomis (4:148–151; 14:134–137; 17:73–74; 20:87–103), tad pasitraukimas tarsi išplaukia iš paties žmogaus, visgi jame galime atpažinti internalizuotais amžiaus normas, reguliuojančias galios santykius („*žinot savo vietą*“, 3:136; „*jau kai senas toks, geriau patylėti*“, 13:141–142; 14:143), pavyzdžiui, kai tebedirbdama moteris pasitraukia iš lyderio pozicijų, užleisdama vietą jaunesnėms (3:132–140, 147-150), kita svarsto, kas jai dera ar nedera (13:305–309), trečia jaučiasi sena, vadinama močiute, bet kitaip nenorėtų būti vadinama, nes „*iš šalies atrodytų nelabai*“ (24:127-139). Kartais konfliktuojama su aplinka, siekiančia priversti elgtis pagal amžiaus normas (16:53–61; 21:83-85).

Absoliuti dauguma informantų teigia neslepiantys savo amžiaus (1:153–154; 15:312–314; 17:76; 19:42–47; 21:141; 22:92; 23:215), nes tokios pastangos bergždžios ir beprasmiškos („*Nu kokia esu, tokia. Žmonės turi priimti.*“, 3:153; taip pat 4:164; 5:71; 9:81; 10:167–168; 13:317; „*nepaslepiamo dalyko nepaslėpsi*“, 14:142; „*Nu kam slėpti? Nu kaip slėpsi? Vis tiek matosi. Ką čia nuslėpsi?*“ 16:139–148; 18:66), tik viena informantė prisipažino kūno pokyčius slepianti laisvesniais rūbais (6:94–105), kita - sunkiai pasakanti savo metus (24:141–148).

Taigi senėjimą ženklina chronologinis amžius, jis reiškia socialinio statuso ir vertės praradimą, silpstančią sveikatą ir (likusius) vaidmenis šeimoje. Tačiau žmogaus santykis su senėjimu dviprasmiškas. Iš informantų atsakymų panašu, kad senatvė kasdienėje sąveikoje nėra stigma – jie savo amžiaus neslepia ir neigiamų reakcijų, susijusių su senatve, iš aplinkos nesulaukia. Tačiau jei senatvė nėra stigma, kaip tuomet būtų galima paaiškinti šiuos interviu metu išryškėjusius senėjimo patirties aspektus:

1. Vyresnio amžiaus žmonės nenoriai kalba apie senatvę ir senėjimo patirtį, nesitapatina su senatve, ši tema jiems skauda;
2. Juos žeidžia apibūdinimas, ženklinantis priskyrimą prie senų žmonių kategorijos (senolė, senjoras ir pan.), kuri yra „už brūkšnio“ daugeliu aspektų;
3. Kasdienėse sąveikose yra įsitvirtinęs vyresnio amžiaus neigimas („neatrodai senas“, džiaugiamasi jaunatviška išvaizda ir pan.), pokalbio metu vengiama įvardinti savo metus, bandoma paneigti abstraktų seno žmogaus stereotipą arba prieštaraujama savęs priskyrimui senų kategorijai („nesu sena“, „nesijaučiu sena“ ir pan.), tikimasi patvirtinimo iš aplinkos, kad asmuo nėra senas;
4. Socialinė kategorija „senas“ taikoma ne sau ir savo bendraamžiams, bet tokio pat amžiaus nepažįstamiems žmonėms (8:21–24);
5. Aptinkama internalizuotų marginalizuojančių normų, tokių, kaip senam reikia „*žinot savo vietą*“, „*kai senas, geriau patylėt*“, užleisti lyderio pozicijas jaunesniems ir pan.;
6. Vyresni žmonės nejaukiai jaučiasi viešumoje, ypač tarp jaunų, vengia nepažįstamų, arba atvirkščiai, pažymi, kad konkretus asmuo sugeba bendrauti su jaunimu ir jaunimas jo(s) neatmeta;
7. Dėl amžiaus žmonės yra diskriminuojami viešosios nuomonės tyrėjų, medikų, darbdavių, šeimos narių, ignoruojami masinių medijų?

Senatvė neabejotinai turi stigmatos požymių E.Goffmano prasme. Senėjimo ir senatvės neigimas, priešinimasis jai yra priešiško vyresniam amžiui apraiška: „Paprastas faktas, kad pasipriešinimo formos egzistuoja, reiškia, kad

yra kažkas, ko vengti, ir kad *veikia* galingos ribojančios jėgos.“ (Link, Phelan, 2001: 378). Vyresnio amžiaus sulaukę žmonės, visą gyvenimą buvę „out“ grupės nariai priešiškoje senatvei visuomenėje, internalizavo visuomenės normas, tad patys yra priešiški senatvei ir stengiasi atsiriboti nuo kitų vyresnio amžiaus žmonių. Pastangos išvengti senatvės stigmatos (taigi priklausyti daugumai), būti senatvės stereotipų išimtimi, atsisakymas identifikuoti save senu, nepripažinti savo amžiaus, t.y., bandymas paneigti, kas jie yra, patvirtina stigmatizaciją, nes neigimo nereiktų, jei stigmatos nebūtų. Pastangos išvengti stigmatos veda link neorios būklės, pasižyminčios savęs neigimu ir slapta neapykanta sau (Falk, 2001:129,134-135).

Siekiant nustatyti /interpretuoti priešastinius ryšius kokybine metodologija, dėmesys atkreiptinas ne į elgesio modelius, o į galią (Sayer, 1992; Dey, 2004), į individų gebėjimą kontroliuoti ar paveikti įvykius. Internalizuotos marginalizuojančios vyresnio amžiaus normos (5 aspektas aukščiau), viešumos ir nepažįstamų, ypač jaunų, vengimas (6) bei tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija dėl amžiaus, institucionalizuota privačiose ir valstybinėse struktūrose (7), kaip ir informantų išvardintos buvimo „už borto“ situacijos, pateikia aiškias nuorodas į socialiai legitemuotą amžiaus grupių galios santykių apibrėžtį, nepalankią vyresniems. Aukščiau išvardintų (1-4 aspekto) požymių galios santykiai yra numanomi, jie paaiškinami informantų internalizuotu ir nekvestionuojamu priešišku senatvei.

Analogiškas senatvės neigimas aptiktas tiriant „Trečiojo amžiaus universitetus“ Lenkijoje ir aiškintas jų ideologija (Wilinska, 2012), tačiau, kaip rodo šio tyrimo rezultatai, jis paplitęs ir tarp vyresnio amžiaus žmonių, nepriklausančių jokioms organizacijoms. Ankstesnis tyrimas Lietuvoje taip pat atskleidė, kad diskriminacija dėl amžiaus dažniau atpažįstama, įvardijama, kai užduodami konkretūs klausimai, patys žmonės nebūna tokios patirties apmąstę ir jokių būdu nesutinka jos paviešinti (Mikulionienė, 2008b). Tai rodo mūsų visuomenėje veikiančias neįsisąmonintas vyresniam amžiui priešiškas nuostatas. „Bent vieną grupę ar pavienį žmogų lyties, tautybės, rasės, amžiaus ar kitokiu aspektu diskriminuojanti ir, dar blogiau, šito net nesuvokianti

visuomenė nėra nei tolerantiška, nei demokratiška. Imituoti toleranciją ir demokratiją nėra sunku, gerokai sunkiau iš tikrųjų būti tolerantiškiems ir demokratiškiems“ (Donskis, 2004, cit. Mikulionienė, 2008a:12).

Taigi šio tyrimo rezultatai rodo, jog senatvė yra socialinis konstruktas, visų pirma apibrėžiamas chronologinio amžiaus. Jis užpildomas dažniau neigiamu nei teigiamu turiniu tiek visuomenės lygmenyje (darbo rinkoje, medicinoje, žiniasklaidoje), tiek individualiame lygmenyje (fizinės ir psichinės sveikatos silpimas, išorinis kūno senėjimas). Tačiau vyraujančios senatvės identiteto teorijos nevisai paaiškina šį fenomeną, kaip jį užčiuopia šio tyrimo duomenys. Nors aptinkama „senatvės kaukės“ teorijos iškelta seno kūno ir jaunos širdies priešprieša, tačiau informantų pripažįstamas ir dvasinis žmogaus senėjimas. Senstančio kūno keliami įtampa pagal „senatvės kaukės“ arba „socialinės kaukės“ teoriją turėtų pasireikšti vartotojų pastangomis „pratęsti jaunystę“, tačiau tokia interpretacija neaptinkama Lietuvos realybėje, tik pastangos atitikti socialines išvaizdos normas, išlikti visaverčiais pripažįstamais visuomenės nariais, kas artimiau stigmatos koncepcijai. Raukšlės ir žili plaukai, priešingai nei vienbalsiai teigiama literatūroje, vyresnio amžiaus žmonių nelaikomi svarbiais senatvės požymiais. A.Giddenso reflektivaus *Aš* apraiškų aptinkama, tačiau tik fragmentiškai, ir anaiptol negalima sakyti, kad sąmoningas senstančio kūno įtraukimas į *Aš* projektą atitiktų tirtą tikrovę. Gerotranscendentinės teorijos teiginys, kad senstančio žmogaus žvilgsnis nukrypsta į vidinius, dvasinius dalykus, kaip ir M.Foucault „iškūnijimo tezė“, irgi lieka be atgarsio.

Nors ir esama dviprasmiškumo, paaiškinamo teorinių išvalgų, E.Goffmano stigmatos koncepcija atrodo geriausiai paaiškinanti senatvės tapatumą Lietuvoje: senatvės socialinis konstruktas toks atgrasus ir marginalizuojamas, kad vengiama su juo tapatintis. Idealiu atveju jo ir socialinių vyresnio amžiaus normų paskirtis tikriausiai būtų socializuoti žmones vėlyvame gyvenimo etape, toliau auginti, brandinti juos ir ruošti mirčiai. Tačiau realybėje taip nėra: senatvės, kaip ir mirties, paprasčiausiai bijoma, vengiama, šalinamasi, ji neigiama. Senų žmonių stigmatizavimas,

marginalizavimas vyksta tiek visuomenės lygmeny – kategorizuojant (apklausos, medicininiai tyrimai), tiek aptinkamas kasdienėje sąveikoje (senatvės neigimas, naudojimasis vyresnio amžiaus žmonėmis kaip silpnesniais šeimoje, jų poreikių ignoravimas ir kt.).

3.4. Senatvės suvokimas ir diskriminacija dėl amžiaus Lietuvoje: tarptautinė lyginamoji analizė

Jei senatvė Lietuvoje yra stigma, tai sulaukus atitinkamo amžiaus, vengiama tapatintis su senais žmonėmis, senatvė „nustumiama“ į neapibrėžtą laiką (ateitį) ir vietą, visuomenės požiūris į senus žmones yra nepalankus arba neigiamas, jie išstumiami iš konkrečių socialinių situacijų ir patiria priešišumą dėl amžiaus. Tuomet dar reikėtų išsiaiškinti, kokių mastu senatvė Lietuvoje yra stigma, koks jos paplitimas?

3.4.1. Naudoti duomenys ir metodologija

Atsakymų buvo ieškoma Europos socialinio tyrimo (toliau EST) duomenyse: 4 banga (ESS Round 4...) apėmė ir Lietuvą. Šis tyrimas reprezentatyvus - 2009 m. rudenį UAB „Baltijos tyrimai“ apklausė 2002 Lietuvos gyventojus.

Priešiškumo dėl amžiaus klausimų bloku (Klausimynas...: 41-53; taip pat žr. priede Nr.6) EST siekta tirti amžiaus stereotipus, nuostatas į senėjimą, konfliktą tarp kartų bei priešiško dėl amžiaus patyrimą, remiantis socialinės psichologijos teorija ir metodais. Į EST jis buvo įtrauktas Jungtinės Karalystės mokslininkų iniciatyva ir parengtas, remiantis 2004 ir 2006 m. atliktomis nacionalinėmis apklausomis. Jų metu aptikta, jog iš visų išankstinio nusistatymo formų dažniausiai patiriamas priešiškas dėl amžiaus, tačiau iki tol jis nebuvo įtrauktas į išsamų tarptautinį tyrimą. Pradinį siūlymą šiam

tyrimui adaptavo tarptautinę mokslininkų grupę: Dominic Abrams (Jungtinė Karalystė), Luisa Lima (Portugalija) ir Geneviève Coudin (Prancūzija) (Experiences...). Didelis tarptautinis tyrimas suteikia unikalią galimybę palyginti rezultatus skirtingose šalyse, tad interpretavimo tikslu duomenys apie vyresnio amžiaus žmones bus lyginami ne tik su kitomis amžiaus grupėmis Lietuvoje, bet ir su vyresnio amžiaus žmonėmis kitose Europos Sąjungos šalyse, tokiu būdu įvertinant, kiek priešiškas dėl amžiaus Lietuvoje yra didesnis ar mažesnis nei kitose šalyse.

Dalis šio bloko klausimų yra bendresnio pobūdžio, orientuoti į kognityvinį – norminį lygmenį (pavyzdžiui, bendras vyresnio amžiaus žmonių vertinimas (E34 klausimas), vyresnių nei 70 m. kompetencijos vertinimas (E20), ir pan.) - jų pagalba bus stengiamasi išsiaiškinti, ar/kiek palankiai Lietuvos visuomenė priima vyresnio amžiaus žmones, tačiau dėl savo abstraktumo šie klausimai gali būti labai įvairiai suprantami ir interpretuojami, todėl kyla abejonių dėl gauto rezultato. Konkretesni nešabloniniai klausimai, pavyzdžiui, apie vyresnio amžiaus žmogaus tinkamumą dirbti vadovaujamą darbą (E24) arba respondentų patirtą nepagarbą, netinkamą elgesį (E38 ir E39), labiau tikėtina, kad matuoja elgesį lemiančias nuostatas ir patirtį.

Klausimyne galima pastebėti britų gyvenimiškos realybės atspindžius: reformuojant D.Britanijos sveikatos apsaugos sistemą, kilo daug diskusijų dėl atsakomybės (ir tuo pačiu kaštų) perkėlimo vartotojui, tad klausimai apie vyresniųjų kaip naštos sveikatos apsaugos sistemai (E12) ir jų indėlio į ekonomiką dydžio (E11) tikriausiai matavo susiformavusią D.Britanijos visuomenės nuomonę. Tuo tarpu Lietuvoje sveikatos apsaugos sistemos liberalizavimas vyksta palaipsniui ir patyliukais, be plačių viešų diskusijų, tad šie klausimai Lietuvos gyventojams galėjo būti nauji ir mažai prasmingi.

Klausimuose apie amžiaus grupei priskiriamas asmenines savybes („Ar gali būti, kad dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad žmonės virš 70-ties metų yra draugiški“ (E19), kompetentingi (E20), aukštų moralės standartų (E21), verti pagarbos (E22)), nors ir suformuluotuose pakopiškai (dėl to kyla abejonių, į kurią klausimo dalį atsakė respondentai), galima išvelgti amžiaus

stereotipizavimo skatinimą: iki šios apklausos konkretus respondentas galėjo niekada nepagalvoti, kad 20 m. žmonės yra draugiški/nedraugiški, o 70 m. žmonės - kompetentingi arba ne.

Naudojantis Europos socialinio tyrimo duomenimis, buvo tikrinama pagrindinė hipotezė, kad senatvė Lietuvoje yra stigma, t.y. kad vengiama senatvės ir tapatinimosi su ja, kad vyresni žmonės vertinami nepalankiai, o jie patys save vertina išskirtinai (palankiau arba nepalankiau nei dauguma), kad žmonės dėl vyresnio amžiaus patiria diskriminaciją. Taip pat buvo patikrinta hipotezė, išplaukianti iš dvigubo marginalizavimo tezės, kad vyresnio amžiaus moterys dvigubai marginalizuojamos – dėl lyties ir dėl amžiaus. Buvo patikrinta ir hipotezė, kad M.Foucault „iškūnijimo tezė“ tinkama apibūdinti aukštesnio socialinio sluoksnio žmonių senatvę, t.y. kad aukštesnio socialinio ekonominio statuso pagyvenę žmonės atsparesni stigmatizavimui dėl amžiaus. Kadangi šiuo tyrimu klausta apie darbą pastaruoju metu ir sritį, kurioje pasiektas aukščiausias išsilavinimas, bet ne apie ankstesnio darbo pobūdį, nėra galimybės patikrinti hipotezę, kad fizinį darbą dirbę žmonės jaučiasi labiau stigmatizuojami.

Darbinės hipotezės:

1. Jaunesni žmonės mano, kad senatvė prasideda anksčiau, nei vyresni.
2. Vyresnio amžiaus žmonės laiko save jaunesniais, nei yra pagal chronologinį amžių.
3. Vyresnio amžiaus žmonės visuomenės vertinami nepalankiai (išorinė stigma).
4. Vyresnio amžiaus žmonės save vertina išskirtinai: nepalankiai (vidinė arba internalizuota stigma) arba palankiai („mes“ tapatumas).
5. Vyresnio amžiaus žmonės dažniau nei vidutinio patiria diskriminaciją.
6. Vyresnio amžiaus moterys yra labiau stigmatizuojamos nei vyrai.
7. Aukštesnio socialinio ekonominio statuso (disponuojantys didesnėmis pajamomis ir turintys aukštesnį išsimokslinimą) pagyvenę žmonės atsparesni stigmatizavimui dėl amžiaus (jų vidinė stigma mažesnė) – jie

palankiau vertina vyresnius nei žemesnio socialinio statuso pagyvenę.

Kadangi EST respondentų amžius pateikiamas apskaičiuotas pagal gimimo metus, autorė sudarė tokias amžiaus grupes: iki 18 metų (paauglys), 18–44 (jaunas žmogus), 45–64 m. (brandus), 65–74 (pagyvenęs) ir 75–89 (senas)³⁹. Vyresnių nei 89 metai asmenų šiuo tyrimu neapklausta. Nuomonių skirtumams respondentų amžiaus grupėse analizuoti taikyta vienfaktorinė dispersinė analizė ir šie post-hoc kriterijai: *Hochbergo* (nes imčių dydžiai skirtingi) ir *Games-Howell* (kaip papildomas). Koreliacinis ryšys tarp kintamųjų tikrintas, taikant Spearmano koeficientą. Dviejų vertinimų klausimų vidurkių palyginimams taikytas Z testas kaip tinkamas didelėms imtims.

Lietuvos duomenys neįtraukti į bendrą EST 4 bangos masyvą, todėl jie analizuoti atskirai, o tarptautinėje analizėje bendras vidurkis pateikiamas be Lietuvos duomenų. Kitų Europos šalių duomenų analizė atlikta EST internetiniame tinklapyje, ją riboja ten prieinamų statistikos įrankių galimybės.

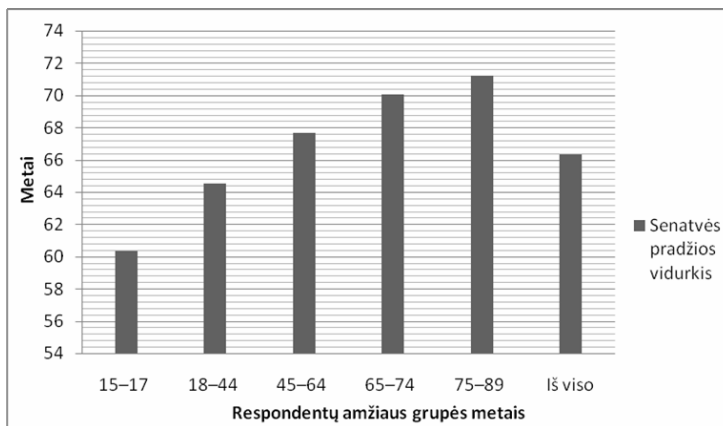
3.4.2. Senatvė iš Lietuvos gyventojų perspektyvos bei Lietuva tarptautiniame kontekste

3.4.2.1. Pirma hipotezė: jaunesni žmonės mano, kad senatvė prasideda anksčiau, nei vyresni.

Atsakydami į klausimą „**Kokio amžiaus žmonės, jūsų nuomone, paprastai pradedami vadinti senais?**“ (E2 klausimas), respondentai įvardijo nuo 30 iki 100 metų amžių, dažniausiai buvo pasirinktas 70 m. (21 proc.) arba 60 m. (20 proc.) amžius, o 11 proc. respondentų pritarė teiginiui „Tai priklauso nuo žmogaus“. Metais įvardintos senatvės pradžios bendras vidurkis – 66,4 m.,

³⁹ Kadangi labiausiai paplitusios senatvės ribos yra 60 metų (Jungtinių Tautų Organizacijos patvirtintas senatvės kriterijus) ir 65 metų (Pasaulio Sveikatos Organizacijos standartas) (Mikulionienė, 2011:59), šiame tyrime bendroje dalyje amžiaus grupes autorė sudarė pagal PSO rekomendacijas, o analizuodama tik vyresnio amžiaus žmones, pasirinko asmenis nuo 60 metų.

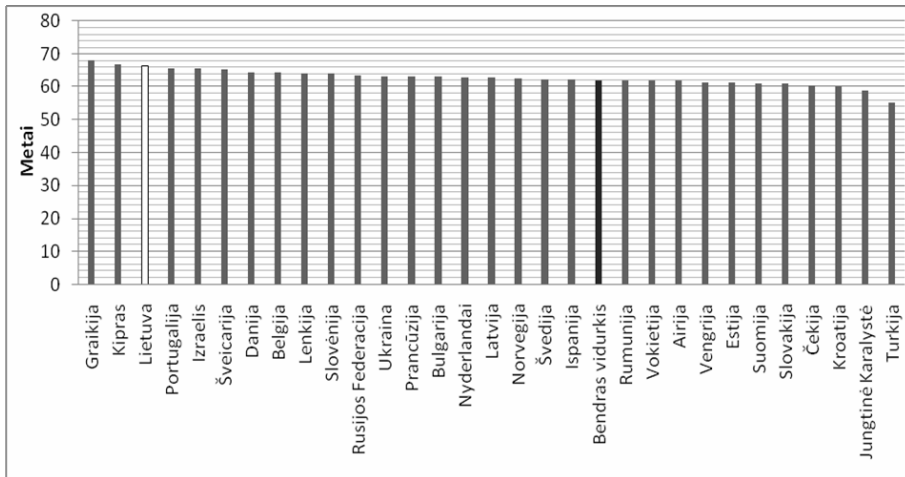
skirtingo amžiaus grupėse jis didėja nuo 60 m. (15–17 m. amžiaus respondentų) iki 71 m. (75–89 m. amžiaus respondentų) (14 pav.). Vienfaktorinė dispersinė analizė rodo, kad vidurkių skirtumai amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (F kriterijaus reikšmė 37,67; $p = 0,000$) – tik dviejų vyriausiųjų amžiaus grupių atstovų nuomonių skirtumai tarpusavyje nėra statistiškai reikšmingi. Tačiau ryšys tarp respondentų amžiaus grupių ir senatvės pradžios suvokimo silpnas (Spearman'o koeficientas 0,28, p reikšmė 0,000).

Pav. 14. Senatvės pradžios vidurkis metais Lietuvos respondentų amžiaus grupėse.
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Taigi atsakymo į klausimą, kada prasideda senatvė, skaitinė vertė didėja, priklausomai nuo atsakančiojo amžiaus. Šie duomenys patvirtina ankstesnio tyrimo rezultatus (Öberg, Tornstam, 2001): senatvė yra su metais tolstantis reiškiny. Pirmą hipotezę patvirtino: jaunesni žmonės mano, kad senatvė prasideda anksčiau, nei vyresni.

Amžiaus, kada prasideda senatvė, vidurkis EST apimtoje šalyje svyruoja tarp 55,11 m. (Turkijoje) ir 68,15 m. (Graikijoje). Lietuva su 66,35 m. vidurkiu yra viena šalių, labiausiai nutolinančių senatvę – šalia Graikijos, Kipro ir Portugalijos (15 pav.).

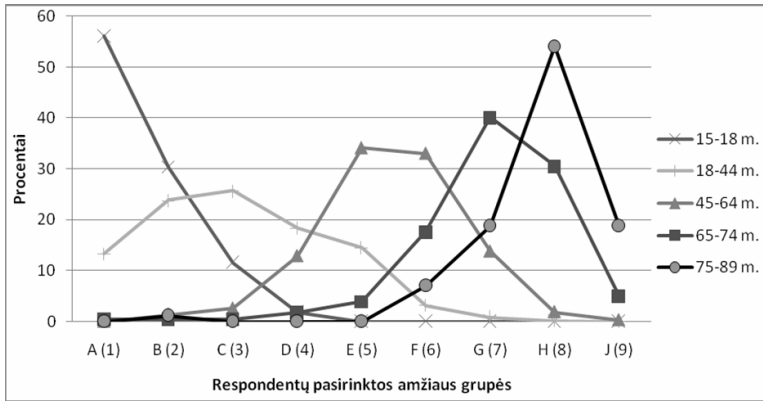

Pav. 15. Senatvės pradžios vidurkis (metais) skirtingų šalių gyventojų nuomone.
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Šalių gyventojų amžiaus struktūra vargu ar būtų šiuos skirtumus paaiškinantis veiksnys: pavyzdžiui, Portugalijos respondentų amžiaus vidurkis didžiausias (50 m.), Graikijos – vienas mažiausių (43 m.), o senatvės pradžios riba jose suvokiama panašiai. Lietuvos respondentų amžiaus vidurkis – 45 m. Paralelių tarp Lietuvos ir Viduržemio jūros šalių aptinkama ir analizuojant kitus klausimus – vyresnių žmonių indėlio į ekonomiką (E14), jų kaip naštos sveikatos priežiūros sistemai (E12) vertinimus ir diskriminacijos dėl amžiaus raišką (E55, E35, E38, E39 - žr. toliau).

3.4.2.2. Antra hipotezė: vyresnio amžiaus žmonės laiko save jaunesniais, nei yra pagal chronologinį amžių.

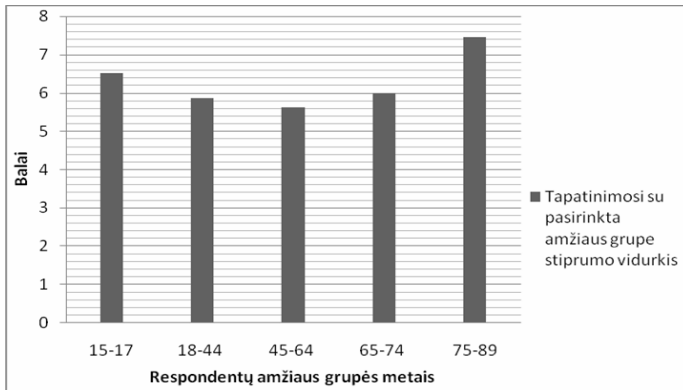
Lietuvos 65–74 m. amžiaus respondentų atsakymai į klausimą, prašantį su kortelės pagalba nurodyti, „**kuriai amžiaus grupei save labiausiai priskirtumėte**“ (E3 klausimas), kur A(01)-C(03) ženklina jaunus, D(4)-F(6) – vidutinio amžiaus, o G(7)-J(09) – senus, kaip ir būtų logiška tikėtis, daugiausia telkiasi ties G(07) (40 proc.) ir H(08) (31 proc.) variantu, tačiau tai sudaro tik 71 proc. visų šios amžiaus grupės respondentų (16 pav.).

Pav. 16. Savęs priskyrimas amžiaus grupei pagal Lietuvos respondentų amžių procentais.
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

18 proc. jų, pavyzdžiui, save priskiria jaunesnei F(06) amžiaus grupei. Analogiškai 75–89 metų respondentai dažniausiai save priskiria H grupei (54 proc.), o grupėms J ir G tenka po 19 proc. šios amžiaus grupės atstovų, taigi jų amžių atitinkančioms H ir J grupėms tenka 73 proc. respondentų. Tokiu būdu bent ketvirtis vyresnio amžiaus žmonių tapatina save su jaunesniais (gali būti, kad ir kiti laiko save šiek tiek jaunesniais, tačiau išlieka tyrėjų pasiūlytų intervalų ribose).

Atsakydami į klausimą apie šio savęs priskyrimo stiprumą („**Ar jūs stipriai ar silpnai save tapatinate su nurodyta amžiaus grupe**“, E4), penktadalis (18 proc.) visų respondentų rinkosi vidutinį 5 balų stiprumą, tokia pati dalis (17 proc.) teigė nesitapatinantys su jokia nurodyta amžiaus grupe. Vienfaktorinė dispersinė analizė rodo, kad šio klausimo atsakymų dešimtbalėje skalėje (0 – „labai silpnai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe“, 10 – „labai stipriai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe“) vidurkių skirtumai amžiaus grupėse yra statistiškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmė 10,61; $p = 0,000$): 15–17 m. respondentų ir 75–89 m. respondentų tapatinimasis su pasirinkta amžiaus grupe yra stipresnis nei 18-74 m. respondentų (17 pav.). Taigi vyriausiųjų tapatinimasis su pasirinkta amžiaus grupe yra stipresnis nei darbingo amžiaus žmonių.

Pav. 17. Tapatinimosi su pasirinkta amžiaus grupe stiprumo (0 – „labai silpnai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe“, 10 – „labai stipriai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe“) vidurkis balais Lietuvos respondentų amžiaus grupėse.
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

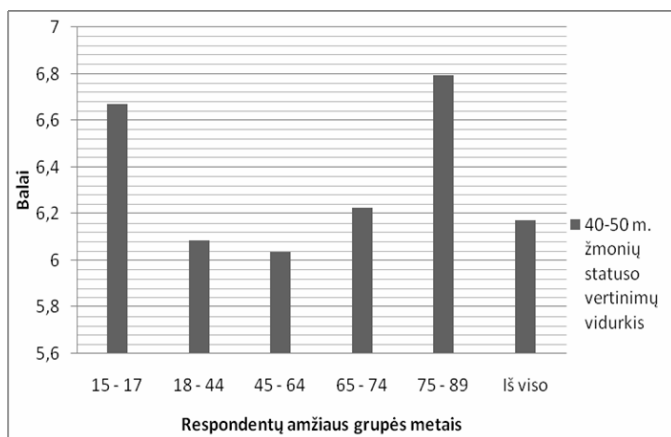
Vyresni žmonės neretai yra linkę priskirti save jaunesnei amžiaus grupei ir daro tai didesniu intensyvumu, kitaip tariant, dedamos pastangos nebūti senais. Antroji hipotezė pasitvirtino iš dalies: maždaug ketvirtadalis vyresnio amžiaus žmonių (gan intensyviai) tapatinasi su jaunesniais.

3.4.2.3. Trečia ir ketvirta hipotezės: senatvės stigma yra išorinė ir internalizuota.

Atsakymų į klausimą „**Kaip, jūsų nuomone, daugelis Lietuvoje vertina socialinę padėtį⁴⁰ žmonių, kuriems yra virš 70 metų?**“ (E7) dešimties balų skalėje, kur 0 – „ypatingai žema socialinė padėtis“, o 10 – „ypatingai aukšta socialinė padėtis“, bendras vertinimų vidurkis – 4,37 balo – yra šiek tiek žemesnis, nei vidutinis. Vienfaktorinė dispersinė analizė neparodė statistiškai reikšmingų dešimtbalių statuso vertinimų vidurkių skirtumų pagal respondentų amžiaus grupes. Tad vyresnių nei 70 m. žmonių socialinį statusą (prestižą) Lietuvos gyventojai vertina kaip šiek tiek žemesnį nei vidutinį, o vyresnių žmonių vertinimai statistiškai reikšmingai neišsiskiria.

⁴⁰ „Socialinė padėtis“ klausimyne paaiškinta kaip užimama padėtis ar prestižas visuomenėje.

Lyginant skirtingų amžiaus grupių socialinį statusą (atsakymus klausimus „**Kaip, jūsų nuomone, daugelis Lietuvoje vertina socialinę padėtį žmonių, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų? (E5)**“, „**Kaip, jūsų nuomone, daugelis Lietuvoje vertina socialinę padėtį žmonių, kuriems yra nuo 40-ties iki 50-ties metų? (E6)** ir ką tik aptartą „**Kaip, jūsų nuomone, daugelis Lietuvoje vertina socialinę padėtį žmonių, kuriems yra virš 70 metų? (E7)**“), pastebimi ryškūs skirtumai. 20-30-mečių, 40-50-mečių ir vyresnių nei 70 m. žmonių statuso vertinimų dešimtbalėje skalėje vidurkiai atitinkamai yra 5,21; 6,17 ir 4,37 (skirtumai statistškai reikšmingi, taikytas Z testas kaip tinkamas didelėms imtims) – vyriausiųjų socialinė padėtis vertinama prasčiausiai. Vienfaktorinė dispersinė analizė rodo, kad tik 40-50 m. amžiaus žmonių statuso vertinimų vidurkių skirtumai tarp respondentų amžiaus grupių yra statistškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmė 5,89; $p = 0,000$): vyriausiųjų (75-89 m.) ir jauniausiųjų (15-17 m.) vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 18-64 m. respondentų vertinimų vidurkių - jie kur kas palankesni (18 pav.).

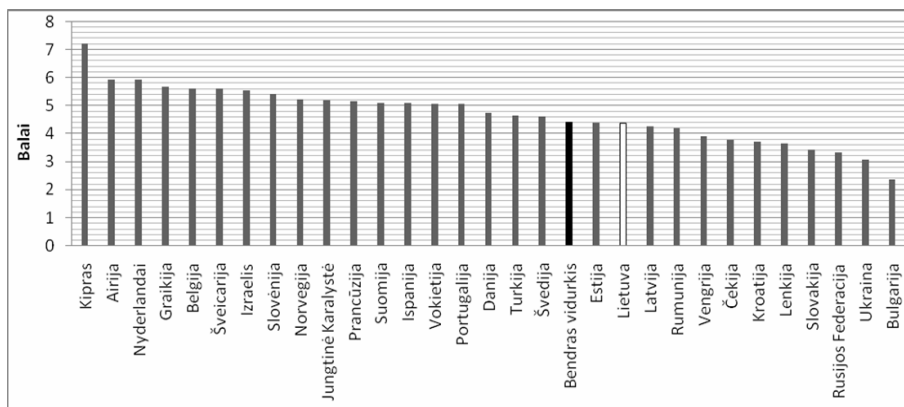

Pav. 18. 40-50 m. žmonių socialinės padėties daugumos Lietuvoje vertinimų (0 – „ypatingai žema socialinė padėtis“, o 10 – „ypatingai aukšta socialinė padėtis“) vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Tad Lietuvoje vyresnių nei 70 m. žmonių socialinis statusas laikomas žemesniu nei jaunesnių darbingo amžiaus grupių, o vyriausieji išskirtinai (aukštai) vertina ne savo amžiaus grupės, o 40-50 m. žmonių statusą.

Tarptautiniame kontekste Lietuva patenka tarp šalių, kuriose vyresnių nei 70 m. asmenų statusas vertinamas žemiau (Lietuvos vidurkis 4,37, bendras kitų šalių – 4,43; žr. 19 pav.).

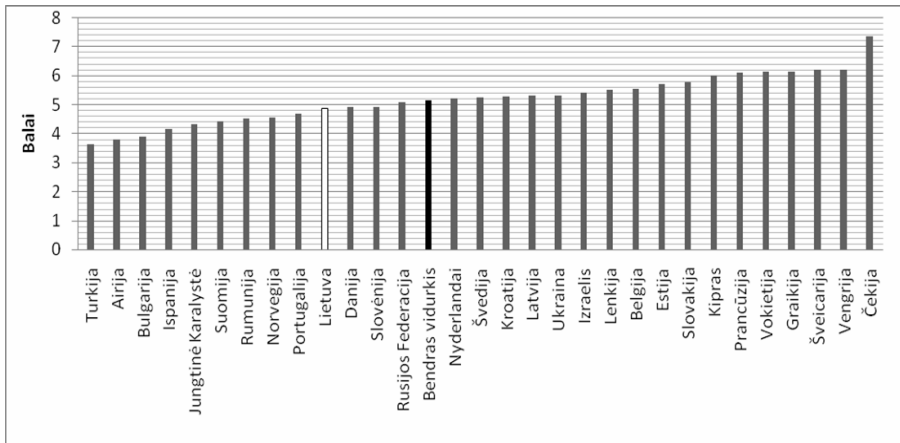

Pav. 19. Vyresnių nei 70 m. žmonių daugumos statuso vertinimų (0 - „ypatingai žema socialinė padėtis“, 10 - „ypatingai aukšta socialinė padėtis“) vidurkiai balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Atsakydami į klausimą „**Sutinkate ar nesutinkate su tuo, kad žmonės virš 70-ties šiuo metu yra našta Lietuvos sveikatos apsaugos sistemai?**“ (E12), žemesnes reikšmes 0-3, artimesnes atsakymo variantui „Nėra jokia našta“ (0), rinkosi 31 proc. respondentų, neutralias reikšmes (4-6) rinkosi 40 proc. respondentų, o 7-10 reikšmes, žyminčias didesnę našta sveikatos apsaugos sistemai, rinkosi 29 proc. respondentų. Bendras vertinimų vidurkis artimas neutraliai reikšmei: 4,87. Vienfaktorinė dispersinė analizė neparodė statistiškai reikšmingų vertinimų vidurkių skirtumų amžiaus grupėse. Tad pagal šį kintamąjį duomenys nei patvirtina, nei paneigia trečios hipotezės. (Klausimų apie kitų amžiaus grupių gyventojus kaip našta Lietuvos sveikatos apsaugos sistemai tyrime nėra, tad nėra ir galimybės palyginti skirtingų amžiaus grupių žmonių vertinimo.)

Lyginant šalių vidurkius, Lietuva patenka į palankesniųjų vyresniems nei 70 m. žmonėms trečdalį - tarp šalių, žmonės virš 70 m. vertinančių kaip mažesnę našta sveikatos apsaugos sistemai (20 pav.).

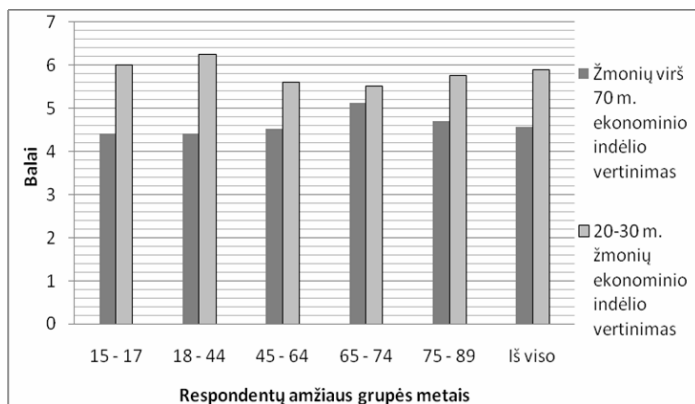
Pav. 20. Skirtingų šalių gyventojų sutikimo su teiginiu „Žmonės virš 70-ties šiuo metu yra našta (šalies) sveikatos apsaugos sistemai“ (0 – „nėra jokia našta“, 10 – „yra labai didelė našta“) vidurkiniai balais.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Tačiau reiktų atkreipti dėmesį į klausimo formuluotę: joje esama normatyvinių niuansų, tad galima tikėtis daugiau socialiai pageidautinų atsakymų, ypač interviuotojo įtakoje. O ir ką siekiama juo matuoti? Tikriausiai tikrinama, kiek masinių medijų platinami stereotipai yra internalizuoti gyventojų. Iš Lietuvos gyventojų atsakymų panašu, kad internalizacija neįvykusi, o klausimas nerezonuoja su respondentų patirtimi. Siekiant tirti palankumą/priešiskumą vyresnio amžiaus žmonėms sveikatos apsaugos srityje Lietuvoje, tikslingiau būtų klausti, pavyzdžiui, „Kaip reaguojate poliklinikoje matydama(-s) daug senų žmonių?“, „Ar sutinkate, kad dirbantys žmonės poliklinikose pas gydytojus turi būti praleidžiami be eilės?“ ir pan.

Atsakant į klausimą „Koks yra žmonių virš 70-ties metų indėlis į Lietuvos ekonomiką: labai mažas ar labai didelis?“ (E14), bendras vertinimų vidurkis susidaro 4,58 balo. Vienfaktorinė dispersinė analizė rodo esant statistiškai reikšmingus atsakymų vidurkių skirtumus amžiaus grupėse: 65–74 m. respondentų atsakymų vidurkiniai skiriasi nuo 18–64 m. respondentų atsakymų vidurkių (žr. 21 pav). Vyresniųjų respondentų atsakymai yra palankesni, o darbingo amžiaus žmonės senų žmonių įnašą į ekonomiką mano esant mažesnę. Tačiau aptiktas ryšys tarp vyresnių nei 70 m. žmonių

ekonominio įnašo vertinimo ir respondentų amžiaus yra labai silpnas (Spearman'o koeficientas 0,07, p reikšmė 0,005).

Pav. 21. Lietuvos gyventojų nuomonių apie 20-30 m. žmonių ir vyresnių nei 70-ties m. žmonių indėlį į ekonomiką (0 – labai mažas, 10 – labai didelis) vidurkiai respondentų amžiaus grupėse balais.

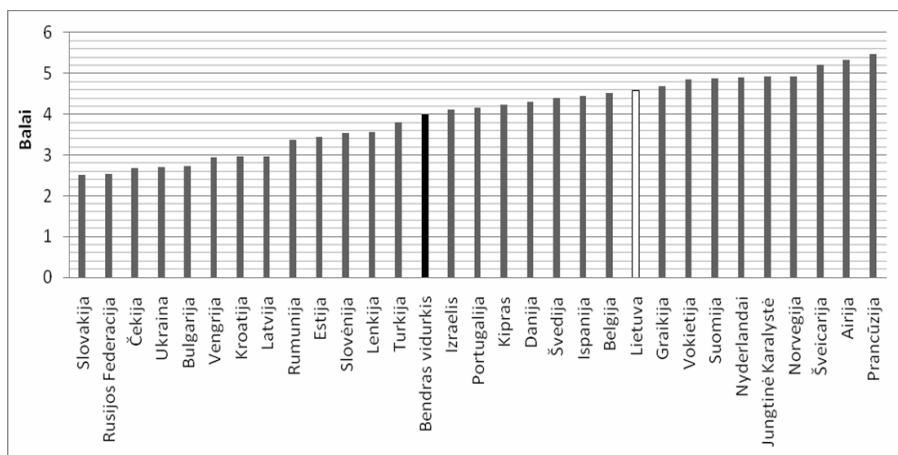
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Šiuo atveju taip pat atkreiptinas dėmesys į klausimo formuluotę. Be papildomo paaiškinimo nežinia, koks indėlis į ekonomiką turimas galvoje – tik formalus (apmokamo darbo) ar ir neformalus (neapmokamo): smulkus remontas, vaikų priežiūra, namų ruoša, daržininkystė, bitininkystė ir pan.? Be to, pateikiant pozityvią vertinimų skalę, daroma išankstinė prielaida, kad įnašas į ekonomiką teigiamas. Kokį atsakymą tuomet turi pasirinkti žmogus, manantis, kad vyresni nei 70 m. asmenys yra išlaikytiniai ir kad jų indėlis į Lietuvos ekonomiką – neigiamas? Šiuo klausimu labai neigiamos nuostatos nefiksuojašamos, tad matavimas nevalidus (susidaro paklaida į teigiamą vertinimų pusę). Ir kaip ir ankstesniame klausime, didesnė mandagaus, politiškai teisingo atsakymo tikimybė.

Lyginant 70-mečių ir 20-30-mečių indėlio į Lietuvos ekonomiką vertinimus (atsakymus į klausimus „**Koks yra žmonių virš 70-ties metų indėlis į Lietuvos ekonomiką: labai mažas ar labai didelis?**“ (E14) ir „**Koks yra žmonių nuo 20-ties iki 30-ties metų indėlis į Lietuvos ekonomiką: labai mažas ar labai didelis?**“ (E11)), vėlgi pastebima, kad vyresnių nei 70 m.

žmonių indėlis į ekonomiką vertinamas kur kas prasčiau: vertinimų vidurkiai – atitinkamai 4,58 ir 5,89 balo, skirtumas statistiškai reikšmingas (taikytas Z testas). Vienfaktorinė dispersinė analizė rodo, kad jaunesniųjų indėlio į ekonomiką vertinimai respondentų amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (F kriterijaus reikšmė 11,03; $p = 0,000$): 18-44 m. respondentų vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 45-74 m. respondentų vertinimų vidurkių – vyresniųjų respondentų vertinimai mažiau palankūs (21 pav.).

Lyginant skirtingų šalių respondentų atsakymų vidurkius (bendras kitų šalių vidurkis - 4), Lietuva (vidurkis 4,58) vėl patenka į trečdalį palankiau vertinančių vyresniųjų ekonominį įnašą (22 pav.).

Pav. 22. Vyresnių nei 70 m. žmonių indėlio į ekonomiką vertinimų (0 – labai mažas, 10 – labai didelis) vidurkiai balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

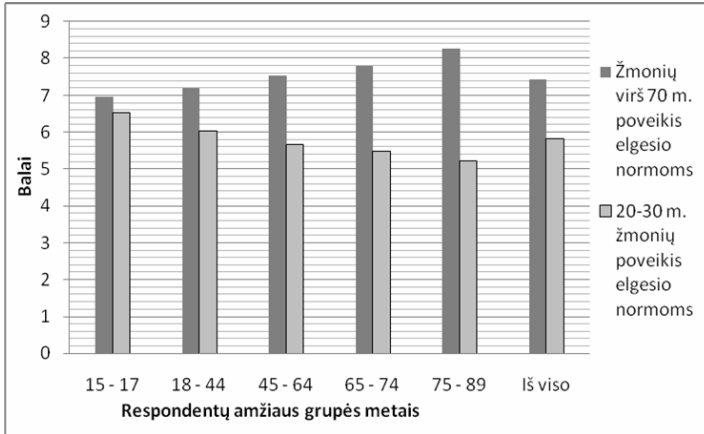
Nuomonės apie vyresnio amžiaus žmonių poveikį elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms („**Ar dauguma žmonių, kuriems yra virš 70-ties metų, daro teigiamą ar neigiamą poveikį įprastoms elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms Lietuvoje?**“, E13) telkiasi teigiamoje skalės pusėje: atsakymų vertės 0-4, artimesnes „ypač neigiamo poveikio“ vertinimui, rinkosi vos 5 proc. visų respondentų. Atsakymų dešimtbalėje skalėje vidurkis – 7,42, tad duomenys tarsi prieštarautų išorinės stigmos hipotezei. Tačiau 8 proc. atsakymų „Nedaro jokio poveikio“ rodo nemenką tendenciją ignoruoti

vyresnius nei 70 m. žmones, tarsi jų nė nebūtų – tai irgi viena iš priešiško vyresniam amžiui apraiškų. Poveikio tradicijoms ir elgesio normoms vertinimų dešimtbalėje skalėje vidurkiai amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (taikyta vienfaktorinė dispersinė analizė, F kriterijaus reikšmė 13,67; $p = 0,000$): dviejų jaunesniųjų amžiaus grupių (15-44 m.) respondentų vertinimų vidurkiai skiriasi nuo trijų vyresniųjų amžiaus grupių (45-89 m.) respondentų vertinimų vidurkių, o vyriausiųjų vertinimų vidurkiai – ir nuo 45–64 m. respondentų vertinimų vidurkių (žr. 23 pav.). Tad su amžiumi vyresnių nei 70 m. žmonių poveikis elgesiui ir tradicijoms vertinamas vis palankiau, nors aptiktas vertinimų ir respondentų amžiaus ryšys yra silpnas (Spearmano koeficientas 0,18, p reikšmė 0,000).

Vėlgi atkreiptinas dėmesys į klausimo formuluotę: kalbama apie įprastas (tradicinės) elgesio normas, tradicijas – savaime suprantama, vyresni žmonės yra jų nešėjai ir saugotojai, tai atsakymų telkiamasis pozityvioje skalės pusėje yra logiška klausimo išdava. Tačiau neaišku, apie kokias elgesio normas ir tradicijas klausama – vestuvių papročius ar visuotinai paplitusį kyšininkavimą? Tiksliau būtų paklausti, pavyzdžiui, kokią poveikį vyresni nei 70 m. žmonės daro pažangioms (ar moralioms) elgesio normoms?

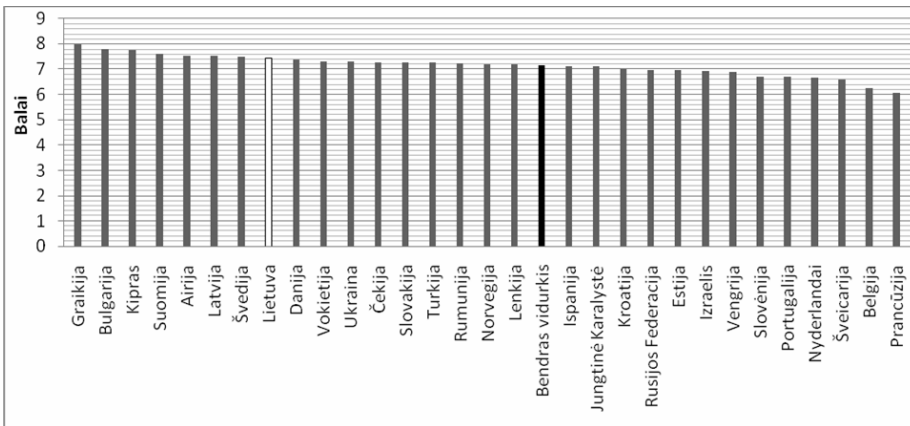
Lyginant 20-30-mečių ir vyresnių nei 70 m. žmonių poveikį normoms ir tradicijoms (atsakymus į klausimus „**Ar dauguma žmonių, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų, daro teigiamą ar neigiamą poveikį įprastoms elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms Lietuvoje?**“ (E10) ir „**Ar dauguma žmonių, kuriems yra virš 70-ties metų, daro teigiamą ar neigiamą poveikį įprastoms elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms Lietuvoje?**“ (E13)), aptinkami ženklūs skirtumai: 20-30-mečių poveikio elgesio normoms vertinimų dešimtbalėje skalėje vidurkis – 5,82, vyresnių nei 70 m. poveikio vertinimų vidurkis - 7,42 (skirtumas statistiškai reikšmingas). Ženkliai palankesnis vyresniųjų poveikio tradicijoms vertinimas prieštarauja išorinės stigmos hipotezei. Jaunesniųjų poveikio vertinimų vidurkiai respondentų amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (F kriterijaus reikšmė 12,15; $p = 0,000$): 15-44 m. respondentų vertinimų vidurkiai skiriasi

nuo 45-89 m. respondentų vertinimų vidurkių⁴¹ (23 pav.). Koreliacija silpna ir atvirkštinė (Spearmano koeficientas -0,15; p reikšmė 0,000): su amžiumi jaunesniųjų poveikis elgesio normoms ir tradicijoms vertinamas prasčiau.

Pav. 23. Lietuvos gyventojų nuomonių apie 20-30-mečių ir vyresnių nei 70 m. žmonių poveikio elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms (0 – ypač neigiamas, 10 – ypač teigiamas) vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

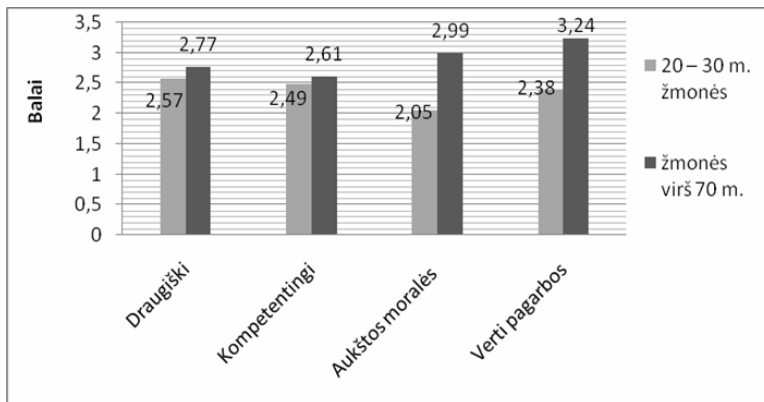
Pav. 24. Vyresnių nei 70-ies žmonių poveikio normoms ir tradicijoms vertinimų („ypač neigiamas poveikis“ – 0, „ypač teigiamas poveikis“ – 10) vidurkiai balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

⁴¹ Games-Howell kriterijumi aptinkami skirtumai ir tarp 15-17 m. bei 18-44 m. respondentų nuomonių vidurkių.

Lyginant skirtingų šalių respondentų vyresnių nei 70 m. žmonių poveikio elgesio normoms vertinimų vidurkius, Lietuva patenka į pirmąjį palankiausiųjų trečdalį (bendras kitų šalių vidurkis – 7,15; 24 pav.), tačiau maža vidurkių sklaida rodo, kad šis klausimas respondentų visur buvo suvokiamas kaip normatyvinis ir savaime suprantamas.

Atskira klausimų grupė piešia 20–30 metų ir vyresnių nei 70 metų amžiaus grupių asmeninių savybių paveikslą. Atsakymai į klausimus „**Ar gali būti, kad dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad žmonės nuo 20-ties iki 30-ties metų yra draugiški?**“ (E15), kompetentingi (E16), laikosi aukštų moralės standartų (E17), yra verti pagarbos (E18) ir „**Ar gali būti, kad dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad žmonės virš 70-ties metų yra draugiški?**“ (E19), kompetentingi (E20), laikosi aukštų moralės standartų (E21), yra verti pagarbos (E22) 5 balų skalėje, kur 0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma taip mano“, visais atvejais yra palankesni vyresniems nei 70 metų žmonėms (25 pav.; skirtumas visais atvejais statistiškai reikšmingas - vidurkių lyginimui taikytas Z testas).

Pav. 25. Lietuvos gyventojų 20-30 m. ir vyresnių nei 70 m. žmonių asmeninių savybių vertinimo (0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma taip mano“) vidurkiai balais.

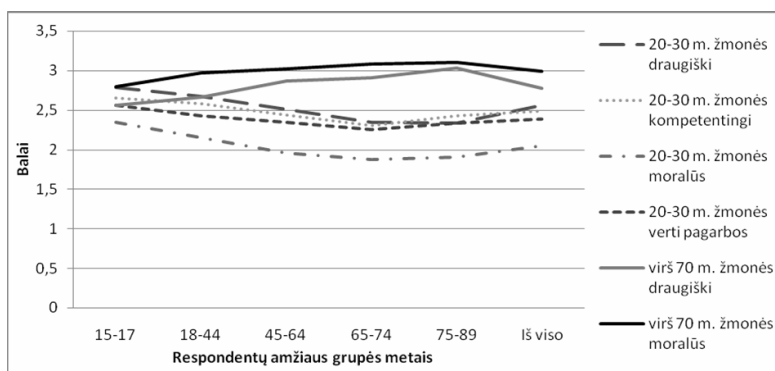
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Klausimo apie kompetenciją (E16, E20) formuluotė taip pat reikalauja patikslinimo: kokia kompetencija turima omenyje? Politinė, socialinė, profesinė, edukacinė, kulinarinė, technologinė ar kokia kita? Be to, viena

amžiaus grupė gali būti stereotipiškai siejama su vienomis kompetencijomis, kita – su kitomis.

Nors formaliai visų šių klausimų formuluotė atrodo gana korektiška, nes normatyvinis klausimas su akivaizdžiu teisingu atsakymu seka po „dauguma gyventojų mano“, kaip tik dėl daugiapakopiškumo jis gali būti sunkiau suprantamas – nežinia, į kurią klausimo dalį iš trijų respondentai iš tikrųjų pateikė atsakymą. Lieka neaišku, ar šis klausimas matuoja pirminės socializacijos metu išmoktas normas, ar aiškinasi, kiek bendras visuomenės elgesys jas atitinka, tad apibrėžtų išvadų apie elgesį daryti visgi negalime.

Dispersinė analizė rodo, kad beveik visų 20–30 metų ir vyresnių nei 70 metų amžiaus grupių asmeninių savybių vertinimų vidurkiai respondentų amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (E15, E16, E17 ir E19 klausimų F kriterijaus reikšmė atitinkamai yra 9,26; 6,20; 9,62 ir 8,67; jų p reikšmės lygios 0,000; E18 F kriterijaus reikšmė 3,58, $p = 0,007$, E20 F kriterijaus reikšmė 2,52, $p = 0,039$, E21 F kriterijaus reikšmė 3,06, $p = 0,016$), nesiskiria tik nuomonės dėl pagarbos vyresniems nei 70 m. žmonėms ir jų kompetencijos. Dviejų jaunesniųjų respondentų amžiaus grupių 20–30 m. žmonių draugiškumo vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai aukštesni nei trijų vyresniųjų respondentų grupių (26 pav.),

Pav. 26. Lietuvos gyventojų 20-30-ties ir 70-ties metų žmonių asmeninių savybių vertinimų (0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma taip mano“) respondentų amžiaus grupėse vidurkiai balais.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

tačiau jaunų draugiškumo vertinimo ir respondentų amžiaus ryšys yra atvirktinis ir silpnas (Spearman'o koeficientas $-0,13$, p reikšmė $0,000$): vyresnieji skeptiškiau vertina 20-30-mečių draugiškumą.

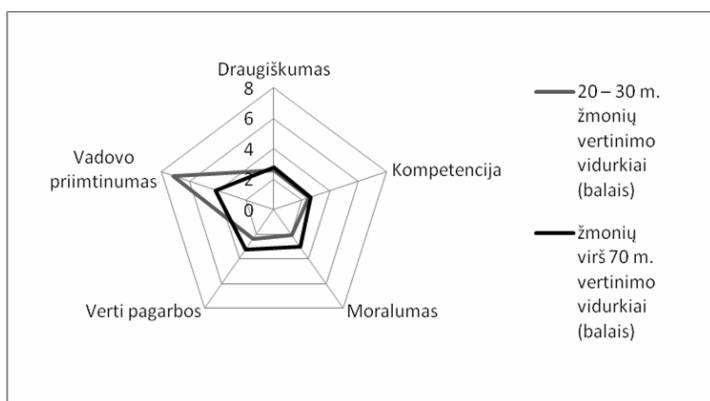
Dviejų jaunesniųjų respondentų amžiaus grupių 20–30 m. žmonių kompetencijos vertinimo vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo 45–74 m. respondentų vertinimų vidurkių - vyresnieji skeptiškiau vertina ir jaunų žmonių kompetenciją (26 pav.), ryšys vėlgi atvirktinis ir silpnas (Spearman'o koeficientas $-0,11$, p reikšmė $0,000$). Vertinant 20-30-mečių moralę, jauniausiųjų nuomonė skiriasi nuo vyresnių nei 45 m. respondentų nuomonės ir 45–74 m. respondentų nuomonė statistiškai reikšmingai skiriasi nuo dviejų jaunesniųjų amžiaus grupių respondentų nuomonės: jaunesnieji palankiau vertina jaunų žmonių moralę (26 pav.); ryšys atvirktinis ir silpnas (Spearmano koeficientas $-0,14$, p reikšmė $0,000$). Ar 20-30-mečiai verti pagarbos, statistiškai reikšmingai skiriasi jauniausių ir 65–74 m. amžiaus respondentų nuomonės – jauniausieji palankesni 20-30 m. žmonėms.

Vyresnių nei 70 m. žmonių draugiškumą jaunesnieji (15-44 m.) respondentai vertina statistiškai reikšmingai menkiau nei 45–89 m. respondentai (26 pav.), ryšys atvirktinis ir silpnas (Spearmano koeficientas $-0,09$, p reikšmė $0,000$). Dėl vyresnių nei 70 m. žmonių moralės standartų statistiškai reikšmingai išsiskiria tik jauniausiųjų ir 65-74 m. respondentų nuomonės: vyresnieji senų žmonių moralę vertina palankiau (26 pav.). Nors visumoje jaunesnieji palankesni 20-30 m. žmonėms nei vyresnieji, vyresnių nei 70 m. moralės savybes net jie vertina kur kas aukščiau nei 20-30 m. žmonių (15-17 m. respondentų vertinimų vidurkiai yra atitinkamai $2,35$ ir $2,8$, o 18-44 m. respondentų vertinimų vidurkiai – $2,15$ ir $2,97$). Tuo tarpu 65-89 m. respondentai vyresnių nei 70 m. žmonių draugiškumą ir moralines savybes vertina palankiau nei 20-30 m. žmonių – tai palaiko išskirtinumo hipotezę.

Nenuostabu, kad aptinkamas nuomonių prieštaravimas. Klausiant, „**Ar daugumai Lietuvos gyventojų būtų priimtina ar nepriimtina, jei jų vadovu taptų tinkamos kvalifikacijos 70-ties metų žmogus?**” (E24), pusei (56 proc.) atsakiusiųjų dešimtbalėje skalėje atrodo, jog daugumai Lietuvos gyventojų būtų

nepriimtina, jei jų vadovu būtų paskirtas kvalifikuotas 70 metų žmogus (jie rinkosi 1-4 balus). Respondentų vertinimų vidurkis 4,12 – žemesnis nei vidutinis. Vienfaktorinė dispersinė analizė nerodo statistiškai reikšmingų vertinimų vidurkių skirtumų respondentų amžiaus grupėse. Taigi Lietuvos visuomenė ne itin palankiai vertina vyresnio amžiaus žmogaus paskyrimą vadovu (tai palaiko trečią hipotezę), o skirtumų amžiaus grupėse nepastebėta (tai prieštarauja ketvirtai hipotezei).

Lyginant Lietuvos gyventojų palankumo jauniems ir seniems vadovams vertinimus (atsakymus į klausimus „Ar daugumai Lietuvos gyventojų būtų priimtina ar nepriimtina, jei jų vadovu taptų tinkamos kvalifikacijos 30-ties metų žmogus?“ (E23) ir „Ar daugumai Lietuvos gyventojų būtų priimtina ar nepriimtina, jei jų vadovu taptų tinkamos kvalifikacijos 70-ties metų žmogus?“ (E24)), pastebimi ryškūs skirtumai. Vertindami jauno vadovo priimtinumą daugumai gyventojų Lietuvoje, 0-4 balų vertes, artimesnes atsakymui „Visiškai nepriimtina“, pasirinko tik 13 proc. visų atsakiusiųjų dešimtbalėje skalėje. Vertinimų vidurkis – 7,13 – ženkliai aukštesnis už vidutinį. Statistiškai reikšmingų vertinimų vidurkių skirtumų respondentų amžiaus grupėse nėra. Tad visų amžiaus grupių Lietuvos gyventojai sutinka, kad dauguma itin palankiai priimtų 30 metų vadovą.

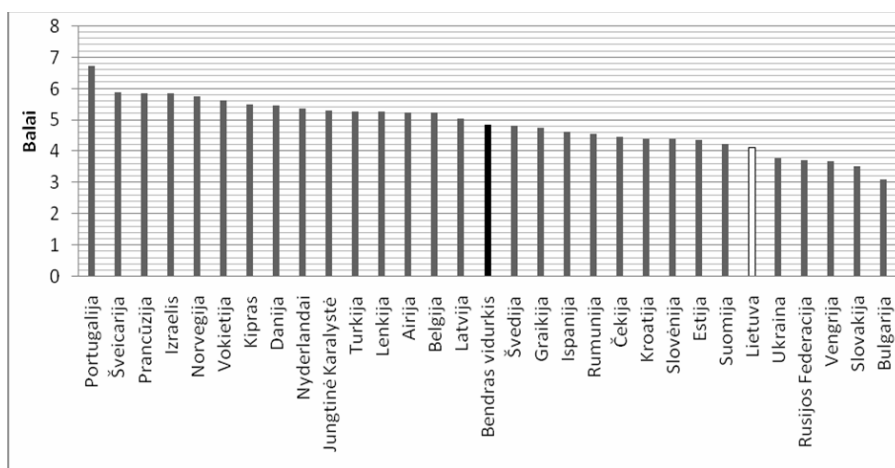
Pav. 27. 20-30-mečių ir vyresnių nei 70 m. žmonių savybių vertinimų (0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma taip mano“) bei priimtimumo vadovauti daugumai Lietuvos gyventojų vertinimų (0- „visiškai nepriimtina“, 10 – „visiškai priimtina“) vidurkiai balais.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Atsakymai į klausimus virsta paradoksu: vyresni nei 70 m. žmonės Lietuvoje laikomi kompetentingesni, draugiškesni, labiau besilaikantys aukštų moralės standartų ir labiau verti pagarbos nei 30-mečiai, tačiau vadovavimui tinkamesni pastarieji – menkesnių moralės standartų ir mažiau verti pagarbos (27 pav.).

Kaip buvo pastebėta, ši neatitiktimą galėjo sąlygoti kai kurių klausimų formuluotės: vienur gauti mandagūs atsakymai į normatyvinius klausimus, kitur - atsakymai į netikėtus klausimus apie realų elgesį. Tad klausimai apie, pavyzdžiui, norą gyventi kartu (bendroje erdvėje) su vyresnio amžiaus žmonėmis ar jų kaimynystėje, požiūrį į artimų žmonių santuoką su gerokai vyresniu žmogumi ir pan., galėtų pateikti realesnį vaizdą, nes mažiau tikėtina, kad jie aktyvuos išmoktą verbalinę reakciją.

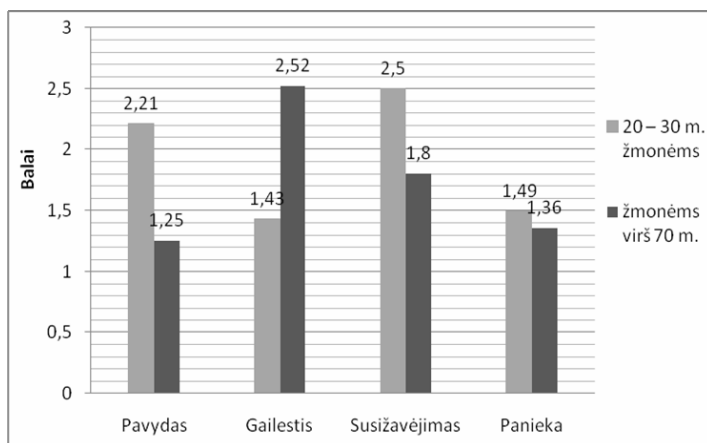
Tarptautiniame kontekste pagal palankumą vyresniam nei 70-ties metų vadovui Lietuva yra eilės pabaigoje (25 pozicija iš 30) (28 pav.). Lietuvos respondentų vertinimų vidurkis – 4,12, bendras kitų šalių vidurkis – 4,84. Tad Lietuva priklauso šalims, labiausiai netoleruojančioms senų vadovų, net ir kompetentingų.

Pav. 28. Vyresnio nei 70-ties m. vadovo priimtumo gyventojų daugumai vertinimų (0 – „visiškai nepriimtina“, 10 – „visiškai priimtina“) vidurkiai balais skirtingose šalyse. Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Kaip Lietuvoje žvelgiama į vyresnio ir jaunesnio amžiaus žmones? Apklausoje respondentų teirautasi „**Ar gali būti, kad dauguma Lietuvos žmonių žmonėms nuo 20-ties iki 30-ties metų jaučia pavydą?**“ (E25), gailęstį (E26), susižavėjimą (E27) ir panieką (E28), taip pat, „**O ar gali būti, kad dauguma Lietuvos žmonių žmonėms virš 70-ties metų jaučia pavydą?**“ (E29), gailęstį (E30), susižavėjimą (E31) ir panieką (E32). Atsakymai 5 balų skalėje, kur 0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma tai jaučia“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma tai jaučia“, gan iškalbingai rodo, kad pavydo vyresnio amžiaus žmonėms ir susižavėjimo jais dauguma Lietuvos žmonių jaučia kur kas mažiau nei jauniems, o gailėsčio – daugiau nei jauniems (žr. 29 pav.; skirtumas visais atvejais statistiškai reikšmingas).

Klausimo apie panieką (E28, E32) formuluotė irgi galimai skatina normatyvius atsakymus.

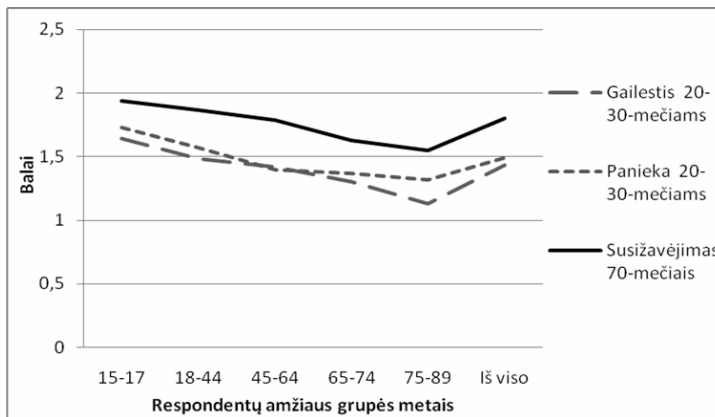
Pav. 29. Daugumos Lietuvos gyventojų jausmų 30-ties ir 70-ties metų žmonėms vertinimų (0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma tai jaučia“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma tai jaučia“) vidurkių balais.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Taigi vyresniems nei 70 m. žmonėms nepavydima, jais nesižavima – jų gailimasi, kas dera su stigmatizuotu statusu, tik paniekos vyresniems jaučiama mažai ir net šiek tiek mažiau nei jauniems.

Dešimtbalį vertinimų vienfaktorinė dispersinė analizė rodo, kad gailėsčio 20-mečiams, paniekos 20-mečiams ir susižavėjimo 70-mečiais

vertinimų vidurkių skirtumai amžiaus grupėse statistiškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmės atitinkamai 4,43; 4,43; 4,09; p reikšmės atitinkamai 0,001; 0,001 ir 0,003). 15-17 m. respondentų gailesčio 20-mečiams vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 65–89 m. respondentų vertinimų vidurkių, taip pat 18-44 m. amžiaus grupės žmonių vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 75–89 m. amžiaus žmonių vertinimų vidurkių (30 pav.) – vyresnieji labiau nei jaunesnieji nepritaria, kad dauguma jaučia gailestį 20-mečiams (ryšys tarp kintamųjų atvirkštinis ir silpnas: Spearman'o koeficientas -0,09, p reikšmė 0,000).

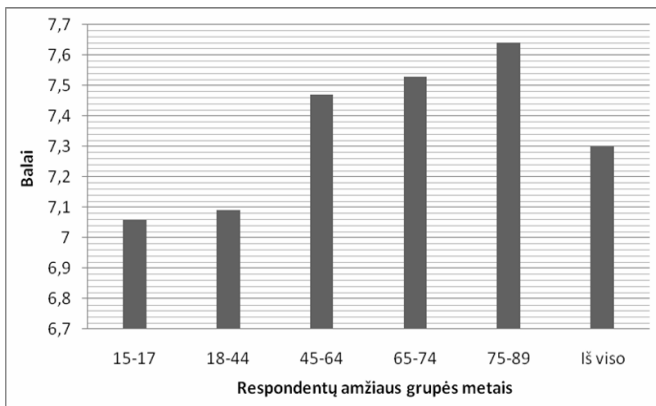

Pav. 30. Daugumos Lietuvos gyventojų jausmų 20-30-ties ir 70-ties metų žmonėms vertinimų (0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma tai jaučia“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma tai jaučia“) vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

15–17 m. amžiaus respondentų paniekos 20-mečiams vertinimo vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo 45–74 m. amžiaus respondentų vertinimo vidurkių: vyresniųjų manymu, paniekos 20-30-mečiams galimybė mažesnė (30 pav.), ryšys tarp kintamųjų silpnas ir atvirkštinis (Spearman'o koeficientas -0,10, p reikšmė 0,000). 18-44 m. amžiaus respondentų susižavėjimo 70-mečiais vertinimų vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo 65–74 m. respondentų vertinimų vidurkio – vyresnieji labiau skeptiškai vertina daugumos susižavėjimo vyresniais nei 70 m. žmonėmis galimybę (30 pav.), ryšys tarp kintamųjų silpnas ir atvirkštinis (Spearman'o koeficientas -0,09, p reikšmė 0,000).

Atsakymai į klausimą „**O žmones virš 70-ties metų jūs, apskritai, vertinate teigiamai ar neigiamai?**“ (E34) telkiasi teigiamoje dešimtbalės skalės pusėje - vyresnius neigiamai (nuo „ypač neigiamai“ iki 4 balų) vertina vos 5 proc. apklaustųjų. Bendras vertinimų vidurkis – 7,3 balo. Dispersinė analizė rodo, kad vertinimas amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (F kriterijaus reikšmė 6,87, $p = 0,000$): 18–44 m. respondentų atsakymų vidurkiai skiriasi nuo visų vyresnių grupių atsakymų vidurkių (31 pav.)⁴². Vyresni respondentai palankiau vertina vyresnio amžiaus žmones (respondentų amžiaus ir bendro palankumo vyresniems ryšys yra silpnas: Spearman'o koeficientas 0,12, p reikšmė 0,000).

Pav. 31. Lietuvos gyventojų 70-ties metų žmonių vertinimų apskritai (0 – „ypač neigiamai“, 10 – „ypač teigiamai“) vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Šio klausimo formulotė, kaip ir kelių ankstesnių, suponuoja teisingą atsakymą, tad atsakymų telkiamasis teigiamoje skalės pusėje yra natūralus.

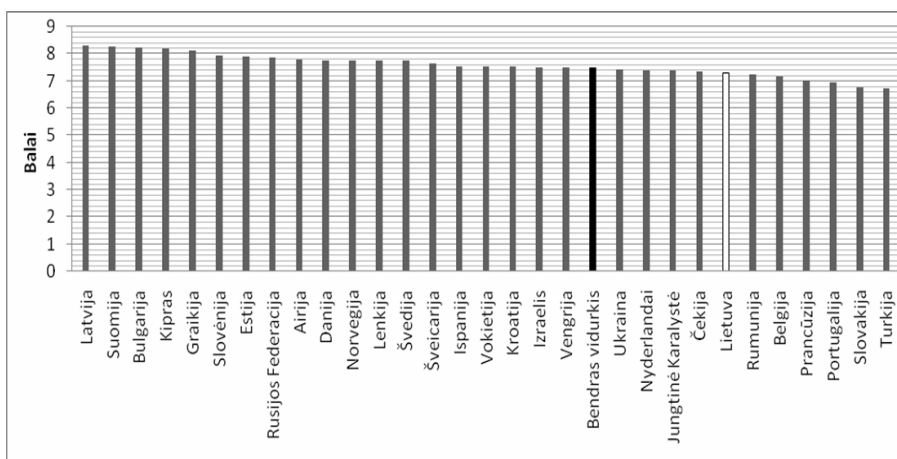
Visuomenė vyresnio amžiaus žmones vertina palankiai (prieštaravimas trečiai hipotezei), o vyresnio amžiaus respondentų šis palankumas didesnis (paremiama ketvirta – išskirtinumo - hipotezė).

Lyginant su bendru jaunų žmonių vertinimu (su atsakymais į klausimą „**Ar žmones nuo 20-ties iki 30-ties metų jūs, apskritai, vertinate teigiamai**

⁴² Pagal Hochbergo kriterijų. Games-Howell kriterijus nerodo statistiškai reikšmingo skirtumo tarp 18-44 m. ir 75-89 m. amžiaus grupių respondentų vertinimų.

ar neigiamai?“ (E33), kur 0 – „ypač neigiamai“, 10 – „ypač teigiamai“), stebimas apžvelgtame kontekste neįtikėtinas vertinimų sutapimas: jaunų žmonių vertinimų vidurkis yra 7,38, vyresnių nei 70 m. - 7,3, skirtumas statistiškai nereikšmingas. Galbūt nuostatų amžiaus grupių atžvilgiu skirtumai, išryškėjantys klausimais apie konkretų elgesį ir jausmus, respondentų yra nepripažįstami kognityviniame lygmenyje, t.y. žmonės nemano, nepastebi arba nepripažįsta, kad jie skirtingai vertina skirtingų amžiaus grupių atstovus?

Tačiau tarptautiniame kontekste net ir toks aukštas bendras Lietuvos visuomenės vyresnių nei 70-ties vertinimas atsiduria eilės pabaigoje, mat kitų šalių jis dar aukštesnis (maksimalus Latvijos - 8,31, bendras kitų šalių vidurkis - 7,48) (žr. 32 pav.). Maža vidurkių sklaida skirtingose šalyse patvirtina, kad šis klausimas respondentų irgi buvo priimtas kaip normatyvinis.

Pav. 32. Žmonių virš 70-ties m. vertinimų apskritai (0 – „ypač neigiamai“, 10 – „ypač teigiamai“) vidurkiai balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Aptarti duomenys prieštaringi: vieni patvirtina, kiti paneigia trečią hipotezę, kad vyresnio amžiaus žmonės visuomenės vertinami nepalankiai - tai paaiškintina nevalidžių klausimų ir interviuotojo įtaka. Hipotezę patvirtina vyresniųjų žemesnis nei vidutinis ir nei kitų amžiaus grupių socialinis statusas, prasčiau nei jaunų žmonių vertinamas įnašas į ekonomiką, vyresnių nei 70 m. vadovų nepriimtumas. Tačiau ją paneigia teigiamas senųjų poveikio elgesio

normoms ir tradicijoms vertinimas, išryškėjantis ir tarptautiniame kontekste (nors pastebimos nemenkos ignoravimo tendencijos), vyresnių žmonių vertinimas kaip draugiškų, kompetentingų, ypač moralių ir vertų pagarbos, o taip pat palankus bendras vertinimas. Tai, kad vyresniems nepavydima, jais nesizavima, o jų gailimasi, dera su stigmatizuotu statusu, tad greičiau patvirtina trečią hipotezę.

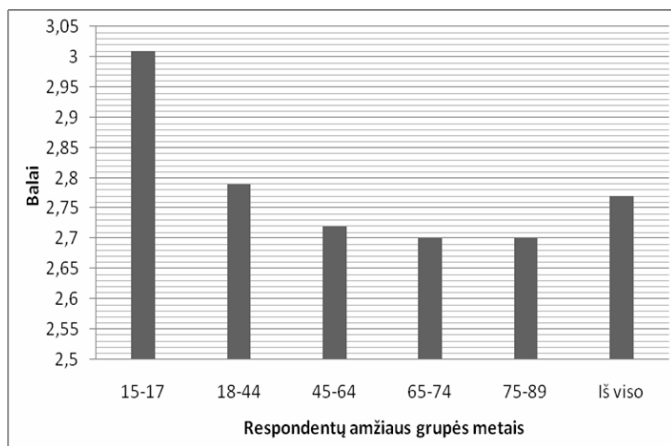
Ketvirtą (išskirtinumo) hipotezę patvirtina nemažai duomenų: vyresnieji palankiau vertina vyresnių nei 70 m. žmonių įnašą į ekonomiką (ir mažiau palankiai jaunu), poveikį elgesio normoms ir tradicijoms (ir prasčiau jaunu), draugiškumą ir moralines savybes (skeptiškiau - jaunu draugiškumą, kompetenciją, moralumą, vertumą pagarbos), apskritai vyresnius nei 70 m. žmones. Jie skeptiškiau vertina galimybę, kad dauguma jaučia susižavėjimą vyresniais nei 70 m. žmonėmis, ir labiau nepitaria, kad jauniems dauguma jaučia gailestį ir panieką.

3.4.3. Diskriminacija dėl amžiaus

3.4.3.1. Penkta hipotezė: vyresnio amžiaus žmonės dažniau nei vidutinio patiria diskriminaciją.

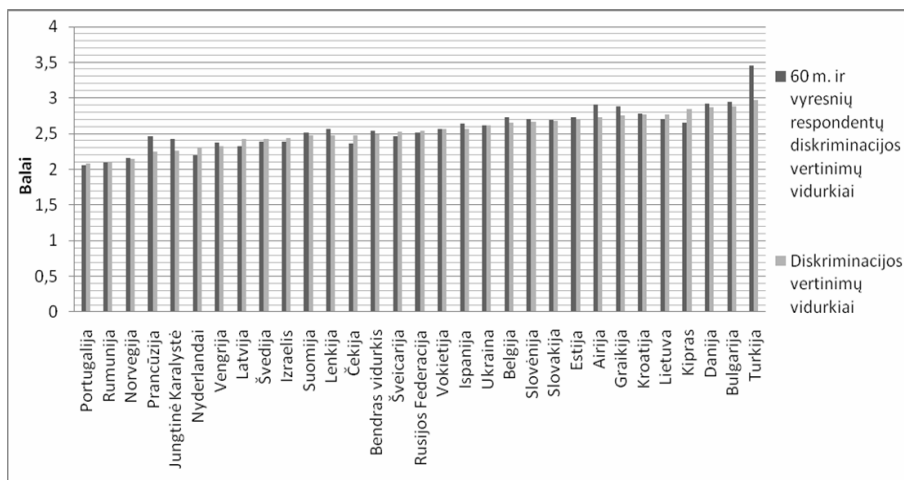
Atsakydami į klausimą „**Ar didelė Lietuvoje jaunu arba senų žmonių diskriminacija dėl amžiaus, jei tokia iš viso egzistuoja?**“ (E55), daugiausia respondentų rinkosi vidutiniškus atsakymus „nelabai didelė“ (3) (29 proc. apklaustųjų) ir „gana didelė“ (2) (25 proc. apklaustųjų), o kad diskriminacija „labai didelė“ (1), pritarė vos 4 proc. respondentų. Atsakymo variantą „Priklauso nuo aplinkybių“ rinkosi 13 proc. respondentų, o kad „Lietuvoje visiškai nėra diskriminacijos dėl amžiaus“ sutiko 7 proc. respondentų. Keturbalėje skalėje diskriminacijos dėl amžiaus vertinimo stiprumo vidurkis – 2,77. Diskriminacijos vertinimų skirtumai amžiaus grupėse statistiškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmė 3,36, $p=0,010$). 15-17 m. respondentų

vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 45-74 m. respondentų vertinimų vidurkių – vyresniųjų manymu, diskriminacija dėl amžiaus yra didesnė (33 pav.).

Pav. 33. Lietuvos gyventojų diskriminacijos dėl amžiaus vertinimų (1 – „labai didelė“, 2 – „gana didelė“, 3 – „nelabai didelė“, 4 – „visiškai nedidelė“) vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Pav. 34. Diskriminacijos dėl amžiaus vertinimų (1 – „labai didelė“, 2 – „gana didelė“, 3 – „nelabai didelė“, 4 – „visiškai nedidelė“) vidurkis balais skirtingose šalyse ir 60 m. ir vyresnių respondentų diskriminacijos vertinimo vidurkis balais tose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Įdomūs tarptautinio palyginimo rezultatai. Lietuvos gyventojams teigiant, kad diskriminacija dėl amžiaus „nelabai didelė“, šalis atsiduria šalių

palyginimo eilės pabaigoje (26 pozicijoje iš 30), šalia Graikijos, Kroatijos ir Kipro (žr. 34 pav.). Kroatija ir Bulgarija kitais aspektais (vyresniųjų statuso – 19 pav., ekonominio indėlio – 22 pav.) rodė esant kur kas sudėtingesnę situaciją. Kipro ir Graikijos gyventojų vyresnio amžiaus žmonių vertinimų vidurkiai prieštaringi: labai aukštas socialinis vyresniųjų statusas (19 pav.) ir kartu jie - didelė našta sveikatos apsaugos sistemai (20 pav.).

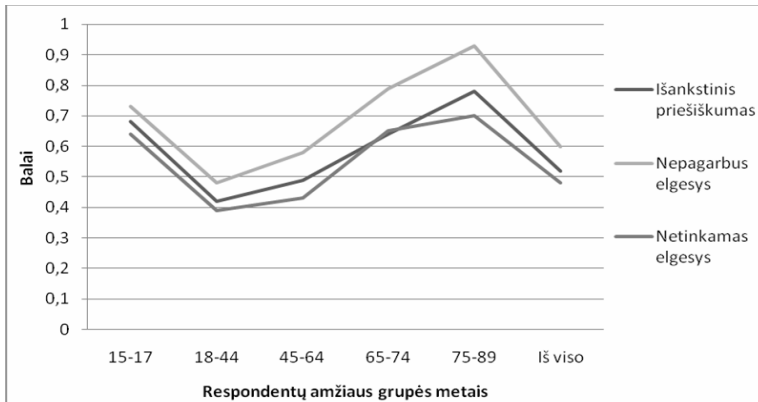
Tuo tarpu pažengusios Vakarų valstybės yra eilės pradžioje: jose gyventojai nurodo esant „gana didelę“ diskriminaciją dėl amžiaus. Kyla klausimas, ar Vakaruose yra įtakingesnis jaunystės kultas ir daugiau, įvairesnių diskriminacijos dėl amžiaus apraiškų, ar atvirkščiai, galbūt net mažiau, bet visuomenė yra pastabesnė ir joms jautresnė? Kad būtų galima į ją atsakyti, reiktų kokių nors konkretesnių rodiklių – galėtų pagelbėti, pavyzdžiui, atsakymai į klausimą apie asmeniškai patirtą diskriminaciją dėl amžiaus (E35, E38, E39 klausimai) - jie bus aptarti kiek vėliau.

Vyresnių nei 60 m. respondentų diskriminacijos vertinimas tiek bendras vidutinis, tiek atskirose šalyse dažniau yra truputį didesnis nei bendras toje šalyje (t.y. diskriminacija vyresniųjų laikoma mažesne), tačiau Lietuva patenka į grupę šalių, kurių vyresnieji gyventojai kiek mažesniu balu nei visi vertina diskriminaciją dėl amžiaus (t.y. diskriminacija jiems atrodo didesnė, žr. 33 pav.). Kadangi šis skirtumas yra atotrūkis tarp bendros visuomenės nuomonės apie diskriminaciją dėl amžiaus ir vienos iš diskriminuojamų - vyresnio amžiaus - grupės nuomonės, jis rodo konkrečios visuomenės nejautrumą senyvo amžiaus diskriminacijai. Tokiam teiginiui pagrindą sudaro atsakymų į klausimus E35, E38 ir E39 tarptautinis palyginimas (žr. toliau).

Respondentų patirtas priešiškus dėl amžiaus EST buvo tiriamas atskiru klausimų bloku. Nors į klausimą „**Ar dažnai per pastaruosius 12 mėnesių kas nors rodė jums išankstinį priešiškus arba neteisingai su jumis elgėsi dėl jūsų amžiaus?**“ (E35) absoliuti dauguma (68 proc.) respondentų atsakė „niekada“ (0), o bendras atsakymų penkiabalėje skalėje (0 - „niekada“, 4 - „labai dažnai“) vidurkis – 0,52, patirto priešiškus vidurkių skirtumai amžiaus grupėse statistiškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmė 7,07, p

= 0,000): 18-44 m. respondentų vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 15-17 m. respondentų vertinimų vidurkių ir nuo 65-89 m. respondentų vertinimų vidurkių, o 45-64 m. respondentų vertinimų vidurkiai – nuo vyriausiųjų vertinimų vidurkių (35 pav.). Darbingo amžiaus (18-64 m.) respondentai teigia patyrę mažiau išankstinio priešiško dėl amžiaus nei jauniausieji arba vyresnieji respondentai. Ryšys tarp patirto išankstinio priešiško vertinimų ir respondentų amžiaus yra silpnas (Spearman'o koeficientas 0,06, p reikšmė 0,014).

Taigi vyresni dažniau nei darbingo amžiaus žmonės patiria išankstinį priešiško dėl amžiaus (duomenys patvirtina penktą hipotezė). Pažymėtina, kad per pastaruosius metus išankstinį priešiško dėl amžiaus teigia patyrė 37 proc. 65–74 m. ir 47 proc. 75–89 m. respondentų – toks būtų senatvės stigmos paplitimas, o atsakymo variantą „labai dažnai“ pasirinko 3 proc. 65–74 m. respondentų – tai būtų jos intensyvumas.

Pav. 35. Lietuvos gyventojų dėl amžiaus patirto išankstinio priešiško, nepagarbaus ir netinkamo elgesio vertinimų (0 - „niekada“, 4 - „labai dažnai“) vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Atsakydami į klausimą „Ar per pastaruosius 12 mėnesių buvo situacijų, jei iš viso tokių buvo, kai atrodė, kad kas nors su jumis elgiasi nepagarbiai dėl jūsų amžiaus, pavyzdžiui, jus ignoruoja arba žvelgia iš aukšto?“ (E38), respondentai irgi dažniausiai (63 proc.) rinkosi atsakymą

„niekada“ (vertinimų vidurkis – 0,60). Visgi nuomonių vidurkių skirtumai respondentų amžiaus grupėse statistiškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmė 9,98, $p = 0,000$): dviejų jauniausiųjų respondentų amžiaus grupių vertinimų vidurkiai skiriasi tarpusavyje ir 18-64 m. respondentų vertinimų vidurkiai skiriasi nuo dviejų vyriausiųjų respondentų amžiaus grupių vertinimų vidurkių (35 pav.). Darbingo amžiaus respondentų patirto nepagarbaus elgesio vertinimų vidurkiai mažesni nei jaunesnių ir vyresnių respondentų patirto nepagarbaus elgesio vertinimų vidurkių, tad vyresnio amžiaus žmonės dažniau nei darbingo patiria nepagarbų elgesį (patvirtinama penkta hipotezė). Aptiktas patiriamo nepagarbaus elgesio ir respondentų amžiaus ryšys yra statistiškai reikšmingas, nors silpnas (Spearman'o koeficientas 0,08, p reikšmė 0,000). Pažymėtina, kad nepagarbų elgesį per pastaruosius metus patyrė 44 proc. 65–74 m. ir 55 proc. 75–89 m. respondentų – toks būtų senatvės stigmos paplitimas. Atsakymą „labai dažnai“ dažniausiai rinkosi 65–74 m. amžiaus respondentai (5 proc.) – toks stigmos intensyvumas.

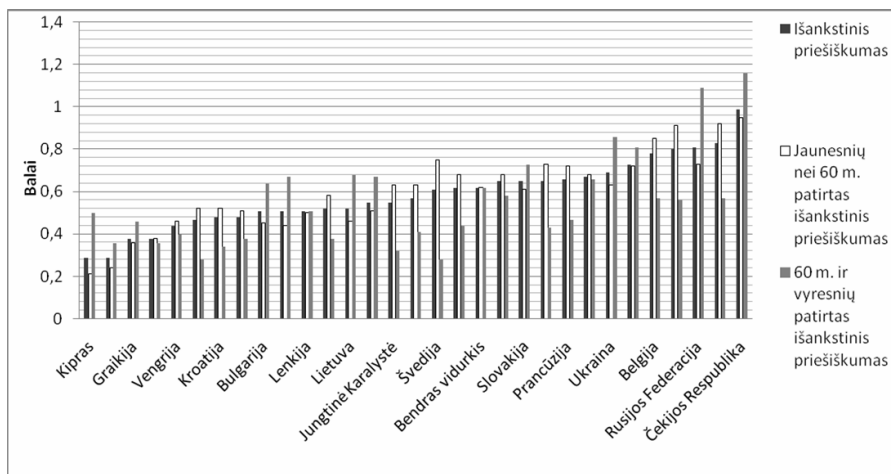
Į dar konkretesnę klausimą „**Ar per pastaruosius 12 mėnesių buvo situacijų, kai kas nors su jumis pasielgė netinkamai dėl jūsų amžiaus, pavyzdžiui, ižeidinėjo, užgauliojo ar neaptarnavo jūsų?**“ (E39) taip pat dauguma (68 proc.) atsakė neigiamai, vertinimų vidurkis - 0,48, tačiau vidurkių skirtumai respondentų amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (F kriterijaus reikšmė 9,00, $p = 0,000$): 18-64 m. respondentų vertinimų vidurkiai skiriasi nuo jaunesnių ir vyresnių respondentų vertinimų vidurkių⁴³ (35 pav.), tad vyresnio amžiaus žmonės dažniau nei darbingo patiria netinkamą elgesį (patvirtinama penkta hipotezė). Ryšys tarp patirto netinkamo elgesio ir respondentų amžiaus yra statistiškai reikšmingas, tačiau silpnas (Spearman'o koeficientas 0,06, p reikšmė 0,006). Vėlgi pastebėtina, kad netinkamą elgesį per pastaruosius metus teigia patyrę 39 proc. 65–74 m. ir 44 proc. 75–89 m. respondentų – tai senatvės stigmos paplitimas. 65–74 m. amžiaus grupė

⁴³ Aptikta pagal *Hochbergo* kriterijų. Pagal *Games-Howell* kriterijų nesiskiria 45-64 m. ir 75-89 m. respondentų vertinimo vidurkiai.

dažniau nei kitos pasirinko atsakymą „labai dažnai“ (4) (3 proc. lyginant su 0,5 – 1 proc.) – tai jos intensyvumas.

Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių dėl amžiaus patiriamas priešiškus, nepagarbus ir netinkamas elgesys rodo esant senatvės stigma. Beveik pusė (37-44 proc. 65–74 metų ir 44-55 proc. 75–89 metų) vyresnio amžiaus respondentų yra patyrę tokį elgesį per pastaruosius 12 mėn. – tai jos paplitimas. Labai dažnai su tokiu elgesiu susidūrė 3-5 proc. 65–74 metų respondentų – tai galima pavadinti maksimaliu (4 balų) stigmatizavimo intensyvumu.

Tarptautiniame palyginime Lietuvos gyventojų patiriamas išankstinis priešiškus (E35 klausimas) yra šiek tiek mažesnis nei kitų šalių vidutinis (Lietuvos vidurkis 0,52, kitų šalių – 0,62), ir ypač jaunesnių nei 60 m. žmonių (Lietuvos vidurkis 0,46, kitų šalių – 0,62). Ar tai reiškia, kad Lietuvoje išankstinis priešiškus dėl amžiaus menkas, ar kad visuomenė nėra jautri tokio pobūdžio diskriminavimui? Lyginant 60 m. ir vyresnių žmonių patirtą išankstinį priešiškus, ji atsiduria 26 pozicijoje iš 30 (Lietuvos vidurkis - 0,68, kitų šalių – 0,62) – Lietuva priklauso šalims, kuriose didesnis vyresniųjų nei jaunesniųjų patirto priešiškus vidurkis (36 pav.), ir šis skirtumas sudaro net

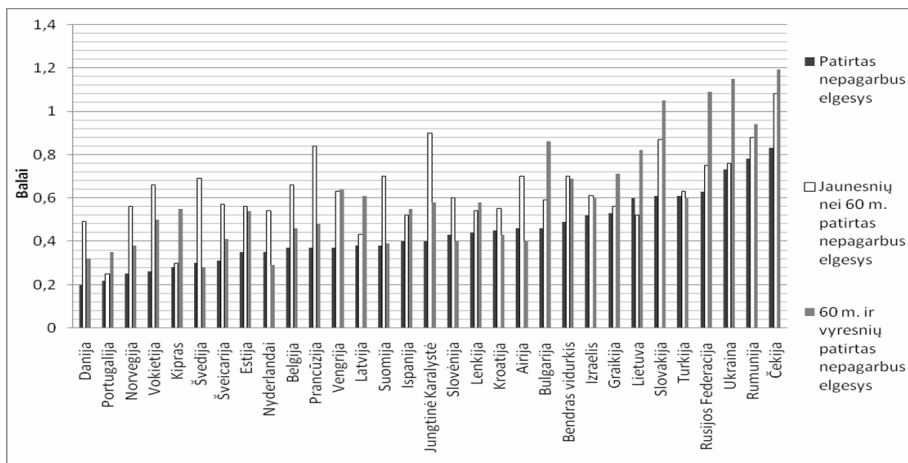

Pav. 36. Patirto išankstinio priešiškus dėl amžiaus vertinimų (0 – niekada, 4 – labai dažnai) vidurkis balais, taip pat jaunesnių nei 60 m. respondentų bei 60 m. ir vyresnių respondentų vertinimų vidurkis balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

0,22 balo (kitų šalių – 0). Panašus skirtumas stebimas Čekijos Respublikoje (-0,21), Ukrainoje (-0,23), Latvijoje (-0,23), o Kipre (-0,29) ir Rusijoje (-0,36) jis dar didesnis. Vakarų šalims - Vokietijai (0,22), Airijai, Belgijai, Prancūzijai, Jungtinei Karalystei, Nyderlandams, Norvegijai, Suomijai, Švedijai (0,47) - būdingas didelis skirtumas su priešingu ženklu (jaunesnių žmonių patirtas išankstinis priešiškus ten didesnis).

Tarptautiniame palyginime nepagarbaus elgesio dėl amžiaus (E38) klausimu Lietuvos rezultatas yra mažesnis nei vidutiniškas (0,6, bendras kitų šalių vidurkis 0,7), ir ypač jaunesnių nei 60 m. žmonių (vidurkiai atitinkamai 0,52 ir 0,7) (36 pav.). Lyginant vyresniųjų dėl amžiaus patirtą nepagarbų elgesį skirtingose šalyse, Lietuva vėl atsiduria eilės pabaigoje (24 pozicija iš 30; Lietuvos vidurkis 0,82, kai kitų šalių bendras – 0,69; žr. 37 pav.). Lietuvos vyresnio amžiaus žmonės patiria nepagarbų elgesį maždaug taip dažnai, kaip Graikijos ir Bulgarijos, tuo pačiu gerokai dažniau nei Švedijos, Nyderlandų ar Danijos vyresnio amžiaus žmonės. Skirtumas tarp vyresnių ir jaunesnių Lietuvos gyventojų patiriamo nepagarbaus elgesio yra -0,3 – vienas didžiausių (kitų šalių vidurkių skirtumas – 0,01).

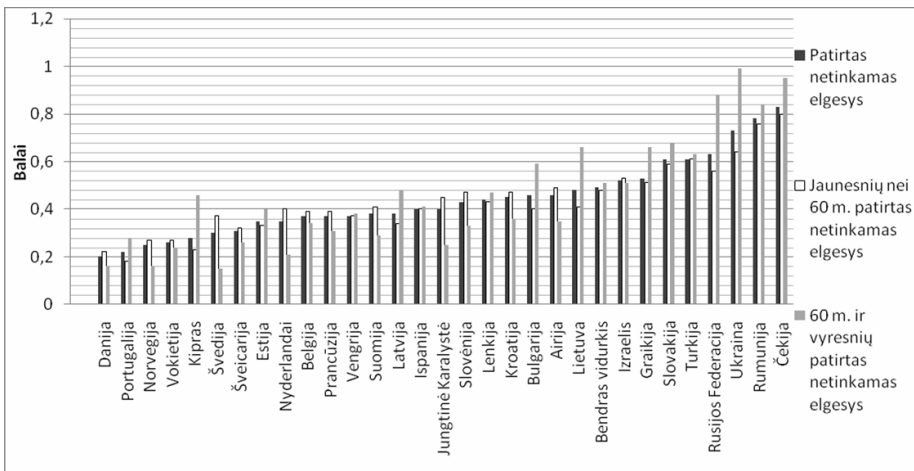

Pav. 37. Patirto nepagarbaus elgesio dėl amžiaus atvejų (0 – niekada, 4 – labai dažnai) vidurkis, jaunesnių nei 60 m. respondentų vertinimų vidurkis bei 60 m. ir vyresnių respondentų vertinimų vidurkis balais atskirose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Artimos reikšmės stebimos Bulgarijoje (-0,27), Kipre (-0,25), didesnės jos tik Rusijoje (-0,34) ir Ukrainoje (-0,39). Prancūzijoje, Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose ir Švedijoje šių vidurkių skirtumas su priešingu ženklu – jaunesnių žmonių dažniau patiriamas nepagarbus elgesys.

Patirto netinkamo elgesio (E39) vertinimo rezultatais Lietuva tarptautiniame palyginime yra eilės paskutiniame trečdalyje tiek visų gyventojų (22 pozicija, Lietuvos vidurkis 0,48, kitų šalių – 0,49), tiek 60 m. ir vyresnių (25 pozicija, Lietuvos vidurkis 0,66, o kitų šalių – 0,51) atvejais (38 pav.). Gyventojų patirto netinkamo elgesio vidurkis panašus Airijoje, Bulgarijoje, Izraelyje ir Graikijoje, 60 m. ir vyresnių gyventojų – Graikijoje ir Slovakijoje. Jaunesnių nei 60 m. Lietuvos gyventojų patiriamas netinkamas elgesys yra vidutiniškas tarptautiniame kontekste (17 pozicija, vidurkis 0,41, o kitų šalių – 0,48).

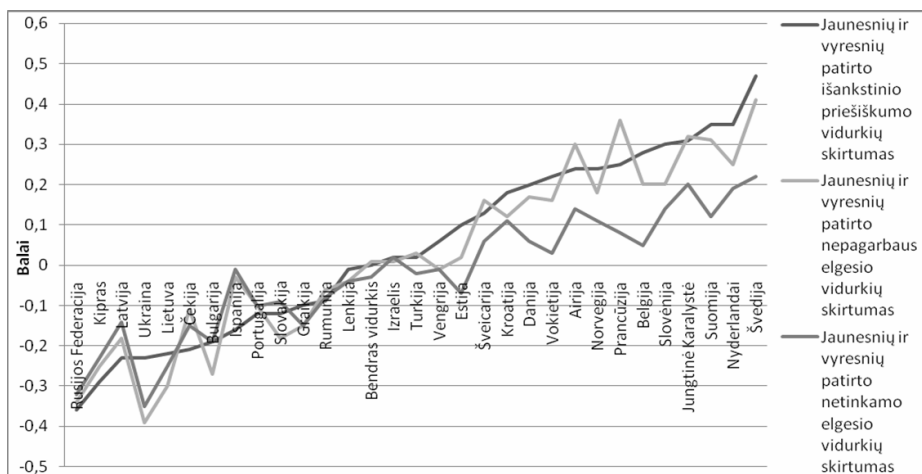

Pav. 38. Dėl amžiaus patirto netinkamo elgesio atvejų (0 – niekada, 4 – labai dažnai) vidurkis, jaunesnių nei 60 m. respondentų vertinimų vidurkis bei 60 m. ir vyresnių respondentų vertinimų vidurkis balais atskirose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Jei bendras kitų šalių patirto netinkamo elgesio vidurkis nuo vyresniųjų vidurkio skiriasi vos 0,02 (visų gyventojų – 0,49, vyresniųjų – 0,51), tai Lietuvoje šis skirtumas vėlgi ženklėsnis - 0,18 (vidurkiai atitinkamai 0,48 ir 0,66). Dar didesnis jis Lietuvoje tarp jaunesnių nei 60 m. metų ir 60 m. ir

vyresnių patiriamo netinkamo elgesio - net -0,25 (bendras kitų šalių – tik -0,03). Kaip minėta, nuomonės apie egzistuojančią diskriminaciją atveju šis skirtumas tikriausiai rodo visuomenės nejautrumą, tačiau šiuo – patirto netinkamo elgesio – atveju jis rodo atskiros amžiaus grupės patiriamą didesnę diskriminaciją, ir tarptautiniame palyginime šis skirtumas yra ženklus. Panašus kaip Lietuvoje skirtumas, kuomet vyresniųjų patiriamas netinkamas elgesys yra dažnesnis nei jaunesniųjų, stebimas Kipre (-0,23), o didesnis - tik Rusijoje (-0,32) ir Ukrainoje (-0,35). Ženklus skirtumas, kai jaunesnių nei 60 m. asmenų patiriamas netinkamas elgesys yra dažnesnis nei vyresnių, yra tik Švedijoje (0,22).

Pav. 39. Jaunesnių nei 60 m. ir 60 m. ir vyresnių respondentų patirto išankstinio priešiško dėl amžiaus, nepagarbaus ir netinkamo elgesio vidurkių skirtumai balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Lyginant jaunesnių nei 60 m. ir 60 m. bei vyresnių respondentų patirto priešiško dėl amžiaus, nepagarbaus ir netinkamo elgesio vidurkių skirtumus tarptautiniame kontekste, pastebimas gan aiškus šalių poliarizavimasis: didesnės neigiamos vertės (didesnė vyresnių diskriminacija) būdingos Rusijai, Kipriui, Latvijai, Ukrainai, Lietuvai, Čekijai, Bulgarijai, Ispanijai, Slovakijai, Graikijai, tuo tarpu gan aukštos teigiamos vertės (didesnė jaunesnių žmonių

diskriminacija) būdingos Švedijai, Nyderlandams, Suomijai, Jungtinei Karalystei, Belgijai, Prancūzijai (39 pav.).

Įdomu tai, kad Lietuvos, kaip ir kitų pokomunistinių šalių, rezultatai tiek šiais, tiek anksčiau minėtais senatvės pradžios (E2), vyresnių žmonių indėlio į ekonomiką (E14), poveikio elgesio normoms ir tradicijoms (E13), jų kaip naštos sveikatos apsaugos sistemai (E12), diskriminacijos lygio vertinimais yra panašūs į Viduržemio jūros šalių rezultatus. Ši gana netikėta pokomunistinių šalių situacijos sąsaja su Viduržemio jūros šalimis yra anksčiau aptikta tyrinėtojų kitame - kapitalizmo raidos analizės – kontekste (Norkus, 2008:587-597), tad greičiausiai atspindi bendras šių šalių raidos tendencijas.

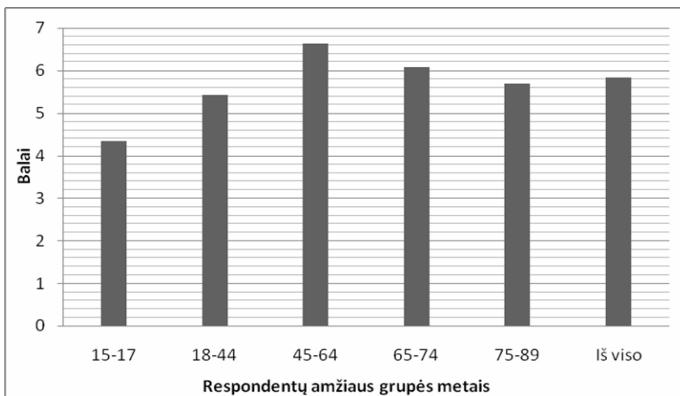
Atsakymus į E55 klausimą apie „gana didelę“ diskriminaciją Vakaruose reiktų interpretuoti kaip didesnę tų šalių gyventojų jautrumą, o ne didesnę kiekį ar platesnę spektrą diskriminacijos dėl amžiaus apraiškų jose. Lietuvos visuomenė tokiu atveju yra mažiau jautri išankstiniam priešiškumui dėl amžiaus, jo neatpažįsta ir nepastebi.

Taigi 60 m. ir vyresni Lietuvos gyventojai dažniau nei jaunesni ir dažniau nei pažengusių Vakarų šalių vyresnio amžiaus žmonės dėl amžiaus patiria išankstinį priešišumą, nepagarbų ir netinkamą elgesį. Tyrimo duomenys patvirtina penktąją hipotezę.

Galbūt šios amžiaus grupės patiriamas dažnesnis netinkamas elgesys susijęs su dalyvavimu darbo rinkoje arba išėjimu į pensiją? Anaipol - iš darbo rinkos jie jau išstumti: 65–74 m. amžiaus grupėje dirbusių tik mokamą darbą buvo vos 4 proc. , 95 proc. šio amžiaus žmonių nedirbo nei apmokamo, nei savanoriško darbo, kaip ir 100 proc. 75–89 m. žmonių (tai rodo atsakymai į klausimą „**Ar per pastarąjį mėnesį jūs dirbote apmokamą darbą arba užsiėmėte neatlygintina (savanoriška) visuomenine veikla?**“ (E49).

Diskriminacija dėl amžiaus darbo rinkoje Lietuvoje paliečia jaunesnius žmones, nei būtų galima tikėtis, išanalizavus literatūrą senėjimo tema. Atsakymų į klausimą „**Ar jums kelia nerimą tai, kad darbdaviai, priimdami į darbą, gali teikti pirmenybę žmonėms, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties**

metų, o ne žmonėms, kuriems yra 40 ir daugiau metų? (E9) dešimtbalėje skalėje (0 - „nekelia jokio nerimo, 10 – „kelia ypatingai didelį nerimą“) vidurkis šiek tiek aukštesnis nei vidutinis – 5,84 balo, tačiau vidurkiai respondentų amžiaus grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai (F kriterijaus reikšmė 34,39, $p = 0,000$): tik vyriausiųjų vertinimų vidurkių skirtumai statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo jauniausiųjų ir 45-64 m. respondentų vertinimų vidurkių⁴⁴, o labiausiai dėl vyresnių nei 40 m. žmonių diskriminacijos darbo rinkoje nerimauja jos paliečiami (45–64 m. amžiaus) respondentai (40 pav.). Nerimo ir respondentų amžiaus ryšys statistiškai reikšmingas ir silpnas (Spearmano koeficientas 0,20, p reikšmė 0,000).

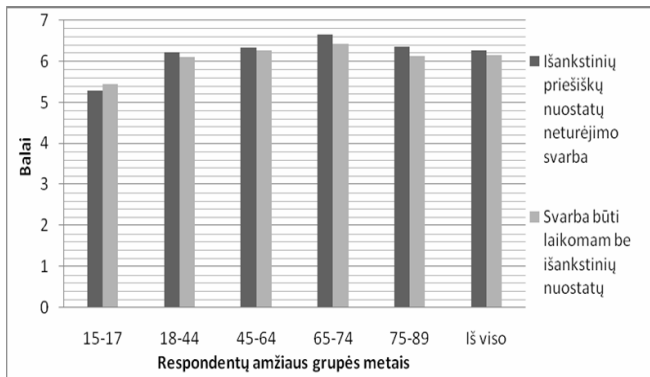
Pav. 40. Lietuvos gyventojų vertinamo nerimo (0 - „nekelia jokio nerimo, 10 – „kelia ypatingai didelį nerimą“), kad darbdaviai teiks pirmenybę 20-30 m., o ne 40 ir daugiau metų žmonėms, vidurkiai balais respondentų amžiaus grupėse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Tokiu būdu dėl diskriminacijos Lietuvos darbo rinkoje smarkiai nerimauja 45–64 m. žmonės. Tad diskriminacija ir priešiškus vyresniam amžiui mūsų visuomenėje tikriausiai prasideda darbo rinkoje netrukus po 40 metų. Vyresni nei 60 m. – tikriausiai jau „nurašyti“, o „nurašymo“ procesas vyksta po 40-ties, kai tik žmonės „nustoja būti jauni“: atsakymų į klausimą **„Kokio amžiaus žmonės paprastai nebevedinami jaunais?“ (E1)** (skaitinių verčių) vidurkis – 46, moda – 40 (18 proc. atsakymų) ir mediana – 45.

⁴⁴ Pagal Hochbergo kriterijų. Taikant Games-Howell kriterijų, nesiskiria ir vyriausiųjų bei 45-64 m. respondentų vertinimų vidurkiai.

Ar Lietuvos gyventojams svarbu nediskriminuoti kitų? Atsakymų į klausimą „**Ar jums svarbu neturėti išankstinių priešišku nuostatų kitų amžiaus grupių žmonių atžvilgiu?**“ (E53), dešimtbalėje skalėje (0 - „visiškai nesvarbu“, 10 – „ypatingai svarbu“) vidurkis aukštesnis nei vidutinis – 6,26 balo. Priešiškų nuostatų neturėjimo svarbos vertinimų vidurkių skirtumai respondentų amžiaus grupėse statistiškai reikšmingi (F kriterijaus reikšmė 5,03, $p = 0,000$): jauniausiųjų vertinimų vidurkiai skiriasi nuo 18-74 m. respondentų vertinimų vidurkių - vyresniems nei 17 m. respondentams svarbiau neturėti išankstinių neigiamų nuostatų dėl amžiaus (41 pav.). Ryšys tarp išankstinių nuostatų neturėjimo svarbos ir respondentų amžiaus statistiškai reikšmingas, bet silpnas (Spearmano koeficientas 0,09, p reikšmė 0,000).

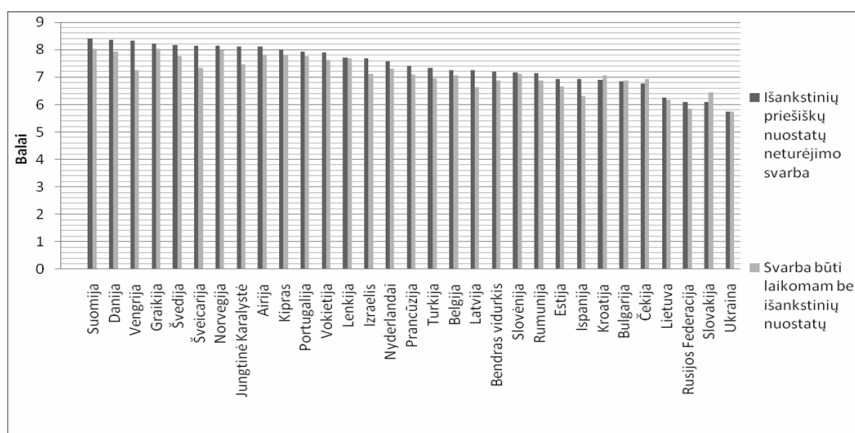
Pav. 41. Išankstinių priešišku nuostatų dėl amžiaus neturėjimo svarbos ir svarbos būti laikomam be tokių nuostatų (0 - „visiškai nesvarbu“, 10 – „ypatingai svarbu“) Lietuvos respondentams vidurkiai balais pagal amžiaus grupes.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Atsakymų į klausimą „**O ar jums svarbu, kad jus laikytų neturinčiu/-ia išankstinių priešišku nuostatų kitų amžiaus grupių žmonių atžvilgiu?**“ (E54) vertinimų vidurkis aukštesnis nei vidutinis – 6,16. Svarbos būti laikomiems neturinčiais išankstinių priešišku nuostatų dėl amžiaus vertinimų vidurkiai amžiaus grupėse taip pat statistiškai reikšmingai skiriasi (F kriterijaus reikšmė 2,68, $p = 0,030$): 15-17 m. amžiaus respondentų atsakymų vidurkiai skiriasi nuo 45–74 m. amžiaus respondentų atsakymų vidurkių (41 pav.), tad vyresniems nei 17 m. respondentams svarbiau, kad juos laikytų neturinčiais priešišku nuostatų dėl amžiaus. Ryšys tarp svarbos būti laikomam neturinčiu

išankstinių priešišku nuostatų ir respondentų amžiaus silpnas (Spearmano koeficientas 0,07, p reikšmė 0,004). Penktadaliui (21 proc.) respondentų, kurie rinkosi 0-4 balų vertes, nesvarbu, ar jie laikomi tolerantiškais (neturinčiais išankstinių nuostatų) kitų amžiaus grupių atžvilgiu, ar ne.

Nors svarbos neturėti priešišku nuostatų kitų amžiaus grupių atžvilgiu (E53) ir būti laikomam neturinčiu tokių nuostatų (E54) Lietuvos gyventojams vidurkiai aukštesni nei vidutiniai, tarptautiniame kontekste jie pasirodo vieni mažiausių (27 pozicija iš 30, Lietuvos vidurkiai atitinkamai 6,26 ir 6,16 balo, kitų šalių – 7,19 ir 6,88 balo). Mažesni jie tik Rusijoje, Slovakijoje ir Ukrainoje (42 pav.). Taigi Lietuva priklauso prie mažiausiai tolerantiškų kitoms amžiaus grupėms šalių.

Pav. 42. Išankstinių priešišku nuostatų dėl amžiaus neturėjimo svarbos ir svarbos būti laikomam be tokių nuostatų (0 - „visiškai nesvarbu“, 10 – „ypatingai svarbu“) vidurkiai balais skirtingose šalyse.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Tenka konstatuoti, kad Lietuvos gyventojams tolerancija kitų amžiaus grupių atžvilgiu yra nesvarbi, kaip nesvarbu ir tai, ar jie laikomi netolerantiškais. Nelieka abejonių, kad ne jaunystės kultas yra įtakingesnis Vakaruose, ne daugiau ar įvairesnių diskriminacijos dėl amžiaus apraiškų, bet visuomenės yra pastabesnės ir jautresnės. Atsižvelgiant į tarptautinę diskriminacijos dėl amžiaus vertinimo, ženkliai dažnesnio vyresnių nei

jaunesnių žmonių patirto išankstinio priešiško, nepagarbaus ir netinkamo elgesio palyginimą, belieka pripažinti, kad Lietuvos visuomenė yra diskriminuojanti amžiaus pagrindu, neįsisąmoninusi diskriminavimo žalos ir neatpažįstanti diskriminavimo apraiškų.

3.4.4. Senatvė 60 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų akimis

Siekiant išsiaiškinti, kurie vyresnio amžiaus asmenys yra labiau stigmatizuojami, atskirai analizuoti 60 m. ir vyresni respondentai.

3.4.4.1. Šešta hipotezė: vyresnio amžiaus moterys yra labiau stigmatizuojamos nei vyrai.

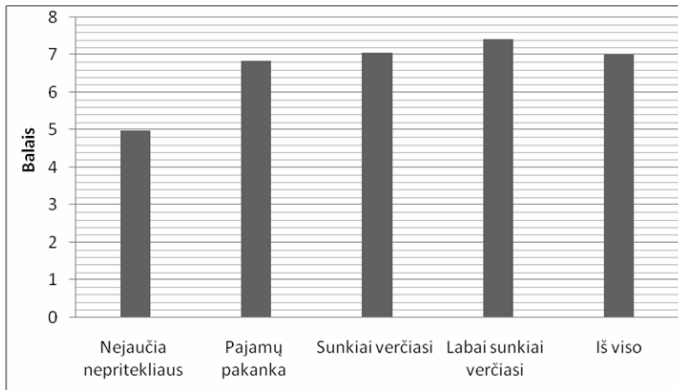
EST 4 bangos duomenys rodo, jog lytis šiuo atveju beveik neturi reikšmės. Atsakymų į visus aukščiau aptartus klausimus lyčių vidurkių skirtumai pasirodė nesą statistiškai reikšmingi, išskyrus tapatinimosi su pasirinkta amžiaus grupe stiprumą (E4, F kriterijaus reikšmė 4,67, $p = 0,031$): vyrų tapatinimosi stiprumo vidurkis 5,79 balo, moterų – 6,32 balo. Vyresnio amžiaus moterų tapatinimasis su pasirinkta amžiaus grupe stipresnis nei vyrų – tai paremia šeštą hipotezę. Tačiau tai vienintelis skirtumas tarp lyčių, tad galima teigti, kad šešta hipotezė nepasitvirtino.

3.4.4.2. Septinta hipotezė: aukštesnio socialinio ekonominio statuso pagyvenę žmonės atsparesni stigmatizavimui.

Kartu siekta patikrinti anksčiau iškeltą hipotezę, jog skirtingo socialinio ekonominio statuso žmonių santykis su kūno senėjimu (ir tuo pačiu senatvės stigma) skiriasi, tuo tikslu buvo palyginti respondentų nuomonių vidurkių skirtumai pagal namų ūkių pajamas ir respondentų išsilavinimą. Visais aukščiau aptartais klausimais nuomonių vidurkių skirtumai namų ūkių pajamų atžvilgiu (F32) neišryškėjo. Tad duomenys apie vyresnio amžiaus žmonių nuomonių pasiskirstymą namų ūkių pajamų atžvilgiu neparemia hipotezės, kad vyresnio amžiaus aukštesnio socialinio ekonominio statuso žmonės yra arba jaučiasi mažiau stigmatizuojami nei žemesnio statuso žmonės.

Statistiškai reikšmingi nuomonių vidurkių skirtumų pagal subjektyviai vertinamas pajamas („**Kuris iš kortelėje pateiktų apibūdinimų geriausiai nusakytų jūsų požiūrį į dabartines jūsų ir kartu su jumis šiuose namuose gyvenančių žmonių pajamas?**“, F33) yra tik vienu klausimu – savęs priskyrimo amžiaus grupei (E3, F kriterijaus reikšmė 6,07, $p = 0,000$): respondentų, kuriems labai sunku verstis su esamomis pajamomis, amžiaus vertinimo vidurkiai aukštesni nei tų, kuriems esamų pajamų pakanka, t.y. sunkiausiai besiverčiantieji priskiria save vyresnio amžiaus žmonėms (43 pav.)⁴⁵. Ryšys tarp subjektyviai vertinamų pajamų ir amžiaus grupės, kuriai respondentai save priskiria, silpnas (Spearmano koeficientas 0,17, p reikšmė 0,000).

⁴⁵ Nejaučiantys nepritekliaus respondentai tėra vos du, tad ši grupė neaptariama.

Pav. 43. Lietuvos 60 m. ir vyresnių respondentų savęs priskyrimo amžiaus grupei (1-3 – jaunas, 4-6 – vidutinio amžiaus, 7-9 – senas) vidurkiai balais pagal subjektyvų namų ūkio pajamų vertinimą (1 – „esamos pajamos leidžia gyventi nejauciant jokio nepritekliaus“, 2 – „esamų pajamų iš esmės pakanka“, 3 – „sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis“, 4 – „labai sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis“).

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

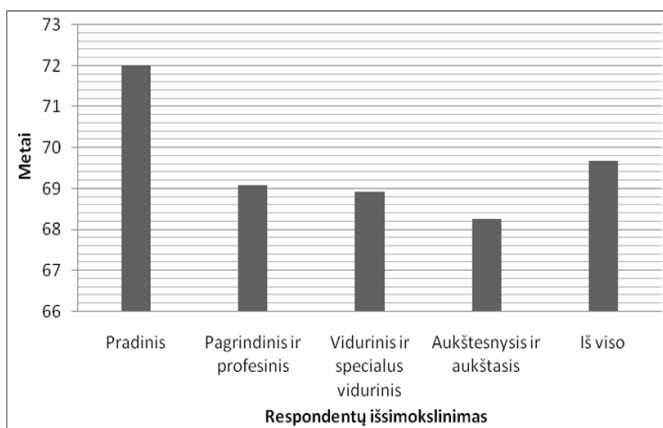
Kadangi šiuo atveju kalbama ne apie objektyvius rodiklius (chronologinį amžių ir namų ūkių pajamas), o subjektyvius (savęs priskyrimą amžiaus grupei ir pajamų vertinimą), juos abu gali sąlygoti kažkoks kitas veiksnys, pavyzdžiui, psichologinės asmens savybės, optimistinis požiūris, dvasingumas ir pan., tačiau šio darbo tikslais galima konstatuoti, kad mąstymo lygmenyje senatvė siejama ne su ekonominiu klestėjimu, o su nykimu ir vargu.

Išsimokslinimas. EST išskirta 12 išsimokslinimo pakopų (00-11), kai kurioms jų priklauso vos 2 („Mokslų daktaro ar kandidato laipsnis“, 11) ir 8 („Profesinis (po vidurinio baigimo)“, 08) respondentai, vyresni nei 60 m., todėl analizės tikslu duomenys buvo pergrupuoti (00 - 02 pakeista į 1, 03 – 05 į 2, 06 – 08 į 3, o likusieji – į 4).

Iš visų aukščiau aptartų klausimų statistiškai reikšmingi respondentų nuomonių vidurkių skirtumai pagal išsilavinimą išryškėjo tik šiais klausimais: senatvės pradžia (E2, F kriterijaus reikšmė 3,34, $p = 0,019$), savęs priskyrimo amžiaus grupei (E3, F kriterijaus reikšmė 11,94, $p = 0,000$), tapatinimosi su pasirinkta amžiaus grupe stiprumo (E4, F kriterijaus reikšmė 2,79, $p = 0,040$), vyresnių nei 70 m. žmonių socialinės padėties vertinimo (E7, F kriterijaus

reikšmė 3,13, $p = 0,026$) ir 20-30 m. žmonių aukštos moralės vertinimo (E17, F kriterijaus reikšmė 3,05, $p = 0,028$).

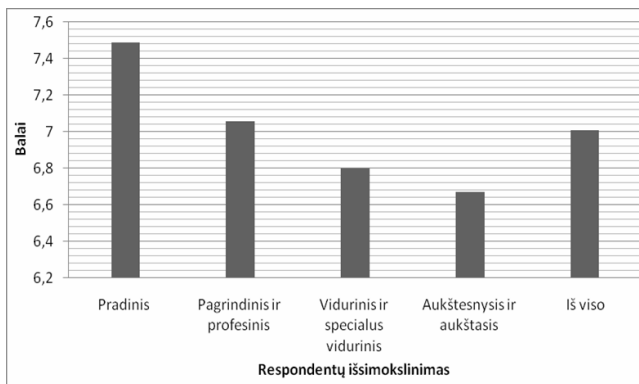
Senatvės pradžios klausimu (E2) statistiškai reikšmingai skyrėsi tik respondentų su pradiniu ir su aukštesniu bei aukštuoju išsimokslinimu vertinimų vidurkiai, atitinkamai 72 ir 68 m., bendras visų grupių vidurkis – 70 m. (44 pav.). Vyresnio amžiaus žmonės su aukštesniu išsimokslinimu mano, kad senatvė prasideda anksčiau. Senatvės pradžios ir respondentų išsimokslinimo ryšys atvirkštinis ir silpnas (Spearmano koeficientas yra -0,12, p reikšmė 0,015).

Pav. 44. Senatvės pradžios vidurkis metais 60 m. ir vyresnių Lietuvos respondentų grupėse pagal išsimokslinimą.

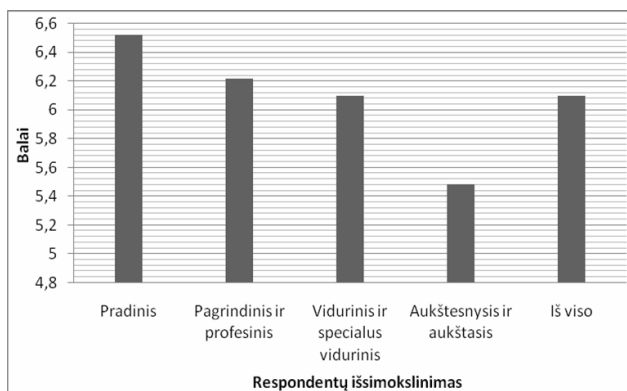
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Savęs priskyrimo amžiaus grupei klausimu (E3) iš visų išsimokslinimo grupių vėl išsiskyrė respondentų su pradiniu išsimokslinimu vertinimų vidurkis – jis aukščiausias (7,49 balo, bendras vidurkis 7,01 balo). 60 m. ir vyresni respondentai su pradiniu išsimokslinimu priskiria save senesniems, nei respondentai su aukštesniu išsimokslinimu (45 pav.). Savęs priskyrimo amžiaus grupei bei respondentų išsimokslinimo ryšys atvirkštinis ir silpnas (Spearmano koeficientas yra -0,29, p reikšmė 0,000).

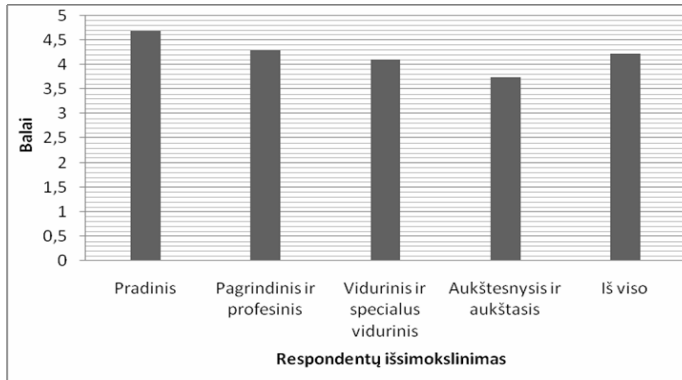
Pav. 45. Lietuvos 60 m. ir vyresnių respondentų savęs priskyrimo amžiaus grupei (1-3 – jaunas, 4-6 – vidutinio amžiaus, 7-9 – senas) vidurkiai balais pagal išsimokslinimą. Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Tapatinimosi su pasirinkta amžiaus grupe stiprumo (E4) klausimu skyrėsi respondentų su pradiniu išsimokslinimu ir su aukštesniu bei aukštuju išsimokslinimu vertinimų vidurkiai – pirmųjų tapatinimasis stipresnis (46 pav.). Vyresnio amžiaus žmonės su pradiniu išsimokslinimu stipriau tapatinasi su pasirinkta amžiaus grupe nei žmonės su aukštesniu išsimokslinimu. Tapatinimosi su amžiaus grupe stiprumo ir respondentų išsimokslinimo ryšys atvirkštinis ir silpnas (Spearmano koeficientas yra $-0,13$, p reikšmė $0,010$).

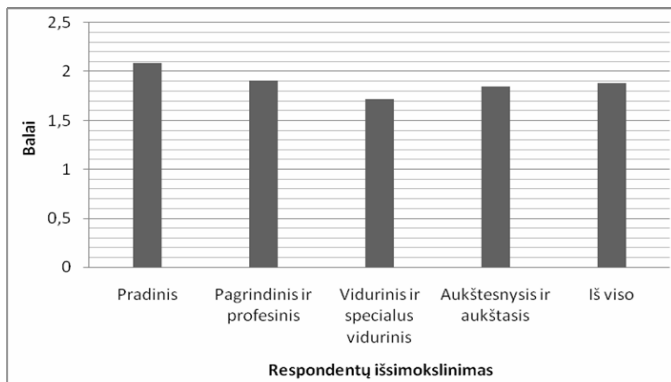
Pav. 46. 60 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų tapatinimosi su pasirinkta amžiaus grupe stiprumo (0 – „labai silpnai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe“, 10 – „labai stipriai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe“) vidurkiai balais pagal išsimokslinimą. Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Vyresnių nei 70 metų žmonių socialinio statuso vertinimų (E7) klausimu respondentų su pradiniu išsimokslinimu atsakymų vidurkiai skyrėsi nuo respondentų su aukštesniu ir aukštesniu išsimokslinimu (47 pav.). Vyresni nei 60 m. žmonės su aukštesniu išsimokslinimu vyresnių žmonių statusą visuomenėje vertina skeptiškiau nei su žemu išsimokslinimu.

Pav. 47. Vyresnių nei 70 metų žmonių daugumos Lietuvoje socialinio statuso vertinimo (0 – ypatingai žema socialinė padėtis, 10 – ypatingai aukšta socialinė padėtis) vidurkiai balais 60 m. ir vyresnių respondentų grupėse pagal išsimokslinimą.
Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

20-30-mečių moralės klausimu (E17) skyrėsi 60 m. ir vyresnių respondentų su pradiniu ir su viduriniu bei specialiuoju išsimokslinimu vertinimų vidurkiai: žmonių su pradiniu išsimokslinimu vertinimų vidurkis aukštesnis (vidurkiai atitinkamai 2,09 ir 1,72, bendras vidurkis 1,88). Tad respondentai su žemesniu išsimokslinimu mano, kad dauguma Lietuvoje 20-30 m. žmonių moralumą vertina aukščiau (48 pav.). Ryšys tarp respondentų išsimokslinimo ir nuomonės apie daugumos 20-30 m. žmonių moralumo vertinimo atvirkštinis ir silpnas (Spearmano koeficientas yra -0,11, p reikšmė 0,016).

Pav. 48. Daugumos Lietuvoje 20-30 m. gyventojų moralės vertinimų (0 – „Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano“, 4 – „Labai gali būti, kad dauguma taip mano“) vidurkiai balais 60 m. ir vyresnių respondentų grupėse pagal išsimokslinimą.

Šaltinis: sudaryta autorės EST 4 bangos (2008) duomenų pagrindu.

Taigi vyresni nei 60 m. žmonės su žemesniu išsimokslinimu mano, kad senatvė prasideda vėliau – tarsi nustumia ją, tačiau tai nepagrindžia žemesnio socialinio sluoksnio stipresnio stigmatizavimo hipotezės, nes save jie priskiria senesniems ir stipriau tapatinasi su pasirinkta amžiaus grupe, nei žmonės su aukštesniu išsimokslinimu. Vyresni nei 60 m. žmonės su žemesniu išsimokslinimu vyresnių žmonių statusą visuomenėje vertina palankiau, be to, jų manymu, kad dauguma Lietuvoje 20-30 m. žmonių moralumą vertina aukščiau. Žmonės su aukštesniu išsimokslinimu vyresnių nei 70 m. statusą visuomenėje vertina skeptiškiau, senatvę mano prasidedant anksčiau, tačiau save laiko jaunesniais ir silpniau tapatinasi su amžiaus grupe – tai panašu į senatvės stigmos pripažinimą ir asmeninį vengimą, tad yra artima M.Foucault „iškūnijimo“ tezei. Kadangi vertinimų skirtumai aptinkami pagal respondentų išsimokslinimą, bet ne namų ūkių pajamas, panašu, kad senatvės stigma – kognityvinis fenomenas, lengviau atpažįstamas labiau išsimokslinusių. Septinta hipotezė iš dalies patvirtinta.

3.4.5. Lyginamosios analizės rezultatų apibendrinimas ir diskusija

Kaip rodo EST 4 bangos rezultatai, senatvės pradžia yra neapibrėžta, ji tolsta kartu su žmogaus amžiumi: nenorima senti arba nenorima pripažinti savo

senėjimo. Bent ketvirtis Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių (gan stipriai) tapatina save su jaunesniais, t.y. stengiamasi nebūti senais.

Negalima būtų vienareikšmiškai teigti, kad Lietuvos visuomenė nepalankiai vertina vyresnio amžiaus žmones, nes aptarti duomenys prieštaringi - vieni patvirtina, kiti paneigia išorinio stigmatizavimo hipotezę, ir tai paaiškinama kai kurių nevalidžių klausimų (normatyvinių klausimų formuluočių, skatinančių teisingus mandagius atsakymus, asimetriškos atsakymų skalės) bei interviuotojo įtaka.

Hipotezę patvirtina vyresniųjų žemesnis nei vidutinis ir nei kitų amžiaus grupių socialinis statusas, prasčiau nei jaunų žmonių vertinamas įnašas į ekonomiką, vyresnių nei 70 m. vadovų nepriimtumas. Tačiau jai iš pirmo žvilgsnio prieštarauja teigiamas senųjų poveikio elgesio normoms ir tradicijoms vertinimas, išryškėjantis ir tarptautiniame kontekste (nors pastebimos nemenkos ignoravimo tendencijos), vyresnių žmonių vertinimas kaip draugiškų, kompetentingų, ypač moralių ir vertų pagarbos, o taip pat palankus bendras vertinimas. Bet normatyvinės klausimų formuluotės galėjo sąlygoti socialiai pageidautinus respondentų atsakymus, ypač interviuotojo įtakoje, o ne matuoti tikrąsias nuostatas, pasireiškiančias elgesiu. Ši spėjimą patvirtina faktas, kad nors vyresni nei 70 m. žmonės manomi esą kompetentingesni, draugiškesni, labiau besilaikantys aukštų moralės standartų ir labiau verti pagarbos nei 30-mečiai, tačiau vadovavimui tinkamesni pastarieji – menkesnių moralės standartų ir mažiau verti pagarbos. Lietuvos visuomenė nepalankiai vertina vyresnio amžiaus kompetentingo asmens paskyrimą vadovu, o tarptautinis palyginimas dar paryškina šį kontrastą. Tai, kad vyresniems nepavydima, jais nesižavima, o jų gailimasi, dera su stigmatizuotu statusu, tad greičiau patvirtina senatvės stigmatizavimo hipotezę.

Lietuvos visuomenės požiūrio į vyresnio amžiaus žmones prieštaringumas neturėtų stebinti, mat prieš penketą – šešetą metų jis buvo kur kas ryškesnis. Tuomet tyrimu buvo konstatuota deklaratyvi pagarba vyresniesiems ir diskriminacinės nuostatos teigiant, jog reiktų apriboti pensininkų teisę dirbti (Mikulionienė, 2003b). Turbūt galime pasidžiaugti, kad

judama kognityvinių ir elgesį sąlygojančių nuostatų nuoseklėjimo, sąmoningėjimo linkme.

Internalizuotos stigos (išskirtinumo) hipotezę patvirtina bendrosė tendencijose išsiskiriantis pačių vyresnio amžiaus žmonių vertinimas: vyresnieji palankiau nei jaunesnieji vertina vyresnių nei 70 m. žmonių įnašą į ekonomiką (ir mažiau palankiai jaunu), poveikį elgesio normoms ir tradicijoms (prasčiau jaunu), draugiškumą ir moralines savybes (skeptiškiau - jaunu draugiškumą, kompetenciją, moralumą, vertumą pagarbos), apskritai vyresnius nei 70 m. žmones. Jie skeptiškiau vertina galimybę, kad dauguma jaučia susižavėjimą vyresniais nei 70 m. žmonėmis, ir labiau nepritaria, kad jauniems dauguma jaučia gailestį ir panieką. Tai išskirtinumo, „in“ grupės požymiai, signalizuojantys apie internalizuotą stigmą ir prielaidas „mes“ tapatumo kūrimuisi.

Aiškinantis diskriminavimą dėl amžiaus šalyje, irgi tenka nepasitikėti pirmuoju išpūdžiu. Gyventojų teigimu, diskriminacija „nelabai didelė“ (maždaug 3 balai iš 4), tačiau su tokiu rezultatu Lietuva atsiduria tarptautinio palyginimo eilės pabaigoje, be to, Lietuva priklauso grupei šalių, kurių vyresnieji gyventojai diskriminaciją dėl amžiaus vertina kaip truputį didesnę nei jaunesnieji. Panašu, kad atotrūkis tarp bendros visuomenės nuomonės apie diskriminaciją dėl amžiaus ir vienos iš diskriminuojamų - vyresnio amžiaus - grupės nuomonės nurodo konkrečios visuomenės nejautrumą senyvo amžiaus diskriminacijai. Be to, 60 m. ir vyresni Lietuvos gyventojai kur kas dažniau nei jaunesni patiria išankstinį priešišumą, nepagarbų, netinkamą elgesį dėl amžiaus, taip pat dažniau nei tokio pat amžiaus kitų šalių gyventojai. Tarptautiniame palyginime Lietuva yra tarp pokomunistinių ir Viduržemio jūros šalių, kuriose 60 m. ir vyresnio bei jaunesnio amžiaus žmonių patirto diskriminacinio elgesio skirtumai didžiausi.

Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių patiriamas priešiškas, nepagarbus ir netinkamas elgesys rodo esant senatvės stigmą. Beveik pusė (37-45 proc. 65-74 metų ir 44-55 proc. 75-89 metų) vyresnio amžiaus respondentų yra patyrę tokį elgesį per pastaruosius 12 mėn. – tai būtų jos paplitimas. Labai dažnai su

tokiu elgesiu susidūrė 3-5 proc. 65–74 metų respondentų – tai galima pavadinti maksimaliu (4 balų) stigmos intensyvumu.

Neturėti išankstinių priešišku nuostatų kitų amžiaus grupių atžvilgiu ir būti laikomiems neturinčiais tokių nuostatų svarbiau vyresniems nei 17 m. Lietuvos gyventojams. Penktadaliui Lietuvos gyventojų nėra svarbu, ar jie laikomi tolerantiškais (neturinčiais išankstinių nuostatų) kitų amžiaus grupių atžvilgiu, ar ne.

Tenka konstatuoti, kad Lietuvos visuomenė – diskriminuojanti vyresnio amžiaus žmones, neįsisąmoninusi diskriminavimo žalos ir neatpažįstanti diskriminavimo apraiškų.

Tarptautinis palyginimas taip pat rodo Lietuvą esant nepalankią vyresnio amžiaus žmonėms: tik Rusijos, Slovakijos ir Ukrainos gyventojams mažiau svarbu, kad jie neturėtų išankstinių priešišku nuostatų kitų amžiaus grupių atžvilgiu, o būti laikomiems neturinčiais tokių nuostatų – mažiau svarbu tik Rusijos ir Ukrainos gyventojams. Kodėl priešiškus nuostatas vyresniam amžiui ypač ryškus pokomunistinėse šalyse? Galbūt jo lygis koreliuoja su menkesne visuomenės materialine gerove, baime, jog baigtinių gėrybių neužteks visiems, ir iš to kylančia netolerancija bei nesolidarumu?

Lietuva nedalyvavo EST 3 bangos tyrime. Analizuojant vienišumo, tradiciškai siejamo su senatve, ir amžiaus santyki, tuomet aptikta, kad variacijos tarp amžiaus grupių yra kur kas mažesnės, nei variacijos tarp skirtingų tautų (Yang, Victor, 2011). Vienišiausių šalių grupei priklauso Ukraina, Rusija, Rumunija, Slovakija, Lenkija, Vengrija, Bulgarija, Latvija. Jei Vakarų šalyse 60 m. ir vyresnių - vienišiausioje amžiaus grupėje - yra nuo 3 proc. (Danijoje) iki 9 proc. (Belgijoje) vienišų žmonių, tai Ukrainoje jų - 34 proc., Rusijoje - 24 proc., Vengrijoje - 21 proc., Latvijoje – 19 proc. (Yang, Victor, 2011). Aptariant rezultatus, pabrėžiama, kad vienišumas nusakomas suvokiamu atotrūkiu tarp laukiamų, tikėtinų ir realių socialinių santykių (Yang, Victor, 2011). Kaip žinoma, stigma yra kliūtis socialiniam pripažinimui ir visaverčiam dalyvavimui. Gali būti, kad šios šalys pasižymi didesniu

(„kitokių“) stigmatizavimo laipsniu, ir senatvės stigma jose yra viena ženkliausių.

Kas Lietuvoje labiausiai kenčia nuo senatvės stigmatizavimo? Literatūroje aptinkama dvigubo diskriminavimo tezė, kad senyvos moterys diskriminuojamos dėl amžiaus ir dėl lyties, EST 4 bangos duomenimis nepatvirtinta. Tiriant hipotezę, kad aukštesnio socialinio statuso (disponuojantys didesnėmis pajamomis ir turintys aukštesnį išsimokslinimą) vyresnio amžiaus žmonės atsparesni stigmatizavimui, aptikta, kad žmonės su aukštesniu išsimokslinimu vyresnių nei 70 m. statusą visuomenėje vertina skeptiškiau, senatvę mano prasidedant anksčiau, tačiau save laiko jaunesniais ir silpniau tapatinasi su amžiaus grupe – tai panašu į senatvės stigmos pripažinimą ir asmeninį vengimą, tad yra artima M.Foucault „iškūnijimo“ tezei. Kadangi vertinimų skirtumai aptinkami pagal respondentų išsimokslinimą, bet ne namų ūkių pajamas, panašu, kad senatvės stigma yra kognityvinis fenomenas, lengviau atpažįstamas labiau išsimokslinusių. Be to, aptiktas ryšys tarp kitų subjektyvių rodiklių – tapatinimosi su amžiaus grupe ir pajamų vertinimo – rodo, kad senatvė siejama su nykimu ir vargu, o ne ekonominiu klestėjimu.

Taip pat pastebėta, kad dėl diskriminacijos Lietuvos darbo rinkoje labiausiai nerimauja jos paliečiami vyresni nei 40 m. žmonės. Diskriminacija ir priešiškus vyresniam amžiui Lietuvos visuomenėje tikriausiai prasideda kur kas anksčiau, nei galima tikėtis iš mokslinės literatūros senėjimo tema - jau po 40 metų. Vyresni nei 60 m. – ko gero, jau „nurašyti“ ir su tuo apsipratę, nes „nurašymo“ procesas greičiausiai vyksta po 40-ties, kai tik žmonės nustoja būti jauni. Tad norint išsiaiškinti, ką ir kodėl labiausiai paliečia senatvės stigmatizavimas Lietuvoje, reikėtų atlikti atskirą kiekybinį vyresnių nei 40 m. žmonių tyrimą.

3.5. Priešiškumas senatvei – universalus?

Kodėl senatvė stigmatizuojama? Ar priešiškumas vyresniam amžiui yra universalus reiškinys, bet tik pomoderniose visuomenėse suvokiamas kaip problema, ar tai nauja diskriminacijos forma?

Tikriausiai senatvė stigmatizuojama ne todėl, kad JAV yra jaunų ir nepakančių senimui emigrantų šalis (Falk, 2001), o kitos šalys galimai mėgdžiodamos perėmė šį žalingą įprotį. Istorinė nuostatų į senėjimą apžvalga rodo, kad priešiškumas senėjimui – daugiau mažiau universalus Vakarų visuomenių reiškinys, nes nuostatos į senatvę visais laikais čia buvo gana eklektiškos: šalia negatyvių, priešiškų egzistavo pozityvios, pasireiškiančios ilgamažiškuoju, su patirtimi įgytos išminties garbinimu.

Manant kaip E. Durkheimas (2001), kad normalūs reiškiniai yra visuotiniai, o senėjimo neigimas Vakaruose toks ir yra, galima išvelgti keletą šio reiškinio funkcinių aspektų. Teigiami senatvės stereotipai greičiausiai atlieka tradicijų, tęstinumo, socialinės tvarkos palaikymo funkciją, neigiami – senųjų išstūmimo, vietos ir erdvės išlaisvinimo jaunimui funkciją.

Ikimoderniose visuomenėse nuostatos senatvės atžvilgiu greičiausiai buvo palankesnes. Tos visuomenės sociologų dar vadinamos tradicinėmis, kas kartu su „senovės“ kaip moralinio ir socialinio gėrio vaizdiniu reiškia ir gyvų jos liekanų ar atstovų dabartyje aukštą autoritetą bei statusą, leidžiantį perteikti vyresniųjų sukauptas žinias, vertybes ir tikėjimą jaunesniems (bet ne atvirakščiai). Jį palaikyti padėjo ir tuometinė demografinė realybė – tik nedidelė gyventojų dalis sulaukdavo biologinės senatvės. Tai dažniausiai būdavo aukštesnės socialinės padėties žmonės, turėję geresnes gyvenimo sąlygas. Jie dažniausiai turėdavo ką palikti paveldėtojų eilėje išsirikiavusiems ir tarpusavyje dėl vyresniųjų palankumo konkuruojantiems palikuonims⁴⁶. Pastarųjų gyvenimo šansai labiausiai priklausė nuo paveldėto turto dalies, o ne

⁴⁶ Neturėję ir nebūdavo gerbiami bei vertinami – tai ir paaiškina prieštaravimus istoriniuose šaltiniuose.

(kaip yra dabar) nuo sėkmingo profesijos pasirinkimo (anuomet profesiją dar negimus nulemdavo luominė priklausomybė) ir gebėjimo pasinaudoti naujomis sparčios technologinės ir ekonominės kaitos atveriamomis galimybėmis. Todėl jie negalėjo negerbti ir nevertinti amžiumi vyriausiųjų, o pats senėjimas reiškė kilimą aukštyne socialinėje hierarchijoje (tiesa, tik savo luomo ribose), mažėjant konkurentų skaičiui ir didėjant kiekiui išteklių, kuriuos išsaugoti, pagausinti ir perduoti kitai giminės kartai buvo savaime suprantamas gyvenimo uždavinys (Le Roy Ladurie, 2005).

Modernybė – ir funkcionalizmo klestėjimo laikotarpis – vyresnio amžiaus žmonių padėties požiūriu buvo „tamsusis amžius“, pasižymėjęs jų prasta sveikata, menkais finansiniais resursais ir, manoma, socialine izoliacija (Gergen, Gergen, 2000). Dominuojančios individualizmo ir produktyvumo vertybės buvo (šiandieninių pomodernių JAV kontekste) itin nepalankios vyresnio amžiaus žmonėms. Produktyvumo (pirmiausia siejamo su apmokamu darbu) sumažėjimas reiškė sumenkėjusią jų asmeninę vertę ir kartu išstūmimą iš visuomenės gyvenimo. Individualizmas, pabrėžiantis asmens laisvę priimti sprendimus ir rinktis gyvenimo būdą, senatvėje virsta savo priešybe – nusilpus sveikatai ir atsiradus priežiūros poreikiui, senas žmogus apriboja artimųjų laisvę ir jaučiasi našta, o jei išlieka sveikas ir ekonomiškai savarankiškas, siekdamas tokia našta netapti, jis stengiasi tvarkytis pats ir dažnai lieka atsiribojęs nuo artimųjų geografiškai (Gergen, Gergen, 2000). Moderniais laikais plataus senatvės ribos taikymo pensijų sistemoje ir socialinėje politikoje bei gerontologijos, galbūt dar kitų faktorių pasekoje, tokių, kaip masinių medijų svarba ar fotografijos išplitimas (Illyés, 1980, cit. Navickas, Vaičiulienė, 2010:404), senėjimui priešiškos nuostatos įsitvirtino instituciškai ir įgavo stigmatizavimui būtinos galios.

Prie senėjimo marginalizacijos prisidėjo ir mokslas. Kūno senėjimo tyrimai, konstatuojantys fizinių ir psichologinių funkcijų nykimo požymius, nėra paprasta refleksija to, kas egzistuoja. Mokslas konstruoja nykimą, nes kyla iš konkrečių vertybinių (produktyvumo ir individualizmo) prielaidų, kalbėjimo bei matavimo būdų, ilgainiui nykimą traktuodamas kaip natūralų senėjimo

faktą ir taip jį socialiai legitimuodamas (Gergen, Gergen, 2000). Tam tikrais aspektais senėjimo kaip nykimo akcentavimas gali atspindėti poreikius profesionalų – mokslininkų, medikų, socialinių paslaugų darbuotojų, kuriems “senėjimo problema” reiškia gyvybingumą (Gergen, Gergen, 2000).

Tačiau kita vertus, kodėl senėjimo stigma, senų žmonių diskriminavimas šiais laikais tapo problema? E.Durkheimas kalba apie socialinio fakto normalumą konkrečioms visuomenėms tam tikrame raidos etape. Ankstesnės šio reiškinio funkcijos tapo (ar tampa) rudimentinėmis: tradicijų ir esamos socialinės tvarkos išsaugojimas greičiau tampa kliuviniu šiuolaikinėje itin sparčiai besikeičiančioje visuomenėje, senų žmonių žinios tampa bevertės, tuo pačiu sunyksta ir jų autoritetas. Analogiškai pomodernioje demografiškai senstančioje visuomenėje vyresniųjų išstūmimas iš darbo rinkos nebeatitinka buvusių funkcijų ir tampa patologinis: nelieka kam dirbti ir kam išlaikyti išstumtuosius.

Tad žvelgiant iš funkcionalizmo perspektyvos, galima sakyti, kad ankstesnė visuomenės pusiausvyra nebetinka šių laikų realijoms. Šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame didelis dėmesys skiriamas žmogaus teisėms ir lygioms galimybėms, kuriame kovojama su rasizmu ir seksizmu, siekiama visuotinio nediskriminavimo, vyresniam amžiui priešišku nuostatų gyvavimas dėl didėjančio sąmoningumo irgi tampa nebegalimas – vis nauji jo aspektai atkreipia mokslininkų, visuomenės veikėjų dėmesį ir tampa viešų diskusijų objektu.

Sekant G.Simmelio formaliosios sociologijos išvalgomis, galima pastebėti, kad šio reiškinio tik apraiškos yra socialinės, o priežastys gali būti neįsąmonintos egzistencinės. Priešiškumo senatvei nuostatos gali išplaukti iš tapatinimosi su kūnu, iš baimės pasenti, sirgti, prarasti fizines jėgas ir kūno grožį, o ypač – iš mirties baimės (Butler, 1995). Šiuolaikinė visuomenė senatvę tapatina su mirtimi (Navickas, Vaičiulienė, 2010:438). Mirties baimė yra viena pamatinių egzistencinių baimių, ji išgyvenama ankstyvoje vaikystėje ir išstumtama iš sąmonės (Yalom, 1980:82). Šiam procesui paskatinti socializacijos metu naudojamos neigimo formos, pavyzdžiui, vaikui sakant „tu

nemirsi, miršta seni“, mirtis išstumia į senatvę, į jam nesuvokiamą tolybę, o vaikystėje įsitvirtinę gynybiniai mechanizmai išlieka stebėtinai ilgai, dažnai visą suaugusiojo gyvenimą. Mirties neigimas tokiu būdu tampa ir senatvės neigimu. Kita galima psichologinė senatvės išstūmimo priežastis - Vakarų kultūros nuostata į pasiekimus, į nuolatinį progresą, ignoruojant patį buvimą ir esaties priėmimą, tad 40-50-ties metų amžius jau reiškia ėjimą nuo kalno žemyn (Yalom, 1980:82-98).

Tačiau senatvės ir mirties ryšys nėra visiškai natūralus ir savaime suprantamas. Miršta visokio amžiaus žmonės dėl pačių įvairiausių priežasčių. Jei tokios psichologinės sąsajos visgi esama (senatvė ir mirtis), tai ji – socialinis konstruktas, mat baimė pasenti būdinga tik jaunystę garbinančių visuomenių nariams. Senus žmones ir senatvę gerbiančiose visuomenėse, priešingai, jaunimo padėtis nepavydėtina, o su amžiumi ji gerėja (Navickas, Vaičiulienė, 2010:392). Tokiu būdu tarp senatvės ir mirties įsiterpia visuomenė, sukurdamą šį ryšį ir suteikdamą jam turinį. Senėjimo diskursas gimsta konkrečios kultūros santykiuose konkrečiu metu (Hazan, 1994), o modernybėje jis didžia dalimi buvo konstruojamas kaip šalutinis kultūros produktas (Gergen, Gerge, 2000).

Senatvės stigmatizavimui svarbus polinkis senatvę tapatinti su chronologiniu amžiumi. Senatvės riba buvo nekintamai nustatyta prieš porą šimtų metų, tačiau apie pusantro šimto metų jau nebeatitinka realijų. Statistinė kategorija, turėjusi aprašyti vyresnio amžiaus žmones, socialinės politikos ir visuotino priimtumo dėka įgavo galią ją nekvestionuojamai apibrėžti. Vietoj fiksuotos, grindžiamos chronologiniu amžiumi senatvės ribos įvedus lanksčią, galbūt paaiškėtų, kad “demografiškai senstančios” ar “senos” visuomenės iš tikrųjų yra “jaunos”: ilgesnio brandos tarpsnio, ilgaamžių žmonių visuomenės, kuriose sociologiniu požiūriu senų (pasitraukusių iš aktyvaus visuomenės gyvenimo) žmonių dalis išlieka pastovi ir santykinai nedidelė?

Išvados ir rekomendacijos

1. Tapatumas sociologijoje reiškia ne autentiškumą, o vietos individui visuomenės struktūroje suteikimą ir priėmimą – tai nuolatinis procesas, veikiamas galios santykių. Stigma yra deviacija nuo tapatumo normų, reiškianti nuvertinimą konkrečiame socialiniame kontekste ir sąlygojanti individo galimybių apribojimą.
2. Senatvės tapatumas yra konstruojamas socialiai: jis kinta, priklausomai nuo socialinių aplinkybių, nuo laikmečio ir vietovės. Šiandieninio priešiško senėjimui priežastys sietinos su moderniais laikais, kuomet jis buvo legituotas, t.y. su geriatrijos atsiradimu, masinių medijų ir fotografijos paplitimu, ir ypač su konkretais chronologinio amžiaus kaip senatvės ribos įtvirtinimu pensijų sistemoje ir socialinėje politikoje (senatvės institucionalizacija). Senatvės riba, nepakitusi nuo XVIII a., ėmė vis labiau apibrėžti žmonių kategoriją, kurią turėjo aprašyti, nors tikėtina gyvenimo trukmė, vyresnio amžiaus žmonių sveikata, padėtis visuomenėje, išsimokslinimas, gyvenimo būdas per du šimtmečius neatpažįstamai pasikeitė.
3. Senėjimo sociologijos teorinėje perspektyvoje išryškėja dvejopa dabartinė senėjimo tapatumo samprata: viena vertus, tai socialinio statuso ir socialinių vaidmenų praradimas (vaidmuo be vaidmens), identiteto krizė ir tapatumo konstravimas gyvenimo būdo pasirinkimu, kita vertus – tai prieštaringas vidinio *Aš* ir senstančio kūno santykis.
4. Išsivysčiusių Vakarų šalių sociologiniame diskurse vyraujančios senatvės identiteto teorijos menkai paaiškina lietuvišką senėjimo realybę. Nors tyrimu aptikta „senatvės kaukės“ teorijos iškelta seno kūno ir jaunos širdies priešprieša, tačiau informantų pripažįstamas ir dvasinis žmogaus senėjimas. Senstančio kūno keliami įtampa pagal „senatvės kaukės“ arba „socialinės kaukės“ teoriją turėtų pasireikšti

vartotojų pastangomis „pratęsti jaunystę“, tačiau aptinkamos tik pastangos atitikti socialines išvaizdos normas, išlikti visaverčiais visuomenės nariais, kas artimiau stigmos koncepcijai. Raukšlės ir žili plaukai, priešingai nei teigiama literatūroje senėjimo identiteto tema, vyresnio amžiaus žmonių nelaikomi svarbiais senatvės požymiais. A.Giddenso reflektivaus *Aš* projekto, kaip ir M.Foucault „išskūnijimo tezės“, apraiškų aptinkama tik fragmentiškai ir nėra pagrindo tvirtinti, kad sąmoningas senstančio kūno įtraukimas į *Aš* projektą arba *Aš* technologijos kaip keliai į savirealizaciją senatvėje yra būdingi šių dienų senėjimo tapatumui Lietuvoje. Gerotranscendentinės teorijos pagrindinis teiginys, kad senstančio žmogaus dėmesys nukrypsta į vidinius, dvasinius dalykus, taip pat neturi pagrindo tirti realybėje.

5. E.Goffmano stigmos koncepcija tinkama senatvės tapatumo Lietuvoje analizei su papildomu akcentu: dėl prieštaringų socialinių normų slepiama ne tik senatvės stigma, bet ir pats stigmatizavimo faktas.
6. Masinių medijų ir interviu analizė rodo, kad senėjimo tapatumas Lietuvoje visų pirma siejamas su chronologiniu amžiumi ir apibrėžiamas labiau neigiamai - siejant su socialinio statuso, socialinių vaidmenų (išskyrus šeimos) ir vertės praradimu, silpstančia sveikata ir nykimu.
7. Masinės medijos ženkliai prisideda prie senatvės stigmos konstravimo: pastebimos ryškios tendencijos ignoruoti ir marginalizuoti vyresnio amžiaus žmones, kurti jų kaip aukų įvaizdį, o kūno senėjimą, sekant biomedicininio diskursu, tapatinti su nykimu, nusidėvėjimu bei ligomis.
8. Kasdienėse sąveikose aptinkama (internalizuota) senatvės stigma. Pačių senų žmonių neigiama senatvė (tiek savo įvaizdyje, tiek kasdiniame bendravime), internalizuotos ir nekvestionuojamos vyresnio amžiaus normos, tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija

dėl amžiaus, patiriama privačiose ir valstybinėse struktūrose, situacijos „už borto“ rodo esant socialiai legitimuotą amžiaus grupių galios santykių apibrėžtį, marginalizuojančią vyresnius.

9. EST duomenų analizė atskleidė slepiamą senėjimo stigmatizavimą: už palankaus bendro požiūrio į senus žmones, jų kompetencijos, aukštos moralės vertinimo ir verbalinio viešo pagarbos deklaravimo slypi nepakantumas, gailestis ir diskriminuojantis elgesys.
10. Taigi 60 m. ir vyresni Lietuvos gyventojai dažniau nei jaunesni ir dažniau nei pažengusių Vakarų šalių vyresnio amžiaus žmonės dėl amžiaus patiria išankstinį priešišumą, nepagarbą ir netinkamą elgesį - Lietuvos rezultatai panašūs į kitų pokomunistinių šalių ir Viduržemio jūros šalių rezultatus.
11. Beveik pusė Lietuvos vyresnio amžiaus respondentų yra patyrę priešišką, nepagarbą ir netinkamą elgesį per pastaruosius metus – tai senatvės stigmos paplitimas. Labai dažnai su tokiu elgesiu susidūrė 3-5 proc. 65–74 metų respondentų – tai maksimalus (4 balų) šios stigmos intensyvumas.

Priešiškumo vyresniam amžiui įveikai rekomenduojama:

1. Socialinio senėjimo tapatumo dekonstravimas, visų pirma panaikinant diskriminacinius apribojimus dėl amžiaus, chronologinių amžių pakeičiant lanksčia senatvės riba, pensijų sistemoje atsižvelgiant į asmens funkcinių amžių ir gebėjimą bei norą dalyvauti visuomenės veikloje;
2. Masinių medijų darbuotojų, būsimų socialinių darbuotojų, psichologų, gydytojų, slaugytojų ir kt. profesionalų, dirbančių su senais žmonėmis, sociogerontologiniai mokymai;
3. Tolerancijos ugdymas ir dėmesys priešiškumo senatvei prevencijai mokyklose, integracinės jaunimo ir senimo bendravimo programos.

Literatūra

2002 m. tarptautinio Madrido veiksmų plano dėl visuomenės senėjimo regioninė įgyvendinimo strategija. UNECE Ministrų konferencija visuomenės senėjimo klausimais, Berlynas (Vokietija), 2002 m. rugsėjo 11-13 d.

A Dictionary of Sociology, ed. By Marshall, Gordon. (1998). Oxford University Press, Oxford, New York.

Abell, S. C., Richards, M. H. (1996). The relationship between body shape satisfaction and self-esteem: An investigation of gender and class differences. *Journal of Youth and Adolescence*, 25, 691–703.

Abrams, J.R., Eveland, W.P., Jr., Giles, H. (2003). The effects of television on group vitality: Can television empower nondominant groups? In P.Kalbfleisch (Ed.), *Communication Yearbook*, 27, 193-220.

Abu-Laban, S. M., McDaniel, S. (2001). Beauty, status and aging. In N.Mandell (Ed.), *Feminist issues. Race, class, and sexuality* (3rd ed.) (pp. 108–133). Toronto: Prentice-hall, Chapter 5.

Achenbaum, A.W., Stearns, P.N. (2008 (1978)). Old age and modernization. *Ageing*. Vol. 2. Key Issues for the Twenty-First Century. Ed. Susan A.McDaniel. L.A., London, Sage Publications.

Achenbaum, W.A. (1974). The obsolescence of old age in America, 1865-1914. *Journal of Social History*, 8, 48-62.

Aguiar, F., De Francisco, A. (2002). „Rationality and Identity: A Critique of Alessandro Pizzorno“, *European Journal of Sociology* 43:119-131.

Aiken, L. (1995). *Aging: An Introduction to Gerontology*. Thousand Oaks, London Sage.

Ainsworth, S, Hardy, C. (2007). The construction of the older worker: privilege, paradox and policy. *Discourse and Communication*, I, 3, 267 – 85.

Alison, K.W. (1998). Stress and oppressed category membership. In *Prejudice: The Target's Perspective*, ed. J.K.Swim, C.Stangor, pp. 145-70. San Diego, CA: Academic.

American Heart Association. (2003). Stroke risk factors. <http://www.americanheart.org/presenter.jhtml?identifier=237> [žiūrėta 2007 05 12].

- Andrews, M.** (1999). The seductiveness of agelessness. *Ageing and Society* 19, 301 – 318.
- Anspach, R.R.** (1979). From stigma to identity politics: political activism among the physically disabled and former mental patients. *Soc. Sci. Med.* 13A:765-73.
- Aronoff, Craig.** (1974). „Old Age in Prime Time“, *Journal of Communication* 24(4): 86–87.
- Ashton, R.D., Deaux, K. and McLaughlin-Volpe, T.** (2004). „An Organizing Framework for Collective Identity: Articulation Significance of Multidimensionality“, *Psychological Bulletin*, vol. 33: 335 – 352.
- Atkins, T.V., Jenkins, M.C., and Perkins, M.H.** (1990-91). „Portrayal of Persons in Television Commercials Age 50 and Older“, *Psychology: A Journal of Human Behavior* 27 – 28 (1): 30–37.
- Audirac, P.-A.** (1985). ‘Les personnes âgées, de la vie de famille à l’isolement’, *Economie et statistiques* 175, pp. 46-8.
- Austin, C., Loeb, M.** (1982). Why age is relevant in social policy and practice. In B. Neugarten (Ed.), *Age or need? Public policies for older people* (pp. 263-288). Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Ballard, K., Elston, M.A., Gabe, J.** (2005). Beyond the mask: women’s experiences of public and private ageing during midlife and their use of age-resisting activities. *Health* 9, 169-187.
- Barak, B. & Stern, B.** (1986). „Subjective Age Correlates: A Research Note.“ *The Gerontologist*, 26, 571–78.
- Barak, B.** (1987). Cognitive age: A new multidimensional approach to measuring age identity. *International Journal of Aging and Human Development*, 25, 109–128.
- Barak, G. (Ed.)** (1994). *Media, process, and the social construction of crime*. New York: Garland.
- Barrow, G. M.** (1996). *Aging, the individual, and society* (6th ed.). St. Paul, MN: West.
- Barth, F.** (1969). „Introduction“ in F. Barth (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Bass, S.A., Caro, F.G., Chen, Y.-P.** (eds.). (1993). *Achieving a Productive Aging Society*. Westport, Connecticut, Auburn House.
- Bauer, G.** (1972). *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmilieu*. Heidelberg, 1972.

- Bauman, Z.** (1992). *Intimations of Postmodernity*, London, p. ix.
- Bauman, Z.** (2007). *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius, Apostrofa.
- Beck, U., Beck–Gernsheim, E.** (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity.
- Bell, J.** (1992). „In Search of a Discourse on Aging: The Elderly on Television“, *The Gerontologist* 32(3): 305–311.
- Bendle, M.F.** (2002). The crisis of ‘identity’ in high modernity. *British Journal of Sociology*, Vol. 53, No. 1, pp.1-18.
- Bengtson, V., Schaie, K.** 1999. *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer.
- Berger, P.L., Luckmann Th.** (1999 (1966)). *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Berger, Peter, L.** (1995). *Sociologija: Humanistinis požiūris*. Kaunas: Litterae universitatis.
- Bernard, H. R., Ryan, G.W.** (2010). *Analyzing Qualitative Data: Systematic Approaches*. Los Angeles: Sage.
- Bernstein, M.** (2005). Identity Politics. *Annu. Rev. Sociol.* 31:47-74.
- Best, S.** (1994). Foucault, postmodernism, and social theory. In *Postmodernism and Social Inquiry*, eds. D.R.Dickens, A.Fontana. New York: Guilford Press, pp. 25 – 52.
- Bhavnani, K., Phoenix, A.** 1994. *Shifting Identities Shifting Racisms*. London: Sage.
- Biggs, S.** (1996 (1993)). *Understanding ageing. Images, attitudes and professional practice*. Buckingham: Open University Press.
- Biggs, S.** (1997). Choosing Not To Be Old? Masks, Bodies and Identity Management in Later Life. *Ageing and Society*, 17, 553–570.
- Biggs, S.** (1999). *The Mature Imagination: Dynamics of Identity in Midlife and Beyond*. Buckingham: Open University Press.
- Biggs, S., Powell, J.L.** (2001). „A Foucauldian Analysis of Old Age and the Power of Social Welfare“, *Journal of Aging and Social Policy* 12 (2): 93 – 112.
- Blaikie, A.** (1999). *Ageing and Popular Culture*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bliese, N.W.** (1986). „Media in the Rocking Chair: Media Uses and Functions among the Elderly“ in Gary Gumpert and Robert Cathcart (eds.) *Inter/media, interpersonal communication in a media world* (3rd ed., pp. 573 – 582). New York: Oxford University Press.

- Bourdelaïs, P.** (1998). The ageing of the population: Relevant question or obsolete notion? In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane. London and New York.
- Braddock, J.H., McPartland, J.M.** (1987). How minorities continue to be excluded from equal employment opportunities: research on labor market and institutional barriers. *J. Soc. Issues* 43:5-39.
- Bradley, D. E., Longino, Ch. F., Jr.** (2001). „How Older People Think About Images of Aging in Advertising and the Media“, *Generations: Images of Aging in Media and Marketing* 25(3): 17–21.
- Bramlett-Soloman, Sh., and Wilson, V.** (1989). „Images of the Elderly in Life and Ebony, 1978-87“, *Journalism Quarterly* 66(1): 185–188.
- Brewer, M. B., Lui, L. N.** (1989). The primacy of age and sex in the structure of person categories. *Social Cognition*, 7, 262-274.
- Brier, A., Hopp, B.** (1998-2008). HAMLET II, Software for computer-assisted text analysis. Southampton/Cologne (<http://www.apb.cwc.net/hamlet2.html> [žiūrėta 2012 03 20]).
- Britt, L., Heise, D.** (2000). From shame to pride in identity politics. In Stryker, S., Owens, T.J., White, R.W., eds. *Self, Identity, and Social Movements*. Mineapolis: Univ. Minn. Press, pp. 252-68.
- Browne, C. V.** (1998). *Women, feminism, and aging*. New York: Springer.
- Brubaker, R., Cooper, F.** (2000). Beyond Identity. *Theory and Society* 29(1):1-47.
- Burgoon, J.K., Burgoon, M., Buller, D.B.** (1986). „Newspaper Image: Dimensions and Relation to Demographics, Satisfaction“, *Journalism Quarterly* 63(4): 771–781.
- Burke, P. J., Stets, J. E.** (2009). *Identity Theory*. Oxford university press, N.Y.
- Bushman, R.** (1967). *From Puritan to Yankee*. Harvard Univ. Press, Cambridge.
- Butler, R.** (1969). Ageism: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist*, 9.
- Butler, R.** (1989). Dispelling Ageism: The Cross-Cutting Intervention. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 503.
- Butler, R.N.** 1995. Ageism. *The Encyclopedia of Ageing*. Ed. G.L.Maddox, 2nd ed. Springer, p. 35-36.
- Bytheway, B.** (2001 (1995)). *Ageism*. Buckingham: Open University Press.
- Bytheway, B., Johnson, J.** (1998). The Sight of Age. In S.Nettleton & J.Watson (Eds.), *The Body in Everyday Life* (pp.76 – 89). London: Routledge.

- Calasanti, T.** (2005). Ageism, gravity, and gender: Experiences of ageing bodies. *Generations* XXIX, 3, p. 8-12.
- Calasanti, T. M., Slevin, K. F.** (2001). Gender, social inequalities, and aging. New York: Altamira.
- Calhoun, C.** (1994). Social theory and the politics of identity. Cambridge, MA: Blackwell, pp. 9-36.
- Callero, P.L.** (2003). The Sociology of the Self. *Annual Review of Sociology*, Vol. 29, pp. 115 – 33.
- Carey, J.W.** (1992). *Communication as culture: Essays on media and society*. New York: Routledge.
- Carrigan, M., Szmigin, I.** (1998). “The usage and portrayal of older models in contemporary consumer advertising”, *Journal of Marketing Practice: Applied Marketing Science*, Vol. 4 No. 8: 231-248.
- Cassata, M.B.** (1985). *Television Looks at Aging*. New York: Television Information Office.
- Cerulo, K.A.** (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Annu. Rev. Sociol.* 23:385-409.
- Česnys, G.** (1988). Paleodemografija ir antropologija. *Lietuvos archeologija*, 6 t, p. 89-100.
- Česnys, G., Balčiūnienė, I.** (1988). *Semijų Lietuvos gyventojų antropologija*. V., „Mokslas“.
- Charmaz, K.** (1995). Body, identity, and self: Adapting to impairment. *Sociological Quarterly* 36: 657 – 680.
- Charmaz, K.** (2000). Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods. In *The Handbook of Qualitative Research*, N.K.Denzin, Y.S.Lincoln (Eds.), (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp. 507-535.
- Charmaz, K.** (2002). Qualitative interviewing and grounded theory analysis. In *Handbook of Interview Research*, J.E.Gubrium, J.A.Holstein, eds. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp. 675 – 694.
- Charmaz, K.** (2009 (2006)). *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Los Angeles, London: Sage.
- Clark, R., Anderson, N.B., Clark, V.R, Williams, D.R.** (1999). Racism as a stressor for African Americans: a biopsychosocial model. *Am. Psychol.* 54:805-16.

- Cole, T.R.** (1986). The “Enlightened” View of Aging: Victorian Morality in a New Key. In T.R.Cole and S.A.Gadow (Eds.), *What does it Mean to Grow Old? Reflections from the Humanities* (pp.115-30). Durham, NC: Duke University Press.
- Cole, T.R.** (1992). *The Journey of Life: A Cultural History of Ageing in America*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Coleman J. S.** (2005 (1994)). Socialinės teorijos pagrindai. Vilnius, Margi raštai.
- Coleman, J.S.** (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Connell, R. W.** (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity.
- Connell, R. W.** (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity.
- Conrad, Ch.** (1998). Old age and the health care system in the nineteenth and twentieth centuries. In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane. London and New York.
- Cooley, C.H.** (1902). *Human Nature and the Social Order*. NY: Scribner.
- Côté, J.E.** (1996). Sociological perspectives on identity formation: the culture-identity link and identity capital. *Journal of Adolescence* 19:417-428.
- Coupland, N., Coupland, J.** (1993). Discourses of ageism and anti-ageism. *Journal of Aging Studies* 7(3):279-301.
- Coupland, N., Coupland, J., Giles, H.** (1991). *Language, Society and the Elderly: Discourse, Identity and Ageing*. Oxford: Blackwell.
- Cowgill, D.O.** (1986). *Aging around the world*. Belmont, CA:Wadsworth.
- Cowgill, D.O., Holmes, L.D.** (Eds.). (1972). *Aging and modernization*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Crandall, C.S.** (1995). Do parents discriminate against their heavyweight daughters? *Personal. Soc. Psychol. Bull.* 21:724-35.
- Crandall, C.S., Eshleman, A.** (2003). A justification-suppression model of the expression and experience of prejudice. *Psychol. Bull.* 129:414-46.
- Crocker, J.** (1999). Social stigma and self-esteem: situational construction of self worth. *J. Exp. Soc. Psychol.* 35:89-107.
- Crocker, J., Major, B., Steele, C.** (1998). Social stigma. In *Handbook of Social Psychology*, ed. S. Fiske, D. Gilbert, G. Lindzey, vol. 2, pp. 504-53. Boston, MA: McGraw-Hill.

- Crosby, F.** (1982). *Relative Deprivation and Working Women*. New York: Oxford Univ. Press.
- Crosby, F., Pufall, A., Snyder, R.C., O'Connell, M., Whalen, P.** (1989). The denial of personal disadvantage among you, me, and all the other ostriches. In *Gender's Thought: Psychological Perspectives*, ed. M.Crawford, M.Gentry, pp. 79-99. New York: Springer-Verlag.
- Cumming, E., Henry, W.E.** (1961). *Growing old: The process of disengagement*. New York: Basic Books.
- Cutter, J.A.** (2001). „Specialty Magazines and the Older Reader“, *Generations: Images of Aging in Media and Marketing* 25 (3): 13–15.
- Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L., Karlsson, J. Ch.** (1997). *Explaining Society: Critical Realism in the Social Sciences*. London: Routledge.
- Darley, J.M., Fazio, R.H.** (1980). Expectancy confirmation processes arising in the social interaction sequence. *Am. Psychol.* 35:867-81.
- Davis, R.H.**, (1971). Television and the older adult. *Journal of Broadcasting*, 15(2), 153-159.
- Davis, R.H., Kubey, R.W.** (1982). „Growing Old on Television and with Television“ in David Pearl, Lorraine Bouthilet, and Joyce Lazar (eds.) *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the eighties: Vol. 2. Technical reviews* (pp. 201 – 208). Rockville, MD: National Institute of Mental Health.
- De Federico de la Rúa, A.** (2007). Networks and Identifications: A Relational Approach to Social Identities. *International Sociology* 22:683-699.
- Deaux, K.** (1992). „Focusing on the Self: Challenges to Self-Definition and Their Consequences for Mental Health“. Pp. 301-27 in *The Social Psychology of Mental Health: Basic Mechanisms and Applications*, edited by Diane N.Ruble, Philip R. Costanzo, and Mary Ellen Oliveri. New York: Guilford.
- Deaux, K.** (1993). “Reconstructing Social Identity”. *Pers Soc Psychol Bull* 19; 4, pp. 4-12.
- Deaux, K., Major, B.** (1987). Putting gender into context: an interactive model of gender-related behavior. *Psychol. Rev.* 94:369-89.
- Degnen, C.** (2007). Minding the gap: The construction of old age and oldness amongst peers. *Journal of Aging Studies*, 21, 1, p. 69 – 80.
- Dey, I.** (2004). „Grounded Theory“ In *Qualitative Research Practice*, ed. by Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J.F., Silverman, D. London, New Delhi: Sage Publications.

- Dipboye, R.L., Colella, A. (Eds.) (2005).** *Discrimination at Work: The Psychological and Organizational Bases*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.
- Douglas, M. (1966).** *Purity and Danger*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, M. (1973).** *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Drew, K.F. (1991).** *The Laws of the Salian Franks*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Dundulienė, P. (1999).** *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dunn, R., G. (1997).** Self, identity and difference: Mead and the poststructuralists. *Sociol. Q.* 38, pp. 687 – 705.
- Durkheim, E. 2001.** *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
- Eichenberg, R., Dalton, R.J. (1993).** Europeans and the European Community: The Dynamic of Public Support for European Integration. *International Organization* 47:507-534.
- Elliot, A. (2001).** *Concepts of the Self*. Cambridge, UK: Polity.
- Emlet, Ch.A. (2005).** Measuring Stigma in Older and Younger Adults with HIV/AIDS: An Analysis of an HIV Stigma Scale and Initial Exploration of Subscales. *Research on Social Work Practice*, 15, 291 – 300.
- Epstein, S. (1973).** The self-concept revisited or a theory of a theory. *Am. Psychol.* 28:404-16.
- Epstein, S. (1987).** Gay politics, ethnic identity: the limits of social constructionism. *Social. Rev.* 93/94:9-56.
- Erickson, R.J. (1995).** The importance of authenticity for self and society. *Symb. Interact.* 18:121-44.
- Erikson, E. H. (2004)** *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius, „Katalikų pasaulio leidiniai“.
- ESS Round 4:** European Social Survey Round 4 Data (2008). Data file edition 4.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data. <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/> [žiūrėta 2012 07 10].
- Estes, C., Swan, J., Gerard, L. (1982).** „Dominant and Competing Paradigms in Gerontology: Towards a Political Economy of Ageing“, *Ageing and Society* 12: 151-64.
- Estes, C.L. (2001).** *Social Policy & Aging: A Critical Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Estes, C.L., Phillipson, C., Biggs, S. (2003).** *Social Theory, Social Policy and Ageing: A Critical Introduction*. Maidenhead: Open University Press.
- Eurobarometras 71.2. (2009).** Diskriminacija ES šalyse 2009. Europos komisija. (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_lt_lt1.pdf [žiūrėta 2012 07 19])
- Evans, M.D.R., Keley, J. (2004).** „Subjective Social Location: Data from 21 Nations“, *International Journal of Public Opinion Research* 16(1), 3-38.
- Experiences and Expressions of Ageism, 50-item module.** http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&view=article&id=219:r4-rotating&catid=116:questionnaire&Itemid=308 [žiūrėta 2012 08 08].
- Faircloth, Ch. (2003).** *Ageing bodies – images and everyday experience*. Walnut Creek: Altamira Press.
- Falk, G. (2001).** *Stigma: how we treat outsiders*. N.Y., Prometheus Books.
- Fazio, R.H., Effrein, E.A., Falender, V. (1981).** Self-perceptions following social interaction. *J. Personal. Soc. Psychol.* 41:232-42.
- Fealy, G., McNamara, M., Treacy, M. P., and Loyns, I. (2012).** Constructing ageing and age identities: a case study of newspaper discourses. *Ageing & Society* 32, 85 – 102.
- Fearon, J. D. (1999).** What is Identity (as We Now Use the Word)? (Draft) Mimeo: Stanford University.
- Featherstone, M. (1991).** The body in consumer culture. In M.Featherstone, M.Hepworth & B.S.Turner (eds.), *The Body: Social Process and Cultural Theory*, London: Sage.
- Featherstone, M., Hepworth, M. (1990).** Images of ageing. In Bond, J. and Coleman, P. (ed.) *Ageing in Society*. Sage, London.
- Featherstone, M., Hepworth, M. (1991).** The Mask of Aging and the Postmodern Lifecourse. In M.Featherstone, M.Hepworth & B.S.Turner (eds.), *The Body: Social Process and Cultural Theory* (pp.371-98). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Featherstone, M., Hepworth, M. (1993).** Images in Ageing. In John Bond, Peter G. Coleman, and Sheila M. Peace, *Ageing and Society*. London: Sage, pp.144-167.
- Featherstone, M., Wernick, A. (1995).** *Images of Ageing*. London: Routledge.
- Finnegan, R. (1997).** “Storying the Self”: Personal Narratives and Identity’, in H.MacKay (ed.) *Consumption and Everyday Life*, London: Sage.

- Fiske, S.** (1993). Controlling other people: the impact of power on stereotyping. *Am. Psychol.* 48:621-28.
- Fiske, S. T.** (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. In *The Handbook of Social Psychology*, ed. D.T.Gilbert, S.T.Fiske, 2:357-411. Boston, MA: McGraw Hill.
- Foucault, M.** (1970). *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*, London: Tavistock.
- Foucault, M.** (1973). *The Birth of the Clinic: an Archaeology of Medical Perception*. London: Tavistock.
- Foucault, M.** (1978). *The History of Sexuality: An Introduction*. Vol. I. New York: Vintage.
- Foucault, M.** (1980). „The Subject of Power“ in Hubert L. Dreifus, Paul Rabinow (Eds.) *Michael Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester.
- Foucault, M.** (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. C.Gordon, Brighton: Harvester.
- Foucault, M.** (1988). *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Luther H. Martin, Huck Gutman and Patrick H. Hutton (eds.). London: Tavistock Publications.
- Foucault, M.** (1994). Two lectures. In *Culture, Power, History: A Reader in Contemporary Social Theory*, ed. N.B.Dirks, G.Eley, S.B.Ortner. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, pp. 200-21.
- Foucault, M.** (2005). *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the College de France, 1981–82*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fraser, N.** (1997). *Justine Interruptus: Critical Reflections on the ‚Postsocialist‘ Condition*. New York: Routledge.
- Freeman, J.T.** (1979). *Aging: Its History and Literature*. New York: Human Sciences Press.
- Friedman, S. S.** (1988). Autobiographical selves: Theory and practice. In S. Benstock (Ed.), *The private self: Theory and practice of women’s autobiographical writings* (pp. 334–62). Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Fry, Christine L.** (2002). Anthropological Theories of Age and Aging. In D. L. Infeld (Ed.), *Disciplinary Approaches to Aging* (pp. 271-286). N.Y., London: Routledge.
- Gailienė, D.** (2008). *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.

- Gamson, J.** (1995). Must identity movements self-destruct? A queer dilemma. *Soc. Probl.* 42(3):390-407.
- Gans, H. J.** (1979). *Deciding what's news: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*. New York: Vintage.
- Gantz, W., Gartenberg, H.M., Rainbow, C.K.** (1980). „Approaching Invisibility: The Portrayal of the Elderly in Magazine Advertisements”, *Journal of Communication* 30: 56-60.
- Gantz, W., Gartenberg, H.M., Rainbow, C.K.** (1980). Approaching invisibility: The Portrayal of the elderly in magazine advertisements. *Journal of Communication*, 30, 56-60.
- Gatz, M., Cotton, B.** (1994). Age as dimension of diversity: the experience of being old. In E.Trickett, R.Watts, & D.Birman, eds. 1994. *Human Diversity: Perspectives on People in Context*. San Francisco: Jossey-Bass, pp. 334-58.
- Gecas, V.** (1982). The Self-Concept. *Annual Review of Sociology*, Vol. 8, pp. 1 – 33.
- George, L. K.** (1998). Self and Identity in Later Life: Protecting and Enhancing the Self. *Journal of Aging and Identity*, Vol. 3, No. 3.
- Gerbner, G.** (1990). „Epilogue: Advancing on the Path of Righteousness (maybe)“ in Nancy Signorielli and Michael Morgan (eds.) *Cultivation analysis* (pp.249-262). Newbury Park, CA: Sage.
- Gerbner, G.** (1993). *Women and minorities on television*. Research report. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N.** (1986). „Living with Television: The Dynamics of the Cultivation Process“ in Jennings Bryant and Dolf Zillmann (eds.) *Perspectives on media effects* (pp. 17 – 40). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gerbner, G., Gross, L., Signorielli, N., and Morgan, M.** (1980). „Ageing with Television: Images on Television Drama and Conceptions of Social Reality“, *Journal of Communication* 30: 37–47.
- Gergen, K.J., Gergen, M.M.** (2000.) The New Aging: Self Construction and Social Values. In K.W.Schaie (ed.) *Social Structures and Aging*. New York: Springer.
- Gibson, D.** (1996). Broken down by age and gender: „The problem of old women“ redefined. *Gender and Society*, 10, 433–448.
- Giddens, A.** (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

- Giddens, A.** (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Giddens, A.** (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Giddens, A.** (2006). *Sociology* (5th ed.). Cambridge: Polity Press.
- Giles, H., Bourhis, R. Y., Taylor, D.M.** (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations In H.Giles (Ed.), *Language, ethnicity, and intergroup relations* (pp. 307-348). London: Academic Press.
- Gilleard, C, Higgs, P.** (2001). *Cultures of Aging*. London: Routledge.
- Gilleard, Chris.** (2009). Old age in the Dark Ages: the status of old age during the early Middle Ages. *Ageing and Society* 29, 1065-1084.
- Gittens, C.** (1997). *The Pursuit of Beauty*. London: NPG.
- Glaser, B., Strauss, A.** (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Glaser, B.G.** (1978). *Theoretical Sensivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley, CA: The Sociology Press.
- Glaser, B.G.** (1992). *Basics of Grounded Theory*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B.G.** (1998). *Doing Grounded Theory: Issues and Discussion*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B.G.** (2002). Constructivist grounded theory? FQS. Forum: *Qualitative Social Research* 3 (3) September. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/825> [žiūrėta 2012 05 17].
- Goffman, E.** (2000 (1959)). *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime*. Vilnius: Vaga.
- Goffman, E.** 1986 (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Touchstone.
- Goldsmith, R.E., Heiens, R.A.** (1992). Subjective age: a test of five hypotheses. *Gerontologist* 32:312-17.
- Gould, R.V.** (1998). Political networks and the local/NATIONAL boundary in the Whiskey Rebellion. In Hanagan, M., Moch, L.P., te Brake, W., eds. *Challenging Authority*. Mineapolis: Univ. Minn. Press, pp. 36-53.
- Graney, M.J.** (1975). Communication uses and the social activity constant. *Communication Research*, 2(4), 347-366.
- Graney, M.J., Graney, E.E.** (1974). Communication activity substitutions in aging. *Journal of Communication*, 24(4), 88-96.

- Grossberg, L.** (1996). Identity and cultural studies – Is that all there is? In Hall, S., Du Gay, P., eds. *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, pp.87-107.
- Grosz, E.** (1994). *Volatile Bodies*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Guillemard, A.-M.** (1980). *La vieillesse et l'Etat*, Paris.
- Gunter, B.** (1998). *Understanding the Older Consumer: The Grey Market*. New York: Routledge.
- Gyventojų** skaičius metų pradžioje pagal lytį, amžių. Statistika (teminės lentelės). – Statistikos departamento elektroninis išteklius. Prieiga internete: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010206&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSId=3212&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=> [žiūrėta 2009 09 28].
- Haber, C.** (1983). *Beyond Sixty-Five: The Dilemma of Old Age in America's Past*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Haber, C.** (1986). Geriatrics: A Specialty in Search of Specialists. In D.Van Tassel and P.N.Stearns (Eds.), *Old Age in Bureaucratic Society: The Elderly, the Experts, and the State in American History* (pp.66-84). Westport, CT: Greenwood Press.
- Hacker, H.** (1951). Woman as a minority group. *Social Forces*, 30, 39-44.
- Halbert, B.** (1983). Development of the term ‚senility‘ as a medical diagnosis. *Minnesota Medicine*, 66, 3, 421-4.
- Hall, S.** (1996). Who needs ‘identity’? In Hall, S., Du Gay, P., eds. *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, pp. 1-17.
- Hall, S., Du Gay, P., eds.** (1996). *Questions of Cultural Identity*. London: Sage
- Halsall, G.** (1996). Female status and power in early Merovingian Austrasia: the burial evidence. *Early Medieval Europe*, 5, 1-24.
- Hanley, S.** (2010) The emergence of pensioners' parties in contemporary Europe. In *A young generation under pressure? The financial situation and the "rush hour" of the cohorts 1970 - 1985 in a generational comparison*, p. 225-244. Springer Verlag: Heidelberg.
- Harbison, J., Morrow, M.** (1998). Re-examining the social construction of elder abuse and neglect: a Canadian perspective. *Ageing & Society*, 18, 6, 691–711.
- Harman, G.H.** (1965). The Inference to the Best Explanation. *The Philosophical Review* 74 (1), pp. 88-95.

- Harper, S.** (1997). „Constructing Later Life/Constructing the Body: Some Thoughts from Feminist Theory“. In *Critical Approaches to Ageing and Later Life*, edited by A.Jamieson, S.Harper, and C.Victor, 160–71. Buckingham: Open University Press.
- Harwood, J.** (1999). „Age Identity and Television Viewing Preferences“, *Communication Reports* 12: 85–90.
- Harwood, J.** (2008). Age identity and communication. In Donsbach, W. (ed.), *The International Encyclopaedia of Communication*. Volume I, Wiley-Blackwell, Malden, Massachusetts, 136 – 40.
- Harwood, J., Anderson, K.** (2002). „The Presence and Portrayal of Social Groups on Prime-Time Television“, *Communication Reports* 15(2): 81–97.
- Harwood, J., Giles, H., Bourhis, R.Y.** (1994). The genesis of vitality theory: Historical patterns and discursal dimensions. *International Journal of the Sociology of Language*, 108, 167 – 206.
- Harwood, J., Roy, A.** (2005). Social identity theory and mass communication research. In J.Harwood & H.Giles (Eds.), *Intergroup communication: Multiple perspectives* (pp.189 – 212). New York: Peter Lang.
- Havighurst, R.** (1954). Flexibility and the social roles of the retired. *American Journal of Sociology*, 59, 4, pp. 309 – 311.
- Hazan, H.** (1994). *Old Age, Constructions and Deconstructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hazard, P.** (1953). *The European mind*. Hocks & Carter, London.
- Hearn, J.** (1995). Imaging the aging of men. In M.Featherstone & A.Wernick (eds.), *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*. London: Routledge.
- Hendricks, J.** (2005). Ageism: Looking across the margin in the new millenium. *Generations* XXIX, 3, p. 5-7.
- Henrich, E., Kriegel, L., eds.** (1961). *Experiments in Survival*. New York: Association for the Aid of Crippled Children.
- Hepworth, M.** (1991). Positive ageing and the mask of age. *J. Educational Gerontology*. 6.2, 93–101.
- Hepworth, M.** (2001). „The changes and chances of this mortal life‘: Aspects of ageing in the fiction of Stanley Middleton. *Ageing and Society* 21, 721-37.
- Hepworth, M.** (2003). Ageing bodies: aged by culture. In Coupland, J., Gwyn, R. (eds.) *Discourse, the Body and Identity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 89-106.

- Hewstone, M.** (1986). *Understanding Attitudes to the European Community: A Social-Psychological Study in Four Member-States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hilt, M.L., Lipschultz, J.H.** (2005). *Mass Media, an Aging Population, and the Baby Boomers*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Ass.
- Holladay, S.J.** (2002). „Have fun while you can“, „you’re only as old as you feel“, and „don’t ever get old!“. An examination of memorable messages about aging. *Journal of Communication*, 52(4), 681-697.
- House, J. S.** (1977). The three faces of social psychology. *Sociometry* 40:161-77.
- Howard, J.A.** (2000). “Social Psychology of Identities”. *Annu. Rev. Sociol.* 26:367-93.
- Hummert, M.L., Garstka, T.A., Shaner, J.L., Strahm, Sh.** (1994). „Stereotypes of the Elderly Held by Young, Middle-Aged, and Elderly Adults“, *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 49: 240–249.
- Hurd, L. C.** (1999). „We’re not old“: Older women’s negotiation of aging. *Journal of Aging Studies*, 13 (4), 419–439.
- Hurtig, M.-C., Pichevin, M.-F.** (1990). Salience of the sex category system in perception: Contextual variations. *Sex Roles*, 22, 369-395.
- International Longevity Centre.** (2006). *Ageism in America*.
- Irigaray, L.** (1985a). *Speculum of the Other Woman*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Irigaray, L.** (1985b). *This Sex which is not One*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Itzin, C.** (1990). As old as you feel. In P. Thompson, C. Itzin, M. Abendstern (eds.). *Don’t Feel Old: Understanding the Experience of Later Life*. London.
- Jackson, J.S., Brown, T.N., Williams, D.R., Torres, M., Sellers, S.L., Brown, K.** (1996). Racism and the physical and mental health status of African Americans: a thirteen-year national panel study. *Ethn. Dis.* 6:132-47.
- James, S.A., LaCroix, A.Z., Kleinbaum, D.G., Strogatz, D.S.** (1984). John Henryism and blood pressure differences among black men: II. The role of occupational stressors. *J. Behav. Med.* 7:259-75.
- Jankauskas, R.** (1995). Vėlyvųjų viduramžių Alytaus antropologija (XIV – XVII a. senkapio duomenimis). *Lietuvos archeologija. Viduramžių senkapiai*, t. 11. V., „Diemedis“, p. 34-46.

- Jankauskas, R.** (2001). Lietuvos gyventojų antropologija: nuo seniausių laikų iki XIII a. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, t. 49-50, p. 38–45.
- Jenkins, R.** (2008 (1996)). *Social Identity*. London and New York: Routledge.
- Johnson, J., Bytheway, B.** (1999). Ageism: Concept and Definition. Johnson, J., Slater, R. (eds.) *Ageing and Later Life*. London: Sage Publications.
- Johnson, P.** (1989). The labour force participation of older men in Britain, 1951 – 81“, *Work, Employment and Society*, vol. 3, pp. 351 – 68.
- Johnson, P.** (1998a). Historical readings of old age and ageing. In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane. London and New York.
- Johnson, P.** (1998b). Parallel histories of retirement in modern Britain. In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane. London and New York.
- Johnston, H., Laraña, E., Gusfield, J.R.** (1994). Identities, grievances, and the new social movements in Laraña, E., Johnston, H., Gusfield, J.R., eds. 1994. *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia, PA: Temple Univ. Press, pp.185-208.
- Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A.H., Markus, H., Miller, D.T., Scott, R.A.** (1984). *Social Stigma: The Psychology of Marked Relationships*. New York: Freeman.
- Josephs, R. A., Markus, H. R., Tafarodi, R. W.** (1992). Gendre and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 391–402.
- Joyce, P.** (1994). *Democratic Subjects*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Jussim, L., Pagumbo, P., Chatman, C., Madon, S., Smith, A.** (2000). Stigma and self-fulfilling prophecies. In Heatherton, T.F., Kleck, R.E., Hebl, M.R., Hull, J.G., eds. *The Social Psychology of Stigma*. New York: Guilford, pp. 374-418.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S.** (2006a). Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Vilnius: MRU, *Socialinis darbas* 5 (2), p. 5-14.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S.** (2006b). Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai, LGGD, Vilnius, *Gerontologija* 7(4).
- Katz, S.** (1996). *Disciplining Old Age: The Formation of Gerontological Knowledge*. Charlottesville: University of Virginia.
- Katz, S.** (2005). *Cultural Aging: Life Course, Lifestyle, and Senior Worlds*. Canada: Broadview Press, pp. 23-36.

- Kellner**, D.M., Durham, M.G. (2001). Adventures in media and cultural studies: Introducing the keywords. In M.G.Durham & D.M.Kellner (Eds.), *Media and cultural studies, Keywords* (pp. 1- 38). Malden, MA: Blackwell.
- Kessler**, E.-M., Rakoczy, K., Staudinger, U.M. (2004). „The Portrayal of Older People in Prime Time Television Series: the Match with Gerontological Evidence“, *Ageing and Society* 24: 531–552.
- Kirk**, H. (1992). Geriatric Medicine and the Categorisation of Old Age – The Historical Linkage. *Ageing and Society* 12, 483-497.
- Kite**, M.E., Deaux, K., Miele, M. (1991). „Stereotypes of Old and Young: Does Age Outweight Gender?“, *Psychology and Ageing* 6: 19–27.
- Kite**, M.E., Johnson, B.T. (1988). „Attitudes toward Older and Younger Adults: A Meta-Analysis“, *Psychology and Ageing* 3: 233–244.
- Klausimynas** lietuviškai: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round4/fieldwork/Lithuania> [žiūrėta 2012 08 08].
- Kleinman**, A., Wang W.Z., Li, S.C., Cheng X.M., Dai, X.Y., Li, K.T., Kleinman J. (1995). The social course of epilepsy: chronic illness as social experience in interior China. *Social Science and Medicine* 40:1319:30.
- Kondratowitz**, H.-J. (1991). The medicalization of Old Age: Continuity and Change in Germany from the Late Eighteenth to the Early Twentieth century. In M.Pelling and R.M.Smith (Eds.), *Life, Death and the Elderly: Historical Perspectives*. London, UK: Routledge, pp. 134-64.
- Kovach**, B., Rosenstiel, T. (2001). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Crown.
- Krekula**, C. (2007). „The intersection of age and gender: reworking gender theory and social gerontology“, *Current Sociology*, Vol.55(2): 155-171;
- Krieger**, N. (1990). Racial and gender discrimination: risk factors for high blood pressure? *Soc. Sci. Med.* 30:1273-81.
- Kubey**, R.W. (1981). „Television and Ageing: Past, Present, and Future“, *The Gerontologist* 20(1): 16–35.
- Kübler–Ross**, E. (1990). *Interviews mit Sterbenden*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn.
- Kübler–Ross**, E. (1991). *Über den Tod und das Leben danach*. Neuwied: Verlag „Die Silberschnur“ GmbH.

- Kurzban, R., Leary, M.R.** (2001). Evolutionary origins of stigmatization: the functions of social exclusion. *Psychol. Bull.* 127:187-208.
- Kuypers, J., Bengston, V.L.** (1972). Social Breakdown and Competence: A Social Psychological View of Aging. *Human Development*, 16.
- Laclau, E., Mouffe, C.** (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- Laczko, F., Dale, A., Arber, S., and Gilbert, N.** (1988). „Early retirement in a period of high unemployment“, *Journal of Social Policy*, vol. 17, pp. 313-33.
- Laws, G.** (1995). Understanding ageism: lessons from feminism and postmodernism. *The Gerontologist* 35(1): 112-18.
- Lazutka, R., Žalimienė, L., Andrejeva, L., Mikulionienė, S., Skučienė, D.** (2004) Pagyvenusių ir senų žmonių gerovė. – *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*, V., STI.
- Le Roy Ladurie, E.** (2005). *Oksitanijos kaimas Montaju: 1294-1324 metai*. Vilnius: Algimantas.
- Leary, M.R., Schreindorfer, L.S.** (1998). The stigmatization of HIV and AIDS: rubbing salt in the wound. In *HIV and Social Interaction*, ed. V.Derlega, A.P.Barbee, pp. 12-29. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lee, M.M., Carpenter, B., Meyers, L.S.** (2007). Representations of older adults in television advertisements, *Journal of Aging Studies* 21, 1, p. 23 – 30.
- Leonavičius, V.** (1998). „Georgas Herbertas Meadas ir asmens savimonės teorija. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 136-146.
- Lieberson, S.** (1985). *Making It Count: The Improvement of Social Research and Theory*. Berkeley: Univ. Calif. Press.
- Lietuva stojant į Europos Sąjungą: ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė** (2004). Red. R.Lazutka, A.V.Matulionis, V.Stankūnienė – V., STI.
- Lietuvių kalbos žodynas** (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas (2005). Naktinienė G. (vyr. red.), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V.Vitkauskas, J.Zabarskaitė. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. www.lkz.lt [žiūrėta 2012 08 08].
- Lin, Mei-Chen, Hummert, Mary, Lee, Harwood, Jake.** (2004). Representation of age identities in on-line discourse. *Journal of Ageing Studies* 18, 261 – 274.
- Link, B.G., Phelan, J.C.** (2001). Conceptualizing stigma. *Annu. Rev. Sociol.* 27:363-85.
- Linn, N. W., Hunter, K.** (1979). Perception of age in the elderly. *Journal of Gerontology*, 34 (1), 46–52.

- Logan, J.R., Ward, R., Spitze, G. (1992).** As old as you feel: Age identity in middle and later life. *Soc. Forces* 71:451-67.
- Lorber, J. (1999).** Crossing borders and erasing boundaries: paradoxes of identity politics. *Sociol. Focus* 32(4):355-70.
- Lundgren, A. S., Ljuslinder, K. (2011).** Problemic Demography: Representations of Population Ageing in the Swedish Daily Press. *Journal of Population Ageing* 4, 3, 165 – 183.
- Luo, Y., Xu, J., Granberg, E., Wentworth, W.M. (2012).** A Longitudinal Study of Social Status, Perceived Discrimination, and Physical and Emotional Health among Older Adults. *Research on Aging* 34, p. 275-301.
- Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2010 m. ataskaita.** Vilnius, 2011. (<http://www.lygybe.lt/?pageid=7> [žiūrėta 2012 07 10]).
- Machat-From, L. (2010).** „An ethnic lens on age identity: Identity research in gerontology and migration and ethnic studies“, presented in ISA World Congress of Sociology „Sociology on the Move“, 11 – 17th of July 2010 in Gothenburg, Sweden.
- Major, B., Eccleston, C.P. (2004).** Stigma and social exclusion. In *Social Psychology of Inclusion and Exclusion*, ed. D. Abrams, J. Marques, M.A. Hogg, pp. 63-87. New York: Psychol. Press.
- Major, B., O'Brien, L.T. (2005).** The Social Psychology of Stigma. *Annu. Rev. Psychol.* 56:393-421.
- Major, B., Quinton, W.J., McCoy, S.K. (2002).** Antecedents and consequences of attributions to discrimination: theoretical and empirical advances. In *Advances in Experimental Social Psychology*, ed. M.P.Zanna, pp.251-330. San Diego, CA: Academic.
- Major, B.N., Quinton, W.J., Schmader, T. (2003).** Attributions to discrimination and self-esteem: impact of group identification and situational ambiguity. *J. Exp. Soc. Psychol.* 39:220-31.
- Markson, E.W., Pratt, F., Taylor, S. (1989).** „Teaching Gerontology to the Business Community: Project Older Consumer“, *Educational Gerontology* 15(3): 285–295.
- Matras, J. (1990).** *Dependency, Obligations, and Entitlements: A New Sociology of Aging, the Life Course and the Elderly.* New Jersey: Prentice Hall Inc.
- May, T. (1996).** *Situating Social Theory.* Milton Keynes, U.K.: Oxford University Press.

- McCall, G.J., Simmons, J.L.** (1978). *Identities and Interactions*. New York: Free Press.
- McConnell, G.D.** (1991). *A macro-sociolinguistic analysis of language vitality*. Sainte-Foy, Quebec, Canada: Laval University Press.
- McEwen, B. S.** (2000). The neurobiology of stress: from serendipity to clinical relevance. *Brain Res.* 886-172-89.
- McHugh, K.** (2003). Three faces of ageism: society, image and place. *Ageing & Society* 23, 165-185.
- McLuhan, M.** (2003). *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos.
- McMullin, J., Cairney, J.** (2004). Self-esteem and the Intersection of Age, Class, and Gender. *Journal of Aging Studies*, 18, 75 – 90.
- Mead, G., H.** (1969 (1934)). *Mind, Self, and Society*. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Mikulionienė, S.** (1996). Trijų kartų požiūris į senatvę ir senus žmones. – *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. LSD, LFSI, Vilnius.
- Mikulionienė, S.** (2003a). Pagyvenusių žmonių vaidmuo šeimoje ir visuomenėje. – Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S., Mitrikas A.A., Maslauskaitė A. *Šeimos revoliucija: iššūkiai šeimos politikai*. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius. 138-157 p.
- Mikulionienė, S.** (2003b) Pagarba, diskriminacija, neišprusimas? Požiūrio į pagyvenusius žmones analizė. – *Filosofija. Sociologija* 2, p. 59-62.
- Mikulionienė, S.** (2003c). Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama. - Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S., Mitrikas A.A., Maslauskaitė A. *Šeimos revoliucija: iššūkiai šeimos politikai*. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2003. 212-274 p.
- Mikulionienė, S.** (2008a). Diskriminacija dėl amžiaus: samprata, raiškos formos ir sritys. *Socialinis darbas* 7 (1).
- Mikulionienė, S.** (2008b). Diskriminacijos dėl amžiaus samprata viešajame diskurse: asmenų, dirbančių viešajame sektoriuje, atvejis. *Socialinis darbas* 7 (1).
- Mikulionienė, S.** (2011). *Socialinė gerontologija: vadovėlis*. Vilnius: MRU.
- Mikulionienė, S., Petkevičienė, D.** (2006). Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės. *Socialinis darbas* 5 (1), 38-49.

- Miller**, P.N., Miller, D.W., McKibbin, E.M. and Pettys, G.L. (1999). „Stereotypes of the Elderly in Magazine Advertisements 1956-1996”, *International Journal of Ageing and Human Development* 49: 319-337.
- Minois**, G. (1989). *History of Old Age*. Polity, Cambridge.
- Miyamoto**, S., Dornbusch, S. (1956). A test of the interactionism hypothesis of self-conception. *Am. J. Sociol.* 15:399-403.
- Montepare**, J. M., Lachman, M. E. (1989). “You’re only as old as you feel”: Self-perceptions of age, fears of aging, and life satisfaction from adolescence to old age. *Psychol. Aging* 4:73-78.
- Montepare**, J. M., Zebrowitz, L. (1998). „Person Perception Comes of Age: The Salience and Significance of Age in Social Judgments.“ *Advances in Experimental Social Psychology*, 30: 93–161.
- Montepare**, J.M., Lachman, M.E. (1989). „„You are only as old as you feel“: Self-perceptions of age, fears of aging, and life-satisfaction from adolescence to old age“, *Psychology and Aging* 4(1): 73–78.
- Moody**, H.R. (1988). *Abundance of Life: Human Development Policies for an Aging Society*. New York, NY: Columbia University Press.
- Moore**, B. (1967). *Social origins of dictatorship and democracy*. Little, Brown, Boston.
- Morgan**, M., Signorielli, N. (1990). „Cultivation analysis: Conceptualization and methodology“ in Nancy Signorielli and Michael Morgan (eds.) *Cultivation analysis* (pp.13–34). Newbury Park, CA: Sage.
- Moschis**, G.P. (1994). *Marketing Strategies of the Mature Market*. West port, Conn.: Quorum Books.
- Moss**, M.S., Lawton, M.P. (1982). „Time Budgets of Older People: A Window on Lifestyles“, *Journal of Gerontology* 37(1): 115–123.
- Mullen**, B., Salas, E., Driskell, J.E. (1989). Salience, motivation, and artifact as contributions to the relation between participation rate and leadership. *Journal of Experimental Social Psychology* 25:545-59.
- Nacionalinė** gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija, patvirtinta 2004 m. birželio 14 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 737.
- Naujanienė**, R. (2002). Socialiniai senėjimo aspektai. *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos* (ed. N.Večkienė). Kaunas: VDU leidykla, pp.104 – 118.

- Navickas, V., Vaičiulienė, A.** (2010). *Žmogaus raidos psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. V.: Versus aureus.
- Nelson, T.D.** (2002). *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Neuberg, S.L., Smith, D.M., Asher, T.** (2000). Why people stigmatize: toward a biocultural framework in Heatherton, T.F., Kleck, R.E., Hebl, M.R., Hull, J.G., eds. *The Social Psychology of Stigma*. New York: Guilford, pp.31-61.
- Norkus, Z.** (2008). *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. V., Vilniaus universiteto leidykla.
- Northcott, H.C.** (1975). „Too Young, too Old – Age in the World of Television“, *The Gerontologist* 15(2): 184–186.
- Nussbaum, J. F., Thompson, T., Robinson, J.D.** (1989). *Communication and aging*. New York: Harper & Row.
- Öberg, P.** (2003). Images Versus Experience of the Aging Body. In *Aging Bodies: Images and Everyday Experience*, ed. Christopher A. Faircloth. CA, Walnut Creek: Altamira Press, p. 103-139.
- Öberg, P., Tornstam, L.** (1999). Body images among men and women of different ages. *Ageing & Society* 19: 629–644.
- Öberg, P., Tornstam, L.** (2001). Youthfulness and Fitness – Identity Ideals for All Ages? *Journal of Aging and Identity* 6 (1): 15–29.
- Öberg, P., Tornstam, L.** (2003). Attitudes toward Embodied Old Age among Swedes. *Int'l. J. Aging and Human Development*, 56(2), pp. 133-153.
- Oliver, M.** (1992). *The Politics of Disablement*. Basingstoke: Macmillan.
- Olson, M.** (1971 (1965)). *The Logic of Collective Action*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ontario Human Rights Commission.** (2001). *Time for Action: Advancing Human Rights for Older Ontarians*. Toronto, Ontario. (www.ohrc.on.ca).
- Ota, H., Harwood, J., Williams, A., and Takai, J.** (2000). „A Cross-Cultural Analysis of Age Identity in Japan and the United States“. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 21, 33–41.
- Oullette Kobasa, S. C., Bochnak, B., and McKinley, P. S.** (1991). *Patient identity with systemic lupus erythematosus*. Paper presented at the 26th Arthritis Health Professions Association National Scientific Meeting, Boston.

- Palmore, E.B.** (1999). *Ageism, negative and positive* (2nd ed.). New York: Springer.
- Park, J.H., Faulkner, J., Schaller, M.** (2003). Evolved disease-avoidance processes and contemporary anti-social behavior: prejudicial attitudes and avoidance of people with physical disabilities. *J. Nonverbal Behav.* 27:65-87.
- Parkin, T.G.** (1998). Ageing in antiquity: Status and participation. In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane. London and New York.
- Parsons, T.** (1954). *Essays in Sociological Theory*, New York.
- Paulauskaitė, S.** (2001). *Senstantis kūnas reklamose: Lietuvos žurnalų analizė*. Sociologijos bakalauro darbas (rankraštis), VU.
- Perry, M.G.** (1999). „Animated gerontophobia: Ageism, sexism, and the Disney villainess“ in Sara M. Deats and Lagretta T. Lenker (eds.) *Aging and identity: A humanities perspective* (pp.201–212). Westport, CT: Praeger.
- Peters, G.R.** (1971). Self-conceptions of the aged, age identification and aging. *The Gerontologist* 4, 2: 69–73.
- Peterson, R.T., Ross, D.T.** (1997). „A content analysis of the portrayal of mature individuals in television commercials“, *Journal of Business Ethics* 16: 425– 433.
- Phillipson, C.** (1982). *Capitalism and the Construction of Old Age*. London: Macmillan.
- Phillipson, C.** (1998). *Reconstructing Old Age*. London: Sage.
- Phillipson, C., Biggs, S.** (1998). Modernity and Identity: Themes and Perspectives in the Study of Older Adults. *Journal of Ageing and Identity* 3:1.
- Pizarro, N.** (2007). Structural Identity and Equivalence of Individuals in Social Networks: Beyond Duality. *International Sociology* 22:767-92.
- Pizzorno, A.** (1978). Political exchange and collective identity in industrial conflict. In *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe since 1968*, ed. C.Crouch, A.Pizzorno, pp. 277-98. London: Macmillan.
- Pizzorno, A.** (1986). Some Other Kinds of Otherness: A Critique of ‚Rational Choice‘ Theories in A.Foxley, M.McPherson, and Guillermo O‘Donnell (eds), *Development, Democracy and the Art of Trespassing*, Notre Dame (In.): University of Norte Dame Press, pp. 355-72.
- Polletta, F., Jasper, J.M.** (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annu. Rev. Sociol.* 27:283-305.

- Powell, J. L.** (2001). „Social Theory and the Aging Body“. *International Journal of Language, Society and Culture*, 8 (2), 1–10.
- Powell, J. L.** (2006). *Social Theory and Aging*. – Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Lanham – Boulder – New York – Toronto – Oxford.
- Powell, J. L., Longino, C. F. Jr.** (2002). Postmodernism versus Modernism: Rethinking Theoretical tensions in Social Gerontology. *Journal of Aging and Identity* 7:4.
- Powell, J.L.** (2001). Theorizing the “Social” of Gerontology: The Case of the Social Philosophies of Age. *Sincronia: Journal of Cultural Studies*, 4(2), 1 – 10.
- Powell, J.L.** (2002) „Archeology and Geneology: Developments in Foucauldian Gerontology.“ *Sinchronia: Journal of Social Sciences and Humanities* 5 (1): 1-10.
- Powell, J.L., Biggs, S.** (2003). „Foucauldian Gerontology: A Methodology for Understanding Aging“, *Electronic Journal of Sociology* (http://www.sociology.org/content/vol7.2/03_powell_biggs.html [žiūrėta 2012 08 08]).
- Priestley, J.B.** (1934). *English Journey*, London, p. 194.
- Quarantelli, E. L., Cooper, J.** (1966). Self-conceptions and others: a further test of Medean hypotheses. *Sociol. Q.* 7:281-97.
- Radke, J.** (1965). „Über den del des chirurgischen Krankengutes eines mittleren städtischen Krankenhauses“, unpublished medical thesis, Free University of Berlin.
- Rapolienė, G.** (2007). Lietuvos pagyvenusių žmonių identitetas iš postmodernizmo perspektyvos. *Gerontologija* 8 (2), p. 109-116.
- Rexbye H., Povlsen J.** (2007). Visual Signs of Ageing: What We are Looking at? *International Journal of Ageing and Later Life* 2: 61–83.
- Rich, A.** (1976). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: Norton.
- Richardson, B.E.** (1933). *Old Age Among the Ancient Greeks*. New York: AMS Press.
- Richardson, J.E.** (2007). *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. Palgrave Macmillan, London.
- Riley, M. W., Foner, A., Riley, J. W. Jr.** (1999). The Aging and Society Paradigm. In V.L.Bentsonand K.W.Shaie (Eds.) *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer, 327–343.

- Ringmar**, E. (1996). *Identity, Interest, and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press.
- Rivers**, T.J. (1986). *Laws of the Salian and Ripuarian Franks*. AMS Press, New York.
- Robinson**, J., Skill, T. (1995). The invisible generation: Portrayals of the elderly on prime-time television. *Communication Reports*, 8(2), 111-119.
- Robinson**, J.D., Skill, T., Turner, J.W. (2004). „Media Usage Patterns and Portayals of Seniors“ in John E.Nussbaum and Justine Coupland (eds.) *Handbook of Communication and Aging Research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 423 – 451.
- Robinson**, Th.E., II. (1998). *Portraying Older People in Advertising*. New York: Garland.
- Roff**, L. L., Klemack, D.V., Jackyte, K., Kundrotaite, L., Kimbriene, B., Macijauskienė, J. (2002). Attitudes of Lithuanian service providers in gerontology education programs: A preliminary study. *Educational Gerontology* 28, 7, p. 577 – 585.
- Rose**, A.M. (1965). Group Consciousness Among the Aging. Rose A.M., Peterson, W.A. *Older People and their Social World*. Philadelphia: F.A.Davis.
- Ross**, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: distortions in the attribution process. In *Advances in Experimental Social Psychology*, ed. L. Berkowitz, Vol. 10. NY: Academic.
- Roy**, A., Harwood, J. (1997). “Underrepresented, Positively Portrayed: Older Adults in Television Commercials”, *Journal of Applied Communication Research* 25: 35–56.
- Rubin**, A.M., Rubin, R.B. (1982). „Older persons‘ TV viewing patterns and motivations, *Communication Research* 9(2): 287–313.
- Rubin**, L.B. (1990). *The Erotic Wars: Whar Happened to the Sexual Revolution?* New York: Farrar.
- Sahnas**, S. (2006). *Zen kompasas*. Kaunas: Kopa.
- Sayer**, A. (1992). *Method in Social Science: A Realist Approach* (2nd ed.). London: Routledge.
- Schmidt**, D.F., Boland, S.M. (1986). „The structure of impressions of older adults: Evidence for multiple stereotypes“, *Psychology and Ageing* 1: 255–260.

- Schmorrte**, S. (1990). „Alter und Medizin. Die Anfänge der Geriatrie in Deutschland“, *Archiv für Sozialgeschichte*, vol. 30, pp. 15-41.
- Schneider**, J.W. (1988). Disability as moral experience: epilepsy and self in routine relationships. *Journal of Social Issues* 44:63-78.
- Schramm**, W. (1969). Aging and mass communication. In M.W. Riley, J.W.Riley, & M.E.Johnson (Eds.), *Aging and society: Vol. 2. Aging and the professions* (pp.352-375). New York: Russel Sage Foundation.
- Schwaiger**, L. (2006). To Be Forever Young? Towards Reframing Corporeal Subjectivity in Maturity. *International Journal of Ageing and Later Life* 1:1, 11-41.
- Schwalbe**, J. (ed.). (1909). *Lehrbuch für Greisenkrankheiten*, Stuttgart.
- Shahar**, Sh. (1998). Old age in the high and late Middle Ages: Image, expectation and status. In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane. London and New York.
- Shanas**, E. (1968). *Old people in three industrial societies*. Atherton, New York.
- Shanas**, E., Susiman, M.B. (eds.). (1977). *Family, Bureaucracy and the Elderly*, Durham, NC.
- Shavitt**, Sh., Lowery, P.M., Haefner, J. E. (1998). „Public Attitudes Toward Advertising: More Favorable Than You Might Think“, *Journal of Advertising Research* 38(4): 7-22.
- Shilling**, C. (1993). *The Body & Social Theory*. London: Sage.
- Shrauger**, J.S., Schoeneman, T. J. (1979). Symbolic interactionist view of self-concept: through the looking glass darkly. *Psychol. Bull.* 86:549-73.
- Sidanius**, J., Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. New York: Cambridge Univ. Press.
- Signorielli**, N. (2001a). „Aging on Television: Picture in the Nineties“, *Generations: Images of Aging in Media and Marketing* 25 (3): 34-38.
- Signorielli**, N. (2001b). „Television’s Contribution to Stereotyping: Past, Present, Future.“ in Dorothy Singer and Jerome L. Singer (eds.) *Handbook of Children and the Media*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Signorielli**, N., Bacue, A. (1999). „Recognition and Respect: A Content Analysis of Prime-Time Television Characters Across Three Decades“, *Sex Roles* 40 (7/8): 527-44.
- Signorielli**, N., Gerbner, G. (1978). „The image of the Elderly in Prime-Time Television Drama“, *Generations* 3 (1): 10-11.

- Simon, B., Hastedt, C.** (1999). Self-aspects as social categories: the role of personal importance and valence. *Eur. J. Soc. Psychol.* 29:479-87.
- Simon, B., Loewy, M., Stuermer, S., Weber U., Freytag, P., Habig C., Kampmeier C., Spahlinger, P.** (1998). „Collective Identification and Social Movement Participation”. *J. Person. Soc. Psychol.* 74:646-58.
- Skurdo** rizikos rodikliai. Statistika (teminės lentelės). - Statistikos departamento elektroninis išteklius. Prieiga internete: <http://www.stat.gov.lt> [žiūrėta 2009 05 10].
- Smelser, N.** (1969). Mechanism of Change and Adjustment to Change. In W.A.Faunce and W.A.Form (eds) *Comperative Perspectives on Industrial Society*, pp. 33-54. Boston, MA: Little, Brown.
- Snyder, M., Tanke, E.D., Berscheid, E.** (1977). Social perception and interpersonal behavior: on the self-fulfilling nature of social stereotypes. *J. Personal. Soc. Psychol.* 35:656-66.
- Sontag, S.** (1979). The Double Standard of Aging. In *An Aging Population: A Reader and Sourcebook*. Edited by V.Carver and P.Liddiard, 72 – 80. New York: Homles and Meier.
- Speer, T.L.** (1993). „Older Consumers Follow Different Rules“, *American Demographics* 15 (2): 21–24.
- Stafford, M., C., Scott, R., R.** (1986). Stigma deviance and social control: some conceptual issues. In *The Dilemma of Difference*, ed. S.C.Ainlay, G.Becker, L.M. Coleman. New York: Plenum.
- Stangor, C., Swim, J.K., Sechrist, G.B., DeCoster, J., Van Allen, K.L., Ottenbreit, A.** (2003). Ask, Answer, and Announce: three stages in perceiving and responding to discrimination. In *European Review of Social Psychology*, ed. W.Stroebe, M. Hewstone, vol. 14, pp. 277-311. London: Psychol. Press.
- Stankūnienė V., Mikulionienė, S., Baublytė, M.** (2002) Gyventojų skaičius ir sudėtis. *Gyventojų senėjimas – Lietuvos gyventojai 1990 – 2000.* – V., STI.
- Stearns, P.N.** (1975). *European society in upheaval*. Macmillan, New York.
- Stearns, P.N.** (1977). *Old age in European society*. Holmes & Meier, New York.
- Steele, C.M.** (1997). A threat in the air: how stereotypes shape intellectual identity and performance. *Am. Psychol.* 52:613-29.
- Stepukonis, F., Svensson, T.** (2007). Gyvenimo kokybė vyresniame amžiuje. *Gerontologija*, 8 (1), 55–65.
- Stevenson, N.** (1995). *Understanding media cultures*. London: Sage.

- Strauss, A., Corbin, J. (1998).** *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Strauss, A.L. (1987).** *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, A.L., Corbin, J. (1990).** *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Stryker, S. (1977).** Developments in two social psychologies: toward an appreciation of mutual relevance. *Sociometry* 40:145–60.
- Stryker, S. (1980).** *Symbolic Interactionism: A Social Structural Version*. Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings.
- Tajfel, H. (1978).** *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Taylor, D.M., Wright, S.C., Porter, L.E. (1994).** Dimensions of perceived discrimination: the personal/group discrimination discrepancy. In *The Psychology of Prejudice: The Ontario Symposium*, ed. M.P.Zanna, J.M. Olson, vol. 7, pp. 233-55. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Taylor, V., Whitter, N.E. (1992).** Collective identity in social movement communities: lesbian feminist mobilization. In *Frontiers in Social Movement Theory*, ed. A.D.Morris, C.M.Mueller, pp.104-29. New Haven: Yale Univ. Press.
- Thane, P. (1995).** „The cultural history of old age“, *Australian Cultural History*, vol. 14, pp.23-9.
- Thane, P. (1998).** The family lives of old people. In *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane, London and New York.
- Third Demography Report: population is becoming older and more diverse. (2011).** <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/209> [žiūrėta 2012 08 08].
- Thompson, Paul, Itzin, Catherine, Abenstern, Michelle. (1990).** *I Don't Feel Old*, Oxford.
- Thornton, J.E. (2002).** Myths of aging or ageist stereotypes. *Educational Gerontology* 28, 4, p. 301 – 312.
- Thwaites, T., Davis, L., Mules, W. (2002).** *Introducing Cultural and Media Studies*. Basingstoke: Palgrave.
- Tornstam, L. (2005).** *Geotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. N.Y.: Springer Publishing Company.

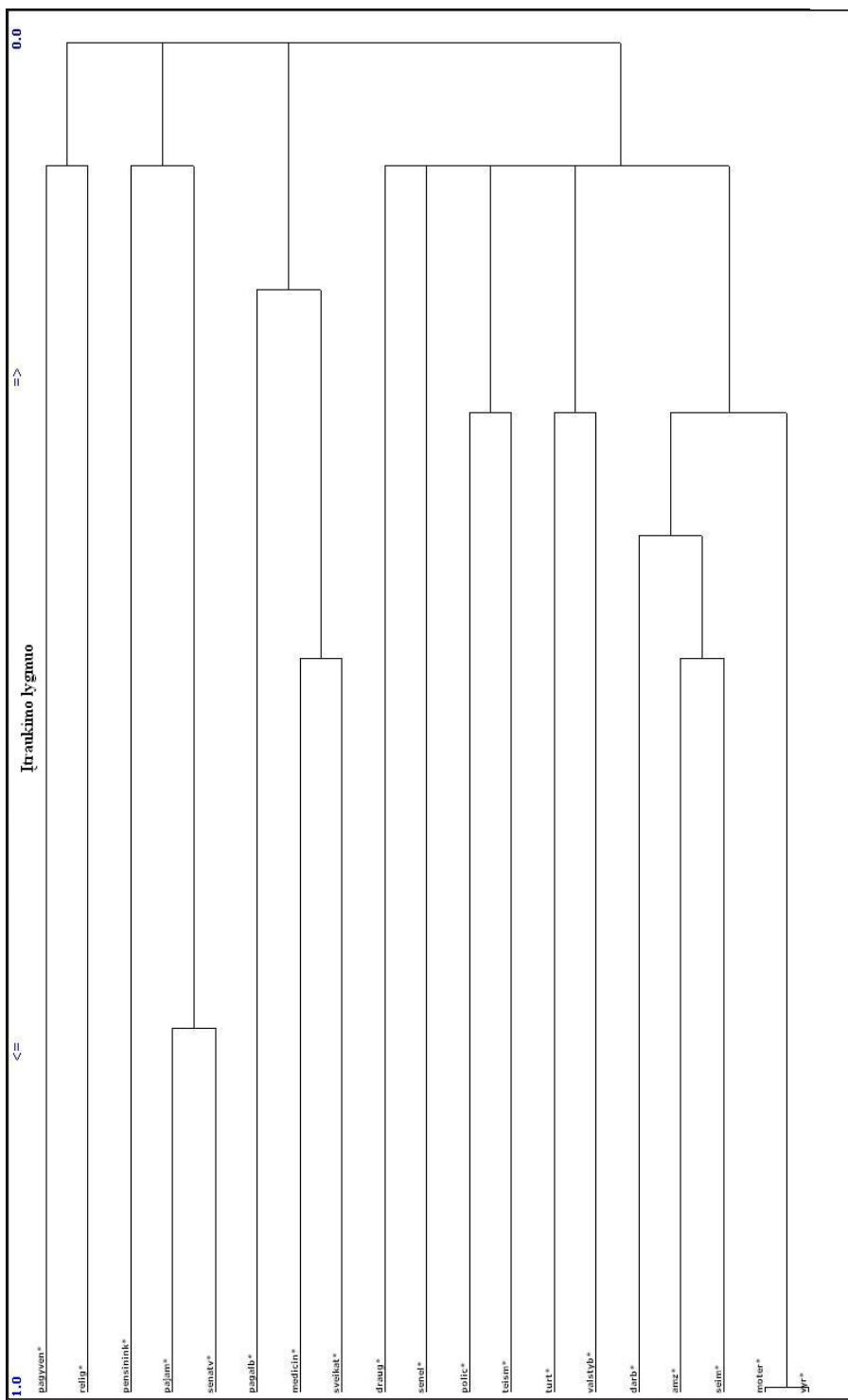
- Torres-Gil, F.M.** (1992). *The New Aging: Politics and Change in America*. Westport, Conn.: Auburn House.
- Troyansky, D.G.** (1998). „Balancing social and cultural approaches to the history of old age and ageing in Europe: a review and an example from post-Revolutionary France“ in *Old Age From Antiquity to Post-Modernity*. Ed. by Paul Johnson and Pat Thane, London and New York.
- Tuchman, G.** (1978). *Making news: A study in the construction of reality*. New York: The Free Press.
- Turner, B.S.** (1994). The postmodernisation of the life course: Towards a new social gerontology, *Australian Journal on Ageing* 13(3): 109-111.
- Turner, B.S.** (1995). Aging and identity: some reflections on the somatization of the self. In Featherstone, M. and Wernick, A. *Images of Ageing*. Routledge, London.
- Twigg, J.** (2000). Social Policy and the Body. In *Rethinking Social Policy*, edited by G.Lewis, S.Gewirtz, and J.Clarke. London: Sage.
- Uotinen, V.** (1998). Age Identification: A Comparison between Finnish and North-American Cultures. *International Journal of Aging and Human Development*, 46, 109–24.
- Ursic, A.C., Ursic M.L., Ursic, V.L.** (1986). „A Longitudinal Study of the Use of the Elderly in Magazine Advertising“, *Journal of Consumer Research* 13:131-3.
- Vaid, U.** (1995). *Virtual Equality: The Mainstreaming of Gay and Lesbian Liberatoron*. New York: Anchor.
- Vasil, L., Waas, H.** (1993). Portrayal of the elderly in the media: A literature review and implications for educational gerontologists. *Educational Gerontology*, 19, 71-85.
- Vazonienė, G.** (2011). *Subjektyvi gerovė ir socialinė atskirtis: pagyvenusių žmonių atvejais*. Daktaro disertacija. Kauno Technologijos Universitetas.
- Victor, Ch.R.** (2005). *The Social Context of Ageing; A Textbook of Gerontology*. (2nd ed.) London, New York: Routledge.
- Vidovičová, L., Sedláková, R.** (2009). Media and old age – the agenda and research in the Czech Republic. In Schorb, Bernd, Hartung, Anja, Reißmann, Wolfgang (Hrsg.). *Medien und höheres Lebensalter*. Theorie – Forschung – Praxis. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Vorauer, J., Kumhyr, S.M.** (2001). Is this about you or me? Self-versus other-directed judgments and feelings in response to intergroup interaction. *Personal. Soc. Psychol. Bull.* 27:706-19.

- Vyšniauskaitė, A.** (1995). Kaimo šeima. A.Vyšniauskaitė, P.Kalnius, R.Paukštytė. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, p. 104 – 168.
- Walker, A.** (1981). Towards a Political Economy of Old Age. *Ageing and Society*, 1, 73 – 94.
- Walker, A.** (1999). *The principles and potential of active ageing*, Keynote introductory report & annex 1 (noted I-IV), European Commission conference on Active ageing, Brussels, November 15 – 16.
- Walker, A.** (2002). A strategy for active ageing. *International Social Security Review*, 55:1, 121-139.
- Wallman, S.** (1986). ‚Ethnicity and the Boundary Process in Context‘, in J.Rex and D.Mason (eds.) *Theories of Race and Ethnic Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Warren, C.A.B.** (2002). Aging and Identity in Premodern Times. In D. L. Infeld (Ed.), *Disciplinary Approaches to Aging* (pp. 271-286). N.Y., London: Routledge.
- Weber, M.** (2000 (1922)). *Religijos sociologija*. Vilnius: Pradai.
- Wemple, S.F.** (1992). Women from the fifth to the tenth century. In Klapisch-Zuber, C. (ed.), *A History of Women in the West*, volume 2, *Silences of the Middle Ages*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 43 – 69.
- Werner, P., Stein-Shvachman, I., Heinik, J.** (2009). Perceptions of self-stigma and it’s correlates among older adults with depression: a preliminary study, *International Psychogeriatrics* 21:6, 1180 – 1189.
- Westerhof, G. J., Barret, A. E. & Steverink, N.** 2003. „Forever Young?“. A Comparison of Age Identities in the United States and Germany. *Research on Aging*, Vol. 25, No.4, July 2003, 366–383.
- Whitelaw, N.A.** (2000). „Myths and Realities of Aging 2000“, *The Gerontologist* 40(14): 370.
- Wiley, N.** (1994). *The Semiotic Self*. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Wilinska, M.** (2012). Is There a Place for an Ageing Subject? Stories of Ageing at the University of the Third Age in Poland. *Sociology* 46, pp. 290-305.
- Wilson, W.J.** (2011). Reflections on a Sociological Career that Integrates Social Science with Social Policy. *Annu.Rev.Sociol.* 37:1-18.
- Wolf, C.** (1994). Dependency-bond as construct. *Symb. Interact.* 17:367-93.
- Wood, G.** (1969). *The creation of the American republic*. Univ. North Karolina Press, Chapel Hill.

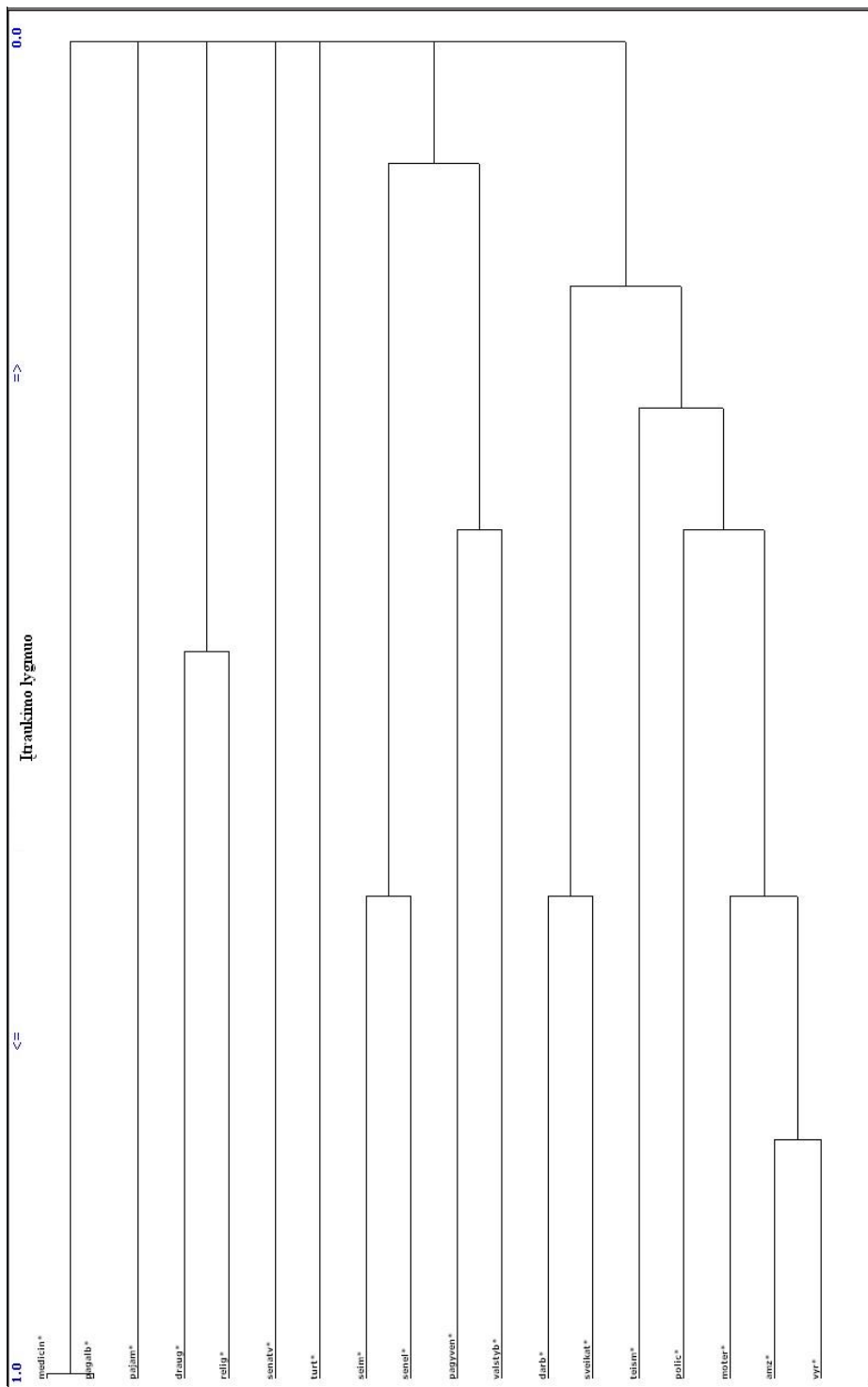
- Woodward, K.** (1991). *Aging and Its Discontents*. Indiana: Indiana University Press.
- Wrong, D.H.** (2003). *Reflections on a Politically Skeptical Era*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Yalom, I.D.** (1980). *Existential Psychotherapy*. Basic Books.
- Yang, K., Victor, Ch.** (2011). Age and Loneliness in 25 European Nations, *Ageing & Society* 31, 1368-1388.
- Yinger, J.M.** (1994). *Ethnicity: Source of Strength? Source of Conflict?* Albany, NY: State Univ. NY Press.
- Zeman, F.** (1942-50 (*in sequentia*)). Studies in the medical history of old age. *Journal of Mt. Sinai Hospital*.
- Zhang, Y.B., Harwood, J., Williams, A., Ylänne-McEwen, V., Wadleigh, P.M., and Thimm, C.** (2006). „The Portrayal of Older Adults in Advertising: A Cross-National Review“, *Journal of Language and Social Psychology* 25; 264–282.
- Žukienė, L.** (2007). *Amžiaus tarpsnių stereotipai reklamoje*. Socialinio darbo magistro darbas (rankraštis). MRU.
- Краснова, О. В.; Лидерс А. Г.** (2002). *Социальная психология старости*. Москва: Academia.

Priedai

Priedas Nr. 1: Masinių medijų tekstų raktažodžių dendrogramos

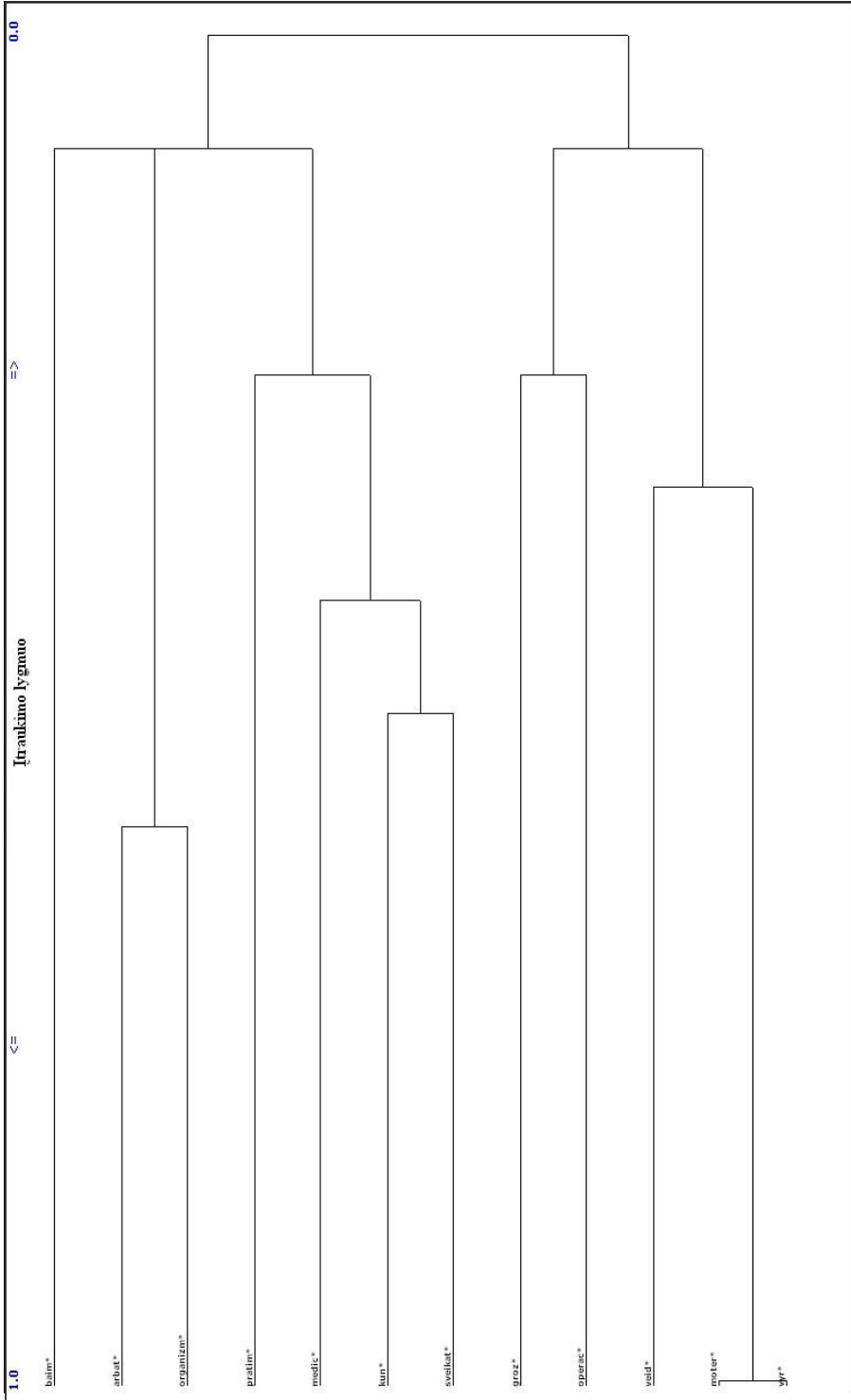

1 pav. Hierarchinė klasterinė vyresnio amžiaus žmonių ir senėjimo teminių raktažodžių dendrograma.
 Šaltinis: sudaryta autorės.

2 pav. Hierarchinė klasterinė vyresnio amžiaus žmonių įvairių teminių raktažodžių dendrograma.

Šaltinis: sudaryta autorės.

3 pav. Hierarchinė klasterinė kūno teminių raktų žodžių dendograma.
Šaltinis: sudaryta autorės.

Priedas Nr. 2: kokybinio interviu gairės

[Esu VU sociologijos doktorantė, atlieku vyresnio amžiaus žmonių tyrimą. Norėčiau pakalbėti su Jumis apie žmogaus amžių, gyvenimą anksčiau ir dabar. Mūsų pokalbį norėčiau įrašyti ir įrašą naudosisiu tik savo darbo tikslams. Jūsų asmens duomenys (vardas, adresas ir pan.) nebus siejami su tuo, ką pasakėte. Jei kurie nors klausimai Jums būtų sunkūs ar nemalonūs, galite į juos neatsakyti, taip pat galite nutraukti mūsų pokalbį. Ar galime pradėti?]

1. Kaip manote, kada žmogus ima senti? (Ką reiškia senti? Kuo tai pasireiškia?)
2. Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate? Ką Jums tai reiškė? Ką reiškia dabar?
3. Ar ėmus senti pasikeitė Jūsų gyvenimas? Kaip?
4. Ar senatvė turi privalumų? Kokie jie?
5. Ar senatvė turi trūkumų? Kokie jie?
6. Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?
7. Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą? Kaip reaguoja? Ar Jus tai žeidžia? Kaip manote, kodėl jie taip reaguoja?
8. Ar stengiatės išlikti jaunatviškas (-a)? Kaip to siekiate? Kodėl stengiatės išlikti jaunatviškas (-a)?
(Galbūt naudojate kremus prieš senėjimą, dažote plaukus? Nuo kada? Sportuojate, lieknėjate? Kaip pasirenkate sau drabužius, avalynę? Kokie aprangos kriterijai? - Ar rengiatės jaunatviškai?
9. Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku? Kodėl?
10. Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas (-a) arba per senas (-a)? Kokios jos?
11. Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti? Jei taip, kokioj situacijoje? *(Akiniai su dviem židiniiais, lazda, sėdėjimas nuo šviesos šaltinio pusės, kad nesimatytų raukšlės, neperklausia neišgirdę pašnekovo)*
12. Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar su jais tinkamai elgiamasi? Ar jie gerbiami?

13. Ar Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo, žiūrite televiziją, naudojate internetu? Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones? Ar ji perteikia, ką iš tikro reiškia būti senu? *(Ar senatvė reiškia kūno silpnumą ir ligotumą? Gal ji reiškia skurdą?)*

14. Gal pasakytumėt ką nors apskritai apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją patiria?

Demografiniai duomenys

1. Kiek Jums metų? _____

2. Vyras _____ Moteris _____

3. Koks Jūsų išsilavinimas?

1. Pradinis, mažiau pradinio;
2. Vidurinis, specialus vidurinis,
3. Aukštasis.

4. Šeiminė padėtis:

1. Nevedęs, netekėjusi,
2. Neregistruota santuoka,
3. Vedęs, ištekėjusi,
4. Išsiskyręs, išsiskyrusi,
5. Našlys, našlė.

5. Jūs gyvenate:

1. Vienas (-a),
2. Su sutuoktiniu (-e),
3. Kartu su vaikais ar kitais giminaičiais,
4. Senelių namuose.

6. Kokios Jūsų pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį?

1. Iki 300 lt; 2. 301 – 600 lt; 3. 601 – 900 lt; 4. Daugiau nei 901 lt.

Priedas Nr. 3: kokybinio tyrimo dalyvių charakteristikos

1 lentelė. Kokybinio tyrimo dalyvių tikslinės ir realios charakteristikos.

Lytis	Amžius (metai)		Išsilavinimas			Kelijų kartų		Namų ūkio tipas		Dirbantys
	60-74	75-89	Pradinis	Vidurinis	Aukštasis	Kelių kartų	Vienos kartos	Institucinis		
Vyrai (siekta) 12	6	6	4	4	4	4	4	4	3	3
(Realiai) 12	6	6	2	5	5	3	4	5	3	3
Moterys (siekta) 12	6	6	4	4	4	4	4	4	3	3
(Realiai) 12	5	7	1	6	5	4	4	4	2	2

Šaltinis: sudaryta autorės.

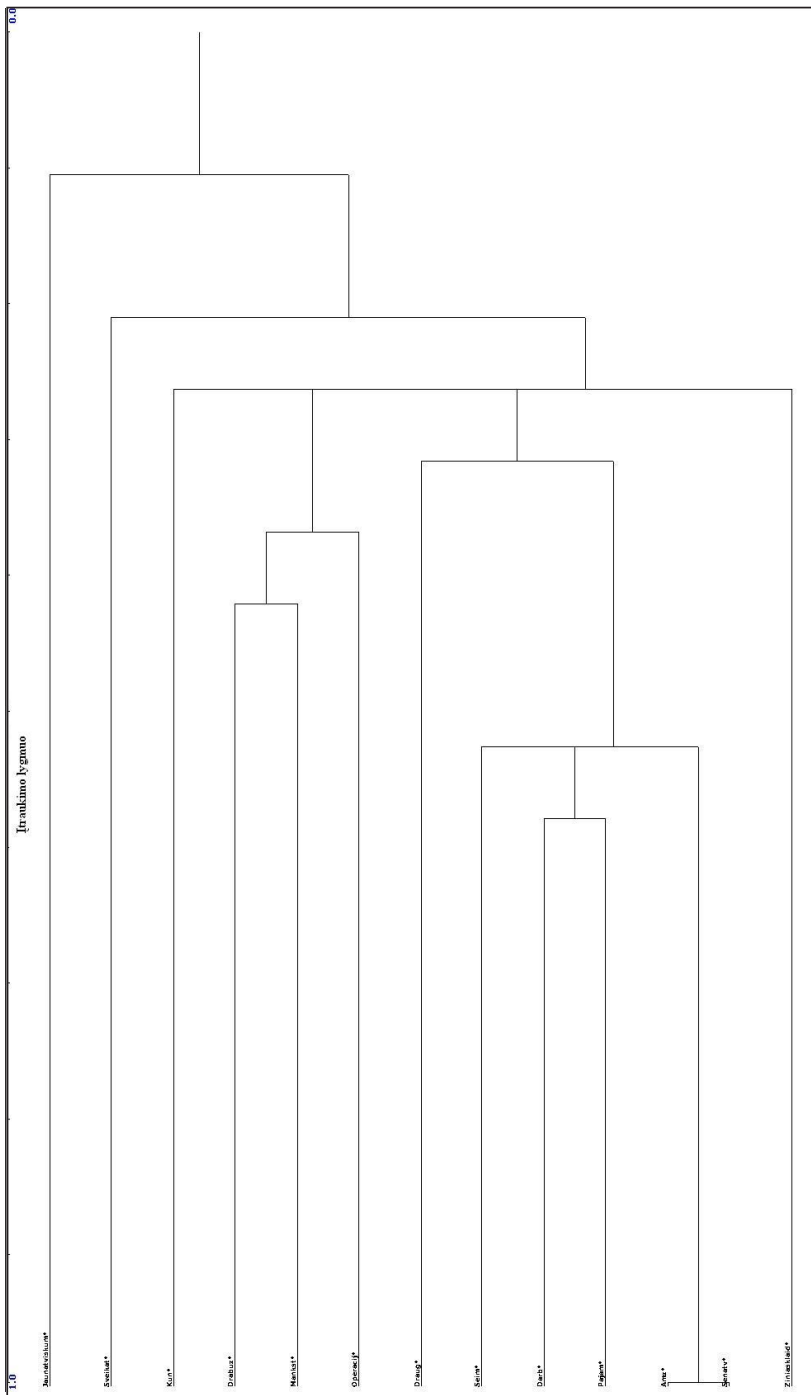
2 lentelė. Kokybinio tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos.

Eil.Nr.	Lytis	Amžius (metai)			Išsilavinimas			Kelijų kartų			Namų ūkio tipas		Dirbantys
		Moteris	60-74	75-89	Pradinis	Vidurinis	Aukštasis	Kelių kartų	Vienos kartos	Institucinis			
1.	V	V						V					
2.	V	V			V				V				
3.	V	V	V						V				V
4.	V	V	V						V				
5.	V	V	V						V				
6.	V	V			V				V				
7.	V	V	V		V				V				
8.	V	V	V		V				V				
9.	V	V	V		V				V				
10.	V	V	V		V				V				
11.	V	V	V		V							V	
12.	V	V	V		V							V	
13.	V	V	V		V							V	

Eil.Nr.	Lytis		Amžius (metai)		Išsilavinimas			Namų ūkio tipas			Dirbantys
	Vyras	Moteris	60–74	75–89	Pradinis	Vidurinis	Aukštasis	Kelių kartų	Vienos kartos	Institucinis	
14.	v			v			v			v	
15.	v			v	v					v	
16.		v		v			v			v	
17.	v			v			v			v	
18.	v		v			v				v	
19.	v		v			v				v	
20.	v			v		v					
21.	v		v			v		v	v		v
22.	v			v			v		v		
23.	v			v			v		v		v
24.		v	v			v			v		v

Šaltinis: sudaryta autorės.

Priedas Nr. 4: interviu tekstų raktažodžių dendrograma

1 pav. Hierarchinė klasterinė interviu teminių raktažodžių dendrograma.
 Šaltinis: sudaryta autorės.

Priedas Nr. 5: interviu

1 Interviu Nr. 1

2

3 **I⁴⁷.: Tai mano pirmas klausimas būtų: kaip manote, kada žmogus ima senti? Tuo**
4 **pat metu, ką tai reiškia senti? Kuo tai pasireiškia?**

5 **R.:** Nevienodai, visi žmonės nevienodai. (Pauzė)

6 **I.:** O kaip Jūs, ar pastebėjote, kad senstate, ir kaip?

7 **R.:** Nu tai taip, taip. (Pauzė)

8 **I.:** Ir ką Jums tai reikė? Kaip Jūs tai pastebėjote?

9 **R.:** Nu tai grynai fizinės jėgos. Fizinės, fizinės jėgos pagrinde. Pagrinde jau silpnėja
10 vis sveikata, tiek negali padaryt, kiek galėdavai, norisi daugiau ilsėtis. Nu savaime
11 aišku, jau nebepritampi gal prie jaunimo, prie visų. Nu... tai pagrinde fizinės,
12 morališkai tai dar galėtum domėtis viskuo ir domiesi, bet jau pagrinde fizinės.

13 **I.:** O ar yra skirtumas nuo pirmųjų pastebėjimų ir dabar, tarkim, ar yra
14 kažkoks laikotarpio...

15 **R.:** Nu ne, tiesiog savaime taip. Ateina metai po metų, ir tiesiog pasižiūri, kaip prieš
16 tris metus yra ir kaip po trijų metų – kaip pavyzdį sakau, ir ten draugių turiu, kurios
17 jaunesnės, vis tiek aš joms sakau, palauk, va praeis trys metai – „tai ką čia, trys metai“
18 – o iš tiesų tai kiekvieni metai jau savo duoda, ir tas nuovargis, ir to poilsio
19 reikalavimas, ir tie įvairūs negalavimai, kurie pasireiškia grynai taip. Tiesiog jie
20 kasmet, kasmet... Kai pagalvoji, ką darydavai jaunystėje, kai buvai jaunas, kaip
21 sugėbėdavai, tai dabar iš viso šito jau nėra, grynai reikia poilsio, reikia, reikia, reikia,
22 jau nebegali. Turi save, kaip sakoma, kažkiek daugiau mylėt. (*Sutrukdo aplinkiniai –*
23 *G.R.*)

24 **I.:** Kada pastebėjote, kad senstate?

25 **R.:** Sunku taip nustatyt.

26 **I.:** Apytikriai.

27 **R.:** Nu gal kokių 65 gal metų daugiau taip. Taip.

28 **I.:** Ir kaip pasikeitė Jūsų gyvenimas?

29 **R.:** Nu tai grynai daugiau poilsio reikia. Daugiau poilsio, nuovargis, vis tiek turi
30 ilsėtis. Reikalų yra visokių, vis tiek turi daryti, bet jau tada galvoji, kai pailsėt, kai

⁴⁷ I. – interviuotoja, R. – respondentė (-as).

31 išsimiegot, kaip pagulėt karts nuo karto, nes skauda kažką. Tiesiog fiziškai žmogus
32 silpnėja, silpnėja sveikata.

33 **I.: Ir Jūs jau nedirbote tuo metu?**

34 **R.:** Ne, aš jau nedirbau. Aš nuo 60 metų nedirbau.

35 **I.: Kaip manote, ar senatvė turi privalumų?**

36 **R.:** (Nusijuokia) nu nežinau. Senatvė – sunkus darbas, kažkur girdėjau. Tai yra
37 dejavimai, tai yra išvis... reikia kažkaip bendraujant tai... asmeniškai mane tai nervina
38 žmonės, kurie ten... tie dejavimai ištiesai arba kalbėjimai apie ligas... Kitiems tai yra
39 galbūt malonu, taip va tiesiog atsikelia ryta, nu tai aš nežinau, koks čia yra požymis,
40 ar čia keičia – išsilieja žmonės. Man tai asmeniškai yra šita nepriimtina, šitie dalykai.

41 **I.: O kokie būtų trūkumai? (pauzė) Čia jau išeitų apie tą patį – ligas?..**

42 **R.:** Senatvės?

43 **I.: Taip.**

44 **R.:** Tai aš nežinau, ką į tokį klausimą atsakyti. Kokie trūkumai? Grynai žmogus daraisi
45 mažai kam – nu reikalingas daraisi – bet iš tiesų toksai, jeigu taip imant, kiek aš žinau,
46 sociologinės apklausos yra iki 65 metų lyg ir pravedamos ar ne?

47 **I.: iki 74 lyg.**

48 **R.:** A, 74. Ai, teisingai. Tai va, juokėmės, kad virš 74-75 jau tavo nuomonė niekam
49 nesvarbu, nors prezidentas ten ar valdžios vyrai gali būti, tai nuo žmogaus... ir jei
50 vaistai, akcijos, tikrinimai sveikatai, tai kažkas ribojama - iš tiesų, taip neturėtų būti.
51 Neturėtų taip būti. Nu išvis yra požiūris į senstantį žmogų, kad jis ieško ligų, jis neturi
52 ką veikti, jis eina pas gydytoją pasikalbėt. Iš tiesų tai šitaip nėra. Va toksai yra
53 požiūris. Vat jauni, tai čia jau jie neina, jie sveiki, pas gydytojus nesilanko, vaistų
54 negeria, jie moka gyventi, jie išgėrę, aš neinu, neklausau. Iš tiesų tai tie seni žmonės
55 nu ne visi gal ten eina pasišnekėt. Nemanau, kad ten pas gydytoją per tas kelias
56 minutes su tavim kažką pašneka. Trūkumai... Pagalvoji, kad kiek jau liko tokio, kaip
57 sakoma, sąmoningo normalaus gyvenimo, kol tu dar vaikštai, kol tu dar judi, o jeigu
58 kokia liga, ir kiek čia dar tų pavasarių liko tokių, nu tai būna tokios mintys. Vis tiek
59 ateina toks laikas, ir nieko čia jau nepakeisi – taip yra.

60 **I.: Kaip Jūs manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

61 **R.:** Pagal metus?

62 **I.: Apskritai, bet galima sakyti ir pagal metus. Kaip Jūs...**

63 **R.:** Nu pagal metus tai aš nesijaučiu, kad man tiek, kiek yra. Aš pagalvoju, ar man
64 tikrai tiek yra. Ir pagal metus, ir pagal taip, ir pagal savo charakterį, pagal savo natūrą

65 aš nesijaučiu, kad man tiek metų. Man atrodo, gal man mažiau, negi man tiek. Bet
66 aišku, susimąstai, kad tikrai tiek.

67 **I.: O tai kiek Jums yra ir kiek Jūs jaučiatės?**

68 **R.:** Nu aš jaučiuos gal koki 60, koki 10 metų norėčiau mielu noru nume... nu kaip,
69 morališkai nuimant, galvojant, juo labiau, kad taip ir aplinkoj, ir ten giminių tarpe, nu
70 taip nustemba, kad čia kažkoks tai jubiliejus gal artėja, ar čia tikrai man tiek metų?
71 Gal kad aš tokio optimizmo turiu, nerodau ten tų savo tokių vidų, kiekvieno žmogaus
72 gal toks charakteris yra, nežinau, aišku.

73 **I.: Mano kitas buvo klausimas, ar kiti pastebi Jūsų senėjimą? Kaip reaguoja?**

74 **R.:** (juokiasi) nu kas tie kiti? Kas tie kiti?..

75 **I.: Na va, sakot, draugai nustemba, kad jubiliejus...**

76 **R.:** Ne, nu draugai tai ne, giminių vat vaikai, mano brolio vaikai – jiems jau po 50. Aš
77 juokiuosi, mes pasenom, jūs jau užaugot, susilyginot su mumis, jau kažkur bendra
78 kalba gali būti, va. O taip tai net nesijaučia. Aš turiu tokių draugių, aktyvų gyvenimą
79 gyvenančių. Jinai 67 – jinai dirba labai aktyvų darbą, dar labai aktyvi, judri. Kita
80 mano draugė – 65, 66 bus – dalyvauja visur, valdžios atstovė yra, miesto, vat dirba,
81 kaip sakoma, keliuose darbuose - ne tai, kad gal jai reikia, ne tai, kad ji labai nori,
82 tiesiog gyvenimas verčia. Nu nesu tokių vat, kaip sakoma, senų kaimynių laiptinės
83 apsupta, kurios ten... ir laiptinė ta mūsų, kaimynai - mes apie ligas mažiausiai, o kai
84 blogai... Tiesiog neįsikalbam mes sau tų metų. Ir dar norėčiau pasakyti, kad kitas jau
85 50 metų būna senas ir jau jisai dejuoja, o kitas ir 80, jis eina, daro, tvarkosi – čia tas
86 80 tai irgi sąlyginai, jei galva yra, kojos eina, tai aš nežinau, protas veikia.

87 **I.: O nepažįstami, tarkim, parduotuvėje, poliklinikoje, vaistinėje? Nežinau, kur
88 dar lankotės – turguje, kaip kiti žmonės?**

89 **R.:** Normaliai. Normaliai, nu kaip.

90 **I.: Kažkokių įžeidžiančių reakcijų...**

91 **R.:** Ne, įžeidžiančių reakcijų ne, gal tiesiog nu komplimentų prisako ir nežinau... Čia
92 vyras labai sirgo prieš kelis metus, tai ligoninėj buvau, koridoriuj sėdėdavau,
93 laukdavau, tai ten su vyrais vienąkart šnekėjau, ten išėjo apie sodus, apie darbus. Ir
94 kai aš pasakiau, kiek man metų, tai oi sakė – sakiau, aš daug dirbu, gamtoj daug būnu
95 – nu taip nu pusiau juokais. Tikrai niekada negaunu, kad aš jau čia... grynai jau metai
96 tikrai kad tiek yra, nesigiriant, bet negaunu to tokio kažko tokio.

97 **I.: Ar Jūs patį stengiatės išlikti jaunatviška?**

98 **R.:** Stengiuos.

- 99 **I.: Ir kaip to siekiate?**
- 100 **R.:** Nu, paprastai. Vėl viskas susiveda į sveikatą. Ir be to, kai jau reikia masažą
101 pasidaryt, nes man jau yra problemų su stuburu, einu ir į procedūras, fiziškai dirbu
102 sode, vairuoju mašiną iki šiol, nu tvarkausi visokius buitinius reikalus, nes esu viena,
103 nu grynai vat susimąstau, kad jau mano metų moteriškai gal nereiktų šito daryti, bet
104 nu kadangi man reikia ir aš nepasiduodu taip, tom visom tokiom... Čia pavasarį buvo
105 tokios liūdnos dienos, paskendo sodas, viskas nuplaukė, reikėjo viską atsiremontuot,
106 reikėjo vienai viską tvarkytis, organizuotis, ir ne viską... būtų buvę galima atsisėst,
107 dejuot, ir niekas nuo to nepasikeistų, bet darai, darai, stengiesi – kol kas aš dar galiu
108 šitą padaryt. Kol kas aš dar galiu – aš galiu ir nuvežti, ir atvežti, aišku, į miškus,
109 grybaut nebevažiuoju kaip anksčiau pirmyn atgal, bet į sodą pirmyn atgal – kiek
110 reikia, kiek reikia pavairuoju.
- 111 **I.: Aš čia tuo jaunatviškumo klausimu dar daugiau. Galbūt naudojate kremus**
112 **prieš odos senėjimą?**
- 113 **R.:** Ne, nenaudoju. Jokių kremų, grynai nuo odos sausumo, grynai.
- 114 **I.: Plaukus dažote?**
- 115 **R.:** Ne, plaukų nedažau, kadangi manau, kad tai dar vienas papildomas rūpestis,
116 kuriuo aš turėsiu rūpintis, o kadangi aš nelabai turiu laiko ir man asmeniškai yra labai
117 gražu, kai moteris, aišku, žila, gražiai pražyla, negu ten kažkokios rausvos, atspalviai
118 visokie juodi nenatūralūs ir problemos, kurios... po 2-3 savaitių gausi „komplimentą“
119 „va jau tau reikia“, tas mane labai nervina.
- 120 **I.: Ar mankštinatės, sportuojate kažkaip? Lieknėjate?**
- 121 **R.:** Ne, dietų nesilaikau, nelieknėju. Grynai tik fiziškai judu. Sportui nelieka
122 mankštom laiko, jau kai labai reikia, tai šiek tiek pasportuoju. Kai jau skauda ir reikia,
123 bet taip tai ne, nes neturiu tam laiko.
- 124 **I.: O apranga? Ar stengiatės rengtis jaunatviškai? Kaip renkatės rūbus?**
- 125 **R.:** Ne, stengiuosi rengtis normaliai. Nemėgstu iššaukiančių drabužių. Bet aš nenoriu,
126 kaip sakoma, apsileisti, nu nevaikštau taip, stengiuosi neatsilikti.
- 127 **I.: Bet Jūs ir anksčiau nemėgote iššaukiančių rūbų? Daugmaž rengiatės taip pat?**
- 128 **R.:** Taip, aš niekada nemėgau tokių, visokiausio stiliaus to tokio – blizgančių visokių
129 tokių, aš ir dabar jų nemėgstu, bet taip jau ir neapsileidžiu.
- 130 **I.: Ar būtų kokios nors sąlygos, kad Jūs darytumėt, tarkim, plastinę operaciją?**
- 131 **R.:** Ne.
- 132 **I.: Ir ką galvojate apie tuos, kurie daro?**

133 **R.:** Nieko. Jeigu jiems reikia, jeigu jie gali sau leisti ir jei jiems šito reikia – kodėl gi
134 ne?

135 **I.:** **Ir kaip apskritai manote, ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

136 **R.:** Nu manau, kad svarbu. Tai yra irgi visiems lengviau aplinkiniam ir pačiam yra
137 lengviau, kažkuo domiesi, kažką žinai, ir ne tai, kad ten grynai gyvenimas per tą
138 televiziją, kažkuo tai ar skaitai kažką, ar pasižiūri laidas kažkur tai gilesnes ir vis tiek
139 apie jaunimą kažką tokio. Taip, aš manau, tai yra svarbu. Svarbu.

140 **I.:** **Ar yra pasitaikę situacijų, kai Jūs jautėtės sena arba per sena?**

141 **R.:** (pauzė) Ką aš dabar žinau?..

142 **I.:** **Neskubėkit.**

143 **R.:** Negaliu visko taip atsimint tokių dalykų. Aišku, aišku, pasijauti, kad tu jau per
144 senas, gal nueit nors nu vat bet kur, daleiskim, į teatrą ar kokį koncertą, kur vien tik
145 jauni žmonės. Nu pasijauti, kad tu... kad tu jau kažkaip... Savo amžininkų tarpe tai
146 taip, jaunesni ten, senesni, bet nu aplinkoj gal savo giminių, draugų, pažįstamų tarpe
147 ne, bet taip bendroj tokioj aplinkoj pasijauti toks, kad jau yra metai, ir šitą gali
148 pajauti. Nėra to tokio jau polėkio, kad ai čia man viskas, čia irgi nu charakterio
149 žmogaus. Aš taip manyčiau.

150 **I.:** **Tai dėl to, kad yra mažiau vyresnių žmonių ar dėl kažko kito?**

151 **R.:** Taip, ten toj aplinkoj yra mažiau vyresnių žmonių, taip. Kad ten yra mažiau
152 vyresnių.

153 **I.:** **Ar yra kada tekę nejaukiai jaustis dėl savo amžiaus ir bandyti jį slėpti?**

154 **R.:** Ne.

155 **I.:** **Tai tokios situacijos, kai, tarkim, reiktų akinių su dviem židiniiais, kur matosi**
156 **briauna...**

157 **R.:** Ne, ne, aš niekada, aš niekada šito, ne, aš pakankamai turiu ligų, kur grynai... nu
158 kad ne, čia ne mano natūrai.

159 **I.:** **Kaip manot, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

160 **R.:** Manau, kad ne. Manau, kad ne. Į pagyvenusius ir tokius žiūrima, kad jie nelabai
161 ką supranta, jie atsilikę. Čia kiekvienos epochos turbūt problemos, kiekvienos kartos.
162 Mes tokie buvom, taip sakėm, kad mes čia žinom, o tėvai nelabai. Dabar mes
163 užaugom ir dabar mūsų vaikai taip. Taip yra, toks gyvenimas. Aš manau, čia yra
164 dėsninga, tokia yra mūsų visuomenė ir mes vat taip gyvenam. Jei mes gal gyventume
165 kur kalnuose, kur seni žmonės yra labai gerbiami, jų klausoma, jeigu mes gyventume
166 kur nors užsieny, Amerikoj, Vokietijoj, kur mes turėtume daug pinigų, o mes esam...

167 Mes, dauguma senų žmonių, tokių kaip aš, mes daugumoj tarnaujam, nes senatvėj –
168 aš dažnai pasišneku – kad mes išėjom ir tarnaujam, mes negyvenam, mes kažkam
169 tarnaujam – anūkams, vaikams, turim problemų, bėdų, turim uždirbt pinigų. Aš turiu
170 omeny ne save, bet bendrai paėmus. Bendrai paėmus, mano draugė vat sirgdama, kuri
171 serga - sirgo ir vėžiu, dabar pasveiko - kuri dirba trijuose darbuose, kuri neturi
172 sveikatos, jinai dirbo, kad reikia jai išlaikyt ten namus, ten 7 m., ten problemos,
173 skyrybos, turto dalybos. Ji tikrai nedirbtų, bet ji priversta yra, arba ten, daleiskim,
174 išvažiuoja į užsienius - ar ten vaikus prižiūrėt, ar čia žiūrėt –grynai jau laikoma, nu
175 kaip, tu turi laiko, tu nieko neveiki, atrodo, ir tavo gyvenimo jau praktiškai nelieka.
176 Gal tu kitaip tvarkytumeis tą gyvenimą? Tu rastum gal užsiėmimų ten įdomesnių – ir
177 pasportuot, ir nueit kažkur tai daugiau - bet tu esi grynai kad – irgi pagal charakterį,
178 vieni nuo šito sugeba atsiribot, kiti ne, tai čia irgi, taip manyčiau, yra nevienodai.

179 **I.: Ar Jūs skaitote spaudą, radiją...**

180 **R.:** Taip, taip.

181 **I.: Ar naudojate internetu?**

182 **R.:** Ne, nesinaudoju, nes man yra fiziškai sunku, man yra sunku sėdėti. Man geriau
183 skaityt arba žiūrėt gulimoj padėty, man nėra patogų. Ir grynai aš neturiu laiko iki šiol
184 dar tam. Bijau įsitraukti.

185 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

186 **R.:** Ne. Vakar girdėjau, kad senolė ten 74 metų, ta senolė ėjo ten kažkur kažkas, 70 ar
187 65 metų senukas ėjo užkliuvo nugriuvo - na, žinokit, skamba labai taip nu juokingai.
188 Čia žurnalistai, kurie rašo, jie jauni, jiems iki 30, bet tai skamba labai, labai... Dabar
189 išvis, kur aš skaičiau, kad dabar suskirstyta iki 70 ar ten 80 – brandus amžius, ten
190 toliau, ten toliau, senatvė tai ten nuo 85. Dar kartą sakau, yra nevienodai, žmonės
191 sensta nevienodai, nevienodai jie priima tai, nevienodai jie... nu kaip, visi senstam, bet
192 kaip tu įsijauti į tą vaidmenį, ar tu taip - jau suėjo tie metai... Aš irgi, kai buvau jauna,
193 man atrodė ir 40 senas jau, kaip sakoma, o 70 – tai jau išvis. O kai pačiam ateina, tai
194 kas čia tokio? Nieko tokio – ateina, atėjo ir toliau eina metai, svarbu, kad tu vat gali
195 mąstyt, gali eit, gali bendraut, esi savistovus – tai yra svarbiausia.

196 **I.: Ar žiniasklaida tinkamai perteikia tai, ką iš tikro reiškia būti senu?**

197 **R.:** Nu ne, čia jau tas pats. Kelmickaitė čia senutes tik surenka ir padainuoja jos ten,
198 spanguoles rinkdamos. Arba ten kažkur va tokios laidos, kurios yra nepopuliaros, o iš
199 tiesų visos laidos yra tokios jau – pasijuokimui, kaip sakoma, duokim garo, kad

200 močiutės ten šoka, tai pasityčiojimui – nu kaip, taip, tie seni žmonės yra, žiniasklaida
201 tai čia jau ne tas žodis. (*Respondentė nustebė, kad klausimų nebeturiu.*)

202 **I.: Tuomet gal apskritai norėtumėt kažką pasakyti, kaip suprantama senatvė,
203 kaip Jūs ją patiriate?**

204 **R.:** Savo bendraminčių tarpe mes... mes... mes... mes neįsijaučiam į tą, mes
205 neakcentuojam. Savo draugų vat tarpe, buvusių bendradarbių arba draugių tarpe, arba
206 dabar žmonių tarpe, su kuriais aš bendrauju, mes paprasčiausiai net ne vienmečiai,
207 mes paprasčiausiai šito dalyko neakcentuojam. Mes gyvenam savo gyvenimus visi,
208 dalinamės ten lūkesčiais, pasižnekam, pasiguodžiam. Aišku, ten pergyveni dėl vaikų,
209 dėl anūkų, dėl kažko tai, bet neįsijauti į tą senatvę, kad vat galvot „o, man ten buvo...
210 dabar jau viskas, jau kas čia dabar, jau viskas, aš jau niekur netinku“, ir taip toliau, ir
211 taip toliau. Nu... nu nėra taip. Aš manau, gal dauguma žmonių taip. Taip.

212 **I.: Kita vertus, jaučiasi išmetami. Sakot, riba, kai nebetinkate ten nei
213 apklausoms savo nuomonės išreikšti.**

214 **R.:** Nu tai virš 74, tai taip, iš tiesų tai taip. Jau aš manau, visuomenė jau juos išmeta,
215 nes jeigu nei jų nuomonės neklausia, nu kaip, jeigu pravedinėja sociologines
216 apklausas ir jų nuomonės jau nebeklausia. Arba kaip žinote, daro tyrimus kažkokius,
217 tai iki tiek metų, o virš tiek metų to tyrimo jau ir nebedaro.

218 **I.: Kokio tyrimo?**

219 **R.:** Nežinau, vyrams ten turbūt prostatos iki 74, moterims monogramos ten, man
220 atrodo. Nu gal ir nereikia, gal jau šito ir nėra, bet ten dar kažkas. Nu nežinau. Bet...
221 Nu kaip, iš tiesų tai senų žmonių yra labai daug. Ir tikrai, jie reikalingi tada, kai ateina
222 rinkimai arba ten kažką tokio, va pabalsuot, o iš tiesų taigi nu kas jais rūpinasi? Nu
223 niekas. Niekas. Ten toks organizuoja vat puodelį kavos, nu tai čia (*šypsosi*). Tas
224 pavadinimas „senjorai“ tai mane asmeniškai žeidžia. Jis yra, yra... aš nežinau, gal čia
225 kažkam labai patinka? Man asmeniškai tai tas terminas nepatinka. Garbaus amžiaus,
226 va pagyvenę, nu gal aš dar nesu garbaus amžiaus, aš norėčiau vyresnė būt galbūt,
227 amžiuje, pagyvenus, kaip sakoma, pabuvęs – lietuviškas geras žodis yra. Pabuvęs
228 šiam sviete. Pavyzdžiui, mano sesuo – jai 82 m., ji sėkmingai tvarkosi sode, po širdies
229 operacijos, su stimulatoriumi, ir jinai gyvena. Broliui 80 šiandien. Ligotas, labai
230 sirgęs yra, gerklės operacijos – negali kalbėt, bet gyvena labai aktyvų, kūrybingą,
231 sakyčiau, gyvenimą. Tai čia... tai čia gali vat atsisėsti ir viskas, o jis visą vasarą dirba,
232 dar vaikams padeda, visa kita, žiemą jis pina krepšius, tai anūkės juos parduoda.
233 Grynai priklauso nuo žmogaus. O kitas atsisėda, jau jisai negauna, kaip sakoma, jei

234 ten visą gyvenimą mėgo stikliuką pakilnot, tai dabar jam 70 yra - vat yra draugės
235 vyras, yra baisi tragedija, nes jam dabar negalima. Kas yra pas žmogų gyvenimo
236 tikslas, kas yra... Kaip jisai gyveno visą gyvenimą, kas buvo įdomu. Jei visą gyvenimą
237 jam buvo įdomu šitas dalykas ir staiga jo nete... jo nėra, asmeniškai man, aš gyvenu su
238 tokiais pat interesais, kokiais gyvenau visą laiką, tik gal jų yra mažiau – aš mažiau
239 galiu nueit ten į kultūrinius renginius, aš nenuieinu tiek į teatrą, aš nenuieinu į
240 koncertus, vat šitas dalykas, bet visa kita, tie interesai, jie nepasikeitė, užtai manęs
241 visiškai nevargina tas viskas, kad aš galiu atsirinkt, aš galiu nesėdėt, kad man
242 nepatinka. Aš negaliu taip – oi, ryte aptarimai, ten rodė tą ir tą, ten tas taip ir taip, nėra
243 ko žiūrėt, neįmanoma žiūrėt. Tai aš taip juokais sakau, tai kam jūs žiūrit? Yra kanalai
244 ir pultas, išjunkit. Pagaliau kabelinės yra, yra rusų laidos, yra... Gerai, nemokam
245 angliškai, bet mes, kaip bebūtų...oi, dabar jei mes nemokam angliškai, nieko mes
246 nemokam. Bet tai palaukit, aš sakau, taigi mes rusiškai labai gerai mokėjom, mes
247 skaitėm literatūrą rusų kalba, mes skaitėm knygas, mes skaitėm romanus, mes skaitėm
248 „Inostrannaja literatūra“ – dar kiti neskaitydavo. Tai palaukit, tai jei būtų mus mokę
249 tiek anglų, kiek dabar moko – tai mes rusų mokėjom. Nu tai lygiai tas pats. Tai tas
250 mane tas žmonių asmeniškai nervi... nu ne nervina, juokina žmonių toks
251 pasipiktinimas. O ten ta televizija – tai kiekvieną vakarą sensacijos, nu ir paskui „aha,
252 va taip“ – nu nežiūrėkit. Arba tas dejavimas, mane asmeniškai irgi kažkaip tas
253 žmonių... Aš nesakau, kad yra lengva gyventi, bet išgyvena vyras ir žmona, gauna dvi
254 pensijas – tai nėra didelė tragedija išsilaikyt tą butą ir pragyvent, tikrai nėra – jeigu
255 nereikia niekam padėt, aš suprantu. Kita problema vėl, jeigu gyvena moteriškė viena
256 trijų kambarių bute ir verkia, kompensacijos jai reikia – tai irgi yra išeitis kažkokia.
257 Va tas... Gal dar vienas dalykas. Mano karta yra labai mačius daug vargo. Mes matėm
258 skurdą, mes matėm badą, mes matėm tremtis, mes matėm vargą. Tai vat šitas dalykas
259 tai irgi kažkaip atrodo, juo labiau mano metuose, tai aš pagalvoju, aš vat... buvom
260 susirinkę praeitą sekmadienį pas brolių Grigiškėse, tai irgi tą patį sakau, kiek mums
261 reikia? Vaistams, nu maisto irgi ne viską galim valgyt, kas skanu, nu, už butą
262 susimokėt. Tai iš tiesų taip. Niekas nieko nenusineša juk iš tiesų. Ir tas toksai amžinas
263 „oi, ten...“, tas dejavimas... kad tik nebūtų blogiau. Bet vat tas ėmimas į širdį to visko.
264 Aš vat asmeniškai stengiuosi atsiribot nuo visų ten tų problemų valdžios, nuo jų ten
265 visų aferų – čia jų problemos, čia nieko negali pakeist. Gali pabalsuot nuėjęs, jeigu
266 nori, bet ir tai nieko, nelabai ką keičia. Nu, gal mano manymu, tai yra smulkmenos.
267 Gal jei aš neturėčiau rimtesnių rūpesčių ir kitokių darbų, tai aš galbūt irgi taip

268 daryčiau. Kai aš turiu užsiėmimų dar kitokių, dirbu, ir man kitokios yra problemos, tai
269 mane mažiausiai jaudina šitie vat. Ir tie žurnalistų svaičiojimai – paskaitai ten kaip
270 senolė ten taip ir anaip, ten ėjo per perėją, ją partrenkė, bet tai jaunas partrenkė, ne
271 taip koks senolis, tai parašytų gal kažkaip kitaip, ar kitaip pateiktų. Nu čia...

272 **I.: Minėjote, kad neinate į koncertus tiek, kiek galbūt norėtumėt.**

273 **R.:** Aš paprasčiausiai neturiu tam laiko. Tiesiog neturiu kada. Man nesutampa. Ir
274 dabar vat buvo nemokamas koncertas Kaune, Menininkų namuose „Augo berželiai“,
275 dainavo Mikalauskas – aš paprasčiausiai negalėjau eit, nes aš turėjau važiuot į Vilnių.
276 Nemokamas koncertas. Pavyzdžiui, kaimynas kviečia trečiadieniais visą spalio
277 mėnesį į baseiną nemokamai. Šalia mūsų yra baseinas. Bet aš neturiu sąlygų eit, nes
278 aš esu Vilniuj. Gyvenimas yra pastatęs į tokį, į tokias vėžes, į tokius bėgius, kad aš
279 negaliu išlipti iš jų, mane priverčia. Aš mielai nueičiau, aš tikrai rasčiau užsiėmimą ir
280 rasčiau ką veikti, ir aplinką turėčiau draugų, ir viską, bet aš negaliu. Yra... Aš manau,
281 kad yra svarbesnių dalykų – prioritetai man kiti, vat, ir aš negaliu numot ranka į kitką
282 ir ramiai sėdėt koncerte. Čia yra... neišeina. Iš tiesų tada buvau Vilniuj, kai buvo
283 koncertas, buvau Vilniuj, bet aš turėjau kitų darbų, ir aš fiziškai jau nebegalėjau po to
284 darbo grįžus šeštai valandai būti koncerte. Jei būčiau jauna, taip, aš galėčiau, aš
285 suspėčiau, o jau dabar aš turėjau pasirinkt arba-arba. Nu, aš pareigos žmogus, aš
286 pasirinkau, aišku, tą, ką reikėjo padaryt, mano supratimu. Nors tikrai galėjau – iš
287 vakaro žinojau, kad yra – ir tikrai galėjau eiti į koncertą. Ir kažkaip kaip jau nebeini,
288 atrodo, taip jau ir reikia, ir tada taip ir reikia. Retkarčiais į teatrą, būna kitąsyk. Bet tai
289 būna retai. Aišku, nekas. Bet yra žmonių, kurie neturi ką veikt daugiau, tai jie taip...
290 Tikrai labai gražu, aš pernai buvau spektakly – čia operetė turbūt buvo, krikšto dukra
291 buvo padarius čia tokį susiejimą, labai gražu man, tiesiog graudu darės, kaip teatre,
292 muzikiniam, Kauno muzikiniam teatre su lazdelėm seni žmonės, taip šilta, gera,
293 malonu – tikrai malonu – ir eina, ir laiko turi, ir tikrai, taip tikrai eina žmonės. Man
294 labai gražu yra. Yra dar, kaip aš sakau, kultūringų žmonių, kurie knygas skaito, kurie į
295 bibliotekas eina – yra juk, žmonės domisi. Ne visi gal ten televizorių apsikabinę ar ten
296 kažką tokio. Nu, iš kitos pusės tai nežinau, pavyzdžiui, lietuvės moterys, jos visos, nu
297 pensininkės kurios, ir vyresnės, tai tą, tai tą, bet jos niekada nesėdi ant suoliuko
298 susėdę prie namo, labai retai, jei jos sėdi prie suoliuko ir plepa kažką tai tokio. Jos
299 namie, jos kažką daro, kažką gamina, kažką verda, kažką mezga, jos neturi, jos visos
300 daugumoj yra tokios, jos turi užsiėmimą. Čia kitos tautybės mūsų kaimynų moterys –
301 ar jūs filmą žiūrėsit, ar kur – tai visą laiką jos sėdi ir mato, kas kur nuėjo, kas kur atėjo

302 - visa šneka. Mūsų kartos, mano kartos – aš neturiu aplinkoj tokių žmonių, visi neturi
303 laiko, ir man sako, tai va kažkur į kavinę, - neturiu aš su kuo, nes mum arba
304 nesutampa laikai, arba tiesiog neturim mes laiko. Neturim laiko. Viena dirba iki 72 -
305 viena mano draugė, kita vat dabar dar, tai anūkai jos Vilniuj, šita dirba. Tokios vat
306 artimesnės. Kita vėl, žiūrėk, sode per visą vasarą, jinai ten kuičiasi ir kažką tai tokio.
307 Grynai vat tie interesai tada jau susiveda vat į tokį gal bendravimą telefonu
308 (*nusišypso*) daugiau, nu retkarčiais susitikimą. Nu mano aplinkoj nėra nusenusių, kad
309 nors ir 80 keli metai, vat, yra draugių – bendradarbių buvusių, tai nėra mano draugės,
310 tai yra labai puikūs žmonės, bendradarbiai, bendradarbė yra buvusi, tikrai ji 82,
311 prasidėjo treti metai – mobili, judri, bijo žiemos, bijo paslysti, jinai eina, jinai gamina,
312 jinai dirba, jinai augina proanūkius, jinai žmogus ir su išsilavinimu buvusiu, su
313 Šepečiu - va ta karta – yra baigusi universitetą, viską, ir... ir nėra „nu taip, nu taip, nu
314 jo, jau metai, ai nu čia...“. Jai dukra pasakė, kad kiekvienais metais tai yra dienos, kas
315 tau duota, ir turi čia švęsti ir gimtadienį, ir vardadienį, ir turi ateit pas tave, ir čia vat
316 viskas, ir pabendraut, ir pašnekėt, ir pakalbėt va grynai. Tai aš manau, kad šitoks... yra
317 žmonių senų, tai tikrai tokių yra nemažai, tokių yra nemažai, ir negalima jų nurašyt,
318 kad jie jau nieko-nieko. Jie tikrai labai daug daro, labai daug padeda, jie labai, labai –
319 ir tai kultūrai, ir pažiūrėk, kiek visokių yra, jie užsiiminėja, renka kažką, palieka ten,
320 aprašo, ne tai, kad ten sugalvojo koks 20 metų bernužėlis Radžis knygą parašyt – yra
321 juokinga, bet taip yra dabar. Žmogus vat pragyvenęs 80 metų, tai jisai gal... jisai
322 nerašo, jis nerašo, ir kai jo nelieka, tada po trupinuką parašo kiti, va taip, taip. Tai aš
323 dabar sakau: „Vaikai, klausykit, va brolis nuo 17 metų mokytojaut pradėjo, šeimą
324 išlaikyt, tai va, klausykit, vaikai anūkai, nebebus tėvo, tai paskui ir klausinėsite vienas
325 pas kitą. Na, tai žinot, gyvenimas yra gyvenimas. Taip kad... Nežinau, ar čia kažką
326 prišnekėjau, ką klausėt.

327 **I.: Dėkui.** (*Interviu pabaiga. Respondentė kur kas laisviau tęsia*)

328 **R.:** Sunkiausia, kaip sakoma... Ot, mano sesuo tokį gerą ketureilį pasakė ar šešiaeilį,
329 kad aš sakiau, turbūt neužsirašiau – užsirašysiu. Mano sesuo tokia poezijos ... – ji
330 atsimena, atmintinai deklamuoja žemaitiškus ten tuos eilėraščius visus visokius, tai
331 taip gerai ji ten pasakė, kad ten ir metai, ir visa, bet širdis dar jauna ir akys dar žiba,
332 bet surimuota gerai. Kaip žmogus save pastato, taip jis jaučiasi. Nu sakau, aš
333 asmeniškai pagalvoju „Viešpatie, ir mes vat su draugėm... Dieve, kiek mum metų, kai
334 buvom jaunos, o Jėzau, o Jėzau. Turi grupės draugą – aš baigus vakarinį – turiu
335 grupės draugą, jam dabar virš 80, gal kokie 4. Kai mes įstojom, mums buvo 20, jam

336 gal 40 metų, sibiriakas. Ir kai mes buvom jaunos čia ir t.t., o jis jau buvo 40 metų
337 vyras. Kai mes dabar susitinkam – susitikimai būna ar ką – tai mes sakom, nu va,
338 matai, tu Juozai toks pat likai, ar ne, o mes va pasivijom tave. O žmogus irgi - likęs
339 našlys, šitiek metų našlys... Šeštadienį buvau užvažiuavus, aš jam ten nuvežiau kai ką.
340 Jis dar į sodą nuvažiuoja troleibusu, nu su ta lazdele ten tokia dabar eina, taip ten, jisai
341 visuomet gyvena gyvenimą... niekad aš negirdėjau, kad aš ten... oi va ten blogai,
342 galva blogai. Jis gieda kažkur tai, jisai dainuoja chore, jisai nuvažiuoja - nesvarbu, jis
343 tam sode kiek, bet jis nuvažiuoja, pasėdi, jis nuvažiuoja tuo troleibusu. Jisai visą laiką
344 tokį vat gyvenimą, taip sakant, tuos tarpus... ir... nu senas. Nu daug, virš 90. Yra mano
345 giminė 99 – giminaitė, kuri yra senelių namuose Prienuose ir 100 metų. Jinai su
346 kojom nevaikšto, bet pas ją galva yra šviesi. Ir jinai knygas skaito, jinai siuvinėja
347 kryžiuku, jinai dirba. Nuvažiavo vat mano sesuo aplankyti ją, tai ji sako, mus į teatrą –
348 į teatrą mus veža, į Prienus, į teatrą veža mus. Su tuo vežimu, su viskuo. O tai kodėl
349 man nevažiuot? Suprantat, kita sėdėtų, sakytų, ką čia man, aš sena, niekam netinkama
350 – gal čia yra mano šeimoj, nes mano mama asmeniškai, jinai... nu baisus buvo
351 gyvenimas, bet jinai... 50-ieji, 51-2-3, Stalinas dar gyvas buvo Tėvelis, ten mes
352 buvom susislėpę – ji neturėjo tų dantų. Tai jinai tais laikais pasidarė protezus. Jinai
353 važinėjo į Kėdainius ir jai padarė. „Kaip aš būsiu be dantų?!“ Kaip kaimo žmogus, tai
354 jis... vienas dantis ten kyšo, jisai gyvena, ir jinai visą gyvenimą „nu kaip?“ – turbūt
355 turėjo vieną ar du dantis, ir jinai nu tais metais nepasidavė, jinai laikėsi ir būdavo
356 taip... irgi kad visada ir viską... „tai jeigu aš nemokėčiau pasisiūt ar kažką pasidaryt,
357 kaip aš atrodyčiau? Tai gerai, kad aš va nusimezgu, pasidarau.“ Na, čia gal tokie genai
358 yra, kad žmogus nepasiduoda. Nu taip tai va. O dabar tai senatvė nu kaip. Senas
359 žmogus būna, sakykit, ir nuo 50, 60 – aš jau čia, ką aš čia, jau sena, ką aš jau čia
360 niekur netinku, nieko čia aš... Nu gal juokais pasako, bet yra tokių niurzgalių...
361 niurzgalių...yra niurzgalių. Jeigu ko reikės, tai klauskit. (*Lyg ir pabaiga, bet dar kažką*
362 *prisiminė*)
363 Nu, sode tai jinai ten kažką augina, daro, kažkiek atvažiuoja su vyru. Nu kažkaip vis
364 tiek yra smagiau. Ir jinai turi dukrą – kaip mano akyse gimus, augus, užaugus, jai yra
365 44 turbūt metai. Tai atvirai pasakysiu, aš daugiau randu bendrą kalbą ir daugiau
366 bendrauju su dukra negu su mama, nes mes kažkaip randam gal, gal charakterio
367 ypatumai kažkokie ar kas, taip kad čia... man nėra sunku bendraut su jaunesniais už
368 save, va, ką noriu pasakyt. Man nėra sunku, jie manęs nu neatmeta, kad aš ten
369 nusišneku ar ten kažką tai tokio, mielai su manim bendrauja jaunesni už mane

370 žmonės, va. Tai čia gal sau kaip kokį komplimentą reik pasakyti, nežinau, nežinau
371 (*šypsosi*).

372 **I.: Tai gal amžius kaip toks nėra labai svarbus žmonėm bendraujant? Ta
373 prasme, kad ne amžius yra svarbiausia. Sakot, su...**

374 **R.:** Turbūt ne amžius yra svarbiausia. Turbūt ne amžius yra svarbiausia. Amžius yra,
375 man atrodo, metai ir amžius yra svarbu fizinėm jėgom ir sveikatai, su amžium nu
376 blogėja žmogaus sveikata, tai čia niekur nesidėsi. Čia jau taip yra. O visa kita tai tu
377 gali, tu pilnai gali būti lygiavertis vat su 20 metų jaunesniais žmonėm, gali kalbėt,
378 diskutuoti. Ir jeigu tu nori, aišku, rast bendrą kalbą su jais, jeigu tu kažkuo domies.
379 Jeigu tu niekuo nesidomi, tai jeigu kalba ten prasideda tik tuo ir anuo – neminėsim
380 pavardžių ten mūsų garsiųjų „žvaigždžių“ – kalba su tokiu žmogum išvis... aš,
381 pavyzdžiui, nu kaip - atsirinkčiau. Be to, tie draugai yra po 50 metų pas mane, nuo
382 jaunystės yra, nes tai galų gale ir atsirenki. Gali nebendraut, nekalbėt paprasčiausiai,
383 bet jeigu su kuriais kalbi, jie yra panašaus mąstymo, jie nėra tokie, kad grynai...
384 Aišku, amžius, amžius, amžius yra... Aš tik manau, kiekvienais metais ta sveikata
385 blogėja, ją bandai išlaikyti, ir tada jau žmogus nori nenori – tave stato į kažkokius
386 rėmus, tiesiog į tuos rėmus, kad tu jau gal nesi... Nauji metai – jaunystėj kitaip
387 švenčiau, senatvėj pagalvoji, o kaip tu namo parvažiuosi, o kam tau šito reikia, o kad
388 jau po 12, gal geriau namie televizorių žiūrėt ir miegot eit iš karto. Jau ...jau yra ne
389 tas, jau viskas savo laiku, savo vietoj, savo laiku turėtų būti. Bet jau taip nurašyt, kai
390 žmogui vat 70 ar ten kiek, kad tai riba kažkokia ir tu jau viskas... tai aš nesakyčiau,
391 kad reikėtų. O, 80 metų bobulė sėda, mašiną vairuoja, o 90 metų – ir niekas nepasako,
392 arba kad čia vat, o čia reikia uždraust vairuoti, čia tokie ir tokie, čia 80 metų ar kiek –
393 nu kaip pavyzdį – jie ten padaro avarijas. Bet tai kiek padaro avarių jaunimėlis, kuris
394 tik tai gavo teises, ir kaip jie... kaip jie... tai jeigu išvest procentą, tai gal ten koksai ir
395 teisingai, gal reiktų sveikatą kažkaip tikrint, gal kažką tai tokio, bet jeigu jis
396 yra...sugebėjimų, kad vat uždėt datą kažkokią ir viskas, iš tavęs jau nieko – tai ne,
397 negalima, metų akcentuot negalima, yra nevienodai: ir gali būti jaunas visiškai-
398 visiškai, ir senas žmogus – jis pilno proto, pilno mąstymo ir blaivaus mąstymo, ir... be
399 to, dar išsilavinimas yra žmonių, tai iš viso yra šviesaus proto žmonės, kurie.. jeigu tu
400 jau niekas. Mane tai, aišku... dažnai sakau: labai gerai, kad mes pensijoj, ir laiku
401 išėjom, laiku gimėm. Juk yra baisu, kai jauni žmonės negauna ten darbo, 50 jau per
402 senas ar ten 40, tai yra, tai yra, nu aš nežinau, tai yra tragedija, tai yra tragedija. Tas
403 nepriėmimas į darbą jaunų moterų, tas yra dekretinių išėjimas neišleidimas, tai yra

404 negalėjimas vaikų slaugyt, kaip jie serga. Kai aš buvau jauna, mano laikais tai mes tą
405 biuletinį... problemų nebuvo – serga vaikas ir tu jį slaugai. Arba pats sergi, pats
406 kaltas, neini ar ten gripas – neišguli, nežinau, bet dabar sąlygos verčia, tiesiog yra...
407 tuo atžvilgiu tai geriau buvo, šitie dalykai. Bet tas toksai pasakymas ir parašymas ir
408 labai dažnai pasakymas: oi, einant pas gydytojus už vizitą reiks mokėt 5 lt - nu kaip
409 pavyzdį, buvo kažkur – todėl, kad jie eina pas gydytoją pasišnekėt. Tai na aš...
410 Valdžios vyrai pasako, tada jie mažiau eis. Tada ko jis eina – gal eina vaistų išsirašyt,
411 gal ko, gal... O gerai, o jeigu ir pasišnekėt – tai gal galėtų būt kokie kabinetai, kokie
412 psichologai, kur žmogus gal *tikrai*, jis nori pasišnekėt, gal jis nenori eit pas kunigą,
413 gal kunigas laiko neturi? Aš nežinau, ar galima pasišnekėt su kunigu per tą langelį,
414 kuris mane skiria nuo žmogaus, ir kažką su juo kalbėt *jo nematant*, nu aš asmeniškai
415 negaliu šitaip. Aš galiu galvot, kažką aš pasakysiu, bet tai yra nenatūralu. Gal aš
416 noriu... – nu kaip, aš galiu eit pas psichoterapeutą, bet tai yra pinigai, tai gal turėtų
417 būti kažkokie tokie slaugytojo etatai ar kažkas. Juk seni žmonės, kurie yra ligoniai
418 namie, jiems ne tiek svarbu, kad jam ten gal košę išvirtų slaugytoja, bet kad pakalbėtų,
419 kad pabūtų su juo. Ir dar, aišku, jaunimas niekada nenori išklaustyt, o čia yra nusibodę
420 tos kalbos ir visa kita, ir tas va toks... Nu nėra televizijoje iš viso senų žmonių, jie
421 pasenę, jie negražūs, jie nusišneka, jie ne taip kalba. Ir pažiūrėkit – veideliai visi
422 išblizginti yra.

423 **I.: Jūs pasigendate vyresnių žmonių?**

424 **R.:** Taip. Kažkur tai taip.

425 **I.: O kas Jums dar būtų įdomu, kad ką jie šnekėtų, pasakotų?**

426 **R.:** Apie savo gyvenimą pašnekėtų, apie savo šeimas, apie tai, ką jie veikia. Kaip yra
427 smagu, vat parodo „Tarp miesto ir kaimo“ tas laidas, nu mažai, bet žiūrėk – gal jos
428 nežiūrėtos, bet nu mano supratimu, yra žmonių, yra šeimų, ne vien tik tai kad kažkas
429 kažkur nuvažiavo, kažkas su kažkuo išsiskyrė, bet yra gyvenančių šeimų, yra
430 auginančių vaikus, užauginusių, yra tie vaikai, išėję į žmones, yra, labai yra tokių. To
431 nėra, tokios laidos nėra. Yra tiktai... Jei būna laida, sueina vyresni žmonės, tai būna
432 rėkimas, politinis rėkimas: viena pusė šaukia tą „Prašau žodžio“ ten šaukimas, ar dar
433 už kažką ten, nutildyt negali, vieni už tą šaukia, kiti už tą, ir gaunasi nu išvis... yra
434 labai, labai taip man, nežinau, labai nepriimtina, kaip ten susirenka. Nu gal dabar jau
435 šiek tiek atvėso tie dalykai, bet kai būdavo vieni už Landsbergį, kiti už Brazauską, ir
436 susirenka ir tie seni žmonės, ir tiek tų emocijų, tiek to pykčio būna, tiek to
437 nepakantumo - nu tai gali nemėgt žmogaus, gali, bet tai kažkaip... Ir tos laidos turėtų

438 būt – na nebūtinai politinės, man tai politinės tos laidos, tai jos yra kapitalas politinis
439 kraunamas, vat gyvenimiškų turėtų būti. Sakau, labai gražu – parodė Kelmickaitė
440 laidą, parodė Varėnoj, Žuvinte – aš esu pati spanguoliavus – močiutės apie 80 metų,
441 moteriškės renka spanguoles. Atėjo jos su savais krepšiais, su tokiais maišais, visos
442 kalba dzūkiškai, nu jos ten renka, pasišneka tuose baliuose, paskui jos susėdo,
443 išsitraukė kažką valgyt, išsitraukė po tokį mažą buteliuką, jos ten išgėrė, padainavo
444 (*šypsosi*). Nu tikrai žiūri, yra vat žmonių – kaime žmonės – arba vat dzūkeliai,
445 nuoširdūs žmonės, bet tai yra laidos, žinot tokios, jų nežiūri niekas, nu kas ten žiūrės į
446 tas ten kokias senas bobas ir kam ten įdomu? Jeigu rodo jau sodybą, ją labai gražią.
447 Nu, aišku, taip yra. Yra paklausa tokia, yra pasiūla tokia. Yra pasiūla, yra reitingai,
448 yra reklamos, yra viskas.

449 **I.: Vyresnių žmonių yra daug, aš manau, jie žiūrėtų galbūt.**

450 **R.:** Jie žiūrėtų. Bet žinot, kai rodo ten šokius ar ką, tai balsuoja. Balsuoja vaikai,
451 išrenka vaikai žvaigždes. Nu kas balsuoja? Išrenka vaikai vaikus, nes balsuoja 12 –
452 13 m. mergaitės ten išrenka. Čia jau pompa tokia. Nu tai vyresni, tai jie ką – pinigų
453 gaili, nes reik anūkam atiduoti. Ir ta laida yra, jinai neapsimoka tokia. Žinoma,
454 žiūrėtų. Žinoma, žiūrėtų. Nu žiūri. Pažiūrėkit į tą pačią „Triumfo arką“ – nu gerai,
455 padarė tokią va tikrai gerą laidą, tai kiek žmonių žiūrėjo, ir tikrai labai taip, tai buvo
456 netuščia, tai buvo nebanali, buvo smagi laida... Mano nuomone, žmonės, aišku, ir ta
457 tinginystė, bet tas dejavimas – žmogui yra įėję į kraują dejuot, kad jis pats kažką...
458 Nereikia toli eit, nereikia daug kalbėt, tik reikia, pavyzdžiui, pasamdyt žmogų kažką
459 padaryti... Yra pilna bedarbių, bet žmonių nėra dirbančių. Nėra, jų nėra, jie tingi. Jie
460 gauna pašalpą kažkokią. Kad šitiek būtų išlaikytinių, šitiek socialiai remtinų?.. Kai
461 belekur – žemės, laukai Lietuvos dirvonuoja, tu belekur gali kažką užsiaugint, kažką
462 turėt – tai ne, arba geriau eit pavogti. Nu aš čia iš praktikos kalbu. Pas mus sode man
463 reikėjo pavasarį, pavyzdžiui - tikrai problemos buvo su tuo potvyniu tokiu baisios – aš
464 viena, man ten reikėjo padėt išvalyti, tai ne, aš neradau, aš tik radau... Man tą darbą
465 padarė specialistas, kuris dirba labai gerai, gerai daro, gerai tinkuoja, gerai plyteles
466 klijuoja, gerai remontuoja, nepaprastai viską gerai daro, bet jis tuo metu buvo laisvas.
467 Tai buvo mano laimė, ir jisai padarė. O vyrukai vaikšto, jauni vyrai – jie ne, jie ne.
468 Kaimynė prašė, gal gali kas nušienaut pievą, nu sode - jinai negali dirbt, ji gauna kitas
469 pajamas, jinai negyvena Kaune, sodas yra mamos, auga žolės. Ji sako, gal gali man
470 surast, kas man nupjaus tą žolę, su mašina ar su dalgiu, nu su bet kuo. Nepatikėsit, tris
471 žmones prašiau (už pinigus) – ateina, pažiūri, tai jam dalgį išmuš, tai jam mašina

472 neims. Tai vyrai, kurie yra vyrai – jauni, už mane jaunesni, po 20 metų jaunikaičiai ir
473 kokie 40 gal. Tai pensininkas apie 80 metų atėjo su dalgiu ir nupjovė už 50 litų šitą
474 pievą. Senas žmogus, jis atėjo ir nupjovė. Nu gerai, jisai mėgsta ten išgert ar ten taip,
475 ten kitos problemos, nu nedaug jis ten, daviau jam dar pusę litro, bet jis nupjovė,
476 padarė tvarkingai – jisai nupjovė. Tai apie ką kalba? Senas žmogus ir vat jisai padarė.
477 Eina tie seni žmonės, eina tos senutės, į tą sodą važiuoja, į tą gamtą, dirba. Ar joms
478 čia reikia? Joms reikia ilsėtis – jos įpratę, jos nori to darbo. O čia yra tik tai... Taip
479 yra. Kaimuose kas yra? Moka ten po kiek – po 40 litų į dieną, už vieno daržo
480 nuravėjimą, dar valgyt duoda, ir jei sumoka tuos pinigus, tai paskui jau kitą savaitę
481 nėra to daržo kam ravėt. Čia... jau nėra kam ravėt. Tai aš nežinau, kaip čia išauklėja ta
482 visuomenė tokius vat. Neturiu supratimo aš. Tingi dirbt. Tas yra tingėjimas. Mūsų
483 karta, tai mes įpratę – žmogus nu kaip be darbo, nu kaip? Čia va vieno tėvai kaime –
484 nu kaip? Tai koks gyvenimas? Nors ta karvė niekam nereikalinga, grynas nuostolis,
485 nu kaip – kaip čia nieko nelaikysi, neauginsi kaime? Gauna pensijas, viska. Ir gali
486 gyvent. Čia jau yra tokie laikai, ir nieko nepadarysi. Yra pratę jau taip. Tai nežinau, aš
487 čia į laukus nuvažiavau ar taip į kitą pusę.

488 **I.: Tai įdomu, tas požiūris tarp kartų, koks skirtumas.**

489 **R.:** Taip, labai, yra skirtumas. Yra šeima. Pas mane yra šeima, kurie abudu gauna
490 invalidumus, jie nedirba, nu taip išėjo. Jam 60, jai 65, gal 66 ar 7. O jisai invalidas,
491 jam širdis operuota. Jis galėtų dirbt, fiziškai dar gali, bet jis nedirba niekur kitur, nes
492 jis invalidumą gauna, ir jinai gauna invalidumą, ten sąnariai – nėra labai ligonis, irgi.
493 Ir nepatikėsit – jie niekada nedejuoja. Turi, ten trys vaikai, vienas vedęs, atskirai
494 gyvena, yra du – vienas jau dirba, padeda labai tėvams dirbdamas, jau baigęs
495 magistratūrą, viska. Sode jie gyvena, prasimaitina iš sodo. Nu, pagauda žuvies, kaip
496 aš juokiaus kažkada (*šypsosi*), aišku, nusiperka – yra žmonės, kurie niekad nedejuoja.
497 Jie stengiasi verstis tuo... aš jau... ant tiek buvo blogai jai, ant tiek buvo blogai. Jis
498 išoperuotas, gavosi sepsis – širdį išoperavo, vožtuvą pakeitė, užkrėtimas ir sepsis, ir
499 jisai ten tą, kažkas ten gavosi, nu baisi ta bakterija, kuri... nemuša ten antibiotikai ten
500 stipriausi, 50 x 50, ji čia viena, vaikai – čia buvo prieš 10 metų, dar tie vaikai mokėsi
501 mokykloj. Jinai viena, čia ji nei vairuoja, yra mašina – buvo. Ji nevairuoja, yra blogai,
502 nu ant tiek blogai. Aš sakau: „Lina, nueik į „Bėdų turgų“, pasižiūrėk, nueina ne
503 tokie“. – „Ką tu, kur aš eisiu, kur aš eisiu? Ką tu, ką tu?!“, jinai sako. Nu, ačiū Dievui,
504 kaimynai ten padėjom, kiek galėjom, vežiodavom ten ir ją ten šefavo. Vyras per
505 pačius karščius ligoninėj atgulėjo, nieko, išsikapstė, išsi... Sakau vat, ji baigus

506 vidurinį, spec. vidurinį turi, jis turi aukštąjį išsilavinimą, yra tokios sąlygos. Bet ta
507 prasme, kad žmogus nedejuoja, ir to pavydo tokio nėra. Ir dar, va, oi, baisu sakyt –
508 pavydas. Nu jau čia tai aš nežinau, iš kur tie žmonės.. yra šito pavydo: ten turi, ten
509 pažiūrėk, turi lėktuvą, ten jis skraido – tegu skraido, viskas gerai. Aišku, blogai, kad
510 jis ne už pinigus nusipirko tą lėktuvą, savo uždirbtus, nu bet tai ar tu pakeisi? Gal aš
511 mistiškai pagalvoju kitašyk. Mes gyvenam, dar nenugyvenom. Dar palauk, dar
512 nežinai, kas gali būti, kokios nelaimės, ir kaip visko būna, ir pavydėt čia taip. O iš
513 kitos pusės tai, kaip sakoma, kai žmogus numiršta, tai iš paskos nevažiuoja su turtais
514 jokia mašina, nevažiuoja tikrai. Viskas palieka, tie turtais ir čia viskas ant tiek yra
515 laikina. Taip kad pasižiūri į žmones, kad yra kam blogiau. Išvis, kiek čia žmogui daug
516 reikia. Kaip vienas girdėjau, kaip sako – nu tikėjimo ta valandėlė kažkur be 15
517 minučių 7 – tai sako, va, reikia kaip paukšteliam – paukšteliai atsibunda ryte ir čiułba
518 visą dieną, ir jie gieda va – Dievą garbinti. Bet jeigu visi čiułbės ir garbins Dievą, tai
519 kas dirbs tada? (*juokias*) Nu irgi kažkaip bus kaip ta teorija tokia, tai gerai, galim ir
520 taip, yra tie garbintojai, kurie nuo ryto tik vaikšto, kur koki butelį susirast – kaip
521 mieste, ten labai gerai matos, kurie iš pat ryto, šeštą ryto – jau jiems reikia, jau jie
522 negali kitaip. Bet tai žmogus, nu jis turi kažką daryt, rast savo vietą. Ir kai ten aiškina,
523 kad ten oi, kaip tu ten gali, ten taip, ten sode dirbi – bet vienam gal yra gerai sode
524 dirbti, jis jaučia malonumą, nes jisai atsipalaiduoja, jisai pailsi - ne fiziškai, aišku, ne,
525 jisai tada geriau miega - bet jis dvasiškai. O kitam gal yra geriau eit kažkur į kavinę,
526 ten susirinkt su kažkuo tai, pasistatyt puoduką kavos ar kažkokią taurę ir ten kalbėt.
527 Kas ką vargina. Pavyzdžiui, mane asmeniškai tuščios kalbos mane vargina. Man
528 geriau yra apčiuopiamas daiktas, kažką tai padaryt, kažką tai, čia priklauso nuo
529 žmogaus charakterio bet tai ir nereikia gal pagal vieną taip spręsti. Vienu žodžiu,
530 pabaigoj noriu pasakyt, mes tai nieko čia... Širdis lieka jauna, mąstymas dar vis tiek
531 lieka toks, nėra toks, kad vis tiek jau, tikrai, nu aišku, juokais, bet tikrai žeidžia, tikrai
532 žeidžia, tai senolis, oi, senolis 74 metų ėjo ir partrenkė per perėją. Nu taip, nu, senolė -
533 mano kaimynė senolė, kuri eina taip, kurios aš nepaveju, greita, šustra, greita ir per
534 perėją vat aną savaitę ėjo, reiškia, per greit pradėjo važiuot mašina ir ją kliudė, per
535 greit pradėjo važiuot. Ji ėjo per perėją, mašina stovėjo, ji ėjo per perėją, ir ta mašina
536 pradėjo labai greitai važiuot, ir ją kliudė, ir jinai nukrito. Nu tai tai tai kas kaltas, ar ta
537 jauna moteriškė, kuri puolė prie savo mašinos, nes kita į ją dar atsitrenkė kažkaip – ne
538 tą moteriškę, kuri nukrito, o kas čia... – gal reikėtų parašyt, kad va, nerūpestinga,
539 neatidi vairuotoja pasakyt, o ne kad moteriškė. O be to, tai priklauso turbūt nuo

540 gyvenimo būdo. Jei žmogus ten visą gyvenimą rūko ar gyvena kaip, ar ką, ir ta
541 senatvė turbūt jau jam kitaip kažkaip. Ir sakau, ir darosi sunku. Ir dar. Ir dar. Jeigu
542 nebuvo interesų kitų, ir jam vat sueina 70 ir interesai yra tik tokie, kad nebegali rūkyti,
543 nebegali išgerti, nebegali nueiti į kompanijas ir nieko daugiau nelieka apart
544 televizoriaus ir ten – aš turiu omeny vyrus – krepšinio – ne tuos, kurie nedurni vyrai,
545 pradirbę gyvenime darbuose, pensijas gaunantys, šeimoj ir viska. Nu tai manau,
546 blogai jiems, yra tikrai blogai. Jiems yra blogai. Jie negali nueit į svečius, kadangi ten
547 bus geriama, o jis negali, pavyzdžiui, jam sveikata neleidžia, daktarai pasakė. Jisai
548 sulauks tuos tris mėnesius per pusę metų ir kada jau pasakys, kad galima, tai jai čia
549 gyvenimo džiaugsmas, tai jo – kita žmonių grupė. Priklauso, ar tu visą gyvenimą ten
550 kažkuo domėjaisi, kaip ir būdavo tie sovietiniai laikai, tikrai mes, tikrai mes, aš bent
551 asmeniškai, lankydavom visus spektaklius, mes važiuodavom į Vilnių iš Kauno,
552 miegodami apsisnaudę, bet važiuodavom į teatrus, apie Kauną nekalbu, mes
553 stovėdavom eilėse, mes stovėdavom eilėse prie knygų, mes prisipirkę tų knygų turim.
554 Dabar tai šito nėra, dabar... dabar... ta kultūra buvo sunkiai pasiekama, bet mes
555 siekėm, mes skaitėm, domėjomės, mes ieškojom ten visokių knygų. Karčiausko
556 „Žvirgždės poema“ dingo, prapuolė. Ten dalinomės. Aišku, kas draudžiama, tas yra
557 labai labai... tai dabar viskas lengvai prieinama. Nežinau. Kita karta, yra kiti laikai,
558 nieko nepadarysi. Praėjo šitiek metų, 50 metų, skaitykim. Užaugo kita karta, mes
559 buvom jauni, mes kitaip galvojom, mūsų buvo tikslas mokytis, mes kitaip mąstėm.
560 Buvom jauni, viskas buvo gerai, nors gyvenom skurdžiai, bet viskas buvo gerai. Nu,
561 jaunimui dabar irgi nerūpi politika. Aš nemanau, kad jiems čia kažkas aktualu.
562 Pavyzdžiui, mums irgi nerūpėjo, nežinojom - Kuboj kažkas kariauja, Kuboj raketos.
563 Kai mums buvo 20-30, Čekijoje - nu jo, čia kažkas tokio, nu taip, išgirdai ir... –
564 kadangi informacijos nebūdavo – virš mūsų mokyklos Kaune, dab. Jėzuitų gimnazija,
565 iškėlė vėliavą 1957 metais – plevėsuoja vėliava trispalvė, ir tuos kapus kai naikino.
566 Nu tai, pasižiūrim, vėliava kabo, oi, labai juokinga, nieks nenuima ten ir t.t. Bet
567 juokinga buvo tai, kad kai baigėm vidurinę, mums neleido daryt išleistuvių, darėm
568 namie – mus išvarė. Atsiet, mes čia jau tokie anokie, nu bet tai buvo tokie laikai, nėra
569 ką šnekėt, gali daug kalbėt apie tai.

570 O senatvė tai neišvengiama, duok Dieve jos sulaukt, kad ji būtų kuo šviesesnė,
571 nes jaunam mirt tai nelabai gal, gal geriau senam numirt reikia. Tik, aišku,
572 nepaliegusiam būt, kad galėtum dar. Tai vat kokia liūdna tema. O kita tema tai sakau,

573 aš ir mano aplinka, mes nesijaučiam, kad mums tiek metų. Mes taip lyg stop,
574 pamąstom, nu ir vėl, ir vėl pirmyn, ir vėl gyvenam toliau.

575 [Draugė važiavo] į Ameriką, tai jinai kai papasakoja, tai ten yra kitaip, ten
576 vaikai, aišku, daugiau turi pinigų, jie samdo tą priežiūrą, bet jie yra nu labai savotiški,
577 labai, nusenę daug daugiau, su reikalavimais įvairias, tokiais nukrypimais gal – gal
578 kad pinigų jie ten turi daugiau, gal ko. Mūsų žmonės yra mažiau reiklūs, man atrodo,
579 ir tie patys, kurie namie yra, kuriuos reikia prižiūrėt. Nu, ir dar kita bėda – alkoholis,
580 kad žmonės ligas įsitaisto vat per tą savo gėrimą, tai tada jau irgi yra problema didžiulė
581 (pauzė). Kad čia mano draugė – ji yra metais už mane jaunesnė, jai yra 68 metai –
582 jinai lapkričio mėnesį vėl važiuoja į Ameriką žiūrėt, ieškotis darbo. Ji ten turi
583 moteriškę, kuri suranda, ten tuo užsiiminėja, kokią šeimą, ir būna žiaurios sąlygos
584 kaip kur, kai kur būna neblogos sąlygos, ir vat važiuoja, užsidirbt pinigų važiuoja. Ir
585 kaip paaiškinti? Reiškia, ji pradėjo važiuot... Paleiskim, jai 68 metai, nu tai iš tiesų jau
586 yra metai, ir sveikata, ir viskas. Tai va. Kitas žmogus gali – gali ir dirbti, ir
587 prisitaikyti, ir kažkiek tą kalbą pramoko. Gerai, ten institute mokė, bet kiek ten mokė,
588 užtekdamo paskaityt laikraštį, jį išversti ten tą, ir gaudavai įskaitą. Mokykloj ten
589 mokydavo, o institute buvo tik parodija tos kalbos. Ir vat važiuoja, ir prisitaiko, ir
590 žiūri ten – ar čia gali sakyti, kad ji senolė? Kokia gi ji senolė? Jeigu ji skrenda sau,
591 nuskrenda, atskrenda, susitvarko viską, susireguliuoja ten tuos pinigus, viską
592 prasiveža, prasisiunčia – man atrodo, aš nesugebėčiau, man tikrai būtų per daug, ir tas
593 krūvis. Atrodo, blaiviai dar galvoju, bet kai fizinė sveikata jau nėra... Tai kokia ji
594 senolė? Pabandyk jai pasakyt „senolė“. Nu taip, taip, jeigu pagal pasą, pažiūrėsi į
595 pasą, tai taip. Kaip mano vyras, jis už mane buvo vyresnis, kaip jisai eidavo ten – nu
596 jisai buvo ekonomistas ir tikrai buvo labai proto aštraus, blaivaus, ir kompiuteriu, ir
597 internetu dirbo, išmoko pats vat, tai jis mėgdavo pademonstruoti. Nueidavo jis kur
598 nors ir reikdavo pasakyt kodą. Tai jis visada mintinai. Tai nustebdavo ten tos
599 merginos, kaip jis čia atsimena tą savo asmens kodą. O kad pagalvot, kad užteka
600 žmogui gal tik keturis skaičius atsimint, tik keturis skaičius, ir visa kita, o kitas,
601 pažiūrėk, kai jam reikia tą kodą, jis galvos, ieškos, popieriuką kol užpildys –
602 nevienodi žmonės yra ir sakau, negalima pagal vieną juos surikiuoti į vieną eilutę.
603 Nėra šitaip, nėra.

Demografiniai duomenys: moteris, 69 metai, aukštasis išsilavinimas, našlė, gyvena viena, pajamos virš 900 lt.

- 1 **Interviu Nr. 2**
- 2
- 3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką tai reiškia - senti? Kuo tai**
- 4 **pasireiškia?**
- 5 **R.:** Turbūt sveikatos. Dėl sveikatos turbūt, nu. Gal... neee... čia sunku pasakyt visai.
- 6 (pauzė)
- 7 **I.: Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate? Ar...**
- 8 **R.:** Tiesiog ne taip... ir mažai domisi gal jau. Nu kaip čia apibūdint bendrai?
- 9 **I.: Pagalvokit. (Pauzė) O kada pastebėjote, kad senstate? Kiek Jums buvo metų?**
- 10 **R.:** Nu tai čia staigiai ne. Taip va atrodo... einant vis, einant metams, viska nu –
- 11 staigiai gi tai ne.
- 12 **I.: Ir ką Jums tai reiškė, kai vat ėmėt pastebėti?**
- 13 **R.:** Ai, nieko, atrodo. Kiekvienas žmo... Čia laukt visiem. Čia visiem tas pats.
- 14 Visiems gi ateina senatvė kada. (Pauzė) Nu, rūpesčiai irgi, vis viena tas pats. Irgi jie
- 15 nedingo niekur.
- 16 **I.: Ar ėmus senti kaip nors pasikeitė gyvenimas?**
- 17 **R.:** Gal ir pasikeitė. Pasikeitė.
- 18 **I.: Kaip?**
- 19 **R.:** Nu (šypsosi, pauzė). Mažiau gal domisi šituo visuo, kas vyksta. Vis vien jau
- 20 niekuo nepasikeis pačiam. Nu.
- 21 **I.: Ar senatvė turi privalumų? Kuo gera yra senatvė?**
- 22 **R.:** Nu (šypsosi) ne. Man atrodo, kad neturi (abu juokiamės).
- 23 **I.: O trūkumų ar turi? Kas blogai senatvėj?**
- 24 **R.:** Trūkumų tai aišku jau – sveikata, labiausiai atmintis. Kas seniai buvo, tai gerai
- 25 atsimeni viską, o kas va dabar vyksta va, šituo momentu – tai jau ne, nelabai.
- 26 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**
- 27 **R.:** Kaip? Nesupratau.
- 28 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs esate? Ar Jūs jaučiatės, kad**
- 29 **Jūs esate tai, kas...**
- 30 **R.:** Taip, taip, jaučiau.
- 31 **I.: Kūnas atspindi tai?**
- 32 **R.:** Nu.
- 33 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

34 **R.:** Nu gal... Aišku, pastebi – nu tai kaip, nu?

35 **I.:** **Ir kaip jie reaguoja?**

36 **R.:** Nu... visaip būna, visaip.

37 **I.:** **Papasakokit daugiau. Kaip būna?**

38 **R.:** Nu vat gali ir taip pasakyt, kad jau sensti. Tai aiškiai, atrodo, nesutampa jau visos

39 mintys. Tai čia šeimoj. Nu tai vaikai, pavyzdžiui, gali pasakyt, kad sensti. Kai va

40 anksčiau buvo tokie laikai, dabar tokie laikai, tai nu. Jau visą laiką visi sako: dabar nu

41 tokie laikai (*juokias*). Nu taip.

42 **I.:** **Ar Jus žeidžia, kai kiti pastebi?**

43 **R.:** Kaip?

44 **I.:** **Ar Jus žeidžia, kai kiti pastebi?**

45 **R.:** Ne (*juokias*). Kodėl?

46 **I.:** **O mieste kažkur, parduotuvėj? Nepažįstami žmonės kaip į Jus reaguoja?**

47 **R.:** Kaip?

48 **I.:** **Mieste, parduotuvėj, vaistinėj, turguj – kažkur. Kaip nepažįstami žmonės į**

49 **Jus reaguoja? Ar Jūs jaučiat ką nors, kad vat, senas žmogus...**

50 **R.:** Ne, aš nejaučiu taip nieko.

51 **I.:** **Ne?**

52 **R.:** Ne.

53 **I.:** **Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviškas?**

54 **R.:** Tai gan gerai būtų, aišku (*juokiasi*), bet nesigauna.

55 **I.:** **Bet ar Jūs ką nors darote, kad liktumėt jaunatviškas?**

56 **R.:** Nu atrodo, nenori atsilikti jau visai nuo viso šito gyvenimo, kiek yra galimybių,

57 kaip sako.

58 **I.:** **O kokia nors mankšta – sportuojate, ką nors tokio darote?**

59 **R.:** Nu tai pasivaikščiojimas, aš viską taip, nu.

60 **I.:** **Ten kremų nenaudojate odai jauninti - kremų nenaudojate?**

61 **R.:** Ne.

62 **I.:** **O rengiatės kaip nors kitaip, nei anksčiau rengėtės, ar taip pat?**

63 **R.:** Tai norisi, kaip ir anksčiau kad buvo viskas, bet dabar kai tokiam, tokio amžiaus

64 žmonėm jau sunkiau kažką nusipirkti.

65 **I.:** **Dėl ko sunkiau?**

66 **R.:** Dėl to, kad madniai - paprastesnio ko nors. O kad madn... laikytis ten reiškia, tada

67 jau.

- 68 **I.: Anksčiau ryškiau rengdavotės?**
- 69 **R.: Ne.**
- 70 **I.: Ką galvojate apie tuos, kurie tai daro plastines operacijas?**
- 71 **R.: Oi, ne (*šypsosi*). Man jau atrodo, kad čia... Nu kaip kam. *Man* tai atrodo, kad**
- 72 nereikalingas dalykas visai. Nežinau.
- 73 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**
- 74 **R.: Kaip?**
- 75 **I.: Ar svarbu išlikti jaunatvišku?**
- 76 **R.: Norėtuši, aišku (*juokiasi*).**
- 77 **I.: Ar buvo kokių situacijų, kur Jūs pasijautėt senas? Ar buvo situacijų kažkur**
- 78 **tarp žmonių ar kaip kitaip, kad Jūs pasijautėt senas arba per senas? Norėtumėt**
- 79 **kažką daryt, bet neišeina, nes Jūs per senas?**
- 80 **R.: Nu, galėjo ir būt, aišku, nu. Bet tai viską gi taip į galvą neimi, aišku, nu (*paузė*).**
- 81 **I.: Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl amžiaus ir bandyti jį slėpti? Ar bandėt slėpti**
- 82 **savo amžių?**
- 83 **R.: Ne (*juokias*).**
- 84 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
- 85 **gerbiami žmonės? Ar... ar kaip žiūrima į pagyvenusius žmones pas mus, yra**
- 86 **tinkama?**
- 87 **R.: Aišku, yra. Man atrodo, kad gerai.**
- 88 **I.: Ar jie gerbiami? Ar gerbia vyresnius žmones pas mus?**
- 89 **R.: Nu taip.**
- 90 **I.: Gerbia?**
- 91 **R.: Nu.**
- 92 **I.: Ar Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo, televi...**
- 93 **R.: Taip, taip.**
- 94 **I.: O internetu ar naudojotės?**
- 95 **R.: Ne. Man čia tokį – užtenka laikraščių, televizoriaus viską. Man dar ten mokintis**
- 96 **viską iš naujo (*juokiasi*).**
- 97 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**
- 98 **R.: Gal ir tinkamai. Tinkamai.**
- 99 **I.: Ar ji perteikia tai, kaip yra būti senu?**
- 100 **R.: Kaip?**
- 101 **I.: Ar ji tinkamai perteikia tą, kaip yra būti senu? Kas tai yra - būti senu?**

102 **R.:** Taip.
103 **I.:** Gal apskritai kažką norėtumėt man pasakyt apie tai, kas yra senatvė ir kaip
104 jaučiasi vyresnio amžiaus žmogus? Ar Jums šitie mano klausimai tokie... Ar
105 galėtumėt ką nors pasakyti – gal aš nemokėjau paklausti? Gal kažką apskritai:
106 kas yra senatvė, kaip patiriate tai?
107 **R.:** Ne.
108 **I.:** Nelabai, ar ne?
109 **R.:** Ne.

Demografiniai duomenys: 70 metų vyras (su klausos sutrikimu), išsimokslinimas – 7 klasės, našlys, gyvena su vaikais, pajamos virš 901 lt.

1 **Interviu Nr.3**

2

3 **R.:** Labai ilgai nebus?

4 **I.:** Ne, nebus. **Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką reiškia senti? Kuo tai**
5 **pasireiškia?**

6 **R.:** Nu, nežinau, kaip čia pasakyti (*šypsosi*).

7 **I.:** **Neskubėkit.**

8 **R.:** Ne, nu va taip paėmus, aš pati nejaučiu, kad aš esu sena. Nu gal vat taip, kai 70
9 kai peržengiau, tai kažkaip sulėtėjo tie mano tempai. Mažiau stengiuosi dirbti. Nu tai
10 pajutau, kad metai kažką duoda. O taip – aš labai tokia buvau, devyni amatai deši... –
11 nu daug veiklų visokių visą laiką. Ir kadangi dabar dar dirbu su vadovėliais, su
12 leidykla, gilinuosi į visas tas švietimo problemas ir t.t., tai kažkaip negaliu to sau
13 prisipažinti, kad aš vat jau sena, ir man niekas neįdomu, ir aš pasenau (juokiasi).
14 Nežinau, kaip čia – Jūs spręskit.

15 **I.:** **O kas tai yra *senti* tuomet? Ką tai reiškia senti? Arba kaip Jūs pastebit savo**
16 **senėjimą?**

17 **R.:** Į veidrodį kai pasižiūriu, pastebiu. Į veidrodį kai pasižiūriu, pastebiu. Nu,
18 pastebiu, kad jau kartais – ai, kartais galvoju, jau viskas jau, niekur neisiu, vat
19 padrybsosiu, pabūsiu, paskaitysiu kažką tai tokio – patingėsiu. Anksčiau šito nebuvo –
20 patingėsiu. Nu gal čia šitaip. Kartais ir dukrai sakau, nu viskas, jau pasenau. Pradėjau

21 senti, jau tingėsiu. Aš manau, ta...ta senatvė su tokiu jau noru nu pailsėti, patingėti,
22 mažiau darbų kad būtų, ne ne... nežinau, kaip čia pasakyt. Nors dar viskas įdomu: ir į
23 teatrą eit niekada neatsisakysiu, ir ten, ir ten, ir ten – tokie dalykai ne. Bet jau,
24 pavyzdžiui, į sodą važiuoti dirbti jau... Vyras išvažiavo vienas, jau sakiau ne.

25 **I.: Tai ir šalta dabar.**

26 **R.:** Šalta šiandien. Nu, nežinau.

27 **I.: O kai pastebėjote, ką Jums tai reiškė? Tarkim, veidrodyje vis matote, kad**
28 **laikas eina.**

29 **R.:** Nu laikas eina.

30 **I.: Ką Jums tai reiškia?**

31 **R.:** Aš kažkaip labai normaliai į tai žiūriu. Nu taip turi būti. Vis dar džiaugiuosi,
32 pasidžiaugiu, kad va su vaikais viskas gerai, kad aš dar judu, krutu va, o šita tai... Aš
33 kažkaip nereaguojau, kad va, jau pasenau. Aš tik taip vat daugiau save taip nuteikiu
34 pozityviai, kiekvieną vakarą pagalvoju: ačiū Dievui, man viskas gerai. Nėr to nerimo,
35 kad man... kad aš jau sena, kad man jau senatvė. Na, nežinau.

36 **I.: Ar kaip nors pasikeitė Jūsų gyvenimas ėmus senti?**

37 **R.:** Nu taip, nu tai aš pasakiau kažkur tai.

38 **I.: Taip, tie mano klausimai eina iš paskos.**

39 **R.:** Iš paskos kažkaip vat. Kai ko atsisakai, kai ko jau nebenori, galvoji: ai, tiek to. Jau
40 nebereikia. Ar tenai... į parduotuvę nueini apsipirkti ar ką – nebereikia jau man, tiek aš
41 turiu.

42 **I.: Čia apie rūbus?**

43 **R.:** Apie rūbus, apie ką nors tokio. Nežinau.

44 **I.: O ar senatvė turi privalumų?**

45 **R.:** Negu jaunystė? Nu tai kažkiek tai turi. Gerai, kai tu... Tokia daina buvo: „moi
46 goda, moe bogatstvo“ (juokiasi) - dainuodavo ten. Kažkokių privalumų turi senatvė
47 irgi, aišku.

48 **I.: O kokie jie tada?**

49 **R.:** Tos atsakomybės nebėra tavo už... už šeimą, už vaikus. Nors vis tiek kažkaip
50 pergyveni, bet jau tu... tau šito nebereikia. Tu jau gyveni va taip va, dviese. Nežinau.
51 Tų privalumų... Aš manau, nei privalumai, nei neprivalumai. Nu yra, ateina amžius,
52 tai daraisi su amžiumi toks, ir tai natūralu. Ir tu nieko nepakeisi.

53 **I.: Nežiūrit, ar čia privalumas, ar...**

54 **R.:** Ar čia privalumas, ar neprivalumas, ar man geriau senai, ar blogiau. Aišku,
55 jaunystėj yra geriau. Bet iš kitos pusės, aš dabar galiu daugiau sau leist.

56 **I.: Kuria prasme?**

57 **R.:** Nu, pavyzdžiui, jei aš ką užsidirbu, aš galiu sau nieko negailėt, aš galiu sau leisti
58 daugiau, kai aš ne vien iš tos pensijos gyvenu (šypsosi). Man nebereikia kažko kurti,
59 daryti tokio, kaip jauniem žmonėm. Aš nežinau, ar čia privalumas. Neprivalumas, bet
60 senatvėj to jau nebereikia. Tai čia neprivalumas galbūt. Net nežinau, kaip čia Jums
61 pasakyt.

62 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

63 **R.:** Ta prasme, kad... kūnas senesnis negu siela? (*šypsosi*)

64 **I.: Galbūt ta prasme.**

65 **R.:** Nu, ta prasme, taip. Taip. Kūnas senesnis negu taip va, negu... Kitąsyk galvoji,
66 širdis dar, kažkaip dar stuksena. Kūnas greičiau sensta negu siela (*juokiasi*).

67 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

68 **R.:** Nu aš manau, nors nieks nesako (*juokiasi*). Man visada... Aš 68 metų išsilaikiau
69 vairuotojo teises, pradėjau mašiną vairuoti. Tai man ir anūkai, ir šiaip visi man sako:
70 nu močiutė superinė (*juokiasi*). Ir anglų kalbą išmokau, vat važinėjam. Kismet
71 skrendam į Kaliforniją su vyru pas dukrą. Tai man niekas nepasako šito, kad „va
72 pasenai, tai dabar sėdėti ir nieko“... Mano artimieji visi mane skatina, kad... „Gerai,
73 močiute, viskas – dar tu gali“. Tai aš nežinau, čia turbūt nelabai kas sako žmonėm,
74 kad tu pasenai.

75 **I.: Gal būna kažkokios neverbalinės reakcijos, tarkim, kažkur visuomenėj – kad
76 nebūtinai šeimoj – kaip parduotuvė, vaistinė, turgus. Kaip Jūs jaučiate, ar būna
77 kažkokių reakcijų, kad ar malonių, ar nemalonių?**

78 **R.:** Nu aš nežinau. Aš galbūt ir nereaguuju į jas...

79 **I.: dėl kažkokių smulkmenų....**

80 **R.:** Dėl kažkokių smulkmenų nereaguuju ir nekreipiu dėmesio. O tarp artimųjų tai...

81 **I.: pozityviai**

82 **R.:** pozityviai visi. Nors vat taip sakius, kad apie vyrą tai pasako. O gal vyrui pasako
83 apie mane? Pasako, kad tėtušis paseno. Man pasako, kad tėtušis paseno. Kartais
84 kalbamės ką, jisai snaudžia. Nu kažkaip va. Pasako, o gal jam pasako, ar kad aš
85 pasenau. Aš nežinau, negirdžiu tokių, kad kažkas kažką man sakytų. Aš nemanau, kad
86 tai ir būdinga, kad sakytų.

- 87 **I.: Gal ir ne. Man tiesiog įdomu, kaip ta sąveika kasdienė, kaip ji vyksta – ar**
88 **amžius pastebimas, akcentuojamas, ar visiškai ne?**
- 89 **R.:** Man atrodo, kad neakcentuojamas. Jei ten suklypęs eitum, gal kas nors tau padėtų.
- 90 **I.: Man įdomu, bet jei Jūs neinate suklypusi, negalim žinoti (juokiamės). Tai kaip**
91 **suprantu, Jūs stengiatės išlikti jaunatviška?**
- 92 **R.:** Nu aš ne tai, kad stengiuosi. Nu taip: kokia esu, tokia. Toks charakteris buvo. Aš
93 visad buvau labai energinga ir labai greita. Viską dariau greitai. Ir kai dabar aš jau
94 pradedu dirbti tą, tą, tą, jau sakau „stop“.
- 95 **I.: Visko iš karto negali?**
- 96 **R.:** Sustok, neskubėk.
- 97 **I.: Tai nepasakytumėt, kad Jūs stengiatės išlikti jaunatviška?**
- 98 **R.:** Nu ne ne, aš save... jau kažkaip stengiuosi nepersistengti.
- 99 **I.: Ar Jūs naudojate kremus prieš senėjimą?**
- 100 **R.:** Naudoju. Sausa oda labai. Visą laiką naudoju.
- 101 **I.: Tai jie specialūs – prieš senėjimą (anti-ageing)?**
- 102 **R.:** Taip. Jau čia mano dukra – Yves Rocher tuos kremus jinai man parūpina visada –
103 dieninį, naktinį.
- 104 **I.: Plaukus dažote?**
- 105 **R.:** Dažau, viską dažau ir apsikerpu (*juokiasi*).
- 106 **I.: Ir nuo kada Jūs naudojate tuos senėjimo kremus, dažote žilus?**
- 107 **R.:** Oi, tuos senėjimo kremus – nu gal koks 10 metų. Visokias ten makalūzes
108 darydavau. O dabar jau čia dukra...
- 109 **I.: Rimtesnių parūpina?**
- 110 **R.:** Parūpina, jo.
- 111 **I.: Ar Jūs sportuojate, laikotės dietos?**
- 112 **R.:** Aš sportuodavau visą laiką ir dabar pasportuoju. Mankštą darau iš ryto. Ir... ir
113 nuvažiuoju į Druskininkus – vat buvau, vertikalios vonios ten, dvi savaites nu...
- 114 **I.: Sveikatinatės?**
- 115 **R.:** Nu taip, taip.
- 116 **I.: Ir kai renkatės drabužius, avalynę, ar Jūs atsižvelgiate į savo amžių? Ar**
117 **rengiatės kaip anksčiau?**
- 118 **R.:** Nu, kai kad... kai jau taip kažkaip. O jei kur einu, tai ir su kulniukais, ir batai, ir
119 viskas.
- 120 **I.: Tai kaip ir anksčiau, išeina?**

121 **R.:** Kaip ir anksčiau stengiuosi. Kai jau einu. O va dabar ėjau į parduotuvę, nu tai taip
122 paprastai, patogi avalynė. Avalynei skiriu dėmesį todėl, kad būtų jinai patogi.

123 **I.:** **Galbūt darėtės plastinę operaciją...**

124 **R.:** Oi, ne.

125 **I.:** **...arba ketinote ją daryti?**

126 **R.:** Nee (juokiasi).

127 **I.:** **O ką galvojate apie tuos, kurie daro?**

128 **R.:** A, nežinau – kaip jiems išeina. Bet man atrodo, kad... Kad ten truputį kažką
129 pakoreguoja, gal ir nieko, bet kai jau ten pakeičia savo veidą, tai nežinau – kaip
130 žmogus gali su svetimu veidu būt (juokias). Jis jau kažkoks tampa nebe tavo.

131 **I.:** **Tai ar senatvėje svarbu išlikti jaunatvišku?**

132 **R.:** Man atrodo, kad svarbu. Kad neduotis į tą senatvę ir negalvoti „o, aš jau sena, jau
133 aš... man nieko nereikia“. Man dar reikia visko.

134 **I.:** **Ar yra buvę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?**

135 **R.:** (*Atodūsis*) nu, kaip pasakyti. Tokios situacijos, pavyzdžiui, kai aš dirbau vot tam
136 švietime, programose, kūrime – viskam atėjo toks laikas, kai aš pagalvojau, na ne, jau
137 aš... jau man nebereikia nei ten į televiziją eiti, nei ten ką – tegul kiti eina. Jeigu tą
138 skaityt. Ir kad kolegos pasižiūri, dar ateina čia, kažką daro – nu jau praėjo tavo laikas.
139 Nu galbūt va tokiose situacijose – žinot savo vietą, jau tu... jau visuomenėj ten eiti...
140 Aš ilgą laiką vadovavau... chemijos mokytojų asociacijos prezidentė – jau aš pati
141 sakiau „pasirinkit jaunesnę“, jau kažkaip... Reikia važiuoti į tarptautinius renginius ir
142 aš jau pasijaučiau, kad galbūt... nors taip tai ėjo iš manęs. Visada, ir praeitais metais
143 Tartu vyko renginys, mane pakvietė, bet aš jau ne. Jau man atrodo, kad...

144 **I.:** **O ko nors panašaus nėra buvę anksčiau - kai Jums buvo 40, 50?**

145 **R.:** Oi, ne, ne.

146 **I.:** **Visko reikėjo?**

147 **R.:** Visko reikėjo, visur važiavau, kiek... viską dariau. Pamokas per televiziją
148 veddavau. Visą dariau (*juokiasi*). Nebuvo šito. Va dabar jau kažkaip pagalvojau – ne.

149 **I.:** **Ar Jums yra tekę nejaukiai jaustis dėl savo amžiaus ir bandyti jį slėpti?**

150 **R.:** Nu, slėpti tai aš nemėginau. Bet nejaukiai tai vot kažkur taip, kaip pasakojau -
151 tuose tarptautiniuose renginiuose, kur ką pasižiūriu – jaunesni, jie jau kažkaip ir
152 sklandžiau kalba, ir lyg tai pagalvoju, ir tavo anglų kalba nėra tokia gera jau. Aš
153 pasijaučiau paskutiniaisiais kartais va taip nejaukiai ir aš nutariau, kad aš daugiau
154 nevažiuosiu.

155 **I.: O tokie dalykai, kurie išduotų, tarkim, akiniai su dviem židiniais ar ten**
156 **sėdėjimas nuo šviesos šaltinio pusės, kad nesimatytų raukšlių?**

157 **R.:** Oi, ne ne. Ne, aš nekreipiu dėmesio į šitą. Nu kokia esu, tokia. Žmonės turi
158 priimti.

159 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

160 **R.:** Man atrodo, jeigu jie patys savęs nenuvertina ir kažką... nu, patys tobulėja, kažką
161 daro, tai jie gal užima tą vietą. Aš, pavyzdžiui, savo atžvilgiu nejaučiu, kad mane kas
162 būtų nuvertinę ir išstūmę. Ir dabar leidykla man dar visą laiką neduoda... Aš jau
163 nuėjau, jiems pasakiau „Jūs pažiūrėkit, kiek man metų (*juokiasi*), jau mane
164 nebeekspluatuokit taip“. Aš chemijos vadovėlių autorė, bendraautorė. Pasitiki ir... ir
165 nori, nes perka mokytojai tuos mūsų vadovėlius, mes su kolege dirbom, perka, jiems
166 geriausi au... Tai va. Taip kad aš net savo atžvilgiu negaliu pasakyti, kad mane būtų
167 kas išstūmę – aš pati išėjau. Jau ateina laikas, aš...

168 **I.: Jūs skaitote spaudą, žiūrite televiziją, t.t.?**

169 **R.:** (*pritaria, papildo*) Skaitau knygas.

170 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

171 **R.:** Žiniasklaidai... man atrodo, kad nelabai jiems skiria dėmesio. Ar aš gal ir
172 nepaskaitau, nežinau, man taip neužkliuvo. Nei taip, nei anaip.

173 **I.: Ar ji perteikia, ką iš tikro reiškia būti senu?**

174 **R.:** Kad čia labai sunku perteikti (*juokiasi*).

175 **I.: Atspindėti realybę, maždaug kaip yra...**

176 **R.:** Nu, yra, yra – taip, taip čia. Aš savo atžvilgiu negaliu pasakyti. Juk yra labai...
177 sunkiai vargstančių senų žmonių, taip. Tai va čia toks neeilinis mano momentas,
178 kadangi aš ir gaunu autorinius kaset už vadovėlius, aš esu laisvas žmogus. O yra
179 žmonės tikrai - seni žmonės, kurie... – kuriems labai-labai sunku. Ir tokiems taip
180 nepakankamai skiriama dėmesio, aš manau, kad jiems padėti. Aš nesusidūriau, man tai
181 nereikėjo šito. Aš nežinau, kažkokia... kažkaip laimingai susiklostė gyvenimas. Nors
182 jaunystėje buvau tremtinė ir buvo visko, ir mokslai tremtyje baigti, ir viska, ir toks
183 balansas būna... ir vat senatvėje man gavosi geresnis... ta prasme, kažkoks gyvenimas.
184

185 Po interviu, kol apsirengiau, dar pakalbėjom. Atpasakojimas:

186 **R.:** Sveikata? Kyla spaudimas – pasigydai, pageri vaistus, ir tiek. Ir jauni serga. <...>
187 Kai rašiau naują vadovėlį, man buvo 65 ir ėjau 2 m. į mokyklą padirbėt su
188 dešimtokais. Sakiau: „Vaikai, neklauskit, kiek man metų“. Bet jie labai šiltai priėmė.

189 Išleisdami nupiešė didelį plakata su šypsena. Sakė: „Mokytoja, mes tiek turim jaunų
190 niurzglų mokytojų...“. Jauni priima. Čia nuo paties seno žmogaus priklauso. Nereikia
191 įkyrėt su ta savo senatve. <...> Va, prieš metus naują mašiną nusipirkau.

Demografiniai duomenys: 76 metų moteris, aukštasis išsimokslinimas, ištekęjusi, gyvena su sutuoktiniu, pajamos viršija 901 lt.

1 **Interviu Nr. 4**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką reiškia senti? Kuo tai pasireiškia?**

4 **R.:** Na kaip man dabar sunku tau pasakyti, aš, žinai, negaliu savo grynai įspūdžius tau
5 pasakoti.

6 **I.: Kodėl? Taip, taip, savo.**

7 **R.:** Nu tai aš tai... kol judu, tai aš nelaikau savęs tokia labai jau sena. Bet ir kada,
8 žinai, kitų ten, aplinkinių, kažkaip tai į mane kaip labai seną, tai kaip ir netenka taip
9 man susidurti su tuo. Bet aš pasijuntu sena, jeigu mano sveikatos būklė būtų prasta. O
10 kol būklė tokia sveikatos, žinai, kaip sakoma, patenkinama, aš galiu apie save apeiti
11 ten, nusipirkti, ko man reikia, kažkokių poreikių dar yra, žinai, tokia, ne visiškai tokia,
12 kaip sakant, tokia jau iškritusi iš to konteksto visiškai. Dar kažkokie interesai yra. Tai,
13 o kaip jau šitas pasibaigia, tai turbūt tuomet jau ta senatvė prasideda, kada jau visiškai
14 abejingas viskam. Bet čia, man atrodo, tai tikrai priklauso daugiau nuo s... viskas
15 priklauso nuo sveikatos. Aš paveldėjau, matyt... aš kažkaip esu iš tokios ilgaamžių,
16 kaip sakoma, giminės. Tai mano sesuo - 84 metų - ji didesnė optimistė kaip aš. In
17 mane nuteikia, dar nuteikia. Ji man paskambina, ir jeigu aš mėginu kažką ten pradėt,
18 žinai kaip, maždaug dejuoti, tai ji man sako: tu, Nora (*vardas pakeistas – G.R.*),
19 pažiūrėk pro langą, ar tu matei, koks šiandien nuostabus oras (*juokiasi*)? O aš gi
20 daugiau nieko ir neveikiu, pro tą langą ir žiūriu, žinai. Bet žinai, tas žiūrėjimas pro
21 langą, jeigu neišeisi į tą gatvę, ir nieko. Tai žodžiu, vat, ir kaip čia pasakyt – tik tiek ir
22 gali pasakyt apie tą, kada prasideda senatvė. Mano atveju, taip žinai, nu savotiškai,
23 kadangi kol dar judu, tai aš dar nesakau, kad aš jau sukriošus senatvė – bet senatvė tai
24 prasideda nuo 60 metų. Tai *juvenalis* tai yra iki 60 metų – romėnų leksikoje vadinama
25 *juvenalis* iki 60 metų, o paskui, po 60, prasideda *senjorai*. Nu tai aš dabar senjorė. Tai
26 aš nežinau, ar aš čia tokia, kaip čia pasakyt, kaip sako, senolė. Žinai, kaip pasako, 70
27 metų senolę (*juokiasi*) parbloškė tenai kažkas važiuodamas pro šalį, tai mane tai

28 kažkaip labai pašiurpina. Kuomet man 80 metų, tai kaip mane pavadint, kokį žodį
29 surast, žinai? Jau juvenilė – ne, nu senjorė, tai aš dar visai neblogai jaučiuosi, jeigu
30 mane vadina. Žodžiu, man rodos, kad senatvė – tai ne liga (*juokiasi*) ir jeigu, žodžiu,
31 liga, tai jau tuomet senatvė, jeigu nepagydoma liga, tai tuomet ir prasideda senatvė.
32 Kol tu gali judėti... žodžiu, judesys kažkoks tai dar, kažkokie tai... yra kažkokie tai...
33 noras kažkoks tai nueiti, kažką pamatyti – nu tai labai skiriasi gi žmonės, baisiai
34 įvairūs. Tai čia apibendrinti absoliučiai neįmanoma.

35 **I.: Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate?**

36 **R.:** Oi, Dieve. Baik tu – ne, aš nenoriu.

37 **I.: Nenorite?**

38 **R.:** Ne.

39 **I.: Gaila.** (Nutraukiu įrašą.)

40 **R.:** Mane tu tiesiog žudai tokiais klausimais.

41 *Paaiškinu plačiau, ką darau, kam to reikia ir pan., pakalbam apie kitus dalykus ir*
42 *pastebiu, kad ji grįžta prie senatvės temos.*

43 **R.:** ...galvoju apie tuos žmones, kurie turi artimus narius, vat vaikai ateina, anūkai,
44 švenčia savo močiutės gimtadienį. Ir sako, ta močiutė sėdi, taip sakant, kaip
45 pabučiuota, ir niekas į ją nereaguoja. Nu vat jie atėjo, priėmė jos vaišes, ir vat tuo
46 pasibaigė. O jie kalbasi tarpusavyje, ir ta močiutė sėdi ten už stalo, ir tuo viskas
47 pasibaigia. Arba kur kitur. Dabar Dailininkų sąjungos suvažiavimas, pakvietimas
48 ateiti į Dailininkų sąjungos suvažiavimą. Žodžiu, toks... labai viskas *formaliai*,
49 niekuomet neatsižvelgiama giliau, vat. Dailininkų sąjunga turėtų žinot, kad man jau
50 80 metų, tai pasiteiraut, ar aš galėsiu, prieš tai, ar ne. Atsiuntė tik taip formaliai,
51 reiškia, ir viską atliko. Toks iš tų instancijų... ir bendrai aš vat sakau, kad ir vaikai, ir
52 jaunimas nėra pratinami būti kažkokie tokie, nu gal tolerantiški pagaliau - pavartosiu
53 tą žodį - seniem žmonėm. Bet kur – aš jau vengiu, kad tik kažkaip nesusidurt,
54 neužkabint, kad negautum taip, kad paskui jau vakare būtų visiškai liūdna, kad jau
55 nenorėtum daugiau gyvent. Nes būna ir taip, kad jeigu ten mėgini kažką pasakyt ar
56 paaauklėt, taip sakant, tai tau taip atsakys, kad jau ten žinai su viskuo prasilenkia
57 paprastai. Nu gal kai buvo bendruomenės, tos kažkokios buvo, kai buvo artimesni
58 tokie santykiai, o gi dabar susvetimėjimas, bendruomenių nebeliko – tai gal man būtų
59 labai gerai dabar gyvent kažkokiam kaime, turėt savo gryčią su tvora, su šuniuku, ir
60 ten už kitos tvoros, ten gyventų daugiau tokių žmonių, su jais susieitum susitikt,
61 pasišnekėt. O dabar jau savo aplinkoj, nu tai kaip čia man bendrauti? Tik tiek kad čia

62 įėjime tokie geranoriški žmonės, visada jie mane gelbsti, tai aš labai dėkinga jiems ir
63 tikrai nenorėčiau niekur išvykti, išsikraustyti, nežiūrint į tokį prastą, jau mano
64 nugyventą, tokį tarybinį tą visą žinai butą mano. Bet man čia patinka ir vieta, ir
65 žmonės aplink, bet šiaip, bendravimo atžvilgiu, tai tikrai vat nėra su kuo. Tai savaime,
66 kad ten kažkokios draugės yra, ten paskambina telefonu, kurios mane senute
67 nepavadina (*šypsosi*), bobute tokia arba senole, maždaug tokio amžiaus, bet tokių
68 žmonių vis mažiau ir mažiau, vis tas ratelis traukiasi, žodžiu, tokių žmonių, kurie
69 mane dabar vardu pavadintų ar pašauktų, tai galima sakyti kad ir nebėra. Tai žinai, va
70 taip pamažu ir daraisi toks jau visiškai už borto, nu žodžiu, iškritęs iš to konteksto
71 visiškai. Bet kiek sveikata leidžia, toks noras gyventi tai yra. Senatvė tai ateina
72 tuomet, kai jau nebesinori gyventi, tiesiog toks kritiškas momentas. Kada jau tu
73 nebenori gyventi, vat. O kol dar norisi gyventi, norisi kažką sužinoti, kažką išgirsti, tai
74 tuomet tikrai nesi toks jau labai senas.

75 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

76 **R.:** Kokia prasme?

77 **I.: Ar Jūs jaukiai jaučiatės savo kūne, kaip Jūs manote, ar jis išreiškia tai...**

78 **R.:** Oi, kokie tokie intymūs tavo klausimai. Na, aš nežinau, čia lygiai kaip paklausti,
79 ar Jūs tikite Dievą, ar ne. Labai atsiprašau, bet... čia žinai, taip jau...

80 **I.: Ar stengiatės išlikti jaunatviška?**

81 **R.:** Žinoma, kad stengiuosi.

82 **I.: Ir kaip to siekiate?**

83 **R.:** Kaip stengiuosi? Nu yra visokių būdų. Sveiko gyvenimo būdo laikausi (*šypsosi*),
84 negeriu, nerūkau, nu, einu pasivaikščioti, nu, domiuosi, skaitau, nu tik tai prastai
85 matau, tai negaliu ten to televizoriaus žiūrėt, bet ir dėl to nesigailiu, klausau radijo
86 visą laiką.

87 **I.: Ar naudojate kremus prieš senėjimą?**

88 **R.:** Žinoma. Tik kremus, nežinau, ne prieš senatvę, bet tokius kremus, kurių galiu
89 nusipirkti (*šypteli*), ypač kai būna akcijos, aš nežinau, ko jie... Jeigu pigūs, su akcijom,
90 tai ir nusiperku, aišku. Ir jeigu dar ateina kitos tokios bobutės, kaip aš panašios, tai aš
91 dar jom ir nurodau, koku kremu jos turėtų teptis (*juokiasi*), nu, žodžiu, taip
92 padraugaujam, tai labai ten man smagu nueiti, bet nu tų kremų ypatingai man daug ir
93 nereikia, tiktai taip nu, labai įdomu tos procedūros pačios. O tu juk naudoji kremus?

94 **I.: Naudoju, naudoju.**

95 **R.:** Tai tu turbūt naudoji ten iki 40 metų, reiškia?

96 **I.: Nu, maitinamąjį, drėkinamąjį, bandžiau ir prieš raukšles, bet man jie**
97 **neatrodo kokie nors ypatingi, tai...**

98 **R.:** Ne, prieš raukšles tai aš manau ne, ten tų parabenuų, matyt, daugiau pridėta, bet tie
99 parabenai gal čia nieko iš tikro ir nereiškia, tik gražiai skamba, bet aš tai sakau, jeigu
100 randu, kad galiu nusipirkti su nuolaidom, tai nusiperku ir to kremo nuo raukšlių. Vat
101 paskutinį kartą ir nusipirkau tokį kremą, kurio anksčiau *tikrai* nebūčiau pirkus, o
102 dabar reikia, jau esu 80 metų, tai jau man reikia kremo nuo raukšlių. Tai jeigu tau
103 įdomu...

104 **I.: Taip. O plaukų Jūs niekad nedažydavot?**

105 **R.:** Dažiau. Aš labai anksti pražilau, 30 metų, ir pradėjau su chna dažyt. Bet aš dažiau
106 dar neilgai, iki 1990 metų. Kaip mama mirė, tai ir pasibaigė mano dažymai, nes
107 nebuvo kam pasakyt. Ji visąlaik pasakydavo, kad man žili netinka ir sakydavo: „Nora,
108 reikia tau plaukus padažyt“. Žodžiu, ji pastebėdavo. Dabar nėra. Nu taip, žinai, ir nėra
109 prasmės tuos plaukus dažyt (*šypsosi*), kad jų ir nedaug yra. Tai kam man juos dar
110 ten... Man svarbu, kad aš dar galėčiau juos išsiplaut, nes dabar buvo tokia mane sloga
111 užpuolus, kad aš nei nusimaudyt, nei nusipraust negalėjau, tai 12-ą spalio aš ėjau jau
112 sirgdama ir išsiprausiau tuos plaukus. Tai dabar jau dvi savaitės, kai plaukai neplauti.
113 Susirgau, žinoma, paskui ir tie svečiai mano, žinai. Tęsėsi tas mano jubiliejus 3
114 dienas. Tai žodžiu, aš jau sirgau, matyt, ir valgyt nenorėjau, nieko nenorėjau. Bet
115 tokia įtampa buvo, vis tiek reikėjo tuos svečius ir priimt, ir išleist – žinai, kai ne vienu
116 laiku, ne vienu metu ten, kažkokios grupelės, tai aš taip, reiškia, 3 dienas taip... Viena
117 dieną buvo mano toks meniu: brendis ir tortas. Antrą dieną buvo tortas ir brendis.
118 Trečią dieną vėl buvo brendis ir tortas, o jau kitą sekmadienį aš tai pajutau, kad jau
119 reikia man vaistų ir į lovą greičiau gult. Aš ten visokiom arbatom, tokiom, žinai,
120 naminėm priemonėm, česnakais, ir man praėjo. Reikėjo keltis po to jubiliejaus, ir taip
121 kažkaip duonos užsinorėjau, tai jau paskui kai grįžau, jau vos vilkau kojas – ot tada
122 pajutau, kad aš jau sena, kai grįžau po jubiliejinio baliaus, tau galiu prisipažint.

123 **I.: Kaip pasirenkat sau drabužius, avalynę? Lengva rasti, ką norite? Ar tai kaip**
124 **nors įtakoja Jūsų amžius, ar tiesiog renkatės, ką ir anksčiau rinkdavotės?**

125 **R.:** Nu, turbūt stilius tai mano išlikęs, pomėgis, išlikęs toks pats – toks sportiškas,
126 labiau klasikinis toks, žinai. Jau dabar nenoriu kažko tai jau tokio išsiskiriančio,
127 madingo – jau praėjo tas amžius, kad ten kažkaip... Bet šiaip tai norėjau geresnę
128 avalynę, ir jeigu drabužis... tai aš jų dabar mažai ir perku. Nu nebėr prasmės, kur aš
129 ten. Tik tiek, kad būtų patogų išeiti, o šiaip tai jau tikrai į tas parduotuves... Čia tokių

130 ir nėra. Jeigu kas nuveža – giminės – ten, kur yra, žinai, geresnės to parduotuvės, tai
131 nusiperku. Tai būna labai retai.

132 **I.: Ką galvotumėt apie plastinę operaciją?**

133 **R.:** Aš ne apie save, bet apie kitus – tai tikrai aš pritariu tiem, tom moterim, kurios nu
134 padaro, laiku padaro – žinau tokias moteris. Ir pasišnekėdavom. Bet jau... Jos
135 kažkokios, žinai, šeimoj, reikia vyrui gi patikti, išlaikyt kažkokius... kaip ir visur, o
136 man tai tikrai, apie save – aš tikrai niekuomet nieko nedaryčiau. Užtenka man tų
137 operacijų ir taip, be plastinių (*juokiamės*).

138 **I.: Tai ar svarbu išlikti jaunatvišku?**

139 **R.:** Aš manau, kad taip, labai svarbu, labai. Kažkaip dar gali kartais ir apgaut kitus
140 žmones, žinai, bet aš... kartais kai paslepi tuos savo žilus plaukus – visai nesimato tų
141 žilų plaukų, tais kremais nuo raukšlių, ir nueinu kur nors – šypsais, ten pašneki taip,
142 žinai, dar balsas ne visiškai išgveręs, taip kartais žmonės apsis stato, pradeda
143 komplimentus sakyti (*juokias*). Aš jau turiu sulaikyti, sakau, nu palaukit, sustokit,
144 baikit - aš sakau - kas bus, jei aš dabar išeisiu į gatvę ir kas nors, mane sutikęs, sakys,
145 kur ta sena baidyklė dabar ropoja (*juokiasi*)? Tai žinai, nu žodžiu, reikia kažkokio
146 žaismingumo gyvenime. O jeigu to žaismingumo nebegali išspausti visiškai niekada
147 niekuomet, tai jau ir senatvė. Tuomet jau ir nebėra... Tai aš taip stengiuosi, kad... –
148 kaip tas klausimas skamba? – kad užmiršau, tai...

149 **I.: Tai ar svarbu senatvėj išlikti jaunatvišku?**

150 **R.:** Taip, tai jaunatviškumas toks kad nu, gali iš kažko pasijuokti ir iš savęs, ir su
151 kitais pabendrauti, supranti, kažkur neužbaigi tokia liūdna gaida. Kad gali dar užbaigti
152 pokalbį optimistiškai, nu visiškai neliūdna gaida.

153 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?**

154 **R.:** Kaip sena – tai kiekvieną dieną būna tokios situacijos. Kad jau visiškai per sena,
155 tai ne, bet kaip sena, tai žinoma.

156 **I.: O kokios tai būtų situacijos?**

157 **R.:** Nu paprasčiausiai, kad ten nesinori keltis iš lovos. Kartais norisi jau ilgiau
158 pagulėti. Iš ryto nebėra to, kad prabundi ir kažkokia tokia, žinai, nuotaika „Dieve,
159 kaip nuostabu, reiškia, jau rytas, rytas, jau paukščiukai čiulba“, o tu čia guli ir galvoji,
160 gal šiandien nesikelt. Nu bet pajunti, kad jau senatvė.

161 **I.: Ar kada teko nejaukiai jaustis dėl amžiaus ir bandyti jį slėpti?**

162 **R.:** Oi, ne, neteko. Ne, kaip tik priešingai – aš esu linkusi pabrėžti, kad man tiek metų,
163 nes man kartais pasiūlo kažką – nu atsiprašau, bet man jau tiek ir tiek metų, tuomet

164 man, reiškia, dar pasako, kad Jūs dar 10 metų galėsit gyvent (*juokiasi*). Tada, žinai,
165 labai linksma pasidaro. Žodžiu, kažkaip aš to amžiaus neslepiu niekuomet.

166 **I.: O kokiose situacijose pasakote, kad man tiek ir tiek metų, kad jau aš...**

167 **R.:** Nu kaip, ligoninėje – tau siūlo kokią nors operaciją padaryt. Tai sakau, kad jau
168 nebereikia, man jau 80 metų, tai nėra prasmės man operuotis. Tai sako, ne, ne, būtinai
169 reikia, dar Jūs tikrai 10 metų... Bendrai tai gi visur tuos metus turi paeksponuoti,
170 niekaip negali ten. Nu kokia prasmė yra metus slėpti, aš nesuprantu. Čia yra kažkokia,
171 man rodos, moterų kažkokia tautybė – lenkės vat nesako. Gal čia tiesiog tautybės
172 tokios? Lietuvės tai, man atrodo, niekuomet neslepia.

173 **I.: Aš čia iš knygos paėmus, ne iš gyvo žmogaus. Kaip manote, ar pagyvenę**
174 **žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

175 **R.:** Labai mažai ką aš apie juos girdžiu, tuos pagyvenusius žmones, kurie galėtų
176 kažkokią ypatingą...

177 **I.: Nu apskritai, kaip su jais elgiamasi? Ar tinkamai elgiamasi? Vat kai išeinat į**
178 **gatvę, į kokias įstaigas, parduotuves, bet kur.**

179 **R.:** Nu, man tai niekuomet niekas taip kažkaip nepagarbiai, kažkaip taip labai jau...
180 kažkaip nu, nepagarbiai nesu susidūrus, kad stumtų kažkur taip labai akivaizdžiai. Bet
181 tai žinoma, taigi jau matosi, gali tu ir palaukti, nėra tau ko skubėti. Buvo tokių
182 momentų, kad pasijutau vienoj įstaigoj medicinos, vienu žodžiu, poliklinikoj, bet tai
183 ten būna tokie žmonės, kurie ateina, jauni, pinigingi, ir jie jau ten susitarę iš anksto. Ir
184 ten tu jau nieko, jokiais argumentais neįrodysi, kad jau tu esi senas, nesveikas, ir
185 prašau, aš turiu eiti pirma. Nu buvo, bet tas viskas praėjo, paskui ta gydytoja pati
186 pasijuto labai nepatogiai, tai po to jau nežinau, kaip dabar su manim labai pagarbiai
187 elgiasi. Bet aš to nepasakiau, aš žinau, vis tiek reiks eiti ten vėl ir ten, kol dar esu
188 gyva. Mažai ten gaunu tos pagalbos, bet vis tiek reikia, reikia – man būtinai, kad
189 išrašytų vaistus, man glaukoma, turiu kas 3 mėn. Eiti į polikliniką. Tai va, dėl to
190 tenais taip pasijuntu. Bet aš nieko niekuomet, jokių ten vadinamų tų, žinai, pakišų
191 nenešu – dėl to, kad visuomet galvoju, aš galiu ižveisti, žinai, jeigu aš nešiu ten kažkokį
192 vokelį su 20 litų ar kokią ten saldainių dėžutę. Ir pati nenorėčiau gauti tokios pakišos
193 niekuomet, ir kitam nenoriu... Taip kažkaip man atrodo, tiesiog nepagarba,
194 pavyzdžiui, gydytojai nešti. Aš to tai *tikrai* niekuomet nedariau, bet supratau, kad tai
195 yra įprastas dalykas, tai mane tas labiausiai taip... Gi gal to neturėtų būti, to yra. Bet aš
196 nežinau, bet va tokio rango žmonės kaip aš – jie turi malonės sulaukti iš tokių
197 gydytojų. Bet kaip jaučiasi tie žmonės, kurie kažkokią padėtį užima, tai aš apie tuos

198 tai nieko nežinau - kurie vyresni žmonės - tai aš manau, kad jie gerai jaučiasi,
199 ypatingai gerai, aš nemanau, kad jie blogai jaučiasi mūsų valstybėje. Čia vat, tiesiog
200 nu, nuo asmeninės padėties, kokio rango tu esi, kokią padėtį užimi visuomenėj –
201 darbo - arba dar dirbi, ar dar nedirbi. Nu žinoma, kol tu dirbi, tai vis vien, tu dar
202 įdomus, kol kažkokios energijos turi, esi visiems įdomus: ir giminėm, ir pažįstamiem,
203 ir nepažįstamiem, ir daugeliui žmonių. O kai pasibaigia tas, o tu pasidarai pensininkė,
204 išlaikytinė, tai jau labai pasijaučia tas toks, va toks, kad tu jau nebeįdomus nei
205 kitiems, nei... tik jeigu pats sau gali būti įdomus, o kitiems – tik tokiem draugam labai
206 artimiems gali būt įdomus, maždaug bendraamžiams, pažįstamiems. O šiaip tai kažkaip
207 tai... Žodžiu, jeigu nebūsi labai jau turtingas ir jau toks nusėdęs senukas, tai žinoma,
208 dėmesio labai mažai.

209 **I.: Dar vieną klausimą turiu.**

210 **R.:** Dabar jau paskutinis.

211 **I.: Paskutinis. Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja pagyvenusius**
212 **žmones? Ar atspindi realybę, ką reiškia būti senu?**

213 **R.:** Žiniasklaida?

214 **I.: Spauda, televizija, radijas.**

215 **R.:** Apie televiziją tai nieko negaliu pasakyti. Apie radiją tai žinau. Per radiją tai būna
216 kažkokie tokie, nu kažkokios proginės laidos, kur kažkiek pakalba, bet aš manau, kad
217 per mažai. Kalba apie tokius dailininkus, ten apie pačią tą... Kada tas momentas
218 ateina, kai nebegali savim pasirūpinti – va čia man yra labai aktualus dalykas, reikia
219 galvoti, kokį pensoną tau reikia ar globos namus susirasti, tai va, tai labai aktualu.
220 Šiaip tai tikrai nežiūriu, nu negaliu pasakyti. Čia ir pačiam reikia domėtis tokiom
221 temom. Gal laikraščiuose daugiau yra tokių dalykų. Aš tai tiesiog spaudos nelabai
222 daug skaitau, o per radiją tai nežinau, nežinau, čia proginės daugiau tokios laidos
223 būna, kada ten pakalba šiek tiek.

Demografiniai duomenys: 80 metų moteris, aukštasis išsimokslinimas, netekėjusi,
gyvena viena, pajamos virš 901 lt.

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką reiškia senti? Kuo tai pasireiškia?**

4 **R.:** Nežinau, dar kol kas nejaučiu, kad senčiau (*šypsosi*), bet... na... pasireiškia ir
5 amžius, sveikata.

6 **I.: Sveikata.**

7 **R.:** Taip. O jei sveikata gera, jeigu jautiesi gerai, tai to senimo požymių nejauti.

8 **I.: Tai Jūs dar sakot, kad nesenstat ir nepastebėjot, kad senstat, ar ne?**

9 **R.:** Kažkaip tai nepastebėjau, bet tai... pirmyn neini. Pirmyn tai neinu.

10 (*Sutrikau: kaip klausinėt žmogų apie patirtį, kurios jis sakosi neturįs?*)

11 **R.:** Taip kad pagal amžių jaučiuosi gerai. Metų našta neslegia, tuo klausimu.

12 **I.: O kaip Jūs manot, ar senatvė turi kokių privalumų?**

13 **R.:** Na, n... kokie privalumai, jeigu... Kas privalumai?.. Kai būsi jau tikras
14 pensininkas... – kol kas aš netikras. Tai kokie, kas privalumas: kažkokios tai
15 nuolaidos, pravažiavimas, dar kažkas tai, turbūt ten taip – koks čia privalumas?
16 Žodžiu, esi jau *šone*, nebe kažkurioj veikloj, tai toks ir privalumas. Iš kitos pusės,
17 mažai kam ir reikalingas būsi.

18 **I.: Tai trūkumas – tas buvimas šone, ar ne?**

19 **R.:** Tai n... esi šone taip ar taip, čia viskas suprantama. Kadangi vienaip ar kitaip tu
20 esi pensijoje, tai esi pensijoje, o nesi jau vadovaujantis darbuotojas ir ką kita, tai
21 natūralu, bet... Reik suprast, kad esi jau pensininkas.

22 **I.: Ihm. Aš gal uždavinėju savo klausimus. Jei Jūs jaučiate, kad jie visiškai į šalį,
23 Jūs tiesiog sakykite. - Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro
24 esate? (Pauzė) Čia turėta galvoj senėjimas.**

25 **R.:** Ne, kadangi aš sportuoju, mano kūnas, gal pastebėjot, tvirtas (parodo bicepsus),
26 tai aš kasdieną po vieną akademinę valandą mankštinuos, tai kad dėl kūno sandaros
27 dar tebesu jaunas (juokias). Šito nejaučiu. Kadangi esu visą gyvenimą sportavęs
28 žmogus ir viena iš specialybių yra dar baigtas Kūno kultūros... specialybė, aukštasis.

29 **I.: Ar kiti galbūt pastebi Jūsų senėjimą?**

30 **R.:** Tai be abejo.

31 **I.: Kaip jie reaguoja?**

32 **R.:** Na, natūraliai, kadangi yra metai ir metai savo parodo.

33 **I.: O kažkokių tai reakcijų, kurias atsimintumėt, nebūna?**

34 **R.:** Nebūna. Mes visi pastebim, tai susitinkam, seniai nematyti, tai pastebim. Tai visi
35 keičiamės, tai keičiamės natūraliai. Svarbu, kad mąstymas dar normalus visų
36 (*juokiasi*). O ten išvaizda ir viskas...

37 **I.:** **Jūs stengiatės išlikti jaunatviškas?**

38 **R.:** (*Pauzė*) aš to nesistengiu. Stengiuosi, kad man būtų geriau. Tai ne tam esmė –
39 jaunatviškas, bet kad būtum geros savijautos.

40 **I.:** **Tai Jūs sportuojate?**

41 **R.:** Taip, palaikydama tą, aš mankštinuosi, pasportuoju, dar kad būtum geros
42 savijautos paprasčiausiai. Ten jaunas, koks tai... – metai yra savo, yra pasas tam, jei
43 pamišai, tai va taip kad... (*juokiasi*). Čia reikia būt realistu, nu kaip, sakykim, tą
44 senėjimą galima pristabdyt, jį truputį atitolint, bet nuo jo... yra visiem neišvengiamai,
45 ateina, metai savo padaro.

46 **I.:** **O tai ką Jūs dar darot, be mankštos?**

47 **R.:** Turiu visuomeninių pareigų visokių sporto pasaulyje, čia taip, turiu sodybą, tai
48 kad užsidares tarp keturių sienų negyvenu.

49 **I.:** **Ar gal naudojate kremus prieš senėjimą?**

50 **R.:** Ne, prieš senėjimą ne – po skutimosi (*juokiamės*). Specialų kremą dėl senėjimo
51 ne.

52 **I.:** **O plaukų irgi nedažote?**

53 **R.:** Ne, nedažau. Jie natūraliai sidabruojasi.

54 **I.:** **Kaip pasirenkat sau drabužius ir avalynę? Ar kaip nors amžius turi tam**
55 **įtakos?**

56 **R.:** Na, tai aišku. Ten jaunuolių – to, ką nešiojai, jaunuolis dėvi, to specialiai
57 nekopijuosi, bet kas yr patogų, kas man tinka, taip ir rengiesi. Žodžiu, čia didelių
58 problemų nėra, pasirinkimo yra, tai kad čia pritaikyti galima šiais laikais, dabar ne
59 taip, kaip prieš 30 metų, kai padoresnio rūbo – tik užsieny ir tik vargais negalais.

60 **I.:** **Apie plastinę operaciją – ką galvojate?**

61 **R.:** Nu negalvoju, nežinau. Nėr prieš ką per daug gražintis, ne tas amžius (*juokiasi*),
62 kad aš gražinčiausi.

63 **I.:** **O ką galvojate apie tuos, kurie daro?**

64 **R.:** Nu ai, nieko blogo aš nematau. Yra kategorija žmonių, kuriems gal būtina yra –
65 televizijos ekranuose ir kitur, kur jis atstovauja, sakykim, rimtas įstaigas ir net šalį
66 turbūt, tai nieko aš čia nematau, kas neigiama. Jei tik tai padeda, tai gerai.

67 **I.:** **Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

68 **R.:** Žinoma, tai geriau, kad ir nežiūrint metų, jeigu jautiesi gerai, atrodai jaunai,
69 tvirtai, gerai ne tik pačiam, bet ir aplinkiniam, t.y. maloniau matyti tokį žmogų.

70 **I.:** **Ar kada nors Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį**
71 **slėpti?**

72 **R.:** Ne, slėpti niekad neslėpiau, pajuokaudamas dar kai kada ir pasakau, dar malonu
73 būna, kai pasako, kad jaunai atrodai. Nu kaip čia – malonu, ne malonu, bet nepasako,
74 kad daugiau. Va taip: nepasako, kad daugiau. Kai sužino amžių, nepasako, kad
75 daugiau, pasako, kad mažiau. Tai slapukaut – ką čia slapukausi, niekur nepabėgsi nuo
76 teisybės.

77 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
78 **su jais tinkamai elgiamasi?**

79 **R.:** Dalinai.

80 **I.:** **Paaiškinkit.**

81 **R.:** Na, didelės problemos dėl darbo, kadangi didelė kliūtis dabar, kai krizė... Ne tik
82 krizės, vis dėlto visi darbdaviai žiūri jau į pasą, o ne į, ne į ypatingai žmogaus
83 sugebėjimą – nu, aišku, atskirais atvejais į tuos sugebėjimus – bet vis dėlto yra na,
84 kaip sako „jauniem keliai pas mus atviri“ pagal kažkokius tuos... sovietines melodijas.
85 Tai ir taip kad nėra labai jau čia, sakykim, graibstomi, nešiojami ant rankų ten, turėt
86 kažkokią tai pirmumo teisę. Va taip, aš manau, kad bendrai taip ir yra.

87 **I.:** **Tai čia dar prieš pensiją maždaug, dar kol dirbama?**

88 **R.:** Aš bendrai kalbu apie vyresnio amžiaus žmones. Tai... manęs tai neliečia, aš
89 turėjau ir turiu dabar veiklą, bet taip, kai žmonės nori įsidarbinti, ypatingai vyresnio
90 amžiaus - jie nebūtinai dar pensinio amžiaus – tai yra jau sudėtingiau, kadangi... nu
91 ryšium su tuo, kad nėra darbo vietų, ir liekant toj idėjoj - ką nors įsidarbinimo
92 klausimais.

93 **I.:** **Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo?**

94 **R.:** Taip, prenumeruoju spaudą, skaitau.

95 **I.:** **Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**
96 **Ar ji perteikia, ką iš tikro reiškia būti senu? Ar atspindi tai, kas yra būti senu ar**
97 **vyresnio amžiaus?**

98 **R.:** Na, atspindi visumoje. Rašo apie vyresnio amžiaus ir kurie gana garbaus amžiaus,
99 apie jų pasiekimus, jų išsilaikymą dar ir jų veiklą kūrybinę. Tai atspindi, negali sakyti,
100 kad ne.

101 **I.: Gal kažką apskritai pasakytumėt, kas tai yra senatvė, kaip Jūs įsivaizduojat**
102 **galbūt?**

103 **R.:** Na, tai kai sulauksiu, tada pasakysiu. Dar nesijaučiu sulaukęs, tai negaliu į tą
104 klausimą pasakyti. Va, jeigu sulauksiu, pagyvensiu dar kiek tai, kai jau būsiu senesnis,
105 pasijusiu silpnesnis, tai tada bus galima atsakyti į tą klausimą konkrečiau.

106 **I.:** **Ačiū** **labai.**

Demografiniai duomenys: 60 metų vyras, išsimokslinimas aukštasis, našlys, gyvena vienas, pensija didesnė nei 901 lt.

1 **Interviu Nr. 6**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką tai reiškia - senti?**

4 **R.:** Ojei, kada senti? A, žinot ką, man atrodo, jau kai prasideda klimaksas, pirmieji
5 simptomai, va tokie, suprantat, kaip moterims – jau noras toks, nieko nenori. Nu
6 nežinau, mano tokia nuomonė. Tokio, žinot... karštis pradeda pilti į galvą, tai jau
7 paskui nieko nesinori. Ir man atrodo, tai kaip senatvė tai jau toks... nieko nesinori.
8 Man atrodo taip. Aš nežinau, kaip vyrams.

9 **I.: Kada Jūs pastebėjote, kad senstate? Maždaug kiek metų?**

10 **R.:** Nu gal apie 50.

11 **I.: Ir ką jums tada tai reiškė?**

12 **R.:** Nu ką ten reiškė – tokio, suprantat, nu tiesiog nenorėjimas nieko, žinokit, vo taip
13 kažkaip. Ai, jau vis tiek sena, senstu, tas pats viskas. Nu aš nežinau. Nu taip jau senai
14 čia buvo. Man jau dabar 62 metai bus.

15 **I.: Ar kaip nors tada pasikeitė Jūsų gyvenimas?**

16 **R.:** Nu matot... Aišku, pasikeitė. Pasižiūri, jaunimas vot, suprantat, į jaunus pasižiūri -
17 jiem gerai, atrodo vot, o man vot ateina... Nu, žinokit, nežinau, man tai... Aš iš viso –
18 kaip turiu ligotą sūnų – aš turiu neigalų sūnų, 33 metai, tai man išvis, žinokit,
19 gyvenimas... Aš gyvenu tik dėl vaiko. Aš nieko neno..., man nu nieko nesinori,
20 kadangi va tik meldi Dievą, kad duotų sveikatos, kad būtų kam prižiūrėti ot jį. Aš

21 turiu sūnų neįgalų. Protingas vaikas ir viskas, bet nei rankom, nei kojom – nieko, va,
22 reikia į tualetą nešti, tai siusi pasodint, tai... Tai mano toks gyvenimas. Žinot, čia gal
23 jeigu apklausimą, tai gal kas toks pilnavertis žmogus...

24 **I.: Man visokių reikia.**

25 **R.:** Aš naminis toks, žinokit, niekur neišeinu. Nu ką, pavyzdžiui, į bažnyčią, į mišias
26 reikia, tai vyras lieka, aš išvažiuoju, ir to momentaliai atgal reikia grįžt, kadangi bijau,
27 kad... Suprantat, pripratęs jis prie manęs, tai pamaitint reikia. Tai va toks mano
28 gyvenimas – naminis, ir viskas.

29 **I.: Tai turbūt senstant nelabai kas pasikeitė, ar ne, tik pačiai mažiau norisi ko
30 nors?**

31 **R.:** Nu matot, senstant... taip pasižiūri, kad tik sensti kūnas, bet dar taip vot gi, dūšioj
32 giloj dar vot ne, man atrodo, ne, jeigu dar jėgų, jeigu dar jėgų, žinokit, tai dar man
33 atrodo, kad vot jeigu aš taip kitą sykį, kaip niekas neskauda, dar nieko, tai o, aš dar
34 tokia stipri, man gal kokių trisdešimt, bet kai pasižiūriu į veidrodį (juokiasi), kad jau
35 veidas kitoks, jisai tiesiog... taip, žinot, nežinau, kaip galiu aš Jums pasakyt. Aš sakau,
36 aš naminis žmogus, aš niekur neišeinu, tik sodą turiu kolektyvinį, tai važiuoju padirbt
37 į sodą, važiuoju, kai laiko turiu. Tai užmirštu, visus mano nervus atpalaiduoja, viskas.
38 Nu taip, ką, vaikuti, aš nežinau, gal čia reikia klaust kokius tokius... pilnavertes,
39 suprantat?

40 **I.: Ar senatvė turi privalumų?**

41 **R.:** O ką čia žinai? Aš nežinau. Kad man atrodo, senatvė – tai jau viskas, ligos.
42 Žinokit, prasideda senatvė, prasideda ligos visokios, šlapimo nelaikymas. Ir žinokit, aš
43 tiesiog nežinau. Ir aš sakau, aš naminis žmogus, atsilikus...

44 **I.: Nepabėkit.**

45 **R.:** Aha, atsilikus nuo gyvenimo, žinokit, kadangi aš niekur neišeinu, nei į balių
46 neinu. Dabar neturiu laiko knygų skaityt, o televizorių pasižiūri, kadangi sakau, man...
47 Suprantat, o ir dabar – jis nori tualetan, nu vat man reikia nešti, aš negaliu, dar toliau
48 kada nors. Suprantat.

49 **I.: Kaip žiniasklaida, ar tinkamai vaizduoja pagyvenusius žmones, tą buvimą
50 vyresniu, ar ji perteikia? Sakot, televizorių pažiūrit, spaudą pasižiūrit.**

51 **R.:** Nu, matot, aš nežinau, gal... gal ir mažai atkreipia dėmesio seniam, a velnias žino,
52 žinot ką – negaliu pasakyt, kadangi sakau, aš dabar yra uždarytas tarp keturių sienų
53 žmogus.

54 **I.: Tai galim ten nubėgt, jei Jum geriau būtų.**

55 **R.:** Nė, uždarytas – aš, niekur neišeinu, suprantat? Aš žinau tiek, kiek pasižiūriu
56 televizorių, ir man gyvenimas toks – uždarytas keturiom sienom. Aš jeigu nueinu į
57 bažnyčią, į sodą mano išėjimas – vo mano išėjimas, aš atsilikus nuo pasaulio.

58 **I.:** **Nu bet vyras bent yra. Ar jis pastebi, kaip Jūs keičiatės, senstate?**

59 **R.:** O nieko, senstame, ir šitas jau, žinot, kitąsyk kalba kita tokia, žinot, ir nu... nu
60 viskas, žinokit, kaip sensti, taip sensti, kitas... Jau nesinori nieko, ai, aš vis tiek jau
61 senas, tai man nieko nereikia, žinot, tai toks, žinot. Nežinau daugiau.

62 **I.:** **Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviška?**

63 **R.:** Nu taip, norisi, bet neišeina.

64 **I.:** **Plaukų, matau, nedažote?**

65 **R.:** Ne. Matot, mano yra turbūt genai tokie, kadangi mano pagal mamą giminės
66 Lenkijoje, teta – mano giminės Lenkijoje – teta mirė 96 m., jinai niekuom nesirgo
67 absoliutiškai, tik kad padarė akys... buvo aptrauktos, nu paskui ką, viskas iki
68 paskutinio jinai vaikščiojo, labai – nebuvo nei spaudimo, nei nieko, jinai atsigulė ir
69 numirė, nuo senatvės gal. Močiutė, mamos mama, 97 metai – niekuom nesirgo, irgi
70 atsitiko tokia, žinot... nugriuvo jinai, ten sulaužė koją, paskui... Teta vot dabar mirė 87
71 metų, motina 85 metai – niekuom nesirgusi, stipri, laksto, tik žinot, veidas jau
72 (juokiasi), bet tenai niekas nepasakys, kad ji tiek metų. Turbūt genai. Tai užtat aš
73 nedažius plaukų, ne.

74 **I.:** **O kremą nuo senėjimo turbūt nenaudojat?**

75 **R.:** Kremo gyvenime, nei pudros nenaudojau, nieko gyvenime, tik kremu kitąsyk i to,
76 kaip išeinu kur, nusiprausiu ir kremu vot patepu (rodo) „Nivea“, ir viskas. Negeriu,
77 negeriu niekada – nu kitąsyk truputį, kokio ten brendžiuko truputį. Ir šitas, ir nerūkau.

78 **I.:** **O rūbus renkantis...**

79 **R.:** Rūbus tai...

80 **I.:** **...į amžių kažkaip atsižvelgiat?**

81 **R.:** Taip. Rūbus tai aš atsižvelgiu į amžių. Žinokit, jau kad būtų... stengiuosi pirkti
82 odines, batai pas mane odiniai ir rūbai gražūs, tokius, kad ir brangesnis kad būtų. Nu
83 kai ką stengiuos, kad būtų. Net plaukus kirpti stengiuosi, bet... Va čia sakė man
84 kirpėja, gerai Jums, nu tai ką žinai.

85 **I.:** **Ką galvojat apie plastinę operaciją?**

86 **R.:** O ne.

87 **I.:** **O apie tuos, kurie darosi?**

88 **R.:** Aš galvoju, kad nereikėtų. Kas čia – plastinė, vis tiek kūnas senas. Pugačiova
89 pažiūrėkit, o vis tiek kojos tokios jau senos matosi, suprantat, kad alkūnės tokios va,
90 čia tas kaklas, ir čia dabar snukis tas – atsileiskit, kad taip šneku, aš jos labai
91 nekenčiu, eina, dantys sudėtos.

92 **I.:** Ar svarbu senatvėj išlikti jaunatvišku?

93 **R.:** Nu gal ir ne. O gal ir ne. O kam reikalingas? Senų žmonių niekas nemyli. Nea.
94 Net vaikai kiti nemyli. Aš vat kiek žinau, tai senas – tai jau viskas. Eik tu, sako, tu
95 sena jau, nieko nežinai. Nu nežinau. Aš sakau, aš uždarytas žmogus keturių sienų, aš
96 atsilikus nuo gyvenimo.

97 **I.:** Nu vis tiek kažkiek susiduriat, vis tiek kažkiek išeinat. Ar yra situacijų, jai
98 jautėtės sena arba per sena kur nors – ar aplinkoj, ar šeimoj - kažkur?

99 **R.:** Nu taip, žinokit. Pavyzdžiui, jeigu nueinu ten kažkokią, ten mišios būna, balius
100 ten po mišios. Matosi, kad senas žmogus.

101 **I.:** Nes kiti jaunesni – dėl to?

102 **R.:** Taip. Taip.

103 **I.:** O kad ką nors pati norėtumėt ir negalėtumėt, nėra taip?

104 **R.:** N... (*sutrukdo praeinantys*)

105 **I.:** Ar Jums yra tekę nejaukiai jaustis dėl savo amžiaus ir bandyti jį slėpti?

106 **R.:** Nu, teko, žinokit. Pilvas didelis jau, žinokit, toks senatviškas, tai žinot, stengiuosi
107 va taip, kad būtų (*pasitempia, rūbus pataiso*), bet neišeina nieko (*šypsosi*). Rūbus
108 reikia tokius pirkt, tokius perku, kad nesimatytų.

109 **I.:** Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar
110 jie tinkamai priimami?

111 **R.:** Kad nu, žinot ką, kad aš einu kai pas daktarą, tai ten ... ten niekas juos, tų senų...
112 Jeigu aš pasakau pas daktarę, tai jos sako, ai, čia senatviškos ligos, ką ten jau, sako, tai
113 jau taip. A taip aš niekur neinu. Sakau gi, aš namuose, aš užsilikusi, mažą žiūriu
114 vaiką. Baisiai prižiūriu vaiką, man jau daktarė žino, kad jis baisiai prižiūrėtas,
115 sutvarkytas jis man, tai suprantat. A taip tai pas daktarę kai eini, tai jaučiasi, va jau
116 senas, čia senatviškos ligos, čia taip – taip kalba, taip. Čia kitus metus kiekvieną
117 mėnesį bus blogiau, bus ir blogiau, taip pat sakė.

118 **I.:** Tai dar nesat sena.

119 **R.:** Kad jau sena, kad jau sena – penkiasdešimt... šešiasdešimt du metai bus rudenį
120 (*kalbamės lapkričio vidury – G.R.*). Aš tiesiog gal taip turbūt truputį jauniau atrodau.

121 **I.:** Jūs tikrai neatrodot [sena].

122 **R.:** Mano, sakau, genai – čia pagal mamą.
123 **I.:** Šešiasdešimt – čia dar ne... Kiek Jūs – dar daugiau vaikų turit ar tik vieną?
124 **R.:** Taip, yra dar vienas sūnus. Jis – jam kiek, 1969 gimimo jis – jis baigęs 2 – vieną
125 turi policijos mokykla aukštesnė, kur buvo anksčiau Vilniuj, ta tokia, ir Maskvos
126 universitetą 6 metų.

127 **I.:** O Jūsų pačios koks išsimokslinimas?

...

Demografiniai duomenys: 62 metų moteris, išsimokslinimas spec. vidurinis, ištekėjusi, gyvena su vyru ir vaiku, pajamos – daugiau nei 900 lt asmeniui.

1 **Interviu Nr. 7**

2

3 *(Patalpoje yra ir duktė su kūdikiu – tikriausiai tai turi įtakos atsakymams.*

4 *Respondentė nesutiko susitikti su manim viena.)*

5 **I.:** Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką reiškia senti? Kuo tai pasireiškia?

6 **R.:** Nu, aš manau, kad senti... pajauti tada, kai jau su sveikata blogai.

7 **I.:** Ir kad...

8 **R.:** Nu, kada jau jauti, kad jėgos nebe tos, nebe taip greitai eini, ne be taip...

9 pavyzdžiui, dūsti daugiau, nu ir apsisukimai mažesni būna. Ne tiek nuveiki per dieną,

10 kaip kad anksčiau padarai. Aš manau, kad taip, nes šiaip tai žmogus širdyje galbūt

11 niekad nesensta. Bet tiktai vat fizinis tas vat visas...

12 **I.:** Kada ir kaip Jūs pastebėjote – kaip jau pasakėte – kada pastebėjote, kad

13 senstate?

14 **R.:** Nu, nepasakyčiau, kad aš jau labai... kad aš jau taip senstu, bet jau, jau jaučiu, kad

15 jau nebe tos jėgos, matomai, kažkokie tai vat – gal šiais metais, gal pernai - va taip.

16 **I.:** Ir ką Jums tai reiškė – pirmieji simptomai, kai pastebėjot?

17 **R.:** Ką man reiškė? Nu tą reiškė, kad žmogus jau jautiesi toks, gal ne visai pilnavertis

18 jau. Norisi daugiau padaryt, o tiek daug negali. Jau jau pavargsti. Toks ir pojūtis,

19 aišku. Dar norisi kažkaip, atrodo, daugiau – tą spėsiu, dar tą spėsiu, bet jau reikia

20 pagalvot, ar tu suspėsi iš tikrųjų tai padaryt, ką norėtum.

21 **I.:** Ar tuomet pasikeitė Jūsų gyvenimas?

22 **R.:** Nu nepasakyčiau, kad pasikeitė. Nu, aišku, nu kaip pasakyt, nu daugiau gal poilsio

23 reikia, bet šiaip tai, kad jau labai pasikeistų, tai ne.

24 **I.: O kaip manot, ar senatvė turi privalumų?**

25 **R.:** Privalumų? Nu nepasakyčiau, kad labai didelių privalumų, nepasakyčiau. Galbūt
26 ne privalumai, o atvirkščiai.

27 **I.: Trūkumai?**

28 **R.:** Trūkumų galbūt. Kad va žmogus jau ne toks, dar vis tiek tavo akys mato, tu nori,
29 kad vat ir jaunimas – vis tiek matai, kas gražu, kas madinga, bet jau ne-ne, tas jau tau
30 netinka, jau to tu negali padaryti. Nu, o... privalumai?..

31 **I.: O ko negali padaryt?**

32 **R.:** Nu ko negali padaryt? Nu, pavyzdžiui, norėtum dar atrodyti gražiai ir grakšti, bet
33 jau jauti, kad tu jau ir lenkiesi, ir išvaizda nebe ta jau. Nu vat. Ir daugiau pasiekt
34 galbūt vat, pavyzdžiui, būtum jaunesnė, aha, galbūt galėjau kažką tai daugiau mokslų
35 baigt, kažką tai daugiau pasiekt. Nu, su amžium jau supranti daugiau. Galbūt vat tas
36 privalumas, kad amžiuje žmogus daugiau supranta, ko nepadarė, ką jis galėjo
37 padaryti.

38 **I.: O kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

39 **R.:** Mano kūnas?

40 **I.: Ar Jūsų kūnas išreiškia tai, kas jūs esate?**

41 **R.:** Net nežinau taip. Nu, aišku, be abejo, būtent kūnas ir parodo vat tą, kad tu jau
42 nebe to amžiaus esi, jau jau tu jau sensti ir tavo kūnas kartu sensta - be abejo, kad
43 išreiškia tą kūnas. Taip. Matosi.

44 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

45 **R.:** (*Atsargiai juokiasi*) nu, reikia kitų ir klausti.

46 **I.: O Jūs kaip manote?**

47 **R.:** Manau, kad pastebi.

48 **I.: Ir kaip jie reaguoja?**

49 **R.:** Nu, reaguoja - tai normaliai reaguoja, nėra taip kad jau ten kažkaip. Be abejo, kad
50 pastebi – kaip nepastebės? Pastebi.

51 **I.: Kokių nors įžeidžiančių reakcijų nebūna...**

52 **R.:** Ne, ne.

53 **I.: ...mieste?**

54 **R.:** Ne, ne, kol kas dar ne.

55 **I.: Manot, kad gali būti? Esat susidūrus su kitais?**

56 **R.:** Ne, nu aš nesu susidūrus, bet aišku, vot kad būna, kad iš jaunimo, pavyzdžiui,
57 kaip ten bobutės – savo ausim esu girdėjusi - kad na tai čia, suprantate, tu be eilės,

58 greičiau atsiskaityk, kad ten – ką pinigų nesukrapštai? Taip, mačiau pati, bet man
59 asmeniškai dar taip nebuvo.

60 **I.: Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviška?**

61 **R.:** Nu kiek galima – taip, stengiuosi.

62 **I.: Ir ką Jūs darote, kaip to siekiate?**

63 **R.:** Nu ką? Stengiuosi dar nepasiduot. Nu kaip - stengiuosi dar, kiek galima, savo
64 išvaizdą dar kažkiek tai nu - retkarčiais, galbūt ne visada - bet jeigu jau taip, jau
65 stengiuosi – kad jau galvą išsiplaut, kai kur einu, ir ten pasidažyt ar ten ką, ir šiaip, nu
66 – dar stengiuosi, nes aš vat nesijaučiu dar, kad man ten 60 ar ten ką (*juokiamės*).

67 **I.: Ar naudojate kremus prieš senėjimą?**

68 **R.:** (*Atodūsis*) nu, taip, kad pastoviai, tai ne, bet retkarčiais naudoju. (*Isiterpia duktė:*
69 „*meluoji*“.) Kodėl? Nu naudoju. Nebūtinai prieš senėjimą, bet naudoju. (*Abi su*
70 *respondente juokdamosi rodom ir sakom, kad nesikištų.*) Nu naudoju, bet taip
71 pastoviai, tai ne. - Išmesim tave (*dukrai*).

72 **I.: Ar plaukus dažote?**

73 **R.:** Dažau.

74 **I.: Ar seniai?**

75 **R.:** Nu jau pora metų tai tikrai. Gal ir daugiau, gal jau trys.

76 **I.: Ar sportuojate, stengiatės lieknėti ar ten ką nors tokio?**

77 **R.:** Lieknėti tai jo, bet sportuoti tai žadu ir neprisiverčiu.

78 **I.: Ir kaip renkatės drabužius, avalynę, ar atsižvelgiate į savo amžių?**

79 **R.:** Nu, atsižvelgiu, kadangi jau norėtusi ir ant kulnų, bet nelabai galiu ant kulnų,
80 jau... jau žiūriu, kad būtų patogi avalynė – be abejo, taip, atsižvelgiu.

81 **I.: Ir lengvai randate?**

82 **R.:** Avalynę dar randu kol kas – taip.

83 **I.: Ir ką galvotumėt apie plastinę operaciją?**

84 **R.:** Oi, ne, aš jau gal senų pažiūrų žmogus – ne, ką Dievas davė, taip tegu ir būna. Jau
85 ne.

86 **I.: O ką galvojate apie tuos, kurie darosi?**

87 **R.:** Nieko, nu. Ką galvoju? Galvoju, nu, žmonės turi pinigų, gali būti, suprantat. Gal ir
88 čia nieko blogo, be abejo – kodėl gi ne? - ten pakelt, padaryt. Bet čia nuo žmogaus,
89 matomai – žmogus galbūt nuo pat jaunų dienų įpratęs visą laiką jau į savo kūną
90 investuoti kažką tai, tai jisai ir investuoja. O aš nuo savo jaunų dienų nesu įpratęs, nes
91 aš jauna būdama išvis kosmetikos nenaudojau, tai aš ir skaitau, kad man nereikia.

92 **I.: Ir kaip manot, ar svarbu išlikti jaunatvišku senatvėje?**

93 **R.:** Taip, nereikia pasiduot. Be abejo. Jeigu jau pasakysi, kad aš jau viskas, nebegaliu
94 – nu tai taip ir bus. O kol gali, tai dar gali žmogus (*juokiasi*). Ne, nereikia pasiduot.

95 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?**

96 **R.:** Nu nežinau, nu nebuvo man tokių situacijų, be abejo. Tačiau galbūt aš tiesiog
97 nepapuočiau į tokią vietą, kažkur tai. Aišku, jeigu aš eičiau kažkur tai, kur jaunimas
98 renkasi, tai be abejo, pasijausčiau jau ne savo vietoj. Nu bet man taip – nu nebuvo
99 taip, kad jau...

100 **I.: Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

101 **R.:** Ne, ne.

102 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

103 **R.:** Nu, manau, kad dabar vat, šiuo momentu, tai sakyčiau, pagyvenę žmonės tokie
104 truputį galbūt nustumti yra. Aš bent taip sakyčiau.

105 **I.: Kokiais aspektais?**

106 **R.:** Na taip vat pažiūrėkit, ar vien tai, kad pensininkas - tai jisai, reiškia, išlaikytinis
107 yra? Bet tai gi tas pensininkas irgi – jisai dirbo savo laiku, užsidirbo galbūt taip viska,
108 nu, jeigu taip... jeigu taip žiūrint. O dabar kažkaip visi ką pensininkai – jie gi visais
109 atžvilgiais, kad nu jau nusodint taip jau truputėlį, pensininkas tai jisai jau... Bet aš
110 skaitau, kad pensininkas irgi žmogus ir jisai. Ne visi gi tie pensininkai ligoti, ne visi
111 susilenkę. Yra gi tikrai išsilavinusių žmonių ir... ir... ir – gal, sakyčiau, gal biškį per
112 mažai tokių gal... tokių organizacijų, galbūt kažkur tai, kad žmonės kažkur tai vat
113 susiburtų. Nu yra, aš nesakau, bet, pavyzdžiui, netgi pastebėčiau, kad mažesniuose
114 miesteliuose galbūt daugiau tokie vat pagyvenę žmonės ir sueina, o mieste jau
115 pagyvenę žmonės tokie daugiau, nu... nu vat savo kažkur tai būry, savo vat tiktai, bet
116 jau mažiau yra tų kontaktų išlikę, nes nu, išsiskirstę, kas ten kažkur išvažiavęs, kas ten
117 susirgęs ar ten miręs - vis tiek gi būna – tai sakyčiau, kad mieste mažiau yra kažkokių
118 vat tokių, kur pagyvenę žmonės galėtų pabendraut, sueit – nu nėra tokių. Aš,
119 pavyzdžiui - labai man patikdavo – kai aš jauna buvau ir ten kolektyvas, ir šokiai, ir
120 dainos – o dabar vat yra, bet labai mažai. Kažkokia grupelė surinkta, ir viskas, tau –
121 ateik tu iš šalies, tai ir nepakliūsi, nu atėjęs iš šalies.

122 **I.: O apskritai ar su jais tinkamai elgiamasi?**

123 **R.:** Nu, aš negaliu sakyti, kadangi aš pati nesu... ne, ne, nebu...- nu nesu tokioj vietoj,
124 tai aš negaliu pasakyti, kaip ten su jais elgiamasi. Nu kodėl - jeigu kolektyvas

125 susidareš, viskas normaliai – gal ir nieko. Negaliu pasakyt, nežinau. Nuomonės savo
126 neturiu.

127 **I.: Skaitote spaudą, klausotės radijo?**

128 **R.:** Skaitau spaudą, klausaus radijo ir televizijos (juokiasi).

129 **I.: Internetu turbūt nesinaudojat?**

130 **R.:** Naudojuosi, paskaitau internete, „Delfi“ paskaitau.

131 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

132 **R.:** Tai kad iš viso, man atrodo, gal ir per mažai kažkaip žiniasklaida apie vyresnio
133 amžiaus žmones – visą laiką tik ir girdi, kad skurdas. Tai kad, žinot, aš pasakysiu, kad
134 pagrinde rodo vat tik prasigėrusius tuos visus, kad vat, pavyzdžiui, kažką labai
135 gražaus – tai net nežinau, ar jau labai daug pasiskaityt, kad nėra apie pagyvenusius
136 žmones pasiskaityt, tikrai.

137 **I.: Gal apskritai ką nors dar pasakytumėt – ar vyresnio amžiaus, ar senatvė –
138 kas tai yra, kaip patiriama? Gal kokių minčių kilo iš to, ką mes čia apžvelgėme.**

139 **R.:** Nu ką, nu (*atodūsis*). Net nežinau. Ką vyresnis amžius žmogus, nu tas, kaip
140 sakant, pragyveni amžių, patirties daugiau įgyji. Į viską kitaip visai žvelgi. Nežinau.
141 Net nežinau, ką pasakyt.

142 **I.: Dėkui. Dar užsirašysiu demografinius duomenis.**

143

Demografiniai duomenys: 60 m. moteris, specialus vidurinis išsimokslinimas,
ištekėjusi, gyvena su vaikais, pajamos didesnės nei 901 lt / asm. / mėn., nedirba.

1 **Interviu Nr. 8**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką reiškia senti?**

4 **R.:** Tiesiog nežinau, kai suformuluoti. Kai pats žmogus pasiduoda.

5 **I.: Kam?**

6 **R.:** Kai nesidomi niekuo, nedalyvauja niekur. Niekas jo nedomina, pasyvus pasidaro,
7 sėdi namie. Tai ir skaitau, kad sensta.

8 **I.: Ar jūs pastebėjote, kad senstate?**

9 **R.:** (*Pauzė*) negaliu pasakyti, kai aš dabar pririšta prie mamos. Ta va. Na, pastebėjau,
10 kad vis tiek viskas sunkiau, viskas, bet vis tiek. Pakankamai dar viską susi... tvarkausi
11 – kaip jauna.

12 **I.:** **O kada pirmuosius pokyčius pajautėte? Ir ką jie Jums reiškė?**

13 **R.:** Nu, vienas būtų atsakymas, jei aš viena gyvenčiau, kitas atsakymas, kai aš pririšta,
14 turiu rūpintis ligoniu. Tai toks ir pajautimas. Dabar tiesiog niekur neišeinu ir sėdžiu
15 namuose. Norisi ir išvažiuot, ir pailsėt, o taip tai nežinau. Mes visos su draugėm
16 (*šypsosi*) – ir klasiokai, ir visi mes – jaučiam tai. Nors va – jau kitais metais bus klasės
17 55 metų susitikimas, susitinkam visada, dabar jau kas metai. Ir nemačiau, kad ten vat
18 kažkas tai sakytų „mes pasenom, mes pasenom“. Štai dar vakar klasiokui
19 paskambinau, su gimtadieniu pasveikinau. Jis ir sako, kitais metais jubiliejus. Sakau,
20 koks jubiliejus? „55 metai, kai baigėm“. Sakau, baik, tai negi mes tokie seni? Mums
21 neatrodo, kad seni, ir... ir... ir draugės visos, kurias turiu vat iš vidurinės laikų, iš
22 rajono – tai man jos atrodo nesenos, o kiti žmonės tokių metų – man jau seni. Ir viena
23 draugė dirba vaistinėj, tai jinai sako, aš pasižiūriu į metus – aha, mūsų metai, ir sako,
24 Dieve, galvoju, koks senas žmogus! Bet niekada nepripaišo, kad mes irgi senos
25 kažkaip tai. Aš širdyje nesu sena. Kažkaip ir su jaunimu labai bendrauju. Randu
26 bendrą... – ir jie, ir jie nežino – kaip nežino, jie net negalvoja, kad man tiek metų.

27 **I.:** **Ar ėmus senti pasikeitė Jūsų gyvenimas?**

28 **R.:** Tai aš Jums sakau, kad mano gyvenimas pasikeitė dėl mamos.

29 **I.:** **Tai matot, mano klausimai – jei jie Jums netinka, mes galim juos praleist.**

30 **R.:** Viskas pasikeitė dėl mamos.

31 **I.:** **O kiek laiko Jūs ją slaugote?**

32 **R.:** Nu slaugau. Mama tai gyvena pas mane daug, bet aš pirma galėdavau visur išeiti,
33 visur išvažiuoti. O dabar tai, atvirai pasakius, tai jau, nu, 5 metus jau bijau vieną
34 palikti. Tai vandenį paliks atsuktą, tai ką. Bet norai yra – ir į teatrą nueiti, ir... Šiomet
35 tai nei karto dar sode nebuvau. Sakau, kad aš nelabai tinkama.

36 **I.:** **Ne, Jūs man labai tinkama.**

37 **R.:** Vienaip gyvenčiau viena, o kitaip gyvenu dabar...

38 **I.:** **Nu taip, yra realybė, kaip Jūs ją patiriat. Man būtent tuo Jūs ir svarbi, kad
39 Jūs dar turit motiną, kurią prižiūrite. Aš tokių nedaug galiu rast.**

40 **Ar senatvė turi privalumų?**

41 **R.:** Privalumų? Privalumų tai, man atrodo, jokių neturi. Kokių? Jokių.

42 **I.:** **O trūkumų?**

43 **R.:** Trūkumai ir tokie, jeigu jėgos mažėja, tai ligos, kurių nebenori jau gydytojai
44 gydyti. Knygoj kaip paskaitau – ligų aš daug turiu (*šypteli*), labai daug, tokių negerų,
45 bet va – pasijuokiu, nuo kai ko geriu, nuo kai ko ne, bet aš nu visiškai nesureikšminu
46 nieko – visiškai nieko nesureikšminu. Nu, spaudimas, daleiskim. Atmenu, dirbau
47 jau... dar valytoja. - Tai va tik tai nuo [200] 8-tų metų nedirbu. Aštuntais spalio
48 pasiluiosavau. - Ir pasimatuoju spaudimą: 190 ant 110. Ir einu ryte į darbą. Aš nieko
49 nejausdavau tokio. Jau kad jausčiau baimę, tai taip jau – mažiau lankstydavausi, jau
50 žinodavau – aš mažiau... rečiau skudurą šlapindavau (*juokiamės*). Tada irgi išgeriu
51 vaistų. O taip tai ligų tokių durnų turiu – kaulai labai išretėję. Gėriau, gėriau 3 m.
52 vaistus – iš pradžių gerėjo, paskui grįžo į tą patį. Dabar jau nebegalima – jie blogi, tie
53 vaistai – negeriu. Dabar dar cukraligę rado, bet nu, dar tą variantą, kad nereikia
54 insulino – vaistus geriu.

55 **I.:** O yra kokia liga, kurios Jums *nebegydo dėl amžiaus*?

56 **R.:** Dėl amžiaus? Nu tai aš pati kaulams kalčį geriu – man jo nieks negydo, nu ir
57 nenoriu tų vaistų gerti. Palauk, ko čia dėl... Nu tai ką čia...

58 **I.:** Tai čia sakėt, kad kažkam kitam atsisako – Jums ne?

59 **R.:** Ai, ne, aš čia iš spaudos žinau. Pavyzdžiui, viena ar kita, bet iš spaudos rašo, va
60 tyrimus visokius daro – nu, krūtinės, ane, ten visokius, visur akcijos vyksta – tik iki 65
61 tos nemokamos, iki 65, o reiškia, virš 65 – pinigus mokėk, išeina taip, jeigu nori
62 išsitiirti. Taip ir daro. Mano ir sesuo taip daro. Eina ir moka. Ir echoskopui užsirašė,
63 privačiai pasidarė. Gal gydytojai ir skirtų – bet vos į metus vieną kartą. Man tai
64 gydytojai – paprasau, nežinau. O ką negydo – tai aš pati tiesiog negydau. Taip jau,
65 nutyliu. Dar, pavyzdžiui, yra, na... yra pilvo išvarža. Čia turbūt po – sako, kad būna po
66 – kai tulžį pašalina, tankiai. Tai aš dabar negaliu eiti operuotis. Negaliu... Nenoriu
67 užkraut kitiems. Ir vis tiek paskui reiks kiloti ar ką. Ką aš? Tada dar yra disko išvarža.
68 Tai aš jos visai negydau – niekada. Jokių pratimų. Man buvo išrašę pratimus, nieko
69 nedariau, nei nieko. Kažkada dar, kai dirbau – dar Baltijos televizijojei būdėjau – tai kai
70 pasėdi visą parą, tai tada man labai skaudėdavo kojas, o dabar tai kojų neskauda,
71 nugarą skauda, kai pastovi ilgai. Aš nieko nesureikšminu, visiškai nieko
72 nesureikšminu, visų ligų nesureikšminu. Kažkaip tai nėra taip, kad „oi, gulėsiu, oi,
73 reikia“ – aš pasiklausau draugių, tai jos „oi, pamatavau spaudimą – pas mane 140“. Aš
74 sakau, tai labai gerai. Tai pyksta ant manęs, kad gerai. Ui, 140 – aš 150 nekreipiu
75 dėmesio. Yra vaistai prirašyti, kartais išgeriu, kartais negeriu. Kažkaip nesureikšminu
76 nieko. O mamai sureikšminu. Taip, tiek ir... Nors gydytoja sakė, reikėtų atvirkščiai.

- 77 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs esate?**
- 78 **R.:** Ar pagal metus? Atspindi turbūt.
- 79 **I.: Nu, sakykim, pagal metus.**
- 80 **R.:** O kaip tau atrodo? Man atrodo, atspindi.
- 81 **I.: Aš taip klausiau...**
- 82 **R.:** ...kaip aš jaučiuos?
- 83 **I.: Taip, ar Jums atitinka, kaip Jūs esat ir kaip vat jaučiatės, ar kažkaip...**
- 84 **R.:** Nu, ne visai. Pats kūnas – išvaizda?
- 85 **I.: Man įdomu, kaip Jūs suprasite. Aš tiesiog noriu, vat ką Jūs į tai laisvai**
- 86 **pasakytumėte.**
- 87 **R.:** A-a, nu. Ne, neatspindi.
- 88 **I.: Ir kas tas būtų „ne“ tada?**
- 89 **R.:** Nu, dar - o, aš būsiu labai geros nuomonės apie save – dar pakankamai...
- 90 pakankamai, sakyčiau, standus, pakankamai – pagal metus. Nu sakau, kad nelabai dar
- 91 atspindi.
- 92 **I.: Nelabai atspindi tai, kas Jūs esate. Tai Jūs jaučiatės...**
- 93 **R.:** Geriau.
- 94 **I.: Geriau?**
- 95 **R.:** Taip.
- 96 **I.: Geriau.**
- 97 **R.:** Taip.
- 98 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**
- 99 **R.:** Na, jeigu... jeigu, daleiskim, nematė 15 metų, tai kai kas ir pastebi. Vat klasės
- 100 draugai, kai... jei nesimatėm iš viso 15 metų, tai pastebi. O tarp kitko, tai vat aš šiais
- 101 metais labiau... kažkaip šalia miegu, kiekvieną jos judesį girdžiu ir keliu galvą. Vat
- 102 šiais metais aš jaučiuosi pati kaip – kažkaip tai, nu – ir į veidrodį pasižiūrėjus – kad
- 103 senstu.
- 104 **I.: O tos reakcijos kitų, kai pastebi – ar jos būna kokios įžeidžiančios ar**
- 105 **malonios?**
- 106 **R.:** Ne, ne. Tiktai, nu, pavyzdžiui, nepažįsta tie, kur nematė 15 arba 20 metų.
- 107 Klasiokai, turiu omeny. O taip man niekas nėra pasakę, kad... kad „oi, kaip tu
- 108 pasikeitei“. Į akis gal nieks taip nesako? Aš ir pati nesijaučiu, kad aš taip nesvietiškai
- 109 pasikeičiau. Aš dūšioj ir visame kame – nepasikeičiau.
- 110 **I.: Ar stengiatės išlikti jaunatviška?**

111 **R.:** Na, ne. Kas liečia... savęs nemyliu. Taip tai, va dvasioj, viskas taip, o bendravime
112 tai ten apie senatvę tai retai mes ką liečiam. Bet savęs nemyliu, kad ten naudoti ten
113 kremus kokius labai ten, va tokių vat dalykų – tai savęs nelabai.

114 **I.:** **Aš vat kaip tik norėjau toliau klaust apie kremus prieš senėjimą. Turbūt**
115 **nenaudojate?**

116 **R.:** Ne, ne, prieš senėjimą tai aš neturiu. Tai padovanoja kas kokį kremą - tokios irgi
117 mano metų, tai pinigėlių daug neturi. Ir pati kokį „Margarita“ nusiperku, kai jau labai
118 džiūsta veidas ar išsimaudžiusi, tai patepu. Nu, ir šiandien pasitėčiau prieš ateinant
119 (*juokiamės*).

120 **I.:** **Plaukų nedažot?**

121 **R.:** Ne. Ir matot, dar nelabai... - nu ir kirpėja stebisi mano plaukais. Nedažau.

122 **I.:** **Sakėt, nesimankštinat. Ir nelieknėjat turbūt, ar ne? Ar stengiatės dietos**
123 **laikytis?**

124 **R.:** Oi, man dieta, man... – diabetikė skaitausi, ar ne? Bet kaip aš pasakau. Ne, aš kai
125 viena, gal laikyčiausi, bet (*juokiasi*) mano mamai yra tokia... – nu vis tiek sena -
126 džiūsta rankos labai, tai riebalų reikia, o man to riebalų nereikia. Bet neatsisakau, ten
127 su spirgučiais jau jai darau, padarau ir sau. Ir galvoju: aš ne kasdieną valgau, Dieve,
128 ką aš kartą į mėnesį spirgučių suvalgysiu ar lašinių, tai man nieko neatsitiks. Taip kad
129 nelaikau, nesilaikau aš tokios dietos. Ką noriu, tą valgau, kada noriu – vat užsinorėsiu
130 cepelinų, padarysiu – ir mama valgys, nors be dantų. Padarysiu cepelinų ir valgysim.
131 Aš kartą kitą kviečiu sūnėno ten vaikus, tai vaikai – va ir šią savaitę noriu pakviesti –
132 tada dietos neprisilaikysi.

133 **I.:** **O kai renkatės drabužius, avalynę, ar atsižvelgiate į savo amžių?**

134 **R.:** Na, tai taip. Drabužius tai atsiž... – nerandu. Visi tai su blizgučiais – nelabai
135 mėgstu, tai su karoliukais, tai su blizgučiais, tai formos visokios, aš jų nerandu,
136 negaliu eit, o avalynę tai vis tiek biškį ant kulniuko noriu, biškį dar vis tiek.

137 **I.:** **Plastinė operacija – ką Jūs apie ją galvojate?**

138 **R.:** Ką aš galvoju? Nu taip jau, galvoju, mano nuomonė bus tokia: jeigu žmogus
139 kažkur tai dalyvauja ir jau jinai... jis turi būt visą laik la... gražus ten, ar dainininkas, nu
140 pagaliau, nori būt gražus – tai aš ir ne prieš, ne prieš. Bet man pačiai tai niekada jos
141 nereikėjo ir nereikės.

142 **I.:** **Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

143 **R.:** Svarbu.

144 **I.:** **O kodėl?**

145 **R.:** Nu tai tada geriau jautiesi tarp žmonių, nesijauti sena. Svarbu.

146 **I.:** **Ar Jums yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?**

147 **R.:** Ne, man nepasitaikė.

148 **I.:** **Ar gal yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

149 **R.:** Niekada. Aš nežinau, aš sakau, aš tarp jaunimo – pakankamai jaunatviškai su jais

150 ten. Tas bendravimas toks, kad sakau, niekada nepasijutau sena. Niekada.

151 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

152 **R.:** Nu jaunimo akyse tai tikrai neužima.

153 **I.:** **Kažkaip paaiškinkit. O tai kaip tada tose jaunimo akyse?**

154 **R.:** Nu, kaip jaunimo? Toks gyvenimas turbūt. Visi, visi vaikai galvoja, kad jau tėvai

155 nukvakę (*juokiasi*), jei tarp kitko, tai ir mūsų supratimas jau visai kitoks negu

156 jaunimo. Visiškai kitoks. Mes kitaip gyvenom ir kitaip gi - nu visai - žiūrim į

157 gyvenimą. Aš turiu ir savo pavyzdžių. Darbo beveik neturi, o kad turi, tai mažai

158 uždirba, o nori tai... Vestuves štai kėlė didžiausias – nežinau iš kokių pinigų, gal

159 skolintų (*tel. skambutis, pertrauka*). Ir povestuvinės kelionės reikia ne bet kokios.

160 Aš... Man dabar, pavyzdžiui, labai įdomu, iš kokių pinigų. O neduok Dieve, kas

161 nors... Mes niekada taip nesielgtume. Aš irgi vestuves kėliau, bet tiek, kiek turėjau

162 kišenėj. Ką kėliau – nekėliau, kokios ten vestuvės. Pati pasidariau, ant stalo pasidėjau

163 viską, pati susiruošiau – taip, kiti laikai buvo. Tai vat jiems nesuprantama, jeigu jiems

164 sakai. Aš juos suprantu. Ir ne tik iš šalies. Bet aišku, jeigu ten pradėtum savo nuomonę

165 reikšti, tai... Nors ir ne tie laikai. Jaunimui norisi dabar gyventi, o ne kažką susikaupti,

166 kad paskui turėti namuose.

167 **I.:** **Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo, žiūrite televiziją?**

168 **R.:** Na, taip.

169 **I.:** **Internetu naudojotės?**

170 **R.:** Ne, neturiu.

171 **I.:** **Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

172 **R.:** Žiniasklaida iš viso viską ne taip vaizduoja, kaip yra – ne tik senus žmones. Taip

173 kad negaliu pasakyti. Man atrodo, kad ta žiniasklaida ir televizijos laidos yra nupirktos

174 – kad kaip reikia, taip rašo, kas užsako straipsnį, taip ir parašo.

175 **I.:** **O tada apie tuos vyresnio amžiaus žmones: kas neatitinka arba kaip, ką Jūs**

176 **pastebite? (Pauzė) Kas erzina?**

177 **R.:** Ne, kad labai erzintų, tai niekas manęs neerzina. Kad labai erzintų. Bet ką čia. Na,

178 iš kitos pusės, labai sukelia kartais tokį erzimelį (?) ar ne – toks žodis yra – dėl

179 pensininkų, paleiskim, a ne – oi oi, ojoj, ojoj. Bet aš tai galvoju, kad pensininkas vis
180 tiek išgyvens, jis gali košę valgyti, jis gali... jau apsilvilt ką turi, kas turi. Aš visada
181 gailiu jaunimo, kuris neturi darbo, kur šeimos yra, bedarbiai, ir vaikus – ką vaikam
182 paduoti? O tai man vat tas laikraščiuose gal kartais – nežinau, su kuo sutampa, kartais
183 pasipila straipsniai, kad pensininkus labai užstoja ir gina, tai aš širdyje galvoju, kad
184 jaunimui yra blogiau. Mes jau atgyvenom ir galim tenkintis tuo, ką turim. Tiktai už
185 butą kad sumokėti.

186 **I.: Gal dar ką nors pati norėtumėt pasakyti apie amžių, senatvę – kas tai yra,**
187 **kaip žmonės ją patiria? Arba ką Jūs patiriate, kas Jums yra kitaip? Arba kažką,**
188 **ko aš galėjau nepaklaust.**

189 **R.:** Nu taip – kitaip. Aš sakau, kad aš negaliu taip atpilnai šnekėti, kad aš esu pririšta.
190 O... bet man atrodo, kad vis tiek kažkaip labai daug nebenorėčiau kažkur daug
191 lakstyti, jau namisėda būčiau. Bet vis tiek – kai negaliu, man jau atrodo, oi, aš...
192 Kaimynė vat važiavo į Egiptą, ten kur labai gražu. Galvoju, atsidėčiau po biškį,
193 atsidėčiau ir kažkur nuvažiuočiau. Bet dabar pradėdau galvot – kai galėsiu, turbūt man
194 užteks Palangos – nu, ne Palangos, Šventosios ar ko, prie jūros pabūt nors kiek. Jūra
195 labai toli. Bet taip buvau labai mėgėja. Aš kiekvienais metais važiuodavau, kai dirbau
196 dar, sovietiniais laikais. Imdavau kelialapį – tokius, kurių nieks neima, „degančius“.
197 Nu, pavyzdžiui, kiti – vaikai, šeimos, tai jie turi taikytis, o man pasakydavo kad ir
198 gruodžio mėnesį, kad yra kelialapis ten kažkur į pietus – aš ir važiuodavau. Visada
199 „degančius“ imdavau. Jie veltui. Bet kiekvienais metais važiuodavau kažkur. Daug
200 kur buvau – bet Tarybų sąjungoj – visur: ir Gruzijoje, nu visur ten – Suchumi, Batumi,
201 Sevastopolis. Visur buvau.

202 **I.: Dabar tai sunkiai pasiekiami kraštai.**

203 **R.:** Taip. Visur ten. Ir ne vieną kartą. Buvusi. O apie Palangą tai nekalbu. Bet
204 imdavau. Gamykloj – aš gamykloj buvau, Skaičiavimo mašinų – tai ateina, pasako,
205 kad yra „degantys“ kelialapis, kas nori – prašau. Man nereikėjo būtinai, kad ten būtų
206 šilta, kad ten būtų labai jau geras oras, kad ten būtų galima maudytis – ne.

207 **I.: Man dar įdomu, kad aš Jus kalbinu apie senatvę ir Jūs nei žodžio nepasakote**
208 **apie motiną – jinai yra kur kas senesnė.**

209 **R.:** Oi, tai aš galiu pasakyt. Nu, aš dabar tik pagalvojau apie motiną. Apie motiną tai
210 galiu pasakyti, kad pagal savo amžių jinai yra dar ir protinga, ir jinai baigusi tik ar tris
211 klases, bet aš nežinau, iš kur pas ją toksai... nu, jinai tarnavo ten kažkur, pas žydus ar
212 kur, jauna būdama. Jai dabar labiau svarbiau pasipuošti negu man. Ir dabar žiūriu

213 kartais: susiranda spintoj, apsivelka sijoną, nors šiaip daugiausia su pižama,
214 daugiausia gulinėja. Ir – kai užcina, ten yra tokio marazmo seno, bet... bet... ką čia
215 pasakyti – jos ir reikalavimai visai kitokie nei mano – į viską, ir maisto, ir visko. Aš
216 tiesiog nežinau. Aš galvoju, pas ją turbūt yra mėlyno kraujo – man taip atrodo, kad
217 pas ją yra to mėlyno kraujo. Bet visą gyvenimą *ja* turi kažkas rūpintis, o ne jinai
218 rūpinosi kažkuo tai. Gal nervų sistema tokia, kad kažkaip tai jin sugeba užsidaryt savo
219 tik problemose, o kito problemos – va taip – kaip nuo vandens lašai tokie nulaša.
220 Mama irgi labai gerai atrodo, tokia – kas ateina, tai visi „graži senutė, graži senutė“.
221 Aš tokia nebūsiu (juokiasi) ir aš turbūt nebūsiu. Jinai kažkaip išsilaike. Nu, ji plonytė
222 ir buvo visą laiką nestora. Mano mama dabar labai gerą gyvenimą turi. – Aš taip
223 manau, bet jinai taip nemano. Ne, nemano. Ir čia būna problemų – kai išjungsi, aš
224 pasakysiu (išjungiu).

Demografiniai duomenys: 72 m. moteris, spec. vidurinis išsimokslinimas, išsiskyrusi, gyvena su mama, pajamos - 601 – 900 lt per mėn.

1 **Interviu Nr. 9**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką reiškia senti?**

4 („Kai nebedirba, cha cha“ – išiterpia ką tik grįžusi namo respondento žmona.)

5 **R.:** Turbūt – kai jau nieko nebedirbu, niekam nereikalingas, gal ir tada ir senti, jau
6 išeina. Na, aš neįsivaizduoju. Gyveni vien tik dėl savęs, tada jau dėl vaikų, dėl anūkų
7 – ką nors, dar tokie rūpesčiai, nu va taip. Nesijauti, kad jau esi labai senas ar ką, gal
8 kitiem žmonėm pasižiūrint į mane atrodo gal ir senas, bet aš pats nejaučiu tos
9 senatvės. Aišku, ten sveikata, ką, biškį jaučiasi, kad jau nebe tas amžius, kaip
10 anksčiau buvo, nu bet nieko baisaus.

11 **I.: Ir kaip Jūs pastebėjot, kad senstat? Kada tai buvo?**

12 **R.:** Nu va, paskutinius - gal du metai – va taip jau pasijaučiau, su sveikata biškį
13 blogiau. Nu, ypatingo tai nieko tokio nėra, negaliu labai skųstis, kad ten kas blogai ar
14 ką – ne.

15 **I.: Ar kaip nors pasikeitė Jūsų gyvenimas tuomet?**

16 **R.:** Kaip?

17 **I.:** **Ar kaip nors pasikeitė Jūsų gyvenimas tuomet, na, per tuos pora metų?**

18 **R.:** Nu praktiškai gal niekas nepasikeitė. Kaip ir gyvenom anksčiau, taip ir dabar. Nu
19 nematau tokių pokyčių, kad labai kuo tai pasižymėtų. Kad atrodo, ne. Atrodo, taip pat,
20 kaip buvo anksčiau, tai ir dabar. Nu kas pasikeitė? Pasikeitė – nu, čia, ekonominė
21 padėtis, ką, gal biškutį kitokia, reiškia, dabar vis reikia pinigų daugiau turėt, jeigu nori
22 geriau gyvent. Bet apsieinam, pakanka.

23 **I.:** **Ar senatvė turi privalumų? Kuo ji gera?**

24 **R.:** Nu va, į tą klausimą nežinau, kaip atsakyt. Kokie gali būti privalumai senatvėje?
25 Nu mes iš nieko nieko nereikalaujam, kad... dėl to, kad mes seni. Amžius savo ima, ir
26 viskas.

27 **I.:** **O trūkumų gal yra kokių?**

28 **R.:** Na ne, manyčiau, kad ne.

29 **I.:** **Taip pat, natūraliai viskas.**

30 **R.:** Natūraliai viskas.

31 **I.:** **Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

32 **R.:** Nu gal iš šalies pasižiūrint gal ir tas kūnas nebe toks, koks buvo anksčiau.
33 („Ne, turbūt čia kaip tu jauties“ – įsiterpia žmona.)

34 **I.:** **Taip, ar Jūs taip jaučiatės, kaip esate?**

35 („Kad jau ne taip, ne taip“ – žmona.)

36 **I.:** **Ne taip?**

37 („Jau visai nebe taip, kaip buvo“ – žmona.)

38 **R.:** Nebe ta sveikata, aišku, vis tiek. Pagal amžių paėmęs tai – nebe jaunystė. Nieko
39 nepadarysi.

40 („Ir labai nekaip, ne jaunystė“ – žmona.)

41 **R.:** Nieko čia baisaus. Nereik labai skųstis.

42 **I.:** **Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

43 **R.:** Nu kaip kurie. Kurie atvirksčiai – sako, tu dar gerai atrodai. Kiti sako – man nieks
44 nepasakė, kad aš pasenęs. Nu tikrai va.

45 („O kaip tau atrodo?“ – žmona.

46 **I.:** **paskui pakalbėsim, aš pasakysiu.**

47 *Suskamba telefonas, ji pakelia ir kalba visą interviu laiką.)*

48 **R.:** Buvau šiandien institute - lietuvių kalbos, reikėjo dėl pensijos skaičiavimo, tai
49 tas... direktoriaus pavaduotoją susitikau vat, Kęsta, jis sako, tai kad tu niekaip

50 nepasikeitęs, koks buvai – kiek jau ar ne 7 m. nebedirbu institute – koks buvai, toks ir
51 esi, sako. Vienas pasako, kad gerai atrodau, kitiems... o žmona tai vis sako, kad tu
52 pasenęs. Nu tai va taip ir gaunasi.

53 **I.: Ar Jus žeidžia pastebėjimas? Ar žeidžia, skaudina, kai pastebi, kad jau**
54 **senstate?**

55 **R.:** Aš nereaguoju: kaip kas nori, taip tegu mano apie mane. Svarbu, kaip man... man
56 gerai – ir gerai.

57 **I.: Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviškas?**

58 **R.:** Kad ne. Vis tiek yra, tsakant, gamtos sutverta, viskas neamžina – ateina laikas,
59 ateina senatvė, ateis ir mirtis – viskas. Taip kad čia... reikia natūraliai žiūrėti į tą, kad
60 niekas – amžino nieko nėra. Tai va, kad čia.

61 **I.: Jūs nesportuojate, dietos kokios nesilaikote?**

62 **R.:** Nu taip, grynu sportu neužsiimu, bet man pakanka to sporto, ką aš per vasarą
63 darže dirbu. Kasu, ten žolę šienauju, raviu ten – visokius darbus atlieki, nu, tas
64 judesys ir yra sportas.

65 **I.: O drabužius, avalynę kai renkatės, ar atsižvelgiate į savo amžių?**

66 **R.:** Nea, taip pasirenku, kas man patinka, tinka, aš į tą grožį labai nereaguoju, tu
67 drabužių grožį, kad nu būtų švarūs, tvarkingi, nu ir viskas.

68 **I.: Ką manote apie plastines operacijas? Apie plastinę operaciją ką manote?**

69 **R.:** Aš neigiamai žiūriu į tai. Kaip turi būt, kaip jau žmogus sutvertas, kaip jam ateina
70 metai – ką tam dirbtinai ką tai perdirbinėt veidą ar ką – ai, nerealu. Nesutikčiau, kad
71 man kas pagalvotų, kad reiktų daryti plastinę operaciją. Kam ji reikalinga? Nereikia,
72 nu.

73 **I.: Kaip manot, ar svarbu išlikti jaunatvišku senatvėje?**

74 **R.:** Gal ir svarbu.

75 **I.: O kodėl?**

76 **R.:** A, nu kad pagal tą energiją galima pasakyti, kad vis tiek geriau – energijos,
77 energingu žmogui būt, reiškia, ne taip, kad visai nebepaeit ar ką ten, tai va šitas gal
78 biškį liūdintų, jeigu jau aš nebegalėčiau, bet kol judi, paeinu ir pabėgt galiu – nu tai
79 čia nieko tokio baisaus ir nematau.

80 **I.: Ar yra buvę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**

81 **R.:** Ne, ne.

82 **I.: Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

83 **R.:** Ką slėpti?

- 84 **I.: Amžių. Bandyti slėpti savo amžių.**
- 85 **R.:** Nea, aš nebandau to daryti. Ne. Jau kaip yra, taip ir yra.
- 86 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje -**
- 87 **apskritai?**
- 88 **R.:** Nu nežinau, kaip atsakyt tokį klausimą.
- 89 **I.: Kaip Jums atrodo? Ar su jais tinkamai elgiamasi?**
- 90 **R.:** Nu, gal ir n... Nematau, kad čia būtų kas prieš tą seną žmogų nusiteikęs ar kaip.
- 91 Ne. Visi normaliai, normaliai žiūri, ir viskas.
- 92 **I.: Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo?**
- 93 **R.:** Taip, klausau žinias, radiją, ypatingai mėgstu muziką klasikinę klausyt. Ir va
- 94 atsigulęs klausau iki pusę nakties, kai nemiga kamuoja.
- 95 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**
- 96 **Ar atspindi taip, kaip yra?**
- 97 **R.:** Nu, nieko blogo aš nematau, žiniasklaida kad ką ten labai kritikuotų tuos senus
- 98 žmones ar ką. Normaliai atsižvelgia į tai. Jau kaip yra, taip yra.
- 99 **I.: Gal dar ką nors pasakytumėt – apskritai apie senatvę, kas tai yra ir kaip**
- 100 **žmonės ją patiria?**
- 101 **R.:** Gal ir senatvė yra gražus tarpas to gyvenimo. Dar motina mano, va 93 metai, dar
- 102 vaikšto.
- 103 **I.: O jinai ne čia gyvena?**
- 104 **R.:** ne, Klaipėdoj gyvena, pas sūnų, pas kitą mano brolių. Ir nieko labai nedejuoja.
- 105 Aišku, dejuoja, kad va gal jau gana gyvent, bet – kaip nusprendi, taip į save žiūrėt,
- 106 kiek jau skirta, tiek ir gyvensi. O kiek kam skirta, čia nieks nežino. Yra - ir jauni
- 107 miršta.
- 108 **I.: Taip, ir suserga. Ne tik avarijos, bet ir suserga.**
- 109 **R.:** Avarijos ir taip miršta labai daug. Ievutės [*žmonos, vardas pakeistas – G.R.*]
- 110 pusbrolis vairuotoju dirbo, tai kelionėj Vokietijoje ir mirė mašinoj. Dirbo, tolimų reisų
- 111 vežėjas buvo – atvežė tik pelenus, sudegino – tai va praeitą savaitę, užpraeitą,
- 112 laidojom. Nu ką laidojom – tik urną. Tai va , dar ir nesenas, 56 metai, tai vis viena
- 113 dar. Nieko čia baisaus. Reikia ir su senatve susitaikyt. Kokia yra, tokia, bet vis tiek
- 114 nieko baisaus.
- 115 **I.:** **Ačiū.**

Demografiniai duomenys: 69 m. vyras, specialus vidurinis išsimokslinimas, vedęs, gyvena su sutuoktine, pajamos 601 – 99 lt / mėn. žmogui, nedirba.

1 **Interviu Nr. 10**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ir kas tai yra - senti? Kuo tai**
4 **pasireiškia?**

5 **R.:** Man atrodo, kai jau nieko nenori. Kai skausmas apima ir niekas jau neįdomu,
6 nieko nenori – tada jis pradeda senti. Ne pagal amžių. Gali būti senas (daug metų) – ir
7 nesenas, ir mažai metų – ir jau seno mąstymas.

8 **I.: Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate?**

9 **R.:** Aš dar nepastebėjau. Aš dar širdim jauna. Aš dar anūkus auginu, dar tik ką gimė
10 (*šypsosi*). Kūnu, kūnu – tai taip, kada aš susirgau, tada.

11 **I.: O kada maždaug tai buvo? Kiek Jums buvo metų?**

12 **R.:** Buvo 69 m., kai buvo pati pradžia. Dabar 75-eri. Bet aš nepasiduodu. Gydytoja
13 sako, kad aš pati geriausia jos pacientė, kadangi aš pati sau padedu. Aš neįvardinu net
14 ligos, nes man atrodo, jeigu aš garsiai pasakysiu, tada tikrai bus komplikauta viskas.
15 Niekam nesiskundžiu, pati kovoju – visokiai liaudiškais metodais, šildymais, mankšta,
16 visokiais trynimais. Mano stuburas susėdo kryžkaulio srity.

17 **I.: Ir jeigu tą laiką įvardijam kaip senėjimo pradžią, kai tai suvokėt, pastebėjot –**
18 **ką Jums tai reiškė tuomet?**

19 **R.:** Man reiškė, kad aš mažiau darbinga tapau. Aš važinėdavau į sodą dviračiu, aš
20 uogaut važinėdavau dviračiu, aš grybaut važinėju dviračiu. O prieš du metus jau
21 nustojau važinėt – pernai važinėju dviračiu, o šiemet nustojau. Būčiau važinėjus, bet
22 sodo kaimynas stato namą – jis mane nuveža ir atveža. Vieną kartą jis negalėjo
23 šeštadienį, nuvažiavau dviračiu, tai išbarė mane. Širdy neįaučiu, kad aš senstu. Aš dar
24 visko noriu. 72 –ais metais, 72 metai buvo – parasparniu skraidžiau su Kipru (*sūmus,*
25 *vardas pakeistas – G.R.*), visus „Impulsus“ aplankiau, nuo šito bokštelio dar 3 kartus
26 šliuosterėjau, o šiemet pradėjau plaukti ir pajutau, kad skęstu – mėšlungis sutraukė.
27 Tai jau tik tai pliuškensausi ežere. Bet dviračiu važiavau laisvai. <...> (Ekskursas apie
28 tikimą savo gyvenimo trukmę.)

29 **I.: Tai ėmus senti pasikeitė Jūsų gyvenimas, kad Jūs...**

30 **R.:** Aš sulėtėjau, bet man ir dalinis Parkinsonas, tai ir nuo to sulėtėjimas.

31 **I.: Tai pokyčiai būtų tik tai fiziniai: arba dar galit, ar jau kažko nebegalit?**

32 **R.:** Tik fiziniai. Dar atmintis gera. Nors pamirštu, pamirštu, bet eilėraščius dar
33 mokausi. Aš jų moku apie 40, kad ne daugiau – ir vaikiškų, ir jaunuoliškų, ir
34 gyvenimiškų.

35 **I.: Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?**

36 **R.:** Privalumų dabar tai tikrai neturi. Dabar į seną žiūri kaip į nurašytą žmogų. Nueini
37 į polikliniką, nieko neišrašo, visiškai nereaguoja. Nueini kur nors kitur, vėl nieko
38 nereaguoja. Net tie patys, kurie va bus už metų kitų jau seni, tai: ai, tu pensininkė, ko
39 tau reikia? Niekad negauni...

40 **I.: O kur dar – be poliklinikos – taip atsainiai? Įstaigose?**

41 **R.:** Nu aš tai per įstaigas nesibastau, bet bendraujant su jaunimu.

42 **I.: O tada trūkumai kokie dar gali būti, be to...**

43 **R.:** Nesveikata. Nesveikata. O, pavyzdžiui, mano sesuo – jinai nieko nenori. Jinai turi
44 vyrą alkoholiką, vištų keletą, šuniuką, kačiuką, tai tik apie tai ir kalba, ir apie tai tik tai
45 mąsto. O mano pasaulėžiūra gana plati, aš viską noriu žinot, kas dedasi pasauly, kas
46 dedasi Lietuvoj, kas dedasi buvusioj mano mokykloj, kas dedasi rajono mokyklose.
47 Man viskas rūpi, man viskas artima – dar norisi žinot.

48 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

49 **R.:** Ai, kūnas atspindi, kur čia neatspindės.

50 **I.: Bet sakot, širdyje jauna, o kūnas sensta?**

51 **R.:** Kūnas sensta. Tai širdyje turbūt siela jauna.

52 **I.: Tokio skirtumo nejaučiate, kad... – sakote, kūnas atspindi tai...**

53 **R.:** Kūnas atspindi. Taigi va žiūrėkit, kaip aš atrodau. (*Pauzė*)

54 **I.: Na taip, pasipuošiate ir gerai jaučiatės santykinai...**

55 **R.:** Ne, man skauda stuburą. (*Pauzė*) Negaliu ištiest, kap reikia.

56 **I.: Tai keičia Jūsų gyvenimą, tas skausmas...**

57 **R.:** Gyvenimo nekeičia. Turėjau daržą ir toliau dirbu. Visi rėkia, kad nedirbk, puse
58 apšėjo žolyte, tai ten vyras jau prižiūri, bet ten būsiu bulves sodinus, o daržas, ten
59 daržovės – kaip auginau, taip ir toliau auginu. Tai matau savo gyvenimo prasmę, kad
60 aš dar kažką galiu sau padėt, ekologiškai išsiaugint, ir dar vaikam. Nors nelabai vaikai
61 ima, nenori išnaudot.

62 **I.: Sakot, kaip atrodau. Aš tai matau, kad Jūs pasipuošusi, o kad...**

63 **R.:** Nu aš pasipuoščiau dar ne taip, kad pinigų daugiau būtų, bet (*šypsosi*) galą su galu
64 sunku sudurt.

65 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

66 **R.:** Kaip gi nepastebės?

67 **I.:** **O kaip reaguoja?**

68 **R.:** Kaip reaguoja? Įvairiai. Kas taktiškas, nieko nesako, o kas netaktiškas – sako,
69 susenai.

70 **I.:** **O malonių kažkokių tai būna reakcijų?**

71 **R.:** Malonių? A, man gydytoja vis pagiria, kad gražiai atrodau. Pas ją kaimietės gal
72 ateina, a truputį nuo kaimiečių bendraamžių skiriuos. Aš mėgstu koliažus daryt - iš
73 šiaudelių, iš spalvotų lapelių. Nu tai dar kad pirštai ir grubūs - dirba gerai, mikliai. Kai
74 mokykloj dirbau, tai dalyvaudavau parodose su vaikais, vertindavo, prizines vietas
75 gaudavau. Nu tai užsidedusi ir - namuose žiemą nēr kas daro – ir darau koliažus.
76 Vaikai nelabai vertina. Vo Sauliukas [anūkas, vardas pakeistas – G.R.] tiktai priėmė –
77 laivelį aš jam padariau, tai priėmė. Kiprui padariau tokią laimės taurę – šeimyninės
78 laimės taurę. Neima. Sakau, nors į garažą kad – kai garažą susitvarkysi, pasiimsi.
79 Sako, mama, aš vertinu tavo darbą, bet ne mano stilius. A mano ten drobė, šiaudai,
80 gintaras ir medis. Tokio va didumo – kaip lapas.

81 **I.:** **O nepažįstami? Vat sakot, nueinat kažkur – ar tai būtų poliklinika, ar**
82 **parduotuvė. Ar kaip nors reaguoja į amžių? Jūs manot, kad dabar reaguoja į**
83 **Jus kitaip nei buvo anksčiau? Ar tokių skirtumų nėra?**

84 **R.:** Na, aš nežinau. Man koją skaudėjo, tai aš nuėjau, tai va, per tokį atstumą [2-3 m –
85 G.R.], iš tolo žvilgterėjo. Man kažkas tai įkando ir va taip labai raudonavo koja, tai aš
86 bijojau Laimo ligos. Tai žvilgterėjo gydytoja iš tolo, prirašė kažkokių vaistukų 10
87 dienų tept – nieko nepadėjo. Tai tada vėl nuėjau, sakau, nieko man nepadėjo. Tai
88 priartėjo šiek tiek, žvilgterėjo. O į jaunus kitaip reaguoja. Labiausiai jaučiu tokią
89 diskriminaciją poliklinikoje. Ten gi ir vyresniem ir vaistų neišrašo, ir tyrimų nedaro,
90 jokių nuolaidų nedaro.

91 **I.:** **Nuo kiek metų tas prasideda?**

92 **R.:** Sako, nuo 80. Man gi dar ne.

93 **I.:** **Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviška?**

94 **R.:** Nu tai kaip jau išliksi? Amžius daro savo. Dar gi ir mankšta, toksai noras gyventi
95 – tai reiškia, palaikymas gyvybės dar.

96 **I.:** **Gal naudojate kremus prieš senėjimą?**

97 **R.:** Prieš senėjimą tai nenaudoju, bet šiaip tai kokį vaikai priperka, tai pasitepu
98 (*juokiasi*). Bet vaikai dažnai, pasižiūriu – nuo raukšlių, parašyta. Bet pati savaime tai
99 nenaudoju.

100 **I.: Nepirktumėt?**

101 **R.:** Ne.

102 **I.: Plaukus dažote?**

103 **R.:** Dažau. Nedažiau, bet labai tokie anekdotiniai atvejai buvo mokykloj. Aš turėjau
104 biologų būrelį – aš biologė, geografė biologė. Turėjau biologų būrelį ir ėjo daugiausia
105 maži vaikai, kadangi turėjom žvėrelių visokių, paukštelių, papūgėlių, jūrų kiaulyčių,
106 žiurkėnų. Tai jeigu jiems manęs reikia, tai pasibeldžia į mokytojų duris ir sako:
107 „Pakvieskite žilą mokytoją“ (*juokiasi*). Ir man labai nepatiko, kad šitaip sakydavo. Bet
108 paskui tai dar gražiau buvo, kai pradėjau dažytis, tada sako: „Pakvieskite žvėrelių
109 mokytoją“ (*juokiasi*), lyg aš mokau ne vaikus, o žvėrelius (*juokiasi*). Tai situacijų dar
110 tokių buvo. Ir kada pajutau, kad jau kitiems aš atrodau sena, kai autobuse pradėjo
111 užleisti vietą jaunimas.

112 **I.: Jus tai žeidė?**

113 **R.:** Nežeidė. A tai ko gi – stovėt sunkiau, sėdėt lengviau.

114 **I.: Yra žmonių, kurie piktinasi, kad juos laiko negalinčiais stovėti ar pasiimti
115 daiktą nuo lentynos arba dar kažką.**

116 **R.:** Oi, žinot, iki šių metų tai karnizus – aš gi mažaūgė ir dar sumažėjau nuo ligos – tai
117 ant taburetės - taburetė ir trečią pristatau užlipt, ir šitaip kabindavau užuolaidas. Nu, ir
118 mano draugė viena mane taip jau subarė, kad dabar jau stalą prisitraukiu.

119 **I.: Pavojinga.**

120 **R.:** Pavojinga.

121 **I.: Kaip pasirenkat sau drabužius, avalynę? Ar atsižvelgiat kažkaip į amžių, ar
122 kaip anksčiau?**

123 **R.:** Neatsižvelgiu. 20 metų senumo drabužiai. Teta, krikšto motina gyveno Kanadoj,
124 atsiuntė – tuo tarybiniu metu labai labai nebuvo tų drabužių, nebuvo kur įsigyt, tai
125 jinai man kai prisiuntė, tai ir dabar... Va, pavyzdžiui, šita bliuzelė, tai... Ingos Dainora
126 [paauglė, vardas pakeistas – G.R.] buvo tokia, tokio didumo kaip Ievutė [2 m., vardas
127 pakeistas – G.R.], tai nusifotografavę va šitaip - lygiai va šitaip [ant kelių – G.R.]
128 laikau vaiką su šita pačia bliuzele. Nenešioju visų rūbų kasdien ir tais pačiais... Nu
129 retkarčiais atsinaujinu.

130 **I.: Būna noro, vis tiek nusiperkat?**

131 **R.:** Oi, aš labai noriu, tik negaliu. Vyras invalidas. Daug vaistam reikia pinigų. Mano
132 liga irgi – tabletė 96 - ne tabletė, o dėžutė – 96 lt. O tų dėžučių reikia kokio ketverto į
133 mėnesį. Nelabai leidžia. Bet turiu vieną seserį, kuri mane labai globoja, pati mažiau

- 134 pensijos gaudama, bet vaikų neturėdama. Tai jinai padovanoja šimtelį koki, tai tada iš
135 karto nusiperku naują rūbą.
- 136 **I.: O rasti lengva? Nesunkiai randat sau rūbų?**
- 137 **R.:** Oi, labai sunkiai, labai sunkiai.
- 138 **I.: Dydžiai netinka ar fasonai?**
- 139 **R.:** Nepatinka.
- 140 **I.: Nepatinka.**
- 141 **R.:** Nepatinka. Tas ir yra – paprasta turginė ta gamyba. O iš ateljė, iš tų madų salonų
142 aš negaliu pirkt. Nusiperku, atrodo... atrodo ir patiko, o ateinu namo, prieš veidrodį
143 pasižiūriu – jau nepatinka.
- 144 **I.: Ką galvojate apie plastinę operaciją?**
- 145 **R.:** Ką galvoju? Turėčiau pinigų, tai pasidaryčiau.
- 146 **I.: Ir apie tuos, kurie daro – irgi teigiamai?**
- 147 **R.:** Irgi pritariu. Tiktai nepritariu, kai dažnai daro, o kad vieną kartą tai... Nes yra
148 žmonių, kurie jauni ir labai labai raukšlėti. Tai gaila. Gaila jų. (*Paузė*)
- 149 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**
- 150 **R.:** Svarbu. Žmogumi ilgiau laiko. O šiaip jau griuvena laiko.
- 151 **I.: Tai manot, jeigu jaunas žmogus raukšlėtas yra viena, jei jis išsitiesina
152 raukšles, jau jam palankesni kiti ir geriau?**
- 153 **R.:** Nu aišku.
- 154 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena? Ir kokios tai būtų
155 situacijos?**
- 156 **R.:** Ai, va vakar, pavyzdžiui (*per Ievutės gimtadienį – G.R.*). Jau ir nenoriu eit jaunų
157 būrin maišytis. Kada jaunimo jau daug, atrodo, kad jaunimas jau žiūri neigiamai ir
158 nesinori maišytis tarp jų. Pas mus yra – čia ne į temą – pas mus yra tokia tradicija.
159 Trys jau pensijinio amžiaus, o viena dar nepensijinio amžiaus, vienos kitas per
160 gimimo dienas pasveikinam. Nu ir kartais namuose pavaišinam viena kitą, kitą kartą
161 nueinam į kavinę. Tai taip jau ir nejaukiai jaučiamės kavinėje. Sakom, kiti kažin ką
162 galvoja, šitos bobelės ko čia atsisėdo.
- 163 **I.: Bet Vilniuj mačiau aš vyresnių moterų, ir savaitgaliais...**
- 164 **R.:** Ignalinoj nelabai – čia mieste dideliam. Va, nešiojau be akinių, dabar akinius liepė
165 nešiot. Labai nepatogumas didelis.
- 166 **I.: Nepatogu?**
- 167 **R.:** Jie aprasoja, riebalais apsitaško. Vis valyk ir valyk.

168 **I.: Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

169 **R.:** Slėpt aš neslepiu. Dabar visiškai nesijaudinu dėl amžiaus. Va vienas paklausė

170 buvęs mokinys, kiek Jum metų. Ai, tiesa, jis sako, moteris nepatogu klaust. Aš sakau,

171 o ko, sakau, 75-eri. Nu, slėptis nesislėpiau, bet noriu būt jauna. Va šiandien skaitėm

172 su Saulium pasaką apie auksinę žuvelę. Tai ko, sako, prašytum – Saulius klausia, ko

173 prašytum auksinės žuvelės? Sakau, kad būčiau jaunesnė, kad turėčiau sveikatos, nu

174 ir... ir pinigų (*šypsosi*).

175 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**

176 **su jais tinkamai elgiamasi?**

177 **R.:** Aišku, ne. Pas mus gi čia pažeminti, paniekinti seni žmonės, nurašyti. (*Pauzė.*)

178 **I.: Ir kokiais aspektais, kokiose situacijose?**

179 **R.:** Nu tai visokiose situacijose. Daugiausia poliklinikoje. Gal kad aš susitinku

180 daugiausia su tais reiškiniiais.

181 **I.: Gal dar kokių pavyzdžių pasakytumėt – ar poliklinika, ar ne poliklinika?**

182 **R.:** Vaikai pašiepia. Ten, kur aš gyvenu, tai aplink mokyklos. Tai eini gi kitą kartą –

183 tai pamėgdžioja. Jaunimas. Nemėgsta senų jaunimas. Taip va ten... Gruzijoje tekę būt –

184 keliaut daug tekę savo gyvenime - tai seniai pagarboj, jų žodis svariausias. Pas mus gi

185 jeigu jau vyresnis, tai durnas. (*Pauzė.*)

186 **I.: Vaikai, jaunimas. O gal dar kas nors, kur būtų tokio...**

187 **R.:** Aš gyvenu labai uždara gyvenimo būdą. Aš vasarą visąlaik nuo ryto lig vakaro

188 sode, o žiemą namuose. Tai aš nelabai ir jaučiu.

189 **I.: Bet gal dėl to ir neinate niekur, kad bijote priešiško?**

190 **R.:** Aš dabar, galima sakyti, neinu, kad išvaizda pasikeitė į blogąją pusę. Tai pas mus

191 būna visokiausių renginių, o einu retai. Nors domiuosi, viskuo domiuosi. Bet

192 laikraščiuose aprašo – laikraščiuose pažiūriu. (*Pauzė.*)

193 **I.: Tai tada laikraščiuose ir televizijoje, ir spaudoje – žiniasklaidoje – ar tinkamai**

194 **vaizduojami vyresnio amžiaus žmonės?**

195 **R.:** Kad nelabai ir vaizduojami. Pašiepiama kartais.

196 **I.: Manot, kad tiesiog jie nesulaukia dėmesio apskritai?**

197 **R.:** Nesulaukia.

198 **I.: Gal Jūs pati ką nors pasakytumėt apie senatvę – kas tai yra ir kaip jinai**

199 **patiriama yra, apskritai – gal aš ko nemokėjau paklausti?**

200 **R.:** Natūralus gyvenimo pabaigos procesas. Visi gimsta, gyvena, kaupia patirtį, kažko

201 tai siekia, iki galo nepasiekia – nusvyra galva, nusenka jėgos ir miršta. Kai

- 5 **R.:** Nu, nieko naujai – kad niekuom nesidomi, niekas neįdomu yr. Nežinau, gali senti
6 ir nuo 40 metų, ir vyresnių.
- 7 **I.: Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad imate senti?**
- 8 **R.:** Aš dabar nejaučiu, kad aš esu labai sena. (*Ilgoka pauzė, paskatinimas ihi, tačiau*
9 *mintis nepratešiama.*)
- 10 **I.: O buvo momentas, kai pastebėjote, kad kažkas tokio vyksta?**
- 11 **R.:** Kad niekuom pradedi nesidomėt, nieks neįdomu. Vienu žodžiu, nežinau (*šypsosi*).
- 12 **I.: O kiek tada Jums buvo maždaug metų? Kada tai buvo, kai Jūs pastebėjot..?**
- 13 **R.:** Nu, gal kokių 50, gal.
- 14 **I.: Ir ką Jums tai reiškė?**
- 15 **R.:** Nu, pradedi galvot apie aną pasaulį (*juokiasi*). Nežinau. Gal kiekvienas skirtingai.
16 Vo, Marija bijo mirti. Vis tik nebijočiau. Vaikystėj sirgau plaučių uždegimu, tiek
17 blogai buvo, kad aš tik galvojau, kad greičiau numirčiau.
- 18 **I.: O dabar ką Jums reiškia – senatvė? Ką reiškia senatvė?**
- 19 **R.:** Nu turbūt kad niekuom nesidomi, nieko nebereikia.
- 20 **I.: Jums dabar taip yra?**
- 21 **R.:** Ne. Aš visko noriu: ir apsirengt kad turėčiau, kad nebūčiau tokia visai drakla. Nu,
22 nežinau.
- 23 **I.: Kaip manote, ar senatvė turi privalumų?**
- 24 **R.:** Nu gal turi kokių.
- 25 **I.: O tai kokie galėtų būti?**
- 26 **R.:** Che che, nežinau (*juokiasi*). Nežinau.
- 27 **I.: Neskubėkit. Mes čia taip gerą pusvalandį galėtume pašnekėt.**
- 28 **R.:** Nu, kiek pastebiu, tai visos nori namo. Kam raktus pasiimti, kam karvę perrišti
29 (*juokiasi*). Aš nieko tokio neturiu, tai man nereik.
- 30 **I.: O tai čia trumpam žmonės atvažiuoja ar ilgesnį laiką gyvena?**
- 31 **R.:** Nu nežinau, aš nelabai senai esu. Gal yra, gal nėra – atvažiuoja ir išvažiuoja. Nu
32 bet kad čia ir žmonės tokie, kad vienu palikt negal.
- 33 **I.: O ar turi trūkumų senatvė? Kas blogai yra?**
- 34 **R.:** Nu tai aišku, kad turi (*juokiasi*).
- 35 **I.: O kokie tie trūkumai?**
- 36 **R.:** Nežinau, negaliu atsakyti. Nu yra, aišku.
- 37 **I.: Nu bet kas? Pabandykit man pasakyti.**

38 **R.:** Ar vaikas, ar senas žmogus turbūt mažai skiriasi. Kiek aš čia va matau tuos, kad...
39 Gal mąstymas yra visai kitoks. Nežinau, kodėl yr, kad žmogus prisimena, kas ten
40 senai-senai buvo. Va, ir babulka vo. Nu gal ji nēr tokia sena [vizualiai 10 -15 metų
41 jaunesnė už pašnekovę – G.R.], bet ji prisimena savo mamą. Aš palikau, mama mirė.
42 Mano mama yra gimusi Kanadoj... <ekskursas į vaikystę>.

43 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs esate?**

44 **R.:** Kaip?

45 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs esate?**

46 **R.:** Nežinau, ką ir atsakyt (*juokiasi*).

47 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

48 **R.:** Nu tai aišku.

49 **I.: Ir kaip jie reaguoja? Kas pastebi? Gal nebūtinai čia žmonės - Jūs neseniai
50 esate, bet ar šeimoj...**

51 **R.:** Nežinau. Kaip tai – nieks nesako. Nu tai aišku.

52 **I.: Ar atsimenat gal kokių reakcijų? Ar tai žeidžia, ar būna malonu, atvirkščiai -
53 pasako, kad gerai atrodai?**

54 **R.:** N-n, kur čia gerai? Per kokį tai laiką 4 kg pakūdu. Nukrito svoris. Nemėgstu nei
55 saldumynų, nemėgstu, mėgstu tokį, kad būtų į sūresnę pusę. Nukrito svoris.

56 **I.: Tai gal nėra blogai – truputį mažiau?**

57 **R.:** Neišmiegu, ir čia neišmiegi. O dvi ten tokios guli, o Jėzus Marija. Dieną miega, o
58 dabar miega. Naktį – visą naktį – vaikščioja, eina namo.

59 **I.: Ar stengiatės išlikti jaunatviška?**

60 **R.:** Nu, kol kas stengiuos, kad...

61 **I.: O kaip?**

62 **R.:** Nu kaip? Ir apranga – nenoriu tokio, kaip bobulės kad sijonas būtų (rodo)...

63 **I.: Iki žemės?**

64 **R.:** Iki žemės (*juokiasi*). Nežinau. Noras toks yr, matau ir noriu ką nors tokio
65 naujesnio. Nu, nors anksčiau vis nusipirkdavau. Mano draugė viena – ji ekonomistė:
66 „kaip tu, kad neturi natūralių kailinių?“. Aš žiemą ir nemėgau. Nu ką – ne sau, bet kad
67 ji... vot. Mobilų telefoną irgi – kita.

68 **I.: Reikia?**

69 **R.:** Nu man nelabai reikia. Pensininkai daugiausia visi laidinius turi. Bet kaip tu
70 gyveni kaip džiuaglėse, neturi? O tas, kas turi mobilų, stengiasi, kad kuo mažiau
71 kalbėti, ka kuo mažiau mokėti reikėtų. Nu reikėjo nusipirkti. Paskiau dar sūnus

72 nupirko. Man nereikalinga, mano pažįstama viena padovanojo – tai tris mobilius turiu.
73 Nu jie nereikalingi man yr. Nežinau.

74 **I.: Gal naudojate kremus prieš senėjimą?**

75 **R.:** Prašau?

76 **I.: Gal naudojate kremus prieš senėjimą?**

77 **R.:** Nu kad ne. Perku importinius tokius kremus kur... čia nesitepu nè su kuo, net
78 rankoms nepasiėmiau. Rankas bobulės pačiupinėjau – tokios grubios rankelės, matyt,
79 daug dirbusi. (Čto, bobulėnka? Posedi nemnogo, posedi. Posedi.)

80 **I.: Kitas klausimas mano, ar plaukus dažote? Bet dabar, kai Jūs su kepure, tai**
81 **nematau** (juokiamės).

82 **R.:** Tokie kaip Jūsų, peleniniai.

83 **I.: Tai nedažote, ar ne?**

84 **R.:** Dažiau, dažiau.

85 **I.: Dažėte?**

86 **R.:** Ai, dabar trumpai nusikirpau, užsimaukšlinau.

87 **I.: O kada dažydavot? Kokio amžiaus pradėjot dažyti?**

88 **R.:** Nu, žinokit, gal koki 40 - dar žilo plauko nebuvo. Bet taip va dažiau.

89 **I.: O paskui nustojot dažyt? Paskui nustojot dažyt? Ar dar...?**

90 **R.:** Ne, o dabar nedažau. Buvo ilgi, nukirpau – pati nusikirpau su britvike. Tai
91 apsikarpiau, apsikarpiau.

92 **I.: Gal mankštinatės? Kaip nors mankštinatės, sportuojate? Ar ne?**

93 **R.:** Nu, anksčiau sportuodavau. O dabar – kur čia sportuosi.

94 **I.: Čia ankšta labai.**

95 **R.:** Nėra kur. Po koridorių pavaikštai. O taip ką guli, per kelėnus kojas skauda.

96 **I.: O išeit į lauką pasivaikščiot negalit?**

97 **R.:** Ką darysi? Išeinam į lauką. Nu bet kur – vo čia [rodo pro langą – G.R.] pasėdim,
98 išeinu, kad aš tokia sveikesnė, juos turiu prižiūrėt. Bėga viena į vieną pusę, kita į kitą
99 – visos eina namo. Ir nepasakyt.

100 **I.: O tokių sveikesnių čia daugiau yra, kad galėtumėt kartu išeit kur nors**
101 **pasivaikščiot?**

102 **R.:** Nu, yra čia toks vyriškis. Nu koks – 30 su kiek tai metų – jis vienas važinėja visur.
103 Ir dabar kažkur į ekskursiją išvažiavo. Nu kad nēr su kuo. Tos bobulės - vos kojos
104 stovi. Nu kur namuos sukėliau basutes ir batus... <...>

105 **I.: Kai renkatės drabužius ar avalynę, ar atsižvelgiate į savo amžių? Kai renkatės**
106 **drabužius ar avalynę, ar atsižvelgiate į savo amžių?**

107 **R.:** Nu, ne visus.

108 **I.: Bet ką?**

109 **R.:** Nu, būn, kad tokių, kaip seniems žmonėm, aš nenoriu. Aš noriu tokį...

110 **I.: O seniems – tai čia kokie rūbai?**

111 **R.:** Nu daugiau aš nežinau kaip. Gal daugiau kokis... nors aš nemėgstu irgi, man žalia
112 nepraeina, aš nuo vaikystės žalios spalvos nemėgstu. Man reik kokia nors, nu kad
113 būtų ryškesnė. Tai ir sako, mažam ir senam kad reik ryškiai (*juokias*).

114 **I.: Visaip būna gyvenime, irgi norisi.**

115 **R.:** I tamsiai nešioju, i šviesiai. Rūbų turiu galybes... <...>

116 **I.: Ką galvojat apie plastinę operaciją?**

117 **R.:** Nu gal ir gerai.

118 **I.: Ar Jūs darytumėte?**

119 **R.:** Nu nežinau (*susiraukia*).

120 **I.: O kodėl ne?**

121 **R.:** Nežinau, kad tas ne... ne ant ilgai yra. Pažįstama darė Leningrade, nu gal du metai
122 kokie ar kiek, ir vėl reikėjo. Kaip ištempia, matyt, gal pasidaro tokia plona oda galbūt
123 - nu, nežinau.

124 **I.: Trumpam čia, ar ne?**

125 **R.:** Taip, taip.

126 **I.: Ar svarbu išlikti jaunatvišku?**

127 **R.:** Nu gal – su kuo pakalbėk. Nė vienas negalvoja, kad senas. O tas vyriškis. Sakau,
128 o tai tau greitai bus 50 – „net, ja ne postarėju“. Nelaukiam. Iki 20 metų, gal iki kiek,
129 nori, kad vyresnis būtų, paskiau – kad jau sustotų. Nu prigalvoja visko, visokius
130 sputnikus, viska, o kad žmogaus amžių sustotų keletą metų – neprigalvoja.

131 **I.: Ar Jums yra buvę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?**

132 **R.:** N... gal kokia – nežinau, neprisimenu.

133 **I.: Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

134 **R.:** Nu gal kad nesu buvus tokioj kompanijoj.

135 **I.: Vat būna žmonės, kad stengiasi – vengia lazdos, jeigu reikia, arba jeigu**
136 **akiniai yra dviejų židinių, aiški linija, tai paprastai vyresni žmonės nešioja, tai**
137 **vengia nešiot tokius akinius, nu, žodžiu...**

138 **R.:** Ne, akinių taip nereik, tik jau skaityti ir rašyti reik, jau mažai televizorių žiūriu –
139 pastoviai su akiniais, nes nu, iš draugų – daugelis medikai - vo ir draugė sakė, jeigu
140 nori, kad ilgiau išlaikyti regėjimą, reikia televizoriui. Aš labai daug nežiūriu, bet taip
141 pažiūriu – vo čia žiūriu. Čia išdurnėčiau, jei neturėčiau televizoriaus pažiūrėt. Jom
142 nedomina. Bobulė dar žiūrėdavo, dabar sako, matot, užsienyje kaip ir kaip pas mumis
143 – ir šaudo, ir žudo. Dabar jau kažko nenori žiūrėt.

144 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
145 **su jais tinkamai elgiamasi?**

146 **R.:** Nu, kaip pasakyt. Gal daugiau žino, negu jaunimas, iš gyvenimo. Jauni tai daugiau
147 išskaitę, daugiau žino iš knygų. O kaip darbe – jaunas vyriškis, nu toks, jis daugiau
148 atstoja moteris, vyras čia kaip moteris, toks šustras, greitas, viską mato, kur ką reik
149 daryti. Nu gal ne visi.

150 **I.:** **O tai su vyresniais žmonėmis tinkamai elgiasi? Vat ir čia su Jumis gerai,**
151 **pagarbiai elgiasi, ir mieste, jeigu kur esat, tarp draugų, parduotuvėj – visur**
152 **gerai, normaliai priima Jus, nejaučiat, kad kažkas...**

153 **R.:** Ne, ne, ne. Ne.

154 **I.:** **Ne. Kaip manote, ar žiniasklaida – televizija, radijas, spauda – ar tinkamai**
155 **vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

156 **R.:** Nu gal ne visus. Gal ir ką tinkamai, bet daugelį ir netinkamai.

157 **I.:** **O kaip netinkamai?**

158 **R.:** Žiūrėkit, kiek pažiūrėdavau – dabar jau nerodo, anksčiau – va Seimą. Nu visi
159 vienodi: vienas kalba, kiti juokiasi, rodo (*sukioja pirštą prie smilkinio*) – čia gal irgi
160 negražu (*juokiasi*).

161 **I.:** **Gal pasakytumėt ką nors apskritai apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją**
162 **patiria? Gal aš ko nepaklausiau.**

163 **R.:** Per amžių susinešioja visi organai ir žmogus nusilpsta. Ir viskas. Kits ir jaunas, ir
164 kad...

165 **I.:** **Tai išeitų, kad čia kūnas pasensta, ar ne? Sakot, niekas nenori būt senas ir**
166 **niekas negalvoja, kad jis sensta. Bet organai susinešioja, jau nepaneša raumenys.**

167 **R.:** Nu aišku. Per amžių. Kurie būt sunkiai dirbę. Nu aišku, susinešioja (*pauzė,*
168 *paskatinimas ihm...*).

169 **I.:**

Dėkui.

Demografiniai duomenys: 79 m. moteris, specialus vidurinis išsimokslinimas, ištekėjusi, gyvena senelių globos namuose, pajamos 301 – 600 lt/ mėn.

1 **Interviu Nr. 12**

2

3 (Respondentė gulinti. Patalpoje dar 3 moterys, kalba radijas. Interviu metu vieną jų
4 išveža.)

5 <...>

6 **I.: O seniai jau nebevaikštote?**

7 **R.:** Nuo pavasario. Balandžio mėnesį.

8 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

9 **R.:** Senai guliu. Jau daugelį metų man – 88.

10 **I.: O kada pajaučiat, kad senstat? Arba kas tai yra? Kada žmogus ima senti?**

11 **R.:** Nieko nepajaučiau, kad sena. Stipra buvau. Vienu metu iš lovos išgriuvau ir
12 susirgau nuo to. Pradėjau nevaikščiot, tada nusivežė į Vilkpėdę, buvau pusę metų,
13 nepagydė – tokia pati yr, guliu va, valgyt pasodina. Va taip, ponია, ka aš nelaiminga.

14 **I. Tai sakot, kol ne liga, tai nepastebėjot, kad sentumėt?**

15 **R.:** Kaip?

16 **I.: Kol ne liga, tai nepastebėjot, kad sentumėt?**

17 **R.:** Ne, nepastebėjau. Kaip susirgau tik, pamačiau. Ir kojos – dar ir dabar kojos
18 skauda. Kojos kelį labai skauda. Visai, visai nestipra esu. Ant kojų negaliu – neišlipu
19 iš lovos. Matot, kap, ponია, kaip blogai. Tai va, va čia vat reikia samdyt, reikia pinigai
20 mokėt, ka aš čia guliu. Tai sūnus gi tvarko viska – kū gi daris, kū daris, kurgi dės
21 mani? Namuose gi nepabūnu viena.

22 **I.: Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?**

23 **R.:** A nežinau. Kol nesusiligojau, nenumaniau tos senatvės. Kai susirgau, tai viskas
24 pasibaigė. Tai vat, ponია.

25 **I.: O gal kokių privalumų yra? Kas nors gerai? Kai vyresnis žmogus, gal kas
26 nors gerai?**

27 **R.:** Nėra.

28 **I.:** Nėra.

29 **R.:** Dabar per kojas skauda, keliai skauda. Pavalgiau, atsigulu ir guliu, nemiegu tik,
30 guliu. Tai va čia samdo, reikia mokėt daug. Tai va, ponia, kaip. Va kokie reikalai
31 blogi. (*Pauzė*) Blogi reikalai. Visi kaulai skauda. Trabadolį vartoju tik, trabadolis da
32 biskį padeda, tas skausmas – biškį nuima, o tap tai skauda. Kojos skauda ir visakas
33 skauda. (*Šalia personalas ima ruošt kitą globotinę išvežimui.*)

34 **I.:** **Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

35 **R.:** Ne.

36 **I.:** **Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

37 **R.:** Ką?

38 **I.:** **Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą? Ar kiti pastebėdavo, kad senstate?**

39 **R.:** Niekas nepastebėdavo. Kol susirgau, niekas nepastebėjo.

40 **I.:** **Ar stengiatės išlikti jaunatviška?**

41 **R.:** Kokia – niekaip.

42 **I.:** **Niekaip. O apsirengimas ar domėjimasis kuo nors?**

43 **R.:** Kai buvau sveika, tai domėjaus.

44 (*Išveža kaimynę, interviu sustabdomas. R. dejuoja.*)

45 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užimą deramą vietą mūsų visuomenėje?**

46 **R.:** Kaip?

47 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

48 **R.:** Nieko nežinau. Nieko nežinau.

49 **I.:** **Ar tinkamai elgiasi žmonės su vyresniais?**

50 **R.:** Gal tin... Rasi neblogai. Kiek čia būnu, neblogai.

51 **I.:** **O televiziją žiūrėdavot, radiją klausydavot?**

52 **R.:** Turėjau. Televizorius yra mano namie.

53 **I.:** **O čia Jūs nuo pavasario?**

54 **R.:** Nuo balandžio jau [dabar gruodis – G.R.].

55 **I.:** **Tai dabar jau neklausot ir nežiūrit?**

56 **R.:** Čia nėra. Čia gi nėra. Mano namuose yra. Mano tušti namai stovi – vienas butas
57 stovi. Ponia, kokie reikalai blogi.

Demografiniai duomenys: 88 m. moteris, išsimokslinimas pradinis, ištekėjusi, gyvena senelių globos namuose, pajamos tarp 301 ir 600 lt./ mėn.

1 **Interviu Nr. 13**

2

3 *Respondentė gulinti, patalpoje dar 2 moterys, vaikšto personalas.*

4

5 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

6 **R.:** Čia tiesiog nuo charakterio priklauso. Jeigu žmogus toks optimistas daugiau <...>
7 jis optimistas, jam linksmiau kažkaip, jis nekreipia dėmesio: „ai, viskas“, „ai, tiek to,
8 ai, tiek to“, o kitas, kuris nori biski – kaip čia pasakyt, kaip čia išsirtart – nu būti, nu,
9 paprastais žodžiais, tvarkingesnis ir atidesnis, kuris stebėtų – ir šeimos reikaluose jis
10 daugiau vadovauja, ir, vienas dalykas, antras dalykas, rūpinasi ne vien savimi, bet
11 rūpinasi ir šeima. Na, ir pergyvena, ir girdi iš pašalinių, vat, sako - yra tų žmonių –
12 „ką čia per daug pergyveni - vaikai užaugo, anūikai užaugo ir tegul sau eina“, o tu,
13 reiškia, sau gyvenk. Kaip tu gali sau gyventi, jeigu tu matai, kad tavo artimieji
14 vargsta, ir jiems yra sunkiau ir moraliai, ir... ir... nu, visapusiškai, taip sakant. Vis tiek
15 nori, kad ir tvarka būtų, ir rūpintis - vienas kitu rūpintūsi. Nu kai čia pasakyt
16 daugiau?..

17 **I.: Tai tie žmonės, kurie rūpinasi, jie sensta anksčiau ar kaip bandot pasakyt?**

18 **R.:** Ne, jie rečiau sensta.

19 **I.: Ilgiau nesensta?**

20 **R.:** Jo, jie rūpinasi, jie neturi kada senti. Todėl, kad jiems rūpi šeima, rūpi vaikai,
21 anūikai, ir, pavyzdžiui, mažiausias pavyzdys dabar mano anūkėlis – proanūkas,
22 proanūkas. Toks čia – ir jį fotografavo visur – buvo toks linksmas, gyvas, į darželį
23 davė, reiškia, leido, ir staiga susirgo – tai sinusitas, tai dabar vėl, dabar kas jam su
24 gerklute – aste...oste... osteomertri... oste... ir neištariu... kas čia, oste...

25 **I.: Aš taip ir nežinau pavadinimo.**

26 **R.:** Vienu žodžiu, gerklės ir ausų ligos, ir gerklės ligos – visos prikibo, mažas vaikas,
27 ir žinot, gaila vaikiuko... Ostemelitas – taigi čia dantienos pakyla, ten įlenda kas nors,
28 o gavo infekciją. Darželyje, matyt, vienas kuris sirgo, žaidžia visi, tas palaižo tą
29 žaisliuką, tai tas palaižo tą žaisliuką, ir taip išsiplėtė tos ligos, ir dabar vaikas verkia,
30 vargsta, tai kaip aš galiu ramiai jaustis? Aš jau nervuojuosi ir laikiu, ar geriau jau, ar
31 ne. Gydytojai yra, kur prižiūri, darželis geras, ir personalas geras, bet vis tiek rūpi
32 man, nes nėra kam žiūrėti. Aš tikėjau, kad aš padėsiu jiems auginti, laisva būsiu

33 dabar kaip pensininkė, nu ir neišeina šitaip, kad ir dirbt reikia vienam, ir kitam reikia
34 dirbt. Kokie ten darbai, vos-vos laikais, tai vis tiek laikosi – tai aš į tą tarpą kur nors
35 įlendu, susišnekam, kaip nors pasikeičiant vieni kiti... vargas. Kai turi rūpesčio, tai
36 nėra kada senti. Nėra kada sent, kada rūpi ir tas, ir tas, ir dar ir tavo pačios reikalai visi
37 būna. Kas seno žmogaus? Kas seno žmogaus? Gydytojai daugiausiai. Daug ko
38 norėtum, daug ką padarytum, ir čia „Lietuvos“ ansamblio ratelis toks buvo atsiskyres
39 nedidelis, irgi vyresnio amžiaus – jau seno amžiaus, taip sakant, ne vyresnio. Nu tai
40 va šitaip. Aišku, čia nuo optimizmo tokio, nuo linksmumo, jėgų - labai malonu, jeigu
41 sutinki žmogų, su kuriuo gali bendrauti, turi apie ką su juo pašnekėti. Žinai, kad ar ta
42 tema, ar ta tema. – Ot jinai pyksta ant manęs, ko aš radiją klausaus. O man dabar labai
43 aktualu visos pensijos, jų tie visi susibūrimai, tai aš klausausi ir sakau irgi „ša,
44 netrukdyk, ša, netrukdyk“ – „ką tu ten klausais, ką tu ten klausais“? Klausaus. Man
45 reikia, man įdomu, aš noriu vis paskaityti, aš noriu ir pasiklausyt. Skaityt negaliu,
46 reikia būtinai dabar man kaip nors – gal pavasarį daugiau... Ta akis sužalota
47 gydytojos, darė operaciją ir sužalojo akį, vietoj glaukomos darė. Negalima ant
48 glaukomos daryt operaciją čia, o ji padarė, ir vedėja skyriaus, žinot, tai taip pikta, kad
49 negaliu. Štai – okulistės, skyriaus vedėja ir... paėmė ir sugadino man akį. O šita –
50 normali, gera akis buvo, bet silpsta. Aš negaliu skaityt. Dabar taikau, turiu akinukus
51 gerus ir su rėmeliais naujais gražiais – kas man iš to, kad aš negaliu jų naudot? Ir
52 dabar nuotolį reik nustatyt, tai pati – čia nėra net ir literatūros, bet tik tai pačiupus
53 kokį nors žurnalą ir klausi, ar jau galime paskaityt, ar duosit? Tai čia jaunimas, žinot,
54 yra. Tai jie daugiau nusipirkę ką yra - pirkti mes nenuperkam šito. Yra knygos, geros
55 knygos, bet naujų knygų kaip paskaičiau anotaciją tų knygų visų, tai žinot, taip noris,
56 taip noris – neturi. Žiūrint, kas ką daro, kuom užsiėmęs. O senti... reiškia, kaip
57 žmonės kad sensta, seni – tai daug yra, jie sensta, bet neprivalu, kad jie susikūprintų ir
58 sėdėtų susiraukę. O senti tai ar tu nori, ar nenori, vis tiek senti.

59 **I.: O ką tai reiškia senti? Kaip tas vyksta?**

60 **R.:** Senti... žmogus, kuris, ot sakau, neužsiėmęs – neturi užsiėmimo, jau jam viskas
61 galbūt įkyrėjo, galbūt nuobodu. Jau jau matai, kad neturi bendros kalbos. Nu tai
62 bobutės, kurios susitinka, kurios turi kokią nors, nu kokį nors pletką ar ką nors, tai
63 išgirsti, tai pasiklausai – nu jau nusišnekėjo. Tai – nu kaip čia dabar išsistarti – kad
64 žmogus sensta ne išoriškai, bet jis dvasiškai sensta. Jam aktualu – kas, nežinau. Man
65 atrodo, kaip aš pastebiu čia, tai žiūriu, tai miega-miega, tai guli-guli, a žiūrėkit, kodėl
66 tu tyli ir nešneki? Sakau, ką aš turiu šnekėt? Su kuo? Aš neturiu net ir apie ką su tokiu

67 žmogum, kuris... nu, jis, kaip čia pasakyt... Nesu aš ten kokia, baigus didžiausius
68 mokslus, bet su tuo, kuris visai nieko, tai – apie ką daugiau gali kalbėt? Nieko.
69 Svarbu, kad geras žmogus būtų, kad su juo galėtum pabendrauti taip.

70 **I.: Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate? Kiek Jums tada buvo?**

71 **R.:** Kaip į veidrodį žiūrėjau (*nusijuokia*).

72 **I.: Kokio amžiaus Jūs tuomet maždaug buvot?**

73 **R.:** Ne taip ir senai. Kiek čia – kokie... 3 metai gal kokie. Žinot, kada... gal ir
74 svarbiausia, žiūrint, kaip tu jauties. Gal jeigu tu sergi ir pilna ligų, pilnas maišas, tai,
75 žinot, pats pamatai, kad tu jau to negali padaryt, tai jau to negali, o taip ir stebi save.
76 Žiūrėk, ir jėgų pritrūksta fiziškam darbui kokiam, pavargsti greičiau. Aš širdininkė, ir
77 dabar su šita savo - šita liga, kaip ją pavadint, nieks nežino. Aš kalbėjau su
78 reumatologu, tai sakė, čia reumatoidinis, sako, artritas – jis pasakė. Aš sakau,
79 pasakykit, prašau, daktare, kaip pavadint – aš Santariškėse buvau tenais, tai pasakė
80 šitaip. Tai kad tas pats, sako, vienam nieko, kitam jau... Išgirdau šitą diagnozę, žinot,
81 baisiai pergyvenau, galvoju, dar man to betrūko, prie tokios diagnozės kad nėra vilties
82 pasveikt – šviesiai tiesiai pasakyta, nu ir nori, kad dar pabūt, pabendraut su žmogum,
83 ir svarbiausia, norisi man, noriu, atvirai pasakius, mirt greičiau, bet paskui pagalvoju,
84 aš gi noriu, kad mano proanūkėliai pa...gyventų, kad pasveiktų, dabar kur serga
85 mažutis tas. Turiu du proanūkius. Turėjau sūnų. – Turėjau ir turiu sūnų. Jis mane ir
86 šefuoja daugiausia. Ir sūnų turiu. Dukros neturiu, tik tai turiu marčią. Sugyvenam
87 gražiai. (*Ima verkti.*)

88 **I.: Kas atsitiko?**

89 **R.:** Pergyvenu, negaliu padėti jai. Jai sunku, du vaikai, pati be sveikatos ir dar jau
90 žadėjo – ji baigus aukštąjį, jina juriste dirba, ji žadėjo jau daktaratą ruošti, ten dar
91 duomenų ieškojo, ir nėra kada, nėra kada, vaikai du, ir dar sergantieji, o jina tai
92 nedirba, kol mažiukai tie.

93 **I.: Tai vėliau parašys. Čia nieko baisaus.**

94 **R.:** Taip, čia nieko baisaus. Bet taip... (*verkia*) negaliu padėt. Neturiu jėgų visiškai.

95 **I.: Nepergyvenkit.**

96 **R.:** Ką darysi. Turi kentėt, kaip yra. Kitą kartą ir užgauliojimus jauti, ir tą, ir tą.

97 **I.: O užgauliojimai - čia?**

98 **R.:** Taip, tarp darbuotojų. Špilką leidžia irgi: „poniute, poniute“, dar ką nors
99 pasišaipto.

100 **I.: Vienas kitą ar senelius?**

101 **R.:** Vienas kitą, vienas kitą, bet ir ne vienas kitą, ir darbuotojas su darbuotoju, ir
102 ligonis su darbuotoju, irgi būna (*atodūsis*). Būtų daug geriau, kad visi būtų mandagūs
103 (*graudinasi*) ir kažkaip gerbtų vienas kitą, nesiskaitytų šitaip. Tiek to. Gal išgyvensim.
104 Tai va tiktai noriu, tiktai kad dar pagyvent, pamatyt, kaip mano anūkai auga.
105 Proanūkiai. Nes sūnus yra vedęs, va šeimą turi. Jo duktė, mano anūkė, tuos vaikiukus
106 pagimdė. Daugiau nežinau, tiesiog išsiblaškius esu, nežinau, ką atsakyt. Prašom
107 klaust.

108 **I.:** Toliau klausiu. Ar ėmus senti pasikeitė Jūsų gyvenimas – kai pastebėjot
109 senėjimo požymius? Ar kažkaip pasikeitė Jūsų...

110 **R.:** Kokie santykiai?

111 **I.:** Ar ėmus senti – kaip kalbėjot – ar pasikeitė Jūsų gyvenimas tuomet? Ir ką
112 Jums tai reiškė?

113 **R.:** Reiškė taip, kad labai norėčiau daugiau bendraut ir reikalų turėt su žmonėmis, o
114 šito jau nelabai yra. Pasikeitė tas, kad artimiausios draugės, kurios Kaune mokėsi,
115 palikau, mirė, čia irgi viena draugė mirė, ir taip kad aš artimų žmonių jau tokių iš
116 draugų tarpo, žinot, neturiu. Jau trūksta man tų draugų – tai būtų visai kas kita. Tai vat
117 dar draugės dukra X-ienė – jinai daktarė, biologijos mokslų daktarė – tai mano
118 draugės dukra, ji mane nepalieka, mes bendraujam su ja. Jinai dar pasijuokia kitą
119 kartą, pasišaipto, a aš jai irgi va – šitaip gražioj formoj viskas, ir rūpinamės viena kita,
120 klausinėjam, kaip ten... – jos sūnus Danijoje baigė studijas ir kokį mokslinį laipsnį jis
121 kažkokį, tai kaip ten vadinasi?

122 **I.:** Bakalauras, magistras.

123 **R.:** Bakalaurą tai jis baigė, magistrą baigė. Dar...

124 **I.:** Daktaras.

125 **R.:** Doktorantūroj jis, dirba ten, baigęs, kai nuvažiavo studijuoti, taip ir pasiliko. Ir
126 baigė mokslus toliau, ir toliau motina sako: „semkis, kol gali“. Paklusnus, geras
127 vaikas. Nu tada su juo malonu, kada jis atvažiuoja aplankyti motinos, tai būna, aš... –
128 man įdomu, tai jis pasakoja. Sako, tenais – Danijoje – taip, taip. Čia pasišneki. Kad
129 kiti, kurie jaunesni, su kuriais galima dar pasišnekėt, tai tie visi užimti, užimti, nėra
130 kaip juos ir judinti – ant greitųjų, ant greitųjų ką nors pasakai, pasakai, tai jeigu ką, ar
131 yra laiko, ar tenai ateina, bet retai – daugiausiai telefonu. Tai pastebėjau, tiktai sakau,
132 šitą - man trūksta draugijos, man trūksta draugų artimų, aš neturiu, ar kiti dar likę,
133 kompanija taip vat būna, ratelis tokių, tai net pavydas ima, kad vot susibūrė visi. Taip
134 gražiai sutaria. Tu negali – tai tas, tai tas, tai patrukdo man. O kaip aš dabar galvoju,

135 ką man daryt, kaip man jiems padėt. Aš gi tai nesikeliu, man ir sėst sunku. Čia
136 įsitvėrus. O, ačiū. Diržą pritaisė, pati dar pasitraukiu – nu tai kas čia per darbas? Ką
137 darysi, ką darysi. <...>

138 **I.: Ar senatvė turi privalumų?**

139 **R.:** Be abejo, kad turi privalumų.

140 **I.: Ir kokie jie?**

141 **R.:** Ot rūpintis kitais, padėti, reiškia, padėti artimiems, jeigu galima ir draugams. Ir
142 tada visi kreipiasi į tave, jeigu tu gali padėt. Tai net ir smagu. Nežinau, kaip suprasti tą
143 daugiau privalumą.

144 **I.: Tai plačiai, taip. O trūkumų ar turi senatvė?**

145 **R.:** Turi, turi.

146 **I.: Ir kokie jie būtų?**

147 **R.:** Žinot, kai senas žmogus, tai jam gal ir kitaip atrodo kas nors ar taip, tai sakai, tai
148 tau pasako, reiškia, ar tau atsako į tą, ar tau paneigia, taip tai, jau kai senas toks, geriau
149 patylėti. Kitą kartą gali ir neišturėti, gali ir pasakyt, ten paprieštaraut. Nieko. O taip tai
150 dar trūkumų yra, žinot, ne, kitąkart ne visad supranta, kad tas negali, kad jis užimtas,
151 netyčia ir va man išsprūdo. Išvažiavo viena va dabar va moteris, ta moteris ir seselė
152 čia bėga, laksto, žinot, jos užsiėmusios, tai negali sugaut, kada tau reikia paprašyt. Aš
153 tai visad sakau „atsiprašau, sesele – jau mes vardu vadinam tas seseles – kai turėsit
154 biski laiko, ten ar pažiūrėkit čia ar kas“. Krito pinigine mano, su smulkmenom ten, ir
155 nerandu, ir nėra kam, kas palįstų, paieškotų ten, už lovos, ar kur. Ir neprašysi, ir laiko
156 neturi, nu. Tai taikai, taikai, paprašai, gal pažiūrėsi. Toks kaip šalis, toks kudlotas
157 buvo, buvau iš namų atsinešus čia, tai pati dar moteris juokėsi, čia per šalčius – sakau,
158 va, ir jums bus šilta, ant pečių užsidėkit. Ir nukeliavo jisai – ką aš žinau kur. Dabar aš
159 matau, moteris išvažiuoja, tvarko daiktus. Gal man Dievas duos laimę ištrūkti iš čia į
160 geresnę kokią vietą. Galvoju, kur tas, o kur tas? Ir va, ir ieškau, prašau, o aš pataikiau
161 – sako, ar nematai, Genovaite, sako, kad užimta aš? Sakau, atsiprašau, nepastebėjau,
162 kad aš, sakau, aš neprašau dabar, aš dabar neprašau, aš prašiau Jus, kai Jūs turėsit
163 minutę laiko, ar galit padėt pažiūrėt. Vat šitaip tikrai. Ir nieko, ir viskas tvarkoj.
164 Surado.

165 **I.: Surado.**

166 **R.:** Surado. Kita girdėjo, sanitarė ar seselė, ir surado, padėjo. Tada aš pasidėjau, kad
167 neužmest. Vat tokios smulkmenos, o taip tai vis... nu nežinau, kažkokia atitolus nuo
168 visko. Labai noriu bendrauti, labai noriu, kad apsilankytų, ir baruos, kad man nieko

169 neneškit, man nereikia, aš turiu, aš pavalgius. Aš turiu. Sūnus mane į dvi savaites
170 kartą aplanko, į savaitę – taip daugiau kai į savaitę, į 10 d. aplanko. Bet noris, kad jis
171 daugiau aplankytų, dažniau – nėra taip, nėra jiems laiko absoliučiai. Jeigu jie turi
172 tarpą koki, tai jie puola tuojaus vaikučius tuos žiūrėt, reikia su jais. Daugiau ką?

173 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

174 **R.:** Sunku pasakyti man, ką kiti galvoja ir kaip atrodo.

175 **I.: Ne, kaip Jūs pati galvojate? Kaip Jūs jaučiatės?**

176 **R.:** Nu, sako, kad aš pagal savo metus neatrodau – aš atrodau žymiai jaunesnė. Pasako
177 pagal išvaizdą. Tai aš pasižiūriu ir galvoju: „Viešpatie, kokia aš dabar apkuitus, tikrai
178 aš netvarkinga“, ir plaukai tie – pas mane visad sutvarkyti plaukai būdavo. Visad
179 prisukti, sušukuoti ir... O dabar atsiguli ir kai kelmas guli. Nesmagiai jaučiuos,
180 nesmagiai, nes yra kas ir apsirengti, ir susitvarkyt, ne taip, kai babunia kokia eini.
181 Moterys tai taip sako, ir vyrai sako „ale matai, kaip jinai atrodo“, tai vat šitas ir
182 paveikia, kad, reiškia, aha, aš dar ne taip senai atrodau, dar jaunesnė, bet noro jokio
183 nėra tvarkytis, taip kad dar. Ir neleidžia išeit per daug čia. Bet galvoju, nieko,
184 pavasaris atšils, aš čia apsirengsiu ir išeisiu. O draudžia todėl, kad aš galiu griūti. Man
185 svaigsta galva dažnai. Ir jeigu sulūš ranka ar koja, kur užtenka man lūžių, vien stuburo
186 trys lūžiai, o dar kojos ir žemiau kelio, ir čia, ir aukščiau yra, ir šoną – viskas, ir
187 rankos jau. Kokios rankos? Kai pasižiūriu, tai pasibaisėju: kaulai, kaulai. Kaulai va
188 kokie – kaip numirėlio griaučiai. Tai tokie kaulai, tai – užtenka, pasižiūri į veidrodį,
189 jau susitvarkai, tai dar kažkur tai nuotaika biškį geresnė, bet tučtuojaus ir išblėsta.

190 **I.: O kiti ar pastebi Jūsų senėjimą? Ir kaip reaguoja? Ar anksčiau gal..**

191 **R.:** Pastebėt gal ir pastebi, kad jau..., bet niekad niekas nepasakė, kad tu ne taip darai,
192 taip nesupranti, nemoki ar negirdi. Ačiū Dievui, girdėt dar girdžiu, tik akių tai neturiu.
193 Čia tai man sunkiau. Bet reikės – prašysiu vėl sūnaus pavasarį, arba jo draugo - mūsų
194 šeimos draugai buvo tėvų - kad nuvežtų mane pas tą įžymią okulistę – tegu pasižiūri,
195 kas čia su akim. Buvo daug geriau, dabar jaučiu pati, kad blogiau, blogyn eina.
196 Užtenka man ir taip – tų ligų pilna. Ir tos kojos, ir tos rankos. Gi atsisėst pats negali,
197 turi įsitvėręs kur nors ir tai keliom minutėm tiktai. Negali nieko padaryt. Nulipt
198 negali, tave niekas nepaleis niekur, kol turi, nes bijo atsakomybės. Aš sakau, nieks
199 neatsitiks, aš laikaus – ne, ir viskas. Bet vis tiek norėsiu, žiūrėsiu. Jeigu padėtų kokia
200 nors mano bičiulė į kirpyklą man nueit ir pabūt tas 3 val., tai aš tikrai rizikuočiau
201 (*juokiasi*). Norisi susitvarkyti.

202 **I.: O tris – tai cheminį norėtumėt daryti?**

203 **R.:** Prašau?

204 **I.:** **Cheminį norėtumėt dėti, kad 3 val.?**

205 **R.:** Cheminį. Kad man ilgiau laikytusi. Ne tokį baroną, ne, būna stambiom bangom
206 tokiom, ilgiau laikosi. Pasitarčiau, ta kirpėja pažįstama.

207 **I.:** **O plaukus dažote? Dažydavot anksčiau?**

208 **R.:** Ne. Ne, nedažau. Aš dabar išvis nepasidažius – nei antakių, nei plaukų, nieko.
209 Pagalvoju, nēr prieš ką (*juokiasi*), nėra ko, nors vaikai labai patenkinti, kad aš
210 susitvarkau.

211 **I.:** **O kremus prieš senėjimą ar naudojate?**

212 **R.:** Žinot, kad aš nelabai mėgstu kremus. Panaudot panaudoju, kur su kolagenu, kur
213 neišduoda tiek riebalų, bet aš mažai naudoju. Galima sakyti, nenaudoju kremo,
214 nenaudoju. Kaip dabar vat – kažkas prasideda, tai jau žiūrėjom, žiūrėjom su sesele,
215 kokie kremai – sausa oda, sausa oda mano. Jos pačios sako, jums reikia, sako, kito
216 kremo – maitinančio. O aš tai nenoriu, kad būtų riebalų, kad nestovėtų sluoksnis.

217 **I.:** **Tai kai kurie susigeria lengvai.**

218 **R.:** Yra, vot su kolagenu – šitie susigeria. Aš vaistinėj pirkau, man mergaitės toj
219 vaistinėj – arbatininkės – patarė. Pažiūrėjo, patarė, tai buvo geras kremas. Su
220 vitaminais, su viskuo, bet dabar aš jo nemačiau. O dabar tai nemačiau – jau susirgau,
221 tai ir nemačiau. O taip tai prašai pas ką, bet nelabai randa, nelabai supranta. Nėra iš
222 kur pasisemt žinių.

223 **I.:** **Ar Jūs stengiatės išlikt jaunatviška?**

224 **R.:** Stengiausi.

225 **I.:** **Ir kaip tą darėt?**

226 **R.:** Nu, būdavau visada su žmonėmis, bendravau su žmonėmis. Ir eit einam,
227 sugalvojam į teatrą – labai mėgstu operą, ir bendrai teatrą mėgstu, tai patinka teatras
228 man – tai žiūriu, ta mano akyse, kaip sakant, klausoje, šita - Vaida Genytė - jinai
229 užaugo. Aš atsimenu ją, kai jinai „Sūpuoklės“ tą dainavo.

230 **I.:** **„Sparnuotosios sūpynės“.**

231 **R.:** Taip, sūpynės tos. Nu tai stengiuos kur nors prisiplakt, bet sakau, kad neturiu,
232 būtų dar draugės, tai mes linksmi laiką leidom. Jos iš Kauno atvažiuodavo – nu,
233 laisvom dienom, tai gale savaitės – susitariam, aš nueinu, susitinku su jomis prie šito,
234 oi, „Medinis malūnas“, čia prie Aušros vartų, čia tokia seklyčia, tenais liaudies
235 motyvais viskas. Tai susitinkam, pasišnekam, reiškia, po kelionės, atvažiavo, tai
236 einam, aš jau jas kviečiu – turėjau galimybę, turėjau – kviečiu, nueinam mes į šita,

237 kokią kavinę, papietaujam skaniai, ir viska, ir važiuosim, reikia, į teatrą eisim. Tai
238 gerai, einam namo, greitai kavos išgersim ir - į teatrą. O aš centre gyvenu. Kaip tik
239 tenai priešais „Vaikų pasaulį“, kur buvo „Palanga“...

240 **I.: Aš žinau tuos pastatus.**

241 **R.:** Nu ir ten, šitoj patalpoj, nu vat žieminė ta, aš sakau, kaip aš vadinu, bunkeris – į
242 bunkerį. Tai į teatrus nueinam ir dabar dar. Sėdžiu ir galvoju, kad atsirastų nors vienas
243 žmogus, kuris man pasiūlytų į teatrą gi. Ir rateliais tai galima užvažiuot?

244 **I.: Taip, galima.**

245 **R.:** Būtų kas su manim kartu, paimtumėm ir nusipirktumėme bilieta, ir
246 užvažiuotumėm į spektaklį – čia pat. Nėra, nu nėra kas. Ar jie išvargę visi, ar jie...

247 **I.: Paprašykit, pati paklauskite.**

248 **R.:** Aš prašiau, klausiau. Sakė: „tu jau visko prisigalvosi“. Pasako. Matyt, išvargę, gal
249 neturi kada. Aš nežinau. Neturi noro, ne tiek išvargimo. Aš ne tiek išvargus būdavau
250 ir vis tiek eidavau visur.

251 **I.: Dabar yra toks dalykas kaip knygos, įrašytos garsu – galima klausytis.**

252 **R.:** Aš jau girdėjau. Girdėjau. Per radiją – aš radiją, mažytį tą radijuka, įsijungus
253 girdėjau, kad šitie silpnaregiai turi tą ir klausą kas pametęs irgi turi – silpnaregiams
254 irgi skaito pagal jų raštą.

255 **I.: Brailio.**

256 **R.:** Brailio raštą. O kiti tai... čia klausos. Klausu pas mane gera, tai aš kad skaitytų tai
257 mėgstu vakare. Dabar čia vat kuris laikas tai nustojau, nes nėra, tai miegot nori, bet
258 žiūriu, kad niekas... nelabai prieštarauja, bet radijas nustojo – šita muzika, literatūros
259 valandėlė, nu, ir kokios nors knygos ištraukas paskaito, dalytę, kitam penktadieniui
260 palieka. Tai paskui mane piktumas ima, galvoju, nu kodėl negali nuo pradžios? Jau
261 pradėjo skaityt, skaitykit toliau, nu galų gale vieną – dvi. Gal pavargo? Bet įrašai yra,
262 paleidžia tą įrašą, ir viskas. O čia tai man patinka literatūros valandėlė. Bendravau su
263 žmonėmis, žinot, išsilavinusiais, tai kažkaip žiūri, kad neatsilikit nuo jų, bet kad nėra –
264 vat Ruzgaitė vargšė su ta koja viena, o kita – protezas. Tai apie teatrą – Ruzgaitė,
265 balerina ta, prima balerina žymi – jinai kaip tik tai visą baletu istoriją. Dabar irgi, šita,
266 jinai parašė. Taip, atvirai pasakius, dabar visą rudenį nebuvo sutikus jos, nes nieks
267 mane pas ją nenuvežė, nes jinai dabar antram aukšte, tai reikia, kad kas padėtų –
268 sūnus tikrai jos gali, ir tai vienas, vienam sunku, vienas. Ir paskui dar labai literatūros
269 tos visos knygutės, sakau, kad man labai skaityt arba naują pradeda ką. Netgi buvau

270 pamiršus ten, kaip toliau „Velnio malūnas“, tai išgirdau, kad bus, paėmiau įsijungiau
271 ir pasiklausiau. Ką galiu, tą gaudau.

272 **I.: O kaip rengiatės – drabužiai, avalynė? Ar Jūs atsižvelgiate į savo amžių? Ar**
273 **nešiojate...**

274 **R.:** Taip, taip, taip, taip.

275 **I.: Ir kaip atsižvelgiate?**

276 **R.:** Mėgstu sportinį stilių. Ir batukus, žiūrėk, turiu su... neaukšti tokie – kablukai
277 neaukšti, bet vis tiek jau stengiesi, kad jeigu suknelę gražią užsidedi, tai nejaugi su
278 žemais eisi? Neisi su žemais, su žemom kulnim. Tai aš daugiau mėgstu sportišką tokį
279 stilių.

280 **I.: Ką galvojate apie... – aha, atsiprašau (kalbėt pradėjom vienu metu).**

281 **R.:** Stengiuosi prisitaikyt ir paveiziu į madas, pasižiūriu, ir kitą kartą pati savyje
282 pakritikuoju kitus, kad ne taip reikėjo, ne taip. Galvoju, nu jei taip patinka, tegu yra.

283 **I.: Ką galvotumėt apie plastinę operaciją?**

284 **R.:** Nenoriu plastinės operacijos. Kaip bus, taip bus. Vienas dalykas, amžius jau per
285 daug didelis. Nu, jeigu jauna ir norėtų – tai klausimas, ar reikalas būtų jai išsidorinėt?
286 Čia gi viskas laikina, dar gali sugadint, blogiau padaryt. Tegu vitaminų daugiau valgo
287 ir su natūraliais vitaminais pasitapa kur nors. Dabar gi čia tai nėra galimybės, o
288 namuose tai aš ir uogas... – sūnus mano, ne sūnus, bet vyras – vos infarkto negavo,
289 amžinatilsį miręs vyras mano, tai, žinot, braškių (*juokiasi*) su drauge per pietų
290 pertrauką atbėgom – netoli, tai atbėgom greitai, truputį išgėrėm arbatos ir – nes reikia
291 tuoj į – aš institute čia dirbau, šitam, Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institute.

292 **I.: Ihm. Nežinau tokio.**

293 **R.:** Čia pat. Čia specialistus mokino dar. Tai paėmėm braškių – šviežių turėjau, sakau,
294 Roma, tu imk šitą indelį, aš šitą, prisispaudėm ir išsitiurlinom, ir ramybės būklėj
295 gulim kambariuke, viena ant vienos sofos, kita ant kitos. Ateina vyras ir pamatė mane
296 tokią kruviną: „O Jėzau, Genuliuk, kas atsitiko, kas atsitiko?!“ Sakau, ramiai, ramiai,
297 nieko, nieko, nieko (*juokiasi*). Paskui pačios juokiamės. Jei kada atsimenam, dar
298 dabar juokiamės. Paskui dar tokių šposų prikūrėm. Bendrai linksmai gyvenom.
299 Dainuodavom vat, visos susitinka, kaip tik senjorų koncertas buvo Kaune, ir senjorai
300 Kauno, tai ta draugė Grasilda – jinai medikė irgi – tai jinai labai balsą gražų turi, tai
301 mes dainuodavom, ir kita mano draugė, ir aš – trise – pasivaikščiot einam, vat sakau,
302 susitinku, tai parodyk, aprodyk tu man tą. Tai vedu tada – ir po kiemelius Vilniaus
303 miesto, tai jinai – kiemeliai tie, kur gražūs, tai žiūrėk, ir labai įdomu, ir jų architektūra

304 tokia labai maloni, tai čia pasižiūrim, tai kur kitur. Paskui vat lygiai taip pat,
305 sugalvojam tai į Trakus nuvažiuojam. Tada dar ir vyrą pasikviečiam, a taip tai nelabai
306 kviečiamės, kad mums netrukdytų (*juokiasi*). Sakau, buvo pulkelis mergelių. Bet
307 gražiai, net klausė kiti kaimynai – vasarą langas atdaras ir dainuodavom. Tai visi
308 klausdavo, kas ten pas tave buvo, kas ten buvo? Sakau, nieko, dainavom.

309 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

310 **R.:** Svarbu, labai svarbu.

311 **I.: Kodėl?**

312 **R.:** Nu žmogus gi negali taip susikuistyti, tai jo neskaitys, kad jaunatviškas, bet taip
313 kad – ai, yra tokių, čia netiks, čia juoksis, čia tas, čia tas. Nu kokia nesąmonė!
314 Susitvarkyk taip, kad nesijuoktų.

315 **I.: Ar Jums yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?**

316 **R.:** Žinot, kad bijau tiesiog ir pasakyti. Nu niekas nepasakė, niekas, ir iš šalies
317 negirdėjau, kad aš pasenau, susenau ten jau, jau tas ar tas – nesakė. Bet jaustis kartais
318 pasijaučiu, kad aš jau sena, turbūt man jau netinka, turbūt nereikia, turbūt taip vot.

319 **I.: O kokios tai būtų situacijos – kai netinka? Kas netinka, ko nereikia?**

320 **R.:** Lygiai tokios priežiūros. Nežinau, kaip pasakyti, daugiausia tai priežiūros. Ir
321 susitvarkai, namuose susitvarkai. Tik ką senatvėj – jauti, kad jau pavargai, kai jau
322 visos dulkelės apšluostai, aplaižai, kaip aš sakau, jau tada jauti, kad pavargai. Kad iš
323 karto gal nereikia pusę dienos arba vieną dieną tą, kitą dieną tą galima. Vat šitokios
324 tokios per daug kad... O čia būnant jau šitą pajutau, kad senatvė artėja, kad jinai yra –
325 ne artėja – jinai yra (pabrėžimas kalbančiosios – G.R.). Gi aš sena labai. Dieve,
326 nesusišukavus dabar, susivėlus. Ir plaukus reikia plaut. Nu pagal dokumentus aš 1930-
327 ū gimus, tai išeina 80.

328 **I.: 80, taip. Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį
329 slėpti?**

330 **R.:** Ne. Ne. Ne. Slėpti man nėra reikalo, kokia esu, tokia. Bet aš pagal dokumentus tai
331 sakau, faktiškai tai aš pora metų jaunesnė.

332 **I.: Realiai? Jūs pati jaunesnė jaučiatės ar kaip?**

333 **R.:** Ne. Čia mano amžinatilsį krikšto mama prie vokiečių – aš į Vokietiją važiauvau ir
334 reikėjo dokumentus... Nu, ir jinai tokius išrašė, tada reikėjo – kur paimsi tuos
335 dokumentus – reikėjo bažnyčios, reiškia, kokį nors dokumentą parodyti, kad tikrai jau
336 vyras ir žmona, ir ten reikalavimai tokie visokie buvo, nu tai tada jinai pasakė, taip
337 parašė, o ta arachi... archyvo archyvistė, archyvarė viršininkė, tokia maloni, žinote, ir

338 tarp kitko, atrodo, jinai rusė buvo ar lenkė, nežinau. Tai ji man sako, kam čia reikia,
339 netaisyk, baisiai čia. Vienu žodžiu, netaisykit, nerašykit – reikėjo parašyti, pasirašyti
340 tokią blankutę. Suklydo čia, o ji liepė nerašyt, aš ir nerašiau, taip ir liko.

341 **I.: Tai Jums dabar būtų 82-eji realiai?**

342 **R.:** Taip, 81 – 82. Taip. Gi suskaičiuot nemoku. Čia kas. Taip, jeigu 30-ti, tai išeina...

343 **I.: 80.**

344 **R.:** Spalio mėnesį. Tai va čia spalvis tikrai dabar.

345 **I.: Dabar gruodis.**

346 **R.:** Dabar jau gruodis, bet spalio mėn. išeina lygiai.

347 **I.: Būtų 80, bet jei pajaunino Jus, tai Jums 82-eji, taip išeina.**

348 **R.:** Taip, taip išeina. Taip, nes tada dvejis metais tenais per daug. Tada kelis
349 mėnesius jie ne taip skaito. Daugiau nežinau, ką ir sakyt.

350 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar
351 su jais tinkamai elgiamasi?**

352 **R.:** Ar jie užima?

353 **I.: Ar jų padėtis visuomenėje yra derama? Ar su jais tinkamai elgiamasi?**

354 **R.:** Taip, derama. Turi seną žmogų gerbt.

355 **I.: Ar jį gerbia pas mus? Ar gerai yra – gerbiamas žmogus?**

356 **R.:** Ne. Ne. Ne. Ne. Daug kartų kai kas ir taip pasako – nebūtinai man, bet iš šalies
357 žmonės kalba, tai sako, a, jau tu per sena, negalvok šitaip, tu sena. Aš taip pasižiūriu –
358 nei čia labai sena, nei nieko. Bet žmonės taip atsiliepė. Ir pagarbos daugiau reikia
359 senam žmogui, ne taip chamiškai elgtis. Yra tokio jaunimo, kad siaubas. Repliką tokią
360 paleidžia, kad nežinai, ką atsakyt, ir geriausia nesusirišt su tokiu žmogum, į jokius
361 debatus neiti. Žiūriu, kaip jie elgiasi, šitie... Kaip vakar klausiaus apie pensijas tas,
362 kad buvo patys pensininkai ir patys, reiškia, pradžioj rėkė, rėkė, kad, reiškia, neduoda,
363 nekelia pensijų, ten neduoda dirbti antrose pareigose, o vakar tai išėjo taip, kad
364 pensininkams visai nereikia tos pensijos kelti, jie ir taip gyvena gerai. Nu va. O kaip
365 jie gyvena? Nežino, jeigu jie nori kokią dovanėlę ar ten vaikui padaryt, ar ką, tai turi
366 vis tiek pasispaust, pinigų nėra taip, kad gali paimt ir nupirkt. Kartais būna – taip ir
367 būna – ten ar ilgai neišmoka pensijos, kada nėra, aš nežinau, kokia priežastis ten ilgiau
368 ar ką, taip norisi ką nors tokio skanaus tokio pasmalžičiau, tai jaunystėj, jaunesnė
369 buvau, tai aš nežiūriu, nueinu į kavinukę, atsisėdu, ledų paimu tenai su šokoladu, kuo
370 nors, kavutę išgeriu ir nueini. O dabar jau reikia pagalvot, jeigu nori vaikui tenai
371 saldumynų – tai per daug neduodam, bet ten ką jis mėgsta, ten žaisliuką ar kartais

372 mėgsta, pavyzdžiui, anūkėlis tai mėgsta ir šokoladą. Tai jis palaižo, tai su juo gali
373 susišnekėt, jis tada sėdi ramiai ir valgo, ir viską. Pagramdo tada nuo šokolado
374 truputėlį, pagramdo ir tada jam duoda, ir toliau dirba mama, jau iš darbo atėjus
375 virtuvėj, tai jis, kaip jau baigia sučiulpt – o čia labai greitai būna tas baigimas – tada
376 prieina ir a-a-a rodo, kad jau nėra šokolado (*šypsosi*), žinot, juokiamės, juokiamės –
377 bet toks gudrus, žino, ką daryt, toks mažytis. Dar dviejų metukų pilnai neturi, tai
378 parodo. O taip tai tikrai reikia pagalvot. Noris to, noris to, tai vat, kai Reginutė mano,
379 kur sakiau, ta biologijos mokslų daktarė, jinai „einam, teta Genute, einam“ – kaip
380 galėjau vaikščiout, užeinam, jau jinai sako, nu, kavutės išgersim ten su ledais ar ką nors
381 kita užkašim, visad pavaišina. Man nepatogu, aš norėčiau taip pat. Nu tai neleidžia,
382 nors smulkmena kokia. Aš jai kokių ledų įdedu ir turiu Kubos likerio labai skanaus –
383 gaila, negaliu Jus pavaišint – nors pora šaukštukų ant indelio, kur ledai jau sudėti –
384 mes perkam briketą šitą ledų, „Karališki“ ledai labai skanūs. Tai atpjauni gabaliuką ir
385 tada tuo pašlakstai daugiau, tai skanu labai (*juokiasi*). Kubos likeris. Dar sako, iš kur
386 tu dar turi? Dar turiu. Galima ir taip - su kavute be ledų išgert. Nu vot pašposijam, kai
387 nuotaika geresnė. O kai pradedi tuojaus galvot, į tą liūną įklimpi ir pradedi galvoti, ir
388 tą „kaip čia bus, kaip čia bus, kaip čia bus, ką daryt, ką daryt“, tai save alini tiktai.

389 **I.: Sakot, klausotės radijo. O kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja**
390 **pagyvenusius žmones? Ar ji perteikia, ką iš tikro reiškia būti senu?**

391 **R.:** Nu, nepasakyčiau, kad jau taip jau jie ten įsikibę kritikuotų, nepasakyčiau. Nuo
392 žmogaus priklausu, ta radija tai irgi vieną sako, kitą... Va, mano pažįstama šita Rūta,
393 jinai Lietuvos... Lietuvos rytas – ten tai jinai labai pagarbiai, pagarbiai atsiliepia. A
394 būna tokių, kad... jaunimas, žinot, ką nors tokio ir nušneka.

395 **I.: Ar ką nors atsimenat? Ar užkliuvo Jums skaitant ar klausantis?**

396 **R.:** Einant gatve užkliuvo, bet niekas nieko man nesakė ir aš niekam nieko nesakiau,
397 tiktai pagalvojau, pagalvojau, nu gal tenais kiti tai mato, ar tu nori sėsti, kėdę
398 užleidžia, ar ką, a kiti tai, žinot, ai, čia užtenka, gali kampe sėdėt, ko čia dabar dar
399 lenda. Būna taip. Ir su pasididžiavimu – jeigu gali įgelti, tai su pasididžiavimu tokiu.
400 Nebūtinai man - ir kitam. Pasijuokia dar iš žmogaus, jeigu.... Gal jis tikrai su protu jau
401 susipykęs, kad kitaip jam viskas atrodo, tai kam čia reikia dar kelt aikštėn ir šaipytis?
402 Visi nori būt jauni, visi nori būt gražūs, sveiki nori būt, bet ne su visais išeina taip.
403 Kaip Dievas davė, taip ir bus, nepaspartinsi nieko.

404 **I.: Gal dar ką nors pridurtumėt apskritai apie senatvę - kas tai yra, kaip žmonės**
405 **ją patiria?**

406 **R.:** Senatvė tai yra skausmingas dalykas. Labai - nu, dėl šeimos pergyvena ir kad jau
407 laikas mirti. Nemalonu, šita tema nemaloni. Žmonės gyvena. Visokių yra žmonių –
408 čia nuo pačių žmonių priklauso. Kiti elgiasi padoriai, o kiti tai... būna, kad ir... Aš
409 sakiau, man nepasitaikė. Nu taip tiesiogiai nepasitaikė, bet šalimais būnant tai
410 pasitaikė, net pastabą tokią esu davus aš – ar galima taip iš seno žmogaus juoktis?
411 kažko tai juokėsi, kažkas tai tokio buvo. Ir atmintis ne ta visa, kad taip atsimint
412 detaliai viską.

413 **I.:** **Ačiū** **labai.**

Demografiniai duomenys: 82 metų moteris, vidurinis išsimokslinimas, našlė, gyvena
globos namuose, pajamos didesnės nei 901 lt.

1 **Interviu Nr. 14**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Ką tai reiškia - senti?**

4 **R.:** Kai nustoja smegenys veikti.

5 **I.: Smegenys.**

6 **R.:** Nebemąstai nieko (*juokiamės*).

7 **I.: Gal dar ką nors?**

8 **R.:** Su metais ateina viskas: ir jėgos, ir... nežinau. Visaip būna.

9 **I.: Kada ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate?**

10 **R.:** Kai į pensiją išėjau.

11 **I.: Ką Jums tai reiškė?**

12 **R.:** Kai nebereikalingas, darbui netinkamas. Vis tiek kažką reikia veikt. Galvot apie
13 vaikus, apie anūkus – ar vaikaičius, teisingiau - ir kaimynus, ir visa kita.

14 **I.: O ką dabar reiškia? Vis tiek laikas tebeina toliau – nesustojo. Ir kaip tas
15 virsmas vis senesniu reiškiasi dabar?**

16 **R.:** Sako, pagalvoji, kas buvo vaikystėje, kas buvo darbingam amžiuje, įdomu, ir kokias
17 bus senatvė. O senatvė man, pavyzdžiui, yra gera šiuo metu – aprūpintas. Panegaluoji,

18 žmogus, bet ir paremontuoja truputėlių, pasiguodi, pabendrauji su kitais – ir nuo
19 senatvės niekur nepabėgsi. Vis tiek tu augi link kelionės į Anapilį.

20 **I.: Tai kai pastebėjot, kad senstate, tapote nereikalingas. Gal dar kažkaip**
21 **pasikeitė gyvenimas?**

22 **R.:** Aš visada žiūrėjau, kad eiti, eiti, kol gali. Tai va – visada tik pirmyn. Pirmyn ir
23 pirmyn iki paskutinio žingsnio.

24 **I.: Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?**

25 **R.:** Na, turi turbūt kad. Patirtis didėja, tik va – daug ko nebegali pats padaryti, gali tik
26 džiaugtis, kas padaryta, ką jaunimas iš tavęs perėmė, kaip einasi tie reikalai ir
27 šeimose, ir aplinkoj, ir valstybėje, ir pasaulyje taip pat.

28 **I.: O trūkumai kokie būtų senatvės?**

29 **R.:** Kai nori ir nebegali daryt to ar dalyvaut, šita, „Kviečiame šokti“, bet jau suprantu,
30 kad nebegalėsiu. Tai va tiek. Reikia tenkintis tuo, ką dar gali ir kas yra.

31 **I.: Negali dėl to, kad kūnas nebeleidžia, ar ne?**

32 **R.:** Turbūt. Žiūriu, kad pats va motorizuotas (*prie lovos stovi vežimėlis – G.R.*), tai
33 grynai, tai kai pažiūri, kai kitas smarkiai bėga, netgi pagalvoji, jeigu aš turbūt – *eičiau*
34 smarkiai, tai aš jau subyrėčiau (*akcentas respondento – G.R.; juokiasi*). Ką padarysi.

35 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs esate – kas Jūs iš tikro esate?**

36 **R.:** (*Atodūsis*) kaip pasakyt. Kol pajėgi žmogus... senatvė, sensti.

37 **I.: Atitinka? Tai, kaip Jūs jaučiatės viduje ir kaip yra, koks Jūsų kūnas – yra**
38 **atitikimas tarp to?**

39 **R.:** Gal mintys yra, kaip čia pasakyt, gausesnės, nei kūno galimybė. Svajoji, apie
40 kažką galvoji. Galvoji, tiek pridaryčiau, bet aišku, nebe laikas ir nebe jėgom.

41 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

42 **R.:** Kur čia nepastebės.

43 **I.: O kaip reaguoja?**

44 **R.:** Kas – jie ar aš?

45 **I.: Jie.**

46 **R.:** Tai turbūt sako, kaip tu dar laikais, o aš sakau, kaip galiu, taip ropoju (*juokiamės*).
47 Nežinau.

48 **I.: Ar Jus žeidžia, kai kiti pastebi, kad Jūs senstate?**

49 **R.:** Kaip čia pasakyt. Tokioj aplinkoj, kaip yra čia, tai aš jaučiuosi taip, dažnai kai
50 sako, ko čia nori, pasižiūrėk į pasaulį, į pasaulį, ir sužinosi, ką su tavim gali padaryti, kam

51 to reikia. Kartais toks užgaunantis gal ir yra, o kad toks esi ir jis toks pat bus, išizeist
52 nėra ko. Kai sako, pamatysi – įsitikinsi, kad buvai neteisisus.

53 **I.: O jaunimas – tai čia kokie žmonės? Kokio amžiaus? Apie ką Jūs kalbate –**
54 **darbuotojai ar...?**

55 **R.:** Na kad ir darbuotojai, sakysim, jauni, tai vat kaip žiūri į pagyvenusius žmones, vat
56 ko čia benori, nu, gyvenimo pabaigoj. Sako, 90 metų ir dar kažką galvoji. Tai ne man,
57 aišku, aš dar truputį jaunesnis. O kai girdi apie kitus, supranti, kad ir į tave taip pat
58 gali reaguot.

59 **I.: Kaip manote, kodėl jie taip reaguoja?**

60 **R.:** Turbūt kaip jie supranta, koks yra jų vertinimas, nu, galų gale, ir būdas, ir
61 išsiauklėjimas pagyvenusį žmogų gerbti ar niekinti, įžeisti, tai tas irgi priklauso nuo
62 jų. Kitąsyk mato, kad negaluoja, tai stengiasi padėti. Kur eina žmogus, paimt ranką,
63 pavest arba parodyt – matai, kad ne ten eina, ne į tą pusę, nu tai pasakyt, dešiniau,
64 kairiau, paprastai taip yra. Tai vat sako, toks tokį supranta, o jaunesnis gal ir
65 nesupranta. Tai tas toks yra užgaulus dalykas.

66 **I.: Tai tokios pagalbos daugiau būna iš maždaug bendraamžių?**

67 **R.:** Na tai, taip. Tai taip. Ne, tai negalime sakyt, kad nebūna iš jaunesnių. Tiktai koks
68 gaunasi supratimas: to amžiaus žmonių yra vienoks, jaunesnių turbūt kitoks. Gali
69 nusišaipyt, kodėl tu nebegali. O gal aš ne... Aš tai sakau, tu tik padaryk tą, tiek pat, ir
70 užteks Lietuvai.

71 **I.: Ar stengiatės išlikti jaunatviškas?**

72 **R.:** Aš visada tai kažką tais kuriu, dirbu, iš nieko, kai sako, vašką sunkiu, va tai ir yra
73 kūrybiškumas, išradingumas, kažko tai ieškojimas. Va čia irgi darbėliai yra. Tai vot.
74 Taip kad, kai sako, ieškai, bedarydamas ir ką sugalvoji. Vot, kiek daryta iš nieko
75 [rodo darbus, išdėliotus ant spintos, stalelio, pakabintus ant sienos – G.R.]. O galima
76 sukurt? (*Rodo nugertą mineralinio butelį.*)

77 **I.: Sukurti?**

78 **R.:** Taip.

79 **I.: Butelį ar vandenį?**

80 **R.:** O, ką Jūs matot (*šypteli*). Va ten yra.

81 **I.: A-a. (Juokiamės.)**

82 **R.:** Vaizduotė (*paverčia butelį – ant spintos tokios skulptūrėlės*). Ta dalis čia. Nu, o
83 kita dalis čia – nu kažkas iš nieko.

84 **I.: Aš supratau, kad jie iš medžio.**

85 **R.:** Aš gi sakau, kad čia keramika. Na taigi sakau, kad iš nieko. Iš nieko darau. Vat su
86 paukšteliais draugauju (*lesykla balkone – G.R.*) – vienam liūdna. Laikraštį skaityt
87 nebesinori, kas dedasi šiuo metu. Per daug groja nervų sistema. Tai geriau tadų tą
88 kryžiažodį sprendi tarpais. Smegenis truputį pajudinu.

89 **I.:** **Ar naudojate kremus prieš senėjimą?**

90 **R.:** Na, kokie čia kremai? Tai va kur stovi sudėti – trinti, trinti nuo skausmo.

91 **I.:** **Tai čia vaistai.**

92 **R.:** Vaistai.

93 **I.:** **Plaukų nedažėt niekad turbūt?**

94 **R.:** Na jau ne. Ir nedažysiu. Į „Olialia“ labai neigiamai žiūriu, į tą reklamuojamą
95 „Olialia“ kalendorių – jau pardavime – kažkaip žiūriu. Reikia daryt, kai sako... Nu,
96 aišku, turbūt gal čia yra amžiaus tokia įtaka. Tiktai jum atrodo, kad gražu, o man
97 atrodo, kad... aš taip nedaryčiau.

98 **I.:** **O plastinė operacija – kaip galvojate?**

99 **R.:** O kam ji reikalinga? Nosis yra, ausys yra. Na, tas visas olialia, visos operacijos,
100 nu tai... (*juokiasi*), kaip idėjas teisingai išreiškus - ypač prasmegus scenoj reik būt, dar
101 užklius kur ten, darkytis... Nežinau, gal kartais koks defektas yra, yra tau, kaip
102 pasakyt, užmiršau net, netekus ar rankos – kaip vadinasi, nežinau – ar kojų, tai vis tiek
103 pakaitalą tam, tai gali, kas galima padaryt.

104 **I.:** **O dėl grožio, kad atrodyt jauniau, patempt odą?**

105 **R.:** (*Juokiasi*) tai čia cirkas – vis tiek visi viską pastebi.

106 **I.:** **Ar kaip nors mankštinatės arba stengiatės dietos laikytis, kad lieknėtumėt?**

107 **R.:** Mankštintis vat vienaip, kitaip, vat ir lovoj „dviračiu pavažiuoju“. Praktiškai tai
108 reiktų daugiau judėt. Yra gi pasakymai, judėjimas yra sveikata. Bet kai negali, tai
109 pasitenkini tuo, ką turi.

110 **I.:** **Ką dar gali.**

111 **R.:** Ką gali.

112 **I.:** **O apranga – kai renkatės drabužius, avalynę, ar kažkaip atsižvelgiate į savo**
113 **amžių?**

114 **R.:** Ką čia – lovoj gulėdamas? (*Juokiamės.*)

115 **I.:** **Išeinat gi į lauką.**

116 **R.:** Varlytės gi nesidėsi, su švarku lovoj negulėsi.

117 **I.:** **Ne, gi išeinate, ne vien lovoje.**

118 **R.:** Ką čia, gyvenimas gi praėjo, visą laiką turbūt pavyzdinga apranga gyvent ir
119 rodytis, turi pavyzdį koki tai, o dabar tai... įprasta, nelaikau nieko blogo – privalau.

120 **I.:** **O tai keičiasi kažkaip su amžiumi apranga, ar taip pat, kaip ir anksčiau,**
121 **rengiatės?**

122 **R.:** Čia nežinau. Su amžium, aišku, paprasčiau, nes daugiau tokios judėjimo laisvės
123 gauni, kad skirtumo nematau – kaip yra, taip yra. Arba kaip buvo, tai taip, ir kaip
124 galėjau, taip ir rengiausi, dabar kaip begaliu, tai ir gerai tuo yra.

125 **I.:** **Vis tiek su marškiniiais apačioj esate, vis tiek ne tiek patogumo žiūrite, kad vis**
126 **tiek gražiau būtų.**

127 **R.:** Tai aš... tik varlytės neturiu, neužsidėjau.

128 **I.:** **Ar svarbu išlikti jaunatvišku?**

129 **R.:** A, svarbu humoro neprarast, o daugiau tai... – nesigailiu. Taip radom, taip ir
130 paliksim, o kai toks amžius yra, tai gerai dar, kai sako, žmogus dar gali pats
131 apsitarnaut. Tai va čia yra svarbu. O jei negalėtum, tada būtų jau sunku, jei būtum
132 reikalaujantis kitų pagalbos, tada jau būtų, aišku, psichologiškai sunkiau. O dabar
133 pasakai ačiū, ir viskas. [Su vaikais pyktis nesinorėjo... daug ką žmogus niekada... –
134 neaiškus įrašas – G.R.]

135 **I.:** **Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**

136 **R.:** Jaučiu, kai jėgos silpsta, tai jaučiu. Pavyzdžiui, dabar – anksčiau tai apeidavau ir
137 apie teritoriją visur, viską, pasivaikščiодаu, galėdavau, o dabar problema, kai sako,
138 į pirmą aukštą – nors yra liftai – nusileist ir lauke pavaikščiout nėra galimybės. Pasižiūri
139 nors, kitais pasidžiaugi. Sakiau, smagu pažiūrėt, kai kitas....

140 **I.:** **bėga...**

141 **R.:** ...eina, rieda arba bėga, tik kad mano aparatūra gal subyrėt galėtų tokiu atveju, bet
142 kad vo čia.

143 **I.:** **Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

144 **R.:** Čia nepaslepiamo dalyko nepaslėpsi, o čia jaustis – aišku, jautiesi, kai sako, jaunų
145 kompa... draugijoj reikia žinoti ir savo vietą, kur tu tinki: su vaikais vienaip kalbi, su
146 suaugusiu kitaip, su senu vėl pagal amžių bendrauji kitaip – ką čia.

147 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
148 **su jais tinkamai elgiamasi?**

149 **R.:** Na, šitą vat kalbėt apie pensijas, sakyt, didžiulės pensijos pragyvent gali būt, ir tie
150 maisto bankai, ir kruopelės visos – paskaitai laikrašty, darosi baisu, kad vyriausybė ir
151 ta, kai sako, kaip elgiasi su savo pagyvenusiais žmonėm. Tai yra siaubas, aš kai

152 pagalvoju, turbūt atsispindi kad ir „Vakaro žiniose“. Ar gerai, kad taip yra? Tai
153 pasisako žmonės. Jaunas ir dar galvoja, kai sako, emigruot, o čia tu neemigruosi jau,
154 nieko. Kaip yra ir tiek. Lietuvai dirbom, Lietuvoj ir gyvent, bet jaunimas vis tiek
155 kažkur turi ieškot. Reikėtų gal džiaugtis, jeigu jie sugrižtų.

156 **I.: Skaitote spaudą, televizijos klausotės, ar ne?**

157 **R.:** Skaitau. Vat „Vakaro žinios“, pasižiūriu, atsiprašau, tai čia vat yra apie tą
158 laimingą senatvę. Čia ir pasisakymai, kokie bus šitie Naujieji metai, jeigu jie bus,
159 kokie jie bus. Galima pasižiūrėti. O man, kaip čia pasakyt, truputėlį užgaulu net, kaip
160 yra čia, Lietuvoj, kad galima taip gyventi.

161 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

162 **R.:** Nežinai, kaip čia vertinti. Kad žiniasklaida irgi, aš kai skaitau, ar gerai ten, kad
163 valstybė taip rūpinasi pagyvenusiais žmonėmis – kiekvienas pasisako. Kad čia jie
164 kelia tą pačią problemą lyg tai norėdami pagerinti stovį, nu bet kokia nauda iš to? Bet
165 vėlgi sako, kai žmogus išsilieji, išsakai žodžiais savo būseną, ir taip palengvėja
166 paskui. Lyg supykai, paskui atlyžai, ir vėl gerai. Tai čia tokia psichologija visur.

167 **I.: Gal ką nors apskritai pasakytumėt apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją
168 patiria? Gal aš kažko nepaklausiau – esminio?**

169 **R.:** Senatvę laikau natūraliu dalyku, ir pagal amžių, pagal galimybes daryk gal tikrai
170 gera. Kas gera, prisiminkim, kas bloga teišblės – o ką jaučiu. Kaip pragyvensi, taip ir
171 tave atsimins – taip galvoju.

Demografiniai duomenys: 84 m. vyras, išsimokslinimas aukštasis, našlys, gyvena
pensionate, pajamos didesnės nei 901 lt.

1 **Interviu Nr. 15**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

4 **R.:** Matot, čia apibendrint šitą... žmogus kad pradeda senti – ne kiekvienas vienu
5 metu. Aš skaitau, kad žmogus, kur, reiškia, pradeda senti, priklauso nuo jo gyvenimo
6 būdo iki tol, anksčiau. Šitą, jeigu ima (*vartoja alkoholi – G.R.*), jeigu nesilaiko
7 higienos, reiškia, daug kam, ne tik gal, ir mitybos – ko per daug pasiima arba per
8 mažai, o, tai labai daug yra faktorių, kurie nulemia žmogaus gyvenimą. Negu,

9 daleiskim, aš – sausio 16–ą man 94 m. turbūt. Aš gimęs 1915 m. sausio 16 d., o. Tą
10 dieną, kada vokiečiai užėmė Vilnių – per Pirmą Pasaulinį karą, o. Ir reiškia, pirmas
11 dalykas gyvenimo – aplinkos sąlygos, ar jis turi, o antras dalykas, turi protą – irgi
12 (Alzheim? – *neaiškus įrašas*) ligą, kaip mityba, poilsis, laisvalaikis, pomėgiai, o.

13 **I.: Viskas susideda.**

14 **R.:** Visa šita, taip sakant, kaip suorganizuoja žmogus savo gyvenimą, nuo to
15 priklauso, ar aš... Juk razumnas būčiau, aš gyvenčiau tiek daug? (*šypteli*), o. Bet
16 priklauso, reiškia, reikia ir pačiam formuot savo gyvenimą, žiūrėt. O, domėtis viskuo,
17 aplinka savo, gamta, vietove, žmonės, bendravimas. Čia visas yra kamuolys šito, kad
18 išskirt vieną dalyką, tą amžių vo, labai daug priklauso, pirmoj eilėj, nuo paties
19 žmogaus, antroj eilėj, nuo aplinkoj, kokioj jisai gyvena, kaip jis tuo momentu
20 aklimatizuojasi, taip sakant, šituose visuose dalykuose. Todėl dar amžiaus, reiškia,
21 pilnumas daug nuo šito priklauso.

22 **I.: O ką tuomet reiškia senti? Kas tai yra? Kuo tai pasireiškia?**

23 **R.:** Nu, visų pirma, matot, žmogus sensta, aš taip manyčiau, ne tik fiziškai, bet ir
24 dvasiškai irgi, vidumi savo, savo mąstymu. Pagal ką jis formuoja savo gyvenimą, kaip
25 sakant, priklausant nuo sąlygų. Kokioj būklėj jis atsiduria tuo momentu ir kaip jam
26 reikalinga elgtis. Pagal tą, pagal patirtį jis turi suformuoti savo gyvenimo, nu kaip čia
27 pasakyt, dienotvarkę šitokią, o. Nuo šito labai daug priklauso. Ir priklauso nuo
28 praktinės gyvenimo patirties – kokiose sąlygose, kur gyveni, kaip tu suformuoji savo,
29 šita, gyvenimą, kaip tu toj aplinkoj, toj erdvėj, kaip save vesi, tvarkysi, taip sakant,
30 savo kiekvieną dieną, vo, o sąlygų yra, reiškia, tas formavimas priklauso ne tik tai nuo
31 tavęs, bet kas tave supa ir kaip tu tuo... tuo... tam periode, toj aplinkoj, kaip tu
32 formosi savo gyvenimą. Kodėl vat aš be... be... be *tolko*, kaip sako, gyvenu – šitiek
33 metų, o, kad įvairiose sąlygose, kaip susidaro kur kokia aplinka, bet tiktai taip, kad,
34 nu... ne tai, kad prisitaikyt, bet reikia save formuot, kad aš toj aplinkoj būčiau ne
35 prieky kažkur. Neturi būti tikslas žmogaus, vot man būtinai reikalinga, paleiskim,
36 karjera kažkokia tai. Būtinai kažką tai ten...

37 **I.: Išsiskirti kažkaip.**

38 **R.:** Taip. Nuo šito priklauso. Taip ir mano tas gyvenimas trunka be... be tolko, aš
39 sakyčiau jau. Man, reiškia, sausio 16–ą, tarkim, devyniasdešimt...

40 **I.: šeši.**

41 **R.:** Šeši.

42 **I.: Aš paskaičiavau, šeši.**

- 43 **R.:** Ir vat kas liečia visą šitą.
- 44 **I.:** **O kada Jūs pastebėjote, kad senstate?**
- 45 **R.:** Kad aš nepastebėjau.
- 46 **I.:** **Nepastebėjote.**
- 47 **R.:** Ne-a.
- 48 **I.:** **Nebuvo taip, ar ne?**
- 49 **R.:** Ne. Todėl, kad, matot, šitaip, aš skaitau, daleiskim, žmogui keičiasi sąlygos,
- 50 žmogus turi pagal tas sąlygas... Keičiasi oras - jeigu tau šalta, ieškai arba prie ko, kas
- 51 šiltesnis, prie to prisiglaust, arba apsirengt...
- 52 **I.:** **iš bėdos.**
- 53 **R.:** ...suprantat, arba nè nekišt nosies, kur nereikia, neit, nu. Man atrodo, kad mano va
- 54 tą ilgaamžiškumą įtakos turėjo pedantiškumas: nuo-iki, nuo-iki, gali – eini toliau,
- 55 negali – sustok. O tai dar blogiau – pasitrauk, o.
- 56 **I.:** **Atsargumas toks.**
- 57 **R.:** Atsargumas, suprantat, nuo viso ko – nuo oro, nu žmonių, nuo maisto, nuo
- 58 įpročių, o, kaip tvarkyt savo gyvenimą. Tai matot. Daleiskim, aš asmeniškai... man
- 59 buvo, reiškia, maždaug prieš 40 m., aš papuoliau į sanatoriją. Nu, kasmet, tada lengvai
- 60 galima buvo. Druskininkuose aš buvau, su žmona buvom. Tai, nu tai ten, reiškia, buvo
- 61 tokia sąlyga. Apsigyveni, kelialapį nemoki, bet, reiškia, kuo užsiimsi, kur dalyvausi.
- 62 Nu tai žmona, daleiskim, kad jai baseinas, maudymasis ten, vonios visokios priiminėt,
- 63 nu, o man kas – negalima, sako, nieko, nu ką nors, daleiskim, fizkultūrą. O, sakau,
- 64 sportuot aš eisiu. Reiškia, po pusę valandos. Aš pradėjau mankštą, fizinę mankštą
- 65 Druskininkuose, ir ją maždaug kasdieną aš, šita, darau, jau nu mažiausiai 40 metų.
- 66 Atsikėlei, atsimerkei, akis nusišluostei, dabar čia plati sofa – įvairiai teko gyvent – tai
- 67 24 pratimai, o, ir *davai*. Kadangi aš priverčiu savo organizmą visą veikt – kraujo
- 68 apytaka, širdis, o, ir... ir... ir..., taip sakant, atlieki tuos visus pratimus, paskui, jeigu
- 69 valgyt, eit pasivaikščiout, tai klausai, irgi priklauso nuo sąlygų – ar tu gali, ar ne, ar tu
- 70 kojas sušlapsi, ar kelsi, ar ne. Ot šitas labai daug yra faktorių, ir aš savo gyvenime... aš
- 71 nežinau, profesijos aš neturiu jokios. Va, prigrūsta, va, žurnalistu dirbau, vo. Galų
- 72 gale gal iš proto išėjau, senatvėje tapyti pradėjau.
- 73 **I.:** **Čia Jūsų paties?**
- 74 **R.:** O, čia mano, čia mano visi tapyti paveikslai.
- 75 **I.:** **O, nieko sau. Oho.**

76 **R.:** O čia yra paskutinis, ant kurio nėra dar datų. Tai va, mano darbai. [*Ima aplanką –*
77 *G.R.*] O čia kuris paveikslas, kada tapytas ir pas ką randasi. <...>

78 **I.:** **Tai sakot, nepastebėjot, kad senstat. Ar pasikeitė Jūsų gyvenimas kažkada su**
79 **amžiumi – senstant? Ar pasikeitė Jūsų gyvenimas?**

80 **R.:** Mano gyvenimas ėjo kartu su gyvenimu. Jis keitėsi ne vieną kartą. Nu,
81 skaudžiausi būna momentais. (*Užaina darbuotoja ir paragina valgyti, darom*
82 *pertrauką – G.R.*)

83 **I.:** **Ar senatvė turi privalumų?**

84 **R.:** (*Pauzė*) che che. Ar senatvė turi privalumų? Tai galima 5 tomų knygą parašyt.

85 **I.:** **O trumpai?**

86 **R.:** O trumpai – jokių privalumų senatvė neturi, jeigu priklauso nuo bendro gyvenimo
87 būdo žmogaus. Žiūrint, kaip jis, taip sakant, koku būdu jis pakeitė savo, reiškia,
88 gyvenimo būdą, kaip jisai daėjo iki šitos senatvės, kitaip sakant, ką dirbai, tą ir turi.
89 Jeigu pats nevadovausi... Pas mane yra įgimtas, matyt, šitoks dalykas – pedantizmas.
90 Aš labai pedantiškas, pas mane kiekvienas daiktas turi būti padėtas savo vietoje. Jeigu
91 aš ką užsimanau daryt, tai aš pradėjęs turiu padaryt visą šitą iki galo. Padaryt tik pagal
92 galimybę, aukščiausiam laipsny. Nuo šito priklauso ir senatvė, kadangi senatvė,
93 reiškia, taigi kaip ten bebūtų, nuo gimimo yra gyvenimo tęsinys iki pabaigos, iki
94 grabo lentos. Tai kaip save... kaip tu gyvenai, kaip tu... mano gyvenimas, mano – pas
95 mane buvo stiklinė skalda turbūt grįstas mano gyvenimo etapas ir kiekvienu momentu
96 man reikalinga buvo... Ir nebuvo taip, kad aš kur nors, nu, dėl savo ar užsispyrimo...
97 Jeigu būna, kad aš matau, kad žmogus, nu, nu negeras, kai jis, nu, netinku aš jam
98 pagal viską, tai aš joku būdu su juo į konfliktą neisiu, o. Aš *daeisiu*, o paskui apeisiu.
99 Bet nesu, nedraskysiu jam niekad akių. Todėl aš šitiek gyvenime metų pragyvenau, aš
100 neturėjau niekada priešų nė vieno. Aš jiems... niekada nebuvo taip, kad aš, reiškia, dėl
101 darbo, dėl savo elgesio, dėl savo būdo, kad aš nu... kas nors, tai todėl ta pati senatvė,
102 žinoma, kaip susiklosto gyvenimas. O dabar taip televizorių kada pasižiūriu, tai ir
103 didelių, ir mažų šitų žmonių, kada viskas kažkas tai toks kratinys, taip darto žmonės
104 patys savo šitą gyvenimą, ar karjeros siekia, ar tos politikos, ar viska, nu vot. Tai man
105 atrodo, pas mane buvo taip: gyvenimą savo reikia pačiam formuot, nekišt nosies, kur
106 nereikia, ir nenusileist ten, kur reikia nenusileist. Bet nenusileist ta prasme, kad įrodyt,
107 kad ten ne dėl to, kad tu man nepatinki, tu vat toks ir toks, aš tau kažkur tai pagalį
108 įdursiu. Aš turiu įrodyt savo elgesį – jeigu darbe man būdavo taip, nu, nepatinka,
109 atsirado, karjerą gal kokią nori daryt, tai aš užleidžiu – daryk, vo. Ir jeigu aš užleidžiu

110 – daryk, ir tas, kuris lipo man ant sprando, paskui atsiranda jisai toli toli už manęs, bet
111 jis ant manęs jau jokių būdu negali turėt jokių pretenzijų, kadangi ne dėl manęs šitą
112 padarė. O jeigu jis nesugebėjo, suprantat, šitą visą organizuot, tai nuo jo paties
113 priklauso. Tai va.

114 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

115 **R.:** Kaip, kaip?

116 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

117 **R.:** (*Pauzė*) vis tiek aš nesupratau klausimo.

118 **I.: Ar – kaip Jūs patiriate kūną, koks Jūs dabar, Jūsų kūnas, ar jis atitinka tai,
119 kaip Jūs jaučiatės viduj, kaip esate viduj? Ar atitinka? Ar yra kažkoks
120 prieštaravimas tarp to, kaip Jūs jaučiatės ir kaip save matot, stebit?**

121 **R.:** Žinot, nėra.

122 **I.: Nėra.**

123 **R.:** Nėra prieštaravimo. Kadangi aš nieko nedarau per prievartą. Kaip sako, kad mane
124 privers. Daleiskim, šitoj *bogadelnėj* (šypsosi) atsiradau aš. Jei aš būčiau pasakęs, kad
125 ne, tai niekas manęs čia nebūtų ikišęs. Bet aš pirma pasižiūriu, kokios sąlygos.
126 Pradžioj man buvo... Nu, aš kadangi... mirė viena žmona, mirė antra. Namuose viens,
127 vaikai, reiškia, turiu, reiškia, tris dukras ir sūnų vieną. Mane, kad neaprupintų maistu
128 ar kuo nors – viską visiems darydavo, bet man šitas netinka.

129 (*- Pokalbis tęsiasi? – užėjo socialinė darbuotoja. – Gerai.*)

130 **R.:** Rytoj iš ryto ateikit pažiūrėt.

131 (*- Gerai, netrukdysiu daugiau. – Susitariam susitikti vėliau.*)

132 **R.:** Tai va, tai suprantat, aš čia gal... aš galėjau ilgiau gyvent, reiškia, pas mane butas
133 buvo Pašilaičiuose, vo. Paskui aš atsiradau gynėjų gatvėje 9 aukšte – ir iš visų pusių
134 nuostabus vaizdas, ir butas, ir baldai, ir sąlygos – viskas. Liftas užstrigdavo, tai
135 reikėdavo pėsčiam užlipt, va. Bet aš... pirmą kada neatvažiavo kadangi pas mane,
136 pirmas dalykas, atsirado mitybos klausimas – aš likau be moters ir, reiškia, trys
137 dukros gyvena atskirai, sūnus atskirai gyvena. Jie gyvena, jų šeima ir ne tik aš... <...>
138 (*pasakojimas, kaip neišėjo gyventi pas vaikus, kaip atsikėlė į šitą kambarį, kokie jame
139 daiktai, parkas prie pensionato etc.*)

140 **I.: Toliau aš Jus klausiu. Ar stengiatės išlikti jaunatviškas?**

141 **R.:** Ne. Kad nors mintis kada ateitų į galvą. Aš priešingai. Vat sausį 16 man jau bus
142 nežinau kiek, reiškia, ir kad man būtų noras gyvent... Tai gerai, kad aš nuvažiavau pas
143 sūnų ten, prie Molėtų, ten biblioteka, tai radau va šitas dvi 100 m. beveik senumo

144 knygas, tai aš paskaitau, televizoriaus beveik nežiūriu, kadangi per tą televizorių -
145 uždegi, tai kaip toj pasakoj, buvo ožka ir avela, ir vėl pasaka iš galo – tas pats ir tas
146 pats, ir tas pats, mala ir mala – yra nupirkta, jau senos, supranti, juostos, kadangi dar
147 aš pats filmavau, sakau Jums, dokumentinį filmą, kur reiškia, gavau bronzos medalį, ir
148 ten pas mane ir įgarsinta, ir gairės, ir kas buvo filmuotas – Justo Paleckio sūnaus
149 uošvienė, Šakiuose gyvena. Tai paskui aš pasimušiau, reiškia, kad darbovietė... tai aš
150 gavau profesionalią aparatūrą, filmą, scenarijų man para... parašė, reiškia, redaktorius
151 vienas, jis nemokėjo... <...> tai suprantat, aš ieškau pirma ir dabar, nu, tai kad galvot,
152 va, rytoj pasipurtysiu ir man gatava bus, bet tai kad tas man, šitas jau man iki galo
153 nusibodo, aš ieškau kito, ten. Bet šiandien gyvent kad kova už ateitį, ką nors – tiktai
154 ko negaliu atsisakyt – pedantizmo savo, pedantiškumas žvėriškas. Suprantat, kad man
155 kiekvienas daiktas turi gulėti savo vietoj. Užtat dabar nieko nerandu (*nusijuokiam*). Ir
156 gyvenimo ritmą jau net ne aš, o kažkokia Aukščiausia jėga... aš čia vieną dieną tokį,
157 kad aš nesu aš – nejaugi aš staiga surasiu? O, dūšia miela. Ir Jums aiškiau pasidarys,
158 kas čia do...do galvijais iš manęs. [*Rodo straipsnelį apie mediumus – G.R.*]. O čia gi
159 mano paveikslai guli... <...> (*Pasakojimas apie kiekvieną paveikslą, kur jis kabo, kaip*
160 *buvo nutapytas, kokie atsiliepimai ir pan. – G.R.*)

161 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

162 **R.:** Kas?

163 **I.: Ar kiti – žmonės aplinkui – pastebi Jūsų senėjimą?**

164 **R.:** Ką pastebi?

165 **I.: Jūsų senėjimą. Kad Jūs senstate.**

166 **R.:** Nu, matomai, kad varžosi pasakyt.

167 **I.: Reakcijų kažkokių neatsimenat, nepastebėjot?**

168 **R.:** Nu, visų pirma, aš nežinau, man *pletkavoja* čia visi, kad aš... nu kaip čia pasakyt,
169 nu *paršyvo* charakterio tokio. Aš išeinu koridorium pasivaikščiout, sutinku žmones, ot,
170 aš negaliu praeit neužkabines, nepasakęs komplimento kokio nors. Išeinu ten į fojė,
171 šita, atsisėdau ar ką nors darau, aš anekdotą kokį nors pasakau ar atsisėdo, nori
172 pašnekėti. Viena ten ant kampo visuomet sėdi. Tai va ta, kai nieks nemato, apsikabina
173 ir pabučiuoja visą laiką mane. Nu, suprantat, ir aš nejučiom – nu kiti man pasako,
174 kad... nu, neatstumiantis, o priešingai, labai draugiškas, sako, žmogus, vo. Ir vyrai tai,
175 žinai, taip rezervuotai laikosi, o moterys ir atvirai šneka, suprantat. Sako, nėra tokio,
176 kad... sakau, kočėlais jūs neateinat, pas mane kambariukas, ateikit, pažiūrėsit – nu tai
177 kaip gi pas vyrą mes čia eisim. Bet tai ką aš padarysiu. Tai vot, kad aš jausčiau, kad

178 aš... aš norėjau išvyką suorganizuot, kažką tokio, programą - čia tokia yra psichol...,
179 psichologė Rūtelė tokia veda. Tai ateina, jie temos negali sugalvot. Tai aš jai išvedu,
180 temas jai surandu, kadangi jinai turi atidirbt, uždirt savo algelę tą mažytę, suprantat,
181 vo. Bet vieną ir tą patį visą laiką šnekėt... ir keičiasi žmonės, vieną kitą kartą ateina, o
182 kiti jau ir nebeateina. Arba jeigu ateina, tai ta... *besėda* ta, kaip sakoma, be turinio –
183 sėdi, sugalvot ką nors... nu tai *berazumi* yra. Yra, kurie labai daug nori kalbėt. Kita kai
184 ateina, reiškia, nemato, šneka šneka, paskui pora kartų apalpo, ją išvežė. Ten, reiškia,
185 kiti vėl, ateina, ir nėra, ir nėra... taip sakant, nu neįdomu tiesiog, tai daugiau jie
186 neateina. Tai ten keičiasi šitas. Tai dabar man grasino – ten Rūtelė tokia, nuostabus
187 žmogus, labai gera, mes iš vieno krašto, vo – tai sako, dabar sekantis, sako, mūsų
188 posėdis Jūsų kambary bus (*juokiamės*). Ateisim čia, sako, ir čia šnekėsime. Nu tai,
189 sakau, ateikit, išvart aš neišvartysiu. Jeigu įdomu, tai įdomu. Tai matot. Toks aš. Bet
190 jeigu randu žmogų, su kuriuo man yra ką pasišnekėt, tai tarp kitko... aš nežinau kodėl,
191 bendraut vo, tikrai moterys. Su moterim aš išeinu į parką, tai ten kartais valandą mes
192 prašnekam, suprantat. Vieną kartą, kitą kartą jau ir taikosi, kur aš atsėdėdęs, ateina prie
193 manęs ir vėl, ir kadangi aš ir rusiškai kalbu, ir lenkiškai, lietuviškai, tai su kokia kalba
194 bebūtų... nu tai jos savo pasakoja, o aš savo. Charakteriai įvairūs yra, viena čia va irgi
195 antram kambary, rodos, gyvena, vo, tai nervuota labai, pravoslavė. Beveik, reiškia,
196 sunkiai serga, irgi su stabilizatorium širdies, reiškia, bet labai nervai – kai ką nors,
197 užsidega.

198 **I.: Baisu ir bendraut.**

199 **R.:** Tai geriau apeit šitokią. A taip tai bendrauti, ką gavot, va taip vat, jeigu sulauksiu
200 pavasario... <...>(*Pasakojimas apie gamtą, pasivaikščiojimus etc.*)

201 **I.: Ar Jūs naudojate kremus prieš senėjimą?**

202 **R.:** A?

203 **I.: Kremą nuo senėjimo naudojate kokį nors?**

204 **R.:** Kremą?

205 **I.: Ihi.**

206 **R.:** Gink Dieve, niekada.

207 **I.: O kai rengiatės...**

208 **R.:** O kaip...?

209 **I.: Odai, odai.**

210 **R.:** A?

211 **I.: Odai. Yra tokie – prieš senėjimą, raukšles mažint.**

212 **R.:** Jau pas mane daug raukšlių?

213 **I.:** Nu, nepasakyčiau, bet tai juos jau nuo 25 m. naudoja, tuos kremus.

214 **R.:** Mintis neatėjo į galvą.

215 **I.:** Ne, aš tiesiog aiškinuosi, kaip žmonės žiūri į tas priemones, kurios skirtos...

216 **R.:** Ne, jeigu... man vienintelė priemonė, kurią aš naudoju, vo, dvi – tai laiku
217 nusiskust, bet man yra blogai, o čia pas mane rankos pirštai pradeda nebejaust, ir
218 šičia, o, pas mane kaip ledas.

219 **I.:** Gal sausa, ar ne?

220 **R.:** Labai sausa, reiškia, oda. Ir man sunku, tai man kad nusiskust, ir tai jau aš... va
221 dabar, šiandien, apčiuopiau, vo kur pas mane kukulas (*juokiamės*). Nu, tai, ką aš galiu,
222 kodėl? Ne todėl, ką aš išeisiu į koridorių, kas pamatys, bet man nemalonu, man
223 nemalonu. Jau koks ten bus, ar šiaip, ar taip. Aš jau palaidojau, reiškia, dvi žmonas
224 savo, o, ir suprantat, ir kitose laidotuvėse, kur buvau – kas, kas, o žmogaus veidas
225 lieka. O čia lieka skeletas, tiktai oda ir šita... (*rodo ranką – G.R.*).

226 **I.:** Kaulas.

227 **R.:** Kaulai. O, vo *daeina* iki čia ir stop. Tai aš noriu mirt gražus (*juokiamės*). Bet
228 specialiai tam man, jeigu aš, taip sakant, prižiūriu save, tai higienos sumetimais tiktai,
229 aš negaliu nueit miegot neišvalęs dantų, visą laiką atsikėlęs aš turiu nusipraust, kas
230 antrą... skutimuisi priemonės tos blogos, paskui piršti ten nuo jo, bet prižiūrėt reik
231 save ne dėl grožio, nu bet krūtinėj dar kirminiukas...

232 **I.:** O ką Jūs galvojate apie plastinę operaciją?

233 **R.:** (*Juokiasi*) mintis neatėjo net į galvą.

234 **I.:** O ką galvojate apie tuos, kurie daro? Jauninasi, patempia odą.

235 **R.:** Ne, aš Jum pasakysiu, plastinę operaciją aš vienintelį dalyką, ką... mane žavi šitas
236 dalykas, nu, tiktai žavi plastinė šita operacija, bet ne tos, kurios daro – moterys,
237 pagrinde moterys, ir kurios moterys šitos iš, kaip čia pasakyt, iš bohemos pasaulio. O.
238 Kurios aktorės, dainininkės kažkur tai reikia... Tai dabar man visą laiką užkliūna už
239 šito, kodėl senai nei gatvėj, nei niekur nepamatysi pusnuogio vyro? O kodėl
240 dabartinės moterys kiek tiktai galima, kiek tiktai galima, suprantanti, aš suprantu, nu,
241 krūtis ten manipuliuoja, nu tai bendrai figūrai šitas gal ir gerai, geriau, suprantanti, negu
242 krūtys eina iki kelių, tai jau čia man irgi ne-ne-nemalonu, o. Tai padaro veidą,
243 suprantanti, o dantys Jūsų irgi įdėtos, vo, yra. Aš visą laiką galvoju, mano gi, o, mano
244 savi dantys.

245 **I.:** Aš vat žiūriu, kad Jūsų čia prieky savi.

246 **R.:** Yra, kurio nėra, tai nėra. Tai aš vis tiek turiu pusantro ar vieną dantį, bet
247 sukramtau (*juokiamės*), šiaip taip išeina. Bet galbūt dėl to, kad moterys, moteris ir
248 Dievo yra sukurta grožiui, suprantat, o, ir kada iš tų moterų padaro skulptūrą, šita,
249 suprantat, tai kur pas mane, reiškia, tai daugiausia, šita, bohemos aplinkos moterys,
250 kurios iš to gyvena, dainuoja, šoka ir kuo daugiau, reiškia, apsinuodint, apsinuogint,
251 rodyt savo figūrą. Tai matomai, tai yra, nu, gamtos yra reikalas gal, antras dalykas, nu,
252 jeigu Jūs nedarysite, a kita padarys ir jau pas Jus pasidaro, suprantat, siena kažkokia
253 tai. Tai reikalinga prie šito. Tai aš suprantu plastinės šitos operacijos – man patinka,
254 šita, kad padaro. Dabar gi šitas, aš irgi jau galvoju, man irgi reikia. Tiesa, aš... apatinę
255 žiauną man buvo padarę, tai pora kartų panešiojau, išspjoviau ir išmečiau. Tai aš
256 dabar su pusantro danties tiktai, sukramtau vis tiek. Bet, reiškia, tai moterys, nežinau,
257 man mote... mano vaizduotėje, moteris tai yra, nu, gamtos žiedas – gamtos žiedas, ir
258 jeigu tas žiedas, jeigu gamtoj, tai ten palaistys, suprantanti, palaistys kas nors, bet jeigu
259 pati moteris savęs nežiūrės, suprantat, nu, tai aišku, kad moterys turbūt yra sutvertos
260 tam, kad būtų – gražiai atrodytų visą laiką. Ir jeigu moteris, kuri neprižiūri savęs, juo
261 labiau, kad iš... ją galima kaip iš molio minkyt dabar, iš velnio angelą padaryt,
262 suprantat, vo. Gražiai atrodytų. Ir aš vat, šitam, kad moterys, suprantanti, gražinasi, aš
263 šitam pritariu. Ko aš nepritariu? Bohemai. Vo tą aktoriai visokie, artistai, kur važinėja,
264 ten po barus striptizus šituos šoka, viskas, suprantat, nu tai, kaip čia pasakyt –
265 pragyvenimo šaltinis yra, gi nedarysi, tai negyvensi. Bet žmogui kaip žmogui pačiam
266 tai... Visokių ir moterų, ir vyrų visokių vaikšto, ir... kad diržą čia [po pilvu – G.R.]
267 vyras nešioja, tai aš... man *prativna*, o. Nu ir ką jis padarys, suprantat, pūzas toks. Bet
268 aš, vat matot, turiu mankštą, 24 pratimai, ot, ant sofos padarau, ir galiu aš ir sočiai
269 pavalgyt, viską, man šitas nekliūva.

270 **L: Tai Jūs sportuojate, kad sveikata būtų stipri ar kad išliktumėt jaunatviškas?**

271 **R.:** Tai visų pirma, jeigu aš nubundu ir jeigu aš nesportuosiu, tai aš vo šita vo ir
272 vaikščioju (*susikūprinęs* – G.R.). Pas mane, reiškia, vo šitas – sofa pasidaro pas mane
273 plati, ir šita pas mane 24 pratimai, ant sofos gulint, o, su kojom, ir šitaip, ir taip,
274 reiškia, ir „dviračiu važiuoju“. Ir po kiekvieno šito vis geriau – geriau – geriau –
275 geriau, ir paskui, kada aš jau atsisėdu, atsistoju, paskui stovėdamas aš dar irgi darau,
276 o, iš visų pusių, ir pas mane atgyja visas organizmas, visi, pirma kas yra? Kad aš...
277 Kodėl pas mane širdis šitiek laiko, tiek metų, tiek laiko? Kadangi aš priverčiu širdį
278 dirbt, ne jinai mane priverčia, o aš ją priverčiu. Ir kada aš fizinę jėgą šitą panaudoju,
279 net mane išmokė šita Druskininkuose, sanatorijoj, ir kada aš šita, po kiekvieno šito

280 pratimo man geriau ir geriau, geriau, o paskui atsistoju, stovėdamas darau, ratu viską,
281 suprantat, apsirengiu, o paskui viskas... Pedantas tai jau iš prigimties. <...> Mano
282 pasaka ilga ir be galo.

283 **I.: Nu, dar turiu kelis klausimus. Ar svarbu išlikti jaunatvišku?**

284 **R.:** Kaip?

285 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

286 **R.:** Nesupratau.

287 **I.: Ar svarbu išlikti jaunatvišku?**

288 **R.:** (*Pauzė*) che che. Šitas, čia pagal, Jum pasakysiu, pagal skonį. Aš, ką aš darau – aš
289 niekad negalvoju, kad aš išlikčiau jaunas, suprantat? Bet aš galvoju, kad aš darau vat
290 visus šituos pratimus, kad mano organizmas veiktų. Pas mane ir pilvas veikia
291 normaliai, ir galva normaliai, ir širdis normaliai, kadangi aš priverčiu. Jeigu aš
292 priverčiu širdį dirbt, tai širdy paduoda iki čia, iki nago, suprantat. Ir pas mane...
293 reiškia, aš atgaivinu - ne atgaivinu, o priverčiu kraujo apytaką dirbti širdžiai, už tai,
294 kad jeigu aš daryčiau irgi šitą ne pagal programą, kaip pas mane 24 pratimai, šita, ir
295 užbėgčiau už akių ką nors, sutriktų šitas mano ritmas, o dabar aš įgaunu ritmą šitą.

296 **I.: Ar yra buvę situacijų, kai Jūs jautėtės senas arba per senas?**

297 **R.:** Žinote, gal ir būtų, jeigu aš galvočiau. Pas mane mintis neateina niekada į galvą.
298 Aš... vo tai dabar pas mane buvo šitas sutrikimas, numirsiu, vot, a man *dušku*
299 *popietušku*, kai sako, o. Aš negalvoju apie šitai. Pas mane kas vyksta, tai vyksta
300 natūraliai viskas, bet ką aš pripažįstu? Visi veiksmai turi būti natūralūs, antras dalykas
301 – harmonija, tas po to, tas po to, tas po to, kadangi tu darai vieną veiksmą, tas
302 veiksmas pri... priverčia kitą padaryti, o tas trečią, ir tada pas tą... Bet kad man ateitų
303 kada į galvą, kad... nu vot, dabar sausio 16, reiškia, mano jubiliejus, tai aš tiktai, nu,
304 matyt, biškį sensta, kad... ar dar aš gyvensiu, kad... – 100 taigi netoli, ar aš pagyvensiu
305 iki 100, ar ne? Bet ne tai, kad aš pergyvenčiau, man kas yra blogai, kad jeigu aš, senas
306 mano kūnas, suprantat, aš ir dabar tuojaus pradėsiu valgyt pats save, o, pas mane
307 pradės likti oda tiktai ir skeletas, ir aš pats save jau valgysiu, tą, ką... Nu, žinoma,
308 jeigu aš būsiu toks pats rajus, kaip dabar che che, valgysiu vis tiek daug, tai gal ir šitas
309 dar man padės, bet, *daleiskim*, poreikio šito, kad aš noriu, nu, vot, dar metus gyvent,
310 dar, dar vis... Svarbiausia, kam buvo laikas, tas numirė, kas gyvas, tas dar sveiki,
311 gyvena įvairiai, vieni vaikai harmonijoje gyvenime, o pas kitus, daleiskim, mano žentas
312 – serga prostata... <...> (*pasakojimas apie žento ligas ir santykius šeimoje – G.R.*)

313 **I.: Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus?**

314 **R.:** Kaip?

315 **I.:** Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti? Kaip
316 nors bandyt slėpt savo amžių kada nors?

317 **R.:** Nu va.

318 **I.:** Ar Jums taip yra buvę, kad Jūs nejaukiai jaustumėtės dėl savo amžiaus ir
319 bandytumėte jį slėpti? Ne?

320 **R.:** Ne, niekad nebuvo tokios minties ir šimtu tūkstančiu procentų, reiškia, garantuoju,
321 kad niekada tokia mintis neateis, kadangi aš, matot, matau ne tik tai mano norus, aš
322 matau ir gamtos dėsnius, kad prieš gamtos dėsnius – tegu būna pats Švenčiausias ar
323 ten Abraomas, ar kas – niekas prieš šitą negali nieko padaryt, yra natūralus veiksmas,
324 pasižiūrėkit gamtą: vabaliukai, suprantat, musytės kokios visos. Ateina laikas, nu,
325 drugelis toks nuostabus, kodėl - jis gali gyvent 100 m., bet jam praeina suskaičiuotos,
326 taip sakant, dienos, ir jo nebėra, tai o.

327 **I.:** Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar
328 su jais tinkamai elgiamasi?

329 **R.:** Nesupratau vis tiek.

330 **I.:** Ar pagyvenę žmonės užimą deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar su jais
331 tinkamai elgiamasi?

332 **R.:** Šita... aš dabar per Kalėdas buvau ir tokioj visuomenėj, ir tokioj, *baliavojom* po
333 Kūčių kaime, ten netoli Prunskienės, o, ir iš mūsų, reiškia, iš miesčionių, nuvažiavo
334 sūnus, aš, vaikai, paskui jų giminės ten visi, jie atvažiavo pas ūkininką – nepaprastai
335 gražiai gyvena, viską sutvarkė. Ir vot atsisėdo pusė šitų kaimo žmonių, ir atsisėdo iš
336 dešinės kiti. Ir pasižiūri, reiškia, vienas ir kitas, labai gražiai sutvarkyta, viska, žmonės
337 labai malonūs, viska, ir yra gamtos pertvara. Moterys, keturios ar penkios ten atėjo,
338 solidžios, pagal amžių gražios, tvarkingos, viena tokia, jauniausia, net ir *pašposyt*
339 norėjo daugiau, viska, vyrai irgi, ir dešinėj pusėj mūsų kompanija. Tai apsižiūriu –
340 veidai, aš matau, o čia kaimo, tegu jie kaip senovėj, nieko jie ten nenusipudravę, nei
341 ten ką nors, normaliai, apsirengę švariai, labai orūs, ramiai sėdi, čia žinai, iš miesto
342 atvažiavo, tie atvažiavo mūsų, suprantat, kompanija, o, nu, tai aš savus pažįstu, bet ir
343 skiriu, čia ir čia, ir vot taip paskui gal ant manęs ir užpyko, nežinau, kaip ten buvo,
344 kad aš negalėjau atsižavėt kaimo žmonėm, jų grožiu. Nesišaipto, sėdi labai ramiai, bet
345 orūs, veidai protingi, gražiai apsirengę, nei viena neišišiškoko, nei nieko. Ir kitoj pusėj
346 mūsų ten hi-hi, ha-ha, o, ir, reiškia, pati gamta šitą reikalą yra sutvarkiusi, aplinka. Jie
347 gimė, augo, augo tenai, sutvarkė tuos namus gražiai, sutvarkyta aplinka, net naktį

348 šaligatvis apšviestas, kad *daeiti* nuo pagrindinio kelio, o čia, reiškia, įvairiuose...
349 įvairių profesijų ten moterys, giminių mano sūnaus. Skirtumas šitas yra tarp žmonių,
350 ir man atrodo, ką daro gamta, tą ir turi daryt, tiktai man atrodo, aš dar pabuvau pas
351 juos, pas kaimiečius šitus, aš pamačiau, ant kiek yra daug protingesni žmonės,
352 santūrūs, žino savo vietą, o, a iš mūsiškių tai ir tokių, ir tokių, ir tokių – visokių yra, o.

353 **I.: Ar Jūs spaudą... – šiek tiek žiūrit televizorių, skaitos spaudą, radijo klausotės,**
354 **ar ne? Žiniasklaidą žinote?**

355 **R.:** Na, bandykit kalbėt, ir vėl ta lietuviška pasaka: buvo ožka ir avela, ir vėl pasaka iš
356 galo. A tą patį mala, ir tą patį, ir suprantat, jau protingi tie žmonės ir stengiasi ten
357 kažką tai, juk tas dirbtina, viskas dirbtina ant tiek, viskas suniveliuota, tas viskas,
358 suprantat, pasižiūri, bet televizorių... ten senai užrašyta ant plėvelės, suprantat, nu. Ir
359 mala vieną ir tą patį, nėra tiesiog, nu, ką žiūrėt. Nu, o tie serialai kažkokie tai eina, tai
360 aš jau pirmą sapną sapnuoju tada (*juokiasi*), aš ten nebežiūriu.

361 **I.: O kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

362 **R.:** Ką?

363 **I.: Kaip vyresnius žmones jinai vaizduoja – ar tinkamai? Pagyvenusius,**
364 **senesnius, vyresnius. Ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja? Atitinka taip, kaip yra**
365 **realybėje būti senu, ir tai, ką vat matote, tarkim, per televizorių ar spaudoj**
366 **skaitot?**

367 **R.:** Man atrodo, kaip pasakyt Jums – atatinka, kad pasakyt, kaip yra iš tikrųjų, aš gi
368 vat pergyvenau įvairiausias politikas: ir rusų okupaciją, ir lenkų, ir šitą, ir vokiečių –
369 visokias mačiau, ir dabar, ot šiandien apie Seimą, jeigu būtų mano valdžia, aš... man...
370 aš turiu Smetoną, perskaičiau 6 tomus jo, šita, raštų, kada kūrėsi Lietuva, kada jisai
371 kūrė tą Lietuvą, kada lietuviai lietuviškai nemokėjo, kada buvo Vilniuje tarnaičių
372 organizacija, che che, o, suprantat, viską kuria pats gyvenimas. Ir čia vat Lietuvoj,
373 dabar aš Jum pasakysiu, man kas apie ją galvotų, šita, Grybauskaitė man patinka: ir
374 protaujanti, jau nekalbant apie jos autoritetą, apie jos, taip sakant, kitus ten polinkius,
375 visa, ten jos asmeninis reikalas, bet jinai eina teisingu keliu ir ką jinai daro, tai ji nieko
376 nevaidina, jinai yra tokia, kokia. Jinai praėjo didelį mokslą Europos Sąjungos šitos,
377 suprantanti, kad jinai įvairiausiose pareigose atsakingose tiek laiko pradirbo, antras
378 dalykas, iki to prie staklių audėja dar dirbo, suprantat, dar anais laikais, suprantat, vo,
379 turi didelę patirtį ir kol kas nekiša nagų ten, kur nereikia. Jinai viską brandina. Bet gal
380 iki to brandinimo *daeis*, pasibaigs šita kadencija, vo, ir tada sunku, bet jai, *daleiskim*,
381 šiandien paimt valdžią į savo rankas, kaip kad padarė Smetona, Voldemarą, suprantanti,

382 ištrėmė iš Lietuvos į Sibirą, į Zarasus (*juokiasi*), kadangi Sibiro neturėjo, pats paėmė į
383 savo valdžią, paleido visus velniop ir, reiškia, prezidento diktatūrą, šita, įvedė. Aš tada
384 gyvenau Ukmergėj ir kada, reiškia, ėjo visas pagal įstatymą, bet tam nesubrendo
385 laikas, kadangi su šiandieniniu Seimu... Būtent Smetona, kad nuvertė šią demokratiją,
386 sako, kas nori, lipat į sceną, tas tą sako, tas tą sako, tas tą, tas šita, organizuoja
387 būrelius visokius, taigi kartojasi tie patys laikai. Jis vieną kartą nušlavė visas, paėmė
388 valdžią į savo rankas ir prieš pat tą karą, šita, paskutinį, reiškia, aš dirbau tada
389 Ukmergėj, o, ir, reiškia, apskrities viršininkus suorganizavo, paėmė į savo rankas, ir
390 jeigu ne.. ne... ne tas pasaulinis karas šitoks, galbūt per istoriją buvo padaryta
391 apskričių, valsčių valdymas, vo, bet buvo.

Demografiniai duomenys: 96 m. vyras, išsimokslinimas pradinis, našlys, gyvena
pensionate, pajamos daugiau nei 901 lt.

1 **Interviu Nr. 16**

2

3 *Respondentė smulki, liekna, ryškiai spalvingai apsirengusi, iš pažiūros kiek daugiau*
4 *nei 60 m. Kol kalbamės, į kambarį ateina dar viena gyventoja, negirdinti ir nekalbanti*
5 *– jos buvimo nesijaučia.*

6

7 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

8 **R.:** Kai nieko nenori. Aš manau, kai niekas neįdomu absoliučiai.

9 **I.: Ir ką tai reiškia senti?**

10 **R.:** ką tai reiškia senti?

11 **I.: Kuo tai pasireiškia?**

12 **R.:** Nu kuo tai pasi... – ligom. Nors kiti ir ligoti neseni. Pavyzdžiui, man 80 metų. Nu
13 tai... senti, senti, senti, senti, senti, senti... Kai aš skaitau save jauna, tai nežinau, kaip
14 pasakyti. Pradeda senti, kada niekas neįdomu. Ar ne teisingai?

15 **I.: Labai įvairiai žmonės sako.**

16 **R.:** Labai įvairiai.

17 **I.: Tai vat ir noriu pasikalbėt su įvairiais žmonėmis.**

18 **R.:** O kai kitaip? Jau niekas neįdomu, jau nenori nei... – vienu žodžiu, visi būtinais tie
19 reikalais ir negali nieko daryti jau. Jau sveikatos nėra. O kitam, kad sveikatos ir turi
20 dar, bet apsileidžia.

21 **I.:** **Bet tada noro nėra?**

22 **R.:** Nėra noro. Nėra noro nieko daryti, ką nors tokio – ir dėl savęs, ir dėl namų savo, ir
23 dėl visko. Tada aš jau skaitau – senatvė.

24 **I.:** **O ar Jūs pastebėjote, kad senstate?**

25 **R.:** Ne.

26 **I.:** **Ne?** (*netikėdama nusišypsau*)

27 **R.:** Ne. Tikrai nepastebėjau. Nu pastebiu tik tiek, kai pasižiūriu į veidrodį, ale kai yra
28 priemonių visokių, tai biškį pasigražinu (*juokiasi*). O ką tas...

29 **I.:** **Kai į veidrodį žiūrėdama pastebėjot, ką Jums tai tada reiškė? Ir kada tai buvo**
30 **– vat pirmieji požymiai, kada Jūs pastebėjote?**

31 **R.:** Jūs žinot, kad negaliu net pasakyt. Man atrodo, kad aš visą laiką tokia ir tokia. Nes
32 vienas berniukas čia... seselės atėjo: „mama, čia teta Elvyra kokia atėjo, tokia ir yra,
33 tik dar gražesnė“, vo taip. Labai daug komplimentų gaunu, kad pagal metus gerai
34 atrodau. Nu kažkaip tai ir nėra laiko. Rašau, eiles rašau, skaitausi Antavilių
35 *nezakonna*, kaip sako rusiškai, poetė, mano laikraštėlis – kai eisit pro šalį, pažiūrėkit,
36 pirmam korpuse va toj pusėj laikraštėlis. Laikraštėlis, ir šitą, palaukit, dar parodysiu.
37 Koncerte vaikams skaitau eilėraščių. Nu aš kažkaip užsiėmusi va tokia literatūrine
38 veikla tokia, koncertine veikla užsiėmusi, anksčiau tai, kai brolis buvo gyvas, labai
39 tankiai ateidavo, nueidavom prie ežero žuvauti, čia nakvoti leisdavo. Kita pavaduotoja
40 kai buvo, kita. Nu, vienu žodžiu, kažkaip daug lankydavo, daug draugų turiu. Nu, aš...
41 man kažkaip... žinot, uždavėt tokį klausimą, kad man kažkaip tas – ach...

42 **I.:** **Neatitinka Jūsų gyvenimo, taip?**

43 **R.:** Neatitinka, ne.

44 **I.:** **Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?**

45 **R.:** Privalumų... Nu, jeigu turi šeimą... Privalumų... Jeigu turi šeimą, nu tai turi
46 privalumų – vaikai turi žiūrėti, mylėti savo tėvus, pavyzdžiui, viską, bet šito nėra
47 dabar, šiais laikais. Šiais laikais paima ir atveža. Nu. Dar kokių privalumų? Nu, yra
48 daug žmonių, kurie seni, dar i atmintį turi ir daug kažkokius tai turi gabumus, nu, ten,
49 ir dainuoja, ir... ir... Viena bobutė tokia yra, deklamuoja – ne savo, bet kai užsiveda,
50 tai atmintinai gal kokį 10. Nu kokie, kokie čia privalumai? Nu, tai gerai, kada gerbia
51 seną žmogų, myli, gerbia ir svetimi, ir savi.

52 **I.: O gal trūkumų kokių sugalvotumėt?**

53 **R.:** Trūkumų? Trūkumų – o žinot, kokie trūkumai yra? Vat jeigu senas žmogus –
54 pagal metus senas, nu, o pagal visą veiklą, ką daro, jaunas, bet yra labai žmonės
55 pavydūs ir labai skaudu, kada va taip neužtarnautai pavydi. Nu, pavyzdžiui, aš
56 būgnuoju būgneliu – tai ir tu paimk, ir tu būgnuos, ar ne? Tai visaip išgalvoja,
57 įžeidinėja visaip. Arba aš dainuoju – tai ir tu dainuok. Man atrodo, eik, prisijunk ir
58 eik. kažkaip tai nu vat, žmonės labai daug...

59 **I.: O kaip jie reaguoja? Kas žeidžia? Ką jie – apkalba?**

60 **R.:** Apkalba. Įžeidžia visaip. Net ir tarp personalo dirbančio yra. Yra viena seselė, tai
61 siaubas.

62 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

63 **R.:** Kad aš iš tikro esu? Nu žinoma, kad esu – kaip gi nesu? Miegu, valgau, tvarkausi.
64 Vo kiek dovanų – čia visos... Vo šitie visi juokiasi iš manęs, kad aš kaip mažas vaikas,
65 bet prie kiekvienos dovanos, kokią tiktai gaunu – kokia šventė ar kas – kiekvienas
66 žino, kad aš žaisliukus myliu, kačiukus ir žaisliukus vo. Kačiukai vo. Dabar kačių
67 metai. Ir aš noriu, kad man būt, kad aš vo taip matyčiau. Ir visą laiką prisimenu tuos
68 žmones, esu jiems labai dėkinga ir kažkaip tai va. Žino, kad aš linksma, būtinai prie
69 kokios dovanos – ar gimimo dieną, ar kokios šventės – prideda visada. Tai aš
70 apsikrovus sėdžiu.

71 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

72 **R.:** Žinot, kad nelabai.

73 **I.: Ir nereaguoja?**

74 **R.:** Ne, ne, tik viena seselė, ten tokia, kur mes kalbėjom.

75 **I.: O kaip jinai reaguoja?**

76 **R.:** Yra jinai – apie ją kalbėti iš viso nenoriu. Jinai yra labai negera. X-ienė, galiu
77 pasakyt pavardę. Labai skriaudžia senelius. Iš viso labai, labai, labai – dabar mes
78 ruošiamės ant jos rašyt į ministeriją.

79 **I.: Tada išskirtinis atvejis. O apskritai kaip žmonės – vat ir kol čia negyvenot, kol
80 buvot kažkur mieste....**

81 **R.:** Turėjau savo namus, turėjau šeimą, dabar 1,5 metų paskutinis brolis mirė, tada jau
82 man liūdniau, bet aš taip susiėmiau ir galvoju, nepasiduosiu. Paliūdėjau, žinoma, tą
83 dieną paliūdžiu, kada jau būna, ir vis tiek taip ateina... Iš pat pirmos dienos, kaip
84 atėjau, pradėjau čia ir saviveiklą, ir kažkaip užsiėmusi tokia. Tiesa, važinėdavau labai,
85 važiuodavau į Palangą 5 metus, gimtadienius darydavau 10 metų, visus kviesdavau

86 tarnautojus. Kol turėjau pinigėlių. Išgydžiau vieno žmogaus – pasauly šito nėra, kad
87 čia, matot, nelabai turbūt reikia, kad išgytų, bet reikia, kad numirtų. Vo, 7 pragulos
88 buvo didžiausios, 7 pragulos buvo – va taip galima ikišti, aš išgydžiau (*rodo žmogaus*
89 *nuotrauką*). Paskui dar 5 m. gyveno. Inkstai vis streikavo. Va čia paskutinė žaizda.
90 Tiesiog baigusi seselių kursus, tai ir man buvo labai įdomu. Aš žiūriu, visi pasmirde,
91 visi... aš taip vaikštau ir galvoju, nejaugi negalima žaizdą užgydyti? Gal labai sunku,
92 labai daug reikia pinigų, vienas dalykas, kitas dalykas, labai daug laiko – vieną žaizdą
93 visą valandą riši. Ir kur pūvanti, išpjaut reikia, sudegint, vienu žodžiu, reikia kažkaip...
94 nėra nuostatų, iš savo galvos, reikia labai daug širdies ir gerumo. Bet pasauly niekas
95 nėra užgydęs 7 pragulų. Pasaulyje! Taip kad aš *znamenitnost*. Ir niekas nepaskelbia
96 kažkodėl, neateina korespondentai. Aš gyvenu dabar sau. Turiu giminių, turi draugų,
97 kurie man padeda. Mano pensija yra maža. Tiesa, sirgau, labai sunkia... – kai mama
98 mirė ir sudegė butas, tai daktarai pripažino lyg tai šizofreniją, bet aš tai neturėjau, kur
99 gyventi, o mano pusseserė Y-ienė ten dirbo toj... nu ir priglaudė mane, kol gavau butą.
100 Nu, paskui gavau – nenorėjau dirbt, kažkaip nuotaika dingo ir šita, ir aš ten 2 metus
101 prabuvau, gavau butą ir gavau grupę – antrą grupę. Bet jau dabar čia kai esu, jau
102 beveik 20 metų, tai nei vieną kart nebuvau pas psichiatrą. Jaučiuosi, kad man jau
103 nereikia.

104 **I.: Kaip stengiatės išlikti jaunatviška?**

105 **R.:** Kaip ste...? Aš nesistengiu – savaime gaunasi taip. Savaime žinau, kad reikia
106 susitvarkyti, savaime, kad apsirengti, kad nevaikščioti murzinai, susivėlusiai, kad...
107 nu, nežinau, ir kad derinti, pavyzdžiui, rūbus ten derinti – bobutės eina, chalata
108 užsimeta ten kokį, vieną batą tokį, kitą tokį – jau mano metų yra tokių, tai man tas
109 nepriimtina. Aš pažiū... pagalvoju, ką man šiandien apsirengti, kad tiktų.

110 **I.: O rengdamasi Jūs kažkaip atsižvelgiat į savo amžių ar rengiatės, kaip**
111 **anksčiau rengdavotės?**

112 **R.:** Kaip anksčiau, nė kiek neatsižvelgiu, nea. Tokie kablukai (*rodo sprindį – po kėde*
113 *basutės su 6-7 cm pakulne*).

114 **I.: O ar naudojate kremą prieš senėjimą?**

115 **R.:** Prieš senėjimą... nu, visokį naudoju, bet... būna tokio kremo, kad...

116 **I.: Matau, plaukus dažote, ar ne?**

117 **R.:** Dažau, taip, su chna.

118 **I.: Ar seniai dažote?**

119 **R.:** Nu, kai pradėjau žilti.

- 120 **I.: Ar Jūs sportuojate? Kokios dietos laikotės?**
- 121 **R.:** Anksčiau tai sportuodavau, lakstydavom, dabar koja nulaužta buvo, stuburas
- 122 įlaužtas, bet dabar jau ne taip. Nu kaip sportuoju? Žaisdavom tinklinį, buvo geras
- 123 vadovas čia – krepšinį, nu, kaip – lakstydavom visur prie ežero. Ir taip su savais
- 124 vasarą nueidavom kiekvieną dieną beveik, tai vienas ateina, tai kitas prie ežero va čia.
- 125 **I.: O plastinę operaciją gal darėtės?**
- 126 **R.:** Nea. Ir nedarysiu, kad ir turėčiau daugybę pinigų. Ne, tokia, kokia esu, tai tokia
- 127 ir...
- 128 **I.: Ką galvojate apie tuos, kurie darosi?**
- 129 **R.:** Nu aš nežinau, ko jie nori, ko jie siekia (*pauzė*). Kas iš to? Nu kas iš to, kad...? Aš
- 130 nežinau. Vis tiek ta plastinė operacija – koks žmogus yra, koks gimė, koks augo, kaip
- 131 jisai save veda, kaip viska, tai natūralu, kad būtų.
- 132 **I.: Tai ir išreiškia kūnas, toks ir yra?**
- 133 **R.:** Tas kūnas toks ir yra. Gal visai būna – kartais ar liūdniau būna, biškį blogiau
- 134 atrodo, taip, bet aš tai stengiuosi liūdesį į šoną. Kad ir kažin kas atsitiko – taip reikia.
- 135 Toks mano jau charakteris.
- 136 **I.: Kaip manot, ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**
- 137 **R.:** Nu, žinoma, kad gerai. Gerai. Svarbu.
- 138 **I.: Kuo? Kodėl?**
- 139 **R.:** Nu, gali visur dalyvauti, pavyzdžiui, tenais, nu, ir įdomu viskas. Tiesiog, kaip čia
- 140 Jum pasakius dar... nu, žinoma, svarbu, kad tas visas periodas... vis tiek pasensi, bet
- 141 kad jis tolyn eitų.
- 142 **I.: Nukelti šiek tiek, ar ne? (Pritaria.) Ar Jums yra pasitaikę situacijų, kai**
- 143 **jautėtės sena arba per sena?**
- 144 **R.:** Žinot, kad ne. (*Juokiasi.*)
- 145 **I.: Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**
- 146 **R.:** Nea, niekados neslėpiau, kai reikia, tai ir taip kažkaip nesisarmatinu, jeigu kartais
- 147 susivėlus ar kokia išbėgu į koridorių, ar ką. Niekados. Neslėpiau, iš viso neslėpiau. Nu
- 148 kam slėpti? Nu kaip slėpsi? Vis tiek matosi. Ką čia nusišėpsi? Nu, gali pasidažyti, ten
- 149 taip, taip, gali susitvarkyti plaukus. Čia pas mane buvo *žuravykas*. Aš pati jį
- 150 išoperavau, tai tuo laiku nešiojau peruką, bet jis man tiko. Va čia mano nuotrauka su
- 151 direktoriumi – tai matot, aš tokia atvažiavau, 58 metų.
- 152 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
- 153 **su jais tinkamai elgiamasi?**

154 **R.:** Pavyzdžiui, čia pas mus yra labai daug gerų žmonių, labai daug gerų tarnautojų,
155 labai gera pavaduotoja, direktorius, labai sąžiningi, tvarkingi ir viskas, bet yra, iš
156 aptarnaujančio personalo yra tokių, labai bjaurių, kurie dirba ne tau kad būtų gerai, bet
157 sau. Skriaudžia žmones, labai negražiai kalba. Dėl vienos tabletės gali pasakyt... – čia
158 Jūs rašot?

159 **I.: Taip, įrašinėju.**

160 **R.:** Ajajai, ar galiu sakyti negražų žodį?

161 **I.: Galit. (Juokiamės.)**

162 **R.:** Viena seselė... močiutė, sena, tokia apdriskusi, vargšėlė tokia, neturi nieko savų,
163 priėjo, sako, sesele, man labai skauda širdelę, duokit vieną tabletę. Aš tau kai duosiu,
164 sako, b***, eik n****, tai nuo laiptų numesiu – o, pati girdėjau savo ausim.
165 Apstulbusi buvau, bet paskui galvoju, a.

166 **I.: Bet tai valdžiai nenorit pranešt tokių atvejų?**

167 **R.:** Klausykit, niekas neklauso. Čia skaito, kad jie yra nukrypę jau nuo... nuo
168 horizonto viso. Arba kita bobutė va prašė tabletės irgi, va čia girdėjau savo ausim: „aš
169 tau kaip duosiu tabletę, tai ant kalniuko atsidursi“. Labai daug yra tokių visokių
170 nesusipratimų dėl vaistų čia.

171 **I.: Ar Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo?**

172 **R.:** Turiu televizorių, žiūriu, skaitau. Man padaryta va operacija dabar akies, tai tiek
173 daug negaliu televizorių žiūrėt, skaityti, bet labai daug rašau, rašyti galiu.

174 **I.: Aš apie žiniasklaidą noriu paklaust. Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai
175 vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

176 **R.:** A-a, ne visada. Kažkaip ne visada. Nu, paimkim tą patį Seimą. Taigi ten labai
177 daug senų žmonių. Labai daug, ar ne? Man tai rodos, kad Seimas turėtų būti toks pat
178 jaunas, kaip prezidentė (*juokiasi*). Aš taip kartais pagalvoju, jeigu tu – ką nors kalba –
179 jei būtum jaunesnis, kalbėtum kitaip. Nu, nežinau. Bet ką darysi, čia gi ne nuo mūsų
180 priklauso. Senatvė, jaunatvė – reikia nepasiduoti. Pats pagrindinis – kad nepasiduoti,
181 kad ir pats mąstymas, atmintis. Pavyzdžiui, aš galiu savo 20 eilėraščių – darau
182 literatūrinius, valandėles literatūrines – galiu atmintinai, iš eilės. Užsirašau
183 pavadinimą ir – atmintinai. Tai kas čia yra, nežinau. 80 metų, šitokia atmintis ir rašyti
184 – irgi tas talentas iš kur toksai?

185 **I.: O anksčiau rašydavot?**

186 **R.:** Aš nuo 3 metų. Ir kaip aš pradėjau rašyti. Močiutė pastebėjo, kad čia kažkas bus
187 jau ne taip. Nuėjom karvės milžti. Sako, aš žiūriu, „o karvės ėda žalią žolę, jų pienas

188 nuostabiai skanus. Žalia žalia žolė, o pienas baltas“. Močiute, sakau, žiūrėk, „o
189 mėlynas, toks mėlynas dangus“. Tai man užrašė močiutė. Mano pirmas buvo
190 vadinamas eilėraštis. Nu, aš prie sovietų spausdinausi. Rašė, rašydavau į laikraščius,
191 viską, o dabar nea. Dabar neapsimoka. Jeigu pasiunti, jeigu tinka, tai kas ten – 8 litus
192 gauni, 6, tai kam čia mėtytis? Taip rašau, draugam rašau, sienlai..., kai būna vakarai
193 kokie, literatūriniai, viskas. Šiaip sau. Bet vat o šita aš labai stebiuosi – iš kur? Iš kur?
194 Man nereikia. Aš, pavyzdžiui, einu pro liepą ir iš karto man galvoj: „kiek daug
195 prikrito liepžiedžių at tako, kuriuo einu, tas šelmis vėjas tavo žiedus mėto, manau, tau
196 liūdna ir graudu“. Toliau nepasakosiu, jis ilgesnis. Man kažkaip tai vat... Arba klevas.
197 Va po mano langu stovi klevas, aš stoviu prie lango ir parašau – nereikia man nei
198 popierių, kaip kad poetai kiti rašo, drasko, vėl rašo. Aš jau parašiau ir viskas, kitaip aš
199 nekeisiu. Tai čia kažkas tai tokio, vot man nesuprantamo.

200 **I.: Gal apskritai ką nors pasakytumėt apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją**
201 **patiria?**

202 **R.:** Klausykit, aš negaliu. Man sunku nėra, man tiktai sunku, kad mane apkalba, ot,
203 kad yra tokių žmonių, kurie neteisingai kalba, va taip tokie... nu tas pavydas,
204 vienintelis dalykas, kurį aš kenčiu, tai pavydą. Vat čia, šitoj aplinkoj. Taip, kitur tai
205 ne, atrodo.

206 **I.: Gal tai yra... Jūsų išskirtinumas išprovokuoja? Jūs, kaip sakyt, esat išskirtinė**
207 **ir savo išvaizda, ir elgesiu – ir eilėraščius rašot...**

208 **R.:** Kodėl – aš labai paprasta, sakau, visiškai seną žmogų... aš išgydau daug ką,
209 padedu, jeigu ko reikia. Aš nežinau. Viena... Man tai... Aš daugiau nieko nejaučiu
210 kaip pavydą. Bet aš negaliu dėl jų kad pasidaryt tokia, kaip jie, negaliu gi.

211 **I.: Tai žinoma. Labai ačiū Jums.**

212

213 **Pokalbio po interviu ištrauka (tęsinys)**

214 **R.:** Man nėra laiko būti senai. Aš tik daug miegu. Tu irgi mėgsti miegoti. Ir perpietės
215 – gali čia triukšmaut, traktoriai važiuot aplinkui. Jeigu pavalgau pietus, laikas miegot,
216 aš sau įsakau „Miegu!“ – valandą laiko aš miegu. Nu ir... nu kad aš nejaučiu. Manim
217 rūpinasi, vot ta pati Virgutė – per visas šventes priveža visko. Maisto man... – jeigu aš
218 noriu, einu į valgyklą, nenoriu – neinu. Kažkaip tai. Ir draugai, pusbrolių yra,
219 pusseserių yra. Jeigu kas nors man, kokia ten – ar reikia pinigėlių, ar ko – tai aš visada
220 gaunu. Aš nejaučiu tokio, kad aš *viena (akcentas respondentės – G.R.)* ir, svarbiausia,
221 aš neatvežta, aš pati atvažiavau. Atvažiavau su dviem mašinom, kad pilna visko

222 prikrauta – išdalinau pusę. Nebuvo kur dėt. Vo čia rūbai, čia rūbai, čia rūbai, ten rūbai
223 visur. Ir man labai daug yra, nu, kaip čia Jum pasakyt, aš nežinau, man likimas toks,
224 tokia laimė, man... aš labai daug gaunu dovanų. Ir nežinau kaip. Labai daug. Vokietys
225 toks, pavyzdžiui, kaip atvažiuoja pas mus - aš susipažįstu, paskui atvažiuoja. Vo šitas
226 megztinis vokiečio padovanotas. Ir taip daug labai gražių rūbų padovanota vokiečio.
227 Gal už tai, kad kai jo būna programa pas mus, aš eilėraščius sakau – jam išverčia, ir
228 jam esu parašiusi eilėraščių. Sakau, gal dėl to?

Demografiniai duomenys: 80 m. moteris, išsimokslinimas aukštasis, išsiskyrusi, gyvena senelių globos namuose, pajamos tarp 601 – 900 lt.

1 **Interviu Nr. 17**

2

3 *Interviu vyksta skaitykloje, kur yra dar du, paskui - vienas žmogus.*

4

5 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

6 **R.:** Kada žmogus ima senti? Nu aš nepasakyčiau metų, kada jis ima, bet labai
7 nevienodai, man atrodo. Man, pavyzdžiui, bus 96, jeigu sulauksiu vasario. Ir kada aš
8 pradėjau senti? Gal jau... 60-ties jau tikrai.

9 **I.: O kuo tai pasireiškia, kas tai yra – senti?**

10 **R.:** Kas tai reiškia? Nu, jėgų praradimas, nusilpimas.

11 **I.: O Jums ką tai reiškė, kai pastebėjot, kad silpsta jėgos?**

12 **R.:** Man jau reiškia nu ką – tokia... sėslumas jau prasidėjo.

13 **I.: Apribojimai Jūsų veiklos?**

14 **R.:** Apribojimai, taip.

15 **I.: Kaip dar pasikeitė Jūsų gyvenimas tuomet?**

16 **R.:** Prašau?

17 **I.: Kaip dar pasikeitė Jūsų gyvenimas tuomet?**

18 **R.:** Kaip darbas?

19 **I.: Kaip dar pasikeitė – dar kas nors ar pasikeitė? Sakot, sėslumas. O gal dar
20 kažkas?**

21 **R.:** Niekas daugiau nepasikeitė ypatingai. Nepasikeitė niekas ypatingai, tik sėslumas
22 daugiausia.

23 **I.:** **Ar senatvė turi privalumų?**

24 **R.:** Gal ir turi kai kurių privalumų. Gal ir turi kai kurių privalumų. Žmogus atrodo
25 daugiau subrendęs kažkaip tai senatvėje negu jaunystėje.

26 **I.:** **O kuo tai pasireiškia – ta branda?**

27 **R.:** Ta branda pasireiškia galbūt mintim daugiau, kitaip žiūri į visus reiškinius visai,
28 negu kad jaunystėje. Tai vat. Maždaug tiek kažkur.

29 **I.:** **O trūkumų kokių turi senatvė?**

30 **R.:** Trūkumų? Tai sveikatos sutrikimai daugiausia prasideda. Sveikatos sutrikimai.
31 Man prasidėjo maždaug gal nuo 60-ties, bet menkesnių, o susitelkė viskas daugiausia
32 apie 80.

33 **I.:** **Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

34 **R.:** Na, gal ir neatspindi. Daug kas sako, kad aš esu jaunesnis negu kad man yra.
35 Pagal veidą sprendžia. Daug kas sako. Gal net sufalsifikavęs dokumentus (*juokiamės*).
36 Yra tokia nuomonė.

37 **I.:** **O kaip jūs jaučiatės?**

38 **R.:** Jaustis, žinote... širdies išeminė, širdies liga yra, ir vidurių sukietėjimas.

39 **I.:** **Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

40 **R.:** Nepasakyčiau, kad pastebi. Daugelis pasako, kad aš jaunesnis negu kad oficialiai
41 dokumentuose.

42 **I.:** **Ar stengiatės išlikti jaunatviškas?**

43 **R.:** Stengiuosi, bet jau labai sunku. Ir atmintis jau ne ta, kuri buvo jaunystėje.

44 **I.:** **Kaip stengiatės?**

45 **R.:** Kaip aš stengiuosi? Įvairiais būdais. Noriu, žinote, daugiau ką nors veikti, daugiau
46 skaityti, net kalbų mokyti.

47 **I.:** **Kokią kalbą Jūs mokotės?**

48 **R.:** Kadangi lenkiškoj aplinkoj gyvenu beveik, lenkiškas čia kolektyvas, stengiuosi
49 lenkų kalbą išmokyti, daugiau suprast. Tokia čia aplinka. Beveik kone 100 proc.
50 lenkiškas kolektyvas.

51 **I.:** **Anksčiau Jūs nemokėjote lenkiškai?**

52 **R.:** Girdėdavau, bet šiek tiek dabar paskaitau jau „Kurier Wileński“, daug ką
53 suprantu.

54 **I.:** **Galbūt Jūs naudojate kremus prieš senėjimą?**

55 **R.:** Oi, ne. Jokių kremų nenaudoju.

56 **I.: Sportuot, ar kažkaip mankštinatės?**

57 **R.:** Ne, sportuot nesportuoju, kadangi jau nevaikščioju. Jau nevaikščioju apie 5 -
58 beveik 5, mažu 4 metai.

59 **I.: O kai rengiatės, atsižvelgiat kažkaip į savo amžių, ar taip, kaip anksčiau?**

60 **R.:** Rengiuosi, tai žinot, gal ir kokius turiu drabužius, kokius jau dabar duoda
61 pensionatas.

62 **I.: Praktiškai nesirenkate.**

63 **R.:** Daugiau sėdžiu jau dabar. Nevaikštau, tai daugiausia sėdžiu kambary. Ir skaitykloj
64 – kiek atveža mane čia, retai.

65 **I.: Ką galvojate apie plastinę operaciją?**

66 **R.:** Žinot, kaip aš jos neturėjau, tai... Gal ir man naudinga yra, manau. Plastinė
67 operacija tai pajaunina, gal ir naudinga, nebloga būtų.

68 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

69 **R.:** Gal man atrodo, kad svarbu. Daugiau nei [tris metus] (neaiškus įrašas – G.R.).
70 Jaunatviškumas tai irgi nėra blogai.

71 **I.: O kodėl svarbu?**

72 **R.:** Daugiau galima nuveikt, ką nori, atrodo, kol dar jėgos leidžia, kol dar jėgų yra. O
73 senatvė – tai jau viskas. Kaip rusai sako, „*starost ne radost*“.

74 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**

75 **R.:** Kaip? Kad per senas – tokių situacijų? Gal ką nors nuveikti jau daugiau negaliu,
76 kai per senas. O šiaip tai ypatingai... nieko ypatingai.

77 **I.: Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus ir bandyti jį slėpti?**

78 **R.:** Bandyt slėpti savo amžių? (*Šypteli*) Nu nebandžiau niekad nuslėpt savo amžiaus.

79 **I.: O nejaukiai jaustis dėl jo – kad jautėtės vyresnis nei kažkaip, kažkas?**

80 **R.:** Jaustis - tiesiog kad sveikatos nėra, visokios ligos pradeda. Kai ligos kankina, jau
81 savijauta būna ne kokia. O tais momentais, kada savijauta geresnė, tai stengiuosi
82 daugiau skaityti, klausyti radiją ar ką nors.

83 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**

84 **R.:** Prašau?

85 **I.: Ar pagyvenę žmonės užimą deramą vietą mūsų visuomenėje, ar su jais
86 tinkamai elgiamasi?**

87 **R.:** Man atrodo, kad ne visai. Dar yra pagyvenusių žmonių, kurie nustumti, man
88 atrodo, į šalį.

- 89 **I.: O nustumti – tai čia kaip?**
- 90 **R.:** Nedalyvauja visuomeninėj veikloj, valstybės valdyme gal – senesni žmonės. Man
91 taip atrodo bent. Nors patirties turi dar.
- 92 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**
- 93 **R.:** Nu, ne. Kiek aš susiduriu su žiniasklaida, man atrodo, kad nepakankamai galbūt.
94 Per mažai.
- 95 **I.: Gal apskritai pasakytumėt ką nors apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją
96 patiria?**
- 97 **R.:** Kaip – apie senatvę?
- 98 **I.: Taip, kas tai yra ir kaip žmonės ją patiria? Gal aš kažką praleidau. Tarkim,
99 tie mano klausimai tokie.**
- 100 **R.:** Senatvė – ar aš ką praleidau? Gal ir atrodo kažkas praleista, gal būčiau ką nors
101 kitaip daręs. Senatvėj kai pergalvoji savo gyvenimą, tai atrodo, daug ką būčiau kitaip
102 daręs, daug ko nebūčiau gal daręs visai. Toks būna... kaip ir sąžinės atskaita. Tai va
103 tiek.

Demografiniai duomenys: 96 m. vyras, išsimokslinimas aukštasis, nevedęs, gyvena
pensionate, pajamos tarp 601 – 900 lt.

1 **Interviu Nr. 18**

2

3 *Respondentas neįgalus, neaiškiai kalba. Pokalbio metu be mūsų skaitykloje yra dar du*
4 *žmonės.*

5

6 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti? Kuo tai pasireiškia, kas tai yra?**

7 **R.:** Nuo tris... kad čia sunku pasakyti metai. Kai jau nieko nebenori, ir viskas.
8 (*juokiasi*). Gal taip?

9 **I.: Ar Jūs pastebite savo senėjimą?**

10 **R.:** Než... gal? Gal truputį.

11 **I.: O kaip, kada pastebit?**

12 **R.:** Gal metai, žilsti.

13 **I.: Žilsti. Ir ką Jums tai reiškia?**

- 14 **R.:** Nieko.
- 15 **I.:** Nieko ypatingo?
- 16 **R.:** Nu.
- 17 **I.:** Ar pasikeičia kaip nors Jūsų gyvenimas, kai suprantate, kad imate senti?
- 18 **R.:** Ne.
- 19 **I.:** Tas pats? (*pritaria*). Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?
- 20 **R.:** Aš nežinau. Gal ir turi.
- 21 **I.:** O kokie galėtų būti privalumai?
- 22 **R.:** Tai patirties daugiau.
- 23 **I.:** O trūkumų kokių?
- 24 **R.:** Nu kad sunkiau judėti, organizmas susidėvi.
- 25 **I.:** Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?
- 26 **R.:** Nežinau, aš iš vaikystės invalidas.
- 27 **I.:** O vat įdomu, kaip Jūs jaučiatės tada? Jūs kažko negalite daryti, o viduje?..
- 28 **R.:** Nu tai visą gyvenimą čia.
- 29 **I.:** Tai ar Jūsų kūnas išreiškia tai, kas Jūs esate?
- 30 **R.:** Gal. Nežinau aš.
- 31 **I.:** Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?
- 32 **R.:** Pastebi (*šypteli*).
- 33 **I.:** O kaip jie reaguoja?
- 34 **R.:** Pražilęs.
- 35 **I.:** Pražilęs. Ar Jus tai žeidžia?
- 36 **R.:** Ne, juokas.
- 37 **I.:** Juokas.
- 38 **R.:** Nuo šito nepabėgsi.
- 39 **I.:** Ar stengiatės išlikti jaunatviškas?
- 40 **R.:** Nu stengiuosi.
- 41 **I.:** O kaip?
- 42 **R.:** Tai užsiimu daugiausia šachmatais (*kompiuteryje – G.R.*).
- 43 **I.:** Šachmatais. Gal naudojate kremus prieš senėjimą?
- 44 **R.:** Nea.
- 45 **I.:** O kaip rengiatės – ar atsižvelgiate į savo amžių? Rinkdamasis rūbus, avalynę.
- 46 **R.:** Avalynė speciali.
- 47 **I.:** O rūbus kažkaip pats renkatės ar...?

- 48 **R.:** A, tai kokius čia duoda.
- 49 **I.:** **Kokius duoda.**
- 50 **R.:** Kokie yra, tokie gerai.
- 51 **I.:** **O ką manot apie plastinę operaciją?**
- 52 **R.:** A, skaitau gal nereikalinga jau. Kokį Dievas sukūrė, toks ir yra.
- 53 **I.:** **O tie, kurie daro jas – ką apie juos galvojate?**
- 54 **R.:** A, tai čia jų reikalas.
- 55 **I.:** **Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**
- 56 **R.:** Nu taip.
- 57 **I.:** **Svarbu? O kodėl?**
- 58 **R.:** Kad gyvent geriau (*juokiasi*).
- 59 **I.:** **Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**
- 60 **R.:** Nea, dar ne.
- 61 **I.:** **Dar ne. Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**
- 62 **R.:** Nea.
- 63 **I.:** **Ne. Nebandėt slėpti amžiaus?**
- 64 **R.:** Nea.
- 65 **I.:** **Kiek laiko čia gyvenate?**
- 66 **R.:** A jau 21 metai.
- 67 **I.:** **21. Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar su jais tinkamai elgiamasi?**
- 68 **R.:** Gal sakyčiau, čia visaip yra.
- 69 **I.:** **O kaip, kaip – visaip?**
- 70 **R.:** Kad negerai gal.
- 71 **I.:** **Kas negerai tada?**
- 72 **R.:** Neatsimenu. Kad sunku pasakyt.
- 73 **I.:** **Sunku pasakyt?**
- 74 **R.:** Nu.
- 75 **I.:** **Ar Jūs žiūrite televiziją, skaitote spaudą?**
- 76 **R.:** Žiūriu televiziją.
- 77 **I.:** **Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**
- 78 **R.:** Gal ir vaizduoti... gal tinkamai.
- 79 **I.:** **Gal tinkamai.**
- 80 **I.:** **Gal tinkamai.**

Demografiniai duomenys: 58 metų vyras, išsimokslinimas specialus vidurinis, vedęs, gyvena pensionate, pajamos tarp 601 – 900 lt.

1 **Interviu Nr. 19**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

4 **R.:** Nežinau. Kai ateina senatvė, tada jis ir senas – ką čia. Taip manau aš – nežinau,
5 kaip kiti mano.

6 **I.: O ką reiškia senatvė, kas tai yra ir...?**

7 **R.:** Nu, jau senas pasidaro žmogus, ir viskas.

8 **I.: Ar Jūs pastebėjote, kad senstate?**

9 **R.:** Nu, dar ne kol...

10 **I.: Dar ne.**

11 **R.:** Dar jaunas. Nejaunas, nu 64 m., tai ko jau čia. Paskui jau bus, po kiek tai metų, tai
12 čia jau.

13 **I.: O tai kas yra tada senatvė?**

14 **R.:** Kai žmogus pradedi sen..., senis pasidaro ir viskas. Daugiau nežinau.

15 **I.: Ar senatvė turi privalumų?**

16 **R.:** Nu, turbūt turi.

17 **I.: O kokių?**

18 **R.:** Nu nežinau kokių, tik žinau, kad turi. Nežinau tiksliai, negaliu pasakyt.

19 **I.: O trūkumų ar jiniai turi?**

20 **R.:** Nea. Nes jiniai pasidarė, ateina, ir viskas, koks ten trūkumas.

21 **I.: O kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

22 **R.:** Nežinau, aš nepastebėjau.

23 **I.: O ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

24 **R.:** N... dar ne.

25 **I.: Ne? Ar stengiatės išlikti jaunatviškas?**

26 **R.:** Jau ne.

27 **I.: Jau ne? O anksčiau stengėtės?**

28 **R.:** Anksčiau buvau, steng... jaunystė tai buvo. Paskui jau praėjo šitie laikai.

29 **I.: Ar Jūs naudojate kremus prieš senėjimą?**

- 30 **R.:** Niekokių kremų nenaudoju.
- 31 **I.:** Gal sportuojate arba lieknėjate?
- 32 **R.:** A vo, sportuoju, būna, kad sportuoju.
- 33 **I.:** Sportuojate. O kai renkatės sau drabužius arba avalynę, ar kaip nors į amžių
- 34 atsižvelgiate?
- 35 **R.:** Nea. Kas pakliūna, to pakliūna, i viskas.
- 36 **I.:** Ar... ką galvojate apie plastinę operaciją?
- 37 **R.:** Aš iš viso prieš to.
- 38 **I.:** Prieš. O ką galvojate apie tuos, kurie ją daro?
- 39 **R.:** Aš irgi prieš, to kad tai jų reikalas.
- 40 **I.:** O ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?
- 41 **R.:** Jaunystė jau negrįš.
- 42 **I.:** Ar Jums yra buvę situacijų, kai pasijautėte senas arba per senas?
- 43 **R.:** *(Ilga pauzė).*
- 44 **I.:** Ne.
- 45 **R.:** Ne.
- 46 **I.:** O ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?
- 47 **R.:** Aš neslepiu, ko man čia slėpti? Kiek man yra, tiek yra.
- 48 **I.:** O kaip manot, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?
- 49 Ar su jais tinkamai elgiamasi?
- 50 **R.:** Gal ir užima kas nors.
- 51 **I.:** O kaip Jūs manote?
- 52 **R.:** Nežinau.
- 53 **I.:** Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo?
- 54 **R.:** Nu, spaudą būna, kad biškiuką, radiją irgi būna, kad paklausau, ne visad.
- 55 **I.:** O kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?
- 56 **R.:** Nežinau.
- 57 **I.:** Ar ji perteikia, ką iš tikro reikia būti senu?
- 58 **R.:** Ne, dar nejaučiu, kad [esu senas].
- 59 **I.:** O gal ką nors apskritai pasakytumėt apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės
- 60 ją patiria?
- 61 **R.:** Nu, tai ateina senatvė ir viskas, o kas čia? Žmonės pasidarė seni, ir viskas, kas jau
- 62 čia.

Demografiniai duomenys: 64 m. vyras, išsimokslinimas vidurinis, nevedęs, gyvena pensionate, pajamos 601 – 900 lt.

1 **Interviu Nr. 20**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

4 **R.:** (*Juokiasi*) nu, žinai – turbūt nuo ligos priklauso tai... senti... senti... Dabar ir aš
5 nesijaučiu dar senas. A jau sent tai pradėjau turbūt, kai jau į pensiją išėjau. Nuo
6 septynias... aš į pensiją išėjau – dirbau iki 70 metų. Nu, tai tada toks sukrėtimas buvo
7 – po 70 metų, kai jau nebedirbau. Nu.

8 **I.: O tai ką reiškia senti? Nebegalit dirbti, ...?**

9 **R.:** Et, kažkoks toks nuobodulys darosi – man, pavyzdžiui. Lyg tai atstumtas jau nuo
10 visuomenės, tai čia dar man padėjo šita, kad aš chore tame (*bažnyčios – G.R.*)
11 dalyvauju. Ir vot, svarbiausia, kad... Nu vot, kažkoks... nu, ne, nesijaučiu – aš,
12 pavyzdžiui, nesijaučiau, kad aš esu užsidirbęs kokią pensiją ar ką, tai vot, kad aš
13 nereikalingas žmogus jaučiuos.

14 **I.: Tai kaip Jūs ir kada pastebėjot, kad senstate? Sakot, kai į pensiją išėjot. Gal
15 dar kas nors buvo tokio, kad pastebėjot?**

16 **R.:** Žinot, buvo – su širdim ligą turėjau. Žinai, širdis jeigu, sveikata kiek... inkstuose
17 akmenys buvo, ta va, kažkoks va toks...

18 **I.: Ligos.**

19 **R.:** ...toks, toks lyg ir negalavimas, nu. O kaip kiti jaučiasi, aš nežinau. Man taip.

20 **I.: O kaip pasikeitė Jūsų gyvenimas, kai pajutot, vat supratot, kad senstate?**

21 **R.:** Nu kad aš nebuvaui nei koks mokslininkas, nei koks paprastas žmogus, tai žinai –
22 nieko man nepasikeitė daugiau. Materialiai? Materialiai pilnai apsirūpinęs esu, esam
23 visa šeima, tai vot.

24 **I.: Kaip manote, ar senatvė turi privalumų?**

25 **R.:** Tai aš šita nežinau, kaip čia pasakyti. Kad... gal, gal į kokią atmosferą žmogus
26 papuoli, ar kaip save moki... su savim moki tvarkytis, kiek draugų, kaip draugų turi,
27 kaip... – nu aš ne...ne... kai ne visuomenininkas, man buvo draugai malonu, žinai, tai...
28 Bet dabar kuo toliau vis vien kažkaip tų draugų ratas mažėja, naujų draugų tai
29 neberandi (*juokiasi*) – kaip tai nebesinori.

30 **I.: O trūkumų kokių turi senatvė?**

31 **R.:** A, trūkumų. Nu fiziškai ar dvasiškai?

32 **I.: Visaip, visaip.**

33 **R.:** Visaip (*juokiasi*). Nu kaip, fiziškai tai žinai, kad jau iki širdies operacijos tai
34 trūkumų buvo, kad judėt stipriai negalėjau, jau nebeturėjau tokių... jautiesi, kad jau
35 negali greičiau eiti ar ten ką nors daryti jau. O dvasiškai, žinai, kadangi... kai, kai... jei
36 fizinės galios nėra, tai ir dvasiniai kažkaip pradeda... pradedi galvot visokius niekus
37 (*juokiasi*).

38 **I.: Kokius niekus?**

39 **R.:** Nebereikia... nebereikalingas esi ar ten nebepritampi prie žmonių, prie
40 visuomenės, šeimos. Šeimai bendrai tai tokią lyg tai našta biškį užsidedi.

41 **I.: O kai sakot, atitrūkstį nuo visuomenės, atstumtas jauties – gal kokių
42 pavyzdžių ar situacijų, ar kokioj srity jaučiatės atstumtas?**

43 **R.:** Nu, kad... aš šito tikrai nepajaučiau, aš, nu žinai, kaip... Aš tai vairuotoju dirbau ir
44 geroj įstaigoj dirbau, bet ir pats jau jaučiausi, kad ne... negaliu, negaliu dirbti, ir kada
45 mane *paliuosavo*, tai žinai, aš pats parašiau pareiškimą, privertė parašyt pareiškimą.
46 Ėmė man žadėti didelius kalnus, tokią didelę materialinę pagalbą, kai jau *paliuosavo*,
47 nieko nebeliko. Tokia... (*juokiasi*)

48 **I.: O kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

49 **R.:** Dabar? (pritariu – G.R.) Nu atitinka, pagal metus atitinka. Gal ir per daug
50 (*juokiasi*), kartais bereikalingai.

51 **I.: O kiti ar pastebi Jūsų senėjimą?**

52 **R.:** Nu... Kurie pažįstami yra, ne, nesiskundžia nei manim, nei mano kūno išvaizda
53 (*juokiasi*) pagal metus, o kaip kiti žiūri, aš nežinau.

54 **I.: Tai kažkokių reakcijų nepastebėjot - nėra buvę, su amžium susijusių? Kaip
55 kiti reaguoja vat į vyresnį žmogų arba kaip Jūsų senėjimą pastebi?**

56 **R.:** Nu, nepasak... nu, žinai, kad būna, būna – nu kaip nebus? Tai tokių... užmiršti,
57 sklerozė yra, ir viskas, matot, mintis, tai viskas vat pasijaučia. Kad smarkiai – ne, bet
58 taip va, visuomenėj, ir pats jauti, ir artimieji, kažkas tai, pažįstamieji jaučia, kad metai
59 daro savo ir sveikata.

60 **I.: Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviškas?**

61 **R.:** Nu, nežinau, nesportuoju, nesimankštinu. Taip priverstinai savęs tai ne... ne...

62 **I.: Nieko nedarote.**

63 **R.:** ...nekankinu.

- 64 **I.: O gal naudojate kremus prieš senėjimą? Odai.**
- 65 **R.:** Ne. Nea. Ne, nenaudoju nieko. A, pasiskutęs kartais „Nivea“ pasitepu.
- 66 **I.: Ai, ne, tai čia... O kaip pasirenkat sau drabužius, avalynę – ar atsižvelgiate į**
- 67 **amžių? Ar rengiatės kaip anksčiau?**
- 68 **R.:** Ne, tai daugumoj nešioju tuos, ką turiu, bet vot kažkaip norisi, tai vieną kitą
- 69 kažkokį skudurą nusiperki.
- 70 **I.: Tai vat kai perkat, ar kažkaip galvojat, tas jau man netinka, tas jauniems?**
- 71 **R.:** nu vot, pavyzdžiui, pirkau paltuką – norėjosi, kad būtų biškį jau toks madingesnis
- 72 – ne taip iššoka, bet kad patogus būtų, lengvas – ką matai, kad nešioja.
- 73 **I.: O ką galvojate apie plastinę operaciją?**
- 74 **R.:** Nu man – aš tai nieko negalvoju. Gal kiti, kurie daros, gal galvoja. Aš tai nieko
- 75 negalvoju.
- 76 **I.: O tai ką galvojate apie tuos, kurie darosi?**
- 77 **R.:** Nu, gal ir... Nu, čia žmogaus pasirinkimas, čia nieko negali spręsti apie....
- 78 **I.: Tai Jūs manot, kad Jums visiškai nereikia ir nėra reikalo daryt?**
- 79 **R.:** Neee. Bet aš, matai, aš esu iš tų, iš tokių: ką gamta duoda, tas turi būti, tas turi
- 80 užtekt.
- 81 **I.: Kaip manot, ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**
- 82 **R.:** Nu tai žinoma, tai čia kalbos nér.
- 83 **I.: O kodėl?**
- 84 **R.:** Kad ne... Nu, žinai, norėtusi, kad nebūtum priklausomas labai nuo kitų fiziškai, ir
- 85 viskas. Jau čia, aš manau, kad kiekvienas žmogus taip galvoja, kad pagalbos
- 86 nereikėtų.
- 87 **I.: Ar yra... – dar kažką norėjote?**
- 88 **R.:** Juk ne visiems. Aš manau, kad kiekvienas žmogus šitaip mąsto, bet kad ne visiems
- 89 lemta be pagalbos išsisukti.
- 90 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**
- 91 **R.:** Nu, tai žinoma. Nu tai ką čia nejausi.
- 92 **I.: O tai kokios tai būtų situacijos?**
- 93 **R.:** *(juokiasi, pauzė).*
- 94 **I.: Pagalvokit, gal prisiminsit.**
- 95 **R.:** Čia įdomūs... *(juokiasi).*
- 96 **I.: Čia nedaug turiu, va, dar trys klausimai, keturi, ir viskas *(vis dar juokiasi).***

97 **R.:** Nu kaip čia nejausi? Jautiesi. O, darž... sode – nu taip dirbi sode, pavargsti ir
98 galvoji: o, jau senas. Vat. (*Juokiasi ir pašnibždom sako*) kai jau lytiškai nebegali, tos
99 mintys užaina. (*Tvirtu balsu*) Nu vot ir viskas.

100 **I.:** **Tai su kūnu labiausiai susiję, ar ne?**

101 **R.:** Taip.

102 **I.:** **Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

103 **R.:** N... čia... taip turbūt yra, tokių atvejų yra buvę, kaip... Čia jau ne paslaptis, kad vis
104 vien, pavyzdžiui, kelionėse ar kur nors, ekskursijose, vis vien pasijauti, kad jau
105 nebegali su visais ten eiti, ten prisiminti ten kokius pasakojimus – tai va kokiais
106 atvejais. Paprasčiausiai ir namuose – pamiršti kokį daiktą kur pasidėjai - jauti, vat tai
107 jau senatvė.

108 **I.:** **Nu, aš irgi pamirštu. Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užimą deramą vietą**
109 **mūsų visuomenėje?**

110 **R.:** Kaip, kaip?

111 **I.:** **Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
112 **su jais tinkamai elgiamasi?**

113 **R.:** Nu, kai pamatai – pagyvenę žmonės irgi veikia visokiose organizacijose, viskas –
114 jie nėra atstumti ir pagal save... Daugumoj tai yra atstumti, bet daugumoj tai sau vietą
115 randa – pagal sugebėjimus, aš taip manau.

116 **I.:** **Tai atstumti, kad nebedirba – nedirba darbo, už kurį mokama, tą turit galvoj**
117 **ar kažką kita?**

118 **R.:** Nu ne, tai yra atstumti tie neįgalieji, su negalia žmonės, ne... ne... Pilnai nėra
119 kreipiamas dėmesys - ir taip, ir taip mūsų visuomenėje dar pilnai nėra kreipiamas
120 dėmesio į pagyvenusius žmones. Dar tą pensiją numeta ir viskas, o jūs daugumoj likit
121 sau, valioj. Man taip atrodo.

122 **I.:** **Jūs skaitote spaudą, žiūrite televiziją, klausotės radijo?**

123 **R.:** Skaitau, skaitau, kada laisvalaikiu knygas skaitau.

124 **I.:** **Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

125 **R.:** (*Pauzė*) Nežinau, ką čia – negaliu pasakyti. Ar aš nesupratau klausimo?

126 **I.:** **Na, tai, kaip vaizduoja vyresnius žmones žiniasklaida - ar Jums atrodo**
127 **tinkama?**

128 **R.:** Ai, žiniasklaida?

129 **I.:** **Taip, televizija, spauda, radijas.**

130 **R.:** Nu, tai... nu, aš nežinau. Radijoj tokių laidų... kad nesigilinu.

131 **I.: Ar nesigilinat, ar...?**

132 **R.:** Nesigilinu.

133 **I.: Galvojau, jų nėra – bet nesigilinat.**

134 **R.:** Gal... ar yra, ar nėra – nežinau. Nu gal kas ir yra. Milkevičiūtės ten laida su
135 neigaliais, daugumoj aš ir nežiūriu, skaityk.

136 **I.: Gal pasakytumėt ką nors apskritai apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją
137 patiria? Gal aš kažko nepaliečiau savo klausimais?**

138 **R.:** Tu žinai, senatvė tai, a... Taip ir man atrodo, kad čia lauki tos lemtingos dienos, ir
139 viskas. Ką čia daugiau, nu ką čia daugiau gali prigalvot, paprastas žmogus? O tie,
140 kurie... kurie, žinai, užima visuomenėj vietą, randa, kur gali dirbt kokius mokslinius
141 darbus ar ką, tai jie vis vien... čia egzistuoja, jis dirba ir jie reikalingi. O šiaip paprastas
142 žmogus, kaip pasižiūri, kad nelabai esi reikalingas visuomenėj. Tokie reikaliukai.

Demografiniai duomenys: 77 m. vyras, vidurinis (ar specialus vidurinis)
išsimokslinimas, vedęs, gyvena kartu su žmona ir neigaliu sūnumi, pajamos viršija
901 lt/ mėn. / žmogui.

1 **Interviu Nr. 21**

2

3 *Interviu vyksta kavinėje.*

4

5 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

6 **R.:** Senti? Žinokit, šita, negaliu pasakyti aš, kadangi aš savyje to nejaučiu. Aš tiktai
7 matau veidrodyje, žmogus kaip atrodo, o... širdy man tai... lygiai toks, koks buvau aš
8 ir jaunas. Man atrodo, kad vat - aš asmeniškai taip sakau, kadangi aš tą jaučiu. O
9 daugiau nieko ir...

10 **I.: Nieko daugiau ir nėra, tik atvaizdas veidrodyje?**

11 **R.:** Absoliučiai. Taip.

12 **I.: Tai senti... – ką reiškia senti? Raukšlės, žili plaukai?..**

13 **R.:** Taip.

14 **I.: Ir viskas.**

15 **R.:** Nu, žinoma, ne kiekvienas turbūt tuom apsieina. Kaip kam prasideda visokie
16 negalavimai, tai čia jau kitas reikalas. O aš... tfu, tfu, tfu (*pasisuka, pabeldžia į*
17 *medį*)...

18 **I.:** Čia irgi medis (*stalas – G.R.*). **Tai kada Jūs pastebėjote... na vat, kad atvaizdas**
19 **veidrodyje ėmė taip keistis, kad jau nusprendėt: senstu?**

20 **R.:** O-o, nu čia... aš... labai palaiptams tas viskas vyksta, tas procesas, kaip nekeista,
21 aš labai daug su kuo ir pašneku – su savais, žinoma, su pažįstamais – kad žmogus nuo
22 užgimimo iki grabo pasikeičia labai daug kartų. Aš buvau, kaip sako visi giminės, visi
23 artimieji, „grynas mama“. Dabar aš matau veidrodyje - aš „grynas tėvas“, povyza
24 gryna tėvo. Vat ir tą pastebėjau, kad vis dėlto ne mama jau, jau ne mama. Jau į tėvą, į
25 tėvą, raukšlių čia atsirado. Nu, plikas tėvas buvo – čia į jį – į kariuomenę išėjęs,
26 kadangi tas buvo anoj Nepriklausomybėj Lietuvos. Jis grįžo iš kariuomenės jau plikas,
27 vat, ir buvo tuo metu, reiškia, mada, tokia pati, kaip dabar šitie visi, kur skutasi
28 kiekvieną rytą, kad tik būt plikesnis. Va, tai tėvas visą gyvenimą buvo toks, paskui ant
29 senatvės tai pradėjo, kadangi anais su tais kirpėjais ir visakuom buvo ne taip paprasta
30 – žinoma, mes ne mieste, ne Vilniuj, ne Kaune, aš tik Kaune gimęs, o gyvenom visą
31 gyvenimą periferijoje – va, ir toks Kėdainių rajone Krakių miestelis yra, va, kurį aš
32 dabar vadinu „antras miestas po Paryžiaus“ man, kadangi aš ten, sakykim, ir
33 subrendau. Vidurinę baigiau ir visą ką ten, va. Taip kad... tik tiek galiu pasakyti.

34 **I.:** O maždaug kokio amžiaus Jūs buvote, kaip jau pastebėjote, kad žilstate,
35 tarkim, nu – „prirašėt“ tai jau senėjimui?

36 **R.:** Žilti aš pradėjau, sakyčiau, ne per seniausiai. Tai va, kaip matot, ne visiškai dar...
37 dar... (*to „nevisiškai“ nepastebėjau – G.R.*) dar žilas, kaip ne keista. Kažkur taip apie
38 60 metų turbūt.

39 **I.:** Bet tuomet Jūs dar nesijautėte, kad čia jau senėjimas, kad Jūs senstate, ne?

40 **R.:** N... ne, nu.

41 **I.:** Ir dabar dar ne.

42 **R.:** Aš to nejauciu, tik matau, kaip keitiesi, vat, kadangi veidrodin nori nenori turi
43 kiekvieną dieną pasižiūrėti – turi skustis, reikia nusiskusti.

44 **I.:** O tai ką Jums tai reiškė, kai vat pastebėjote?

45 **R.:** N... žinokit, galiu pasakyti atvirai: nieko. Nieko. Aš toks buvau, toks esu, ir... ir
46 žmona čia kartais pradeda šnekėti, kad su tavim negalima susišnekėti. Nu, aš koks
47 buvau, toks esu. Kaip aš galiu pasikeist? Aš nesikeičiu dar. Dar nesikeičiu: ir girdžiu,
48 ir matau, ir...

49 **I.: Kaip manote, ar senatvė turi privalumų?**

50 **R.:** Privalumai tiktai transporte, o daugiau tai aš nežinau kur.

51 **I.: O transporte – kaip suprast? Ai, bilietai, nuolaidos.**

52 **R.:** Bilietas, nuolaidos (*juokiasi*). O daugiau tai aš nelabai suprantu. Aš draugauju su
53 jaunais ir su visokio, taip sakant, amžiaus žmonėmis, aš nelabai suvokiu.

54 **I.: O Jum galioja jau tos nuolaidos – pagal amžių?**

55 **R.:** Galioja.

56 **I.: Galioja.**

57 **R.:** Galioja, tik aš nesinaudoju. Aš visą laiką su mašina važinėju. Kaip čia, kiti sako,
58 kaip, kaip – tu, reiškia, daug pinigų turi. Aš nedaug pinigų turiu, bet aš važiuoju,
59 važinėju su mašina. Aš jas keičiu kas trys metai, kai jau matau, kad reikia įdėti daug,
60 investuoti į ją, nu tai... tai ją... pastatai kam nors kitam.

61 **I.: Tegu kiti užsiima.**

62 **R.:** Nu, tegu kiti užsiima, ir pats ieškai naujesnės, šviežesnės ir važinėji. <...>
63 (pokalbis apie automobilius ir važinėjimą – G.R.) Tai vat, kam, su kuo pašneki – tu
64 ką, tu gali važiuoti, tu važiuoji? Važiuoju, nesuprantu, kaip nevažiuoti. Vat yra mano
65 – čia žmonos sesers vyras Bronius, jis gyvena Raseinių rajone, ten Kaulakiai – kolūkis
66 yra. Buvo. Bet pakankamai graži gyvenvietė, va. Anas, jeigu sutemo, sakykim, jis jau
67 nevažiuoja. Jeigu oras prastesnis, jis nevažiuoja. Stovi mašina garaže. Jis nuvažiuoja
68 iš ten, ten 10 km iki Raseinių, iki centro, kadangi reikalai visuomet verčia, ir viskas.
69 „Nėėė, man geriau sėdėt, nei važiuot.“ – Gerai, kad tave veža – mane nieks neveža.

70 **I.: O ar senatvė turi trūkumų?**

71 **R.:** Turi – nekurių fiziologinių. O šiaip tai, man atrodo, kad, mano manymu – man tas
72 pats. Tai čia, žinoma, nuo žmogaus priklauso, nuo asmenybės ir t.t., ir pan. Ne
73 kiekvienas gali būti toks, sakykim, kaip aš. Negaliu palyginti, vat savęs su kuom nors
74 kitu. Aš palyginau su švogerių, su tuo pačiu Broniu, kadangi mes labai bendraujam
75 ir mes tų pačių beveik metų, tai va, anas irgi nesiskundžia savo jėgomis, anas labai
76 daug dirba. Vat jis buvęs anais laikais kolūkio... ir visą gyvenimą išdirbo kolūkyje
77 automechaniku, va. Ir jis dabar be darbo negali pasėdėt. Nu, o aš kadangi neturiu to
78 darbo, tai vat už tai ir važinėju kaip vairuotojas. Tai dukrą reikia nuvežti pas dantistę,
79 tai žmoną – va dabar čia penkias čia procedūras pasiėmė dėl stuburo.

80 **I.: O dukra pati nevairuoja?**

81 **R.:** Ne, niekada nevairavo.

82 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate? (Pauzė) Ar**
83 **išreiškia tai?**

84 **R.:** Labai abejoju, ar atspindi, kadangi, nu, čia tų pažįstamų, tokių artimų jau, šnekant
85 su artimais, juokais, žinoma, bet pasako, pagal metus, kadangi žino amžių, tai sakė, tu
86 negerai elgiesi, kai piemuo. Nu ką padarysi, kad aš, sakau, pas mane širdy... aš taip,
87 kai piemuo, sakykim, o rimtumo to – tai reikia susikaupti.

88 **I.: Tarsi priversti save?**

89 **R.:** Taip, priversti, rimtą vaidinti.

90 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą – mano klausimas, bet Jūs jau kaip ir atsakėt,**
91 **kad pastebi ir sako, elgiesi kaip piemuo.**

92 **R.:** Ė-ė... Gal juokais, gal kaip, nu žmona turbūt pastebi labiausiai, o čia visi kiti...
93 juokais, draugai, kadangi mes visi, kurie draugaujam, taip jau daugiau visi to amžiaus
94 mes esam, tai tokioj kompanijoj, žinot, pasijuokt mes visada pasijuokiam, patraukiam
95 per dantį, per viską, kur galim (*juokiasi*).

96 **I.: Bet tai nežeidžia?**

97 **R.:** Ne, ne, ne.

98 **I.: Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviškas?**

99 **R.:** (*Pauzė*) nu, kaip čia pasakius – kad aš turbūt toks esu ir man turbūt labai nesunku
100 ir aš turbūt to nepastebiu.

101 **I.: Nesistengiate?**

102 **R.:** Stengtis aš nesistengiu.

103 **I.: Gal kartais naudojate kremus prieš senėjimą?**

104 **R.:** Nu, žinokit, ne. Daug labai popieriukų būna pašto dėžutėje, parsinešu, perskaitau
105 visus.

106 **I.: Gal sportuojate arba dietos laikotės?**

107 **R.:** Žinokit, nei sportuoju, nei dietos laikausi. Nu nieko.

108 **I.: Kai renkatės drabužius arba avalynę, ar atsižvelgiate į savo amžių?**

109 **R.:** Ėėė... kas be ko, atsižvelgiu, bet nelabai, taip sakant, nelabai įkyriai. Jeigu man
110 tinka – o man labai sunku išsirinkti pagal... pagal savo tą visą...

111 **I.: Išmatavimus.**

112 **R.:** ...sudėjimą, jo, išmatavimų tokių nėra. Aš jau gerokai anksčiau, dar turbūt... nu,
113 gerokai anksčiau buvo kažkaip vienoj par... – ne parduotuvėj, lombarde prie
114 „Pergalės“ kino teatro – toks skyrelis drabužių, vokiškų, vokiškų drabužių ir su
115 vokiškom išmierom. Bet vokiškos išmiegos man tinka. Tai vat aš čia nelabai seniai

116 pradėjau klausinėti ir ieškoti, bet – nebėra tų vokiškų išmatavimų. Vokiški
117 išmatavimai man yra, kurie tinka. O daugiau nėra tokių išmatavimų man, kadangi aš
118 nestandartinis. Tai vat tai... sudaro tas sunkumus. Aš pradėjau galvoti, turbūt reikia
119 individualiai – aš niekada gyvenime nesisiūdinau, bet galvoju, gal reikia susirasti
120 kokią siuvyklą – o gal dabar jų nebėra? Yra? Bet brangios turbūt?

121 **I.: Paskui pakalbėsim. Ar darėtės plastinę operaciją?**

122 **R.:** Ne-ne-ne. Prieš, prieš visas tas, visus tuos dalykus. Jeigu Dievulis taip sutvėrė,
123 toks ir būsi, ir jokių būdu čia nereik...

124 **I.: O ką galvojate apie tuos, kurie daro?**

125 **R.:** Nu, mes turim iš žmonos pusės dukterėčią, va. Ana Klaipėdoj gyvena. Darėsi
126 vieną ir sakė, dabar dar vieną pasidarė. Pasijuokiu aš vasarą nuvažiavęs: kokio velnio,
127 kokio velnio?!

128 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

129 **R.:** Be abejo.

130 **I.: Kodėl?**

131 **R.:** Todėl, kad keičiasi visi aplinkiniai. Nauji gimsta, seni turi išeiti, vat, ir tie, kur
132 arčiau to amžiaus, su jais reikia bendrauti, kaip ten bebūtų. O dabar jaunimas, aš
133 pastebėjau, kad nelabai klauso to vyresnio amžiaus, tą, ką jis sako jam. Nu tai, mano
134 galva...

135 **I.: Reikia su jais rasti kalbą.**

136 **R.:** Reikia surasti su jais kalbą. Gal vieną kartą tai sunku – su vienais sunkiau, su
137 kitais lengviau. Yra, kurie smarkiai prieštarauja, bet aš nenusistatęs taip jau
138 kategoriškai užginčyti jų nuomonę.

139 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**

140 **R.:** Ne.

141 **I.: Ne.**

142 **R.:** Ne, ne, ne.

143 **I.: Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

144 **R.:** Kad ne, nebuvo tokio atvejo.

145 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar
146 su jais tinkamai elgiamasi?**

147 **R.:** Nu kad, mano galva, tai dabar toks laikotarpis, kur jaunimas... jaunimo yra turbūt
148 daugiau – aš taip turbūt pasakyčiau – kurie išsilavinę yra ir su... – visokio jaunimo,
149 žinoma, yra, ir su fanaberijom, be fanaberijų, bet yra ir tokio, kurie... iš tikrųjų jiems

150 mielai patinka augęs žmogus, va. Tai užtai dėl ko čia viskas ir vyksta, tokie
151 nesklandumai. Kaip tiktai 50 m. sulaukia augęs žmogus, jau jeigu išėjo iš darbelio, jau
152 sunku kitą darbelį surast. Labai, net sudėtinga. Labai daug tokių yra kalbų – per
153 radiją, per televiziją ir visur kur, ir visi skundžiasi, kaip nekeista... kadangi atsirado tie
154 darbdaviai vadinami, va, kuriems reikalingas, matyt, energingas jaunas žmogus, kad
155 jis dirbtų, kad jam uždirbtų kažką, o įsivaizduoja, kad su patirtim žmogus jau yra ne
156 tas. Aš labai abejoju, netikiu tuom. Kad augęs žmogus ir jau tokiam amžiuje jis turi
157 daug gyvenimiškos patirties, šiaip praktikos gyvenime, ir jis, mano galva, daugiau gali
158 padaryt ne kad jaunas, ką tik iškeptas, su fanaberijom. Yra daug, aš matau mergaičių
159 mokykloj nemažai, kurios baigė pedagoginius savo universitetus. Tai jos nelabai nori
160 darbelį tokį padaryti, čia pat, jos mokytojos, visą ką – jeigu paprašai padėti: „Aš
161 aukštąjį baigusi – kaip? Salėj kėdes sudėti? Jūs ką?“ Nesuprantu aš tokių dalykų – tai
162 jeigu reikia, prašau padėti. Padėti, o ne dirbti. Va, taip.

163 **I.: O tai vyresnio amžiaus žmonės labiau linkę padaryti viską, ką reikia, negu**
164 **jaunimas?**

165 **R.:** Be abejo, net neprašomi. Ne... ne... ne... – jeigu matai, kad žmogus dirba, aš
166 laisvas – kodėl aš negaliu padėti? Kaip tik ir yra gražu, kai vienas kitam gali padėti –
167 neprašomas.

168 **I.: Ar Jūs skaitote spaudą, žiūrite televiziją, klausotės radijo?**

169 **R.:** Nu jo, ištiesai.

170 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja augusius žmones?**

171 **R.:** Nu, turbūt kad... nesakyčiau, kad visiškai teisingai. Yra, yra tokių dalykų, kad iš
172 tikrųjų... Sakau, nuo ko čia priklausu, aš irgi nelabai tą įsivaizduoju, suprantu, kadangi
173 čia pradėjom apie tą, reiškia, kaip žiūrim vienas į kitą, tai vat čia irgi lygiai tas pats.
174 Jauni žmonės į pagyvenusį, skaitykim jau, na, žmogų, žiūri kažkaip tai atsainiai, ne
175 taip, kaip sakykim, su lygiu, pavyzdžiui, skaito, kad turbūt žmogus atgyveno, jau
176 paseno žmogus.

177 **I.: Tai manot, tas žiniasklaidoj irgi atsispindi?**

178 **R.:** Atsispindi. Yra tokių dalykų.

179 **I.: Gal ką nors atsimenate – konkretesnio, užsilikusio?**

180 **R.:** Nepamenu aš dalyko, bet kiekvienoj programoj kažkur tai, ar tai televizorius, o
181 ypatingai per radiją kai klausau, kiek daug atsiliepiimų iš kaimo, kai skambina
182 moteriškės taip ir panašiai, jos kartais ir pasiskundžia, ir nusiskundžia, per radiją
183 daugiau – galimybė yra paskambint į tokias laidas. Tai vat iš to, o šiaip tai...

184 **I.: Gal pasakytumėt ką nors apskritai apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją**
185 **patiria? Gal kokio aspekto nepaliečiau? Nu, apie senatvę ką Jūs galvojate – gal**
186 **kažko neaptarėme?**

187 **R.:** Pakolkas aš to neįsakyčiau ir nesistengiu jausti, bet iš praktikos vat, gyvenimo,
188 jaučiasi, kad senoliai, seni žmonės yra kažkokia tai prasme nuskriausti, kadangi
189 jaunimas, vaikai ar kažkas tai išlėkė visur kur, iš namų, kaip dabar madinga – tik ne
190 Lietuvoj (*juokiasi*). Galbūt žmonės neturi, galbūt... – bet aš netikiu, kad neturi ko
191 valgyt, bet neteko... negali surasti darbo – vat čia yra pati blogybė. Jeigu būtų pas mus
192 darbo, tai man atrodo, kad ne visi išlėktų, išvažiuotų. Dabar visi lekia, kad tų pinigėlių
193 kažkokiu tai būdu... Vaikus palieka, palieka žmonas vot ir išvažiuoja, kad tik uždirbt,
194 o mes tokiam lygyje jau, kad... tokiam amžiuje, kad nelabai reikalingi, vat. Ir turim
195 sėdėti čia, ir vargstam. – Aš ne apie save šneku, bet apskritai. – Va, ir vieni – nors tie
196 vaikai galbūt atsiumčia čia kažkiek tai išlaikyti tuos senokus, bet jie... Mieste aš
197 nežinau, gal lengviau, bet periferijoje, kaime – nors sako, kad – ir aš sakau, prisidedu
198 taipogi prie jų – kad badaut nebadauja ir kaime žmonės dirbdami, tik tiek, kad žmonės
199 gal be sveikatos – reikia gi kažko tai, ir pečių pakūrenti, ir malkų atsinešti, ir t.t., ir
200 pan. – nėra kam padėti, ir turi pats eiti susilenkęs, ir visa kas. Nors visi tokio amžiaus
201 žmonės jau senukai, niekad nesako „Man sunku“ – jis eina ir eina, eina ir eina, eina ir
202 eina, va, o iš pašalies kad būtų padėjėjų – nelabai yra. Aš čia kažkada tai pradėjau taip
203 mąstyti, nors čia dar darbelį turiu, dar dirbu, va, bet, sakau, kai mane išvarys, išstums
204 visai, ką reikės daryt? Tada man baisiausia. Nei aš kokio ūkio turiu, nei aš daržo turiu
205 – aš nieko neturiu, išskyrus mašiną.

206 **I.: Reiktų įsigyti daržą.**

207 **R.:** Dabar madinga įsigyt. Visi turi tuos daržus, bet niekas nebenori, o savo laiku taip
208 išėjo, kad galėjom įsigyt, bet kažkodėl tai rinkomės labai smarkiai: čia nepatiko, čia
209 ne tokia vieta, čia kaimynai – taip ir išėjo, kad likom be (*juokiamės*), bet nieko
210 nepadarysi, reiks kažką užsiimti. Nu, ačiū Dievui, kad mes dar, taip sakant, dar tuo
211 giedojimu, dainavimu užsiimam, va, tai čia irgi yra priedas prie to, kaip sakant, mūsų
212 palaikymo. Visą laiką užimta galva: kada repeticija, ihi, kada, o ką darai toj
213 repeticijoje. Užimtumas yra didelis. Didelis dalykas užimtumas. Aš dirbu, sakau, dabar
214 tokį labai prestižinį darbą (*tyliau*) – mokykloj naktiniu sargu, labai geras darbas, jeigu
215 taip jaunam dirbti, tai čia... Bet jauni nori labai daug uždirbti, nu vat kad trečią naktį
216 dirbti, tai čia... jeigu savaitgaliais – visą parą, slenkantis grafikas yra – aš džiaugiuosi,
217 patenkintas labiausiai.

218 **I.: Užimtumas.**

219 **R.:** Užimtumas. Svarbiausia užimtumas. Aš jau seniai jau šneku, kad jeigu išvarys –
220 ką daryti tada, ką daryti? Kuom užsiimti, kuom užsiimti? Vienas dalykas, sakau, dar
221 plius gerai, kad šitas choras. Šiaip tai būtų nei ką daryt. Aš ne mėgėjas vaikščiot – taip
222 išėjus po miestą vaikščioti nemėgstu. Nors žmona baisiai ir pyksta, ir visa ką, negali
223 tu išeiti, kartu paeiti, pavaikščioti. Sakau, man reikia konkretumo.

224 **I.: Tikslo.**

225 **R.:** Taip, tikslo, jo. Neturiu tikslo – kaip dabar išėjau ir vaikštau? „Nu kodėl negalima
226 grožėtis aplinka?“ Nu gal ir galima, bet aš nesuprantu šito.

227

228 Po interviu kalbantis dar pasako, kad „Dievulis per mažai davė žmogui gyventi. Dabar
229 galėtum pagyvent – ir sumitę, ir sveikatos yra. Kokį 50 metelių galėtume pagyvent“.

Demografiniai duomenys: 73 m. vyras, (spec.) vidurinis išsimokslinimas, vedęs,
gyvena su sutuoktine, pajamos didesnės nei 901 lt, dirba.

1 **Interviu Nr. 22**

2

3 *Interviu vyksta pašte, aplinka triukšminga.*

4

5 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

6 **R.:** Kada senti? Nu, kada senti? (*Juokiasi*) Kad aš nežinau – laikas. Kiti tai sensta,
7 jaunas sensta greičiau, jeigu niekuo neužsiima ar ką nors. Būna be jokio darbo,
8 užsiėmimo – tai pamažu ir sensta. O kitas senesnio amžiaus būna kaip jaunas, kadangi
9 jis turi kažkokią veiklą, užsiima, dainuoja, artistas ar sportininkas – jis taip greit
10 nesensta. Matot.

11 **I.: O Jūs kada ir kaip pastebėjote, kad senstate?**

12 **R.:** Aš kada pastebėjau? Nu, sunku pasakyti, kada pastebėjau. Nu, kaip išėjau į šitą
13 pensiją daugiau, kai pradėjo sveikata blogėt. O jeigu taip 60 metų, tai gerai jaučiausi.
14 Nes sportavau jaunystėj, dainavau operos teatre 35 net metus.

15 **I.: Ką Jums tai reiškė, kai pastebėjote pirmuosius požymius?**

16 **R.:** Kaip?

17 **I.: Ką Jums tai reiškė, kai pastebėjot, kad Jūs imat senti?**

18 **R.:** Kad senstu? Nu, pagrinde tai nieko nepastebėjau, kad iškart. Ateina gi viskam
19 laikas – laikas. Žmogus gimsta, kaip ir mirt, taip gi sutverta, niekur nuo šito
20 nepabėgsi. Ateina laikas, ir žmogus turi pasenti, kitiems kelią užleisti. Taip sutvarkytas
21 pasaulis. O kaip kitaip?

22 **I.: Ar kaip nors pasikeitė Jūsų gyvenimas, pradėjus sent, ėmus sent?**

23 **R.:** (*Juokiasi*) Pasikeitė biškį – netekau darbo, dabar pensininkas, biškį sirgau. Bet dar
24 dainuoju – Karo Ramovės vyrų chore, Katedros chore. Bet dabar biškį susilpnėjo
25 sveikata, tai į Katedrą retai kada nueinu.

26 **I.: Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?**

27 **R.:** Prašau?

28 **I.: Ar senatvė turi privalumų?**

29 **R.:** Kaip čia – kokie privalumai?

30 **I.: Tai kaip Jums atrodo, ar yra kažkas gero, teigiamo su amžium?**

31 **R.:** Nu, privalumų tokių, kad žmogus kitas gali pasigirti, ką yra gero padaręs gyvenime
32 per savo laiką. A kitas nieko, prasigeria ir nieko nelieka iš to. A kitas palieka šeimai,
33 giminėms savo tokius privalumus, tokius išgyvenimus, gerus išgyvenimus. Gerų
34 išgyvenimų – kai gerų. Nu, būna, kartais yra blogų – kai niekuo žmogus nesidomi,
35 nesiima, taip pamažu nyksta, sensta.

36 **I.: O trūkumai kokie būtų senatvės?**

37 **R.:** Trūkumai?

38 **I.: Taip – kas blogo?**

39 **R.:** Kaip suprast – trūkumai? Atsiranda ligos. Žmogus pasidaro kažkoks biškį ne toks
40 greitas, veiklus, energingas pasidaro, sulėtėja veiksmai, viska – ir organizmas
41 pasensta. Viskas sensta.

42 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

43 **R.:** Nelabai dar...

44 **I.: Ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

45 **R.:** Kūnas? Ne... ne... ne... nelabai irgi, nes kūnas irgi pamažu sensta.

46 **I.: O Jūs, viduje?**

47 **R.:** Viduje ne – taip atrodo, kad širdis jauna, visko norisi – ir pasidžiaugt.

48 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

49 **R.:** Kaip?

50 **I.: Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

51 **R.:** Kaip pastebiu?

52 **I.:** **Ar žmonės aplink Jus – kiti – pastebi kaip nors Jūsų senėjimą?**

53 **R.:** Apie mane? Ne, ne, nepasakyčiau. Atvirksčiai, sako, labai gerai atrodo, nors ir

54 tiek metų – virš 70 jau, kadangi visą gyvenimą dainavau, sportavau... (*atrodo 10 metų*

55 *jaunesnis – G.R.*)

56 **I.:** **Tai kažkokių reakcijų neatsimenat – na, tik teigiamų, kad dar atrodot jaunai?**

57 **R.:** Ne, tai visi sako, kad atrodo gerai. Jaučiuosi irgi neblogai, bet jau ligos ateina.

58 **I.:** **Ar stengiatės išlikti jaunatviškas?**

59 **R.:** Kad išlikt? Nelabai.

60 **I.:** **Nesportuojat, dietos nesilaikot?**

61 **R.:** Nu, dabar aptingau.

62 **I.:** **Gal naudojate kremus prieš senėjimą?**

63 **R.:** Ką tokį?

64 **I.:** **Kremus prieš senėjimą, prieš raukšles.**

65 **R.:** Ne, nenaudoju jokių kremų, nieko, muilą beveik naudoju, čia veidas – raukšlių

66 beveik nėra (*iš tikrųjų – G.R.*). Visi pastebi, kad tiek metų man neduoda – gerai

67 atrodo.

68 **I.:** **O kai renkate sau drabužius arba avalynę, ar atsižvelgiat į amžių? Ar**

69 **rengiatės, kaip anksčiau?**

70 **R.:** Nu, biškį atsižvelgiu, stengiausi prisitaikyt prie mados – pagal galimybes. Žiūrint

71 pagal pajamas, pagal viską.

72 **I.:** **Plastinė operacija – ką apie ją galvojat?**

73 **R.:** Neoperavau nei karto - ne, nepatarčiau.

74 **I.:** **O kodėl?**

75 **R.:** Nu, aš skaitau, kad čia laikinas dalykas. Ne visiem pasiseka dar, visko būna, kad ir

76 sugadina.

77 **I.:** **Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**

78 **R.:** Senatvės kaip?

79 **I.:** **Senatvėj išlikit jaunatvišku?**

80 **R.:** Jaunatvišku – svarbu.

81 **I.:** **O kodėl?**

82 **R.:** Nu kodėl? Prieš savus pasirodyt, prieš vaikus, prieš anūkus savo, tai va, prieš

83 draugus, prieš... chore, pavyzdžiui, neatrodyt labai... Stengiausi, stengiuosi iš ryto

84 mankštą daryt – daug padeda.

- 85 **I.: Tai vis tik darot mankštą! Sakot, kad ne.**
- 86 **R.:** Nu tai tokią silpną.
- 87 **I.: Ar yra buvę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**
- 88 **R.:** Kad aš ju...jutau? Nebuvo tokio atvejo.
- 89 **I.: Nebuvo.**
- 90 **R.:** Tik juntu, kad toks pats. Tik judesiai mano biškį lėtesni. A taip nejuntu.
- 91 **I.: O ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus arba bandyti jį slėpti?**
- 92 **R.:** Prašau?
- 93 **I.: Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**
- 94 **R.:** Ne, aš neslepiu.
- 95 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje?**
- 96 **R.:** Prašau?
- 97 **I.: Ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar su jais**
- 98 **tinkamai elgiamasi?**
- 99 **R.:** Ar pagyvenę žmonės dėl ko?
- 100 **I.: ...užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar su jais tinkamai elgiamasi?**
- 101 **R.:** Kad jiems nėra darbo vietų, taip?
- 102 **I.: Nu, apskritai – būtent, kaip Jums atrodo? Jeigu nėra darbo vietų, gal dar**
- 103 **kažkas?**
- 104 **R.:** Nu, čia nėra labai gerai. Nu, jeigu labai žmogus senas, tai kitas dalykas. Jeigu
- 105 žmogus jaučiasi, kad dar gali padirbėti, tai čia yra geras dalykas dar rasti darbą ir,
- 106 pavyzdžiui, dirbti, kiek galima, kiek leidžia sveikata dirbti.
- 107 **I.: Tai pas mus tam yra sąlygos – Lietuvoj?**
- 108 **R.:** Ne, ne, nelabai yra. Jau beveik po 50 metų, 60, jau nieks nenori – darbdaviai
- 109 nebenori jau priimt į joki darbą, vis kviečia jaunimą, jaunimą – tas jaunimas bėga į
- 110 užsienį.
- 111 **I.: Jūs nedirbate dabar, ar ne?**
- 112 **R.:** Ne, nedirbu, tik dainuoju (*juokiasi*). Pensiją gaunu ir viskas.
- 113 **I.: Skaitote spaudą, žiūrite televiziją?**
- 114 **R.:** Skaitau, taip, viską, sportu domiuosi, menu, kadangi teatre išdirbau virš 30 metų,
- 115 nu. Paskiau neseniai įstojau – užpernai – į bajorų sąjungą. Mano giminės yra kilę...
- 116 luomas bajorai – tėvas, senelis, prosenelis – neseniai radau dokumentus, įstojau į
- 117 Karališką bajorų sąjungą.
- 118 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnius žmones?**

- 119 **R.:** Žiniasklaida? Kaip kada. Kaip kada tinkamai, kaip kada ne.
- 120 **I.:** **O netinkamai – tai čia kaip būna? Ar kažką gal atsimenat?**
- 121 **R.:** N... neatsimenu, bet būna atvejų ir netinkamai.
- 122 **I.:** **Kuo – tada gal patikslintumėt?**
- 123 **R.:** Kaip?
- 124 **I.:** **Kuo netinkama?**
- 125 **R.:** Neteisingai aprašo įvykius kokius arba apie pačius žmones.
- 126 **I.:** **Gal dar ką nors apskritai pasakytumėt apie senatvę – kas tai yra ir kaip**
- 127 **žmonės ją patiria?**
- 128 **R.:** Apie ką?
- 129 **I.:** **Senatvę. Tas amžius - kas tai yra?**
- 130 **R.:** Ką ten kalbėsi apie tą senatvę. Senatvė – nieko gero jau. Ateina senatvė – reikia
- 131 džiaugtis, kol dar galima, ne... ne... nepasiduoti labai senatvei – eina taip su lazdele.
- 132 Reikia iš ryto sportuoti, dainuoti, jeigu balsą turi, jeigu esi menininkas ar kas. Ta
- 133 senatvė tai labai greitai nepasireiškia – palaipsniui, taip toliau, vat.
- 134 **I.:** **Ačiū** **labai.**

Demografiniai duomenys: 75 metų vyras, išsimokslinimas aukštasis, našlys, gyvena vienas, pajamos didesnės nei 901 lt / mėn.

1 **Interviu Nr. 23**

2

3 *Tariantis dėl interviu, respondento žmona pasako, kad „sociologai – blogi žmonės“,*

4 *nes neapklausia vyresnių žmonių. Susitikus pokalbiui, respondentas jį pradeda ta*

5 *pačia tema – imu įrašinėti.*

6

7 **I.:** **Taip, tai 74 metų žmonės yra riba?**

8 **R.:** Taip, po 74.... Man vat ne taip seniai, prieš gal kokį mėnesį, paskambino, sako, ar

9 galit skirt laiko kokį 15 min., sakau, prašau. Pirmas klausimas buvo: „Kiek Jum dabar

10 metų?“. Pasakiau, kad 78, sako...

11 **I.:** **...ačiū.**

12 **R.:** Net nepadėjo. Ir trenkė ragelį. Prieš tai esu girdėjęs – konservatorių toks buvo
13 susirinkimas – tai buvo pasakyta, kodėl konservatoriai turi tokius prastus rezultatus.
14 Sako, labai paprastai, šita, politiniai kaliniai, tremtiniai neįeina, juos, reiškia, palieka
15 užriby – specialiai. Todėl ir tie rezultatai būna prastesni.

16 **I.:** Nu, aš žinau, kad apklausas iš tikrųjų vykdo iki 74 m. – „Eurobarometras“ ir
17 pan.

18 **R.:** Taip, taip, taip.

19 **I.:** Kodėl jie taip daro, aš irgi nežinau.

20 **R.:** Tai vat, tai yra čia gi... mum taip paaiškino.

21 **I.:** Rinkodara – jei rinkodara, tai jiems yra užsakovas, kuris nustato tikslinę
22 grupę, nu tai taip. Jeigu ten pardavinėja kažkokius puodus ar naują techniką,
23 tai, matyt, mano, kad tik jaunimas perka, bet kai nuomonės klausia ir kodėl
24 neklausia vyresnių, aš tikrai nežinau.

25 **R.:** Hmm. Tyla. Nu tai aišku tada. Tą čia... ir yra paslėpta. Taip, todėl ir prasti
26 rezultatai.

27 **I.:** Ir aš norėjau daryt tyrimą, nu, užsakinėt „Eurobarometru“, ir svarsčiau, kaip
28 čia, kaip čia, ką čia, ir pažiūrėjau, kad jie iki 74 m. – man netinka, man reikia
29 vyresnių.

30

31

32 **I.:** Kaip manote, kada žmogus ima senti?

33 **R.:** Toks gana subtilus (*šypteli*) ir sunkus klausimas. Aš kažkur tai... gal kažkur tai
34 pajutau gal 70 m., man rodos, kada jau aš kažkur tai jau... pailsėti, dieną pogulio jau
35 neblogai būtų, o šiaip tai aš ir dabar dar dirbu. Tiesa, puse etato jau.

36 (*Užaina žmona: „Kokiu čia tikslu?“ – „Disertaciją rašo“. Paaiškinu išsamiau.*)

37 **I.:** Tai taip, pailsėt reikia šiek tiek daugiau.

38 **R.:** Taip.

39 **I.:** Gal dar kas nors?

40 **R.:** Nu, sunkią tokią turėjau jaunystę, buvom tremiami Sibiran. 1948-ais ir po to 9-ais
41 tada, todėl teko taip blaškytis po... pas gimines, teko ir turėt reikalų su sribais – tais
42 laikais, jeigu nepavykdavo, reiškia, kas nors išvengdavo tremties, tai kurį laiką, kol
43 vagonai stovėdavo apskrityse, duotu atveju Utenoj, tie su...su...su... grotom languose,
44 tai jie medžiodavo, sribai, ir nežiūrint amžiaus – bet ką, kad ir ... kad ir lopšy ar senelį
45 drebantį ant lazdos, bet kokį paimdavo, kad visi kiti ateitų iš paskos. Tai va, teko...

46 teko taip ir... ir... ir nuo... medžiojamam būt sribų: trise paaugliai bėgom, tai viena
47 nušovė, o mes dviese pabėgom. Nu vot, o paskui čia vat atvažiavau į Vilnių 49-ą
48 pavasari, balandį – prasidėjo darbinė veikla jau nuo 16 metų, todėl aš jau dabar... Nors
49 buvau stažinėj pensijoj – tarybiniais laikais egzistavo tokia pensija: jeigu išdirbai 25
50 metus - ar tai pedagogas, ar tai medikas, ar tai aktorius - turėjai teisę nesulaukęs
51 amžiaus išeiti į pensiją. Tai aš 5 metus neturėjau teisės dirbt, išėjęs į tokią pensiją,
52 paskui vėl įsidarbinau. Tai dabar vat turiu 57 darbo metus. Tai va. Tai teko vat ir tą
53 namelį statytis primityviom tais laikais priemonėm, ten iš šlapio betono – nebuvo nei
54 ten tokių kokių nors palengvinančių ten tą fizinį darbą priemonių, kaip betono
55 maišyklės ar ten kokie nors transporteriai. Viską reikėjo kastuvu ir kibirėliais... suręst
56 sau tą gryčią, vot ir tokių, ir, žodžiu, buvo ir sveikatai tokių traumų, ir išvaržos, ir... tai
57 vat. Pagrindinę darbo dalį užima pedagoginis darbas, aš elektromechanikos
58 technikume pradirbau 25 metus, iki tos vat, kaip sakiau, Stalino svencios, o po to
59 buvęs kurso draugas pakvietė į Gedimino universitetą, laboratoriją. Tai vat ten jau vat
60 pen... šešioliktus metus ir dirbu iki šiol. Tai vat trumpai tiek (*šypteli*).

61 **I.: O kaip manytumėt, ką reiškia senti? Kas tai yra, tas procesas, ir kuo jis**
62 **pasireiškia?**

63 **R.:** Ką reiškia senti? (*atodūsis*)

64 **I.: Aha.**

65 **R.:** Ką jau – ir nugaros skausmai, ir toks jau... vaikščiojimo nepatogumai atsiranda
66 šiek tiek, nors aš nevengiu vaikščiot, ir dabar dar pripažįstu, ir... ir... bet aišku, kad
67 gyvenant va čia, tai vaikščiot... vaikščiot jau dabar kartais tenka atsisakyti, tiesiog dėl
68 laiko trukmės ir panašiai. O jeigu dar, tiesa, sugrižt, tai esu unikalus tuo, kad
69 turėdamas 19 metų, buvau 4 kl. išsilavinimo ir 13 metų sukau trikampį namai-darbas-
70 mokykla. 13 metų nuo 92-ų (*kalbos klaida – G.R.*) imtinai iki 1965, t.y. 13 metų, kol
71 įgijau išsilavinimą... Šeš... šita, penkta, šešta, septinta, aštunta, devinta, dešimta,
72 vienuolikta – 7 metai vidurinėj ir plius 6 m. Kauno Politechnikos instituto vakariniam
73 filiale Vilniuje. Na vat toks, tai 13 metų teko mokintis dirbant, neatsitraukiant nuo
74 gamybos, kaip tada būdavo sakoma (*šypteli*). Tai vot. Tai senėjimas, aišku, jau ir...
75 ir... ir ausyse kažkoks triukšmas, ir klausia šiek tiek silpsta, be abejo, rega – tai vot ir
76 yra senėjimo elementai.

77 **I.: Tai su kūnu susiję. O kažkokių kitokių dalykų?**

78 **R.:** Nu taip, taip.

79 **I.: Ir kaip Jūs pastebėjote, kad senstate? (R. šypteli) Kas buvo tie požymiai vat –**
80 **sunkumas judėti?**

81 **R.:** Tai vat, nu kažkoks esu optimistiškas, neskaitau labai dideliu seniu save dar, nu,
82 aš sakau, ir... ir dirbu, ir dar chore dalyvauju 20 su virš metų, esu Arkikatedros
83 bazilikos choristas, o jeigu taip jau stažą choruose galiu vardinti apie 50 metų:
84 pradėjau nuo Profsajungos kultūros namų, paskui Mokytojų namai, paskui
85 Elektromechanikos ten technikume padėdavau ir moksleiviam ten, studentam tuose
86 konkursuose, Mokslų akademijos chore 20 metų – mišriam chore. Teko apkeliauti ir
87 visą tą Rytų Europą. Tais laikais, be abejo, kapitalistinio pasaulio mes... – buvo tabu
88 mums, nu, ir jau tiktai atgavus Nepriklausomybę apkeliavom ja ir Europos tokias
89 šalis, kaip Vokietija, Prancūzija, Italija, Vatikanas, San Marinas, Šveicarija, Ispanija,
90 žodžiu, tiek. Ir dabar dar esu choro dalyvis.

91 **I.: Jeigu Jums klausimas kažkiek ar kartojasi, ar... – tai mes galim praleist, bet**
92 **aš vis tiek noriu dar...**

93 **R.:** (*Šypteli*) hm.

94 **I.: Ar ėmus senti pasikeitė Jūsų gyvenimas?**

95 **R.:** Nu, kol kas negaliu šito tvirtinti. Negaliu šito tvirtinti. Tenka, tenka, vis tiek ten
96 krūvis, krūvį to aš neatsisakau ir nemažinu, sakykim, gyvenam riboto, nu, tokio
97 patogumo atžvilgiu riboto...

98 **I.: Susisiekimo?**

99 **R.:** Taip, susisiekimas tai vienas, o, sakykim, vandens tiekimas irgi čia... Patys esam
100 be vandentiekio, turim, toliau centrinis šildymas – reikia pasirūpinti ir kuru. Gyvenam
101 kadangi miške, kaip matot, tai ir... Dėl nežinomų priežasčių labai miršta medžiai, ypač
102 – vat šiuo metu – ažuolai miršta labai, prieš tai mirė klevai, guobos, dalinai ir
103 spygliuočiai, pušys – eglių čia mes neturim, kadangi smėlėta, smėly... smėlių vieta, tai
104 va tos medienos tenka pasirūpinti - kalnuota vieta, gana sunkoka, bet kol kas
105 susidorojam – dar aš pasirūpinu kuru ir, be abejo, kaip matot, nešalta namie, taip
106 kad... Mano... mano metų daug jau su kuo atsiveikinom, dauguma jau geria arbatą
107 pas Abraomą, nu, o aš kažkaip tai užsilikau (*šypteli*). Tiek galiu atsakyti į šitą Jūsų...
108 nelabai malonų klausimą.

109 **I.: Ar... – O kodėl nemalonų, gal Jūs man pasakytumėt?**

110 **R.:** Nu todėl, kaip turi žmogus pripažinti, kad kažkaip tai eina į finišą, tai kokie čia
111 malonumai gali būt.

112 **I.: Ir daugiau tokių. Ar senatvė turi privalumų?**

113 **R.:** Senatvė? (*Pauzė, nusijuokia*) Nu, negaliu net šitą klausimą taip kategoriškai ir
114 tiksliai atsakyti. Nu gal privalumas, kad kažkur tai patirties bagažas, tikrų žinių,
115 pavyzdžių visokių susikaupia, bet kad tai labai dideliu privalumu?.. Galbūt negalėčiau
116 labai akcentuoti, bet vis dėlto skaitau, kad privalumas galbūt.

117 **I.: O tada trūkumai?**

118 **R.:** Hmm (*šypteli*). Trūkumai tai aš jau kaip ir minėjau – klausia silpsta, ir su dantim
119 problemos, kurių mažai bepasitaiko, o nu ten, tiesiog aš pasakyčiau, kad kažkoks tai
120 banditizmas yra žmogaus aptarnavimo, sakykim, kad tu turėtum tuos protezus. Labai
121 neseniai va čia Implantacijos centrą aplankiau - tai tam, kad pastatyt du šiftus, du
122 kaištukus, reiškia, jeigu pas mane apačioj nebėra nei vieno danties, tai yra ypač
123 sudėtinga nešiot plokštelę, tiesiog valgant – ne bet kokį maistą gali valgyt, nei... – ir...
124 ir dažnai vakare jauti žaizdas jau ant smegenų dantų. Tai vat man stomatologė ir
125 paaiškino, kad jeigu viršuj nėra dantų, tai dar ne bėda, gomurys yra tvirtas, tai ten gali
126 fiksuotis ir laikytis tas vat tiltelis ar plokštelė vadinama, apačioj yra žymiai blogiau.
127 Tai vat kada aš pasiteiravau, kiek tai kainuotų, tuos du kaištukus pastatyt, pasirodo, 5
128 tūkstančiai litų – kad įgręžt į žiauną į vieną, kitą pusę, įsriegt ir įsukt du kaištukus. Vot
129 dabar kad ant tų kaištukų fiksuot ir plokštelę, tai dar 4 tūkstančiai. Tai aš jiems sakau,
130 kad mano likutinė vertė turbūt tiek jau nebesiekia (*juokiamės*). Tai ir išsiskyrėm.

131 **I.: Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?**

132 **R.:** Nesupratau klausimo.

133 **I.: Ar Jūsų kūnas išreiškia tai, kas Jūs esate viduje? Ar tai atspindi, išreiškia tai,
134 kas Jūs esate?**

135 **R.:** Nu, tai tikriausiai. Man rodos, kitaip ir būti negali.

136 **I.: Aišku. Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?**

137 **R.:** Kiti? Nu, galbūt pataikaudami daug kas sako, kad lyg tai aš jaunesniu atrodau,
138 negu iš tikrųjų esu, negu pasas rodo. Bet... nu aš ir pats galvoju, kad, sakykim, prieš
139 20 metų tai aš galvodavau, kad jau šitokio amžiaus, kada man išdavė pasą iki 2013
140 metų, tai aš taip juokais pagalvojau, kokiam galam tokiam laikui, negi aš išgyvensiu
141 tiek? Bet dabar tai lieka tiktai du metai jau iki 2013. Tai vat ta prasme tai, reiškia,
142 viršijau lūkesčius – netgi savo.

143 **I.: O aplinkoj vat šiaip – mieste, kažkur įstaigose – ar būna kokių reakcijų,
144 susijusių su amžiumi, arba kurias Jūs priskirtumėt amžiui?**

145 **R.:** Nepasakysiu, kadangi esu balsą išlavinęs, tai bet kokioj kompanijoj esu... esu
146 pageidaujamas ir kartais net dėl to kviečia į pobūvį, kad...

- 147 **I.: ...padainuot...**
- 148 **R.:** ...pagražint.
- 149 **I.: Ar Jūs stengiatės išlikti jaunatviškas?**
- 150 **R.:** Nu, taip proto ribose.
- 151 **I.: O tai ką darote?**
- 152 **R.:** (*Juokiasi*) ką darau?
- 153 **I.: Kaip stengiatės, jeigu stengiatės?**
- 154 **R.:** Nu tai - nu ką? Pasireguliuojam maistą – čia ir žmona buvusi medikė, jinai baigusi
- 155 pradžioj tą felčeryną – felčere buvo, paskui stalininiais laikais reikėjo 3 metus atidirbt
- 156 už mokslą, tai vat įgijo šiek tiek praktikos jau kaip gydytoja ir po to tiktai įstojo į
- 157 stomatologiją ir baigęs, baigusi stomatologiją dirbo dantų gydytoja. Dar ji antroj
- 158 poliklinikoj dirbo, paskui dirbo medicinos... sporto medicinos dispanseryje. Tai va.
- 159 Tai ta prasme kovojam kartu, kad mėsos ten ribot, kad, nu, miegas kad būtų ir ten
- 160 nevalgyt jau po kokių tai 6, po 8 vakaro. Tai, žodžiu, čia kaip jau...
- 161 (*„Mankšta“ – įsiterpia iš gretimo kambario žmona.*)
- 162 **R.:** Mankšta, mankštą turiu, teisingai, jau kokį gal 20 metų darau Tibeto lamų
- 163 padiktuotą mankštą. Čia amerikiečių vienas dimisijos aukštas karininkas kažkokį...
- 164 užklydęs ten į tuos... tuos... tuos, reiškia – pamirštu tą, nu – Dalai Lamos šalį, labai
- 165 sunkiai jis tenai prasiskverbė į tuos vienuolynus ir, žodžiu, po to jis parašė knygutę
- 166 tokią, kur ten yra tokie 5 pratimai gan nesudėtingi.
- 167 **I.: Žinau.**
- 168 **R.:** Žinot Jūs? Nu, tai va.
- 169 **I.: Turiu. Ten taip pribauginta, kad negalima sustot, bet galima ir sustot.**
- 170 **R.:** Nieko, tai ko čia, žinoma. Paskui laiko... paskui naudojam tokią... gulėjimą ant
- 171 nuožulos.
- 172 **I.: Nežinau, kas tai yra.**
- 173 **R.:** Čia yra stuburui – stuburui penas. Nu vat pati jau radikaliausia priemonė, tai kabėt
- 174 ant turniko, bet čia yra ribojama, jeigu kas turi išvaržas ir ant taburetės negalima šitą
- 175 daryt, o gulėjimas ant nuožulnios yra bet koku atveju yra teigiamas ir labai tokia gana
- 176 efektyvi priemonė. Tai vat, aš ne tik pats darau, kai kam esu padaręs tokius stendukus.
- 177 **I.: O čia galvą aukščiau ar žemiau?**
- 178 **R.:** Galvą aukščiau, aukščiau. Va tiesiog galėsiu parodyt paskui.
- 179 **I.: Gerai.**
- 180 **R.:** ...priemonę šitą.

- 181 **I.: Gal naudojate kremus prieš senėjimą?**
- 182 **R.:** (*Juokiasi*) ne.
- 183 **I.: Plaukų nedažote.**
- 184 **R.:** Ne, ne.
- 185 **I.: Sakot, mankštinatės. O kai renkatės drabužius ar avalynę, ar Jūs atsižvelgiate**
- 186 **į savo amžių?**
- 187 **R.:** Nu gal į... Avalynę, sakykim, vienu numeriu didesnius imu, kad dėl visko. Taip 43
- 188 naudodavau aš, dabar imu jau 44.
- 189 **I.: Bet ten išvaizda kad kažkaip labai skirtųsi, ne?**
- 190 **R.:** Svarbu patogumas.
- 191 **I.: Ar darytumėt plastinę operaciją?**
- 192 **R.:** Jokiu būdu, ne.
- 193 **I.: O kodėl?**
- 194 **R.:** Kam? O kam?
- 195 **I.: O ką galvojate apie tuos, kurie daro?**
- 196 **R.:** Nu, aš žiūriu su tolerancija, bet jeigu jau ten kelis kartus daro, ten kaip kokia
- 197 Pugačiova, tenai kažkur... tai vis tiek tu nuo šito nepabėgsi. Kiekvienas amžius turi
- 198 savo grožį, aš taip skaitau.
- 199 (*„Operacija paveikia čia daug taškų, kuriuos čia nupjauna...“ – įsiterpia žmona.*)
- 200 **R.:** Tai reiškia, kenkia net sveikatai.
- 201 **I.: Ar svarbu senatvėje išlikti jaunatvišku?**
- 202 **R.:** Jaunam?
- 203 **I.: Jaunatvišku.**
- 204 **R.:** Nu, kalbos nėra. Kiek tai įmanoma, tai šitą reikia stengtis daryt, be abejo, tam ir
- 205 daromos mankštos, judėjimas, ot. Sekam literatūrą, prenumeruojam tokį „Sveikas
- 206 žmogus“ žurnalą – labai geras ir patarčiau, jis kainuoja kažkur tai apie 50 lt metam,
- 207 vieną kartą į mėnesį žurnalas – labai plačiai ten. Nu ir turim šeimos gydytoją, tai ir
- 208 profilaktiškai ir tikrinamės irgi tam, kad, sakykim, ypač vyram vyresniam amžiui, tai
- 209 prostatos reikalai labai svarbūs ir labai svarbu nepražiopsot, kaip sakykim, Brazausko
- 210 fenomenas. Jeigu jis laiku tą būtų padaręs, tai nebūtų. Jis mano vienmetis. Nepadėjo
- 211 nei Izraelis, nei turtai, nei... – niekas nepadėjo. Todėl, kad buvo pavėluota. Visą
- 212 svarbu užbėgt už akių, kaip sako.
- 213 **I.: Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės senas arba per senas?**
- 214 **R.:** (*Šypteli*) nu kažkur nepastebėjau. Tiesiog nefiksavau. Gal ir buvo, bet, sakau...

215 **I.: ...nereikšmingos.**

216 **R.:** Ne, nefiksavau.

217 **I.: Ar yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus arba bandyti jį slėpti?**

218 **R.:** Neteko.

219 **I.: Kaip manote, ar pagyvenę žmonės užima deramą vietą mūsų visuomenėje? Ar**
220 **su jais tinkamai elgiamasi?**

221 **R.:** (*Šypteli*) na, žinot, aš tiesiog... Vat jau tai, kad aš tebedirbu, tai jau įrodymas, kad
222 lyg ir paneigiama va ta... ta... to klausimo... bet žinoma, kad kiek girdisi, tai labai
223 plačiai... Netgi žmogus, nepasiekęs pensijos, dabar žymiai sunkiau gauna darbą, negu
224 tas, kuris jaunas – kalbos nėra. Tai tas, manau, kad tikrai yra, nors yra ir to
225 piktnaudžiavimo – ir tie, skaitau vat, socialiniam tam aprūpinime tai yra didelė
226 nelaimė – žmogaus sąžinės stoka. Va, nereikia toli eit – vat mūsų kieme yra, sakykim,
227 vaikas, kuris gal dvigubai ar trigubai už man jaunesnis, bet jisai dirba, reiškia, tokį
228 darbą nelegalų, o vaidina bedarbį ir su... žmona taip pat, ir jiems ir maistą veža, ir... o
229 jis šaiposi, o jis šaiposi. Dar ir su invalidumais yra problemų. Sakykim, čia pat
230 gyvenanti moterėlė – pienas ir kraujas – tai vaikšto su lazda, kol pratęsia jai tą
231 invalidumą, paskui šveičia tą lazdą ir gyvena toliau besišaipydama. Aišku, kad ir
232 nepakelia ta mūsų socialinė sistema, nepakelia šito. Jeigu praeitais metais „Sodra“
233 skolino 7 mlrd., tai... tai patys skaičiai už save sako. O čia buvo 50-metis, kai mes
234 baigėm vidurinę mokyklą, tai čia šiek tiek susirinkom, čia vasarą pas mus lyg ir
235 nebloga tokia vieta, tai ir moteriška pasakojo. Dirbo jinai, labai jau darbšti dar ir
236 dabar, beveik mano metų - šiek tiek jaunesnė, kadangi mes vakare mokinomės, tai
237 įvairaus amžiaus žmonės buvom, tai vot dirba dar Pabradėj. Tai pasakojo tokius
238 dalykus, kad poliklinikos vedėja lenkė, tai visiem, kas balsuoja už lenkus – visi
239 invalidai (*juokiamės*). Tai kažkas baisaus, kažkas baisaus. Va, nu tai kiek aš čia gal ne
240 į temą Jums pasakoju, bet skauda.

241 **I.: Ar Jūs skaitote spaudą, klausotės radijo?**

242 **R.:** Žinoma, žinoma.

243 **I.: Žiūrite televiziją? Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio**
244 **amžiaus žmones?**

245 **R.:** Nu, kažkur aš neužfiksavau, kad būtų... Aš, sakykim, prenumeruoju „Lietuvos
246 žinias“ ir skaitau, kad vienas padoriausių laikraščių Lietuvoj, vienas padoriausių
247 dienraščių. Čia dirba tokie bendradarbiai, tokie žurnalistai, kaip Girnius, tie
248 reemigrantai, buvę ten Lietuvos, reiškia, liet... Lietuvą informavę per „Amerikos

249 balsa“- ne tiktai jisai, bet jį ypatingai gerbiu, ir vyr. redaktorių Valdą Vasiliauską taip
250 pat gerbiu, ypač... ypač – čia jau nebus į Jūsų klausimą, bet – ypač skaudina tai
251 teismai, prokuratūra, saugumo – saugumas dirba ne Lietuvai.

252 („Jonai (vardas pakeistas – G.R.), dar pasakyk, kad žiniasklaida labai daug neigiamo
253 informacijos – kas gerai, jie neskelbia, kas tik blogai...“ – žmona įsiterpia.)

254 **R.:** Tai aš tą... tą pesimizmą, taip, įvaro labai daug pesimizmo, bereikalingo
255 pesimizmo ir čia, sakykim, žmonės, ir... – dalis ir emigruoja dėl tokios atmosferos.
256 Toliau, reiškia, didžiuliai pinigai bankuose, atiduoda į bankus pinigus, o jų ne... ne...
257 neleidžia į apyvartą, pinigų – tai vat ir čia, manau, kad ne vienintelės blogos pusės vat
258 šito pesimizmo dirbtino. Ypač, sakykim, tokios partijos, kaip Pakso – tas Mazuronis
259 uteniškis, tai man gėda būti uteniškiu (*juokiasi*), todėl, kad toks Mazuronis, jisai
260 dominuoja. Ir ne tik – socialdemokratai yra nenuoširdūs, ir tai jokios ten
261 socialdemokratijos nėra, didžiausias kiekis milijonierių toj partijoj, ir ką čia kalbėt.
262 Jau nekalbu apie Uspaskichą ar Valinską. Esam naivuoliai, aš taip galvoju, kad mes
263 esam dar viduje vergai, ir todėl dažniausiai balsuojam ne „už“, o „prieš“, kažkam
264 keršydami balsuojam, o iš tikrųjų keršijam patys sau.

265 **I.:** **Tai vyresnių žmonių vaizdavimo kažką Jūs net...**

266 **R.:** Taip, tikrai nepastebiu.

267 **I.:** **Neužkliūva.**

268 **R.:** Ne, nepastebėjau.

269 **I.:** **Gal ką nors pasakytumėt apskritai apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės ją**
270 **patiria? Gal aš kažko nepaliečiau, kažkokio svarbaus aspekto?**

271 **R.:** Nu, čia subtilūs tie dalykai. Kažko tai labai... ką nors išmintingo šitoj vietoj aš...
272 Kažkaip jeigu žmogus turi kažkokius tikslus, sakykim, esu šioks toks praktikuojantis
273 katalikas, tai ten kažkokią lyg atsvarą, lyg tai kažkokią užuojautą gauni, lyg tai
274 kažkokį tikrumą, tai va, o... o nepatogumų tai ką jau minėjau, tiek jau ir minėjau. O
275 šiaip ką nors papildomai pasakyt negalėčiau.

276 **I.:**

Ačiū.

Demografiniai duomenys: 78 metų vyras, išsimokslinimas aukštasis, vedęs, gyvena
su žmona ir vaiku, pajamos asmeniui – tarp 601 – 900 lt per mėnesį, dirba.

1 **Interviu Nr. 24**

2

3 **I.: Kaip manote, kada žmogus ima senti?**

4 **R.:** (*Pauzė*) sunkus klausimas. Man atrodo, niekad ir... – nu, bent aš jau
5 neįsivaizduoju. Man dabar 63 metai. Man atrodo, kad aš dar nesenstu – aš dar *nesena*,
6 ta prasme (*akcentas respondentės – G.R.*). Ne nesenstu, bet aš dar nesena. Vis tiek
7 širdis lieka jauna, kaip ten bebūtų. Man prieš daugelį metų teta sakė – aš tada
8 nesupratau, aš tada buvau visai jauna, gal 18-20 metų – sakė, širdis nesensta. Ir dabar,
9 sako, man norisi bėgti, lėkti, kažkur kažką daryt – kaip jaunystėj, kaip vaikystėj. Tai iš
10 tiesų, tik kai pagalvoji, kiek tau metų, tai pasidaro baisu. Ir su kuo nepakalbi, visi bijo
11 senatvės, nors kaip gražiai bekalba apie tą senatvę – kad jina graži, kad jina tokia,
12 kaip sakyti, gali būti ir turininga, ir... bet visi bijome pasenti. Tegu bus be ligų, tegu –
13 vis tiek.

14 **I.: Vis tiek, iš principo bijo – amžiaus bijo?**

15 **R.:** Taip, taip.

16 **I.: Tai senti reiškia tiesiog didesnį metų skaičių, taip išeina, nepaisant viso kito,
17 kas ten bebūtų?**

18 **R.:** Taip, taip, jo. Taip, metų skaičių reiškia.

19 **I.: Ar... aha, Jūs sakote, dar nesat sena, bet Jūs tikriausiai pastebėjote, kad
20 senstate?**

21 **R.:** Žinoma, tai žinoma.

22 **I.: Ir kada tai buvo, ir kaip? Kas tie rodikliai?**

23 **R.:** Kažkur nuo 50 metų. Aš pagalvojau, aha, man 50 metų, bet aš neatrodau, kad man
24 50 metų – nes taip man neduoda kažkodėl, nežinau, bet neduoda daugelis, va taip.
25 Nors mano mamai – jina irgi... vat dabar mano mamai 88 metai, jai 70 metų, daugiau
26 niekas neduotų, 72, nu, maksimum 75. Nu, pas mus, matyt, kažkaip tai genuose tas. Ir
27 kažką Jūs klausėte? Pamišau.

28 **I.: Kada ir kaip pastebėjote? Kaip?**

29 **R.:** Nuo 50 m. Nu, kaip? Gal truputį tempas sulėtėjo - pradėjo lėtėti tempas. Jau
30 pajutau, kartais mažiau pajudi, ir sąnariai jau pradeda kaip ir stingti. Kažkur prieš 60
31 metų pradėjau šitą jausti tarpais. Anksčiau nejausdavau nei svorio savo, nieko. Tai aš
32 taip stengiuosi, kad svoris neaugtų, kad nejausčiau tada, nejausčiau aš jo.

33 **I.: Ir ką Jums tai reiškė, kai pastebėjote pirmuosius požymius?**

34 **R.:** Nu, liūdna. Liūdna. Tai pagalvoji, nu, kad natūralu: viskas susidėvi, metalas – ir
35 tas susidėvi, ką čia žmogus, gyvas organizmas.

36 **I.:** O dabar kaip vat suvokiat tą procesą – jau praėjo nemažai laiko?

37 **R.:** Na, jis toliau vyksta. Toliau vyksta. Reikia priimti taip, kaip yra, ir niekur čia
38 nepabėgsi.

39 **I.:** Ar pastebėjus tuos pokyčius, pasikeitė Jūsų gyvenimas?

40 **R.:** Ne, pradžioj nepasikeitė, nors... dabar kažkaip tai... Jeigu aš būčiau labai
41 užsiėmusi, tai aš apie tai negalvočiau. Apie tempo lėtinimą aš negalvočiau. Neaišku,
42 kiek aš... kiek aš sugebėčiau, kiek aš spėčiau. Bet tik tiek, kad atsiranda, nori nenori,
43 daug laisvo laiko. Vis tiek išėjai į pensiją – aš dar įsidarbinau nors puse etato, pusė
44 dienos dirbu – va toks pusdienis jau užimtas yra, o kitą pusdienį tai kažkur tai
45 namuose, tai mieste išvažiuoju koki reikalą... Bet visumoj aš labai nelaukiu
46 šventadienių. Visiškai nelaukiu šventadienių.

47 **I.:** Per daug laisvo laiko?

48 **R.:** Taip. Nebėra veiklos – vyras mirė, kol dviese buvom, buvo kažkoks gyvenimas
49 bendras. O kai vyras mirė, aš iš viso galvojau, aš nebeturiu gyvenimo. Kažkaip tai –
50 ką aš viena veiksiu? Kam ir kodėl man kažką stengtis, kažką tai veikt, kažko norėti?
51 Buvo tokia vat užėjusi... tokia depresinė, tokia nuotaika vienu metu, bet kažkaip tai
52 paskui – po truputį, po truputį atsigausi.

53 **I.:** Kaip manot, ar senatvė turi privalumų?

54 **R.:** Ne, man atrodo, nėra čia jokių privalumų (*juokiasi*) – absoliučiai jokių.

55 **I.:** O trūkumų?

56 **R.:** Trūkumų daug. Trūkumų daug. Mažai kam reikalingas esi, mažai kam įdomus.
57 Nebe toks įdomus esi. Tai vat taip.

58 **I.:** Kaip manote, ar Jūsų kūnas atspindi tai, kas Jūs iš tikro esate?

59 **R.:** (*Atodūsis*) turbūt.

60 **I.:** Nėra tokio kontrasto tarp to, kaip Jūs viduje save patiriate ir iš šalies?

61 **R.:** Ne, ne, nėra. Nekonfliktuoju aš.

62 **I.:** Ar kiti pastebi Jūsų senėjimą?

63 **R.:** Žinoma, pastebi. Tiesiogiai niekas nesako, bet tai čia, nu, neįmanoma nepastebėt.

64 **I.:** O gal reakcijų kažkokių, gal neverbalinių ar kažko tai?

65 **R.:** Nea, aš galbūt pastebėčiau reakciją žmonių, su kuriais labai seniai buvau
66 susitikus. Bet dabar kažkaip neteko šiuo metu susitikti, kas mane būtų nematęs koki
67 20 – 30 metų, bet ir tai, man atrodo, kad labai neparodytų, gal tik mintyse pagalvotų

68 trupučiuką. Nu kad visi senstam. Aš pati pamatau žmones, kuriuos rečiau pamatau,
69 kaip jie sensta. Tai natūralu. Ir aš taip pat.

70 **I.: O nepažįstami – mieste, kažkur įstaigose? Ar jaučiate skirtumą vat, kuri**
71 **„pirašytumėt“ amžiui, elgesio su Jumis – ar nieko tokio nėra?**

72 **R.:** Ne. Nejaučiu aš nieko tokio.

73 **I.: Ar stengiatės išlikti jaunatviška?**

74 **R.:** Taip.

75 **I.: Ir kaip to siekiate?**

76 **R.:** Stengiuosi kažkaip tai, save prižiūriu, į aprangą žiūriu – nu tikrai, ypatingai
77 aprangai aš kreipiu dėmesį.

78 **I.: O kokia ta apranga?**

79 **R.:** Jaunatviška. Man apranga turi būti jaunatviška – nenutįsę, nenudribę rūbai, bet vat
80 tas stilius vis tiek jaunatviškas.

81 **I.: Ir madingi turi būti?**

82 **R.:** Taip. Taip, taip - kiek... kiek... kiek va taip įmanoma. Ypatingai madų nesivaikau,
83 bet... bet va taip kažkiek tai žiūriu, kad bent jau neatsilikt.

84 **I.: Ir minėjot, dietos laikotės.**

85 **R.:** Taip, va dabar pradėjau laikytis. Kažkaip tai buvo čia geras pusmetis, kad man
86 buvo valgymas, pavakariai ypatingai, kaip nusiramimas.

87 **I.: Tai viskas į svorį.**

88 **R.:** Jo. Pavalgyti, pakramtyti, ir pradėjau žiūrėti, kad pradėjo augti svoris, nors dabar
89 tik savaitė laiko, kai po šešių nebevalgau - po truputį jau pradeda kristi. Aš visą laiką
90 šitaip reguliavau savo svorį – po šešių nevalgau ir dienos metu neprisivalgydavau
91 sočiai. Ir man natūraliai labai gražiai svoris pradėdavo... į savo išvaizdą.

92 **I.: Tai čia negalima priskirti jaunatviškumo siekimui – Jūs ir anksčiau tą**
93 **darydavot?**

94 **R.:** Ne, ne, aš ir anksčiau tą patį darydavau.

95 **I.: O mankštinatės, sportuojate?**

96 **R.:** Taip. Truputį rytais, šiek tiek, kol pusryčiai gaminasi, kol košė verda, ir, žodžiu,
97 10 min. bėgu vietoj, paskui šiek tiek sąnariams pratimėliai, tai va, tai užtrunka gal
98 kokį 20 min. iš viso.

99 **I.: Gal naudojate kremus prieš senėjimą?**

100 **R.:** Nu taip, naudoju.

101 **I.: O plaukų dažymas...**

102 **R.:** Taip.

103 **I.:** ...nuo kada?

104 **R.:** Aš plaukus seniai – kai tik pradėjo žilų plaukų atsirasti daugiau, jau išryškėjo, aš
105 dažau, visą laiką dažau.

106 **I.:** Gal darėtės plastinę operaciją?

107 **R.:** Ne.

108 **I.:** O ar darytumėt?

109 **R.:** Gal kažkada daryčiau, bet šiuo metu dar skaitau, kad ne, nereikalinga.

110 **I.:** O ką galvojat apie tuos, kurie daro?

111 **R.:** Aš labai dviprasmiškai į tai, visa tai žiūriu. Yra žmonės, kurie protingai visa tai
112 daro, ir yra tie, kuriems jau kaip liga, kurie nustot negali – vieną po kitos, ir jaunimas.
113 Ypatingai jaunimo aš visiškai nesuprantu. Jeigu nėra ypatingų ten fizinių akivaizdžių
114 trūkumų arba po... po traumų kokių - aš suprantu, tai būtinybė - bet kai jaunos panelės
115 ir ten krūtis didinasi... Nu galbūt, galbūt... ir...ir...ir...ir...ir... veidus savo darko visaip
116 kaip – aš skaitau, kad čia pirma laiko nieko nereikia daryt, viskam savo laikas
117 (*šypteli*).

118 **I.:** Tai tikriausiai manot, kad svarbu išlikti jaunatvišku.

119 **R.:** Taip.

120 **I.:** O kodėl?

121 **R.:** Aš nežinau. Aš anksčiau savo vyrui norėjau patikti ir vien dėl to aš stengdavausi
122 gerai atrodyti, kad jam būtų.... jam būdavo tai malonu prieš kitus. Kažkaip tai jis visą
123 laiką man komplimentus pasakydavo. Vienu žodžiu, jis sako, tu vat kažką pasidarei,
124 kad tu vat gerai atrodai. Ir jis va vis lygindavo mane su kitų žmonomis, netgi
125 palygindavo kažkiek. Ir jis būdavo patenkintas. Ir... o...o...o šiuo metu, nu, bendrai
126 visą gyvenimą aš ir sau norėjau patikti. Ne taip kažkas pas mane, netvarkoj – aš būnu
127 nepatenkinta. Taip pat kai namuose, mano namai nesutvarkyti yra, aš būnu pikta, irzli
128 ir kai aš susitvarkau – aš tada patenkinta, galiu sėdėti, galiu kavą gert, galiu *kai fuot*, aš
129 sau galiu šventę kažkoku būdu susigalvot.

130 **I.:** Ar yra pasitaikę situacijų, kai jautėtės sena arba per sena?

131 **R.:** Taip, aš jaučiuosi sena (*juokiasi*) šalia anūkų savo. Jaučiuosi, kad aš jau sena, jau
132 močiutė. Kol anūkai buvo maži, tai dar ta „močiutė“ taip kaip ir „nelipo“, atrodo, kaip
133 ir... kaip ir dar n... nepriimdavau aš grynai, kad močiutė. Atrodo, galėtų kaip nors
134 kitaip vadinti – ar motutė, ar motinėlė, ar kažkaip tai – dar nesinorėjo būti močiute

135 arba senele. O dabar tai labai myliu savo anūkus, ir man labai smagu, kada jie į mane
136 kreipiasi, tik tiek, kad aš jau jaučiuosi vien prieš juos...

137 **I.: Jūs gyvenate su anūkais kartu, ar ne?**

138 **R.:** Taip, mūsų namas per pusę.

139 **I.: Jūs čia kas dieną... O pavyzdžiui, vardu vadinti nepasiūlot - nenorit, kad Jus**
140 **anūkai vardu vadintų?**

141 **R.:** Ne. Kažkaip ne. Ne.

142 **I.: Nesinorėtų.**

143 **R.:** Kažkaip tai iš šalies atrodytų nelabai.

144 **I.: Ar Jums yra tekę jaustis nejaukiai dėl savo amžiaus, bandyti jį slėpti?**

145 **R.:** Man yra sunku pasakyti... – vat dabar pastebėjau per keletą metų, gal nuo 60
146 metų, kad man... Kai manęs paklausia, kiek man metų, man sunku prisipažinti, kad
147 man tiek metų. Aš kiekvieną kartą va taip per prievartą tai padarau, save priverčiu taip
148 pasakyti.

149 **I.: O išsisukti nebandot?**

150 **R.:** Ne, išsisukti nebandau, meluoti ne.

151 **I.: Gal nebūtina žinot?**

152 **R.:** Tai jeigu yra proga, aš... aš išsisuku tuo metu, bet ten kur reikia pasakyti, tai
153 reikia, jeigu klausia, pavyzdžiui, gydytojas klausia, kiek Jums metų.

154 **I.: Ir net tuomet yra sunku pasakyti?**

155 **R.:** Taip, taip. Norėčiau, kad būtų mažiau – 50, bent jau va taip. Norėčiau, kad būtų
156 mažiau.

157 **I.: Kaip manot, ar vyresnio amžiaus žmones gerbiame mūsų visuomenėje? Ar su**
158 **jais tinkamai elgiamasi?**

159 **R.:** Man atrodo, kad taip, kad pakankamai gerbiam, man atrodo, bent jau aš nesu
160 susidūrus su kažkokia nepagarba senam žmogui, tikrai ne. Na, nėra tekę man susidurti
161 su tuo.

162 **I.: Ir jie užima deramą vietą?**

163 **R.:** Taip.

164 **I.: Jūs tikriausiai skaitote spaudą, žiūrite televiziją?**

165 **R.:** Taip.

166 **I.: Kaip manote, ar žiniasklaida tinkamai vaizduoja vyresnio amžiaus žmones?**

167 **R.:** Mūsų žiniasklaida, jie daugiau... daugiau skandalus visokius nušviečia, man
168 atrodo, šiaip vat apie pagyvenusius žmones tikrai mažai labai rašo. Man atrodo, tikrai

169 labai mažai, beveik visai nerašo, sakyčiau. Jeigu ten sveikatos, kažkokiam
170 straipsnelyje apie sveikata, rekomendacijos kokios – gydytojo va dažniausiai būna, o
171 šiaip – ne, žiniasklaidai neįdomūs žmonės seni.

172 **I.: Gal dar pasakytumėt ką nors apskritai apie senatvę – kas tai yra, kaip žmonės
173 ją patiria? Gal ką svarbaus praleidau?**

174 **R.:** (*Pauzė, atodūsis*) sunku pasakyt. Yra nebaisi senatvė, jeigu yra vaikai. Bet jeigu
175 vaikų kas neturi, aš neįsivaizduoju, turbūt labai sunku.

176 **I.: O minėjot, liūdina. Kas liūdina ir ko bijoma?**

177 **R.:** Bijom mirties. Mirties aš visą laiką bijojau. Ir bijau. Ir kai vyras sirgo, aš daug
178 skaičiau apie mirtį. Tuomet psichologai rekomendavo pradėti gedėti iš anksto. Aš
179 prieš kokius du metus pradėjau skaityti apie mirtį, apie ligas, kurios...

180 **I.: ...nepagydomos**

181 **R.:** jo, kurios nepagydomos. Ir kažkaip man truputį padėjo. Aš anksčiau, jeigu skaitau
182 ir pamačiau žodį „mirtis“, aš praleisdavau, aš apsimesdavau, kad aš nematau, aš
183 peršokdavau.

184 **I.: Čia jau po vyro mirties?**

185 **R.:** Ne, prieš. Prieš. Mano vyras 3 metus tiktai sirgo, tai čia yra labai mažai. Man tie 3
186 metai tai kaip 3 mėnesiai. Nors kitiems atrodo vat, ilgai žmogus serga – 3 metus, o man
187 tai buvo labai trumpai, nes aš įsivaizdavau, kad jis ilgiau sirgs.

188 **I.: Tarsi nespėjot pasiruošt, ar ne?**

189 **R.:** Nespėjau. Nespėjau, ir taip netikėtai viskas įvyko, tik tiek, paguoda tokia, kad
190 labai lengvai mirė, tiesiog miegodamas užgeso, ir viskas – tai va čia yra paguoda.
191 Šiaip tai bai-su. Kaip mano vyras išėjo iš šio pasaulio, tai baisu. Buvo sveikas
192 sveikiausias žmogus (*verkia*). Jam pripažino tokią ligą, kuri Lietuvoj negydoma - iš
193 viso negydoma, niekur negydo. Atrofavosi visi raumenys, visų raumenų atrofija. <...>
194 (apie vyro liga)

Demografiniai duomenys: 63 m. moteris, išsimokslinimas specialus vidurinis, našlė,
gyvena su vaikais, pajamos didesnės nei 901 Lt / mėn., dirba.

Priedas Nr. 6: naudota EST klausimyno dalis

**EUROPOS SOCIALINIS TYRIMAS
(Pagrindinis klausimynas)**

LIETUVA

(4 banga, 2008/9)

Vykdytojai:

Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyvas (LiDA)

IR

UAB „Baltijos tyrimai“

**Kaunas ir Vilnius
2008/2009**

[RAŠYTI INTERVIU PRADŽIOS DATA: !__!__! diena !__!__! mėnuo !__!__! metai

[RAŠYTI INTERVIU PRADŽIOS LAIKĄ: !__!__! val. !__!__! min. (naudoti 24 valandų formatą)

O dabar norėtume užduoti jums keletą klausimų apie žmogaus amžiaus tarpsnius.

E1. Kaip manote, kokio amžiaus žmonės paprastai nebevedinami jaunais?

/JEI RESPONDENTAS ATSAKO „TAI PRIKLAUSO“ ARBA „NĖRA TOKIO AMŽIAUS“, PRIIMTI ATSAKYMĄ IR DAUGLIAU NEKLAUSINĖTI/

/JEI RESPONDENTAS NURODO AMŽIAUS INTERVALĄ, PAPRAŠYTI NURODYTI KONKRETŲ AMŽIŲ TAME INTERVALE/

ĮRAŠYTI AMŽIŲ:

(Atsisakė nurodyti)	777
(Nežino)	888
(Tai priklauso nuo žmogaus)	000
(Nėra tokio amžiaus)	222

E2. O kokio amžiaus žmonės, jūsų nuomone, paprastai pradeda vadinti senais?

/JEI RESPONDENTAS ATSAKO „TAI PRIKLAUSO“ ARBA „NĖRA TOKIO AMŽIAUS“, PRIIMTI ATSAKYMĄ IR DAUGLIAU NEKLAUSINĖTI/

/JEI RESPONDENTAS NURODO AMŽIAUS INTERVALĄ, PAPRAŠYTI NURODYTI KONKRETŲ AMŽIŲ TAME INTERVALE/

ĮRAŠYTI AMŽIŲ:

(Atsisakė nurodyti)	777
(Nežino)	888
(Tai priklauso nuo žmogaus)	000
(Nėra tokio amžiaus)	222

PADUOTI RESPONDENTUI 43 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E3. Naudodamiesi šia kortele, nurodykite, kuriai amžiaus grupei save labiausiai priskirtumėte? Jeigu jūs save laikote labai jaunu/-a, nurodykite langelį, esantį virš „A“ raidės. Jeigu save laikote labai senu/-a, nurodykite langelį, esantį virš „J“ raidės. Kitais atvejais nurodykite bet kurį kitą langelį. Man pasakykite tik raidę po langeliu, kurį pasirinkote.

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

A	01
B	02
C	03
D	04
E	05
F	06
G	07
H	08
J	09
(Atsisakė nurodyti)	77
(Nežino)	88

PADUOTI RESPONDENTUI 44 KORTELE (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E4. Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, ar jūs stipriai ar silpnai save tapatinate su nurodyta amžiaus grupe. Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės, kur 0 reiškia, kad jūs save labai silpnai tapatinate su nurodyta amžiaus grupe, o 10 – kad jūs save tapatinate labai stipriai.

*/„NURODYTA AMŽIAUS GRUPĖ“ YRA AMŽIAUS GRUPĖ, KURIĄ RESPONDENTAS NURODĖ ATSAKYDAMAS Į E3 KLAUSIMĄ/
/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/*

	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88 (Nežino)
Labai silpnai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe											Labai stipriai save tapatinu su nurodyta amžiaus grupe	

(Savęs netapatina su jokia/nurodyta amžiaus grupe)

55

Toliau užduosiu keletą klausimų apie skirtingoms amžiaus grupėms priklausančių žmonių socialinę padėtį. Sakydamas/-a „socialinė padėtis“ turiu galvoje užimamą padėtį ar prestižą visuomenėje, o ne priklausymą kokioms nors socialinėms grupėms ar dalyvavimą socialinėje veikloje.

PADUOTI RESPONDENTUI 45 KORTELE (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

Mane domina jūsų nuomonė apie tai, kaip daugelis Lietuvoje vertina socialinę padėtį žmonių, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų, nuo 40-ties iki 50-ties metų, ir virš 70-ties metų?

Taigi naudodamiesi šia kortele, atsakykite, kaip, jūsų nuomone, daugelis Lietuvoje vertina socialinę padėtį ...

/VARIANTUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMĄ VARIANTĄ/

		Ypatingai žema socialinė padėtis										Ypatinga i aukšta socialinė padėtis		Nežino				
E5.	... žmonių, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	09	10	8	8
E6.	... žmonių, kuriems yra nuo 40-ties iki 50-ties metų?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	09	10	8	8
E7.	... ir žmonių, kuriems yra virš 70-ties metų?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	09	10	8	8

Toliau užduosiu keletą klausimų apie žmones, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų.

PADUOTI RESPONDENTUI 46 KORTELE (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, ar jums kelia nerimą dalykai, kuriuos aš paminėsiu. Įvertinkite juos skalėje nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad jie nekelia jums jokio nerimo, o 10 – kad kelia jums ypatingai didelį nerimą.

Taigi ar jums kelia nerimą ...

/VARIANTUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMĄ VARIANTĄ/

		Nekelia jokio nerimo										Kelia ypatingai didelį nerimą		Nežino			
E8.	... dabartinis	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	09	10	8	

E9.	Žmonių, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų, nusikalstamumo lygis?	0	1	2	3	4	5	6	7	8			8
	... tai, kad darbdaviai, priimdami į darbą, gali teikti pirmenybę žmonėms, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų, o ne žmonėms, kuriems yra 40 ir daugiau metų?	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	09	10

PADUOTI RESPONDENTUI 47 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E10. Kaip jūs manote, ar dauguma žmonių, kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų, daro teigiamą ar neigiamą poveikį įprastoms elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms Lietuvoje? Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės, kurioje 0 reiškia, kad jų poveikis ypač neigiamas, o 10 – kad jų poveikis ypač teigiamas.
/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88
Ypač neigiamas poveikis										Ypač teigiamas poveikis	(Nežino)
(Nedaro jokie poveikio)										55	

PADUOTI RESPONDENTUI 48 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E11. Apskritai kalbant, kaip jūs manote, koks yra žmonių nuo 20-ties iki 30-ties metų indėlis į Lietuvos ekonomiką: labai mažas ar labai didelis? Atsakydami naudokitės šia kortele, kurioje 0 reiškia, kad jų indėlis į Lietuvos ekonomiką yra labai mažas, o 10 – kad jų indėlis į Lietuvos ekonomiką yra labai didelis.
/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	8
Jų indėlis į Lietuvos ekonomiką labai mažas										Jų indėlis į Lietuvos ekonomiką labai didelis	(Nežino)

O dabar užduosiu keletą klausimų apie žmones, kuriems yra virš 70-ties metų.

PADUOTI RESPONDENTUI 49 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E12. Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, sutinkate ar nesutinkate su tuo, kad žmonės virš 70-ties šiuo metu yra našta Lietuvos sveikatos apsaugos sistemai? Kortelėje 0 reiškia, kad jie nėra jokia našta, o 10 – kad jie yra labai didelė našta.
/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	8
Nėra jokia našta										Yra labai didelė našta	(Nežino)

PADUOTI RESPONDENTUI 50 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E13. O kaip jūs galvojate, ar dauguma žmonių, kuriems yra virš 70-ties metų, daro teigiamą ar neigiamą poveikį įprastoms elgesio normoms, papročiams ir tradicijoms Lietuvoje? Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės, kurioje 0 reiškia, kad jų poveikis ypač neigiamas, o 10 – kad jų poveikis ypač teigiamas.

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88
Ypač neigiamas poveikis										Ypač teigiamas poveikis	(Nežino)
(Nedaro jokio poveikio)										55	

PADUOTI RESPONDENTUI 51 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E14. Apskritai kalbant, kaip jūs manote, koks yra žmonių virš 70-ties metų indėlis į Lietuvos ekonomiką: labai mažas ar labai didelis? Atsakydami naudokitės šia kortele, kurioje 0 reiškia, kad jų indėlis į Lietuvos ekonomiką yra labai mažas, o 10 – kad jų indėlis į Lietuvos ekonomiką yra labai didelis.

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88
Jų indėlis į Lietuvos ekonomiką labai mažas										Jų indėlis į Lietuvos ekonomiką labai didelis	(Nežino)

Iki šiol klausinėjau jūsų asmeninės nuomonės. Toliau norėčiau sužinoti jūsų nuomonę apie tai, kaip dauguma Lietuvos gyventojų vertina skirtingo amžiaus žmones.

PADUOTI RESPONDENTUI 52 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, ar gali būti, kad dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad žmonės nuo 20-ties iki 30-ties metų ...

/TEIGINIUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMĄ VARIANTĄ/

		Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano				Labai gali būti, kad dauguma taip mano				Nežino
E15	... yra draugiški?	0	1	2	3	4				8
E16	... yra kompetentingi?	0	1	2	3	4				8
E17	... laikosi aukštų moralės standartų?	0	1	2	3	4				8
E18	... yra verti pagarbos?	0	1	2	3	4				8

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 52 KORTELĘ

O dabar norėčiau paklausti jūsų nuomonės apie žmones, kuriems yra virš 70-ties metų. Naudodamiesi ta pačia kortele,

atsakykite, ar gali būti, kad dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad žmonės virš 70-ties metų ...
 /TEIGINIUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMĄ VARIANTĄ/

		Visiškai negali būti, kad dauguma taip mano					Labai gali būti, kad dauguma taip mano	Nežino
E19	... yra draugiški?	0	1	2	3	4	8	
E20	... yra kompetetingi?	0	1	2	3	4	8	
E21	... laikosi aukštų moralės standartų?	0	1	2	3	4	8	
E22	... yra verti pagarbos?	0	1	2	3	4	8	

PADUOTI RESPONDENTUI 53 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E23. Prašau pasakyti, kaip jūs manote, ar **daugumai** Lietuvos gyventojų būtų priimtina ar nepriimtina, jei jų vadovu taptų tinkamos kvalifikacijos 30-ties metų žmogus? Atsakydami naudokitės šia kortele, kurioje 0 reiškia, kad daugumai gyventojų tai būtų visiškai nepriimtina, o 10 – kad daugumai gyventojų tai būtų visiškai priimtina.
 /PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88
Visiškai nepriimtina										Visiškai priimtina	(Nežino)
(Priklauso nuo aplinkybių)										55	

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 53 KORTELE

E24. O dabar, prašau pasakyti, kaip jūs manote, ar **daugumai** Lietuvos gyventojų būtų priimtina ar nepriimtina, jei jų vadovu taptų tinkamos kvalifikacijos 70-ties metų žmogus? Atsakydami naudokitės ta pačia kortele, kurioje 0 reiškia, kad daugumai žmonių tai būtų visiškai nepriimtina, o 10 – kad daugumai žmonių tai būtų visiškai priimtina.
 /PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	88
Visiškai nepriimtina										Visiškai priimtina	(Nežino)
(Priklauso nuo aplinkybių)										55	

PADUOTI RESPONDENTUI 54 KORTELE (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, ar gali būti, kad **dauguma** Lietuvos žmonių žmonėms nuo 20-ties iki 30-ties metų jaučia ...
/TEIGINIUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMA VARIANTA/

		Visiškai negali būti, kad dauguma tai jaučia				Labai gali būti, kad dauguma tai jaučia				Nežino
		0	1	2	3	4	5	6	7	8
E25	... pavydą?	0	1	2	3	4				8
E26	... gailėstį?	0	1	2	3	4				8
E27	... susižavėjimą?	0	1	2	3	4				8
E28	... paniką?	0	1	2	3	4				8

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 54 KORTELE

O ar gali būti, kad **dauguma** Lietuvos žmonių žmonėms virš 70-ties metų jaučia ...
/TEIGINIUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMA VARIANTA/

		Visiškai negali būti, kad dauguma tai jaučia				Labai gali būti, kad dauguma tai jaučia				Nežino
		0	1	2	3	4	5	6	7	8
E29	... pavydą?	0	1	2	3	4				8
E30	... gailėstį?	0	1	2	3	4				8
E31	... susižavėjimą?	0	1	2	3	4				8
E32	... paniką?	0	1	2	3	4				8

Toliau – vėl keli klausimai apie jūsų asmeninį požiūrį į skirtingo amžiaus žmones.

PADUOTI RESPONDENTUI 55 KORTELE (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E33. Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, ar žmones nuo 20-ties iki 30-ties metų jūs, apskritai, vertinate teigiamai ar neigiamai? Pasirinkite atsakymą skalėje nuo 0 iki 10, kurioje 0 reiškia, kad juos vertinate ypač neigiamai, o 10 – kad juos vertinate ypač teigiamai.
/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTA/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	8
Ypač neigiamai										Ypač teigiamai	8
											(N e ž i n o)

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 55 KORTELE

E34. O žmones virš 70-ties metų jūs, apskritai, vertinate teigiamai ar neigiamai? Atsakydami naudokitės ta pačia kortele.

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	8
Ypač neigiamai										Ypač teigiamai	8
											(
											N
											e
											ži
											n
											o
)

PADUOTI RESPONDENTUI 56 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

Naudodamiesi šia kortele, atsakykite, ar dažnai per pastaruosius 12 mėnesių kas nors rodė jums išankstinį priešišumą arba neteisingai su jumis elgėsi dėl ...

/VARIANTUS RESPONDENTUI PERSKAITYTI GARSIAI PO VIENĄ IR TIES KIEKVIENU IŠ JŲ PAŽYMĖTI ATITINKAMĄ VARIANTĄ/

	Niekada					Labai dažnai	Nežino
	0	1	2	3	4	8	
E35. ... jūsų amžiaus?	0	1	2	3	4	8	
E36. ... jūsų lyties?	0	1	2	3	4	8	
E37. ... jūsų rasės ar tautybės?	0	1	2	3	4	8	

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 56 KORTELE

E38. Ar per pastaruosius 12 mėnesių buvo situacijų, jei iš viso tokių buvo, kai atrodė, kad kas nors su jumis elgiasi nepagarbiai dėl jūsų amžiaus, pavyzdžiui, jus ignoruoja arba žvelgia iš aukšto?

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Niekada					Labai dažnai	Nežino
0	1	2	3	4	8	

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 56 KORTELE

E39. O kalbant konkrečiai, ar per pastaruosius 12 mėnesių buvo situacijų, kai kas nors su jumis pasielgė netinkamai dėl jūsų amžiaus, pavyzdžiui, įžeidinėjo, užgauliojo ar neaptarnavo jūsų? Atsakydami naudokitės ta pačia kortele. */„UŽGAULIOJIMAS“ APIMA IR PSICHOLIGINĮ, IR FIZINĮ UŽGAULIOJIMĄ/*

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Niekada					Labai dažnai	Nežino
0	1	2	3	4	8	

Toliau užduosiu keletą klausimų apie jūsų draugus, o po to – apie jūsų šeimą.

PADUOTI RESPONDENTUI 57 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E40. Kiek maždaug jūs turite draugų (ne šeimos narių), jaunesnių nei 30-ties metų amžiaus? Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės.

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Neturiu tokio amžiaus draugų	1
Turiu vieną	2
2-5	3
6-9	4
10 ir daugiau	5
(Nežino)	8

PEREITI PRIE E42 KLAUSIMO

TOLIAU UŽDUOTI E41 KLAUSIMĄ

PADUOTI RESPONDENTUI 58 KORTELĖ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E41. Ar jūs galite su kuriuo nors iš šių draugų aptarti asmeninius klausimus, tokius kaip, pavyzdžiui, jausmai, pažiūros ar išgyvenimai? Pasirinkite tinkamiausią atsakymo variantą iš šios kortelės.
/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

- Galiu aptarti visus asmeninius klausimus 01
- Galiu aptarti beveik visus asmeninius klausimus 02
- Galiu aptarti daugumą asmeninių klausimų 03
- Galiu aptarti kai kuriuos asmeninius klausimus 04
- Galiu aptarti vieną kitą asmeninį klausimą 05
- Negaliu aptarti jokių asmeninių klausimų 06
- (Nežino) 88

KLAUSTI VISŲ RESPONDENTŲ:

PADUOTI RESPONDENTUI 59 KORTELĖ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E42. Kiek maždaug jūs turite draugų (ne šeimos narių), vyresnių nei 70-ties metų amžiaus? Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės.
/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

- Neturiu tokio amžiaus draugų 1
- Turiu vieną 2
- 2-5 3
- 6-9 4
- 10 ir daugiau 5
- (Nežino) 8

PEREITI PRIE E44 KLAUSIMO

TOLIAU UŽDUOTI E43 KLAUSIMĄ

PADUOTI RESPONDENTUI 60 KORTELĖ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E43. Ar jūs galite su kuriuo nors iš šių draugų aptarti asmeninius klausimus, tokius kaip, pavyzdžiui, jausmai, pažiūros ar išgyvenimai? Pasirinkite tinkamiausią atsakymo variantą iš šios kortelės.
/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

- Galiu aptarti visus asmeninius klausimus 01
- Galiu aptarti beveik visus asmeninius klausimus 02
- Galiu aptarti daugumą asmeninių klausimų 03
- Galiu aptarti kai kuriuos asmeninius klausimus 04
- Galiu aptarti vieną kitą asmeninį klausimą 05
- Negaliu aptarti jokių asmeninių klausimų 06
- (Nežino) 88

KLAUSTI VISŲ RESPONDENTŲ:

E44. Prašau pasakyti, kiek jums metų?

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI/

- 29 m. arba mažiau 1
- 30 m. arba daugiau 2
- (Atsisakė nurodyti) 7
- (Nežino) 8

PEREITI PRIE E47 KLAUSIMO

TOLIAU UŽDUOTI E45 KLAUSIMĄ

E45. Ar jūs turite vaikų arba anūkų, kuriems yra nuo 15-kos iki 30-ties metų?

Taip	1	PEREITI PRIE E46 KLAUSIMO
Ne	2	TOLIAU UŽDUOTI E47 KLAUSIMĄ
(Atsisakė nurodyti)	7	
(Nežino)	8	

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 60 KORTELE

E46. Ar jūs galite su kuriuo nors iš šių vaikų ar anūkų aptarti asmeninius klausimus, tokius kaip, pavyzdžiui, jausmai, pažiūros ar išgyvenimai? Pasirinkite tinkamiausią atsakymo variantą iš šios kortelės.

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI/

Galiu aptarti visus asmeninius klausimus	01
Galiu aptarti beveik visus asmeninius klausimus	02
Galiu aptarti daugumą asmeninių klausimų	03
Galiu aptarti kai kuriuos asmeninius klausimus	04
Galiu aptarti vieną kitą asmeninį klausimą	05
Negaliu aptarti jokių asmeninių klausimų	06
(Nežino)	88

KLAUSTI VISŲ RESPONDENTŲ:

E47. Ar jūs turite šeimos narių ar artimų giminių, vyresnių nei 70-ties metų?

/„ŠEIMOS NARIAI AR ARTIMI GIMINAIČIAI“ APIMA VISUS GIMINES: IR SUSIJUSIUS KRAUJO RYŠIU, IR PER SANTUOKA/

Taip	1	PEREITI PRIE E48 KLAUSIMO
Ne	2	TOLIAU UŽDUOTI E49 KLAUSIMĄ
(Atsisakė nurodyti)	7	
(Nežino)	8	

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 60 KORTELE

E48. Ar jūs galite su kuriuo nors iš jų aptarti asmeninius klausimus, tokius kaip, pavyzdžiui, jausmai, pažiūros ar išgyvenimai? Pasirinkite tinkamiausią atsakymo variantą iš šios kortelės.

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI/

Galiu aptarti visus asmeninius klausimus	01
Galiu aptarti beveik visus asmeninius klausimus	02
Galiu aptarti daugumą asmeninių klausimų	03
Galiu aptarti kai kuriuos asmeninius klausimus	04
Galiu aptarti vieną kitą asmeninį klausimą	05
Negaliu aptarti jokių asmeninių klausimų	06
(Nežino)	88

KLAUSTI VISŲ RESPONDENTŲ:

E49. Ar per pastarąjį mėnesį jūs dirbote apmokamą darbą arba užsiėmėte neatlygintina (savanoriška) visuomenine veikla?

JEI ATSAKO – TAIP: O dirbote tik apmokamą darbą, užsiėmėte tik neatlygintina (savanoriška) visuomenine veikla ar darėte ir tą, ir tą?

Taip – dirbo tik apmokamą darbą	1	TOLIAU UŽDUOTI E50 KLAUSIMĄ
Taip – užsiėmė tik neatlygintina (savanoriška) visuomenine veikla	2	
Taip – dirbo apmokamą darbą ir užsiėmė neatlygintina (savanoriška) visuomenine veikla	3	PEREITI PRIE E52 KLAUSIMO
Ne – nedirbo jokio apmokamo darbo ir neužsiėmė jokia neatlygintina (savanoriška) visuomenine veikla	4	
(Nežino)	8	

PADUOTI RESPONDENTUI 61 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E50. Kiek laiko per tą mėnesį jūs dirbote kartu su kolegomis ar savanoriais (visuomenininkais), kuriems yra nuo 20-ties iki 30-ties metų? Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės.

„TAS MĖNUO“ YRA PASTARASIS MĖNUO, APIE KURĮ KALBĖTA E49 KLAUSIME, IR KURIO METU RESPONDENTAS DIRBO AR UŽSIĖMĖ NEATLYGINTINA (SAVANORIŠKA) VISUOMENINE VEIKLA/ JEI RESPONDENTAS NETURĖJO NURODYTO AMŽIAUS KOLEGŲ, ŽYMĖTI I VARIANTA/ ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ

Visai neteko dirbti su tokiais žmonėmis	1
Teko dirbti šiek tiek laiko	2
Teko dirbti didžiąją laiko dalį	3
Teko dirbti visą arba beveik visą laiką	4
(Per pastarąjį mėnesį nedirbo su kitais žmonėmis)	5
(Nežino)	8

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 61 KORTELE

E51. O kiek laiko per tą mėnesį jūs dirbote kartu su kolegomis ar savanoriais (visuomenininkais), vyresniais nei 70-ties metų?

„TAS MĖNUO“ YRA PASTARASIS MĖNUO, APIE KURĮ KALBĖTA E49 KLAUSIME, IR KURIO METU RESPONDENTAS DIRBO AR UŽSIĖMĖ NEATLYGINTINA (SAVANORIŠKA) VISUOMENINE VEIKLA/ JEI RESPONDENTAS NETURĖJO NURODYTO AMŽIAUS KOLEGŲ, ŽYMĖTI I VARIANTA/ ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ

Visai neteko dirbti su tokiais žmonėmis	1
Teko dirbti šiek tiek laiko	2
Teko dirbti didžiąją laiko dalį	3
Teko dirbti visą arba beveik visą laiką	4
(Per pastarąjį mėnesį nedirbo su kitais žmonėmis)	5
(Nežino)	8

KLAUSTI VISŲ RESPONDENTŲ:

PADUOTI RESPONDENTUI 62 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E52. Sakykite, prašau, kaip jūs apskritai suvokiate žmones nuo 20-ties iki 30-ties metų ir žmones virš 70-ties metų šiandieninėje Lietuvoje?

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Žmones nuo 20-ties iki 30-ties metų ir žmones virš 70-ties aš suvokiu ...:

Kaip vieną grupę	1	(A)
Kaip dvi atskiras tos pačios bendruomenės grupes	2	(B)
Kaip dvi atskiras grupes, kurios nėra tos pačios bendruomenės dalis	3	(C)
Tik kaip atskirus žmones, o ne grupes	4	(D)
	(Nežino)	8

PADUOTI RESPONDENTUI 63 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E53. Sakykite, prašau, ar jums svarbu neturėti išankstinių priešškų nuostatų kitų amžiaus grupių žmonių atžvilgiu? Atsakydami naudokitės šia kortele, kurioje 0 reiškia, kad tai jums visiškai nesvarbu, o 10 – kad tai jums ypatingai svarbu.

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	8	(N e ž i n o)
Visiškai nesvarbu										Ypatingai svarbu	8	

RESPONDENTAS VIS DAR TURI NAUDOTIS 63 KORTELĘ

E54. O ar jums svarbu, kad jus laikytų neturinčiu/-ia išankstinių priešškų nuostatų kitų amžiaus grupių žmonių atžvilgiu?

/PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	8	(N e ž i n o)
Visiškai nesvarbu										Ypatingai svarbu	8	

PADUOTI RESPONDENTUI 64 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

E55. Kaip jūs manote, ar didelė Lietuvoje jaunų arba senų žmonių diskriminacija dėl amžiaus, jei tokia iš viso egzistuoja? Pasirinkite atsakymą iš šios kortelės.

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Labai didelė	1
Gana didelė	2
Nelabai didelė	3
Visiškai nedidelė	4
(Priklauso nuo aplinkybių)	5

(Lietuvoje <u>visiškai</u> nėra diskriminacijos dėl amžiaus)	6
(Nežino)	8

PADUOTI RESPONDENTUI 73 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

F32^. Naudodamiesi šia kortele, nurodykite, prašau, kuriai pajamų grupei priskirtumėte jūsų ir kartu su jumis šiuose namuose gyvenančių žmonių bendras mėnesines pajamas iš visų šaltinių, po visų mokesčių nuskaitymo. Atsakykite nurodant tik raidę iš kortelės. Jeigu nežinote tikslios sumos, nurodykite apytiksliai.

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

J 01
R 02
C 03
M 04
F 05
S 06
K 07
P 08
D 09
H 10

(Atsisakė nurodyti) 77

(Nežino) 88

PADUOTI RESPONDENTUI 74 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

F33. Kuris iš kortelėje pateiktų apibūdinimų geriausiai nusakytų jūsų požiūrį į dabartines jūsų ir kartu su jumis šiuose namuose gyvenančių žmonių pajamas?

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Esamos pajamos leidžia gyventi nejučia jokio
nepritekliaus 1

Esamų pajamų iš esmės pakanka 2

Sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis 3

Labai sunkiai verčiamės su esamomis pajamomis 4

(Nežino) 8

PADUOTI RESPONDENTUI 75 KORTELĘ (RESPONDENTAS TURI JĄ MATYTI SKAITANT KLAUSIMĄ)

F34. Jeigu dėl kokių nors priežasčių jūs turėtumėte didelių finansinių sunkumų ir jums reiktų pasiskolinti pinigų, kad sudurtumėte galą su galu, sunku ar lengva tai būtų padaryti? Atsakykite naudodamiesi šia kortele.

/ATSAKYMŲ VARIANTŲ NESKAITYTI; PAŽYMĖTI TIK VIENĄ VARIANTĄ/

Labai sunku 1

Pakankamai sunku 2

Nei sunku, nei lengva 3

Pakankamai lengva 4

Labai lengva 5

(Nežino) 8

F35. */I ŠI KLAUSIMĄ ATSAKO APKLAUSĖJAS PAGAL RESPONDENTO ATSAKYMĄ I F4 KLAUSIMĄ/*

Respondentas nurodė gyvenantis su vyru/žmona/partneriu/-e
(nurodytas 01 variantas) 1

TOLIAU UŽDUOTI F36 KLAUSIMĄ

Respondentas nenurodė gyvenantis su vyru/žmona/partneriu/-e 2

PEREITI PRIE F49 KLAUSIMO